

SEV DA LI TUT SAK

Yeraltı Edebiyatı

JEAN GENET

Ayrıntı Yayınları

JEAN GENET: (D. 19 Aralık 1910-Ö. 15 Nisan 1986) Paris'te doğdu. Evlilik dışı bir çocuk olduğu için annesi tarafından terk edildi. on yaşına değin bir yetimhanede ve Morvan'da bir çiftçi ailesinin yanında kaldı. On yaşındayken girdiği ıslahevinden 1926'da kaçarak Fransız sömürge birliklerine katıldı. Kısa bir süre sonra oradan da kaçtı ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde hırsızlık, kaçakçılık olaylarına karışarak tam bir serseri gibi yaşadı. İşlediği suçlar yüzünden sık sık hapse girdi. 1948'de Fransa'da hırsızlık yüzünden onuncu kez yargılandı ve ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Bu arada, 1942'de hapiste yazmış olduğu *Notre-Dame des fleurs* ("Çiçeklerin Meryem Anası") adlı ilk romanı André Gide, Jean Cocteau ve Jean-Paul Sartre gibi ünlü yazarların dikkatini çekti. Bu yazarların cumhurbaşkanına verdikleri bir dilekçe üzerine bağışlandı.

Romanlarında oldukça şiirsel bir dil kullanan Genet, kendi özyaşamından yola çıkarak, yakından tanıdığı yeraltı dünyasını korkusuzca betimler. Hırsızlar, katiller, kaçakçılar, fahişeler, eşcinsellerle dolu olan bu dünyanın pisliği ve şiddeti, Genet'nin güçlü anlatımıyla şaşırtıcı bir güzellik kazanır. Oyunlarında ise bu özyaşamsal yöntemi bir yana bıraktığı görülür. Oyun kahramanlarının da romanlardaki insanlar gibi toplum dışına itilmiş kimseler olmalarına karşın, onun bu oyunlarda yaşamla ilgili düşüncelerinin özünü dile getirmeye çalıştığı söylenebilir.

Genet bu yapıtlarında yaşamın bir tanımını vermeye çalışır. Ancak ona göre, yaşam yaşanarak kavransa bile, tam anlamıyla açıklanamayacağı için böyle bir tanım olanaksızdır. Her insanın bir kimliği vardır, ama insan kendi kimliğini algılayamaz; kendisinin düşsel bir yansısını başka bir insanın gözünde görebilir. Genet'ye göre, insan bu belirsizlikten ve boşluktan kurtulmak için rol yapmaya başlar. Her rol de belli bir işleve verilen bir addan başka bir şey değildir. Böylece eylemlerin yerini işlevler alır, dolayısıyla da gerçek davranışlar törensi davranışlara dönüşür.

Genet'nin, bütün yapıtlarında yerleşik ahlâk kurallarına aykırı bir ahlâk anlayışının sözcülüğünü ettiği söylenebilir. Özellikle başkalarının insana zorla benimsetmeye kalktıkları yazgıya karşı çıkmakla insanın gerçek kimliğini bulabileceği düşüncesi, onda tutkuyla yinelenen bir inanca dönüşmüştür.

Gerçek bir asi ve anarşist olan Genet, toplumsal disiplin ve siyasi bağlantının her türlüsüne karşı çıktı. Yaşadığı şiddetli ve çoğunlukla da aşağılayıcı nitelikteki erotizm, onu mistik bir alçakgönüllülük kavramına götürdü. Jean-Paul Sartre, *Saint Genet-Comédien et Martyr* (1952; "Aziz Genet-Oyuncu ve Kurban") adlı yapıtında Genet'nin kendini küçük düşürme ve aşağı görme çabalarını bir azizin çabalarıyla karşılaştırmıştır. Genet'nin yazar olarak adını duyurması bir bakıma, Sartre'ın bu uzun incelemesine dayanır. Sartre bu eleştirel incelemede Genet'yi varoluşçu açıdan ele alarak onun toplumun yerleşik değerlerine karşı çıkışını yalnız ahlâk çöküntüsünün değil, aynı zamanda insanlığın durumuyla ilgili öfkesinin bir yansıması olduğunu ileri sürdü.

BAŞLICA YAPITLARI: Roman: *Notre-Dame-des fleurs*, 1944, (Çiçeklerin Meryem Anası, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yay., 2000); *Miracle de la rose*, 1946, (Gülün Mucizesi, çev. Hamdi Tuncer, Ayrıntı Yay., 1999); *Pompes funèbres*, 1947, (Cenaze Töreni); *Querelle de Brest*, 1947, (Denizci, çev. Hamdi Tuncer, 2004); *Journal du voleur*, 1948, (Hırsızın Günlüğü, çev. Yaşar Avunç, Ayrıntı Yayınları, 1997). Oyun: *Haute surveillance*, 1947, (Büyük Gözaltı/Ayrıntı Yayınları'nın programına alınmıştır); *Les bonnes*, 1947 (Hizmetçiler, çev. Salâh Birsel, Nisan Yay., 1990); *Le balcon*, 1956, (Balkon, çev. Uğur Ün, Ayrıntı Yay., 1990); *Les nègres*, 1958, (Zenciler, çev. Nami Başer, Ayrıntı Yay., 2000); *Les para-vents*, 1961, (Paravanlar, çev. Sosi Dolanoğlu, Remzi Yay., 1990); Düzyazılarından yapılmış bir seçki: Açık Düşman, (Çev. Sosi Dolanoğlu, Metis Yay., 1994) ve ayrıca Giacometti'nin Atölyesi (*L'Atelier d'Alberto Giacometti*, çev. Hür Yılmer, Metis Yay., 1990).

Ayrıntı Yayınları

Yeraltı Edebiyatı

Sevdalı Tutsak

Jean Genet

Ayrıntı: 455
Yeraltı edebiyatı dizisi: 27

Sevdalı Tutsak
Jean Genet

Fransızcadan çeviren
Yaşar Avunç

Yayına hazırlayan
Alev Özgüner

Kitabın özgün adı
Un captif amoureux

© Éditions Gallimard / 1986
Türkçe yayın hakları Ayrıntı Yayınları'na aittir

Kapak illüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak düzeni
Deniz Çelikoğlu

Düzelti
Ayten Koçal

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication, bénéficie du soutien du Ministère des Affaires Étrangères, de l'Ambassade de France en Turquie et du Centre Culturel et de Coopération Linguistique d'Istanbul.

Çeviriye destek programı çerçevesinde yayımlanan bu yapıt, Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın, Türkiye'deki Fransa Büyükelçiliği'nin ve İstanbul Fransız Kültür Merkezi'nin desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

Baskı ve cilt
Sena Ofset (0 212) 613 38 46

Birinci basım 2005
Baskı adedi 2000

ISBN 975-539-453-2

AYRINTI YAYINLARI
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr
Dizdariye Çeşmesi Sk. No.: 23/1 34400 Çemberlitaş-İst. Tel.: (0 212) 518 76 19 Faks: (0 212) 516 45 77

Sevdalı Tutsak

Jean Genet

Ayrıntı Yayınları

Yeraltı Edebiyatı

YERALTI EDEBİYATI DİZİSİ

DÖVÜŞ KULÜBÜ
Chuck Palahniuk

EŞİKTEKİLER
Philippe Djian

SON SÜRGÜN
Dragan Babic

YATAK ODASINDA FELSEFE
Marquis de Sade

ACEMİ PEZEVENK
Ola Bauer

TAVANDAKİ KUKLA
Ingvar Ambjörnsen

GÖNÜLLÜ SÜRGÜN
Suerte
Claude Lucas

EROJEN BÖLGE
Philippe Djian

KOZMİK HAYDUTLAR
A.C. Weisbecker

HAYRAN OLUNASI CASANOVA
Philippe Sollers

GÖSTERİ PEYGAMBERİ
Chuck Palahniuk

KUZEY GÖZCÜSÜ
Ola Bauer

İSİS
Tristian Hawkins

TIKANMA
Chuck Palahniuk

HIRSIZIN GÜNLÜĞÜ
Jean Genet

DENİZCİ
Jean Genet

FLAMENKO'NUN İZİNDE
Duende
Jason Webster

ODA HİZMETÇİSİNİN GÜNLÜĞÜ
Octave Mirbeau

GÖRÜNMEZ CANAVARLAR
Chuck Palahniuk

ADSIZ DEVLER
Pascal Bruckner

ANNEM
Georges Bataille

ÇARPIŞMA
J.G. Ballard

MELEKLER
Denis Johnson

FAHİŞE
Nelly Arcan

KAÇAKLAR VE MÜLTECİLER
Chuck Palahniuk

CENNETTE BİR GÜN DAHA
Eddie Little

SEVDALI TUTSAK
Jean Genet

"Dilin tüm görüntülerini güvenilir bir yere koyup kullanmalı; bu görüntüler çölde oldukları için, onları oradan alıp getirmek gerekiyor."

JEAN GENET

(Bu kitabın son provalarının başında bulunan elle yazılmış not.)

I
Anılar

Önce beyaz olan sayfa şimdi baştan aşağı ufacık siyah işaretlerle, harflerle, sözcüklerle, virgüllerle, ünlem işaretleriyle dolu; bu sayfanın da bunlar sayesinde okunabilir olduğu söylenir. Ama içimde bir tür kaygı, mide bulantısına çok yakın bir duygu, beni yazmakta duraksatan bir kararsızlık var... Gerçeklik bu siyah işaretlerin tümü müdür? Beyaz, burada, parşömenin saydamlığının, kil tabletlerin çizilmiş aşıboyasının ve bu kabartma aşıboyasının yerini alan yapma bir şeydir ve tıpkı saydamlık ve beyazın, belki de kendilerini onları bozan işaretlerden daha güçlü bir gerçekliğe sahip olmaları gibi. Filistin devrimi hiçlik üzerine mi yazıldı, hiçlik üzerine yapmacık bir şey olarak mı yazıldı, beyaz sayfa ve iki sözcük arasındaki her ufacık beyaz alan da siyah işaretlerden daha mı gerçek? Satır aralarını okumak sessiz bir ustalıktır, sözcük

aralarını okumak ise zorlu bir ustalık. Filistinlilerin yanında –onlarla birlikte değil– geçmiş zamanın gerçekliği, bir yerde kalacaksa, iyi anlatamıyorum ama, bu gerçeklikten sorumlu olduğunu ileri süren her sözcük arasında varlığını sürdürürdü, oysa oyulmuş durumda ya da daha doğrusu bu gerçekliğin yok olması için yazılmış olan sözcüklerin kendileri içinde değil, kâğıdın beyaz yüzeyindeki sözcükler arasında öylesine sıkışmış durumda, kendisiyle birleşecek derecede büzüşüp kalıyor. Ya da, başka türlü anlatayım: Sözcükler arasında kalan alan, bunları okumak için gerekli zamandan daha çok gerçekle dolu olacaktır. Ama belki İbranicenin her harfi arasına sıkışmış yoğun ve gerçek zaman da böyledir. Siyahların Amerika'nın beyaz sayfası üstündeki harfler olduklarını saptadığında ortaya hemen bir görüntü çıktı, çünkü gerçeklik özellikle hiçbir zaman bilemeyeceğim bir şeyde, değişik renkten iki Amerikalı arasında oynanan aşk dramının sahnelendiği yerdeydi. Filistin devrimi gözümden mi kaçmıştı yoksa? Tam olarak öyle. Bunu, Leyla bana Batı Şeria'ya gitmemi salık verdiğinde anlamış olduğumu sanıyorum. Kabul etmedim, çünkü işgal edilmiş topraklarda işgal edenlerle işgal altındakilerin saniye saniye yaşadıkları dram vardı yalnızca. Onların gerçeklikleri, günlük yaşamlarda, nefret ve aşk bakımından zengin, saydamlığa, sözcükler ve tümcelerle kesilmiş sessizliğe benzeyen bir üst üste yığılmaydı.

Başka yerlerden daha çok Filistin'de kadınlar bana erkeklere göre fazladan bir niteliğe sahipmiş gibi göründüler. Başkalarına karşı böylesine namuslu, yürekli, böylesine saygılı her erkek kendi erdemleriyle sınırlıydı. Zaten üslere alınmayan ama kamplardaki işlerden sorumlu olan kadınlarsa tüm erdemlerine sonu gelmeyen bir gülüşü barındırır gibi görünen bir boyut ekliyorlardı. Bunların bir papazı korumak için oynayacakları bir oyunda erkekler oynasalar, inandırıcı olamazlardı. Harem belki de erkeklerden çok kadınlar tarafından icat edilmişti. Hafif bir öğle yemeğinden sonra saat neredeyse yarım olmuştu. Güneş tepeden Cereş'e vuruyordu, erkekler öğle uykusuna yatmışlardı. Gölgeden kaçan, uyumayan bir tek Nebile'yle ben vardık, çok yakındaki Bekaa Kampı'na gitmeye karar verdik. O dönemde Nebile henüz Amerikalıydı, daha sonra Filistinlilerle birlikte kalmak için kocasından boşanacaktır. Otuz yaşındaydı ve Western kadın kahramanlarının güzelliğine sahipti: Blucin, aynı mavi kumaştan kısa ceket giyiyordu, si-

yah saçları serbestçe beline kadar iniyorlardı, ancak alnında perçem oluşturacak şekilde kesilmişlerdi; kısacası, bu saatte kamp yollarında skandalın ta kendisiydi Nebile. Ulusal giysileri içindeki Filistinli kadınlar onunla konuştular ve bu oğlan çocuğu-kadının kendilerine Arap kadını gibi Filistin aksanıyla yanıt verdiğini duymak onları kuşkusuz şaşırtmıştı. Üç kadın aralarında konuşup iki üç nezaket sözü etmeye görsün, beş kadın daha gelir ve ardından sekizi daha. Ben Nebile'nin yanındaydım ama unutulmuş ya da daha doğrusu dışlanmıştım. Beş dakika sonra çay içmek üzere –ki bu serin bir odanın gölgesinde sohbeti sürdürmek için bir bahaneydi– bir Filistinli kadının evine girmeliydik. Kadınlar ikimiz için yere bir yaygı yayıp üstüne birkaç yastık koydular, tümü çay hazırlamak ya da kahve pişirmek için ayaktaydılar. Nebile dışında kimse benimle ilgilenmedi, yani başında olduğumu anımsayarak bana küçük bir bardak uzattı. Arapça konuşuluyordu. Benim muhataplarımsa yalnızca dört duvar ve beyaz badanalı tavandı. İçimden bir ses bana durumumun Doğu hakkında bildiklerimle uyuşmadığını söylüyordu: Erkektim ve bir grup Arap kadını arasında tektim. Her şey, arka yüzünü göreceğim bu Doğu'yu haber verir gibiydi, çünkü üçü dışında bu kadınlar evliydiler ve her biri tek bir erkeğe ait olmalıydı. Karşılarında bir paşa gibi yastıkların üstüne yatmıştım, bu halim kuşku uyandırıcıydı. Nebile ile aralarındaki bitmek bilmeyen konuşmaları yarıda keserek, Nebile'den çevirmesini istedim:

– Tümünüz evlisiniz, peki kocalarınız nerede?

– Dağda!

– Savaşıyorlar!

– Benimki kampta çalışıyor!

– Benimki de.

– Tek başına sizinle birlikte olan bir erkeğin yaygıları ya da yastıkları üstüne uzanmış olduğunu bilselerdi, size ne derlerdi?

Tümü kahkahayı bastı, içlerinden biri dedi ki:

– Nasıl olsa öğrenecekler. Bizden öğrenecekler, onların bozulduklarını görünce biz de bol bol güleceğiz. Savaşçılarımızla çok dalga geçeceğiz. Belki küsüp yalnızca çocuklarla eğleniyormuş gibi yapacaklar.

Tüm kadınlar bundan başka bir şey yapmıyorlardı, yani, çok konuşup hiçbir şey yapmıyorlardı: Her biri doğurduğu bir ya da iki erkek çocuğu ile ilgileniyor, onların altını değiştiriyor, büyümeleri, birer kahraman olup yirmi yaşında Kutsal Toprak'ta değil, ama bu toprak uğru-

na ölmeleri için onlara meme ya da biberon veriyordu. Bana söyledikleri bunlardı.

1970 sonunda. Bekaa Kampı'ndaydık.

Kahramanların ünü fetihlerin çok büyük olmasına az şey borçludur, her şey onlara gösterilen saygının başarısına borçludur; Agamemnon'un savaşından çok *İlyada*; Ninova ordularından çok Kalde dikilitaşları; Traianus sütunu; *Chanson de Roland*; Amnada'nın duvar resimleri; Vendôme sütunu, tüm savaş resimleri ganimetler, sanatçıların gücü, ayaklanmalara ve yağmurlara aldırış etmeme sayesinde, savaşlardan sonra gerçekleşti. Yalnızca, fatihler tarafından gelecek yüzyıllara bırakılan az çok doğru, ama her zaman kışkırtıcı tanıklıklar kalıyor geriye.

Haber vermeden aların durumuna geçirildik. Avrupa irkilip sıçradı ve ben hâlâ şaşıyorum. Üç yıl önceden alıntılıyorum: "*Tel-Aviv sinema yönetmenleri kumsallarına postallar, kasklar, tüfekler, süngüler, kuma tek tük insan ayak parmakları saçıyorlardı, niyetleri bir Los Angeles stüdyosunda gerçekleştirilmiş bir bozgunu yeniden kurgulamaktı.*" Savaşların, zaferler ya da yenilgiler söz konusu olsun, böyle resmedilmesi yeni değildi, her tarafın hileleri ve yıldızları, Mısır seferlerinin her biri için ordulara bağlı sanatçıları bulunduğu için, desinatörler ve ressamlar olaya uygun olarak galip gelenin size bırakacağı şeyin resmini çiziyorlardı. Denildiğine göre 1967'de İsrail Mısır bozgununun filmini önce hazırladı, çevirdi, montajını yaptı ve yedinci gün dünya televizyonlarında gösterdi, bu televizyonlar da bunu Araplara karşı zaferlerinin güvencesiyle aynı zamanda kabul ettiler. Nasır ansızın öldü ve cenaze töreninin görkemi ölümünü unutturdu. Beşik ya da top, isterseniz tabut deyin, önden arkaya, arkadan öne sallandı, dans etti, açıkça öfkeli görünen, ama belki bu oyunla eğlenen başların üstünde neredeyse uçtu. Hüseyin, Bumedyen, Kosigin, Şaban-Delmas, Yahuda Aslanı Haile Selasiye, başka devlet ve hükümet başkanları, et ve kemikten on beş kiloluk ellerde, Kahire'nin tüm yükleme araçlarına, kamyonların yükleme zincirlerine kasa kasa yük taşıyarak hırpalanmış omuzlarda kaldırılıp başparmakla işaretparmağı arasındaki bir ipek çorap gibi incelikle kanepenin üstüne koyuldular. Mısır'ın kabadayıları tabutu kendileri için alıkoydular.

Bu oyun iyi oynandığı için, rugby topu bu kargaşada gözden kaybolup ekranın öteki köşesinde yeniden ortaya çıktı. Birçok rugby oyuncusu bu top için çekişmek zorundaydı. Hangi öfkeli tekme onu ölümsüzlüğe gönderecekti? Taşıyıcılar gitgide daha hızlı yürümeye başladılar, çılgın kadınlar gibi gidişleri, Kuran'ı kör kütük sarhoşları izlemeye zorluyordu. Ayaklar, bacaklar, boğazlar ve tabut, her şey gemi azıya aldı. All Blacks'ten daha kurnaz olan taşıyıcılar tabutu hızlandırdılar. Kalabalık onu yutmuştu. Tüm dünya bu partiyi ekranda izledi ve tabutun bacaklardan bacaklara, ellerden omuzlara, bacak aralarına, saçlara kayışını gördü ve Mısır toprağında kalabalıklar, taşıyıcılar, Kuran okuyanlar, tabut, rugby oyuncuları, her şey ortadan kaybolduğu için, geriye yalnızca mezara kadar gitgide artan hız kaldı. Kuru sıkı top atışlarının gürültüsü ölümün kürek kürek atılan toprağıyla bastırıldı. Mezarın üstünde, muhafızlara karşın, yükünü hafifletmiş iki ya da üç bin ayak ertesi sabaha kadar dans etti. Kuşkusuz Tek-Tanrının hızı olan mutlak hızla gidiyorlardı. Bu Tek-Tanrının damgasını vuracağı bir Doğu Cenaze Töreni Dünya Kupası'nı düşünmeden edemezdim.

Az zaman sonra, 1970 Eylül'ünde, Ürdün Kralı Hüseyin'e, fedailer tarafından düşürülmek tehlikesi karşısında, Amerika yardım etti. Nasır'ın ne morali ne de yüreği elverdiği için, televizyonda gördüğümüz o duygusal ve erkeksi rugby 1967 bozgununu yok etmeye, 1970 yılının haber verdiği bozgunları gizlemeye çalışan bir törendi. Yok olan kişi gizlenir mi? Ekrandaki bu gösterinin gücünde, bir golcünün ağzına, saçlarına, altın zincirine, küpesine, gözkapaklarına kondurulmuş öpücüklerin saflığı vardı. Ayağa kalkan stadın haykırışları, bravo sesleri golü mü yoksa karşılıklı öpücükleri mi alkışlar? Kan ter içinde kalmış on veledin altında biri kayıp mı oldu? Gizleniyor mu? Reis'in cesedi yok olmuştu. Bir ulusun güneşi olmuş bir kişi tabutun sedir ağacına karışacak ve zaman her şeye damgasını vuracak. Uluslar dönemi Arap halkına kılıç saplıyor. Vatanlar sinirleniyor...Yeni savaşlar gerekecek. Nasır, çizgi-resim tarafından değiştirilerek yeniden işe yarayacak.

Oraya varmadan önce, Ürdün Irmağı'nın kıyısında, Filistin üslerindeki varlığımdan hiçbir zaman açıkça söz edilmeyeceğini biliyordum: Bu başkaldırıyı, müziğe yatkın bir kulak doğru notayı nasıl duyarlılıkla ayırt ederse, ben de aynı duyarlılıkla karşılamıştım. Çoğu zaman ça-

dır dışında, ağaçların altında uyuyor ve dalların arkasında çok yakın olan Samanyolu'nu seyrediyordum. Silahlı nöbetçiler, geceleri, otların ve yaprakların üstünde gidip gelirken hiç gürültü çıkarmıyorlardı. Siluetlerinin araç gövdeleriyle karışması gerekiyordu. Dinliyorlardı. Kadınlı erkekli nöbetçilerdi bunlar.

Samanyolu kaynağını Galile'nin ışıklarından alarak, üstümde, aynı zamanda tüm Ürdün Irmağı vadisinin üstünde bir kemer oluşturuyor ve yayılarak Suudi Arabistan çölünde sona eriyordu. Bir örtüye sarınarak uzanıp, gökyüzü bildik yerleri olan Filistinlilerden belki daha çok bu gösteriye katılıyordum. Elimden geldiğince onların düşlerini kafamda kurarak (çünkü düşleri eksik değildi) can sıkıntısı içinde geçen yaşamımla onlardan ayrı olduğumu biliyordum. Beşik ve masumiyet sözcükleri o kadar dürüstçe birbirlerine bağlı idiler ki, Filistinliler ne birini ne de ötekini kokuşturmamak için belki başlarını kaldırmaya cesaret edemiyorlardı: Gökyüzünün güzelliğinin doğduğu, beşiğinin İsrail'in devingen ışıklarının içinde olduğu bu geceyi görmemeliydiler. Shakespeare'in bir trajedisinde okçular gökyüzüne doğru ok atarlar, ben de, iki yana açılmış bacaklarının üstünde dengede olan, ancak İsrail toprağından kopmuş yay şeklindeki bunca güzellik karşısında tedirgin olan fedailer Samanyolu'na nişan alıp ateş etselerdi şaşmazdım, çünkü Çin ve sosyalist ülkeler onlara gökyüzünün yarısını yere indirtecek kadar cephane veriyorlardı. Kendi beşiklerinden, Filistin'den çıktıkları halde yıldızlara ateş etmek ha?

– Bir tek kortej, o da benimki. Kutsal cuma günü, beyaz üstlüğüm ve siyah cüppemle bu kortejin önünde gidiyordum. Sizinle konuşmak için pek vakit bulamadım, dedi bana, şimdiden öfkesinden kıpkırmızı kesilen papaz.

– Ben iki kortej gördüm. Meryem Ana bayrağı...

– Hayır, sizin ikinci kortej ve Meryem Ana bayrağı dediğiniz şey yoktu. Borazan çalarak uygun adım yürüyen o serseriler mi? Kendi yollarına gitselerdi daha iyi edecek olan basit balıkçılar bunlar. Skandalları severler.

Oysa iki kortej önümde karşılaşmıştı, birincisini bu Lübnanlı papaz yönetiyordu, ötekinin önünde Meryem Ana'nın beyaz ve mavi bayrağı vardı ve öfkeli papaza göre de uygun adım, hem de hızlı yürüyerek, limana giden erkeklerden, serserilerden ve gemicilerden oluşmuştu.

Bunu daha sonra bir benediktenden öğrendim. iki kortej vardı. Birincisi, müziğe karşın, yapmacıklı bir hüzün içinde, ağır ağır yürüyordu. Bir orkestra ve erkeklerle kadınlardan oluşan korolar, yine de neşeli bir Requiem çalıp söylüyorlardı ve neredeyse iki gözü iki çeşme ağlayan bu kortej saldırı adımlarıyla yürüyerek borazan çalan oldukça canlı, neşeli genç erkeklerden oluşan bir başka grup tarafından açıkça bölündü. Başlarında topuz gibi bir adam bir bayrağın üstündeki Meryem Ana'nın resmini yüksekte taşıyordu. Meryem Ana'yı kavuşturulmuş iki elinden, mavi gökyüzünde kenarları hafifçe beyaz olan bulutlardan tanıdım; Murillo'nun tablolarında görüldüğü gibi, altın sarısı yıldızlarla çevriliydi; ayak parmakları, keskin gibi görünen bir ayçanın üstündeydi. Yıldızlar, göğün mavisi, uygun adım yürüyüş, borazanlar, neşeli hava, lastik çizmeler, gemicilerin kazakları, yalnız adamlar, tüm bu kortej bana fikir vermiş olmalıydı ve papaza göre, önce yıldızlar ve Ay: Meryem'in çevresinde tam bir yörünge çizmelerine karşın, yıldızların sayısı tam olarak Küçük Ayı'daki yıldızların sayısı kadardı; göğün mavisi denizin mavisiydi; kenarları beyaz bulutlar yeni kırılmış dalgalardı; ayça, Müslümanlığın simgesiydi; borazanlar bir bayram havası çalıyorlardı, çünkü, yas içindeki bir korteji ikiye bölmekte duraksamayarak, doğru yönde gitmekteydiler. Lastik çizmeli, iriyarı adamların balıkçı olduklarını anlamak gerekirdi ve zaten başında Meryem Ana'lann başındaki ayla bulunmayan resimdeki kadın, Kutup Yıldızı'nı simgeliyordu. Benediktenin bana başlangıçta anlattıkları bunlardı. Ayrıca şunu da anlattı: Kadının resmi ne bakirelikle ne de Hıristiyanlık'la ilgiliydi, İslamiyet öncesi denizci halklar tarafından getirilmişti. Kökeni putperestliğe dayandığından, denizciler bu resme binlerce yıldır derin bir saygı duymaktaydılar; en karanlık gecelerde onlara sürekli olarak kuzeyi gösteriyordu; onun sayesinde, donanımı en zayıf kayık bile karayı bulurdu, bu kesindi; ama peder, bayrağın üstüne yapılmış resimdeki kadına benzeyen on altı yaşında bir anneyi geride bırakan Oğul'un ölüm gününde bu korteJin neden bu kadar neşeli olduğunu bana söyleyemedi. O, bunu kendi kendine uzun uzadıya sormayı kabul etmese de, ben kendi kendime, tek sözcük etmeden, borazanların neşesinin bu cuma gününde paganizmin belki Oğul'un dinine karşı kazandığı zaferden başka bir şey olmadığını söyledim.

Bu Aclun gecesinde, sağımda olan Kutup Yıldızı'nı Küçük Ayı'nın içindeki yerinde gördüm ve Samanyolu Arabistan çölünde yayılıyorsa, kadının uzakta bulunduğu –hâlâ öyle sanıyordum– Müslüman bir ülkede olduğumu bilmekle ancak yıldız sarhoşluğuna yakalanmış olabilirdim; çünkü uykuya dalmak üzereyken (burada bir kaçırma olayı daha gerçekleşmişti), çok güzel bir kadının *resmini* ele geçirmiş, bekâr gibi görünen bir sürü erkeği kafamda canlandırıyordum ve bu kadın havada sonsuza dek durağan, hesap edilemez uzaklıklardaki, her kadın gibi* bir başka takımyıldızına ait olan Kutup Yıldızı'nı simgeliyordu; balıkçılar kocalardan daha çok otuzbir çekmeye meraklıydılar ve bu kutup sözcüğü yıldızı ve kadını nitelendiriyordu. Örtülerimin içinde kımıldayamaz, burnumu gökyüzüne doğru kaldırmış, ışıkla yönetilir durumda olmama karşın, kendimi içinde güçlü kolların hoşluğunun beni allak bullak ettiği ve yatıştırdığı bir burgaca kapılmış hissediyordum. Karanlıkta, iki adım ötede, Ürdün ırmağı suyunun aktığını duydum. Donuyordum.

İnanç uğruna olduğu kadar zevk için, daha çok da zevk için, Filistinliler arasında birkaç gün geçirmek üzere davet edildiğimde kabul etmiştim. Filistin'de yaklaşık iki yıl kalacaktım ve her gece, uzanıp, neredeyse ölü gibi, Nembutal hapının beni uyutmasını bekleyerek, gözlerimi açık tutuyordum, bilimcim açıktı, şaşkın ve korkmuş değildim, ama kuşkusuz, ırmağın her iki yanında erkeklerin ve kadınların uzun süredir kulağı kirişte olduğu bu yerde bulunmak hoşuma gidiyordu; öyleyse neden benim de kulağım kirişte olmasındı?

Her ne kadar yoksul olsam da, bir imparatorluğun başkentinde doğmuş olmak gibi bir ayrıcalığım vardı; bu imparatorluk öyle genişti ki dünyayı kuşatıyordu ve aynı zamanda Filistinlilerin elinden toprakları, evleri, yatakları alınıyordu. Ama o gün bu gündür epey yol almışlardı!

"Sinema oyuncularıydık, evet, sinema oyuncularıydık bizler. Japonya'dan, Norveç'ten, Düsseldorf'tan, ABD'den, Hollanda'dan, parmaklarımla saydığıma şaşma, İngiltere'den, Belçika'dan, Kore'den,

* Sık sık Çin'e davet edilen Filistinliler, Mao'nun düşüncelerine itiraz edemesem de, bana yardım edecekler: Bu düşünceler içinde en çok örnek olarak gösterilenlerden biri Mao tarafından "yıldızların yarısı" diye adlandırılan kadınlarla ilintili.

İsveç'ten, adını, nerede olduğunu bilmediğimiz ülkelerden, filmimizi, fotoğrafımızı çekmeye, televizyon için çekim yapmaya, röportaj yapmaya geliyorlardı. 'Kamera', 'alanda', 'travelling', 'voix off'*; yavaş yavaş fedailer 'alan dışına' çıkıyor, 'voix off' konuşulduğunu öğreniyorlardı. Halit Ebu Halit tarafından birkaç metre ileriye götürülen bir gazeteci bu iyilik sayesinde Filistin dostu olduğunu söylüyordu kendi kendine; varlığı aklımızdan bile geçmeyen kentlerin adlarını belliyor, daha önce hiç görmediğimiz araçları kullanmayı öğreniyorduk, ama ne üslerde ne de kamplarda hiç kimse, bizden söz eden ne bir film, ne bir fotoğraf, ne bir televizyon programı, ne bir gazete gördü yabancılara ait; yaşıyorduk, gerçekten şaşırtıcı şeyler yapıyorduk, çünkü bizi çok uzaklardan görmeye geliyorlardı, ama neredeydi bu uzak? Gazeteciler bizimle yaklaşık iki saat kalıyorlardı: Altı saat sonra Londra'da Belediye Başkanı'nın alayına katılmak üzere Amman'da yeniden uçağa binmeleri gerekiyordu. Çoğu Ebu Ammar ile Yaser Arafat'ın belki de hasım iki ayrı kişi olduğunu sanıyordu. Gerçeği bilenler de, bizi üç ya da dört misli daha kalabalık sanarak, FKO'nun** ya da El Fetih'in rakamlarını üçle ya da dörtle çarptıklarında (herkesin taşıdığı adların ve takma adların sayısı) yanılıyorlardı. Savaşımız Batı tarafından Arap dünyasına tanınan sınırlar içinde kaldığı sürece bize hayranlık duyuldu. Bugün artık Münih'e, Amsterdam'a, Bangkok'a, Oslo'ya gitmek söz konusu değil – Oslo'ya kadar gitmiştik; burada o kadar çok kar vardı ki karı düştükçe yerden alabiliyor ve kartopu yapıp birbirimizin yüzüne atıyorduk. Kumlarımızın içinde ve tepelerde masal insanlarıydık. Geceleyin Ürdün Irmağı uçurumuna inip mayın döşemek, sabahleyin geri dönmek, cehenneme gitmek ya da cennetten inmek demekti. Bir Avrupalı kadın ya da erkek bize baktığında..."

Bu öyküyü bir savaşçı çevirmen çeviriyordu, ama bunu uyduran fedai bende bunu sık sık anlatıyormuş gibi bir izlenim bırakıyordu, çünkü sözcükler yerli yerindeydi, tümce içinde öyle uygun düşüyorlardı ki çevrilmeden önce bile anlamıştım her tümceyi. Fedai durumu bakışlarımdan çakmış mıydı acaba? Bana daha doğrudan seslenmeye başladı:

– Benim yaşımdaki tüm savaşçılar aynıydı. Bana benziyorlardı. Avrupalıların bakışı parlıyordu – bugün neden ve nasıl parladığını biliyorum: Arzudan; çünkü bu bakış, onu biz fark etmeden önce bedenlerimizi etkiliyordu. Sırtımızı dönmüş olsak bile, bakışlarınız ensemi-

* Ses kapalı. (ç.n.)
** Filistin Kurtuluş Ordusu.

zi delip geçiyordu. Kendiliğimizden poz alıyorduk – kahramanca, dolayısıyla baştan çıkarıcı şekilde. Bacaklar, oyluklar, gövde, boyun, her şey çekiciydi – niyetimiz özellikle birini baştan çıkarmak değildi, ama bakışlarınız bizi buna teşvik ediyordu, beklentinize uygun şekilde yanıt veriyorduk, çünkü bizi star yapmıştınız. Aynı zamanda da canavar. Bize "terörist" diyordunuz. Hangi gazeteci, Carlos'a, masasında bir, iki, üç, on bardak viski içip sarhoş olmak ve kendisine "sen" dendiğini duymak için yüklü bir miktarda çek imzalayıp vermezdi? Carlos olmazsa, Ebu el-Ez'e?

– Kim bu?

1971'de Hüseyin'in başbakanı Vasfi Tal, Kahire'de sanıyorum bir Filistinli tarafından boğazlanarak öldürüldü; adam, kurbanının kanına elini bandırıp bu kanı içmişti. Adamın adı Ebu el-Ez. Kataib tarafından yakalandı, şimdi Lübnan'da hapiste. Benimle konuşan fedai onun arkadaşlarından biriydi. Adını söylemeyeceğim. Avrupalı gazeteciler tarafından açıkça tiksinti duyarak aktarılan "kanını içtim" sözünü önce "onu öldürdüm" anlamında bir mecaz olarak düşündüm. Arkadaşına bakılırsa, adam Vasfi Tal'ın kanını lıkır lıkır içmişti.

– İsrail tüm sorumluları ve FKÖ'ye bağlı fedaileri terörist olarak niteliyor. Size karşı hayranlığını gösteren hiçbir şey yok.

– Bu alanda, onların yanında, Amerikalıların yanında, Avrupalıların yanında elbette cüce sayılırız. Eğer tüm dünya terör ülkesi ise bu ülkeyi kime borçlu olduğumuzu biliyoruz, siz gizlenerek terörü yayıyorsunuz. Size sözünü ettiğim bugünün teröristleri kendilerini seve seve tehlikeye atıyorlar, fark burada.

1970 anlaşmalarından sonra, Amman'da sokakta polislik görevi fedailer ve Bedevilerden oluşan devriyeler tarafından (çoğu zaman karma olarak) yapıldığı sırada, fedailer alaycı bir gevşeklik içinde her ülkenin amblemlerini ve sembollerini okuyup anlıyor ve Bedevilerin, çölün bu soylularının ince uzun parmaklarıyla aşırı ihtiyatla evirip çevirdikleri pasaportları çabucak çözüyorlardı. Bedeviler baktıkları oturma izinlerini, lesepaseleri, asker izin belgelerini, sürücü belgelerini, araba ruhsatlarını hiç gülümsemeden geri veriyorlardı. Şaşkınlıkları açıkça görülüyordu. 1970'te küçüp düşürülüp, 1971 Haziran'ında Filistinlileri neşe içinde öldürdüler. Katliamın nedeni yoktu, ama katliamda neşe vardı.

Bugün Amman, neredeyse tümüyle hâlâ Cebel Amman diye adlan-

dırılan ve başkentin en şık mahallesi olmayı sürdüren mahalleye benziyor. Villaların duvarları, görünen cephelerinde kabartma taştan, kimi zaman da "elmas gibi façetalı" kesme taştan yapılmıştı. 1970'te bu lüks yer ağırlığı ve yoğunluğu sayesinde kampların çadır bezleriyle, hatta saclarıyla zıtlık oluşturuyordu. Bezler yırtıkları kapatan rengârenk kumaş parçalarıyla bezeli de olsa, göze hoş görünüyordu, özellikle de Batılıların gözüne. Sisli bir günde oldukça uzaktan görülen kampların mutluluk içinde yüzdükleri sanılıyordu, çünkü her renkli bez parçası ötekilerin renkleriyle uyum yapmak için seçilmiş gibi görünüyordu ve bu uyum, kampını gözlerin bayram ettiği bir yer yapabildiğine göre ancak neşeli bir halkı kapsayabilirdi.

Kim, bu sayfayı yazılmış olduğu 1984 yılı ortasına doğru okurken, halk deyimi olan "yavruladılar" sözcüğünün Filistin kamplarına uygulanıp uygulanmadığını kendi kendine soracaktır? Belki dört bin ya da daha çok yıl önce olduğu gibi, dünyanın yüzeyinde birçok yerde yeniden ortaya çıkmış gibi görünüyorlar: Afganistan, Fas, Cezayir, Habeşistan, Eritrea, Moritanya... bir sürü halk göçebelik yapıyor, ama bunu kendi seçimleri olduğu için, ayakları karıncalandığı için yapmıyor; durumu uçakta pencerelerden bakarken ya da lüks dergileri karıştırırken görüyoruz, bu dergilerin parlak kâğıdı konaklama yerlerine son derece huzurlu bir yer görünümü veriyor, bu da uçağa yansıyor. oysa bu yerler "yerleşik" ulusların dökümtüleridir. Bu uluslar "pis sularını" nasıl boşaltacaklarını bilmedikleri için, bunları bir vadide, bir tepenin yamacında ve daha çok, dönenceler arası bölgelerle ekvator arasında bırakıp gittiler.

Gökyüzünden, normal basınçta tutulan havada, Gulliver gibi toprağın tutsağı, güçlendirilmiş kentler ve uluslar görüyoruz, göçebelerini kullanmışlarsa eğer; korsanlar, gemiciler, Macellan'lar, Gama'lar, Battuta'lar, kâşifler, eski Romalı yüzbaşılar, yer ölçücüleri göçebelerini küçümseyerek kullanıyorlardı. Ve sonra, mahzenlerdeki altın stokunun güvencesi altındaki bankalarda hava, para poliçeler sayesinde "tedavüle çıktığında" gitgide güzelleşti, ısındı.

Bunca fanteziyle bizi mutluluğun burada olduğuna inandırabilecek bu inceliğe karşı kendimizi savunmalıydık, yine de lüks dergilerin parlak kâğıdı üstünde görülen güneşin altındaki kampların fotoğraflarına kuşkuyla bakmak gerekir. Şiddetli bir rüzgâr örtüleri, bezleri, çinkoyu, sacı, her şeyi havaya uçurdu ve ben açıkça mutsuzluğu gördüm.

Gemiciler tarafından kullanılan sözcüklerin yaratılması belki çok kolay olmuştur, ama henüz dingin bir toprakta yürüyen, dinlenen ve sonsuz gemicileri, uçurumları ve hortumları anımsayacak zamanı olan karacılar anlamında henüz ozan değillerken, göksel ya da anaya özgü bir müdahale dışında bildik toprakta bir şöminenin yanına beklenmedik bir dönüş umuduyla dolaşan gemiciler kaybolduklarında hangi dili konuşuyorlardı; o zaman bir kumsalı ya da bir tahta parçasını, kasarayı, üst güverteyi, üçgen şeklindeki babafingo yelkenini belirtmek için ağızlarından hangi sözcükler çıkıyordu. İnsanı şaşırtan bu sözcükleri bir çılgınlığın icat etmiş olması değil, bunların bir daha ortaya çıkmamak üzere gömülecek yerde dilimizde hâlâ canlı olmalarıdır. Gezginlik ve yalnızlık içinde, yani korku içinde icat edilmiş olan bu sözcükler söz dağarcığınıza bizi hâlâ sarsan bir baş-kıç vuruşu getirmiş oldular.

Klagenfurt'tan Münih'e giderken, tepelerden kıvrıla kıvrıla ilerleyen küçük bir trene biniyorsunuz. Biletleri delen Avusturyalı memur trenin koridorunda fırtınalı havalarda köprüde yürüyen gemiciler gibi yürüyor. Tirol dağlarında bu, toprakları ve denizleri üstünde hiçbir güneşin batmadığı bir kara ve deniz imparatorluğundan geriye kalan tek şey; denizcilikle ilgili tek anı, ama Maximilien ile Charlotte Meksika'ya giderken, trenin koridorlarında omuzlarını iki yana sallayarak yürümek gibi gülünç bir davranış sergilediler. "Büyük derinlikler", denizcilikle ilgili eski ama hiçbir zaman unutulmamış terimlerin çoğu kadar tumturaklı bir deyim. Yalnızlık, sis, su, sürekli sallanmalar içinde yaşayan gemiciler yollarını şaşırdıklarında, belki bunların içinde kaybolmak umuduyla, sözle ilgili keşiflerinde de yanılgıya düşüyorlardı: Kör kayalar, yüksek burunlar, kudurgan dalgalar, kavimler, baobab ağaçları, niyagaralar, camgoz balıkları... Ancak, bir tahta pabuç yapımcısıyla yeniden evlenmiş dul karılarının pek az bildiği bir sözcük dağarcığı yardımıyla kimsenin hem korkmadan hem de zevk almadan kalkışamayacağı yolculukları anlatacaklardır. "Büyük derinliklerin suları" belki yoğunluk açısından en zifiri karanlıklara eşittir, hiçbir göz bin bir duvarı delip geçemez, öyle ki renkler olanaksız olunca yararsız da oluyorlardı. Amman yine bu deyimi kullanarak betimleyebileceğim bir başkent, çünkü kenti oluşturan yedi dağa dokuz vadi karşılık geliyor, ne bankaların ne camilerin doldurabileceği yarıklar bunlar; ve soylu mahallelerden, yani en yüksek, en zengin mahallelerden gelince, bü-

yük derinliklere iniliyor; dalgıç giysisi olmadan buralara ulaşılmasına insan şaşıyor ve şunun farkına varıyor: Bacaklar daha çevik, dizkapağı kemikleri daha oynak, yürek daha az hızlı çarpıyor ama gelip geçenlerin bağırtıları, arabaların gürültüleri –kimi zaman top mermisi gürültüsü– yeni bir sporun rakip iki ekibi gibi, bağırtılara, kimi zaman da gürültülere tanınmış geçici bir egemenlik için geri püskürtüyor sanki; bu da hiçbir belirgin şeyi açığa çıkarmayan bir karışıklığa neden oluyor, yalnızca tuhaf bir şekilde boğuk uğultu diye adlandırılan bir uğultu kalıyor: Kulak için böyle. Göze gelince, göz "büyük derinlikler" sokaklarının kenarındaki bir örnek gri vitrinlere takılıyor. Hiç kuşkusuz, toz hâlâ Araptı, mallar da Japon ama Tokyo'dan gönderilmiş kap kacak üstünde birikmiş, bir eşeğin kulaklarının içindeki kıllar kadar göze hoş görünen eşit kalınlıkta bir toz tabakasıydı, bu da yine bir tür geceydi, ama zifiri bir karanlık yoktu, daha çok, Amman'ı büyük derinliklerin bir kenti yaptığı söylenebilecek olan gri tozla aydınlanmıştı. Dünyanın en *must* takımadalarından Japon elektronik aygıtlarının son modellerinin üstüne çöken hoşluğu nasıl yorumlamalı? Önemsiz, ama yine de rahatsız edici bir inceliğin reddi mi? Kesin bir toprağa gömüş mü? İçinde her şeyin değişeceği kesin geleceğin görüntüsü mü? En kaba aygıtı hassas kılmak isteyen bir hoşluk mu?

Ama gemiciler büyük derinliklerin ve sığ kayalıkların korkusu içinde gökyüzünü ve onun takımyıldızlarını ezberlemiş gibi anlatınamış olsalardı, astronomi, neredeyse tanrıbilim kadar önemsiz bir bilim olur muydu?

Çağların derinliklerinden gelen, Davut'un krallığının kenti, Nabatilerin, Romalıların, Arapların kenti Amman'dan pis bir alüvyon kokusu yükseliyordu.

Bizi omzumuzdan tutup yönlendiren Tanrı artık kabul edilmediği için, geriye rastlantıyı kabul etmek kalıyordu. Rastlantı eseri, adı 1968'de tüm Araplar tarafından bilinen tek örgüt olan El Fetih için ölmeye karar vermiş Mağripli kimi gençleri Mısır'a götüren iki silahlı örgüt keşfettim. Burgiba, diplomasiyi savaşa yeğlediği için topraklarında gönüllü şebekelerini yasaklamıştı ama bunlar yine de içeriye giriyorlardı. Gözlerini mi kapatıyordu, yaklaşan yaşlılığı öğle uykularını mı gerektiriyordu?

Kimi sözcükler, kendileri kadar bilinmeyen başka sözcüklerden daha çok açıklanmayı gerektirir. Bu sözcükleri bir kez duysanız bile, müziği kendini kabul ettirir; fedai sözcüğü de bunlardan biriydi. Sus'tan Sfaks'a giderken trende, konserve sardalye ve peynir yiyerek gülüşen altı kişilik bir genç grubuyla tanıştım. Neşeliydiler, çünkü askerlik dairesi onları askerliğe elverişli bulmamıştı ve söylediklerinden anladım ki aptal, deli ve mastürbasyonla sağırlaşmış kişi numarası yapmışlardı. Belki yirmi yaşlarındaydılar. Onları Sfaks'ta bıraktım, perona indim; birkaç saat sonra yine bir çeşmenin kenarında başka konserveler yerlerken buldum ama verdiğim selama, gülümsememe karşılık vermek yerine, sıkılmış gibi göründüler, birkaçı gravyer peynirlerindeki delikleri daha iyi incelemek için başlarını öne eğdi, beni tanımış olan ötekiler de, çok alçak sesle hararetli bir konuşmaya daldılar, anladım ki –bu bana anlatılmış olmasa da– Sfaks istasyon şefi tarafından görülmemek için rayların tarafından trenden inmişlerdi. Ertesi gün bir kamyon onları Médenine'e götürmüş; orada küçük bir otelde kalmışlar. Gece, Libya sınırını geçmişler.

Bu olay 1968 yazı başında meydana gelmişti. Sık sık Sfaks'a gidiyordum. Bir otel garsonu bana Tunus'tan hoşlanıp hoşlanmadığını sordu – aşk ilişkileri hep böyle, bir bakışmadan sonra başlar. Hoşlanmıyorum dedim.

– Bu akşam benimle gelin.

Bir kitabevinin yanında buluştuk.

– Size okuyup, okuduğunu çevireceğim,

Kitapçı, kitap yığınları altından, bize, adamakıllı gizlenmiş olduğunu sandığı birkaç Arapça şiir kitabı uzattı. Bir kapıyı açıp ikimizi ufak bir odaya soktu. Genç adam, El Fetih'e ve fedailere ithaf edilmiş ilk şiirleri okudu. Ben özellikle, her dizenin başlangıcında, sağda bulunan ustalıklı süsleri gördüm.

– Bunlar neden gizleniyor?

– Polis elden ele geçmelerini istemiyor. Biliyorsun, Saygon'daki Amerikalı ve Vietnamlı mühendisler Güney Tunus'a değer veriyorlar. Burgiba Amerika'yla ve İsrail'le başının derde girmesinden korkuyor. Hükümetimiz Saygon'u tanıdı. Yarın bizimle gel. Üç kişiyiz, kırk kilometre uzağa gideceğiz. Arabayla.

– Ne yapmak için?

– Göreceksin. Duyacaksın.

Şiirler, her durumda çevirileri, bende, yazılarının güzelliğinin uyandırdığı heyecandan başka bir heyecan uyandırmadılar. Çarpışmalardan, felaketten söz ediyorlardı, ama güvercinler, nişanlı kız, bal gibi eğretilemelerden hiçbir şey anlamadım. Ertesi gün, akşam saat beşe doğru, gençler beni çöle götürdüler. Arabayı iki dar yolun kavşağında durdurdular. Saat altıda radyoyu dinledik. Arapça konuşuluyordu. Burgiba'nın bir konuşmasıydı bu. Ara sıra gençler sabırsızlanıp işi alaya alıyorlardı. Konuşmanın sonunda yeniden Sfaks yoluna girdik.

– Neden buraya geliniyor?

– İki yıldır, Burgiba'nın çölde konuşmasını dinlemek bizim için zevk.

Sonra, daha ciddi bir havayla, bana kumlar içinde birleşen iki dar yolu gösterdiler: Bunlardan biri dişi deve kervanlarıyla güneyden, öteki ise Tunus'un kuzeyinden geçiyordu. İkisi de Moritanya'dan, Fas'tan, Cezayir'den gelip Trablusşam'a, Kahire'ye ve Filistin kamplarına doğru gidiyordu. Kuzey yolunu seçenler otostopla ya da " kaçak olarak" trenle geliyorlardı, kontrolörler pek üstelemiyorlardı, bunu bir kontrolörün kendisinden öğrendim. Ötekiler güneyden geçerek Bedevilerin kervanlarını izleyip bu kervanlara katılıyorlardı. Kral İdris'in sınırı onlara açıktı. Trablusşam'dan, birkaç hafta eğitim gördükten sonra trenle Kahire'ye, Kahire'den Şam'a ya da Amman'a geçiyorlardı, ama nasıl, bilmiyorum.

Mağrip'in dört ya da beş ülkesinden gelen bir sürü mücahidin onlara Filistin kamplarında yardım amacıyla bu küçük yasadışı dolambaçlı yolu seçip sel gibi akın ettiklerini söylemedim, yalnızca, Arap halkı içinde Filistin Direniş Hareketi'nin çağrılarını, haberlerini, neredeyse anında ses getirişini bu şekilde öğrendim. Kuşkusuz fedailere, Amerikaya karşın, Siyonist İşgali'ne karşı çıkmaları için yardım etmek gerekiyordu, ama bu gereklilik altında bir başka gereklilik görüyordum: Arap halklarının her biri eski köleliklerden kurtulmak istiyordu: Cezayir, Tunus, Fas, yapraklarını silkeleyerek oralarda gizlenen Fransızları yere düşürmüşlerdi; Küba da Amerikalılarını; Amerikalıların durumu Güney Vietnam'da pamuk ipliğine bağlıydı ve yeni yeni saygınlık kazanan Mekke'de de henüz hiç hacı yoktu.

Bu döneme doğru, bakan Ben Salah Tunus'taki konuşmalarında 49 ve 51 gibi rakamlardan söz ediyordu: Yani, yüzde elli bir hükümete, yüzde kırk dokuz da özel kişilere bırakılan kâr olmak üzere, 51 o zaman erkekleri, 49 da kadınları temsil ediyordu. Ben Salah belki de keyif tacirlerin elini kolunu bağlamıştı, bu da budanmış kapalıçarşıların ortaya çıkmasına yol açtı. Le Nôtre'un* ağaçları ve halı tacirleri, hareketleri engellenmiş, zayıflamış durumda, yere bakarlarken, yerde kesilmiş dallarını arıyor gibiydiler. Burgiba'nın gök mavisi gözleri yalnızca Washington'u görüyordu. Kıyıda, kuzeyden güneye her köyde Tunuslu çömlekçiler, her zaman denizin dibinde sünger avcıları tarafından keşfedilmiş, Kartacalılar döneminden bu yana çamur sayesinde korunmuş yağ taşıyıcılar olan binlerce yıllık o milyonlarca amforayı, bıkmadan usanmadan yeniden tornadan geçiriyorlardı. Her sabah yenilenmiş, az önce söndürülen fırından çıkıp da hâlâ biraz sıcak kalmış amforalardı bunlar. Tunus'un küçüldüğünü bu noktadan görüyordum: Gündüzleri sırf balçık olan Tunus, tornadan geçirilip pişmiş topraktan amfora şeklinde Norveç kızlarına satılıyordu. Bu Tunus sonunda yok olacak dedim kendi kendime.

Birkaç hafta sonra, 68 Mayıs'ının ortasına doğru, El Fetih'e adanmış aynı Arapça şiir kitaplarını, bu kez süslemesiz olarak Paris'te Sorbonne'un avlusunda yeniden gördüm; sanıyorum Mao'nun yanında bir bölümde sergileniyorlardı; Ağustos'ta Sovyetler Birliği Prag Baharı'nı kısalttı.

O zamanlar ülkenin güneyinde gördüğüm genç Tunuslular yaklaşık on sekiz, yirmi yaşında idiler: Bu yaşlar, azgınlık dönemidir, sırf baştan çıkarmak için baştan çıkarma, azgınlık uğruna baştan çıkarma dönemidir, anne babaların tehdit ederek verdikleri, ama hiç tutulmamış ahlâk öğütlerinin alaya alındığı dönemdir. Gençlik o derece dizginsiz, hatta o derece küstah olmuştu ki Nasır bu insanların başkaldırısını yüreklendiriyordu, zaten onlar da ölüme hazırlanmaktaydılar. Tunus'ta gençlik işte böyleydi, bir bölümünün betimlediğim gibi olduğunu söylediğime göre, şimdiden anladınız, öteki bölümü ise, bir kahve garsonları, restoran garsonları, yetişmiş garsonlar, şefler ordusu olmaya hazırlanmaktaydı. Otellerde kat garsonluğu da cennete uzanan son basamak idi: Neredeyse çıplak, bazen de evli olan parlak kat garsonları, kimi zaman bir İsviçreli bankacıyla, daha ender olarak da bir kadın ban-

* Ünlü Fransız bahçe mimarı ve desinatörüne (Paris 1613-1700) gönderme. (ç.n.)

kacıyla birlikte birinci mevkide Tunus'tan ayrılıyorlardı ve 1968 sona erdi. Amman'da Filistinlilerin önceleri gizli olan savaşımı Kral Hüseyin'e karşı sertleşti.

Amforalar üstüne birkaç şey söylemeden geçemeyeceğim. Bunların nasıl yapıldıklarını gördüm. Kil tornanın üstündeydi, çömlekçi tornayı ayağıyla döndürüyordu –adam bana o sırada bir Singer dikiş makinesini çalıştıran bir köylü kadını hatırlatıyordu– ve amfora neredeyse hazır olmuşken, çömlekçi onu tornadan çekip alarak bir sandığın içine atıyordu; amfora burada kırılıyordu, bir yardımcı henüz taze olan kil parçalarını yoğuruyor, bunları, yeniden, torna için hazır kil yığınına karıştırılabilecek yoğun bir kitle haline getiriyordu; çünkü çömlekçi son anda düzeltilemez bir hata yapmıştı. Parmaklarından biri, belki başparmağı ya da bir başka parmağı, yorgunluktan ya da tümüyle başka bir nedenden, kenarına fazla bastırıp amforayı çatlatmış ya da buna benzer bir hata işlemişti. Her şeye yeniden başlamak gerekiyordu, amfora üç bin yıllık geçmişini kanıtlayamazdı. Bugün de hâlâ Japon çömlekçiler böyle kazalara aldırış etmiyor, demek ki hiç yaşlanmayacaklar. Kaza, ister toprağın, tornanın, fırının, ister verniğin niteliği yüzünden olsun, bu çömlekçiler kazayı kolluyorlar, kimi zaman abartmak için olsa da, her durumda onunla birlikte kilise yasalarına uygun, belki de akademik bir şekil ve renkte yeni bir serüvene girişmek için; ama bir tırnak çiziği, çok düşük ya da çok yüksek ısıda pişirme yüzünden bu şekil ve renkler zedelendiğinde, bu hatanın peşini bırakmıyor, üstüne düşüyor, onunla cebelleşiyorlar, ta ki, ona karşı sevgileri yüzünden, o istedikleri gibi oluncaya, kendilerini ifade edinceye kadar. Başarılı olurlarsa, çok hoşnut kalıyorlar: Sonuç moderndir. Tunus'un sonucu ise hiçbir zaman öyle değildir, ama az sayıda İsviçreli bankacı Japon çömleklerini seviyor. Daha önce belirttiğim gerekçelere –Filistinlilerle birlikte dövüşmeye giden etkin gençlik– sanıyorum bu gençliğin bin yıllık, amforalara karşı duyduğu tiksintiyi eklemek gerekiyor.

Kendilerinden söz ettiğim genç Tunuslular ülkelerinde çevrelerine bakıp kime söz geçireceklerini buluyorlardı: Güney'den, hâlâ yağmur haritalarında gösterilmeyen bir Allahın kırından gelmiş, konuşmasını pek beceremeyen fellahlar ya da kömür gözleriyle olduğu kadar konuşkanlıklarıyla da etkiledikleri kandırılması kolay Fransız turistler. Konuşkanlıkları amfetaminlere çok şey borçluymuş gibi görünüyordu, oysa yalnızca ikiye ayrılmış bu Tunus gençliği boşa zaman harcıyor-

du. çünkü televizyoncu Fransızlar onların biricik efendileriydi. "*Toplumsal doku ve hızla gelişen suçluluğun ortadan kalkması, her düzeyde başarı, yeni disiplinlerin yaklaşımı son kuşağın ultra sofistike araçlarını gerektirse bile, en kaliteli ürünleri dayatan en yüksek verimi elde etmek için ancak bizimle birlikte gerçekleşip sürecektir*" ama Tunus dışında, Arapça ya da Fransızca olarak, hiçbir kıçı boklu ağzını açmıyordu. Çünkü eylemler ve en yürekli insanlar gerekiyordu, oysa siesta öğleden sonra saat ikide başlıyordu. Burgiba sırtüstü uzanmış, uyuyordu.

Bununla birlikte, bu Filistinlileri uzun uzun düşünmek ne kadar da hoş olmuştu, ve İsrail dışında, hiç kimse, Asya'daki tüm Arap ülkelerinin onları kovacaklarını henüz bilmiyordu, hiç kimse bilmiyordu bunu ve şimdiden herkes bu gidişi istiyor, sinsice hazırlıyordu. Bir tek Filistinli bile, kargaşa demekti. 1982'de Tunus'a geliş, biraz Türk, biraz İtalyan, biraz Breton olan, Tunuslu bu ölgün halk için çok şeydi. Binden fazla Filistinli, içlerinde Arafat'ın kendisi de vardı.

Ne daha geç, ne daha erken, şimdi söylemem gerekiyor El Fetih'in ne olduğunu. Ama Filistin'deki hareketlere verilen çeşitli adları bulanlar şimdiden hem çocuklar, hem filologlar gibi Arap dilini kullanıyorlardı. Bu yüzden El Fetih sözcüğünü yorumlamaya çalışacağım, ama bu sözcüğün zenginliğini sergileyemeyeceğimden eminim.

F.T.H. üç sessiz harf, bu sıraya göre çatlak, yarık, açılış, hatta bir zafere, ama Tanrı'nın istediği bir zafere yakın bir açıklık anlamında üç ünsüzlü bir kök oluşturuyor. Fetih, aynı zamanda, anahtar sözcüğünü çağrıştıran kilit anlamına geliyor. Anahtarın Arapçası *meftah*; bu sözcükte başındaki *me* harfleriyle birlikte üç temel harf bulunuyor. Bu üç ünsüzlü köken *Fatiha* (açan anlamında) sözcüğünü de esinliyor, Fatiha ilk sure, Kuran'ı başlatan suredir. Bismillah'la başlar. Herkes, Fetih'in ya da daha çok F.T.H.'nin *Falestine Tharir* (kurtuluş), *Haka* (hareket) sözcüklerinin baş harfleri olduğunu anladı bile. Ama F.T.H. olması için bu sıra tersine çevrilmiş.

Koca bebekler herhalde eğlenmişlerdir.

Yineliyorum: FA (*Falestine* için= Filistin)

TH (*Tharir* için= Kurtuluş)

HA (*Haka* için= Hareket)

Bunlar yerli yerinde olsalardı, Hathfa* sözcüğü ortaya çıkardı. Bu sözcükte, varsa bile, hiçbir anlam taşımıyor.

Şu üç sözcükte; fetih, meftah, fatiha sözcüklerinde gizli üç anlam buluyorum:

Fatah: Yarık, çatlak, dolayısıyla Tanrının istediği bir zaferin, neredeyse pasif bir zaferin bekleyişi;

Meftah: Anahtar; burada, neredeyse görülebilir durumda olan, yarığın içindeki anahtar ya da kilit;

Fatiha: Bu kökenden doğma üçüncü sözcük, yine açılış anlamında, ama Kuran'la ilgili. Kuran'ın ilk ayeti; burada dinsel anlamın ortaya çıktığını seziyorum. Fetih sözcüğünü veren bu kökten gelme bu üç sözcüğün arkasında üç düşünce: Savaş (zafer) düşüncesi, cinsel şiddet (kilidin içinde anahtar ya da meftah) düşüncesi ve Tanrı sayesinde kazanılmış savaş düşüncesi pusuda bekliyordu demek ki.

Bu uzun açıklamayı okur bir eğlence gibi okumalı, ama Fetih sözcüğünün seçimi ve kullanılma biçimi, bu sözcüğe sözünü ettiğim üç anlamı yerleştirdiğim için, onları arayacak kadar kafamı kurcalayıp durdu. Fetih sözcüğü Kuran'da da üç kez geçiyor.

Fedainin bu görüntüsü gitgide silinmez oluyor. Adam yolda geri dönüyor; artık yüzünü göremeyeceğim, yalnızca sırtını ve gölgesini görebileceğim. İşte o zaman artık onunla bir daha konuşamayacağım, bir daha sesini duyamayacağım için ondan söz etmek gereksinimini duyacağım.

Silinme, yalnızca gözden kaybolma değil, aynı zamanda bu gözden kaybolmanın yerini farklı başka bir şeyle, belki sildiği şeyin karşıtıyla doldurmak zorunluluğu imiş gibi görünüyor. Sanki fedainin gözden kaybolduğu yerde bir delik varmış gibi, çünkü bir resim, bir fotoğraf, bir portre onu anımsatmak ister, sözcüğün tüm anlamlarında. Fedaiyi oldukça uzaktan –bu deyimin tüm anlamlarında– anımsatırlar. Portresi ortaya çıksın diye mi gözden kaybolmak istedi?

Giacometti en iyi gece yarısına doğru resim yapardı. Gündüzleri gözünü ayırmadan, yoğun bir biçimde bakardı –ama modelin yüz çizgileri onun kafasındaydı demek istemiyorum, bu ayrı bir şey– Alberto her gün son defa olarak bakıp dünyanın son görüntüsünü kaydediyordu. 1970'te Filistinlileri tanıdım, birçok asabi sorumlu bu kitabın bitirilmesini istemişti. Sonunun direniş hareketinin sonuna uygun olmamasından korkuyordum. Kitabım bu direnişin ne olduğunu göstermek

* Yazar Fransızca söz dizimine göre düşünüyor. (ç.n.)

zorunda da değildi. Direniş hareketiyle birlikte geçirdiğim yıllarımı yayımlama kararım bu hareketin uzaklaştığını mı gösteriyordu yoksa? Çünkü adlandırılamaz bir duygu beni uyarmıştı: Başkaldırı canlılığını yitirir, bıkar, yolda geri dönüp gözden kaybolmaya bakar. Başkaldırı kahramanlık şarkılarına dönüştürülecektir. Çünkü ben direniş hareketine sanki yarın ortadan kalkacakmış gözüyle baktım.

Filistinliler, kendilerini televizyonda ya da resimlerini gazetelerde görenlere, dünyanın çevresinde dönüyorlarmış gibi geliyorlardı, hem de öyle çabuk dönüyorlardı ki aynı zamanda hem burada hem orada idiler, ama onlar geçtikleri tüm dünyalarla çevrilmiş olduklarını biliyorlardı ve bizler, onlar ve bizler, tam bir yanılgının içinde ya da daha doğrusu, eski bir yanılsamanın kıyısında, yeni bir gerçeğin başlangıcındayız; Ptolemaios'un yanılsaması Kopernik'in yeni, ancak kısa süreli gerçeği ile çarpıştığında onlar da çarpışıyordu. Filistinliler siyonizm, emperyalizm ve Amerikanizm tarafından izlendiklerini sanıyorlardı. En dingin anlarda, yani akşama doğru, kaldığımız dairenin taş duvarlarıyla korunmuş olarak, Amman'da, Filistin Kızılhaç'ının binasında, Alfredo bana birkaç adres yazdırıyordu ve bir bağırtı ya da daha doğrusu bir çığlık akşamın sessizliğini yırttı. Elli yaşlarında bir hanım çığlık atmıştı. Çok gençken Nebraska'ya giden bu Filistinli kadın orada zengin olmuştu. Yüzünü, Amerikan aksanını* ve her zaman siyah giysisini aklımda tutmalıydım; ister bir korsaj ve altı çok dar ya da bol bir eteklik, ister uzun şalvar pantolonlar ya da içi ya da kenarları siyah olan kürklü, hafif ya da ağır kumaştan bir manto giymiş olsun, her şeyi tamamen siyahtı; ayakkabıları, çorapları, kehribar kolyeleri, saçları ve saçlarını bağladığı eşarbı: Bunlar da siyahtı. Yüzü sertti, kısa ve ruhsuz konuşurdu, sesi gırtlaktan çıkıyordu. Bu kadına bir oda ayırmış ve salonu kullanmasına izin vermiş olan Filistin Kızılhaç'ının başkanı bize onun hakkında ancak şunları söylemişti: Nebraska'daki evinde, kral Hüseyin'in Bedevileri tarafından katledilen fedailerin görüntülerini gördüğünde, televizyonun karşısındaymış; televizyonu, elektrik sayacını kapatmış, çantasını, pasaportunu ve çek defterini alıp, birçok sürgüsü olan kapısını da kapatıp bankaya gitmiş, seyahat acentesinde Amman için yerini ayırtmış ve Amman havalimanından taksiyle gelerek Kızılhaç'ın hizmetine girmiş; Kızılhaç bundan çok tedirgin olmuş, çünkü bu adamakıllı zengin Filistinli kadın, çek imzalamak dı-

* Filistin'den çok genç çıktığı için yalnızca Amerikan İngilizcesi konuşuyordu. Böyle şeyler de ancak Nebraskalı Filistinlilerin başına geliyor.

şında -ki bu işi varını yoğunu tüketinceye kadar sürdürmüş- konfordan yoksun da olsa, televizyonun karşısına geçip Amerikan filmleri izlemekten başka bir şey yapmıyormuş.

Onunla az konuşuyorduk. Amerikanca ve biraz Arapça biliyordu, ama çığlığı bize Filistinlilerin, ansızın tüm ulusların kendilerini izlediklerini anladıklarında duydukları şaşkınlık hakkında bilgi vermişti; bunu az sonra kavradık. Rasgele hangi televizyon kanalının kendisine vakit geçirteceğini ararken, tuşlara art arda basıyor, Arapça diyaloglar buluyordu. Akşam olmasının verdiği sıkıntıdan, Alfredo ile benim suskunluğumdan, Amman'ın boğuk ve uzaktan gelen gürültüsünden kurtuldu, çünkü konuşanlardan biri Brooklyn argosuyla tam bir tümce söylemiş, ama konuşan ikinci kişi birinciye İbranice bir tümceyle yanıt vermişti, çığlığa neden olan da buydu. Amman televizyonu Tel-Aviv'den yayınlanan bir bölümü yakalamıştı. Filistinli kadının eli hemen, ama öfkeden titreyerek o İbranice tümceyi kesmişti. Yeniden sessizliğe kavuşmuştuk. Filistinliler, ara vermeden, Oslo'ya, sonra Lizbon'a giderlerse, bu nefret ettikleri dilde yolculuklarından medyada söz edildiğini biliyorlardı.

Cebel Amman villalarında odalar büyüktü; dört salon vardı: XV. Louis, Direktuar, Doğu, Modern ve kimi zaman da Modern salonları; çocukların odası perkalle, miss'inki (dadı) ise kretonla kaplıydı. Hizmetçiler, kadın aşçılar, bahçıvanlar, erkek oda hizmetçileri, her tür yardımcılar yatmak için Amman banliyösünde Vahdet kampına ya da yirmi kilometre uzaklıktaki Bekaa Kampı'na gidiyorlardı. Hizmetçilerin otobüsleri onları akşamları ayakta ve uyuklar durumda götürüyor, ertesi sabah yine ayakta, hâlâ uyur durumda geri getiriyordu. Bir gece bekçisi sabahleyin uyanacak efendiler için çörekler ve çay hazırlamak üzere kalıyordu. Tüm bu mülteci dünyasında, efendiler ve uşaklar, dolayısıyla, eşitti. Daha sonra bir unvan olan mülteci sözcüğü, rüzgârlara kafa tutan yontma taştan villaların sahiplerinin tapu senedine eşdeğerde olduğunu gösterdi. Fazla sertçe olmasa da, yamalı bezlerden oluşan kampları hâlâ tehdit eden bir tapu senediydi bu.

"Ben seninle eşitim, mülteciyim, senden üstünüm, evim yontma taştan yapılma. Beni ne incit ne de üz, ben bir mülteciyim ve senin gibi Müslümanım."

Kamptan villaya bu gidiş geliş -araçlarından biri bana, gitme ve

dönme diyor- kendilerini kaptırmış olan hizmetçiler gururla değersizliklerini kabul etmiş gibi göründüler. 1970 yılı herkesi şaşkına çevirdi. Zengin Filistinliler bir süre için hizmetçilerine odalar verdiler. Kimileri de ihtiyatlı davranıp hizmetçilerin yediği yemekleri yemekle yetindiler. Neredeyse bir anda, Eylül'den başlayarak, demokrasi moda oldu. Önce gizlice, sonra açıkça, genç kızlar yataklarını kendileri yaptılar, hatta işi salonlardaki kül tablalarını boşaltmaya kadar vardırdılar. Çünkü erkek hizmetçiler Amman'daki çatışmalara hazır olmak için silaha sarılmışlardı. Bunlar kahraman oldular ya da öldüler ki bu daha iyiydi, çünkü şehit oldular. O dönem, birçok nedenden ötürü, hep Kara Eylül diye anılacaktır.

Birçok Alman aile seyyar hastanelerde tedavi edilen yaralı fedaileri barındırmak istedi; bu seyyar hastanelerden biri Doktor Dieter'in hastanesiydi; Doktor Dieter'den 1971'de Gazze kampında bir hemşire okulu açtığının bilinmesine yeterli olacak kadar söz edeceğim. Doktor, bir gün öğleden sonra, yaralı ve hastalarını dolaşmasını bitirir bitirmez, beni bu okula götürdü. Onunla birlikte bir kamp evinin tek odasına girdim. Politik sorumluyla, hemşireliğin ön bilgilerini öğrenmeye karar vermiş her kızın anne ve babası tarafından karşılandık.

Elbette çay içildi. Duvara asılı bir kara tahtada, Dieter, cinsel organının özellikleriyle birlikte, ana hatlarıyla bir erkek resmi çizerek dersine başladı. Hiç kimse gülmediği, gülümsemediği gibi, sessizlik de kutsal bir hal aldı. Çevirmen Lübnanlıydı. Dieter renkli tebeşirlerle kan dolaşımını anlattı. Kimileri mavi, kimileri de kırmızı olmak üzere atar ve toplar damarları çizdi. Kalbi, akciğerleri, yaşamsal bölgeleri, bağların yerini ve şeklini gösterdi. Kalpten, kafatasından, akciğerlerden, ana atardamardan, atardamarlardan, oyluklardan sonra cinsel organa yaklaştı:

– Kurşun, şarapnel burada kalabilir, dedi.

Cinsel organın yanına bir mermi resmi çizdi. Eliyle, sesiyle ve de sözcükleriyle hiçbir şeyi gizlemedi. Bu açıkyüreklilik, biliyorum, sorumlu ve aileler tarafından beğenildi. Dieter'in derdi kamplarda doktorların, erkek hastabakıcıların –hemşirelerin de– eksikliği idi.

– Yirmi derste en önemli şeyleri öğreneceksiniz, ama onlara hiçbir zaman diploma vermeyeceğim: Siyasal ve askeri sorumlular bunu ille de istiyorlar. Bu kızlar fedaileri izleyip yaralıları tedavi edecekler. Amman'a gidip de aspirin dağıtmayacak ya da Cebel Amman'ın milyar-

der hanımlarına ayak banyosu hazırlamayacaklar.

Rheinland'da çok Filistinli var. Fabrikalarda çalışıyorlar, iyi Almanca konuşuyorlar. Almancada fiiller kural gereği tümcenin sonunda bulunur. Alman annelerden doğmuş genç Filistinliler Arapçayı, Filistin tarihini öğreniyor ve Düsseldorf'un önlükleri kanlı tüm kasaplarına Hüseyin diyorlar.

Aclun üslerine gelir gelmez Filistinli ama zenci o çavuş dikkatimi çekti: Adama fedailer küçümseyerek olmasa da, biraz alaycı biçimde yanıt veriyor ya da sesleniyorlardı. Derisinin rengi yüzünden mi? Fransızca konuşan bir fedai bana hayır, dedi, ama gülümsedi. Ramazan ayı geldiğinde, askerler aralarında çok dindar, biraz dindar, ilgisiz olarak bölünüyor, ilgisizler oruç tutmuyorlardı. Benim Hıristiyan olduğumu bilen çavuş bir akşam otların üstüne bir örtü yaydırdı, örtünün üstüne de çorba dolu bir kâse, sebze dolu bir tencere koydurup bana yememi söyledi, kendisi Kuran'a saygı gösterip, ayakta durdu. Çok çabuk bir seçim yapmak zorunda kaldım: Reddetmek bir zenciyi reddetmek, kabul etmek ise bu iyiliği fazla görünür kılmak olurdu; biraz yemek bana kibar bir orta yol gibi göründü. Zaten çorbanın içine doğranmış birkaç parça ekmek bana yeterdi. Arkamda da iki asker ayakta duruyordu. Doymakla kibarlık ettiğimi düşünüp ayağa kalktığımda çavuş da o iki askere kalan yemekleri bitirmelerini söyledi. Yanaklarımın sıcaklığından kızardığımı anladım. Herhangi bir çavuşa fedailer sonradan değil, benimle birlikte yemek yesinler, özellikle de artıklarımı yemesinler demek iyi de, bir zenciye nasıl demeli bunu? Özellikle de olaya fazla önem vermemek mümkün mü? Sustum. Fedailerin yanına oturmalı ve onlardan bir parça ekmek mi istemeliydim? Fedailer her şeyin farkına varmışlardı, zenci çavuş ise, bana öyle geldi ki hiçbir şeyin farkında değildi.

Filistinliler, acaba geriye dönüp baktıklarında, kendilerini on beş yıl önceki yüz çizgileriyle, davranışlarıyla, bedenlerinin, kol ve bacaklarının duruşuyla ve ağır, gülünç kılıkları içinde yeniden görüyorlar mı? Örneğin, kendilerini arkadan mı yoksa yandan mı görüyorlar? Görüntüleri, arkadan ya da önden olsun, ama daha genç halleriyle, anımsadıkları olayın ortasında, orada mı?

Aclun ağaçlarının altında, Amman savaşlarından birkaç gün sonra tanık olduğum sahneyi onlardan hangisi anımsıyor? Fedailer dami

yapraklardan oluşan küçük bir çardak yapmışlardı, ortada bir masa vardı, daha doğrusu toprağın içine gömülü dört ayak -kesilip budanmış dört dal- üstünde pek sağlam durmayan üç yatay tahtaydı masa dediğim; aynı şekilde masanın her kenarında da sabit dört sıra bulunuyordu. Ramazan ayı bize beklediğimiz sürprizi yapmış, batıya bakan ayçayı göstermişti. Az önce akşam yemeğimizi yemiş, karnımız tok durumda, hâlâ sıcak ama boşalmış lengerin çevresinde, çardağın yanında, yosunlar üstünde halka olup oturmuş, Kuran'dan ayetler dinliyorduk. Vakit aşağı yukarı akşamın sekizi idi.

– Bu adam bir canavar, dedi o akşam bana en açımız gibi görünen Mahcub. Neron'dan bu yana, başkentine yangını getiren ilk devlet başkanı.

Bana kalan azıcık bir ulusal gururun da yardımıyla yanıt verebildim:

– Pardon, Doktor Mahcub, Hüseyin'den önce Neron'un yaptığı kadarını biz de yaptık. Yüz yıl önce, Adolphe Thiers, Prusyalı subaylardan, Versailles'dan Paris'i ve komününü topa tutmalarını istemekle sizin kralınızdan daha iyisini ve daha şiddetlisini yapmıştı; o da ufak tefekti Hüseyin gibi.

Çoban yıldızı çıkmıştı, biraz afallamış olan Mahcub yatmak üzere barınağına gitti. On beşle yirmi üç yaş arasında, on ya da on iki mücahit çoktandır neredeyse dolu olan çardaktaydı; burada bana da yer açtılar. Bir fedai kapının önünde nöbet tutuyordu. İki adam, elbette iki mücahit içeri girdi; çocuk sayılırdı bunlar ama her birinin burnunun altında birkaç tüy bittiği için kendilerini olgun sanıyorlardı. Sanki her biri ötekini korkutmaya çalışarak, bakışlarıyla birbirlerini ölçtüler. Masanın önünde, ayakta, karşı karşıya olmayı yeğleyip, pantolonlarını olmayan çizgilerinin ütüsü bozulmasın diye yukarı çekerek, sertçe ve patavatsızca oturdular. Ben, bana buyurulduğu gibi, sessiz ve dikkatli, üçüncü sırada oturuyordum. Yanımdaki bir asker elini leopar desenli pantolonunun sol cebinden çekip, içinden, hem çok insanca hem de ancak ender törenlerde işe yarayan bir jestle, ellilik küçük bir oyun kâğıdı destesi çıkardı ve kâğıtları partnerine kestirdi. Ardından bunları, iki oyuncunun önüne, masanın üstünde yelpaze şeklinde yaydı. Biri oyuna başlayıp kâğıtları toplayarak, bir paralelkenar şeklinde birleştirdi, durumu inceledikten sonra, gerektiği gibi, kâğıtları karıştırdı, partnerine ve kendisine dağıttı; ikisi de aynı şekilde ciddi, duydukları güvensizlikten neredeyse benizleri atmış, ağızları sımsıkı kapalı, çeneleri ka-

sılmış durumda ve hâlâ anımsadığım bir suskunluk içindeydi. Sorumlular üslerde kâğıt oyunlarını yasaklamışlardı –"burjuva oyunlar ve burjuvalara özgü oyunlar" demişti bana Mahcub. Parti başladı. Oyun ve sürülen para oyuncuların bakışlarında para kazanma hırsını yansıtıyordu; sürülen para, ikisi de aynı derecede usta olanların, önce biri, sonra öteki tarafından silip süpürüldü. Bu iki kahramanın çevresinde, arkalarında, her çift göz, oyun elinin okunabilir olduğu, açılmasıyla birlikte kapanması bir olan yelpazenin bulunduğu yeri gözlüyordu. Her türlü kurala karşı, arkadaki tanıklar kaş göz işareti yapıyorlardı ki, karşıdaki oyuncu bunu hiç kaale almıyormuş gibi görünüyordu. Sanıyorum yalancı poker denilene benzer bir oyun oynuyorlardı. Kendi oyunlarına çevrilmiş bu iki çift gözün yoğunluğuna hayran kalmıştım, her biri coşkusunu ve kaygısını gizliyordu. Bir, iki ya da üç kâğıt üzerinde duraksamanın kısalığına; ayrıca o zayıf parmakların, o kadar ince olup da, kazanan oyuncunun kâğıtları yeniden önüne çekmek için onları ters çevirdiği sırada sanki kırılacakmış gibi olan parmak kemiklerinin çevikliğine hayrandım. Oyunculardan biri bir kâğıdı yere düşürdü, bu kâğıdı yerden öyle bir uyuşuklukla aldı ki bir filmin ağır çekimdeki görüntülerini düşündüm; kâğıttaki figürü gördüğünde bakışlarındaki kayıtsızlık, hatta küçümseme beni yerden bir as aldığına inandırdı.

Falsolu, ancak hilecilerce ne olduğu bilinen bir hareketten yararlanarak "hile yaptı mutlaka" diye düşünülecektir. Bildiğim biraz Arapça özellikle tehdit ve küfür sözcüklerinden oluşuyordu. Oyuncular, dişlerinin arasından mırıldandıkları "*şarmuta*", "*hattayi*" sözcüklerini bastırmak için kendilerini hemen tuttular.

İki oyuncu ayağa kalktı, masanın üstünden, birbirlerine gülümsemeden, tek sözcük söylemeden el sıkıştı. Bu derece iç karartıcı törenleri ancak Avrupa ya da Lübnan gazinolarında görmek mümkündür. Tenis maçlarının sonları da böyle iç karartıcıdır, ama Avustralya'da. Bir gülümseme kimi zaman, kâğıtları uzunlamasına kesen iyi giyimli bir serserinin yüzünde belirir. İçbükey ya da dışbükey olan kâğıtların her biri, masanın üstündeki duruşlarına göre, hilecinin içinde kıyıdan açılarak çekip gittiği bir sandal ya da iki hörgüçlü hayvanın ilk yarısı ya da göbeği açıkta, pestili çıkmış vaziyette kumsalda yatan kadın olabilir. Krupiye, bu kâğıtları kesme oyununda bu tek gülümsemeyi fark ederse, yüzünde ve bakışlarında, herkesin önünde pantolonunun açık düğmelerini ilikleyen bir kişinin dalgınlık ifadesiyle, yeni oyun kâğıtları getirir.

Obon, Japonların başka bir oyuna verdikleri ad. Bu, yirmi dört saat içinde üç kez canlıların arasına geri gelen ölüler şenliği. Mezarından çıkan ölü, canlıların istemeden yaptıkları beceriksizce hareketler yüzünden oradadır, sadece bu beceriksizlikte ben şunu görüyorum: "Bizler canlıyız, ölülerimiz bize vız gelir, bundan rahatsızlık duyamazlar, onlar bir çukurun dibinde iskelet olarak kalacaklar"; ve çocukların, bu törenlerle alay edenlerin, mezardan çıkarıp evlerine yerleştirecekleri tek şey yalnızca ölülerin yokluğu olacak. "Bizler mezarda kalacağız, hiç kimseyi rahatsız etmeyeceğiz. Bizim varlığımızı sizin beceriksizlikleriniz görünür kılacak." Görünmeyen ölüler en güzel yastıkların üstüne yerleştirilip onlara en güzel yemekler ve, tıpkı yirmi üç yaşına geldiğinde Liane de Pougy'ye* verildiği gibi, uçları yaldızlı sigaralar verilir. Çocuklar kasten topallarlar. Obon'dan bir önceki ayda çocukların ortada görülmeyen cesedi küçük bir kanalın içine daha iyi atabilmek için topallama talimi yaptıkları sanılır. Bu kanalın içinde koşmalar başlar ama ansızın sona erer: Kavalkemikleri, kafatasları, uyluk kemikleri, parmak kemikleri yere düşer ve canlılar buna gülerler. Ölünün yaşamdan biraz tat alması için alaycı ve yumuşak bir jest yeterli olur. Ancak fedailerin son derece gerçekçi hareketleriyle var olmuş kâğıt oyunu –oynamayı oynamışlardı–, kâğıtsız, assız, valesiz, Asa'sız, Kılıç'sız, damsız, ruasız bu kâğıt oyunu bana Filistinlilerin tüm etkinliklerinin o Obon şenliğine benzediğini düşündürüyordu; o şenlik ki, tek eksiği, bu töreni –gülümsemede bile olsa– gerektiren görünmemesi lazım gelen kişiydi.

Çığlık atma sanatı neredeyse, bacaklarını tavana asılı bir iple ayrık tutan kadının ayakta doğurma sanatı kadar Arap dünyasında tanınmıştı.

– Jean, kadını duydun mu? Kesinlikle Araptır. Bu, upatup, büyükannemin babamdan mirasını koparırken attığı çığlık.

– Neydi miras?

– Zeytin ağacının sekizde biri.

– Yani?

– Üç buçuk kilo zeytin.

Muhammed'e, yoksulluğunu, babasının bağımlılığını, yaşlı Arap kadının belki kendiliğinden ama şiddeti çocuklukta öğrenilmiş çığlığı-

* Güzelliği ve zekâsıyla da ünlü Fransız kibar fahişe, prenses ve rahibe (1869-1950). (ç.n.)

nı anlatması için birkaç sözcük yetmişti. Bekçi R'Guiba'ya tehlike çığlığını kimse öğretmiyor, bu çığlık atmayı gençliğinde, sesi tizken öğreniyor; nöbetteyse, sesi değişmiş de olsa, bir tehlike varsa, kendi kendine yeniden eskisi gibi becerebiliyor. Suriyeliler, sık sık, ihtiyatlı olmalarına karşın, ortaya bir Kılıç ya Kılıç dizisi çıktığında numaracı Filistinlilerle aynı çığlığı atmaktan kendilerini alamıyorlardı; tüm bu figürler, yedi Kılıç figürü dışında, kötü bir belirtiydi: Bir tek Kılıç, aşırılığı; iki Kılıç, yumuşaklığı; üç Kılıç, uzaklığı; dört Kılıç yokluğu ya da yalnızlığı; beş Kılıç, yenilgiyi; altı Kılıç, girişimleri; yedi Kılıç, ünlü Yedi Kılıç[1] umudu (bu, oyunun öpücüklerle karşılanan tek figürüydü); sekiz Kılıç, uyarıları; dokuz Kılıç mastürbasyonu; on Kılıç, büyük üzüntüyü, gözyaşlarını, iniltileri belirtiyordu ve tehdit edici olmaktan çok bunalma belirtisi olan çığlık, uğurlu amblemler olan Asalar'ın gelişini bildiren sevinç çığlığına benzemiyordu.

Bekaa Kampı'nda küçük düşürülmüşler öç alıyorlardı. Japonlar, İtalyanlar, Fransızlar, Almanlar, Norveçliler ilk kameraman, fotoğrafçı, ses kayıtçısı oldular. Bekaa'nın hafif olan havası ağırlaştı. Kendilerinden poz vermelerini kimsenin istemediği, ancak bir yıldızın –burada, leopar kıyafetli, Kalaşnikoflu her Filistinli– fotoğrafını çekerlerse yıldız olacak kişiler avlarını bırakmıyorlardı. Öfkeli bir takımadalar halkının neredeyse doğal sinirliliği işte: Japonlar görüntü almadan, böylece Japonya'yı Filistin Devrimi konusunda bilgisiz bırakarak, on kilometre ötede ünlü Lodz teröristlerinin üstlerinde, pantolonlarının bacak ceplerinde İsrail'in haritaları ve havaalanının planları, hazırlık yaptıklarından kuşkulanmadan, Tokyo'ya dönme tehditleri savurdular, İngilizce olarak; Fransızlar bir fedaiye on kez poz verdirdiler. Doktor Alfredo üç sert sözcükle bu komediyi durdurdu. İtalyanlar, "alttan çekim" yöntemini bildiklerini göstermek için, mücahitlere mermileri çıkardıktan sonra tüfeklerini omuzlarına dayamalarını buyuruyor, kendilerini hızlı bir hareketle yere atıp fedailerin fotoğraflarını böyle çekiyorlardı; bir öç alma anlayışı neşeli düzensizliğini birlikte getiriyordu. Fotoğrafçının ender olarak, fedainin ise sık sık fotoğrafı çekiliyor, ama fedai poz verirse yorgunluktan ölmekten daha çabuk can sıkıntısından ölecektir. Kimi sanatçılar fotoğrafı çekilen kişinin çevresinde soylu kişilerin yalnızlığını gördüklerini sanıyorlar: Bitkin bir halle, bozuk bir yüzle fotoğrafçının dansına katılanmaktan başka bir şey değil bu. Bir

1) Doña Musique'in gelini Yedi Kılıç Marie (*Le soulier de satin*, Paul Claudel).

İsviçrelinin, fonda batan güneş olmak üzere, siluetini çekmek için, devrilmiş bir gerdelin üstüne fedailerin en yakışıklısını çıkartması mı gerekirdi.

Hâlâ düzen diye adlandırılan şey, fiziksel ve tinsel tükenme, etimolojik anlamda yetersizlik diye adlandırılması gereken şey hüküm sürüyorsa, kendiliğinden kurulur.

İhanet aynı zamanda meraka ve baş dönmesine bağlıdır.

Ama ya yazının bir yalan olduğu doğruysa? O zaman yazı olup biteni gizlemeye izin verir, tanıklık da bir göz yanılgısı olurdu, öyle mi? Olup bitenin tam tersini söylemeden, yazı bunun yalnızca görünen, kabul edilebilir, adeta sessiz yüzünü verir, çünkü, gerçekte, kendisini geride bırakan şeyi gösterme olanağı yoktur. Hamza'nın annesinin göründüğü çeşitli sahneler bir bakıma *yatay*'dır; aşkı, dostluğu, acımayı yayar ama aynı zamanda bu sahnelerin çeşitli tanıklarının çelişkili tanıklıklarını nasıl açıklamalı? Bu kitabın tüm sayfalarında böyle oldu; bu kitap yalnızca tek sesli olacak. Oysa, tüm sesler gibi benim sesim de hileli; hileler anlaşılırsa da, hiçbir okur bunların niteliğinden haberli değildir. Bana bu kitabı yazdırtan oldukça gerçek şeyler yalnızca Aclun çitlerinde topladığım cevizler olmuştur. Ama bu tümce, her tümcenin bir önceki tümceyi gizlediği gibi kitabı gizlemek ve sayfada yalnızca bir yanlış bırakmak isteyecektir; bu, biraz sık sık böyle olup biten ve incelikle betimleyemediğim şeydir ve bunu anlamaktan incelikle vazgeçiyorum. Hişam'a, genç ya da yaşlı, hiç kimse değer vermemişti. Hiçbir şey olmadığı için değil; hiçbir şey yapmadığından, hiç kimse ona dikkat etmediği için. Bir gün, dizi ağrıdı, ertesi gün viziteye çıkmak üzere adını yazdırdı, muayeneye gitti, sıra numarası on dörttü; on beşinci sıradaki de bir sorumlu fedai, bir komutandı. On üçüncü hastadan sonra, Doktor Dieter listede adını okuyup onu adıyla ve sıra numarasıyla çağırdı. Hişam duydu, bir doktor tarafından adının söylenmesi karşısında öyle şaşkındı ki, söz konusu olanın kendisi olduğunu zar zor anladı. Kendisinden sonra gelen, on beşinci sırada olan sorumlu fedaiye parmağıyla dokundu.

– Hayır, dedi Doktor Dieter, önce sen; senin dizin ağrıyor.

Sorumlu Hişam'a işaret edip kendisinden önce girmesini söyledi. Hişam da girdi. Bana, o gün bu gündür, bir Alman doktorun onun bir sorumludan önce gelmesini istemesinden bu yana, Hişam'ın kendisini

kabul ettirdiğini söylediler. Kendisini bir üst rütbede bilmesinden ötürü değil de, o sorumlu geçici olarak gölgede kaldı kalalı, şişiniyor Hişam. Kısa bir süre sonra silindi; çünkü sorumlular onun selamını dikkate almaz olmuşlardı. Bekaa Kampı'nda görünür bir kibir yaşanmadı.

Çardağın dışında, ağaçların altında, oyuna ilgi göstermeyen on kadar fedai sakal tıraşı sıralarını bekliyorlardı. Onları yorgun ama yine de gevşemiş gördüm. Uzun sakal tıraşı töreni başlamıştı. Önce herkes kendi payına bir kucak dolusu kuru dal getirmek zorundaydı. Biraz kuru yaprakla ateş yakılmıştı ve eski bir boş konserve kutusu içinde su kaynıyordu. Kuşkusuz arkadaşlıklarının niteliği, bir tek aynanın tüm mangaya hizmet vereceği ve avuç içinde tutulacağı düşünülecek olursa, herkesin kendi kendine tıraş olmasına izin verirdi, ama akşam dinlenmesine ek olarak, sakalını ve yüzünü berber denilen tek bir fedainin eline bırakmak bir dinlenme idi. İlgisiz ya da dost, ne var ki kendi elinden başka bir elin, kalan kılları bulmak için yanaklarını ve çenesini okşaması, oturmuş haldeki bedenin tüm organlarını dinlendirdikten sonra, yorgun ayakların parmaklarına kadar gelen bir dalganın başlangıcıydı. Sakal tıraşı sırayla yapılıyordu. Seanslar genellikle akşam saat sekizle on arasında ve haftada üç kez gerçekleşiyordu.

Peki ama neden kâğıt oyunu?

– Mücahitleri tümüyle serbest bırakıyorum.

Gece, Mahcub'la ben, ağaçların altında geziniyorduk.

– Umarım, serbesttirler.

– Yalnızca kâğıt oyununu yasaklıyorum.

– Ama neden kağıtlar?

– Filistin halkı devrimi istedi. Ürdün üslerinin kumarhane olduğunu öğrendiğinde, genelevlerin de yolda olduğunu bilecektir.

Beni çekmeyen oyunları elimden geldiğince savunarak, Mahcub'un kendi kendine, tek başına, bir eğlenceyi yasaklamasına üzülüyordum.

– Oyun sırasında sık sık kavga çıkıyor.

Satranç oyununu SSCB ile Batılı devletler arasında acımasız bir savaşım örneği olarak göstermek kolay oldu. Mahcub beni kuru bir şekilde selamladı. Yatmak üzere çekip gitti. Fedailer bunu öğrendiler. Benim için sahnelenen bu gösteri, onların düş kırıklıklarını gösteriyordu, çünkü, ellerinde krallar, kraliçeler, valelerle, kısacası iktidarı simgeleyen tüm figürlerle oynamaları gerekirken, yalnızca hareketlerle oynamak, hile yapıldığı, şizofreniye çok yaklaşıldığı duygusunu uyan-

dırıyordu insanlarda. Her gece, kâğıtsız kâğıt oyunu oynamak: Kuru kuruya mastürbasyon yapmak demekti.

Okura burada hemen anılarımın, olgularda, olaylarda, tarihlerde gerçek olduklarını, ancak konuşmaların yeniden oluşturulduklarını söylemeliyim. Bir yüzyıldan az bir zaman önce, karşılıklı konuşmaları "betimlemek" hâlâ âdetti, o döneme uyduğumu itiraf ediyorum. Okuyacağınız diyaloglar gerçekten de birer yeniden oluşturma; umarım gerçeğe bağlıdırlar ama hiçbir zaman, bir Violet-le-Duc'e* özgü bir ustalıkta olan ya da olmayan, gerçek bir karşılıklı konuşmanın saflığını taşımayacaklardır. Bununla birlikte, fedailere karşı saygı duymadığımı sanmayın. Seslerin tınılarını, tonlarını ve tümcelerin sözcüklerini yeniden bulmak için elimden geleni yapmış olacağım. Mahcub ve ben, elde hiçbir kâğıt olmadan oynanan o kâğıt oyunu kadar gerçek bu diyaloğu pekâlâ yaşadık; oyun ellerin, parmakların, parmak kemiklerinin şaşmazlığı sayesinde vardı.

Bir olayı anımsadığım sırada, yaşımın sayesinde mi, yoksa yeteneğim olmadığından mı o olayda kendimi şimdi olduğum gibi değil de o zaman olduğum gibi görüyorum? Kendimi kaybetmiş bir halde, yabancı gibi bakıyorum, insanın, falan yaşta, bu yaşta ya da anımsanan olay sırasında sahip olduklan yaşta ölenlere baktığı aynı merakla inceliyorum daha doğrusu. Bu, yaşımın bir ayrıcalığı mı, yoksa tüm bir ömür boyunca, ben her an, sırtımı duvara dayadığım halde, kendimi arkadan görmek mutsuzluğu mu?

Bugün, İsrail'in karşısında, Ürdün Irmağı kıyısında beni şaşırtmış olan kimi eylemleri ya da hareketleri anladığımı sanıyorum. Bunlar tek başlarına, ayrı eylemler ya da hareketlerdi – doğrusu, görünüşü beni tedirgin eden yanaşılamaz adacıklardı; şimdi parlak bir uyum içinde bir takımada. Şam'da on sekiz yaşındaydım.

Arapların kâğıt oyunu Fransızlarınkinden ve İngilizlerinkinden oldukça farklı. Bugünün Arapçası herhalde daha çok Ronda oynayan veletlerin parmakları sayesinde korunmuş, Müslümanlığın mirası olan İspanyolca. Mahcub Ürdün'de, çolak general Gouraud ise Şam'da, farklı sandıkları nedenlerle kâğıt oyununu yasakladılar. Gizli, dolayısıyla da Fransa karşıtı toplantılar Gouraud'yu kaygılandırıyor olmalıydı. Geceleyin, bir parça mumla ya da biraz zeytinyağının içine batırılmış bir fitille aydınlatılmış küçük camilerde Suriyeliler kâğıt oynuyor-

* Ünlü usta Fransız mimarı (1814-1879). (ç.n.)

lardı. Onların yanına çömelmiş olan o küçük Fransız askerini yeniden gördüm. Benim varlığım onları rahatlatıyor olmalıydı. Dar sokaklarda kaybolmuş bir istihkâm devriye birliği, camide ışık gördüğüne şaşıp içeriye girerek adamları suçüstü yakaladı; Fransa için dua etmek üzere dindarca orada bulunduğumuzu anlatabilirdim. Kendilerini unutmayacağımdam emin olmak için, Suriyeliler, oyundan sonra bana, kuşkusuz büyük şef Gouraud'nun marifeti olan yıkıntıları gösterdiler. Gouraud, her Şamlı sonsuza dek korkudan titresin diye bu yıkıntıları kaldırtmamıştı. Sabahleyin, namaz vaktinde, oyuncular birbirlerinin serçeparmaklarını ya da işaretparmaklarını tutarak evlerine dönüyorlardı. Kılıçlar ve Yedi Kılıç yeniden gözümün önüne geliyor.

El Fetih'in tanıdığım çok sınırlı bölümünde sekiz Halit Ebu Halit saymıştım. Savaşla ilgili bunca adın bulunması ilginçti. Sahte adların amacı başlangıçta savaşçıyı gizlemekti ama şimdi savaşçıya zenginlik katmaktaydılar, seçimlerine bakıldığında, fantazmaları anlaşılabilirdi; Chevara –Che Guevara'nın kaynaşması–, Castro, Lumumba, Hacı Muhammed takma adları bu fantazmalara uygun düşmekteydi. Her ad, çok ince, kimi zaman da saydam kumaştan bir maskeydi sanki, altında başka bir ad –başka maske– vardı ki bu da başka bir kumaştan ya da aynı kumaştan ama farklı bir renktendi, arkasında başka bir adın yansımaları fark ediliyordu. Halit, çok fazla saklanmadan bir Ebu Bekir üstüne konmuş haliyle ve Kadir üstüne konmuş Ebu Bekir haliyle bir Miludi adını zar zor gizliyordu. Takma adları bu üst üste koymalar, ender olarak basit, daha sık olarak da karmaşık ve bıkkın bir kişiyi gizleyen üst üste insan koymalara karşılıktı. Bu durumda ad belki burada itiraf edilebilir, başka bir yerde utanılacak bir eylemin adıydı. Görünüşü gerçek kadar öyle incelikle kabul ediyordum ki, bilgisizliğimin yardımıyla ve ilk adı öğendiğimde içimde biraz öfkenin kabardığını keşfettim. Şu iki sözcüğe, gerçek ve görünüş sözcüklerine gelince, bu konuda söylenecek ne çok şey vardı! İtiraf edilemez eylemden kalmış olabilecek şeyi bozmaya çalışarak, kimi zaman uydurulmuş, Amerikan filmlerinin deforme olmuş anısıyla kopya edilmiş adların yankısını ya da karşılığını boş ama parlak sözlerde ya da yansılamalı bir şekilde kesin, başkaldıran halkların düş dünyasında dolaşan kişilere mal edilmiş çığlıklarda sezdiğimi sanmıştım. Kime ait şunlar?

"Sizinle savaşmak için şeytanla birlik olurdum."

"Şeytanla yemek yemeyi kabul eden yanına uzun bir kaşık alır."

"Özgürlük istenmez, sökülüp alınır."

"İki, üç, dört, beş, on Vietnam yapacağız."

"Bir muharebe kaybettik, savaşı değil."

"Sevdiğim ve hayran olduğum Amerikan halkını bu halkın gerici hükümetiyle karıştırmıyorum."

Bu atasözleri, söyleyenlere, pek gizli bir sahiplik tanıyor. Dördüncüyü söyleyen Guevera imiş; üçüncüsünü söyleyenler Abdülkadir, Abdülkerim; ikincisini söyleyenler Churchill, Stalin. Roosevelt olabilirmiş. Birincisini söyleyen Lulumba deniyor ama Arafat tarafından da doğru bulunmuş; bu yüzden Halit bana şöyle söyledi:

– İsrail bizim için, onu yenmek amacıyla kendisiyle ortaklık yapmamız gereken şeytan olduğundan.

Bana bu tümce bir çırpıda söylenmiş gibi geldi: Noktalamasız, dolayısıyla ancak sonunda soluk alınmış, kahkahalar içinde sona ermiş bir tümceydi. Olduğu gibi ve istenildiği gibi ele alınsın.

Çok klasik bir görüntü Paris metrosundaki reklamlara özgü bayağılığı ile kendini kabul ettiriyordu. İşte bu görüntü:

"Ateşten ateşe, seslenmeler, savaşla ilgili adlar ve şarkılar birbirlerine karşılık veriyorlardı. O dönemde yirmi yaşındaki biri, dünyayı kıvılcımlarca yenip bitirilmiş, en azından yalanmış olarak görüyordu, tıpkı, sonsuzluğa dek sönmeyecek alevlerin kavurmadan yalayıp yuttuğu Révolution* sözcüğündeki R harfi gibi."

Önce gördüğüm şey, "her halk"ın, başkaldırısını daha da haklı göstermek için, zamanın en derinlerinde özgünlüğünü aramasıydı; her başkaldırının altında derinliklerdeki soyağacı seçiliyordu; bu ağacın gücü hâlâ gizilgüce sahip dallarında değil, köklerindeydi; öyle ki dünyada biraz her yerde ortaya çıkan başkaldırılar bir tür sonsuz ölüler kültünü kutluyormuş gibiydiler. Sözcükler, tümceler, diller, eksiksiz mezardan çıkarıldı. Beyrut'ta, hoş bir şekilde yanıt verebildiğim için, bir Lübnanlı bana gülümseyerek ve neredeyse sevecenlikle şöyle dedi:

– İşte siz de gerçek bir Fenikeli oldunuz.

– Fenikeli mi? Neden? Arap olmamı istemiyor musunuz?

– Arap, hayır, asla. Lübnan'ın Suriye tarafından (1976'da) istila edilmesinden bu yana artık Arap değiliz. Suriyeliler Arap. Lübnanlılar Hıristiyan, "Fenikeli".

En genç kuşak köstebekadamlardan oluşuyordu. Dünyanın yüzeyinde iki bin yıldan sonra, atla, yaya olarak, denizde, yeraltı geçitlerin-

* Fransız Devrimi (ç.n.)

de yolculuklar yaptıktan sonra, orada burada köstebek yuvalarının ortaya çıktığı bir yere dönmek, bir tapınağın kalıntılarını arayıp bulmak. ne örnek ya! Yalnızca araştırmadaki değil, kökleriyle ve dallarıyla, bir ulusun başka bir ulusla özleştirilmesindeki kabalık bana –elbette sonucun kesin olmayışı dışında– Paris'e özgü, monden bir bayağılık gibi görünüyordu. Çünkü, soyluluğun bir kuşak önceki soylularda açığa çıktığına inanmak istemek bal gibi tembelliktir. Filistinliler, kendilerini tanıdığımda, bu acınacak inançtan kaçınıyorlardı. Tehlike İsrail'de bir üstben görmelerinden doğardı.

1972'de, Tel-el-Zaatar Filistin kampını işgal etmek için Suriyelilerin savaşı başlamamıştı. Bu savaş 1976'da yapılacaktır, ama, kampın üstünde, Filistinliler bana falanjistlerin kışla binalarını göstermişlerdi. Bu kitabın bölüm başlıkları anı sözcüklerini taşımaktadır. okuru zamanda ve elbette mekânda bir gidiş-gelişe göre yönetmeliyim. Mekân dünya, zaman ise daha çok 1970'ten 1984'e kadar geçen zaman olacak.

Hitler'in S.A.'sı model alınarak ve neredeyse aynı zamanlarda oluşturulan Pierre Cemayel'in milisinin adı Falanj'dı: Arapçası Kataib. Siyah gömlekler, kahverengi gömlekler, mavi gömlekler –Beyaz Rusya'nın o olağanüstü güzellikteki karları içinde soğuktan kırılan ünlü "lejyon Azul"–, yeşil gömlekler, gri gömlekler, demir gömlekler..." "Dalgın bayrağın kıvrımları" benim için "... etekleri" oldu. Koca oğlanlar, falanjistler, 1970'te uygun adım yürüyor ve iyi savaşçılar olarak Meryem Ana'nın onuruna ilahiler söylüyorlardı. Beni büyülediler. Budalalıklarından acımasızlıklarını kestirebiliyordum. Serserilikle keşişlik arasında bocalayan bu askerler için öne çıkarılan çeneler, askeri marş, şarkı (uysal bir müzisyen ölümsüzlük içinde her türlü acımasız çıkıntıya bağlı görkemi elde etmek için tempoyu değiştirmişti). Şarkılar sanki kenarları işlemeli, biraz zencimsi ağızlardan incelikli bir budalalıkla çıkıyorlardı. Neredeyse yeniyetme bunca ölünün bu hızlı ve yoğun çıkarması gökyüzünde Meryem Ana'yı korkutmuş olabilirdi. Görünmeyen bir tanrıçanın ya da beyaz güllerden yapılma çelenklerin koruması altında sallanan uyanık, gülünç kadının iyiliğini şarkılarla kutlayan bu genç adamların görünür erkekliği de trajikti. Uygun adım yürüyen bu topuz gibi adamlar bana gerçekdışı ve çoktan gökyüzünde gibi göründüler, gerçek-

ten de çok geçmeden oraya gittiler.

"Bir savaşçıya yaraşır biçimde yürüyorlardı." Savaş savaşçıya yaraşır biçimde yürümekle yapılmaz, hatta bir tek savaşçıların hiçbir zaman uygun adım yürümeyi başaramamaları olasıdır. Tümcem Kataiblerin biraz teatral –Beyrut Operası'na göre–, çok ağır yürüşünü soylulaştırmaya çalışıyordu; bu, demode olmuş bir tiyatroya gereksinimi olan bir şefin istediği yürüyüştü, çünkü kendisi hiç yürümese bile, iki zamanlı bir tempoyu, dolayısıyla uygun adımı düşünüyordu.

Gazete satıcısının iki oğlu bana çekine çekine yanıt verdiler. Falanjisttiler ve Lourdes'lu Meryem Ana'yı betimleyen altın madalyaya dokunarak, dahası, yapışarak benimle konuştular –Nijer kıyısında rastladığım Malili de muskasına aynı şekilde dokunuyordu (kırmızı yünden kılıfının içinde konmuş, çok ince bir kâğıdın, belki bir Riz–Lacroix'nın üstünde Arapça birkaç büyülü sözcük).

– Neden dokunuyorsun ona?

– Sabah namazı duamı okuduğumu düşündürsün diye bana.

Haç ve Meryem Ana resmi, özellikle kazınmışlarsa, daha da iyisi kabartmaysalar, –ama altında– falanjistler güçlerini korumak için Haç'a, Meryem Ana'ya, Altın'a ya da dünyanın cinsel organına mı dokunuyorlar? Hiçbiri öldürmüyor, öldürse de, yalnızca kendi isteğiyle ama anasını, oğlunu, altını savunan Tanrı'nın buyruğu üzerine; bir Müneccim Kral'ın armağanı, kendisini tehdit eden Öteki ile, yani Allah'la savaşmak için son hızla yardımımıza koşan orduların Tanrısı. 1972'de önümde bir Kataib genç bir Lübnanlı kızı öptü. Kızın yanmış göğüsleri arasında –ki bu yanıklık göğüslerin güneş banyosu yapmak için açıldıklarını ele veriyordu– elmaslara, yakutlara boğulmuş küçük bir altın darağacı parlıyordu ama İsa'nın yerine yumurta şeklinde bir siyah inci vidalanmıştı. Genç adamın ağzı mücevheri yutuyormuş, dili de göğsün derisini okşuyormuş gibi göründü. Genç kız güldü. Üç falanjist sırayla bu kudas ayini için tek tek başını öne eğdi. Pek hoşnut olan genç kız onlara dedi ki:

– İsa sizi korusun, Annesi de bize zafer nasip etsin.

Bu hayır duasından sonra, namusuyla, çekip gitti.

Francisco Franco saltanat sürüyordu. Montserrat manastırına gelişimden önce kayalar, kayalıklar ve olgun buğdaylar arasından geçiyordum. Şapelin direklerinden altınla ya da pırıltısı sayesinde günümüzde

altın etkisi yaratan bir şeyle işlenmiş, kiraz rengi ipek fay kumaşından bayraklar yere doğru sarkıyordu; kırmızı gerçekten de Hamsin yortusunda kilise süslemeleri için kullanılan renkti, ayin yapılmıştı. Biraz heyecanla –ileride Hamza'ya ve annesine, oğlunu (terbiyesiz çocuk, herhalde siyah olan kamışını gösteriyor, zenci Meryem Ana da terbiyesiz zenci çocuğunu sallıyordu) gösteren zenci Meryem Ana'ya rastlamadan önceki o heyecanın nedeni anlaşılacaktır– rastgele bir yerde, bir sıranın üstüne oturdum. Kilise yas kıyafetinde erkek ve kadınlarla doluydu. Bunların çoğu çok gençti. Cisneros'un mirasçıları, başpapaz ve iki papaz adayı kiraz rengi ipekten ayin cübbelerini giymişlerdi. Çok ince, pek olgunlaşmamış, billur gibi çocuk sesleri, bir Palestrina ayini ilahisini okudular, bu sırada ilk altı harfinin Palestine* adının başını oluşturduğu bu addan kendimi alamadım. Sonra sıra ünlü barış öpücüğüne geldi: Başpapaz, hamursuzla şarabı kaldırdıktan sonra, iki papaz adayından her birinin yanaklarına iki öpücük kondurdu, onlar da koro bölümündeki arkalıklı iskemlelerde oturan her bir keşişi öptüler. Koroda yer alan iki çocuk parmaklığı açtı ve Saygıdeğer Peder inananların arasına indi. Aramızdan çoğunu kucaklayıp öptü – öpülmesine izin verenlerden biriydim ama bu öpücüğü yanundakine aktarmadım, böylece kardeşlik zinciri benim tarafımdan bozulmuş oldu. Koro yerinden orta sahına gelen papazlar dip taraftaki kapılara yanaştılar. İnananlar, kadınlı erkekli onları izledi, ben de aralarındaydım. Bu sırada yalnızca benim için bir tür mucize gerçekleşti: Kapılar sanki kendiliklerinden açıldılar, her kapı kanadı dışarıdan itilmiş gibi görünüyordu, kısacası Paskalya Yortusu'ndan bir hafta önce kutlanan yortuda olan şeyin tersi olmuştu: Bu yortuda, ayin eşyası yerinin bir kapısından çıkan papazlar büyük kapılara üç kez vurduklarında –İsa Mesih'in Kudüs'e girişi anımsatılıyordu– orta sahına girme hakkı istiyorlardı. Burada, Hamsin Yortusu sırasında ise kapılar dışarıdan içeriye doğru açılmışlar, gerideki aydınlatılmış şapelde, elinde asası ile başpapazı ve çıkmak isteyen tüm papazları bekliyorlardı. Sefer girişte başlıyordu. Alay, bir zafer havası tutturarak, buğdaylar, çavdarlar arasında, 730 yılına doğru ilk İspanya Sarazenlerinin** tırmanmaya cesaret edemedikleri uzaktaki kayalar arasında yürüdü. Uzun süredir herkes *Veni Creator* ilahisini söylüyordu. O zaman ve yalnızca kendim için diye düşü-

* Filistin. (ç.n.)

** Sarazen: Ortaçağda Batılıların İspanya ve Kuzey Afrika Müslümanlarına verdikleri ad. (ç.n.)

nüp. Hamsin Yortusu sırasında söylenen bu *Veni Creator*'un evlenme ayinleri sırasında da söylendiğini anımsadım. Sefer, keşişler ve papaz adayları tarafından kutsal suyla kutsandı. Durumu yatıştıracağını sanarak, başpapaz seferi tek eliyle ve işaretparmağıyla ortaparmağını yukarıya kaldırarak kutsuyordu. Avazı çıktığı kadar bağırarak söylüyordu ilahisini. Onu deli sandım. Kalabalık da deli gibiydi, kendilerini kaybetmeleri yakındı. Biraz yağmur, yalnızca birkaç damlası, bizi yatıştırırdı. Güneşin alnında gerçekleşen Katalanya seferiydi bu, İspanya'da kımıldayan her şey gibi hafifçe dikilmişti. Yeri göğü yaratan Tanrı belki söylenceye karşın, ortaya çıkar çıkmaz Araplarla taçlanan ve başpapazın buğdaylar gibi kutsadığı, penis biçiminde bu kızıl kayaları yontarken çok eğlenmiş olmalı. Güneş pırıl pırıl parlıyordu. Vakit öğleydi. Ansızın, doğanın üstünde ve doğa için bir Latin ve gregoryen düğün şarkısı yükselirken arkamızı bu doğaya dönerek, çobanımızın yönetiminde kiliseye döndük ve bu karanlık yere dönüş, Tapınak'a dönmemizden, ormanda, uluağaçlar, koruluklar, düzlükler bizi ay ışığında beklerken gecenin üstümüze çökmesinden önceydi. Oysa, gece yarısı, ormanın ortasında, ay ışığında, genç erkeklerden, genç kızlardan bir halka oluşturmak; burada dua etmek ya da, tüm Müslümanlık Ay'ın çevrimlerini benimsediğine göre, bir lanetleme içinde birçok gücü birleştirmek için miydi? Hilal'in iç kısmına gelinle damadın ayaklarını koymaları Hıristiyanca bir şey midir? Benim heyecanımı neyle kıyaslamalı? Tanrıdan başkası oradaydı. Şunlarla kıyaslamak ne kadar korkunç: "Mont Blanc üstüme doğru mu geliyordu?", "Palyaço Grock piste girip pantolonundan bir çocuk kemanı mı çıkarıyordu?", "Omzumun üstüne basturan polisin eli. Ve el bana yavaşça, 'enselendin' diyordu."

Paganizm sözcüğü her topluma karşı bir meydan okuma gibi geliyor kulağa. Dinsiz sözcüğü Hıristiyan ahlâkçılığına fazla yakın, Hıristiyanca, ama eşsiz ve Tanrısal tacının tek dikenine indirgenmiş bir İsa'nın Hıristiyanlığı bu; paganizm paganı sonsuzluğa gömdürüyor, bu sonsuzluğa Tanrının henüz var olmadığı "zamanların karanlığı" takma adı veriliyor. Bir tür sarhoşluk ve cömertlik pagana her şeye, başka bir şeye ve kendisine olduğu kadar saygıyla, onurunu yitirmeden yaklaşmaya izin veriyor. Yaklaşmaya. Belki seyre dalmaya. Kuşkusuz, paganizme hak ettiğinden fazlasını veriyorum ve yukarıdaki satırlarda onu canlıcılıkla karıştırıyor gibi görünüyorum. Bu töreni anımsamakla,

hangi mağaradan çıktığımı, hangi mağarada kendimi kimi zaman geçici bir heyecan için yeniden bulduğumu söylüyorum.

Revue d'Études palestiniennes adlı dergide, falanjistler üç gece geçirdikten sonra, Şatila ve Sabra'dan geriye ne kaldığını göstermek istedim. Bir kadın, diri diri, bunlar tarafından çarmıha gerildi; cesedini, kolları iki yana açılmış, her yanına, ama özellikle de iki elinin on parmağının uçlarına sinekler üşüşmüş durumda gördüm: Çünkü on kan pıhtısı bu uçları karartmıştı: Parmak kemiklerini* kesmişlerdi, belki de adları buradan mı geliyor, diye sordum kendi kendime. Hemen ve orada, Şatila'da, 19 Eylül 1972'de, bu eylem bana bir oyunun sonucuymuş gibi geldi. Parmakları bir bahçıvan makası ile kesmek –bir porsukağacını budayan bahçıvanı düşünüyorum–: Bu şakacı falanjistler İngiliz tarzı bir parkı Fransız tarzı bir parka dönüştüren neşeli bahçıvanlardan başkaları değillerdi. Bu ilk izlenim geçtikten sonra biraz rahatlar rahatlamaz zihnimde bir başka sahneyi yaşadım. Dallar da parmaklar da nedensiz kesilmez. Kadınlar, pencereleri kapalı ama camları kırık durumda, silah seslerini duyup kampın işaret fişekleriyle ışıl ışıl olduğunu gördüklerinde kendilerini fare kapanına kısılmış gibi hissettiler. Yüzüklerin saklandığı kutular masanın üstüne boşaltıldı. Geç kalınmaması gereken bir eğlenceye gitmek için, ellerine çabucak eldiven geçirir gibi, her kadın, başparmaklar dahil on parmağına, her iki elinin on parmağına belki de beşer ya da altışar adet olmak üzere, yüzükleri taktı. Böylece, altınlara bürünmüş olarak, kaçmaya mı çalıştılar? Bunlardan biri, bir sarhoş askerin acımasını satın alacağını sanarak, işaretparmağından yalancı safirden değersiz bir yüzüğü çıkardı. Zaten sarhoş olan, ancak takıları görünce sarhoşluğu artan falanjist, daha çabuk davranmak için, bıçağıyla (ya da evin yanında bulduğu bir bahçıvan makasıyla) parmakları birinci kemiğe kadar kesip, parmak kemiklerini ve tırnak kemiklerini pantolonunun ceplerine doldurdu.

Pierre Cemayel, Berlin'de Adolf Hitler tarafından kabul edildi. Gördükleri –kahverengi gömlekli, sarışın ve kasları gelişmiş gençler– şu kararı almasına neden oldu: Milis gücü bir futbol takımından olacaktı. Kendisi Hıristiyan ama Lübnanlı idi, Hıristiyan çevrelerde alaya alındı, bu çevrelerde güç ancak parada olmalıydı. Marunilerin alayları Pierre ile oğlu Beşir'in dosdoğru İsraillilerle birleşmesine, falanjistle-

* "Parmak kemikleri"nin Fransızca karşılığı *phalanges*'dır. (ç.n.)

rin de burada gücün kendisinden daha etkili olan gücün yansımasını, yani acımasızlığı kullanmasına yol açtı. Ne Pierre ne de oğlu eğer destekçi bir gücün yardımı olmasaydı yönetimde kalabilirdi. Bu güç İsrail oldu; tıpkı İsrail'in acımasızlığının destekçi gücünün ABD olması gibi.

Böylece, kızların göğüslerinin çukurundaki altın haçı öpen, ağızlarıyla bir altın zincire takılı Meryem Ana madalyasını tutan ve kalın, sarkık dudaklarını, yaldızlı asasıyla sofuca mastürbasyon yapan Patrik'in elinin üstünden ayıramayan falanjistleri daha iyi tanıyordum.

İçinde "ekmek"in şatafatlı, alçakgönüllü ama gözüpek bir biçimde göründüğü kutsal ekmek kabındaki "Gerçek Varlık"a uzun uzadıya bakmak için, gözkapaklarımı ve gözlerimi adamakıllı yukarıya kaldırdım. Ne çok kişisel yıkım vardı ve kilise...

Savaş atları, Müslüman atları dörtnala gidiyorlardı. Kaçıyorlar mıydı? Başpapazın arkasında şapeldeydik. Zenci Meryem Ana ve zenci İsa'sı yeniden poz almışlardı ama bu Hamsin Yortusu'nda beni sarmış olan o coşku, eğer Barselona'da, tüm törenler sırasında benimle birlikte olan yirmi yaşındaki bir Faslıyı taksiye bindirmeseydim, ortaya çıkabilecek miydi? Şapelin koro yerinde başpapazın Nasıralı tarafından gölün kenarında dağıtılan ekmekler kadar çoğalan ilk öpücüğü, her biri ilk öpücük değerinde olan taçyapraklarını saçan taç değerindeki ilk öpücük bana sahte kabilenin şefi tarafından on altı ileri gelene gitgide azalan sayıda verilen öpücükleri anımsatıyor.

"Herkese, alacağına göre." Ve on altıların en soylusu belki de tek bir öpücük alan oldu. Çünkü, hiçbir şey bilmediğim için, bu gelişmenin anlamını da bilmiyordum: Belki tek bir öpücük, on altıların işaret ettiği en sıradan olandan, Tek'e kadar giden en yüksek saygının belirtisiydi.

Geceleyin, tan sökmeden az önce, üç fedai grubu, uzun süre yürüdükten sonra (çünkü 1971'de, yani Kara Eylül'den dört ay sonra üs değiştiriyorlardı), tepeden tepeye birbirlerine yanıt vererek şarkı söylüyorlardı. Her şarkı arasında sabahın sessizliğini dinliyordum; bu ses-

sizliğin yoğunluğu günün henüz patlak vermemiş olan tüm gürültülerinden oluşmuştur. Ürdün Irmağı'na en yakın grup içindeydim. Mola için diz çökmüş, çayımı höpürdete höpürdete içiyordum, çünkü sıcaktı, üstelik burada dilin ve damağın keyfini etrafa duyurmak da modaydı; bir yandan da zeytin ve mayasız ekmek yiyordum. Fedailer Arapça konuşuyor ve gülüşüyorlardı, buradan pek uzak olmayan bir yerde Vaftizci Yahya'nın İsa'yı vaftiz etmiş olduğunu bilmiyorlardı.

Birbirini görmeyen üç tepe, sırayla, birbirine yanıt veriyor –o dönemde ya da biraz daha sonra Boulez* *Repons*** adlı bestesini hazırlıyordu–, güneş doğmamıştı ama doğuda henüz karanlık olan gökyüzünü maviye boyuyordu. On dört yaşındaki bu aslan yavruları henüz olgunlaşmamış seslerini bile, estetik kaygıyla ve daha çok polifonik canlılık elde etmek için (çünkü genelde tümü tek ses halinde söylüyorlardı), aynı zamanda da her şeyde olgunluklarını, savaşçı değerlerini, yürekliliklerini, yiğitliklerini, kendilerinin onlara layık olduklarını edeplice anlatarak belki de kahramanlara karşı sevgilerini kanıtlamak için kalınlaştırmaya uğraşıyorlardı. Bir grup, görünmeyen öteki iki grubun hep tek ses halinde yanıt vermesini bekleyerek susuyordu, ama bu üç grubun her biri üç değişik makamda söylüyordu. Tek ses halinde ama bir çocuk mücahidin iki ton ya da iki buçuk tonun üstünde ses titremeleri için yedekte kaldığı kimi bölümler ve yalnızca kendi seçtiği bölümler dışında; o sırada korodakiler, bir büyüğe yol vermek için kenara çekilircesine, susuyorlardı. Seslerin karşıtlığı, bir yeryüzü krallığı olan Devlet-İsrail ile Filistin askerlerinin vokalizlerinden başka desteği olmayan topraksız ülke arasındaki karşıtlığı belirginleştiriyordu.

"Bu veletler demek geceleri, sabahları, güpegündüz, bomba yerleştirmek için gizlice dünyanın dört bir yanına giden mücahitler, askerler, fedailer, teröristlerdi ha?"

Bir tepeden öteki tepeye, kıtalar arasında tam bir sessizlik olduğunu sandım. Ne var ki ikinci ve dördüncü kıta, oldukça yakın mı yoksa uzak mı olduğunu hiç bilemediğim bir derenin sesinin süzülüp gelmesine izin veriyordu; sesi, yani çağıltısından ötürü bu iki tepe arasında ve bu iki koro arasında duru ve özel olduğunu varsaydığım suyu, kendine bir yol açtı, ama pek belli belirsiz. Ancak beşinci ve altıncı kıta arasında sesini yükseltti, vadiyi doldurdu. Sanki, sözcüğün anlamı, su

* Pierre Boulez: Fransız besteci ve orkestra şefi (doğumu 1925). (ç.n.)

** Genellikle kiliselerde bir solist ve koro arasında karşılıklı okunan bir ilahi türü. Yanıt anlamındaki Latince *responsum* sözcüğünden geliyor. (ç.n.)

sızıntısından ses sızıntısına geçerken sesi boğuklaştı, çocuksu ve kalın sesleri kovarak, buyurgan, kaba, sonunda da oldukça öfkeli hale gelinceye kadar kabardı. Bu diktatörün âşıkları susturması bana saçma gibi göründü ama belki onlar seli de, dereyi de hiç duymadılar.

Gece çok karanlık değildi: Ağaçların, torbaların, tüfeklerin şekillerini seçebiliyordum. Gözüm fazla karanlık bir kitleye alışırsa, daha iyi bakarak bir lekenin bulunduğu yerde çok uzun ve çok karanlık iki yanı ağaçlı bir yol ve yolun gerisinde, daha da karanlık başka yolların başladığı bir tür kavşak seçebiliyordum. Aşk çağrısı seslerden, nesnelerden, belki de benden değil, gecenin içinde bir doğa düzenlemesinden geliyordu, tıpkı çoğu zaman gündüz vakti bizzat görünümün insana sevmek için buyruk vermesi gibi.

Çocuk tarafından seçilmiş ve doğaçtan söylenmiş –şarkının geri kalan bölümü doğaçtan söylendiği gibi– ünsüzden yoksun vokalizler genellikle çok tiz olduklarından, bıyığı yeni terlemiş, leopar kıyafetli üç Gece Kraliçesi, her biri uzaklaşmış ve kaybolmuş durumda, sabahın ve vibratonun içinde buluşuyor gibi görünüyordu ve bu, silahlarını, giysilerini, asker olduklarını unutup giden opera kraliçelerine özgü güvenle, sakınımsızlıkla, aldırmazlıkla oluyordu, oysa bu sırada Ürdün'ün bir yoğun ateşi onları daha kesin, şarkıları kadar uyumlu bir atışla sonsuza dek dilsiz bırakabilirdi. Belki bu kraliçeler, leopar kıyafetinin, sessizce ya da ses vermeyen titreşimler yayan bir dilde ve bir müzikte şarkı söylemelerini sağladığını sanıyorlardı?

Belleklere gömülmüş İslamiyet öncesi kahramanı Antar'ın efsanesi her an yeniden canlanabilirdi. Şunu anımsatıyorum: Üzengilerinin üstünde ayakta, seksen yaşındaki süvari Antar, sevilmiş ve ölmüş kadını, evin hoşluğunu dile getiriyordu. Yayını geren bir kör, yalnızca sesin yönetmesiyle, onu kasığına sapladığı bir okla öldürdü. Antar'ın sesi, oku yönlendirmek için cansız gözlerin yerini almıştı.

Sesler, en azından bu sabah, obua, flüt, flajole sesleri kadar gerçekti; öyle gerçekti ki burnunuzla bu çalgıların yapılmış olduğu odunun kokusunu alabilir, bu odunun lifini, Stravinski'nin kısık ve kulak için o derece değerli kendi sesinde tanıdığım ve *Askerin öyküsü*'ndeki çalgıların sesleri kadar gerçek tınıları duyumsayabilirdiniz. Gırtlaksal denen Arap ünsüzlerindeki sertliğin, ister kaynaşma, son ünlü düşmesi ya da, tersine, uzama yoluyla olsun, kadife ses haline geldiğini anımsar gibi oluyorum.

Doğuda büyük aydınlık: Güneşin yükselişinden önce, tepeler ışıdı.

İyi tanıdığım yaşlı zeytin ağaçlarının dibindeydim.

Yine bir tepenin, hep aynı tepenin çevresinde dolaştık, oysa ben birçok tepede ilerlediğimizi sanıyordum. Filistinlilerin, her zaman her yerde olduklarına düşmanı inandırmak için zavallı bir savaş hilesi söz konusuydu. Böylece, yaklaşık on yıl boyunca, İsrail'in ultra duyarlı araçlarına karşılık, Filistinliler tümüyle etkisiz ama eğlendirici, çoğu zaman şiirsel ve tehlikeli buluşlara başvuruyorlardı.

– Hangi şarkıyı söylüyordunuz? soruma Halit şöyle yanıt verdi:

– Herkes yanıtını icat ediyor. Bir grup tarafından ilk konu verildi mi, ikinci grup buna en çabuk yanıt veren oluyor, üçüncü grup birinci gruba bir soru-yanıt gönderiyor ve bu böyle devam ediyor.

– Özellikle neden söz ediliyor?

– Canım... aşktan elbette. Biraz da devrimden.

Bir başka şey de keşfettim: Sesler, ses tonunda değişiklikler, dörtte birlik ses tonu bana yabancı değildi. Yaşamımda ilk kez bir Arap şarkısının ağızlardan, ciğerlerden özgürce çıktığını duyuyordum; makinelerin –plaklar, kasetler, radyolar– daha ilk notada boğdukları canlı bir soluğun ürünüydü.

Sabahleyin, her yerde kol gezen ölüm tehlikesine aldırış etmeden (bedenleri öğle güneşiyle çürüme tehlikesi altında olan şarkıcıların, sanatçı-savaşçıların ölümünden söz ediyorum), dağ yollarında, tehlike içinde, doğaçtan şarkı söyleyen büyük bir müzik topluluğunu dinlemiştim.

Bellek güvenilir değildir: Çok bilinen bu olguya kısaca değinelim. Bellek kötü niyetle olmasa da olayları değiştirir, tarihleri unutur, kendi kronolojisini zorla kabul ettirir, yazan ya da anlatan şimdiki zamanı unutur ya da değişikliğe uğratır. Sıradan bir şeyi yüceltir: Herkes için, hiçbir zaman anlatılmamış, az görülen olaylara tanık olmak daha ilginçtir. Eşsiz, biricik bir olguyu yaşayan her kimse bu ayrıksılığın eşsizliğiyle benzerlik taşır. Her tarihsel anı yazarı da ilk seçimine bağlı kalmak ister. Ufuk çizgisinin gerisinde, bayağılığın buraya ait olduğunu fark etmek için onca uzakta bulunmuş olmak! Tarihsel anı yazarı bu bayağılığın içinde hiç kimsenin görmediği şeyi söylemek ister. Çünkü biz avantajlıyız, dolayısıyla dünkü yolculuğumuzun bu gece yazdığımızla eşdeğer olduğunun inanılmasına izin vermek bizim yararımıza. Kendiliklerinden müzisyen olan uluslar enderdir. Her ulusun, her aile-

nin kendi ozanı olduğu için, tarihsel anı yazan, bunu açıkça söylemese de, kendisinin ozanı olmak ister ve son derece küçük ama hiçbir zaman tamamlanmamış o dram onun içinde oynar: Homeros, öfkeli Akhilleus olmasaydı *İlyada*'yı yazabilecek ya da anlatabilecek miydi; ya da Homeros olmasaydı Akhilleus'un öfkesi hakkında ne bilebilecektik? Sıradan bir ozan Akhilleus'u dile getirse, Zeus'un tasarladığı, o görkemli ama uzun olmaktan çok kısa, yine de dingin yaşam ne hale gelirdi? İngiliz aristokratlar, oto tamircileri Vivaldi çalmayı, ıslıkla tüm İngiliz serçeleri ve kuşlarının şakılamasını taklit etmeyi biliyorlar. Filistinlilerin yarattıkları şarkılar sanki söylenmeden önce de içlerinde gizlidir, orada unutulmuş, daha sonra keşfedilmişlerdir; ve belki böylece her müzik, en yenisi bile, bana, keşfedilmiş olmaktan çok, yeniden ortaya çıkıyormuş gibi görünür. oysa çoktan, uykuya yattığı belleğin içine gömülmüş, –özellikle melodi– henüz duyulmasa da sanki etten bir kıvrımın içine kazınmıştı; ve yeni besteci, oldum olası içimde hapsolmuş ama sessiz şarkıyı bana dinletir..

O sabahtan birkaç gün sonra Halit'i yeniden gördüm. Üç tepedeki korolardan birinde sesini duyduğumu sanmıştım. Hangi konuları seçmişti? Bana gülümseyerek dedi ki:

– Bir ay sonra evleneceğim için benim tepemin karşısındaki iki tepe nişanlımla alay ediyordu. Nişanlımı çirkin, okuma yazma bilmez, budala, kambur olarak betimliyorlardı; kızı savunmalıydım; devrim gerçekleştiğinde kodese tıkacağım onları.

Kısa namlulu tüfeğini omzundan indirdi ve dipçiği çimenlere gelecek şekilde, çatılmış tüfeklere ekledi. Bıyığının altında parlak dişleri göründü.

Bunu 1984'ün Şubat ayında yazdım, yani şarkılardan on dört yıl sonra. Anayollarda, yollarda, üslerde ya da başka bir yerde hiçbir şeyi hiçbir zaman not etmedim. Olayı tanığı olduğum ve beni son derece etkilediği, izi üzerimde uzun süre kalacağı için anlatıyorum: Yaşamımın bu denli ve daha çetin olaylarla örüldüğünü sanıyorum.

– Neden bugün değil?

– Pekâlâ biliyorsun, hapishanemiz yok.

– Seyyar bir hapishane.

– Bize bir plan sunmayı düşün.

– Peki sonra?

– Sonra, yanıt verdiler ve güneş doğduktan, sabah namazı kılındık-

tan sonra, bana: "Sen ve gizlice Kral Hüseyin ve Golda ile yaptıkların..." dediler.

– Sonra?

– Hapis cezalarını iki katına çıkardım.

– Ya sonra?

– Şarkı söyleyerek Nişanlı (*Larussi*) adını taşıyan tepelerini betimlediklerini söylediler.

Hafifçe gülümseyerek bir süre sessiz kaldı, ardından çekine çekine sordu:

– Güzel bir şarkıydı değil mi?

Eline, kaba avcuna, sert başparmağına bakarak şarkısının ve ruhunun gücünü anlar gibi oldum.

– Belki kaçırdığın sözcükler olmuştur ha? Bir ara, Avrupa'nın darbe yapmış olduğumuz tüm kentlerinin adlarını bir bir sayarak şarkılaştırdım ve onları betimledim. Münih'i Almanca olarak birçok tonda şarkıya dökmeyi bildiğimi anladın, değil mi?

– Kenti betimledin yani?

– Evet, sokak, sokak.

– Münih'i biliyor musun?

– O kadar uzun süre şarkıya döktükten sonra, evet, tümüyle.

Bana ayrıca, hep gülümseyerek, şarkı sanatı hakkındaki düşüncesini söyledi ve ciddi ciddi ekledi:

– Dere bizi çok tedirgin etti.

– Neden?

– Söz alır almaz, sözlerini yalnızca kendine saklamak istedi.

Demek ki benim önce belli belirsiz, hatta benim kulağım dışında hiçbir kulağın duyamacağı kadar gizli sandığım bu sesi fark etmişti.

Bu derece çabuk kaybolan algılar benim organlarımdan başka organlar tarafından yakalanıp ortaya çıkarılabiliyorlarsa, tek bilenin ben olduğumu sandığım şeyi herkes biliyor demektir ve benim hiçbir gizli yaşamım yok, öyle mi?

Bir akşam –fedailer, bir iş gününden sonra özellikle akşamları dinleniyorlardı: Yiyecek sağlama, üssün, merkezinin ve merkezin çevresindeki antenlerinin, yarı ağır silahlar için çeşitli düzlüklerin denetimi, radyo ve telefon bağlantılarının denetimi, her zaman tehlikeli olan Ürdün köylerinin karşısında sürekli alarm durumuna geçmeden, Filistinlilerin güvenliği ile ilgili bütün bu faaliyetler tüm günü alıyordu– evet,

bir akşam, Halit Ebu Halit bana Kara Panterlerin nasıl savaştıklarını sordu.

Arapça sözcük dağarcığım fakir olduğu için ağır ağır anlattım. Kentlerde gerilla savaşı yapılmasına şaştı.

– Neden böyle yapıyorlar, Amerika'da dağ yok mu ki?

Görünür bir derinlikten yoksun olduğu için, Panterler hareketi, üsteki militanların ve sorumluların yürekliliği ve elbette protestocu yeni bir simge ile coşan siyahlar ve genç beyazlar arasında yayıldı. Simgeleri olan afro saçlar, demir tarak, tokalaşma daha çok Afrika'ya –Müslümanlığın canlıcılık ile karıştığı bir Afrika'ya– dönük başka zenci hareketlerin de simgeleriydi; Panterler bu simgeleri reddetmeyip, bunlara ekler de yaptılar: "All Power to the People", mavi fon üstüne zenci dişi Panter, meşin ceket, bere ama özellikle de görünür, açıkça görünür olan silahlar. "On madde" belirsiz ya da çelişkili ve Marksizm-Leninizmleri ciddilikten uzak olduğu için, Parti'nin ideolojisi yoktur demekle, bir devrimin amacının, neredeyse kendine yücelik atfeden bir ideolojinin doğru yorumu ve uygulaması değil de, özellikle insanın –burada Amerikan zencisinin– özgürlüğe kavuşturulması olduğu kabul edilirse çok şey söylenmiş olmaz. Eğer Marksizm-Leninizm kendi başına tanrıtanımaz ise, Panterler ve Filistinlilerinki gibi devrimci hareketler öyle görünmüyorlar: Oysa onların az çok gizli amacı belki yavaş yavaş Tanrıyı yıpratmak, onu basit, güçsüz, unutulmuş, tümüyle silinecek kadar saydam kılmaktır. Bu, kuşkusuz, uzun ama etkili bir taktik olabilir. Ne var ki, Panterlerin tüm girişimi siyahın özgürlüğe kavuşması amacını güdüyordu. Hayranlık yaratan görüntülere başvurup "Black is Beautiful" sözünü benimsetiyorlardı; bu söz zenci polislerde, Tom Amca'larda bile saygı uyandırıyordu. Belki iktidar tarafından çabuklaştırılmış olan hareket, iktidar tarafından öngörülen amacı aşıyordu.

Dayanıksız, moda gibi gelip geçici, ama sert oldu bu hareket, çünkü polisleri öldürdü, kendini de yok ettirdi.

Sözünü ettiğim alacalı püsküllerinden, hareketin finansman tarzından, tanımları gereği geçici olan televizyon görüntülerinin sayısından ötürü, hem kaba hem de yumuşak olan, ciddi bir içsel düşünceyle desteklenmemiş retorikten, çürük bir tiyatrosallıktan –kısacası tiyatrosallıktan–, çabucak ortadan kaybolmuş simgelerin niteliğinden ötürü dayanıksız.

Yeni baştan ele alalım: Alacalı püskül: Kuşkusuz beyazlarla Pan-

terler arasında bir tür baraj oluşturuyordu, ama, bu barajın, ciddilikten uzak olmasının dışında, Panterler ile arasında bir iç içe geçme vardı.

Finansman tarzı: Cebi dolu, zengin, beyaz ya da siyah bohem takımı arasında, çabucak bir sevgi bağı oluştu. Çok sayıda çek yazıldı; caz toplulukları, tiyatro trupları birçok gösterinin gelirini kasalara akıttılar. Panterler avukatlar, davalar, kaçınılmaz masraflar için para harcamak istediler. Har vurup harman savurmak da istediler ve pes ettiler.

Televizyon görüntüleri: Kaba gerçekten, çok düş dünyasına, dolayısıyla düş kurmaya bağlı, devingen ama ikiboyutlu görüntüler.

Panter retoriği: Bu, beyaz ve siyah gençleri neşelendirdi, onlar da bu retoriği taklit ettiler. Ama *Folken, A man, All Power to the People* sözleri çabucak bir alışkanlık haline geldi ve her türlü derin düşünceyi engelledi.

Tiyatrosallık, televizyon gibi, insanı düş dünyasına iter ama ritüelin aracılığıyla.

Simge karşı konulamayacak kadar çabuk açığa çıkarılmıştı. Çabucak kabul edilmiş, ancak çok çabuk anlaşıldığı için reddedilmişti. Buna karşın ve de etkisi zayıf olduğu için, önce genç siyahlar, sonra genç beyazlar tarafından hemen kabul edildi. Genç siyahlar marihuananın yerini başka uyuşturucularla doldurdular; kraliçe Victoria Dönemi'nden kalma bir dilden kurtulup, önce Johnson'a, sonra Nixon'a ibne dendiğini duyduğunda kahkahayı basabilen genç beyazlar, *in* bir hareket olduğu için Panterleri –onları taklit ederek– desteklediler. Bu kez siyahlar artık hiç de boyun eğmeyen, hakları savunulan, ancak azgın, hareketleri anlık, ne yapacağı kestirilemez ve nihayet zenci halkın savunması ile karışan vaatlerine ölünceye kadar sadık saldırganlar gibi görülmüştü.

Böyle bir patlama belki Vietnam Savaşı ve Vietnamlıların Conilere karşı direnişi sayesinde gerçekleşebildi. Vietnam karşıtı mitinglerde Panterlerin yöneticilerine söz vermekle –ya da bunu reddetmemekle– bir bakıma onlara ülkenin işlerine karışma hakkı veriliyordu. Sonra –ki bu küçümsenmemelidir– Çinhindi'nde savaşmış eski muharipler olan kimi zenciler, öfkeleri, şiddetleri, ateşli silahlar hakkındaki bilgileri ile dönerek, Party'ye yazıldılar.

Kuşkusuz, Panterlerin en gerçek etkisi zencilerin varlığını su yüzüne çıkarmak oldu. Bunun farkına varabildim: 1968'de Chicago'da demokratların kongresinde zenciler, henüz, çekingen değillerse de, ihtiyatlı idiler. Kendilerini göstermekten ve kesin konuşmaktan kaçınıyor-

lardı. Siyasal açıdan gölgede kalıyorlardı. 1970'te tümü başkaldırmıştı, tüyleri diken dikendi. Panterlerin gerçek ve sonuç olarak derin eylemi neredeyse sona ermişti. Eğer beyazların yönetimi onları düşüreceği bir enflasyonla yok etmek istemişse de yanılmıştı: Enflasyon dönemi Panterler tarafından sonradan birtakım görüntülere dönüşen bu eylemleri ya da bu hareketleri çoğaltmak için kullanıldı; bu görüntüler zayıf oldukları kadar güçlü idi, yani tüm siyahlar ve genç beyazlar tarafından hemen benimsendi: Getto üzerinde çok şiddetli bir rüzgâr esiyor ve utangaçlığı, silikliği ve yüzyılların alçakgönüllülüğünü alıp götürüyordu; bu rüzgâr dindiğinde ise, bunun çok hafif bir esinti, neredeyse sevecen, dostça bir esinti olduğu fark ediliyordu.

Herhangi bir sözcük herhangi bir görüntünün oluşmasını, sonra ortaya çıkmasını belirtebilir ama burada saptanacak olan görüntü, yazma kararım belirlendikçe ve yalnızca bir şeyden, kutup gecesinden vazgeçmedikçe, parlaklık, güç, inandırma açısından geride kalan başka görüntüler bolluğu içinde ortaya çıktı. Hamburg'dan 21 Aralık 1967 akşamı kalkan Lufthansa uçağı bizi önce Kopenhag'a götürdü. Uçuş aygıtlarındaki bir bozukluk bizi Frankfurt'a geri dönmek zorunda bıraktı. 22 Aralık sabahı yeniden havalandık. Üç Amerikalı, beş Alman ve benim dışımda, öteki yolcular sessiz Japonlardı. Anchorage'e kadar kaydetmem gereken hiçbir şey olmadı ama inişten biraz önce bir hostes İngilizce ve Almanca olarak gönül okşayan birkaç söz söyledikten sonra, "Sayonara" dedi. Belki sesin net tınısı, uzun süredir beklemiş olduğum bu uyumun alışılmamışlığı, ünsüzlerce ancak etkili kılınan ünlülerin duruluğu, kısacası gecenin içinde bu sözcük, uçak terk etmeye hazırlandığı batı boylamının hâlâ üstünde iken bu sözcük bende önsezi denilen yepyeni bir canlılık duygusu uyandırdı.

Uçak yeniden havalandı. Ya da havalanmadı mı? Motorlar çalışıyordu ama, kalkışların o hafif ya da şiddetli sarsıntısını hissetmemiştim ve karanlık öyle yoğundu ki hâlâ hareketsiz olup olmadığımızı bilmiyordum. Herkes susmuştu, belki de uyuyor ya da kendi nabzını tutuyordu. Pencereden yalnızca kanadın ucunda sabit duran kırmızı konum ışığını görüyordum. Bir hostes kutbun çevresini dolaştığımızı ve dünyanın doğusuna "inmekte olduğumuzu" söyledi. Yol yorgunluğu, değiştirilen yörünge, uçağın fazla dolaşması ancak Japonya'nın üstüne

geldiğimizde sona erecek gibi görünen gece, şimdiden Yer'in doğusunda olma düşüncesi, her yeni saniye henüz bir kaza olmadığını kanıtladığında, her saniye bir kazanın olabileceği düşüncesi, içimde o "Sayonara" sözcüğünün çınlaması, tüm bunlar uyumamı engelliyordu. Bu sözcükten başlayarak, beni çıplak ve beyaz bırakmak pahasına, kara ve kesinlikle yoğun Yahudi-Hıristiyan ahlâkının bedenimden parça parça nasıl çıktığına dikkat ettim. İlgisizliğim beni şaşırtıyordu. Bu işlem üstümde yapılıyordu, buna tanıktım, bunun huzurunu duyuyor ama işleme katılmıyordum. Hatta ihtiyatlı olmalıydım: Eğer ben karışmazsam bu işlem tümüyle başarılı olacaktı. Duyduğum rahatlama biraz hileliydi. Belki başka biri beni dikkatle inceliyordu. Bu ahlâka karşı o kadar uzun süre savaşmıştım ki savaşım gülünç duruma gelmişti. Hem de boşuna olmuştu. Japonca bir sözcük, bir genç kızın yumuşak sesiyle desteklenmiş bu sözcük işlemi başlatmıştı. Bana aynı derecede şaşırtıcı gelen şey ise geçmişteki savaşımlarımda, söz konusu sözcüğü uydurarak ya da Japoncayı öğrenerek, beylik anlamını henüz bilmediğim bu basit, biraz da eğlendirici sözcüğü hiç keşfedemeyecek olmamdı. Açıkça okunmuş basit bir sözcüğün arıtma gücü, şifa veren gücü karşısında şaşırmış, kafam çok karışmıştı. Kısa bir süre sonra, bana öyle geldi ki "Sayonara" –Japoncada "r" sesi olmadığından, "Sayonala" olarak söyleniyordu– zavallı bedenimin üstündeydi (zavallıydı, çünkü Yahudi-Hıristiyan ahlâkına karşı küçültücü bir kuşatmayı savunmuştu) ve birazdan ilk pamuk darbesi makyajımı tümüyle silecek, daha önce de söylediğim gibi beni beyaz ve çıplak bırakacaktı. Uzun, yavaş, bitkin düşürücü, köklü olacağını, yani bir cerrah bıçağıyla gerçekleştirilir gibi gerçekleşeceğini sanmış olduğum bu kurtuluş bir tür oyunla başlıyordu- pek az bilinen, iki İngilizce-Almanca sözcükten sonra, şeytanlık olsun diye eklenmiş ve tüm yolculara seslenen, hoş geldiniz anlamında ve selamlama niteliğinde bir sözcük yalnızca benim üstümde hafif bir temizlik etkisi başlatacak ama yıpratıcı olmaktan çok yapışkan bu ahlâktan beni kurtaracaktı. Her zaman biraz törensel olan bir cerrahi müdahaleden çok, kir sökücü bir sabun sayesinde kurtulacaktım sanki bu ahlâktan. Hiçbir şey içsel değildi. Bununla birlikte, üç bin yıllık bir bağırsak kurdundan kurtulacağımı umarak, sıçmak üzere uçağın arka tarafına gittim. Neredeyse hemen rahatladım: Her şey yolunda gidecekti, çünkü kurtuluş görgü kurallarına hakaretle başlıyordu. İnce bir estetikten başlayarak, rahatsız edici bir ahlâk eriyordu. Zen'i bilmiyordum, bu tümceyi neden yazdığımı da bilmiyorum. Uçak gece

içinde uçuşunu sürdürüyordu. Tokyo'ya geldiğimde çıplak, güler yüzlü, eli çabuk olacağımdan, hemen birinci, ikinci gümrükçüyü aşacağımdan ya da buna aldırış etmeyeceğimden kuşku duymuyordum. Ölümünden korkmuş, ölümünü beklemiş olduğum o küçük Japon kızına gümrükçüler bakmadılar bile. Kemiklerinin inceliği, yüz çizgilerinin zaten basık oluşu, yokoluşuna bir davetiye gibi gelmişti bana. Alman mürettebatın çizmelerinin ağırlığı, uyluklarının ve kalçalarının kasları, gövdelerinin iriliği, boyun tendonları, boyun kirişlerinin genişliği, bakışlarının sertliği ile orantılıydı.

"Bu kadar dayanıksızlık baskıyı gerektiren bir saldırganlıktır."

Bunu kendime belki başka bir şekilde söylüyorum ve kamplardaki çıplak ya da neredeyse çıplak, bir deri bir kemik kalmış Yahudi görüntülerinin aklımdan geçtiği sanılabilir.

"Bu kadar dayanıksız ve bu kadar ezik görünmek yokoluş için dua gibi bir şey. Bu kız yok edilirse, ne bilinecek bu konuda? Yüz milyondan fazlayız canlı Japon olarak şimdiden."

Kız canlıydı ve Japonca konuşuyordu.

Her karar körü körüne alınıyor. Kişisel bir karar bile olsa, varılmış yargı yargıçları güçsüz, bitkin; yardımcılarını çaresiz; dinleyicileri afallamış ve suçluyu özgür durumda bırakırsa, özgürlüğün ve kararın kökünde saçmalık olur. Bir budalanın şiir yazarken gösterdiği aynı özenle nasıl bir karar alınır, ne iş bu ya! Ekmeğini kazanmak için yargılamamaya karar vermiş bir adamı nerede bulmalı? Bir kötülüğün fazla titizlikle hazırlanmasının, bu kötülüğün başarısını engelleyen bir mizansen olduğunu anlayabilecekleri bir karar oluşumunda yitmek, erimek için hangi insanlar mahkeme koridorlarını terk edeceklerdir? Bildirmediği adının ardına gizlenmiş yargıç ancak görevinin unvanını taşır. Suçlu, yargıcın kendisine adıyla seslenmesi üzerine ayağa kalkar. İkisi, yargıcı karşısına alan arna onu tamamlayan bir biyolojik tuhaflıkla hemen birleştiği için, suçlu yargıçsız olamaz. Hangisi gölge, hangisi güneştir? Kimi suçluların büyük insanlar olduğu biliniyor.

Her şey gece atmosferi içinde meydana gelecektir: Sözcüklerin ağırlığına ve özlerinin önemsizliğine, olayın pek dişe dokunur olmayışına karşın, ölmek üzere olan ölüm mahkûmu, şimdi aydınlatmayı değil, daha da karartmayı arzuladığı gece atmosferinde geçmiş yaşamının anlamının ne olduğu konusunda tek başına karar vermek isteyecektir.

Stony Brook, New York'tan yaklaşık altmış kilometre uzakta bir üniversite. Üniversite binaları, profesör ve öğrenci villaları ormanın ta içinde. Panterlerle ben burada iki konferans verecektik, biri öğrenciler, ötekisi profesörler için. Amaç: Boby Seale'den, tutuklanmasından, bir ölüm cezasının gerçek risklerinden, aynı zamanda Nixon'ın Black Panthers Party'yi yok etme kararından, genelde zenci sorununda söz etmek; partinin haftalık dergisini satmak; biri profesörlerden –500 dolar– ikincisi öğrencilerden –1000 dolar– gelen çekleri almak; yardım için para toplamak, birkaç zenci öğrenci arasında yandaş bulmaya çalışmak... Arabaya binmek üzereyken –Bronx'taki partinin merkezindeydik– David Hilliard'a:

– Bizimle geliyor musun? dedim.

Biraz gülümsedi, hayır dedi ve bana bilmece gibi gelen bir açıklama yaptı:

– Hâlâ çok ağaç var.

Zaïd ve Nappier ile birlikte yola çıktım. Yol boyunca o "Hâlâ çok ağaç var" tümcesi sürekli aklıma gelip duruyordu. İşte, bugün bile, ancak otuz yaşına varmış bir siyah için bir ağaç, bir beyaz için olduğu gibi bir yapraklar, kuşlar, kuş yuvaları, kazınmış yürek şekilleri, birbirine geçmiş adlar cümbüşü değil, bir darağacıydı. Pek eski olmayan bir terörü geri getiren bir ağacı görmek insanın ağzını kurutuyor, ses tellerini neredeyse gereksiz kılıyordu: Orta direğin üstüne ata biner gibi binen bir beyaz, ilmiği önceden atılmış ipi tutuyordu: Linç edilecek zencinin önce gördüğü şey buydu ve bugün bizi zencilerden ayıran şey, derinin renginden ya da saçların şeklinden çok, onların hem mizah yüklü, hem de gizli bir biçimde bize bilmece gibi görünen bir tümceyi söyledikleri zaman dışında, bizim hiçbir zaman anlayamayacağımız takınaklarla dolu ruhsal durumdur. Bu tümce bilmece gibidir, zaten zenciler de takınaklı bir karmaşayı içlerinde barındırırlar hep. Yoksunluklarını zenginliğe dönüştürdüler.

Stony-Brook profesörleri rahat insanlardı. Büyük bir coşkuyla karşılandık. Benim daha yumuşak bir dil kullanarak kendimi Panterlerden farklı göstermeye çalışmamamı pek anlayamadılar. Sorumluları yatıştırmam gerekirdi, onlara açıklamalıydım... Benim adıma iki çek yazıp Panterlere verdiler. Bu incelik beni duygulandırdı. Profesör olan sarışın bir hanım bana dedi ki:

– Panterlerin kıyımlarını protesto etmemiz gerekiyor, çünkü, böyle giderse, sıra oğullarımıza gelecek korkarım.

İyice düşündükten sonra şunları yazmalıyım: Black Panthers Party, Ekim 1966'daki kuruluşundan bu yana, başlangıçtan 1970 sonuna kadar, verdiği neredeyse aralıksız bir sürü görüntü sayesinde, kendi kendini aşmaktan geri durmadı. Nisan 1970'te Panterlerin gücü henüz azalmadığı için üniversitelerde profesörlerin hiçbir tartışma olanağı yoktu, siyahların başkaldırısı öylesine gerçeklerden yola çıkıyordu ki karşı koyamayan beyazlar, üniversite hocası olsun ya da olmasınlar, ancak bu işten kurtulmaya bakıyorlardı. Kimileri polisi çağırıyorlardı. Ama Panterlerin dokunaklı ve neşeli hareketi hiçbir zaman bir halk hareketi olmadı. Tam bir özveriyle davranıyor silaha, sözlü müdahaleye, beyazların yüzüne kırbaç gibi inen hakaretlere başvuruyordu. Hareket, şiddete ancak onu gettonun yoksullarıyla besleyerek ulaşıyordu. Büyük iç özgürlüğü polisin, yönetimin, beyaz halkın ve zenci burjuvazinin bir bölümünün ona açtığı savaş sayesinde olasıydı. Bu hareket, çok sivri olduğu için çabuk yıpranacaktı. Çıtırdayarak, kıvılcımlar saçarak ve sonunda zenci sorununu yalnızca görünür değil, aydınlık kılarak.

Panterlerin kanıtlarının, Amerikan demokrasisinin ortak özünden çıkmadıkları için üstünkörü, Panterlerin ise kültürsüz ya da ilkel gibi göründüğünü fark eden az sayıda Amerikan aydını vardı. Bulundukları aşamada Panterlerin söz kalabalığı ya da retoriği diye adlandırılan şeyin şiddeti söylemin niteliğinde değil, doğrulamanın –ya da yadsımanın– gücünde, tonun ve tınının öfkesindeydi. Eylemlere yol açan bu öfke tantanayı ya da abartıyı önlüyordu. Beyazların siyasal çekişmelerine, örneğin Ağustos 1968'de, Chicago'daki Demokratlar Kongresi'ne, kim tanık olmuşsa, kıyaslasın: Beyazlarda şiirsel buluş başarılı değil.

Şimdi Panterlerin partisinin yalnızca genç zencilerde kumaşların ve tüylerin alacalı bulacalı olmasını kışkırtmadığını ya da bunu yüreklendirmediğini görüyoruz. Beyazlar kendilerine yönelik böyle bir yüzsüzce kışkırtmanın altında, yaşamı feda etmeye kadar giden bir yaşama isteği olduğunu biliyorlardı. San Francisco'nun, Harlem'in ya da Berkeley'in çılgın genç zencileri bir silahın beyazlara çevrildiğini gizliyor ve gösteriyorlardı. Panterler sayesinde, hâlâ Sam Amca diye adlandırılan zenciler, yönetimde görev almış olanlar, yargıç olanlar, çoğunluğu zenci olan büyük kentlerin gösteriş için seçilmiş ve atanmış belediye başkanları, bu zenciler şimdi beyazlar tarafından "görülüyordu", kendilerine "bakılıyordu", "sözleri dinleniyordu". Panterlere boyun eğdikleri için ya da Panterler onlara alet oldukları için değil, Panterlerden korkulduğu için. Bu kimi zaman getto için sıkıntılı olacaktır:

Beyazlar tarafından sözü dinlenen zenci "ileri gelenler", adalet kaygısıyla değil de etkili olma isteğiyle güçlerini genişletmek ve zencileri engellemek isteğine kapıldılar. Bunlar Amerikan düzenini ve yasalarını sürdürebildiler. Ancak 1966'dan 1971'e kadar Panterler, yasaları ve sanatları tehdit eden, Dubuffet'nin Cranach'a olduğu kadar, Marx ve Lenin'e yakın bir Marksist-Leninist inancı benimseyen genç barbarlar olarak göründüler. Uyumak gerekirdi, değil mi? Gecenin sonuna doğru, tartışmaların, kavgaların, viskilerin ve marihuananın ardından uyumak gerekir. Panterler arasında mide ülserine yakalanmış çok kişi vardı.

Uyuşturucu kullandığı, hırsızlık yaptığı, bir beyazı dövdüğü, ona şiddet kullandığı için hapiste olan bu genç zenciyi yasalara, din ve devlet yasalarına saygılı, kibar bir zencinin oğlu sanıyorsunuz, ama aslında bu genç zenci, kendisinin de iyi bildiği gibi, üç yüz yıl önce bir beyazı öldürmüş olan kişidir; hırsızlıklar, soygunlar yapmış, kaçma girişiminde bulunmuş, peşine köpekler salınmıştır; bir beyaz kadını baştan çıkarıp ırzına geçen ve yargılanmadan asılmış olan kişidir; 1804'teki bir başkaldırının şeflerinden biridir, ayaklarında hapishanenin duvarına perçinlenmiş zincirler vardır; boyun eğen ve boyun eğmeyi reddeden kişidir. Beyaz yönetim, ona tanımadığı bir babayı, kendisi gibi siyahi, ancak varlığını sürdürmüş olan ilk zenci ile kendisi arasındaki kopmayı belki de tamamlamaya adanmış bir babayı mal etmişti. Beyazın işine gelen ve de aleyhine olan yöntem: İşine geliyor, çünkü yönetim insanları dövebilir ya da öldürebilir, bu insan kıyımı yüzünden kendini suçlamaksızın hem de; aleyhinedir, çünkü zencinin "suçlarının" sorumluluğu zenci topluluğuyla değil, kişiyle sınırlı olacaktır ve kişisel ceza kişiyi, ahlâkını bozmak için, Amerikan demokrasisi sisteminin içine sokacaktır. Dolayısıyla beyazlar çok mutsuzdurlar: Zenciliği mi yoksa bir siyahı mı mahkûm etmelidir? Black Panthers sayesinde kendini toparlayan çok iyi zenciler oldu ama bu Panterler, eylemleriyle, bir zencinin zenci olarak kaldığını pekâlâ kanıtlıyorlardı.

Ama azıcık sarmısak, bereket versin ki...

Filistin kamplarında askerlik mesleğine hazırlanan yedi-on beş yaş arasındaki küçük çocuklara aslan yavrusu deniliyordu. Bu kuruluşu eleştirmek kolay gibi görünüyor. Psikolojik bakımdan yararlıydı, ama

bu yaran sınırlıydı. Bedenleri ve ruhları savaşa alıştırma; soğuğu, sıcağı, açlığı, korkuyu, dehşeti, sürprizi yenmek için hemen tepki vermeyi gerektiren, güç ve her zaman karmaşık sporlarla sağlanmış olabilirdi. Çocuklar için katı bir alıştırmanın koşulları, çocuk falan demeden öldürmeye kararlı düşman askerlerinin hilelerine meydan okuması gereken yetişkin askerlerin alıştırma koşullarına asla uygun olmayacaktır. Aslan yavrularının şefleri, yetiştirdiklerinin çocuk olduğunu bildikleri için, verdikleri buyruklar ne kadar sert olsa da, neredeyse analara özgü bir yumuşaklık içeriyordu.

"On yaşından başlayarak her Filistinli silah kullanmasını bilir" dedi bana Leyla, övünerek. Silah kullanmanın silahı omzuna dayayıp tetiği çekmekten ibaret olduğunu sanıyor hâlâ. İyi silah kullanmak düşmana nişan alıp onu öldürmek demek, bu çocuklar modası çabucak geçmiş silahları kullanıyorlar, fedailer de öyle. Nereye ateş edilecek? Kime ateş edilecek? Özellikle, hangi koşullarda? Aslan yavrularına bırakılmış, savaş alanı olmaktan ziyade oyun alanı olan bu ufacık yerde daha çok, insanın içini rahat ettiren çocuksu bir hava vardı ama dayanılmaz bir acımasızlık havası hiçbir zaman yoktu; böyle bir havada düşmanın *hiçbir zaman bilinemeyecek yön*'ü teröre yol açardı. Gerilla kursları pek basitti. Aslan yavrularının her zaman benzer dikenli teller arasından hiçbir yeni sorun ortaya çıkmaksızın, dolayısıyla İsraillilerin beyinlerinin kıvrımlarında hazırlanmış şaşırtıcı ve tehlikeli bir durumu bozmak zorunda kalmaksızın geçmeye çalıştıklarını sık sık gördüm; bu çocuklar bana Potemkin üslerindeki aynı görevi üstlenmiş gibi göründüler. Tüm dünyanın gazetecilerine, düzenlenmiş ziyaretleri sırasında, aslan yavrusu kampları, tüfek elinde, gözü nişan çizgisinde, yüreğindeyse toprakların yeniden ele geçirilmesi arzusu olan kuşakların doğduklarını kanıtlamak istiyorlardı. Komünist ülkelerin gazetecileri dışında hiçbir gazeteci aldanmış görünmek istemedi.

İsrail, açıklamalarında (coğrafya haritalarında beyaz renk kuzeyde Akdeniz'in mavi rengine, doğuda Lübnan'a sınır oluşturur, güneyde Ürdün Krallığı henüz 1948'de Filistin diye adlandırılan yeri gösterir. Uluslar düzeninin bugün İsrail dediği yerin silindiği kabul edilir) hiçbir zaman sönmeyecek olan bu kini başlık olarak veriyordu. Yalnızca aslan yavrularının kamplardaki fotoğrafları devletin güvenilmezliğini değilse bile en azından sürekli tehlikeyi göstermek için yeterliydi ama yine de İsrail'in hazırlıklarının ve eylemlerinin, üç renkli bayrağı her sabah törenle çekilen bu çocuk asker-kamplarına benzer hiçbir yanı

yoktu. Birçok bayrak çekme töreninde bulundum: Bayrak çocukların boylarına göreydi, küçüktü. Okul çocukları bir kraliçe geçerken minik bir kâğıt bayrağı sallasalar, buna kimse şaşmaz; kraliçenin gülümsemesine ufaklık, küçücük çocukların gülümsemesiyle yanıt verir: Aslan yavrularının kamplarında Vatan'ın simgesi cılızdır; insan yaşlandıkça simgeler de büyür diyeceğim geliyor. Ansızın bir duman tüm eğitim kampını sardı, çocuklar ne korku ne de şaşkınlık duydu, bu programlanmış bir operasyondu ama güpegündüz İsrail tarafından güneş yok edilerek gece zorla getirildiğinde, ne etkiliydi ya! "Ama azıcık sarınısak, bereket versin ki..." ne demek? Tadın yavanlığı azıcık sarmısakla giderilebilir ve çoğu zaman alışılmış şeflerden daha yaşlı, daha ahlâkı bozuk aslan yavruları, çocuklara verdikleri emirlere sadistlik katmaktan zevk alıyorlardı, belki de kötülük içeren bu katkı kamçılayıcı idi.

Temizlik Filistinlilere yakışıyor, ölüler diyarına göçülüyorsa, bu diyara oldukça belirli bir yıkanma-ovulma işleminden sonra varmak gerekiyor. Beni bilgilendiren hep Halit oluyor; yirmi yaşında iki mücahit, onunla tepelerde şarkı söyleyenlerden ikisi, özenle yıkandı, orada, doğada, bizim oldukça yakınımızda. Öteki fedailer onları görmüyormuş, özellikle onlara bakmıyormuş gibi görünüyorlardı. Yıkanma-ovulmadan kastım, beden bakımı için neredeyse manyakça bir özen gösterme ve kutsalmış, yani üstünlüğü varmış gibi görünen bir çaba. Önce havluyla, sonra ellerle, birçok kez hiçbir kir kalmayacak şekilde ayak parmaklarının arasını temizleyerek derilerini parlattılar. Sonra sıra cinsel organın değişik bölümlerine, gövdeye, koltukaltlarına geldi. İki asker karşılıklı olarak birbirlerine yardım ediyor, biri, öteki sabunlandıktan sonra temiz su döküyordu. Kendilerinden ancak birkaç metre uzakta bulunan öteki askerlerden biraz ayrı oldukları için, yalnızlıkları onları ötekilerden sonsuza dek ayıran bu uğraşın kendisinden geliyordu. Onları hem dağlar kadar büyüten hem de karıncaya dönüşmüşler gibi herkesten uzaklaştıran bir uğraştı. Ovulma dedim, bana bu sözcük burada doğru gibi geliyor: Herkes kendi bedenini yıkıyordu, tıpkı bir ev kadınının *Tid* ile parlatılması ve ovulduktan sonra pırıl pırıl olması gereken tencereleri ovup yıkaması gibi. Bu bana Müslümanlığa özgü her zamanki aptes almadan başka bir şeymiş gibi göründü. Boyun eğerek, tavrımı fedailerinkine uydurarak, iki genci paylaşılamayacak olan yalnızlıklarıyla ve uğraşlarıyla baş başa bıraktım. Zaten bun-

lardan biri şarkı söylemeye başladı, öteki onu izledi. Birincisi yanındaki küçük bir çantayı alıp ferınuarını açtı ve içinden kadın terzilerinin kullandığı uçları sivri bir makas çıkardı ve bir yandan her zamanki gibi doğaçtan şarkı söylerken, bir yandan da büyük bir özenle ayak parmaklarının tırnaklarını, özellikle de sivriliği çorabını delebilecek köşelerini kesti; sonra sıra el tırnaklarına geldi, daha sonra da şarkı söyleyerek ellerini, yüzünü, kılları tıraşlı cinsel organını yıkadı, şarkı söylerken Filistin'i ilgilendiren sözleri arayıp çabucak buluyordu. Bilmiyorum neden o gece İsrail'e inmediler. Ölüm öncesi bu temizlik onları kutsallaştırmadı. Yeniden, öteki fedailere karışan fedai durumuna geldiler. Yeniden görevlendirildiklerinde, her şeyin baştan başlaması gerekecek.

Nebile bana seksen yaşında bir Filistinli kadının ölümünü kahkahayla, elbette Lamia Solha'nın taşıdığı Venedik kolyesinin aynısı üstünde görülsün diye de, gülerken boynunu geriye atarak anlattı. Kadının karnı çok zayıf olduğu için, dört sıra parça tesirli el bombasını beline sarmış. Yaşıtı kadınlar ya da ondan daha genç olanları onun cinsel organını, zayıflığını, beyazlığını daha önce de görmüş olduklarından, kuşkusuz ona yardım etmişler, ardından o da, gerçek gözyaşları dökerek, Filistinlilere fazlaca ateş ettikleri için gülerek dinlenen bir Emel grubuna yaklaşmış. Gözyaşlarına iniltileri de katarak uzun süre ağlamış. Emel grubu, avutmak amacıyla ona kibarca yaklaşmış. Uzun süre ağlamış yaşlı kadın ama Arapça mırıldanarak yakındığı için Şiiler söylediklerini anlamamışlar. Herhalde gelip iyice dibine girmişler. Gazetelerden on altı yaşında bir kızoğlankızın bir grup İsrail askerinin ortasında kendisini havaya uçurduğunu öğrendiğimde buna o kadar şaşırmıyorum. Beni düşündüren, kafamı karıştıran özellikle o neşeli ölüm hazırlıkları. O yaşlı kadının ya da genç kızın el bombalarını patlatmak için hangi ipi çekmeleri gerekiyordu? Bu kızoğlankızın bedenine kadınsı ve son derece işveli bir esneklik kazandırmak için korsesine ona göre çekidüzen vermek zekâlarıyla ünlü o askerleri kuşkulandırabilirdi.

Kulaklarımda walkman, bir otel odasında müzik dinliyordum ama kilisede, çevresinde çiçek demetleri, çelenkleri ve sekiz mumu ile, bir tabutun önünde gerçek bir cenaze töreni düşünün; hatta üstü kapalı tabutunun içinde gerçek bir ölüyü ve *Requiem*'in, orkestrası ve korosuy-

la üstüme çullandığını. Müzikle ölüm değil, bir yaşam geri geliyordu, orada var olan ya da olmayan ama kendisi için ilahi söylenen bir cesedin yaşamı. Kulaklıklarım vardı. Roma ayin düzenine ve beceriksizce izlediğim Latince sözlere uyarak, Mozart ebedi istirahatı ya da daha çok bir başka yaşamı istedi, oysa hiçbir tören yapılmadığından, önümde ne bir kilise kapısı, ne bir mezarlık, ne papaz, ne bir diz çökme ne de bir buhurluk olduğundan, *Kyrie*'den başlayarak pagan bir çılgınlık duyduım. Mağara adamları ölü kadını karşılamak için dans ederek, güneşin ya da ayın altında değil de, ışığını yalnızca kendisinden alan sütümsü bir sis içinde, mağaralardan çıktılar. Mağaralar kesilmiş kocaman bir gravyer peynirinin deliklerine oldukça benziyorlardı ve insan boyutlarında değil de, güleç, hatta neşeli larvalar gibi olan bu mağara insanları yeni bir ölü kadını karşılamak için koşturup duruyor, dans ediyorlardı; kısacası, –yaşı ne olursa olsun– *genç ölü kadın* ölümden sonra sürekli olarak yaşamaya alışsın, ölümü ya da sonsuz, mutlu ve bu dünyadan kurtulduğu için gururlu yeni yaşamı sevinçli bir armağan gibi kabul etsin diye; öfke yüklü günler, tubalar, kralların titremeleri, bütün bunlar bir ayin değil, bir saatten daha az bir sürede oynanan bir operanın şarkılı bölümüydü, dünyayı kaybetme korkusu içinde, yaşanmış ve oynanmış bir *can çekişme zamanı:* hangi dünyaya gidilecekti? Hangi biçim altında? Yeraltı geçitlerinden geçiş, mezar korkusu, mezar taşı korkusu ama özellikle korkunun üstünde dolaşan sevinç, neşe hali, can çekişen kadının bu dünyadan çıkmak için gösterdiği ivecenlik, bu nedenle gülerek ve kim bilir hapşırarak, aydınlığa inmek için değil çıkmak için bizi günlük olayların o nankör nezaketine bir an önce terk etme isteği; işte, *Dies irae*'den *Lacrimosa*'nın o çok ünlü sekizinci mezürüne kadar bunları izledim, neşe halini her şeyi göze alan *özgürlüğü* de diyebilirim, kabul ederek, bu mezürü izleyen mezürleri hiç fark etmedim. Delikanlı, uzun süren kaygılı ve şaşkınlık yüklü günlerden sonra, cinsiyet değiştirmeye, o oldukça iğrenç sözcüğü kullanırsak, transseksüelliğe karar veriyor; bu kararı verdiğinde yeni cinsiyetini, o çok küçük ve çok nemli elleriyle gerçekten okşayacağı iki göğsünü, alacağı kıllarını düşünerek, ama özellikle, eski cinsel organının pörsüdükçe tümüyle kullanılamaz duruma geleceğini, düşeceğini umarak sevinç duyuyor; kendisinden söz ederken artık "adam" değil "kadın" diyecek ve gramerin de ikiye bölündüğünü ve yarısının, dişil olarak kendisine uygulandığını, oysa vaktiyle öteki yarısının dayatılmış olduğunu düşündüğünde duyacağı belki çılgınlığa yakın bir se-

vinçtir bu. Bir yarıdan tüysüz bir yarıya geçiş harika ve de korkunç olmalı. "Sevincin içimi dolduruyor..." "Elveda sevgili yarı, kendimden vazgeçiyorum..." Nefret edilen, ama iyi bilinen erkekliği bırakmak, manastır ya da cüzam hastanesi uğruna dünyayı bırakmak demektir, sutyen dünyası uğruna pantolon dünyasını bırakmak demektir, beklenen ama korkulan ölüme denktir bu; hem korodakilerin *Tuba mirum*'u söylemeleri için intihara benzer bir şey değil mi bu? Öyleyse transseksüel, bir canavar ve bir kahraman olacaktır, ayrıca bir melek de; çünkü bir erkeğin, erkekliği kuruyup, daha kötüsü düşüp de, tüm bedeni ve yeni yönüyle yalnızca kocaman bir kadın cinsiyetine bürünmedikçe, bir tek kez bu yapay cinsiyeti kullanıp kullanmayacağını bilmiyorum. Dehşet küçülmeyi reddeden ayakların karşı koymasıyla başlayacaktır: Sivri topuklu kadın ayakkabılarının 43-44 numaraları enderdir ama sevinç ve keyif her şeyi bastıracaktır. Sevinç ve korku, diyor *Requiem*. İşte bunun gibi, Mağara Adamlarına ve 43-44 numara dore ayakkabılara doğru gülerek saldıran Filistinliler, Şiiler, Allah Tutkunları, trombonların sertçe geri çekilişlerine karışan binlerce kahkahayla kendilerini havaya uçmuş buldular. Ölümdeki ya da daha çok, yaşama aykırı olan yeni şeydeki sevinç sayesinde, ölümlere karşın, ahlâk üzerine öğütler devam edemedi. Transseksüelin sevinci, *Requiem*'in sevinci, kamikazenin sevinci... kahramanın sevinci.

Batılı ellerinizi el kurutma makinesinin altına koyarak kurutmanın talihsizliğine karşılık (çünkü ellerinizi kurutmaktan aldığınız zevk, temiz bir havluyu ıslatmaktan aldığınız zevkten azdır), özellikle çocukken, tercihan yazın, hele sizi sırılsıklam eden suyu ılıksa yağmurun, sağanakların altında kalmanın mutluluğunu yaşamışsınızdır. Islak parmağımı yukarı kaldırarak, hiçbir zaman rüzgârın nereden geldiğini bilemediğim gibi, çok eğik olması dışında, yağmurun yönünü de, batmakta olan güneşin son ışınlarının yönünü de bilemedim; ilk yaylım ateşte, mermilerin üstüne doğru gittiğimi anladığımda şaşkın bir çocuk gibi güldüm. Bir budala gibi bir duvarı siper alarak güvenlik içinde olduğumdan emin olunca, ansızın içime bir mutluluk doldu, bu sırada ölüm duvardan iki metre ötede kesindi ama içim içime sığmıyordu. Korku yoktu. Ölüm, yanımızdaki demir ve kurşun yağmuru gibi, tam olarak yaşamımızın bir parçasıydı. Fedailerin yüzlerinde yalnızca mutlu gülümsemeler ya da belki bıkkın bir dinginlik gördüm. Beni sertçe kolumdan çekip mermilerin erişemeyeceği bir yerde güvenliğimi sağlayan fedai Ebu Gassam hem öfkeli hem de yatışmış görünüyordu.

"Habersizce gelen bir merminden de korumalı bu Avrupalıyı" diye düşünmüş olmalıydı; Fransızca konuştuğu için benim sorumluluğumu vermişlerdi ona. Silahlı ve cephane yüklü –gövdelerinde omuzdan çaprazlama geçirilmiş fişekliklerle– bu askerlerin hiçbirinin binalara girmeye, içinden karşılık verebilecekleri bir sığınak bulmaya ve belki de evlerde oturanları korumaya çalışmadığını gördüm. Tümü –benim dışımda– çok genç ve savaşa pek az alışıktı, burada yerinde olacak bir deyimle, az pişmişti. Başka yerde ve başkaları tarafından bozgunculuk diye adlandırılan, bir tür bitkinlik beni ağırlaştırdı. Bir bitişi, sonu belirten şu ünlü " her şey bitti" sözleri belki benim duyduğum şeyi daha iyi dile getirecektir. Cereş yakınında artık savaşılmıyordu bile. Romalıların ayakta bıraktığı tapınak sütunları yetiyordu. Merminiler evin önünü kalbura çeviriyordu ama eve dikey gelen bir duvarın gerisinde olduğumuz için hiç kimse tehlikeyle karşı karşıya değildi. Yandaki ölüme geçit verilmiyordu. İki metre ileriye gitsem öldürülmüş olacaktım ve işte orada, başka her yerde olabileceğinden daha güçlü bir şekilde yatay bir uçurumun kenarında çağrıyı duydum; bu, beni adımı haykıran gerçek bir uçurumdan daha buyurgan, beni sonsuza dek kabul edecek bir uçurumdu. Başka günlerde olduğu gibi uzun süre ateş edildi. Genç fedailer gülüyorlardı. Ebu Gassam dışında, bunlardan hiçbiri Fransızca bilmiyordu ama gözleri bana her şeyi anlatıyordu. Hamlet'in seyircileri replikleri olmasaydı, o intihar sarhoşluğunun mutluluğunu yaşayabilecek miydi?

Peki ama geceleyin derenin o sesi neden beni sinirlendirecek derecede şiddetlenmişti? Korolar ve tepeler, kimsenin aklına gelmediği halde suya mı yaklaşmışlardı? Ben daha çok, şarkı söyleyenlerin seslerinin yorulduğunu ya da derenin sesini dinlediklerini düşünüyorum, çünkü bu ses onları büyülemiş ya da tam tersine kötü bir gürültü olarak algılanmış olabilirdi.

Size bunların anı olduğunu söyleyebilmem için iki görüntü gerekiyor. Önce beyaz bulutların görüntüsü. Ürdün'de ve Lübnan'da tanığı olduğum her şey hâlâ üzerime çullanan çok yoğun bulutlarla sarmalanmış. Gözü kapalı olarak bir görüntünün ardından gittiğimde bu bulutları deldiğimi sanıyorum ama bunun hangi görüntü olduğunu bilmiyorum. Bu görüntü onu gördüğüm şekliyle, onu yaşayanlardan biri ya da

onun tanığı olduğuma göre, tüm tazeliğiyle, bana görünmelidir; örneğin, gitgide daha neşeli ritimlerle, bir tabutun tahtasına vuran dört elin görüntüsü; ve sis dağılır. Çabucak ya da açılan bir tiyatro perdesinin yavaşlığıyla, ritmik buluşlara yetenekli bu dört eli kuşatan şey ilk gördüğüm şeyin aydınlığında ortaya çıkıyor. O zaman, teker teker her kılıyla o iki kara bıyığı, beyaz dişleri, daha güçlü olarak yeniden görünmek üzere kaybolan gülümsemeyi seçiyorum.

İkinci görüntü kocaman bir ambalaj sandığı görüntüsüdür. Bu sandığı açıyor ve içinde yalnızca yonga ve talaş buluyorum ama ellerim talaşın içinde bir şeyler arıyor, başka bir şey bulamayacağımı düşünerek umutsuzluğa düşüyorum, oysa bu talaşın işlevinin değerli şeyleri korumak olduğunu pekâlâ biliyorum. Elim sert bir nesneye değiyor, parmaklarım kır tanrısının başını, yani yonga ve talaşın hem koruyup hem de gizlediği bir gümüş çaydanlığın sapını algılıyor. Çaydanlığın bana üstünde hiçbir yumru olmadan elime gelmesi için bu neredeyse karmakarışık ambalajın içinde arama yapmam gerekti. Çaydanlıktan kastım, talaş ve bulutlar içinde kaybolduğunu sandığım ama sabaha özgü serinliği içinde benim için saklanan Filistin olaylarından biri; sanki tıpkı biri –belki de yayıncım– bu olayı, size meydana geldiği gibi betimleyebileyim diye ambalaj yapıp korumuştu.

İşte bu nedenle şöyle yazabiliyorum: Bulutlar besleyicidirler.

Ne olursa olsun, şöyle dile gelen şaşkınlığımı anımsıyorum: "Eğer fedailerin ayırt edilebilecek tek şey olduğunu sandığım şeyi ayırt edebilecek yetileri varsa ne hissettiğimi gizlemeliyim, çünkü çoğu zaman beni şoke ettikleri oluyor. Gizlemek, öyleyse, artık kibarlık değil ihtiyattır." Yüzlerinin, el kol hareketlerinin, eylemlerinin içtenliğine, açıklığına karşın, benim de onlar kadar, belki şaşırtıldığımdan daha çok şaşırttığımı çabucak öğrendim. Eğer bunca şey orada, görülmek için, yalnızca görülmek için karşınızda ise, hiçbir sözcük onları betimlemeyecektir. Bir dal parçasının üstünde bir el parçası; onları görmeyen, ama beni gören, anlayan bir göz. Gözetlendiğimi bildiğimi herkes biliyordu.

"Dostluk, arkadaşlık mı taslıyorlar? Görünür ya da saydam mıyım? Saydam olduğum için mi görünürüm?"

"Kuşkusuz fazla görünür olduğum için saydamım; bir taş, bir yosunum ama onlardan biri değilim. Gizleyecek çok şeyim olduğunu sa-

niyordum; onların bakışları avcılarınki gibiydi: Kuşkulu ama anlayışlı."

"Hiçbir insan, eğer Filistinli değilse, Filistin için pek bir şey yapmaz: Filistin'den ayrılmakta ve dingin bir yere, örneğin Dijon'da Côte d'Or'a gitmekte özgürdür. Fedai yenmeli, ölmeli ya da ihanet etmelidir." Akılda tutulması gereken ilk gerçek. Tek bir Yahudi, eski bir İsrailli FKÖ yöneticileri arasında bulunuyor, İlan Halevi. FKÖ, Filistinliler ondan hiç korkmuyorlar, çünkü adam siyonizmden kesin olarak vazgeçmiş.

Ya da Filistinli vurulup ölür; ölmemiş de yaşıyorsa, birçok işkence seansı için hapse götürülür. Sonra çöl onu alır ve Zerka'dan pek uzak olmayan kamplarda alıkoyar. Fedainin "boş dönemleri"nin ne olduğu daha sonra öğrenilecektir. Alman doktorlardan oluşan bir ekip vardır –bu doktorlar işkence yapılan her yere gidiyorlar–, belki de ticarete duydukları içsel bir zorunlulukla yönlendirilmişlerdir: Kamplara işkence gereçleri sağlamak, doktorlara ilaç ve hasar görmüş organlara yeniden hayat veren son mucizeleri satmak, nihayet, inatçı işkence görmüşlerin sınırı geçip, kurtulmalarını sağlamak gibi. Bu insanlar o zaman Düsseldorf'ta, Köln'de, Hamburg'da bir hastaneye emanet ediliyorlar. Hastaneden çıkarlarsa, Almancayı, karı, kış rüzgârını öğreniyorlar, iş arıyorlar ve kimi zaman bir tek kadınla evleniyorlar.

Bu yazgının Hamza'nın da yazgısı olduğu söylendi bana. Birçok Filistinli sorumlunun benimsediği varsayım. 1971 Aralık ayından bu yana, Hamza'nın hâlâ yaşamakta olduğunu doğrulayabilecek hiç kimseye rastlamadım.

Peki, nedir bu "boş dönemler"? Bu deyim belki bir Filistinli askerin en itiraf edilemez gizini içinde saklıyor. Çölde, Batı hakkında hiçbir şey bilmeden, Batı'nın gölgesi Doğu hakkında da neredeyse hiçbir şey bilmeden başkaldıran bir devrimcinin düşleri nelerden oluşur? Bu insanlar sahte adlarını nereden bulurlar? Örneğin, onlarla ilgili hangi yeni çalışma yapılmış?

Simge çabucak ortaya çıkarıldı. Ürdün Krallığı'nda yaldızlı alüminyumdan bir kraliyet tacı. Bu krala ne olduğunu nasıl söylemeli? Bir tahtın üstünde, Glubb Paşa'nın öylece bıraktığı zat. 1984'te bu adam

hakkında herkes birbirine sorular soruyor, şöyle ki:

"'Hükümdar' nasıllar?"

"'Hükümdar', 'Hükümdar' ne yapıyor?"

"'Hükümdar' bu konuda ne düşünüyor?"

"'Hükümdar' nereye gitti?"

"'Hükümdar'ın keyfi yerindeydi."

"'Hükümdar' ayakta işiyor. Kendini Bismarck sanıyor."

Filistin kamplarında, Muhaberat'ın* orada olmadığı sanılarak yapılan konuşmalarda, eski fedailerin sığındıkları Avrupa ülkelerinde, yaşlı fedailerin çocukları dışında hiç kimse yalın bir biçimde "Amman Kasabı" demeyi artık aklına getiremezdi.

"Bu bir hakaret değil. Adamcağız sarışın kadınlardan hoşlanıyor ve açık penceresinden katledildiklerini gördüğünde kamışı kalkıyor. Ve seni şaşkına çeviriyorum, sarışın kadınları şaşkına çeviriyorum ve seni katlediyor, katlediyor, katlediyorum. Bu iş için Çerkezleri, Muhaberat'ı, Bedevileri var."

"Majestelerinin yalınlığı duygulandırıcı. Çok sık yaklaşıyorum Kendilerine. Oturuyor ya da kıçını koyuyor ya da kıçının yarısını koyuyor, bakın ne kadar çekingen koltuğun kenarında, bakın İngiltere'de aldığı eğitim sayesinde ne kadar kibar. Birkaç sözcük dinliyor, ayağa kalkıyor ve çekip gidiyor. İngilizce birkaç sözcük söylüyor, veliahtlar kadar yalın bir şekilde. Zaten Kendileri Bedevidir."

"Büyük gururu şu: Hicaz'ın bir Bedevisi, yalnızca bir Bedevisi olmak. İçeriye giriyor. Salondaki tüm avizeler sönüyor. Yaklaşıyor: Açık mor renkli ipekten bir abajuru olan küçük bir gaz lambasıdır elini uzatan, öpülsün diye."

"Kral Hüseyin bu savunmadan, destek alıyor. Filistinlileri yola getirmeseydi, Tsahal** bugün Riyad'da olurdu."

"Şanssız bir adam. Sandalyenizi yaklaştırın —çünkü yerin kulağı var dinleyin beni:

---

* Ürdün Krallığı gizli polis örgütü. (yazarın notu)

** İsrail ordusu (ç.n.)

"Büyükbabası Kral Abdullah: Kudüs camiinden çıkarken öldürüldü. Kan."

"Babası, deli. Kan."

"Vasisi Glubb Paşa, uzaklaştırıldı. Kan."

"Babası Kral Tallal İsviçre'de çıldırarak öldü. Kan." "Filistinliler. Kan."

"Başbakanı Muhammed Davut, on altı yaşındaki kızı tarafından tokatlandı. Kan."

"Diğer başbakanı Vasfi Tal, Kahire'de öldürüldü. Kan."

"Zavallı Kral Hüseyin, o küçük kollarında ne çok ölü taşıdı."

Amman'da 1984 Temmuz'unda bunlar mırıldanmaktaydı.

Belli bir prizmasal görüş bizi bilgilendirebilirdi – ama ne hakkında? Birkaç yıl önce. Arap dünyasının değişik kesimlerinde çok iyi, basit insanlara çok bağlı, ilkokul öğretmenine benzeyen bir kadına rastlanabilirdi. Bu kadın her koşuldan her erkekle, her kadınla, her çocukla hep eşit oluyordu: Çünkü doğuştan Orléans prensesiydi. Bu kadar yüceliğin altında küçümseme vardıysa bile, kimse, ne Arap emirleri ne de dilencileri bundan kuşkulanmadan, görünmez oluyor, kadın kendisini hükümdar soylarına ama Avrupa hükümdar soylarına bağlı prenses biliyor, aynı zamanda bir köyün açlığına ve bir şeyhin Peygamber'le kardeş çocuğu olma durumuna ilgi gösteriyordu.

Peki ama, kim ya da ne beni bu eve geri getirtmişti? On dört yıl sonra Hamza'yı yeniden görme isteği mi? Bu yolculuğu yapmadan da yaşlı ve zayıflamış olduğunu kolayca kestirebileceğim annesini yeniden görme isteği mi? Ya da *bir sınıfım olmasına karşın*, lanetlenmiş ama gizlice arzu edilmiş sınıfa, kendisi dışında en basit insanların en şerefli olanlarını seçmesini bilmeyen sınıfa ait olduğumu kendime kanıtlama gereksinimi mi? Ya da biz farkında olmadan bizi birbirimize bağlayan görünmez bir atkı mı dokunmuştu? Hüseyin'e aldırmazlık edemedi: Hüseyin Orléans'lı değildi.

Bir krallıkta gecekondu mahallesi. Kırık bir aynada yüzlerini ve bedenlerini parça parça görüyorlar, burada keşfettikleri görkem önlerinde yarı uyku hali içinde ortaya çıkıyor, bu uyku hali her zaman sonuna kadar ölümden önce geliyor. Herkes Saray için hazırlanıyor ve on üç yaşından başlayarak tümü, Fransa'da dokunup özellikle krallığın gecekondu mahalleleri için biçilip dikilmiş ipek eşarplar takıyor; bun-

ların zülüfler kadar açıkça görülür olan renklerini ve desenlerini tanımak gerek. Kısacası, gecekondu mahallesi ile dışındaki dünya arasında, eşarp, briyantin, parfüm, plastik kol düğmeleri satışıyla, genelevlerin, düzüşmelerin sunduğu şeyin karşılığı olarak sahte bir İsviçre'nin sahte kol saatleri satışıyla sınırlı bir tür ticari sistem var. Eşarplar, makinede işlenmiş gömlekler giyenlere yakışmalı, yani küçük pezevenklerin güzel yüzünü değerlendirmeli. Eşarpların, gömleklerin, saatlerin bir anlamı var: Bir tavra olanak vermek. Bu simgelerden Saray'ın özel görevlileri, polisin adam toplayıcıları, kendilerine seslenenleri tanıyor, bunların gizli ya da belirli özelliklerini anlıyorlar. Kimi yaşamını tehlikeye atmaya adamıştır kendini, kimi anasını, bacısını, her ikisini birlikte sunar, kimi Avrupa'da işe yarayan cinselliği, kimi buyruğun sesini, kışı, gözü, kulaktaki aşk fısıltısını; hiçbiri kendi gücüne karşılık olmayan eşarbı boynuna bağlamaz. Rastlantıya bağlı bir çiftleşmeden doğup, gecekondu mahallesinin paslı göğünün altında büyüyen bu insanların tümü güzel. Babaları Güney'den gelmiş. Çocuklar, gecekondu mahallesi ve krallığın dışında işlere ve yazgılara adanmış erkeklerin nobranlığını çok erken kazanıyorlar. Kimileri kumral; göz alıcı güzellik, kışkırtma iki yıl daha sürüyor.

"Yalnızca gözlerimiz değil. Saç lülelerimiz, boyunlarımız, baldırlarımız da. Jean, duyan da baldırlarımızın müthişliği hakkında hiçbir şey bilmediğini sanır?"

Varsayalım ki Saray, gecekondu mahallesinin, kendini içine atma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir uçurum ya da gecekondu mahallesi Saray'ı ıvır zıvırıyla çeken bir başka uçurum, herkes kendi kendine soruyor: Gerçek nerede, yansıma nerede? Hangisi olursa olsun; Saray yansıma, gerçek de gecekondu mahallesi diyelim, yansıma gerçekliği yalnızca Saray'daydı ve tersine. Önce kraliyet sarayını, sonra gecekondu mahallesini gidip görmek yeterli. Sık sık sözü edilen büyüleme olayının, iki sarayı birbirine bağlayan bu senli benli, cilveli, kin dolu kıyaslamada duyumsanıp duyumsanmadığını insanın kendi kendine soracağı derecede çekişmeli bir güçler oyunu; mutlak bir yoksunluğa imrenme duygusunu tanıyorlarsa, sahip olma ile lüksün alıp başını gideceğini hemen bilerek, ihanet etmeyi düşleyerek –ama kime?– hayatta kalmayı isteyerek kendilerini boşuna yoran erkek ve kadınların yoksulluğuna hevesle bakan kralın oyunu. Bir öküzün soluğuyla ısınmış, tunç çivilerle çivilenmiş, sonunda ihanet sayesinde evrensel üne eriş-

miş o çıplak çocuğu hangi dâhice topuk darbesi fırlatmış? Hain, düşman tarafına geçen bir insandan başka nedir ki? O da öyle. Cluny başpapazı, Saygıdeğer Pierre, daha iyi inceleyebilmek için Kuran'ı "çevirtmeye" karar verdi. Bir dilden öteki dile geçilirken yapılan dikkatsizlikten başka, bu kutsal yapıt artık yalnızca bir dilden öteki dile ilgisizce geçen şeyi, yani kutsal olanın dışında her şeyi aktarıyordu. Pierre kuşkusuz ihanet etmek gibi çok gizli bir gereksinimle (belki çişi gelmiş gibi, bir tür olduğu yerde zıplama şeklinde ortaya çıkan bir gereksinimle), bir o kadar da kaygıyla davrandı. "Karşı tarafa" geçme arzusuna kapılma, daha şimdiden, yalnızca tek ve doğrusal gerçekliğe –dolayısıyla kesin olmayan gerçekliğe– sahip olma kaygısıdır. Düşmandır diye kötü olduğu varsayılan ötekini tanımak çarpışmaya olanak verir ama aynı zamanda çarpışanların bedenlerinin ve iki doktrinin iç içe geçmesine de; öyle ki bu iki doktrinden biri kimi zaman ötekinin gölgesi, kimi zaman dengi, kimi zaman yeni düşlerin, karmaşık düşüncelerin nesnesi ve öznesi olur. Karmaşık ama çözülemez mi? Ortaya çıkarılabilmiş, hâlâ görünür olan, "çevirme" zorunluluğu altında, "*ihanet* etmek" zorunluluğu ve ihanet etme arzusunda yalnızca bir zenginlik, belki erotik sarhoşluğa benzer bir zenginlik görülecektir: İhanet etmenin sarhoşluğunu yaşamamış olan, esrime hakkında hiçbir şey bilmez.

Hain dışarıda değil, herkesin içinde. Saray, sırtüstü devrilmiş bir halkın geriye arzu edilebilir nesi kalmışsa, onun içinden askerlerini, muhbirlerini, orospularını ayırıp alıyordu; gecekondu mahallesi de buna her türlü alayla yanıt veriyordu. Saray'dan görülen ucubeler ve yoksulluklar yığını olan ve Saray'ı yoksullukları yla gören gecekondu mahallesi, başka yerde tadılmamış hazlar tadıyordu. Burada, alacakaranlığa doğru, iki bacak ve bir gövde üstünde hareket eden bir şey var; alacakaranlık da burada sabahtan akşama kadar iki bacak üstünde hareket ediyor – gövdeden çıkan bir bileğin ucunda da okunmuş su kabı kadar büyük, uzatılmış bir el, gerçek çiğ etten bir dilenci çanağı, üç yarısaydam parmakla sadaka istiyor. Paçavra, çamur ve pislik olarak satılmadan önce büsbütün çamurla ve bokla karışan, eskimiş, kırış kırış olmuş, kirlenmiş Amerikan artık malı paçavralardan dışarıya çıkıyor bilek. Daha uzakta, hep bacakların üstünde, bir kadın cinsel organı ilerliyor; çıplak, tıraşlı ama heyecan uyandırıcı ve nemli haliyle hep benimle birleşmek istiyor; başka yerde, kılıfsız, kımıltısız, bakışı olmayan, kimi zaman da dokunaklı ve gök mavisi bir yüne asılı tek bir göz; bir başka yerde bir kıç ve açıkta, yorgun bir kamış kassız iki bal-

dır arasından sarkıyor. İhanet her yerde. Beni gözetleyen her çocuk babasını ya da anasını, baba da beş yaşındaki kızını satmaya çalışıyordu. Hava güzeldi. Dünya bozuluyordu. Gökyüzü başka yerdeydi ama sadece görevlerin kalıcı olduğu burada tarifsiz bir huzur vardı. Çünkü damların altında gündüz hava hep kapalıydı, gece de öyle. 1930 Amerikan sinema modasına göre giyinmiş bir pezevenk geçti. Yüzü gergindi, gerginliğini gidermek için sanki bir ormanda karanlıkta kalmış gibi ıslık çalıyordu. Burası Fransa'da yerleşmiş Kuzey Afrikalı yoksul Araplara açık bir genelevin merkeziydi. Cehennem ya da cehennemin merkezi, mutlak umutsuzluk ya da –bir batakhanede ayakyolu diye anılan– rahatlama yeri, bu genelevler mahallesi, anlaşılması çok güç bir nedenle, gecekondu mahallesinin daha çok batmasını, neredeyse büyük bir özenle üstüne yerleştirildiği balçıkla karışmasını engelliyordu. Gecekondu mahallesini sessizce dünyanın geri kalanına, dolayısıyla Saray'a bağlıyordu. Burada aşk yapıldığında, muhabbet tellalı erkek ve kadınlar, orospular, müşteriler, normal denilen dolayısıyla eksik kalan aşkla yetinerek sabahlıyorlardı. Burada arkadan düzmeler, saksafon çalmalar yoktu, uzanmış halde ya da ayakta, öpüşmenin olmadığı, amın, sikin, götün hırpalanmadığı hızlı, paralel düzüşmeler vardı: Evli insanlara özgü, ulusal, İsviçre dağlısı tarzı aşk yapma söz konusuydu. Erotik fanteziler daha çok Saray'ın odalarında ve koridorlarında –ya da başka yerlerde– gerçekleşiyor ve aranıyordu. Buralarda aynalar, sırf aynalardan oluşmuş duvarlar bulunuyordu, bu aynalarda en ufak bir okşama sonsuza dek yeniden oluşuyordu; sonunda arzu edilen görünümü, gecekondu mahallesi görünümünü çerçevelemek için, beklenmedik ama umulmuş köşelerin altında ufacık olmuş neredeyse son bir görüntünün ayrıntısını gözün seçtiği o sonsuza dek. Saray'da insanların gecekondu mahallesi insanlarından daha kibar olduklarını söylemek gerekir mi? Ve gecekondu mahallesi insanları, Saray'ın beyninde onun zevkini sağlayan insanlar olarak yer ettiklerini biliyorlar mıydı?

Kokuşurken, herkes, ahlâksal ve estetik çabadan kaçtığı için, kendini rahatlamış, dolayısıyla yatışmış hissediyordu; genelevler yalnızca, çabuk giderilecek arzuların kendilerine doğru sürünerek geldiklerini görüyorlardı. Geneleve giden orada, karnı balçığın içinde, kırkayak gibi sürünerek, çırpınan ve ıslatan deliği arayıp bulur, o deliğin içinde beş saniyede beş sarsıntıyla bir haftanın sinirliliği yok olur. Eğer yabancı –Arap ya da değil– buraya kadar gelebildiyse burada iyi korunmuş bir uygarlığın kalıntısını, Avrupa'nın pis diye adlandırdığı dışarı

atılan ile neredeyse dindarca, yakın temasın kalıntısını görecektir. Her zaman yeniden kurulan bir çalar saat vardı. Müşteri beş dakika içinde düşlerinden kurtulmuştu. Kraliyet polisinin ya da polis muhbirleri topluluğunun içine girmek isteyen on sekiz yaşındaki delikanlı yine de babasını sıçarken yakalamaktan korkmalıdır: Acemi denizci bir topuk darbesiyle, çömelmiş babasının suratını dağıtır ya da bu adamın Norveç'ten geldiğini ileri sürer. Ahlâkın olmayışı insanı ürkütür ama kimseyi üksindirmez. Dışkılar avutur, içinde rahat olduğumuz ruhumuzda kefilleri vardır, kendimizi öldürmemize engel olurlar. Bir kıç yürür, işlevini nasıl yerine getireceğini araştırır. Bu noktaya gelmek için şunlar gerekti: Kendisi olmanın, bir soyadına, bir ada, bir soya sopa, bir vatana, bir ideolojiye, bir partiye, bir mezara sahip olmanın gururunu yok etmek, üstünde iki tarih, doğum ve ölüm tarihleri bulunan –rastlantı sonucu doğum ve ölüm– bir tabuta sahip olmak. İslamiyet'e göre Yeri ve Göğü yöneten bu Mutlak Yüceliği "rastlantı" diye adlandırmak güç. Saray, Kral, Saray Erkânı, Ahırlar, Atlar, Subaylar, Uşaklar, Zırhlı Araçlar, Gecekondu Mahallesi arasında değiş tokuş sistemi karmaşık, pek belirgin değil ama kesin. Birinin ve ötekinin düzeyinin hep aynı kalmasını sağlıyor. Her şey kabalık yaşanmadan cereyan ediyor, bakın nasıl: Saray'ın bir görkemi var ki acınacak bir şey. Güneş-Kral'ın ve nedimlerinin buyrukları mitolojik. Polisin sertliği yalnızca çok çabuk ve çok iyi boyun eğmekte ki becerisinden ileri geliyor. Gecekondu mahallesi bu budalaca beceriyi frenliyor, azaltıyor, denetliyor. Görülmemiş çifleşmelerden doğan çok güzel çocuklar genelevlerden geçiyorlar, orada olanlar bedenleri, yüzleri aydınlatıyor. Güzelliklerine küstahça bir küçümseme ekleniyor. Güçlü kuvvetli olduğu için de, erkek, kral olmasa bile hep dik duruyor. Saray iktidarını korumak için, geceleyin gecekondu mahallesinden çıkan gücü istiyor.

"Ben gücüm. Zırhlı aracım."

Fantezimin bu noktasında, bunun yaratıcısı kim oldu diye kendi kendime soruyorum; bir tanrı, herhangi biri değil, var olan biri, yeniden doğmayacak ama eşek ve öküz gübresi üstünde ilk kez doğacak ve genelev dünyasının içinden, nasıl geçtiği bilinmeden geçecek, sözüm ona yaşayacak, çarmıha gerilmiş olarak ölecek ve güce dönüşecek biri.

– Sen anneni satabilir miydin?

– Sattım. Dört ayaklı bir kıçtan çıkınca, bir kıçı satmak kolay.

– Ya Güneş'i?

– Şimdilik kardeşiz.

Köylerin yoksulluğu başkente, dolayısıyla paslı teneke dünyasına birkaç güzel çocuk dünyaya getirtmekten başka bir işlevi olmayan insan müsveddeleri getiriyor. Saray, gençliği büyük ölçüde kullanıyor.

"Bir düzeni, ister çamurlu, ister güneş tarafından parçalanmış olsun, sürdürmek için."

Gecekondu mahallesinden çıkan bu yeniyetmelerin ne tür bir güzelliği vardı ki? İlk yıllarında, bir anne ya da bir orospu bunlara bir ayna parçası veriyor, onlar da bununla bir güneş ışınını yakalayıp Saray'ın bir penceresine yansıtıyorlar, bu açık pencerenin önünde de, aynada parça parça, yüzlerinin ve bedenlerinin tüm bölümlerini keşfediyorlar.

Bedevi orduları Aclun'la Suriye sınırı arasında ölmüş fedaileri ikinci kez öldürmek üzere mezardan çıkardıklarında –her zaman söylenen söz şöyleydi: "Fazla gelen yüz merminin yükünden kurtulmak için"– kral Paris'teydi. Lamborghini'nin yeni bir modelini denemek için üç günlüğüne katliamlarından vaz mı geçmişti? Krallık naibi erkek kardeşi Amman'da kalmıştı. Başkentten yirmi kilometre uzaktaki Bekaa Kampı ansızın ve tümüyle üç sıra zırhlı araçla kuşatıldı. Kamptaki kadınlar ve Ürdünlü subaylar arasında anlamsız tartışmalar iki gün iki gece sürdü. En yaşlı kadınlar acıma duygusu, ötekiler arzu uyandırıyor; tümü, askerleri daha da duygulandıracak şeyleri en yüksek noktaya taşıyordu: Çocuklar, göğüsler, gözler, kırışıklar. Kampın erkekleri bu kutsal fahişelik hareketinin farkında değilmiş gibi görünüyorlardı. Bu harekete sut çevirerek, sessizce, çamurlu dar sokaklara üçer beşer kişi olarak dalıyorlardı. Sigara içiyor, amber tespihlerini çekiyorlardı. Yaldızlı kısa uçlu milyonlarca sigara izmaritini, yakılır yakılmaz atılan sarı sigaraları kafanızda canlandırın. Emirlikler Filistinlilere Körfez'in coğrafyasını öğretmek için sigara veriyorlardı. Erkekler Kral Hüseyin'in subayları ile tartışmayı reddediyorlardı. Hâlâ, fedailerin (kamptaki tüm erkekler fedai idi), genç ya da yaşlı tüm kadınlarla bir anlaşma yaptıklarını sanıyorum: Kadınlar konuşacaklar, erkekler, Ürdün ordusunu gerçek ya da yapmacık bir kararlılıkla etkilemek için susacaklardı. Bugün bu kararlılığın yapmacık olduğunu sanıyorum ama Bedevi subaylar bir kurtarma faaliyetini gizleyen bir tiyatro gösterisi izlediklerini bilmiyorlardı. Ürdünlülerin kampa girmelerini engellemek için, Filistinliler daha bir gün bir gece dayanmak zorunday-

dılar. Kadınlar bağırıyor, sırtlarında taşıdıkları ya da elinden tuttukları çocuklar tehlikede olduklarını sanarak daha çok bağırıyorlardı. Kadınlar içi çocuk, pirinç, patates, mercimek çuvalları dolu arabaları iterek, dikenli telleri aştılar. Hâlâ sesleri çıkmayan erkekler tespih çekiyorlardı.

– Evimize dönmek istiyoruz.

Ürdün'e giden yol üzerindeydiler. Subaylar arasında büyük şaşkınlık vardı.

– Kadınların ve çocuk arabalarının üstüne nasıl ateş edilir ki.

– Evimize gidiyoruz.

– Hangi evinize?

– Filistin'dekine. Yayan gidiyoruz. Ürdün'den geçeceğiz. Yahudiler Ürdünlülerden daha insancıl.

Çerkez subaylar, kırk kilometre uzaktaki Ürdün'den geçmek için yollara düşecek bu kadınların ve çocuklarının üstüne ateş etmeye niyetlendiler.

"Haşmetmeap, size bir öğüt, ateş etmeyiniz."

Anlaşılan bunları Pompidou Hüseyin'e söylemiş.

Amman'daki Fransız büyükelçisi oldukça budala idiyse de, Pompidou muhbirlerinden kadınların başkaldırdıklarını öğrenmişti. Hayatta olduğu için adını unuttuğum bir Fransız papazı kimi Filistinli sorumlularla, belki de o zaman Vatikan soluna bağlı Fransız solu olarak adlandırılan sol arasında "posta kutusu" görevi yapıyordu; Ürdün resmi makamları papazın kampta olduğunu öğrenince, siyasal ve askeri şeflere onu kraliyet polisine teslim etmeleri emrini verdiler.

Brüksel adliye sarayı, Londra'daki Victoria ve Albert anıtı, Roma'daki l'Altera della Patria, Paris Opera binası Avrupa'nın bu en çirkin yapıları, dört harika diye geçinir. Bunlardan birinin çirkinliği bir Tanrı lütfu sayesinde azalmış. Bir araba Louvre'a giriş gişelerinden yola çıkıp Opera Caddesi'nin önüne geldiğinde, dip tarafta, Paris Opera Binası ya da Garnier Sarayı görünür. Tepesinde bakır pası renginde bir tür kubbe vardır, sanıyorum ilk göze çarpan şey de budur. Bekaa Kampı kadınları daha önce söylendiği gibi, Filistin'de evlerine dönme bahanesiyle kamptan çıktıklarında, Kral Hüseyin Elysée Sarayı'na öğle yemeğine gitmek üzere Opera Caddesi'nin bir bölümünden geçti. Bakır pası rengindeki kubbe, bana söylenildiğine göre, gördüğü belki de

tek şey oldu; burada beyaz boyayla ve kocaman harflerle FİLİSTİN GALİP GELECEK diye yazılmıştı. Opera'nın erkek ve kadın dansçıları, dekorcuları, kralın geçişinden önceki gece, damların üstüne çıkıp bu mesajı yazmışlardı. Kral bunu okudu. Dünyanın hiçbir noktası teröristlerden korunuyor gibi görünmüyordu ve içinde Fantoma'nın görüldüğü, mahzeninde Opera Hayaleti'nin dolaştığı Paris Operası'nın çatı katında ise fedailer dolaşıyorlardı. İki kısa sözcükle yapılan bu uyarı, sağanakların ve güneşin altında, Pompidou'nun buyruklarına karşın, uzun süre orada kaldı. Herhalde gülmüştür Pompidou.

Ama bu FİLİSTİN GALİP GELECEK sayesinde, Opera Binası çevresinde ya da başka yerde, yirmi kez ya da daha fazla, Paris'in gri renkli duvarlarında İsrail'in şu karşı düşüncesinin çabucak, kibar, neredeyse çekingen bir biçimde yazılmış kabarık harflerini görme fırsatını buldum: *İsrail yaşayacak*. Belleğimde, hâlâ "Filistinliler: Bekaa'da son dans" diye adlandırdığım şeyin meydana gelmesinden iki ya da üç gün sonra oluyordu bu olay. Bu yanıtın –karşı düşünce değil– çok çok daha büyük olan gücü, ya da daha iyisi, *galip gelecek* sözünün sınırlılık ifade eden savına karşılık, *yaşayacak* sözcüğünün neredeyse sonsuzluk ifade eden savı. Basit retorik alanında İsrail, Paris'in yarı karanlığında, o kaçak kabarık harfleriyle adamakıllı öne geçiyordu.

Bir ulusun, Cezayirlilerin yaptıkları gibi toprağı uğruna, Belçikalı Flamanların ve Kuzey İrlandalıların yaptıkları gibi dili uğruna ölmesi anlaşılabilir, Filistinlilerin toprakları uğruna, şiveleri uğruna emirlere karşı savaşmaları kabul edilmelidir. Arap Birliği'nin yirmi bir üyesi gibi Filistinliler de Arapça konuşuyor, çünkü alışık olmayan bir kulak için algılanması güç, karışık olsa da, bu dil varlığını sürdürüyor. Filistin köyleri iyi kötü yaşanılır hale getirilerek, gerçek ölçekte bir coğrafya buraya aktarılıp korunarak, Filistin kamplarının mahallelere bölünmesi Filistinliler için bir şivenin korunmasından daha önemli değildi.

İşte 1971'de Mübarek'in bana aşağı yukarı söyledikleri. Arabın birine, gideceği yolun yüz altmış kilometrelik bölümünü arabayla götürmeyi önerdiğimde, bana kendisini orada beklemenemi söyleyip koşarak gitti. On beş dakikadan daha kısa sürede iki kilometre yaptı ve şu tek hazinesiyle geri geldi: Bir gazete kâğıdına sarılı bir gömlek. *Filium que** ve başka bir din tutuşuyor. Bir sözcüğün birinci hecesi ya da son-

* Tanrı ve oğlu (İsa) anlamında Latince söz. (ç.n.)

dan ikinci hecesi üzerindeki vurgu yüzünden iki halk anlaşmayı reddediyor. Bize değersiz gibi görünen hazine, korunması gereken tek hazine oluyor, hem de tehlikeye atılan yaşam pahasına.

Şiveden başka, yalnızca unutulmuş ya da açıkça söylenmemiş bir harfin bir kelimeye eklenmesi trajik bir sonuca neden olmak için yeterliydi. 1982 savaşında, kamyoncular Lübnanlı ya da Filistinli idiler. Silahlı bir falanjist elini açıp soruyordu:

– Nedir bu?

Beyine bir kurşun ya da bir el işareti. Domates Lübnan Arapçasında *banaduran*, Filistin Arapçasında *bandura*'dır. Eksik ya da fazla bir harf yaşam ya da ölüm anlamına geliyordu. Kampın her mahallesi, Filistin'de bırakılmış, belki bir elektrik santralı yapmak için yıkılmış köyü yeniden kurmaya çalışıyordu. Ama şivelerini, kimi zaman anlaşmazlıkları, bir uyuşmazlığı da beraberlerinde götürerek kaçmış olan köyün yaşlıları aralarında konuşuyorlardı. Nasıra buradaydı, birkaç sokak ötede ise Nablus ve Hayfa. Sonra bir bakır musluk: Sağında Hebron, solunda eski El Kods'un (Kudüs) bir mahallesi. Kadınlar, özellikle musluğun yanında, kovanın dolmasını beklerken, lehçenin kökenini belirten flamalar gibi, kendi lehçelerinde, kendi şiveleriyle birbirlerine hal hatır soruyorlar. Birkaç cami, silindir biçiminde minaresiyle iki üç kubbe. Ben oradayken, ölüler hâlâ Amman'da Mekke'nin yamacında ve Mekke'ye karşı gömülüyorlardı. Birçok cenaze törenine katıldım ve Père-Lachaise mezarlığında olduğu gibi, Thiais mezarlığında da bir pusulanın Mekke yönünü gösterdiğini biliyorum, ama mezar, daha doğrusu, oyuk, törene katılanları, uyusun diye, ölüyü bazen ayaklarıyla çiğnemek zorunda bırakan dar bir kanalizasyona benziyordu.

Sözcük oyunları ya da şive oyunları tüm zamanlarda ve tüm ülkelerde, savaşmak için sık sık vesile oldu, hem de kimi zaman acımasızca savaşmak için. Tüm hırsızların, bize ağzımızın payını veren yargıçlara işi düştü. Mahkemede, adli sicilimizi okurken, seslerini ve sözcüklerin uyumunu incelikle vurgulamayı biliyorlardı. Utkulu bir havayla şöyle diyorlardı:

– Hırsızlık!

– Hırsızlık!

Bir sessizlik ve ansızın, bizim sonsuz suçluluğumuzun gerçekliğini suçlu sandalyesinde bırakmak için harfleri adamakıllı ayıran çok tatlı bir ses!

– H—ı—r—s—ı—z—l—ı—k—l—a—r—r—r

Hırsızlıklarır. Bir sessizlik. Hırsızlıklarır. Hepsi bu.

Bir kez daha, başkaldırının tarihinde kadınlar yalancı yem rolü oynuyorlar. Önceliksiz gereklik: Bu Hıristiyan papazı teslim etmemek. Önceliksiz gereklik: Kampı kurtarmak. Kaçışın hazzı, tiyatro, kılık değiştirme, ses, tavır değişiklikleri, kadınlar hazdan havaya sıçradılar, erkeklerin hazzı ise korkak gibi görünmek ve saldırıya hazır duruma geçmekti. Kadınlar şu tema üzerine bir senaryo hazırlayıp oynadılar: "Çok büyük bir hakarete uğramış gibi yapalım, çünkü Bedevi erkekleri kadınlarımızın evlerine girmek istiyorlar".

Veliaht, Hüseyin'e telefon etti. Pompidou o ünlü yanıtıyla oradaydı. Gece oldu, her zaman olduğu üzere. Gerektiği gibi, sağdan sola Baba'yı, kuzuyu, haçı, Meryem'i, Çocuk'u simgeleyen beş bayrak Ürdün tanklarına görünmeliydi. Kırmızı bir elbise ile uzun ve beyaz dantel üstlükler giymiş, bir tür altın güneş taşıyan çocuklar geldiler. Bunlar üç sıra tanka doğru yürüdüler. Bu alay bir olasılıkla Yunanca şarkı söylüyordu. Her Ürdünlü asker gecenin karanlığında gözlerini ve kulaklarını açmalı, o Fransız papaz diri ya da ölü olarak ele geçirilmeliydi. Amman'ın küçük Yunan kilisesi çevresinde, tümü, daha önce, gözlerini faltaşı gibi açıp böyle törenler izlemişti. Dolayısıyla kadife pantolonlu, boynunda kırmızı bir atkı, tek başına dikenli telleri geçen oldukça yaşlı bir köylüyü yerinde görmediler. Tankların yanında, uyumuş çocuklarıyla birlikte uyanık olan kadınlar kampın dışında kaldılar. Sabah oldu: Kadınlar gülümseyerek, neşeli, keyifli bir halde Ürdünlü subayları ellerinden tutup kampın tüm evlerini gezdirdiler, bu arada, hiçbir papazın burada saklanmadığını iyice anlasınlar diye, onların gözü önünde, kibrit kutularını, sofra tuzu ve kaya tuzu paketlerini açarak ihtiyatlı davrandılar. Hüseyin'in dönüşünden sekiz gün sonra Bedevi ordusu (sonunda, bu konuda uzun süre konuşup bıyık altından gülecek olan kadınlar ve erkekler tarafından hem de nasıl oyuna getirilmişti) ile fedailer arasında bir barış töreni yapıldı. Tıpkı Altın Çadırlı Ordugâh'ta* ya da kardeş kralların birbirlerine sımsıkı sarılıp da hangisinin ötekini boğacağının hemen anlaşıldığı ortaçağ Batı dünyasında olduğu gibi; ya da isterseniz Çin ile Japonya, iki Almanya, Fransa ile Cezayir, Fas, Libya, de Gaulle-Adenauer, Arafat-Hüseyin arasındaki barış şenliğinde olduğu gibi; ikiyüzlü öpüşmelerin sonunun geldiğini düşünmüyorum. Şenliği bekledik, o da geldi.

* 1520'de Fransa Kralı I. François I ile İngiltere Kralı VIII. Henry'nin bir anlaşma için buluştukları yere gönderme. (ç.n.)

Hüseyin sepetler ve sandıklar içinde meyveler göndermiş, Arafat ise Körfez'den gelmiş olan, küfeler dolusu şişeleri getirmişti: Hindistancevizi, mango, kayısı suları, unuttuğum daha neler neler, kadınların ve zırlayan çocukların sabahladığı kampın önündeki bu düzlüğe taşınmıştı. Her şey anlattığım gibi mi olup bitti?

Birkaç ay önce çok az sayıda asker ve daha da az sayıda subay Bedevi ordusundan kaçmıştı. Bunlardan birçoğuyla karşılaştım; biri adamakıllı sarışın, mavi gözlü, genç bir teğmendi. Kendisine bu sarışınlığının ve gözlerinin gök mavisi renginin nereden geldiğini sorsam, sarışınlığının Beauce bölgesi buğdaylarından, gözlerinin mavi renginin de ilk Haçlı seferini yöneten Frank ulusundan geldiğini söyleyecekti: "Çünkü ben, ötekiler gibi, Haçlı Seferi'ne katılmış Frankların soyundan geliyorum." Arap olduğuna göre, sarışın olmaya hakkı var mıydı? Yüksek sesle sordum:

– Senin sarışınlığın nereden geliyor?

– Annemden. Yugoslav o, dedi düzgün bir Fransızcayla.

Hüseyin'e "bağlı" kalmış subaylar belki de aranan papazın kamptan çıkışını görmemek için başlarını çevirmişlerdi. Peder sakin sakin yeşilimtırak montunu giydi, kırmızı yünden örme atkısını taktı, kafasına bir kasket geçirdi – Manufacture d'Armes et de Cycles de Saint-Étienne (Loire) malı. Bu geceden yararlanıp Filistinli erkekler Peder'i Suriye'ye götürdüler, o da buradan Vietnam'a gitmek üzere uçağa bindi.

Daha yakından görmek için, bir Mısırlı dostla sabah erkenden gelmiştim. Üstlerine beyaz örtüler serilmiş tahta masalarda önce dağ gibi yığılmış portakallar ve meyve suyu şişeleri gördüm. Herkes benden önce kalkmıştı: Bir Bedevi çöl taburu, askerlerin göğüslerine çaprazlama iki sıra fişeklik geçirilmiş silahsız iki fedai grubu, uluslararası fotoğrafçılar, gazeteciler, Arap ya da Müslüman ülkelerin sinemacıları. Bedevilerin halk oyunu, çoğu zaman dirsek dirseğe ya da işaretparmağıyla tutuşarak erkek erkeğe oynandığından namuslu bir oyun. Yalnızca erkek erkeğe oynandığı ve yine kadınların karşısında oynandığından da erotik. Öyleyse, kim, hangi cinsiyetten olan, hiçbir zaman gerçekleşmeyecek olan buluşmayı yanıp tutuşarak arzuluyor?

Sarhoşluk olmadan şenlikten söz edilebilir mi? Eğer şenliğin işlevi sarhoşluğu kışkırtmamaksa, şenliğe sarhoş gelmek gerekir. Bir hakkı başkasına bırakan yasaklama olmadan şenlik vardır denebilir mi? *L'Humanité* gazetesinin La Courneuve'deki şenliği mi? Kuran'a göre mayalanmış içkileri içmek günah ya, bu sabah sarhoşluk şarkılardan,

hakaretlerden ve oyundan doğdu ya da isterseniz şarkıların ve halk oyunlarının oluşturduğu hakaretlerden. Düzlüğün aşağısındaydım, alttan görüyordum. Oyuncular yanımdaydı. Sivil giyinmiş ve hâlâ kımıldamayan, hatta oldukça dimdik duran fedailerin karşısında Bedevi askerleri oynamaya başladılar, kendilerine eşlik edenler de yalnızca çığlıkları, seslenmeleri, betonu döven çıplak ayaklarının çıkardığı seslerdi. Gerçekten de rahat oynayabilmek için adamlar ayakkabılarını çıkarmışlar, ama dolaklarını bırakmışlardı. Hemen anladım ki Bedeviler, Filistinlilerin sekiz gün önce kadınlarını kullandıkları gibi, oyunu kullanmaya kararlıydılar, bana da öyle göründü ki oyun, içleri dopdolu fişekliklerini çaprazlama taşıyan o kaba gövdeleriyle uyuşmayan bu kadınlığın ortaya çıkması, neredeyse itirafıydı. Fişeklikler öylesine doluydu ki bir tek fişek patlasa tüm Bedevi taburu havaya uçardı, ama çabucak kabul edilen, belki de kasıtlı olan bu yok sayma aynı zamanda yiğitliklerinin olmasa da erkekliklerinin kuşatması altındaydı.

Bakın nasıl dans ettiler: Önce tek sıra halindeydiler, sonra çift sıra oldular. On, on iki ya da on dört kişilik sıralar halindeki askerler Bröton damatlar gibi kol kola girmişlerdi; sonra bunlara yine kol kola girmiş bir başka on ikilik sıra katıldı, yine kol kolaydılar, baldırlarına, dolaklarına kadar düğmeli uzun ceketler giymişlerdi. Sarık ve bıyık zorunluydu ama bıyıkların altında bir sıra diş bile yoktu; bugün kendilerini galip sayan Bedevi askerleri gülümsemiyorlardı. Albaylar ise gülümsemekteydi. Askerleri çok çekingendi ve kuşkusuz gülümsemenin her türlü öfkeyi kendiliğinden yok ettiğini biliyorlardı. İki zamanlı, ağır, biraz Auvergne'e özgü bir tempo ile Bedeviler dizlerini adamakıllı yukarıya kaldırıp bağırıyorlardı:

"*Ya ya El malik!*" (Yaşasın Kral!)

Onların karşısında ama oldukça uzakta olan sivil giyimli Filistinliler beceriksizce bu Bedevilerin oyununu taklit ediyor ve ve gülerek şöyle yanıt veriyorlardı:

"Ebu Ammar!" (Yaser Arafat!)

Dolayısıyla ritim aynıydı, çünkü: *Ya ya El malik*, "yayal malik" şeklinde söyleniyor. Ürdünlülerin söyledikleri dört hece, Filistinlilerin söyledikleri dört hece, ritim aynı, oyun da neredeyse aynı, çünkü bir oyun kalıntısı, güdük kalmış bir oyun, unutulmuş bir oyundan birkaç adımın cansız bir yansımasıydı bürolardaki kurallar, iyi bağlanmamış kravatlar uğruna; Bedevilerin o gizemli görkeminden artık hiçbir şey yoktu bu oyunda. Bedeviler neredeyse tehdit eder gibi ilerliyorlar-

dı, ansızın, onları korumak üzere, onlarla birlikte gelen ve çevrelerini saran suç ortağı çölleri vardı. "Yaya" krala saygı belirtisinden öte, beceriksizlikleri –düşüklükleri– yüzünden gösteri de gitgide daha çok sıkılmış olan Filistinlilere hakaretti. Bedeviler, çevrelerinde çöl ve çok eski zamanlar olmak üzere. Barut ve mermiyle adamakıllı yüklü Bedevilerin gitgide güçlenen, gitgide sertleşen oyunu, acaba bir gün, şimdi savunur gibi göründüğü şeyi, Haşimiler monarşisini, onun ötesinde Amerika'yı yıkma gücüne sahip gökyüzünü de fethe çıkarak orada kendi dillerini konuşan fedailere rastlayabilir mi diye merak ediyorum. Diller belki de düşünceleri iletmek için oldukça çabuk öğrenilmiş mekanizmalardır ama dil sözcüğünden, başka bir şey anlamak gerekmez mi, çocukluk anılarını, sözcükleri, özellikle neredeyse ilk yaşlarda, sözcük dağarcığından (çakıllar, saman, ot adları, akarsular, kurbağa yavruları, golyan balıkları, mevsim adları, mevsim değişiklikleri, hastalık adları –bir kadın için "ince hastalıktan gitti"nin yanında tüberküloz, çok hızlı gelişen verem gibi tüm sözcükler pek bayağı kalıyorlardı–, çocukluktan çıkıldığında aşkta icat edilen şaşkınlıklarımız ve hızlı kavrayışlarımızla birlikte, çığlıklar, sızlanmalar...) daha çabuk öğrenilen sözdizimini anlamak gerekmez mi?

"İstakoz gibi kızarmışsın!"

Ne şaşkınlık ha! İstakozun rengi siyaha yakın bir gridir. Hayvan geri çekilir, onu derenin suyunda görmüşüzdür. Gridir, ama yenen istakozun, kaynar suda haşlanıp ölmesini, renginin kırmızıya dönüşmesini beklemek ve görmek gerekir. Bedeviler ve fedailer aynı dili konuşmuyorlardı. Her iki taraf için de "kırmızı istakoz" bilmece olarak kaldı her zaman. Gitgide daha kötü dans eden Filistinliler oldukları yere yığılmak üzereydiler. Sert bir düdük sesi: Kampın askeri sorumlusu durumu anlamıştı, koluyla masaları ve meyveleri işaret etti. Kurtulmuşlardı! Burada bu sözcük "zevahiri kurtarmışlardı" anlamına geliyor ve ter içinde kalmış oyuncular, susuzluktan ölüyormuş gibi yaparak, şişelere ve portakallara saldırdılar. Bedevilerle Filistinliler birbirleriyle hiç konuşmadılar.

Yapay olarak beslense bile, kabilelerin kini korkunç olabilir. Yine rakamlara bakalım: Bedevi ordusunun tümünde yaklaşık 75 000 asker vardı, bu askerler yaklaşık 75 000 aileden gelmekteydi ki, bu da 750000 kişi demekti ve "sırf" Ürdünlü nüfusun resmi rakamıydı. Bedeviler, iki üç gün önce kendi kendime sorduğum sorulara bir bakıma yanıt vererek, dansla galip gelmişlerdi.

Bu eski-erkekçe davranışlarıyla soyutlanan Filistinliler, Bedevilerle ve onların karanlık ayrıcalıklarıyla, İsrail'i de şaşırtmadan arayı açıyorlardı; oysa her iki tarafın da tek zenginliği olan her yaşam, eşsiz görkemi içinde sürerdi ve sürmüş olacaktı.

Verdiğim rakamlar 1970 yılına ait.

Aclun tarafında güneş her zamanki gibi ormandan doğar doğmaz bana dediler ki:

– O kadını görmen gerek. Bizimle gel, sana tercümanlık yaparız.

Sabahın saat altısında beni uyandıran on üç, on dört velede oldukça kızdım.

– İç, çay yaptık.

Örtülerimi atıp beni çadırdan çıkardılar. Fındık ağaçları arasında iki kilometre yol yürüyerek onları izlersem, çiftliği ve çiftlik sahibi kadını görecektim. Ürdün'ün güneyinde, Aclun yakınındaki tepeler Morvan tepelerine benzer. Kimi zaman, bir yüksükotu sapına, bir hanımeline rastlıyorsunuz ama çayırlarda daha az traktör var, bir tek inek bile yok.

Binaların çevresine iyi bakılmıştı, ilk önce gözüme çarpan bu oldu. Bu çevreye varmadan önce gördük ki bir küçük sebze bahçesinde maydanoz, kabak, yaban sarmısağı, ravent, siyah fasulye yetiştiriliyordu ve her beyaz üzüm salkımının şimdiden sabahın ışıklarıyla yıkandığı bir sürüngen asma vardı. Roman tarzı kemerli kapının eşiğinde ayakta duran çiftlik sahibi kadın, yaşlı bir adamı peşlerine takan bu velet ordusuna baktı. Kırışıklarına, siyah başörtüsünden çıkan kır saçlarının tutamlarına bakarak, kadının altmış yaşlarında olduğunu düşündüm. Daha ileride Hamza'nın annesinin 1970'te yaklaşık elli yaşında olduğunu yazacağım, 1984'te yeniden gördüğümde, yüzü seksenlik olmuştu. Seksenlik "gibi görünüyordu" demek istemedim, çünkü kırışıklar, cilt, selülit üstüne uygulanan merhemler, kremler, masajlar, hileler, çalışmalar sayesinde, çöküşe, dolayısıyla ölüme, unutulmaya doğru her zaman artan hızı unutmuştum; Avrupa'da bir köylü kadının güneşten ve dondan, yorgunluktan, yoksulluktan, umutsuzluktan nasıl bozulduğunu unutmuştum; teslim olmak üzereyken, insana ansızın reva görülen ne çocukça bir şakaydı bu, ikram edilen son şekerleme gibi bir şeydi.

Kadın elini uzatıp beni gülümsemeden selamladı ve elime dokunan parmağını dudaklarına götürdü. Ben de aynı şekilde onu selamladım. Her fedai ile aynı selamı yineledi, kibarca ama çekingenlikle, neredeyse tetikteymiş gibi. Ürdünlüydü. Ürdünlü olmaktan ne gurur ne de ra-

hatsızlık duyuyordu, ama Ürdünlü olduğunu söylüyordu. Evinde yalnızdı, ana odaya girmek yasaktı. Zaten...

– Beş kişilik bile yer yok, oysa on beş kişi...

Rahat konuşuyordu. Daha sonra bana Arapçasının öğretmenlerin Arapçası kadar güzel olduğunu söylediler. Samanlar üstünde yalınayaktı. Ender olarak gazete okuyormuş. Çiftliğin hepimizi alacak kadar boş olan tek yeri eve bitişik ve tam daire şeklindeki ağıldı.

– Sürü nerede?

– Oğullarımdan biri karşıya götürdü. Kocam da kalan tepeye götürüyor.

Her sabah ister istemez selamladığım o Ürdünlü çiftçi demek kocasıymış. Adam katırını fedailere ödünç veriyor, onlar da bu katırla her gün bir tepede sessiz köyleri gözetleyen askerlere fıçılar götürüyorlardı. Ama her şey sessizdi. Ürdünlü köylüler görünmüyorlardı. Ara sıra, dürbünle, siyah başörtülü bir köylü kadını tavuklarına yem atarken ya da bir keçiyi sağarken görüyordum, kadın sonra evine dönüyor ve kapısını kapatıyordu. Erkekler herhalde arkada bir tüfekle bekliyorlardı, nişan çizgisi hedeften hedefe, yani Filistin üsleri ya da devriyeleri olmak üzere yer değiştiriyordu.

Çiftliğe gittiğimiz sabahtan bir önceki gün iki fedai gülümseyerek, düğün yapılan bir evin avlusuna girmiş; ev sahibinin ziyaretçilere, hatta gezmeye çıkıp da oraya uğrayanlara yiyecek ve içecek ikram etmesi âdetmiş. Herkes, Filistinliler dışında herkese gülümsüyormuş; karşılarındaki yüzlerde gülümsemeler silindiği için Filistinliler incinip dışarıya çıkmışlar. Çiftlik sahibi kadın herkese kahve ikram etti. Kahve yapmak için ana odaya, belki de tek odaya gitti. Ağılın tabanı saman kaplıydı, daire şeklindeydi. İç duvar boyunca çepeçevre örülmüş bir çıkıntı, taştan bir sıra yerini tutuyordu. Oturduk; veletler şakalaşıyorlardı, çiftlik sahibi kadın elinde bir tepsiyle geldi, tepside bir cezve ve iç içe geçirilmiş on beş tane boş fincan vardı. Kendisine yardım edildi.

– Ama biz on altı kişiyiz.

Yanlış anladığımı sandım. Burada yalnız olan bir kadın hiçbir zaman bizimle oturamazdı ama hepimiz onun aramızda on altıncı olmasını istiyorduk. Sahte nezaket göstermeden, kırıtmadan reddetti. Bir süre, ağılın biraz yüksek eşiğinin üstüne oturmak lütfunda bulundu. Başörtüsünden tek saç teli çıkmıyordu dışarıya, demek ki kahve pişerken bir aynanın önünde yüzüne çekidüzen vermişti. Karşısındaydım,

arkadan gelen ışıkta silueti seçiliyordu. Küçük pilili geniş siyah eteklığinden çıkan çıplak ama sanki bronzdan iri ayaklarını gördüm. Delphoi Arabacısı* gelip ağıla oturmuştu. Soru sorulduğunda yanıt verdi ya da daha doğrusu net, tınılı bir sesle konuştu. Fransızca bilen bir mücahit çevirmenlik yaptı; bana alçak sesle, kadının Arapçasının şimdiye kadar duyduğu en güzel Arapça olduğu söyledi.

– Kocamla ben halkımızın iki yarısının birleşip tek bir ülkeye, yani bu ülkeye sahip olması konusunda tümüyle aynı düşüncedeyiz. Türkler imparatorluğu kurduklarında tek ülkeydik. Fransızlar ve İngilizler cetvellerle üstümüzde anlamadığımız geometrik şekiller çizmeden önce tek ülkeydik. Bugün İsrail diye adlandırılan Filistin, İngiliz mandası altında kaldı, bize de bir Hicaz emiri verildi ki Hüseyin onun torununun oğludur. Evime bir Hıristiyanla geldiniz, ona kendisini dostça selamladığımı söyleyin. Ona bizim kardeşlerimiz olduğunuzu ve siz kamp çadırlarında otururken biz evlerde oturduğumuz için üzüldüğümüzü söyleyin. Kendisinin kral olduğunu söyleyen o kişiye gelince, ondan ve ailesinden vazgeçebiliriz. Babasına, sarayında bakacak yerde, onun bir umarhanede ölmesine izin verdi.

Genellikle vatanseverlik, bir egemenliğin ve var sayılan bir üstünlüğün şişirilmiş ifadesidir. Burada, yazdıklarımı yeniden okurken, o çiftlik sahibi kadının söylediklerinin beni inandırdığını ya da daha doğrusu adamakıllı büyük bir kilisedeki her dua gibi beni duygulandırdığını sanıyorum. Sanki bir halkın özlemini dile getiren bir şarkıyı dinliyordum. Filistinlileri düşünecek olursak, bu insanların hiçbir şeye sahip olmadıklarını aklımızdan çıkarmayalım: Ne pasaportları, ne ulusları, ne toprakları var ve eğer tüm bunları dile getiriyorlar, bunların özlemini çekiyorlarsa, bunların yalnızca hayalini gördükleri içindir. Ürdünlü çiftlik sahibi kadın böbürlenmeden, bayağılığa kaçmadan şarkı söyler gibi konuşuyordu. Konuşmasının bu kadar güçlü, bu kadar müzikal oluşu, kesinlikle bir tekdüzelikten, bir açıklama yapar gibi konuşmaktan değil, sertçe denebilecek anlatım biçiminden ileri geliyordu, bu sırada sesinin tonu bir gerçeği yansıtmaktaydı.

– Hüseyin de senin gibi Müslüman, dedi ona kışkırtıcı ve şakacı olan bir oğlan.

– Benim gibi belki o da rezeda kokusunu seviyor: Benzerlik ancak burada.

Eşiğin üstüne oturmuş bir durumda, çekinmeden, bu dingin tonla yaklaşık bir saat konuştu. Sonra bize çiftlikte işbaşı yapması gerektiği-

* Delphoi'de bulunan ünlü bronz heykele gönderme (ç.n.)

ni sezdirerek ayağa kalktı, toparlandı.

Ona yaklaşıp bahçesini övdüm.

– Biz Güneyliyiz. Babam Bedevi askeriydi. Ölümünden birkaç hafta önce bu çiftliği kendisine verdiler.

Kadın ses tonuyla hiçbir kibir, alçakgönüllülük, öfke belirtisi göstermedi, sorularımızın ya da gözlemlerimizin her birine sabırla ve kibarca yanıt verdi.

– Biliyor musunuz bize toprağı işlemeyi kim öğretti? Filistinliler, 1949'da. Toprağı altüst etmeyi, tohumlarımızı seçmeyi, sulama saatlerini onlardan öğrendik...

– Asmanızın çok güzel olduğunu gördüm ama yerde sürünüyor...

İlk kez gülümsedi, çok geniş bir gülümsemeydi bu.

– Cezayir'de ve Fransa'da asmaların yeşil fasulyeler gibi tırmanacak şekilde alttan desteklendiklerini gördüm. Bunlardan şarap elde ediyorsunuz. Bu bizim için bir günah olurdu. Biz üzümleri yeriz. Doğrudan yerdeyken güneşte olgunlaşmış salkımların tadı daha iyidir..

Her birimizin parmaklarının ucuna dokunarak –biz de onunkilere dokunduk– oradan ayrılışımızı seyretti.

Hiçbir Filistinlinin, güçlü ve kurnaz düşmanının önünde çok kolayca yere kapanıp ona boyun eğdiği için Filistin toprağını suçlaması olanaklı değildi.

– Sağma soluna dönmesin, başkaldırmasın! Yanardağlar gürleyebilir, lavlar fışkırabilir, yıldırım düşüp yakabilir...

– Yıldırım mı düşecek? Tanrı Yahudilerden yana, hâlâ bunu bilmiyor musunuz?

– Ama yere kapanmak ha! Ünlü depremler nerede...

Yalnızca sözden ibaret olmayıp acıdan doğan bu öfke, savaşma kararlılığına eklenmekteydi.

– Batı, İsrail'i savunmak küstahlığında bulunuyor...

– Güçlülerin büyüklenmesine zayıfların kaba güçleri yanıt verecektir...

– Körlerin bile mi?

– Körlerin bile. Sonuç olarak kör ve keskin görüşlü.

– Ne demek istiyorsun?

– Hiçbir şey. Öfkeleniyorum.

Fedailerin hiçbiri tüfeğini bırakmamıştı; tüfek, fedai ister onu kayışıyla çaprazlamasına omzuna geçirmiş olsun, ister dizlerinin üstünde yatay, dizlerinin arasında dik durumda tutsun, hep yanındaydı. Dizlerinin arasında dik durumdaysa, bu pozun aslında erotik ya da ölümcül ya da her ikisini kapsayan bir tehdit olduğundan kuşku duymuyordu. Uykuda olduğu zamanlar dışında, hiçbir üste bir fedainin tüfeğinden ayrıldığını görmedim. Asker yemek yapmakta, örtülerini silkelemekte, mektubunu okumakta iken bile, yanındaki silahı neredeyse ondan daha canlıydı. Öyle ki çiftlik sahibi kadın kendisine doğru silahsız çocukların geldiğini fark etse, çıplak yeniyetmeler görüp de hakarete uğramış gibi evine girmez miydi diye kendi kendime soruyorum. Demek ki şaşırmamıştı: Etrafında askerler vardı.

Kadının evinden çıktığımızda, fedailer, dönemeçte küçük fındık korusunu görür görmez, beni yolda yalnız bırakarak çekip gittiler. Koruya girmişlerdi ve her biri kendini gizlemeye, başkaları tarafından görülmemeye çalışıyordu, oturak üstündeki çocuklar gibi dingindiler; tümünü de az çok görüyor, beyaz gömleklerinin eteklerini seçebiliyordum; çömelmiş, sıçıyorlardı. Sanıyorum, alçak dallardan kopardıkları yapraklarla kıçlarını sildiler ve sıra halinde, düğmelerini iyice iliklemiş, her zamanki gibi silahlanmış olarak, her zamanki gibi doğaçlama bir marş söyleyerek geri geldiler. Dönüşte çay yapıldı.

Çiftlik sahibi kadın, kendisini yeniden düşündüğümde, bana kimi zaman cesaret ve zekâ yüklü biri gibi görünüyordu, kimi zaman da onu tam bir ikiyüzlülük örneği gibi görmekten kendimi alamıyordum. Tüm Aclun halkının gizli kanısı şuydu: O ve kocası duygu ve düşüncelerini saklıyorlardı. Adam dalkavukluğa varacak derecede Filistinlilerin dostuymuş gibi görünüyordu, kadınsa, daha incelikle, siyasal bir zekâyı kanıtlıyor, gösteriyordu. Fransızlar tarafından Almanlara yakın başka Fransızlar için dendiği gibi "işbirlikçi" bir çift ya da Ürdün birliklerine daha iyi bilgi vermek amacıyla kendini cana yakın göstermekle görevli bir çift miydi bu karı koca? Bu durumda, belki 71 Haziran'ı katliamına, tüm fedailerin katliamına yol açan belirleyici ayrıntıları ver-

mişlerdi. Çünkü, hâlâ kendi kendime soruyorum, acaba bu kadın neden bu kadar Hüseyin'e karşıydı? Akrabalarının bir bölümü Filistinli miydi? Görülecek bir hesabı mı vardı? Filistinliler tarafından kurtarılmış olduğunu mu anımsıyordu? Hâlâ da merak ediyorum.

Bunca aldatıcı görünüş, yanlış, göz boyama suç ortağı ya da her başkaldırının yansıttığı parıltılardan gözleri kamaşmış olan ve saflıklarının bile kendilerini uyarmış olması gereken gazeteciler tarafından ortaya çıkarılabilirdi; oysa, bu göz boyamaların bayağılığına, çocukça şeyler olduğuna şaşan, basında çıkmış bir tek yazı anımsamıyorum. Bu gazetecileri bu kadar uzağa gönderen gazete belki –çünkü çok büyük bir harcama yapıyordu– fotoğrafçılar, kameramanlar, röportaj muhabirleri gördermeye değmesi için, olayların ille de trajik olmalarını istiyordu. Paris polislerine mal edilen ünlü "Dağılın, görülecek hiçbir şey yok" sözü başlık yapılamazdı, çünkü gazetecilerin çok önceden üslere girmeleri engellenmişti –dur gizli yasak– üsler hiç kimsenin giremeyeceği yasak yerlerdi herhalde, belki tümü de söylemeye cesaret edemeden *görülecek hiçbir şey olmadığını* sezmişlerdi. Ve belleğimde beni o tatlı anlara geri götüren, yazdığım bu kitap –söylemeli miyim– şu büyük mucizeyi gizlemek için bu anların birikmesidir: *"Ne görülecek ne de duyulacak bir şey vardı."* Öyleyse kitabım, bu boşluğu gizlemek için kurulmuş bir tür barikat mı; bulaşma yoluyla, öteki ayrıntılara gerçeğe benzerlik kazandıran birkaç gerçek ayrıntının birikmesi mi? Kendim, bir askeri gizi saklamanın bu bayağı şekline bir savunma bulamayıp, bir tedirginlik hissettim: FKÖ başarılı olmuş devletlerin gizli ya da edepsizce yöntemlerini kullanıyordu.

Aslında, anlatılması mümkün olmayacak bir şeyi ne gördüm ne de duydum ama bu da benim o çok büyük saflığım ve dalgınlıklarım yüzünden değil miydi? Örneğin bir üste beni kuyruk olmuş bir turtul sürüsünün ilerleyişine şaşkınlıkla bakmaya zorlayan bu saflığımdı. O sürü de yanı başında fedailerin üşüdüğünün, karınlarının gitgide daha çok acıktığının pek farkında değildi. Ebu Ömer acaba beni aklı havada bir suç ortağı ya da meydana gelen herhangi bir ciddi olayı turtulların yolculuğu kadar önemli sayarak, anlatamayacak, anlayamayacak, kavrayışsız bir yaşlı gibi mi görüyordu?

Çiftçi kadının Arapçasını bana o kadar güzel çeviren fedai, aramızda isteğimiz dışında oluşmuş mesafeyi, oldukça ani bir biçimde bozdu. Eski bir Türk subayı olan babası tarafından bir doğum günü kutlaması dolayısıyla akşam yemeğine davet edildim.

Yakın dönemlere kadar, herhalde 1970'e doğru, büyük bir Bedevi kasabasının tozlu vasatlığı içinde kalmış Amman, Arap dünyasının çok sayıda başka başkenti gibi paramparçaydı. Beyrut üzerindeki birçok kasırgadan sonra, bugün beyin kanaması geçirecek gibi. Dere, önce alçak sesle, tüm Arap uluslarının Filistinlilere güvenmediklerini belleğine kaydetti, bu ulusların hiçbiri düşman İsrail tarafından, onun devrimci ve siyasal ayrılıkları tarafından, her insanının içsel acıları tarafından bunca işkence edilmiş bir halka yardım etmeyi düşünmüyordu. Topraksız halkın tüm toprakları tehdit ettiği sanılıyordu.

Beyrut bombalar altında yok olduğunda, "Ortadoğu'nun küçük İsviçresi Lübnan" da yok olacaktı. Gazeteler ve radyo tarafından yinelenip durulan "bombalardan halılar" deyimi uygun bir deyimdi: Bombalardan halılar, Beyrut'u, üstüne serildiklerinde ezdiler; kent çöktükçe, evleri karın ağrısı çeker gibi iki büklüm oldukça, Amman o ölçüde, yağ bağlama derecesinde etleniyor, göbekleniyordu. Eski kente indikçe, sarraf dükkânları duvar duvara, kapı kapıya, burun buruna doğrudan Londra ile, City ile bağlantıda. Güneş fazla şiddetli vurmaya başlar başlamaz, bıyıklı, güleç sarraflar dükkânların kepenklerini indirip, kısa kollu gömlekleriyle, ter içinde, klimalı Mercedes'lerine gidiyorlar. Cebel Amman'daki villalarında öğle uykusuna yatıyorlar. Neredeyse tümü Filistinli ve karınları –birden çok– yağ bağlamış. *Vogue, Maisons et Jardins* dergilerine bakıyor, çikolata yiyor, kasette *Dört Mevsim*'i dinliyorlar. 1984 Temmuz'unda geldiğimde Vivaldi çok gözdeydi; dönerkense sıra Mahler'e gelmişti. O sonsuz harabeler şu mucizeyi başardılar: Kendilerini mahveden şeyden parlaklık ve sonsuzluk elde ettiler. Hasarlı bir sütunu, kırık bir sütun başlığını onarmak harabeyi eski durumuna getirmekten başka bir şey değil. Amman, tozu ve kiri içinde, Roma harabeleri sayesinde bir şeye benziyordu. Eşrefiye yakınında oldukça büyük bir meyve bahçesinin içinden geçtim. Çevirmen fedai beni bekliyordu. Betimliyorum: Naşaşibilerinkine benzeyen bu ev tek katlıydı. Büyük salon doğrudan doğruya bir kayısı bahçesine açılıyordu. Ömer'in babası bir koltukta oturmuş, nargile içiyordu. Salonun halısı o kadar geniş, o kadar kalın ve büyük, desenleri o kadar güzeldi ki içimden ayakkabılarımı çıkarmak geldi.

"Kilometrelerce yol yürümüş postacı ayaklarına benzeyen iyi yıkanmamış ayaklarımın kokusunu duyacaklar..."

Halının üstünde tek ayaklı yuvarlak bir masa vardı, onun üstü de ballı pastalarla doluydu.

– Düşkün, Doğu pastalarına düşkün olmak gerekir.

Ömer'ın babası uzun boylu, kuru, sert görünüşlü bir adamdı. Oldukça kısa kesilmiş saçları ve bıyığı beyazdı.

– Evet, Doğu pastalarına. Siz oğluma bakmayın. Bileşimlerinin ve yapımlarının Marksist-Leninist-bilimsel olduğunu gösterir hiçbir yanları bulunmadığı için bunları sevmemeye karar verdi. Bayım, rahat oturun.

Yastıklara, yani halının ucuna ulaştığımda, uzandım ve dirseklerime dayandım. Ömer, babası ve ikinci bir fedai, Mahmut, üçü, ayaklarında çorapları, bağdaş kurmuşlar, üç çift ayakkabı halının kenarında, mermer döşemenin üstünde kalmıştı. Nargilenin cam gövdesinin içinde suyun kabarcıklar yaptığını görmek hoşuma gitti, güldüm. Eski Türk subayı bana dedi ki:

– Bu sizi şaşırtıyor ve eğlendiriyor.

– Çeyrek litre Perrier suyu içtiğimde şişen karnım karşımda duruyormuş gibi komik bir izlenime kapıldım.

Ömer'le Mahmut'un dudaklarının kenarında çok hafif bir gülümseme belirdi. Gerçekten çok hafifti, neredeyse görünmezdi.

– Belki düşüncenizin gerisinde şöyle bir şey gizli: Karşınızda karnınız, benim de onun kabarmasına yol açan ağzım var.

Dile getirilen şey aslında, düşüncemin gerisindekini değil ama; bu halının üstünde, Murano avizesinin altında, subayın karşısında sözlere dökülmesi olanaksız bir izlenimin gerisindekini açığa vuruyordu. Adamın seksen yaşında olduğunu öğrendim.

Konuşmalarda kabul edilmiş uzlaşımların sınırları çok oynaktır, belki de devletlerin coğrafi sınırları kadar; ve aynı bu sınırlar gibi yerlerini değiştirmek için bir savaş, hayatta kalmış kahramanlar, yaralılar ve ölüler gerekir. Yerleri değişecekse, burada amaç aynı derecede tuzak olan yeni sınırlar önermektir. Böylece Müslüman Kardeşler hakkında hep çok az bilgi sahibi oldum.

– Kahire'de, geçen yıl, bir yazar benden Fransızca yazdığı yazılarından birini düzeltmemi istedi. Kırk sayfa kadar tutan bir yazıydı bu. Okudum ve ikinci sayfada soluğum tıkandı. Tüm yazıda kin dolu o ka-

dar çok sav vardı ki... Örneğin şunun gibi: *"Müslüman olmayan her şeye karşı silahlanmalı... Şu sırada grevler var. Onuncu günün sonunda, açlık grevi yapan kardeşin ve açlıktan acı çeken Tanrıtanımazın ağzından çıkan koku kadar Tanrının hoşuna giden başka bir şey yoktur – insanlar için korkunç, ama Tanrı için çok hoştur bu koku."*

Faslı hukukçu bunu bana söylerken yüzüne öyle bir tiksinti ifadesi yerleşti ki Kahirelinin o uzun, tumturaklı yazısından daha güldürücü bir şey karşısındaymışım gibi geldi bana. Bu Fransızca metni düzeltmeyi reddetmiş. Oysa, her Müslüman Kardeş, bir Fransızla konuştuğunu bilerek, konuşmanın alışılmış sınırları içinde kalmaya dikkat ediyordu. Kısacası, eskiden Ulusal Kitaplık'ın cehennemine girildiği gibi, Müslüman Kardeşlerin cehennemine hiçbir zaman girmedim. Türk subayı nezaket kurallarına aykırı davranmaktan çekinmiyor gibiydi. Burada da, daha sonra Ebu Ömer ve Mübarek dolayısıyla da aynı şeyi yapacağım gibi, görünüşte sahte bir iş başarmam gerekiyor, çünkü boşlukları doldurarak. Mustafa Bey'in söylediklerini yeniden oluşturuyorum, yoksa anlaşılmaz bir yıkıntılar –ve karanlık– planı önermiş olurdum sadece. İçeriğe sadık kalıyorum. Hâlâ hayatta olan kişilere gelince, bunların adlarını, takma adlarını ve adlarının baş harflerini değiştirdim.

– Dilinizi konuşmaya Konstantinopolis'te başladım. Beceriksiz biri olarak kalmadığımı umuyorum. Gerçekten de Nablus'ta doğdum, ailemizin adı Nabulusi'dir. Bu ünlü aileye mensubuz ve ben bu sabah, saat sekizi sekiz geçeden bu yana seksen yaşındayım. 1912'de Osmanlı ordusunda subaydım, II. Wilhelm döneminde de Berlin'de üniversite öğrencisiydim. 1915'te, savaşın başında, siz sanıyorum bir Fransız çocuğu ama daha o zamandan düşmanımken (bir azize ya da bir bebek gibi kibarca gülümsedi), biz –hayır, özür dilerim, bu sözcük sizi dışlıyor, burada, "biz", Almanlar ve Türkler anlamına geliyor– evet, biz, Kaiser Wilhelm'in buyruğu altında teğmendik. Henüz karşımızda sizin mareşaliniz Franchet d'Esperey yoktu. Ama gelecektir. Dolayısıyla, ilk dilim olan Türkçem ve Arapçam çok iyidir; Fransızcamı siz değerlendireceksiniz; İngilizcem ve Almancam da çok iyidir. Bu akşam kendimden söz ediyorsam benim hakkımda yanlış karar vermeyin, çünkü gece yarısına kadar doğum günüm. 1916'da istihbarat servisine atandım.

Bir sonraki tümcenin şimdiden yalayıp yuttuğu bir tümce, bir önceki tümceyi sindirmeden yutuyordu. Bana dinleme görevi verilmişti.

– Siz Avrupalıların bittiğini söylediği bu savaş uzun süre devam

edecek. Ben Müslümandım, imparatorluk döneminde, aşkın bir Tanrı modasının geçtiğini bilmemize karşın Müslüman kaldım, ama bugün Müslüman olmanın ben Müslümanım demekten ne farkı var? Ben Arapların ve Müslümanların gözünde hâlâ Arabım ve Müslümanım. Türk iken Filistinliydim, artık hiçbir şey değilim ya da pek az bir şeyim. Belki en küçük oğlum yüzünden, Ömer yüzünden öyleyim. Marx uğruna İslam'a ihanet eden kişi yüzünden hâlâ Filistinliyim. Sizin de inandığınız gibi, ihanetin erdemlerine inanıyorum, ama sadakate daha çok –ne yazık ki belli belirsiz bir şekilde– inanıyorum. Amman'daki evimde, görüyorsunuz, rahat bırakıyorlar beni, ama işte şimdi, görün bunu, giderek daha da düşkünleşen, Hıdiv'den Hüseyin'e, imparatorluktan taşraya düşmüş bir Ürdünlüyüm.

– Hâlâ Türk subayı mısınız?

– Öyle diyelim isterseniz. İncelik olsun diye bana albay diyorlar. Bu benim için Georges Pompidou'nun bana verebileceği S.F.I.O.* dükü ya da Air-Inter prensi unvanı kadar önemli. Kuramsal olarak, bir Hicaz Haşimi hanedanının son dölüne –neden ergenliği ya da sivilcesi demeyeceğim ki– boyun eğiyorum, başka bir deyişle 1917'de –yanılıyorum 1922'de– boyun eğmek zorunda kaldım, çünkü bu dönemde Atatürk Avrupa'yla birleşiyor, görüşmelerde bulunuyor...

– Atatürk'ü sevmiyor musunuz?

– Bakın o sahne uydurma. Atatürk'ün Büyük Millet Meclisi'nde kürsüden o ünlü Kuran'ı atma sahnesinden söz ediyorum. Buna cesaret edemezdi, çünkü salon Müslüman milletvekilleriyle doluydu. Ama sonra bizden nefret ettiğini kanıtladı.

– Yaşamının sonunda İskenderun'la Antakya'nın yeniden Türkiye topraklarına katılmasını sağladı.

– O toprakları Türkiye'ye Fransızlar verdiler. Vermeleri gerekmezdi. Buralar Arap toprakları. Buralarda hâlâ Arapça konuşuluyor. Size 1922'de, Osmanlılara boyun eğmekten vazgeçerek, İngilizlere, Abdullah'a, ayrıca, Atatürk zamanında hizmet ettiğim için subay rütbelerimi söktüren Glubb Paşa'ya boyun eğmek zorunda kaldığımı söylüyordum. Glubb bunu bana Almanya'da askeri dersler gördüğüm için yaptı.

– Fransa "harcanmış askerleri" tanıdı.

– Ne güzel bir unvan bu! Ama tüm askerler harcandı. Daha saat ancak on. Gece yarısına kadar vaktim var. Amman'a, Allenby komutasın-

* İşçi Enternasyonali Fransa Şubesi sözcüklerinin baş harfleri (ç.n.)

daki İngilizlerle savaştığım bu kente döndüğümde, büyük oğlum İbrahim –ki ilk karım olan annesi Almandır– evimizi yeniden satın aldırdı, onu yeniden satın almak zorunda kaldım. Otelinize yakın bir kahvede tavla oynuyordum –sanıyorum Salaheddin Oteli bu–, beni tanıdılar; beş ay hapis yattım. Siz benden daha şanslıydınız, orada Nebile Naşaşibi ile ancak birkaç saat kaldınız – erkek kardeşlerinden biri bana anlattı bunu. Sonra yeniden özgür kaldım. Özgürlük, ne demezsiniz ya! Şu Ürdün'ün içinden geçememe ve Nablus'u yeniden görememe özgürlüğü. Dalga geçiyorum, değil mi?

Nargilesinin ucunu yeniden ağzına aldı. Bu kısa sessizlikten korkakça yararlandım.

– Ama hâlâ Türk subayısınız.

– Hani denir ya, kadro dışı kalmış; ben de öyleyim, hem de uzun zamandır. Kemal kadar sert olmasa da ondan daha kinci olan İsmet İnönü gibi bir düşman yüzünden. Son kez, otuz yıl oluyor, onun Ankara'daki cenaze töreninde topluluk önünde giydim Türk üniformasını. İlk karım bu üniformayı hâlâ saklıyor Bremen'de; oğlum İbrahim'in yanında yaşıyor orada.

Hafifçe mırıldanmaya başladı:

"Son kez, otuz yıl oluyor, onun Ankara'daki cenaze töreninde giydim topluluk önünde Türk üniformasını."

Sonra başka bir ritimle yeniden başladı:

"Son kez, otuz yıl oluyor,
Onun Ankara'daki
Cenaze töreninde giydim
Topluluk önünde
Türk üniformasını."

– Duyduğunuz bu şey, hiç aklımdan çıkmayan bu hava, bir tür aryadır, size göre İstanbul olan Konstantinopolis'te masamızın üstünde ilk gramafondan dinlemiştik.

– Türk saflarında İngilizlerle savaşırken Allenby ve Lawrence ordularındaki Araplarla savaşıyor gibi bir duygu içinde miydiniz?

– Duygu ha, ne diyorsunuz siz! Duygu, insan asker olup da komuta etmeyi, itaat edilmeyi, itaat etmeyi, ah, itaat etmeyi severse, savaşı kazanmış ülkelerin madalyalarını severse, duygu, sevgili Bay Genet, sanırım siz buna pek inanmazsınız, öyle değil mi?

İkimiz de kibarca, kahkaha atmadan bir süre güldük. Ömer'le Mahmut hep ciddi idiler.

– Hem sonra o ufak tefek ama nobran arkeoloğun anlattığı gibi hiçbir şey o kadar açıkça olup bitmedi. Lawrence her şeyi süsledi, hatta arkadan düzmesini bile size kahramanlık şeklinde gösteriyor. Bakın, bugünlerde Amman'da ve Zerka'da neler oluyor: Filistin kökenli asker ve subaylar çeşitli kanallardan Glubb'un Arap lejyonunun hâlâ hayattaki çetelerinden, genç Bedevi ve Filistinlilerden oluşan Ürdün ordusunu bırakıp, FKO'ya* katılma buyruğunu ya da en azından ısrarlı öğüdünü aldılar. Kaç kişi yaptı bunu?"

– Az kişi.

– Çok az kişi. Oysa neden? Filistin vatanına ihanetten mi? Korkaklıktan mı? Eski silah arkadaşlarıyla savaşmak zorunda kalmamak için mi? Kral Hüseyin'e bağlılıktan mı? Ben çok eski bir askerim, tüm bunların hesaba katılacağını bilirim. Osmanlı ordusunun subayıydım, ama bir Arap subaydım. Sizin tarihçileriniz Lawrence'ın, güle oynaya diyelim, altının, Majesteleri V. George'un gönderdiği sandık sandık altının kışkırttığı Arap dünyasının bir genel ayaklanmasından söz ettikleri sırada. Hırsın özgürlük, bağımsızlık, vatanseverlik, yüreklilik gibi güzel sözlerin altında gizlenmeye çalıştığı ciddi tartışmalar oldu; ve hırs, önlemlere karşın, görev, valilik, rütbe, yolculuk istekleriyle saptırıldı; unuttuğum için kısa kesiyorum ama altını unutmadım. Mavi gözlerim değdi altına, parmaklarım da. Tartışmalar! Söz etmeye değer! Altın üzerinde tartışmalar! Ceplerdeki altın paralar üzerinde. Oğlum bana geçen hafta çiftlik sahibi bir kadını ziyaretinizden söz etti. Bu kadın, sanıyorum, İngiliz altınlarıyla, onların parıltılarıyla gözleri kamaşmış bir Bedevi astsubayının kızı. Adamın gözleri altınlarla, bizim emirlerin ise gözleri altınlarla ama aynı zamanda Légion d'honneur nişanlarıyla, Dizbağı nişanıyla kamaşmıştı. Bir Lebel tüfeğinin patlamasıyla bile başları dönen Bedevilerin şişkin gövdeleri için de madalyalar vardı. Bakın bana ya da gözlerinizi kapatın, yalnızca şiirsel yanını gördüğünüz, çevrenizde olup bitenler şunlar: Ömer El Fetih'te; sanıyor musunuz ki fedailer de oraya özveriyle koşuyorlar?

Sızlanan bir sesle haykırdı: "Ömer! Ömer, Mahmut, bu gece karşımda sigara içebilirsiniz", ve ipek işlemeli yastıklarına dayanmış durumda, bana dönerek ekledi: "Divanımda*** benim beyaz saçlarımın

* Filistin Kurtuluş Ordusu. FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü: Şefleri Yaser Arafat) ile karıştırmamalı.

** Leyla bana, Mahmut Hemşari'nin söylediğinin aksine, birçok asker ve subayın ordudan kaçmış olduğunu söyledi. Birçok, ama kaç kişi?

*** Fransızca konuşma sırasında yaşlı adam, "ben hayattayken" anlamında "de mon vivant" diyeceği yerde, yanlışlıkla "de mon divan" diyor. (ç.n.)

karşısında sigara içemezler." Dil sürçmesine aldırış etmeden ya da onu hoş görüp bu yanlışını belirtmeyi gerekli görmeyerek, belki ben de karşımda onun, kendisini hayatta görmekten çok divanda gören, düşlere dalmanın ve gevşekliğin de yardımıyla vezir olduğunu hayal eden yaşlı bir Osmanlı olarak kalmasını yeğledim; sustuk.

Gençlerin elleri çakmakla sigaraları ceplerde araştırmaya koyulmuştu bile.

– Bir gün İngilizlerin ne olduklarını anlayacaksınız. Çerkezleri düşünün. Birkaç dakika onlardan söz edelim: Abdülhamid'in Bedevi isyancılara karşı etkili olmak üzere güvenilir bir orduya (Müslüman ama Arap olmayan) gereksinimi vardı. Rus İmparatorluğu'ndaki Çerkezler aklına geldi. Hıdiv onlara bu bölgenin en iyi topraklarını –Ürdün'ü ve sonra Suriye olan yeri– sundu. Kaynaklar azdı ama zengindi bu topraklarda. Golan (Jolan diye telaffuz ediyordu) köylerini Yahudilere bıraktılarsa da hâlâ Amman yakınlarında köyleri bulunuyor. Kimdi bu Çerkezler? Bunlar Bedevilerin orakçısı Müslüman kazaklar. Bugün Bay Hüseyin'in generalleri, bakanları, büyükelçileri, karakol yöneticileri oldular, Hüseyin'e hizmet ediyor, onu Filistinlilere karşı koruyorlar.

İki genç sigara içmek üzere bir direğin arkasına gittiler. Arap aristokrasisine karşı gösterilen saygıyı ya da bu sözde saygıyı fedailerin yüzünde, sözlerinde, davranışlarında, aynı zamanda da Samia Solh Beyrut'ta Strand Oteli'nin holüne girdiğinde gördüm. O akşamın betimlemesi şimdilik bekleyebilir; bizim Osmanlı kendini kaptırmıştı:

– Subay yemekhanelerimizde –burada kibarlık gereği savaşı kaybetmemiz gerekiyordu, çünkü bir sürü meze tabağı, bir sürü arak kadehi bulunan bu yemekhanelerde yalnızca tıkınmayı düşünüyorduk–, tabakların, likörlerin, palavraların arasında, eğer bir sabit nokta –Çoban Yıldızı– yani altın bayım, bizi yönlendirmemiş olsaydı, tartışmalarımız aksayacaktı. Bu tartışmalar şu konuda oluyordu: Biz, Türk ordusunun Arap subayları, imparatorluğun zayıflamasını ve Fransızlarla İngilizlerin zaferini dilemeli ve buna yardım etmeli miydik? İtiraf edilebilir olan, dolayısıyla da kararlarımızda soylu olan şeyi itiraf ediyor ve Ludendorff'un sizi Somme'da bozguna uğratması durumunda ne gibi mide bulandırıcı tutkularımız olacağından söz etmiyorum. Daha Muhammed Ali zamanında İngilizler bizi küçümsüyorlardı; Cezayir'de ve Tunus'ta da Fransızlar – Tunus'ta tüm 14-18 savaşı boyunca camilerde bizim zaferimiz için dua edildi, belki de Türk asıllı Bey yüzünden, ama sonuçta Tunus'un Allaha duaları Almanya'nın ve Türki-

ye'nin sizi yenmeleri içindi; İtalyanlar da 1896'dan beri bizi küçümsüyorlardı. Tüm bu Hıristiyanların başarısını mı istemeliydik?

– Almanlar Hıristiyan ama.

Mustafa Bey'in gramofondaki o aryayı hafifçe ıslık çalarak söylemesi birkaç saniyesini aldı.

– Hiçbir Arap ülkesi Alman sömürgesi olmadı. Alman mühendisler karayollarımızı, demiryollarımızı yaptılar. Hicaz demiryolunu gördünüz mü?

– Bugünlerde, hayır. On sekiz yaşımda, evet. Askerliğimi Şam'da yaptım.

– Şam'da ha! Anlatmalısınız bana. Hangi yılda?

– 1928 ya da 1929'da.

– İyi anılarınız var mı Şam'la ilgili?.. Hayır hayır, bu ülkeden söz etmeyin, ne kendinizden ne de aşklarınızdan. Ben neyle yetineceğimi bilirim. Her gün, her saat Arap vicdanlarımızı adamakıllı tutuşturan tartışmaya dönelim. Atatürk'ün anısına karşı, yumuşamış bir saygı besliyorum. Dillerini neredeyse bilmediği Arapları sevmiyordu* ama Osmanlı dünyasından elinden geldiği kadarını kurtardı. Sizin yaptığınız gibi, imparatorluğu küçük düşürdü, son halife bir İngiliz gemisiyle kaçtı – Emir Abdülkadir'e sizin yaptığınız gibi, tutsak ve kaçak olarak. Ve İngiltere'nin burada Glubb'la, Filistin'de İsmail'in, Lübnan'da Franjiye'nin, Suriye'de Eflak ve o gülünç Baas'ın, Arabistan'da İbn Suud'un yaptıkları gibi.

– 14'te –ve 18'de ne olması gerekirdi?

Ömer'in babası, Murano avizesinin altında ve İzmir halısının üstünde, önümde ayağa dikildi.

– 1917'den önce, Balfour Bildirisi'nden çok önce, biliyorduk ki zengin toprak sahipleri...

Bu Sursok ailesinin adının geçtiğini ilk kez duydum.

– ...bu savaş sırasında tüm köyleri, verimli ama kötü harmanlanmış bu toprakları Yahudilere satmak için görüşmeler yapmışlardı bile. Bundan yararlanan Arap ailelerinin adlarını biliyoruz...

– Babıâli ile suç ortaklıkları vardı...

– Kesinlikle. Ve Yahudi düşmanı ama gerçekçi olan İngilizlerin aklı fikri Aden'in doğusunu denetlemek ve ellerinde tutmak amacıyla Süveyş Kanalı yakınlarında bir Avrupa sömürgesi kurmaktaydı.

* Bu bir efsane mi? Atatürk Arapçayı kötü konuştuğu için tutuklanacakmış az kalsın. Bana söylediklerine göre bu dili pek anlamıyormuş da.

Abanozdan sedefli duvar saati gece yarısını çaldı. Türk subayı sekseninci yaşının on altıncı saatindeydi. Ömer ona, bir yabancıyı incitmiş olmaktan korkmadın mı diye saygılı bir biçimde sordu. Yaşlı adam bana sanıyorum iyiliğimi ister bir biçimde baktı.

– Bir saniye bile korkmadım. Siz ölümümden sonra da yüreğimde yaşayacak bir ülkeden geliyorsunuz: Claude Farrère'in ve Pierre Loti'nin ülkesinden.

Her gün ve her gece ölümle burun buruna geliyordunuz; her zaman gösterilen kibarlık buradan kaynaklanıyordu; bu kibarlığın yanında alkışlar arasında toprak zeminde edilen dans kabalıktı. Ve bu alkışlarla, hayvanları bilmem ama, nesneler içli dışlı oluyorlardı.

Ondan on bine kadar varan insan sayısı içinde hesaplandığında, ölüm burada artık pek bir şey ifade etmiyordu, özellikle de tek bir dost yerine dört dost öldüğünde iki kat, üç kat, dört kat üzüntü, yüz kişi öldüğünde de yüz kez daha büyük bir üzüntü duyulmuyor. Çok sevilen bir fedainin ölümü tuhaf bir biçimde onu daha büyük bir güçle yaşatıyor, o zamana kadar hiç fark edilmemiş ayrıntılarla ortaya çıkarıyor, sesinde sezilen yeni bir inançla konuşturuyor, bize yanıt verdiriyordu. Oldukça kısa bir zaman için, artık ölmüş olan fedainin yaşamı, biricik yaşamı hiçbir zaman kazanmadığı bir yoğunluk kazanıyordu. Yirmi yıllık fedai yaşamı sırasında, ertesi gün gerçekleştirilmesi kolay birkaç şey tasarlamışsa –ellerini yıkamak, yazdığı bir mektubu postaya vermek gibi– bana öyle geliyordu ki gerçekleşmemiş bu tasarılara, içinde bozuldukları havanın kötü kokusu ekleniyordu: Çünkü bir ölünün tasarılarının çürümesi kötü koku yayar.

Cildi, saçları, tıraşsız sakalı beyaz olan, her zaman aralarındaki bu pembe, beyaz, yuvarlak başı ne yapmak istiyorlardı? Bir tanık mı? Benim bedenim hesapta yoktu: O yalnızca yuvarlak ve beyaz başımı taşıyordu.

Bu iş çok daha basit oldu: Kara Panterler bir çocuk yerine, terk edilmiş bir yaşlı adam bulmuşlardı ve bu yaşlı adam bir beyazdı. Her konuda çocuk gibiydim, dolayısıyla, Amerikan politikasını o derece az biliyordum ki senatör Wallace'ın ırkçı olduğunu çok sonra anladım.

Belki burada çok eski bir çocuk düşünü gereçekleştiriyordum: Bu düşte yabancılar –ama aslında vatandaşlarımdan daha çok bana benziyorlardı– bana yeni bir yaşamı benimseteceklerdi. Bu çocukluk ve neredeyse masumluk halini bana Panterlerin yumuşaklığı benimsetmişti, bu yumuşaklık bana tanınan ayrıcalığın bir sonucu değildi, bundan bence Panterlerin yapısı böyle olduğu için yararlanmıştım. Oysa, çoktan yaşlanmışken, yeniden evlat edinilmiş bir çocuk gibi olmak çok hoştu, çünkü, işte bu sayede gerçek bir koruma ile birlikte, Panterler eğitimci nitelikleriyle de tanındıklarından, sevgi dolu bir eğitim görüyordum.

Panterlerin bu koruması o derecede idi ki Amerika'da hiçbir zaman korkmadım – onlar için korkmam dışında. Ve sanki bir büyünün etkisiyle, beyazların ne polisi ne de yönetimi bana çatmak için bahane aradı. İlk başta, David Hilliard tarafından evlat edinilmemden önce, Harlem'i ziyaret etmek istediğimde, gün doğana kadar, hemen her zaman biri bana eşlik ediyordu. Burada tek başıma bir zenci meyhanesine gidiyorduın, meyhanede yalnızca zencilere içki veriliyordu: Belki de randevu evi gibi bir yerdi, çünkü güzel kızlar zenci pezevenklerle geliyorlardı buraya. Bir Coca-Cola istedim. Aksanım ve tümceyi kurma biçimim herkesi kahkahayla güldürdü. Bir pezevenk ve kahvenin patronuyla bir tartışmanın tam ortasındaydım ki, aramaya çıkmış olan iki Panter, beni *Kentlerin Fundalığında** buldular.

Beyazların silahlar, meşin ceketler, başkaldırının suç ortağı saçlar, dile getirilen sözler ve hatta hem sert hem de yumuşak bir ses tonu karşısında irkilmeleri: Panterler bunu istediler. İsterseniz teatral ve dramatik diyebileceğimiz bu görüntüyü istediler. Dramı gözler önüne serip sonra yok etmek için tiyatro. Kendilerinin dramı ve ne olursa olsun, beyazlar için de iç karartıcı bir dram; bu dramın, basında ve ekranda gösterilmesini sağlayarak, bu görüntünün beyazların aklından hiç çıkmamasını istediler ve bu gözdağında başarıya ulaştılar, çünkü bu görüntü, tümü de Panterler tarafından sabote edilmiş silahların neden olduğu gerçek ölümlerle desteklendi. Panterler ateş ediyorlardı; oysa bir hedefi gösteren silahları görmeleri polislerin de ateş açmalarına yol açıyordu. Örneğin, "Panterlerin başarısızlığı, böyle bir görüşü kabul ettirecek gerçek eylemlere girişmeden önce, kendilerine 'önemli bir görüntü' vermelerine bağlı" (*Remparts* gazetesinin bana sorduğu bir soruyu aşağı yukarı özetliyorum) demek birçok eleştiriye neden olu-

* Bertolt Brecht'in aynı adlı tiyatro oyununa gönderme. (ç.n.)

yor. Önce, insanların ölümüne neden olan savaşlardan başka yollarla da dünya değişebilir görüşü. "İktidar tüfeğin ucundadır" belki, ama kimi zaman tüfeğin gölgesinin ya da görüntüsünün ucundadır. Panterlerin "on madde halinde" dile getirdikleri istekleri hem ilkel hem de çelişkilidir. Bunlar, daha çok, gerisinde, açıkça gösterilen bir eylemden başka bir eylemin yapıldığı bir örtü gibi. Beyaz iktidarla kıyaslamayı gerektiren gerçek, ülkesel, siyasal, yönetimsel, polisiye bağımsızlık yerine, zencinin başkalaşması gerçekleşiyor. Görünmezken, görünür oluyor. Bu görünür olma birçok şekilde meydana geliyor. Siyah artık bir renk olmaktan çıkmıştır: Az çok yoğun renklenme gösteren dış derinin üstüne birer gerçek şenlik olan renkli giysilerini giyebilir ya da az çok siyah fon üstüne yaldızlı, mavi, pembe, açık mor süsler takabilir ama bu da ne olursa olsun göze batan, pastel ya da cırtlak renk tonlarında uyum aramayı gerektirir ve bu süsler oynanan dramı gizleyemezler, çünkü gözler burada yaşar ve buradan ürkünç bir anlam çıkar.

Bu başkalaşma bir değişiklik midir?

"Evet, bu başkalaşmaya uğradıklarında, beyazlar da değişirler. Beyazlar değiştiler, çünkü şimdiki korkuları artık eski korkuları gibi değildi."

Siyahların gitgide daha çok tehdit edici, beyazlar tarafından daha az etkilenmekte olduklarını kanıtlayan ölümler, saldırılar oldu. Sonra beyazlar yanı başlarında gerçek bir toplumun oluştuğunu sezdiler. Bu toplum daha önce de vardı, ama ürkekti, gizlice beyaz toplumunu kopya ediyor ve onun kopyası olmayı kabul etmeyecek derecede ondan ayrılıyordu: Günlük yaşamında, ama efsane yaratmanın gizleri içinde: Malcolm X, hatta King, N'Krumah onun için örnek kişilerdi.

Şurası neredeyse kesin, Panterler galip gelmişlerdi, hem de gülünç gibi görünen bir yolla: İpeklerin, kadifelerin, yaban atlarının, zenciyi başkalaştıran ve değiştiren görüntülerin yardımıyla. Bu yöntem –şimdilik– klasik mücadelelerin, uluslararası çatışmaların, ulusal kurtuluşların ve belki sınıf çatışmalarının yöntemi idi.

– Tiyatro muydu bu?

– Genellikle kabul edildiği gibi, tiyatro bir dramatik alan, bir izleyici kitlesi, prova gerektirir. Panterler oynuyorlardı ama sahne dışında. İzleyicisi hiçbir zaman pasif değildi: Siyahsa siyah gibi davranıyordu ya da onları yuhalıyordu, beyazsa yaralıydı ve yaralarından acı çekiyordu. Gösterilerin sonunda ideal bir perdenin inebileceğini varsayarsak, hata etmiş oluruz: Görkemde, sözde, tutumda aşırılık Panterleri

hep yenilenen, hep daha da çoğalan bir aşırılığa götürüyordu. Belki şimdi toprak yokluğundan söz etmek gerekiyor. Aşağıda söyleyeceklerimiz yalnızca bir öneri.

Ulusu iyice belirli halklar için –ama, otlak bölgelerinde başıbozuk bir biçimde dolaşıp durmayan göçebeler için de– toprak bir vatanın gerekli desteğidir. Yalnızca bu da değildir. Toprak ya da bir devlete ait toprak maddenin kendisidir, bir stratejinin gelişebileceği alandır. Doğal, işlenmiş ya da sanayileştirilmiş olsun, savaş projesine ya da stratejik geri çekilmeye olanak verir. Ona kutsal denebilir ya da denmeyebilir, onu kutsal olmayan şeyden kurtarmak için yapılan yabanıl törenlerin pek değeri yoktur: Her şeyden önce, toprak gerekli bir yerdir, öyle ki bu yerden başlayarak savaş ya da geri çekilme gerçekleşecektir. Filistinlilerin nasıl yoksa, siyahların da toprağı yok. İki durum –Amerikalı zenciler ve Filistinliler– her bakımdan aynı değildir ama her iki taraf da topraksız olduğu için, bu bakımdan aynıdır. Tam anlamıyla çok acılar çekmiş olduklarına göre, hangi topraktan destek alarak başkaldırıyı hazırlayacaklar? Getto mu? Ama oraya ne sığınabilirler –siperler, barikatlar, korunaklar, silah, cephane, zenci topluluğunun tam desteği gerek– ne de beyazların toprağında savaşmak için oradan kopabilirler: Tüm Amerika toprağı beyaz Amerikalılara ait. Başka yerde ve başka biçimde bilinçlerde yıkıcı eylemlere girişecekler. Amerikalılar, nerede olurlarsa olsunlar, ülkelerinin efendileri. Panterler efendileri yıldırmaya çalışacaklar ama ellerindeki şu tek olanakla: gösteriyle. Ve gösteri sahnelenecektir, çünkü buna umutsuzluk yol açmıştır, durumlarının dokunaklı yanı: Ölüm tehlikesi ve gerçek ölümler, bedenlerin ve sinirlerin dehşeti sayesinde bunu abartmayı biliyorlar.

Gösteri gösteridir, tam bir düşselliğe, yalnızca renkli bir karnaval olmaya götürebilir ve Panterler böyle bir riskle karşı karşıya kaldılar. Seçenekleri var mıydı? Efendiler –ya da bir toprağın egemen sahipleri– belki de bir hükümet kuramayabilirlerdi: Başkanı, savaş bakanı, eğitim bakanı, feldmareşali, ve hapisten çıkar çıkmaz "supreme commander"* olan Newton'u ile.

Panterlere yakınlık duyan ender beyazların çabucak soluğu kesiliyordu. siyahların içlerine sığınıp kaynağını düşsellikten alan bir strateji hazırlayarak uygulamak zorunda kaldıkları daracık odalarda değil, ancak düşünce alanında onları izleyebilirlerdi.

Demek ki Panterler ya çılgınlığa, ya siyah topluluğunun başkalaş-

* (İng.) Başkumandan. (y.h.n.)

masına, ya ölüme ya da hapse gidiyorlardı. Girişimin sonucu yalnızca tüm bunlar oldu ama diğer her şeye üstün gelen, açık farkla başkalaşmadır, işte bu yüzden de Panterlerin şiir sayesinde üstün geldikleri söylenebilir.

Salt yoluyla Aclun çadırlarına döndüm. Ebu Kasım'ın kolları yukarıya kalkmıştı, önce bu kolları gördüm. İki ağaç arasındaki bir ipe çamaşırlarını asıyordu. Çeşme yandaydı. Ürdün bakanlarının hizmetçileri, Amman katliamından önce, burada atlarına su içiriyorlardı. Fedailer bakanlara ayrılmış beş altı villada kalıyorlardı. Ebu Kasım çamaşır mandallarını nereden bulmuştu? Bu çamaşırlar da neyin nesiydi? Bana, gülmeden, gülümsemeden, sanki bir din kitabından şu tümce ile yanıt verdi:

– Bir fedai her zaman ve tek başına, gerekli olan şeyi bulur. Mandallar işte burada. Eğer asacak çamaşırın varsa, al bunları, başka bulamazsın, fedai değilsin sen.

– Teşekkür ederim, ben hiç yıkanmam. Şaka yapıyorsun Kasım, ama için hüzne boğulmuş.

– Muhammed bu gece Gor'a gidiyor (Gor, Ürdün'de vadi).

– Arkadaşın mı?

– Evet.

– Gideceğini ne zaman öğrendin?

– Yirmi dakika oldu.

– Çamaşırlar onun mu?

– Onun ve benim. Bu gece temiz olmamız gerekiyor.

– Huzursuz musun, Kasım?

– Kaygılıyım. O dönünceye kadar ya da artık umudun tükeneceği saate kadar da kaygılı olacağım.

– Sen bir devrimcisin ve Muhammed'i bu derece seviyorsun, öyle mi?

– Devrimci olursan anlarsın. On dokuz yaşındayım, devrimi seviyorum, kendimi devrime adadım ve uzun süre devrim için çalışacağımı umuyorum. Ama burada biraz dinlenmedeydik. Bizler devrimciyiz ve iyilikseveriz. Tüm fedaileri seviyorum, seni de seviyorum ama ağaçların altında gece ya da gündüz komandolardan biriyle diğerlerinden daha çok dost olmayı seçebilirim, burada bir tablet çikolatayı ki-

nip on altıya değil, ikiye bölebilir ve yarısını istediğime veririm. Seçim benim.

– Tümünüz devrimcisiniz ama sen onlardan birini yeğliyorsun, öyle mi?

– Tümümüz Filistinliyiz. Ve ben El Fetih'i yeğliyorum. Sen devrimle dostluğun atbaşı gideceğini hiç düşünmedin mi?

– Ben düşündüm. Peki ya şeflerin?

– Devrimci olduklarına göre, onlar da benim gibiler ve yeğledikleri vardır.

– Peki, sözünü ettiğin dostluğa aşk diyebilir misin?

– Evet. Aşk. Şu anda, şu dakikada, sözcüklerden korktuğumu mu sanıyorsun? Dostluk, aşk ha? Gerçek olan bir şey var, eğer o bu gece ölürse, yanımda hep bir boşluk olacak, içine hiçbir zaman düşmemem gereken bir boşluk. Şeflerim mi? Onlar beni on yedi yaşımda El Fetih'e girecek kadar aklı başında buldular. Annemin bana gereksinimi olduğu zaman da El Fetih'te kaldım. On dokuz yaşımda aklım hâlâ başımda. Devrimci olarak, dinlenme zamanlarımda kendimi dostluğa adarım, çünkü dostluk da dinlendiricidir. Bu gece kaygılı olacağım, ama işimi yapacağım. Ürdün'e indiğimde yapmam gerekecek tüm işleri iki yıl önce öğrendim, onları biliyorum. İzin ver de şu son fanilamı asıp mandallayayım.

Ürdün'de kampların sayısı on ya da on ikiyi buluyordu. En iyi bildiğim şu kampları sayabilirim: Cebel Hüseyin, Vahdet, Bekaa, Gazze, İrbid. Buralarda yaşam o kadar rahat değildi, şartlar üslerde olduğu kadar iyi değildi demek istiyorum. Daha eğretiydi. Kadınlar dingindi ama buna karşın her birinin, en zayıfının bile, kadınsı bir ağırlığı vardı; burada bedenin, göğüslerin, kalçaların ağırlığından değil, inanç ve huzur veren kadınsı hareketlerinin ağırlığından söz ediyorum. Birçok yabancı, yani Filistinli olmayanlar, kamplardan başka bir yere gitmiyorlardı, bu kamplar Ürdün Irmağı'nı gözetleyen "üsler"in –komik bir tümce– yukarısındaydı, silahlı üslerse bu ırmağı dağdan denetim altında tutmaktaydılar. Fedailer kamplara dinlenmeye –Fransızlar "fişek atmak"* için diyorlar– ya da bu işin sonuçlarına çare olacak ilaçlar almaya geliyorlardı.

* Cinsel ilişkide bulunmak. (ç.n.)

Kampların neredeyse tümünde küçücük bir revir-eczane vardı; çok dar oldukları için de etkisiz, ne olduğu belirsiz eski ilaçlarla tıka basa doluydu, bu ilaçlar Almanya'dan, Fransa'dan, İtalya'dan, İspanya'dan, İskandinav ülkelerinden gelmişlerdi ve hiç kimse bunların tanıtma yazılarını, kullanım şekillerini ve formüllerini çözemedi.

Bekaa Kampı'nda birçok çadır yakıldığında, Suudi Arabistan, armağan olarak, oluklu sacdan evler gönderdi, doğrudan doğruya Riyad'dan, uçakla geldi bu evler. Evler kampa gelir gelmez, yaşlı kadınlar bunlara prenseslere layık bir karşılama yaptılar: Bir tür doğaçlama dansa başladılar, tıpkı İzzettin'in ilk bisikletine sahip olduğunda bu bisikletin şerefine önünde dans etmiş olduğu gibi. Oluklu sac ya da alüminyum levhalardan oluşmuş bu evler güneşte parladı, güneşin parlaklığını yansıttı. Bir yüzü –zemindeki yüzü– olmayan ve bir başka yüzünde kapı şeklinde bir açıklık bulunan bir küp düşünün. Böyle bir odada, öğle güneşi altında seksen yaşında bir çift pişebilir ve kış gecesinde donabilirdi. Kimi Filistinlilerin aklına damlardaki ve yanlardaki sac oluklarını gevşek, kara toprakla doldurmak geldi; konulan metalik kafeslerle toprağın akmaması sağlandı. Bu küçük bahçenin üstüne de çim ekip her akşam suladılar, çim birkaç çiçekle –gelincik ve haşhaş– birlikte filizlendi. Oluklu sacdan evler yaz kış sevimli birer mağaraya dönüştü, ama bu tepelerin benzeri pek görülmedi.

Ateş ve demir fırtınalarından sonra insan ne olur ki? Yanmak, haykırmak, yanan çalı çırpı, sıçrayan ateş parçası durumuna gelmek, kararmak, kavrulup kalmak, yavaş yavaş tozla, sonra toprakla, tohumlarla, yosunla kaplanmaya boyun eğmek, geriye kendinden yalnızca çeneleri ve dişleri bırakmak, hâlâ çiçeklenen ama içinde artık hiçbir şey barındırmayan küçük bir tümülüse dönüşmek.

Kendimi aşıp da daha yukarıdan baktığımda, Filistin devrimi hiçbir zaman toprak, kaybedilmiş denebilecek toprak, çitsiz meyve ya da sebze bahçeleri arzusundan doğmadı, İslam dünyasının sınırlarına kadar uzanan bir kadastro tartışmasına bağlı büyük bir başkaldırı hareketi oldu ama bu yalnızca toprak sınırlarına kadar uzanmadı, bir Bröton beşiği kadar uyutucu bir tanrıbilimin yeniden ele alınmasına ve belki de yadsımasına da yol açtı. Fedailerin henüz karar aşamasına gelmemiş düşü belliydi: Yirmi iki Arap ulusunu devirerek, herkeste önce bir gülümsemeye yol açmak ve ardından hemen bu gülümsemenin budalaca bir hal almasını sağlamak için daha öteye gitmek. Fedailerin cep-

haneleri tükeniyordu. İlk hedef olan Amerika mucizeler yaratıyordu. Başı göklerde olduğunu sanan Filistin dosdoğru dibe batıyordu. Kendini feda etmeye çalışma, –çünkü N Avrupa'ya dönemezdi– kendini vermeyi engelleyen –kendini verme sözcüğünün çağrıştıracağı gibi– ama yardım amacıyla değil, kendilerini bir uçuruma attıkları için yok olanları izleme amacıyla kendini uçuruma atmayı gerektiren bir baş dönmesidir; özellikle de gelecekteki yokoluşu mantıkla değil dehşetle fark ettiğinde.

Biraz yukarıda, fedailerin, Filistin bankacı ve tarihçi soylu sınıfının temsilcileri karşısında sözcüklerde, ses tonundaki değişikliklerde, hareketlerde dalkavukluğa kadar varan saygı gösterileriyle ile ilgili olarak Samia Solh konusuna geri döneceğimi söylemiştim.

Güney Lübnan'da daha önce hastanede beyaz örtüler içinde yatan yaralı komandolar görmüştüm; gözleri, dudakları, yanakları makyajlı, her hareketlerinde gerçek Bask trampetleri gibi değişik tonlarda sesler çıkaran bir sürü altın bilezik, içi boş ya da dolu altın zincir-bilezik, altın kolye, altın ya da yaldızlı metalden küpe takıp takıştırmış yaşlı kadınlar tarafından gözleri korkutulup sonlarının geldiği bildiriliyordu!

– Bu çıngıraklarınız onları ya ayıltacak ya da öldürecek, dedim bunlardan birine.

– Yok canım. Biz çok el kol hareketi yaparız, çünkü Latiniz. Maruni ve Fenikeli olduğumuz için de her durumda Akdenizliyiz. Bunca acı karşısında merhamet belirten el kol hareketlerimizi engelleyemiyor ama saygılı olmaya çalışıyoruz, ister istemez de takılarımız ses çıkarıyor. Zaten çok acı çeken bu insanlarımız bundan çok hoşlanıyorlar. Birçoğu bana bu denli zenginliği, bu denli güzelliği hiç yakından görmediklerini söyledi. Hiç olmazsa hasta gözleri mutlulukla dolsun.

– Mathilde, bir yabancıyla tartışmayı bırak. Yine biz kolu bacağı kesilmişlerin yanına gidelim.

Daha sonra, Filistinli büyük ailelerden geriye kalan yaşlı kadınları yakından incelemek fırsatını çok sık bulacağım.

Kaz etli kuru fasulye Filistinli sevimli bir yaşlı kadını belirten bir eğretileme olabilir mi? Bununla birlikte yüz; zengin hanımefendilerin yapmacıklı davranışları gibi, kimi zaman harlı genellikle de hafif ateşte pişirilmenin elmacıkkemiklerini yuvarlaklaştırdığını, ama cildin pembeliğini koruduğunu düşündürüyordu; halklarının tüm mutsuzlukları, mutsuzluk içinde bekletilmiş bu kadınların yüz çizgilerini, tıpkı kendi yağında pişirilmiş kazın nefis olması gibi, ortaya çıkarıyor, tat-

lılaştırıyordu. Öyleyse bu kadınlar –özellikle içlerinden biri– son derece ve bencilce hoştu, yani hoşluklarının amacı fazla çiğ mutsuzluklardan uzak durmaktı. Hafif ateşte, yavaş yavaş pişmek, lezzetli olmak için. Şatila'da çekilen acılardan, altının fiyatından ve doların kurundan haberdar oldukları kadar haberdar oluyorlar, her iki konuyu da bir işlemenin ya da bir yün ve ipek halının ilmikleri arasından öğreniyorlardı: acı biliniyordu ama ölü parmaklarla, kör gözlerle işlenmiş yüz ya da yüz yirmi yıllık bir yastık, bir giysiden süzülüp gelerek. Kibarlığa, onunla övünmek amacıyla sarılıyorlardı. İncelikle, örneğin Venedik'ten söz ederken, Diaghilev'in* adını hiçbir zaman anmazlardı, tersine, Venedik üzerine konuşma incelikli bir biçimde, Lagün'ü, Büyük Kanal'ı, Murano Cam Fabrikaları'nı, gondolların içindeki cenaze törenlerini düşündürebilirdi.

– Diaghilev'inkini, diyorsunuz galiba.

– Danieli'nin korkuluğundan onun geçişini izledim.

Bu kadınlar halklarına, süslü döşeklerinden, sedefli dürbünleriyle bakarlar. Bu yataklardan ve pencerelerden, altın zincirler taşıyabilecek kadar güçlü bilekleri olan prensesler çatışmaları izler ve bakışlarındaki hüzün yapmacık hallerine eklenir. Prefabrike bir evin penceresinden denize, uzaktaki Kıbrıs'a bakıyor ve çatışmaları bekliyordum, ama eti lezzetli yaşlı bir prensese dönüşene kadar değil. Bu benzerlik beni hiçbir zaman tedirgin etmedi; Ali'nin aristokratik soyunun ardına gizlendiği ne o yumuşak yüz çizgileri ne de o incelik, benim hoşuma gitti; bununla birlikte, o kadınlar gibi, bir pencereden ya da bir locadan sanki sedef bir dürbünle bakar gibi, Filistinlilerin devrimine bakardım ben de. Örneğin bu kitabı yazdığım sırada olduğu gibi, hep fedailerin ortasında olsam da, onlardan uzak, bir sınırın berisinde kalıyor, kendimi Kelt kökenli fiziğim, bir kaz yağı koruyucu tabakasıyla kaplanmış olmak sayesinde değil, çok parlak ve emin şu zırh sayesinde, içine hiçbir zaman karışmadığım bir ulusa, bir eyleme bağlı olmamam sayesinde esirgenmiş biliyordum. Gönlüm orada, bedenim orada, ruhum oradaydı. Sırasıyla her şeyim orada oldu ama hiçbir zaman tam inancım, tam olarak kendim değil.

---

* Sergey Pavloviç Diaghilev: Baleyi resim, müzik ve tiyatro gibi öteki sanatlarla birleştirip yeniden canlandıran ünlü Rus emprezaryo (1872, Novgorod-1929, Venedik). (ç.n.)

Evli olmanın bin bir çeşidi vardır. Ama bana tuhaf gelen, her gün –gece gündüz–, her saat ve her saniye, ağaçların altında oynanan şu ilginç oyundu: İslam'ın Marksizmle olan oyunu. Teorik olarak burada her şey karşıttı. Kuran'la *Kapital* birbirlerinden nefret ediyorlardı, bununla birlikte bu karşıtlıktan herkesin duyarlı olduğu bir uyum ortaya çıkıyordu sanki. Her kim yüce gönüllülükle bir şey veriyorsa, bunu, o Almanca kitabı zekice okuduktan sonra, hakbilirlikle yapmış oluyordu. Kimi zaman hızla, kimi zaman yavaşça tam bir çılgınlık içinde yüzüyorduk: bir Tanrının alnı, kendisini reddeden Marx'ın bombeli alnıyla toslaşıyordu. Allah her yerdeydi ama Mekke'ye yöneltilen dualara karşın hiçbir yerdeydi. Louis Jouvet Fransa'da 46-50 yılları arasında tanınmış bir oyuncuydu. Kendisi için iki ya da üç kişilik bir oyun yazmamı istediğinde, onun ilgisizliğine aynı ilgisizlikle evet diye yanıt verdim. Neredeyse kışkırtıcı olan bu isteğe onu kibarlığın zorladığını anlamıştım ve Arafat bana şöyle dediğinde sesinde aynı kibarlığı algıladım:

– Neden bir kitap yazmayasınız ki?

– Neden olmasın?

Birbirimize karşılıklı kibar davrandığımız için, söylenmeden çok daha önce unutulmuş vaatlere ne o ne de ben bağlıydık. Arafat'ın sorusunda da, benim yanıtımda da gerçeğe yakın hiçbir şey bulunmadığına inanmam, belki bana kâğıda ve kaleme sarılmayı unutturan asıl neden oldu. Bu kitabı –hiçbir kitabı– yazma olasılığına inanmadığımdan, yalnızca gördüklerime ve duyduklarıma dikkat edeceğimden emindim. Merakımın yöneldiği konular kadar merakımı da sevdim. Her olay ve her söz tam farkına varmadan belleğime yerleşti. Görüp dinlemekten başka yapacak şeyim yoktu, bu da itiraf edilebilir bir uğraş değil. Dolayısıyla, merak içinde ve kararsız durumda orada kaldım ve yavaş yavaş, önce birbirlerine karşı ilgisiz kalmış yaşlı çiftlerde olduğu gibi, benimle Filistinliler arasında bir bağ gelişti, benim sevgim ve onların sevecenliği beni Aclun'da alıkoydu.

Süper güçlerin politikası ve FKÖ'nün onlarla ilişkileri, Filistin devrimine, bizim de yararlandığımız bir tür üstün korumayı dayatmaktaydı; ağaçların altında ve dağlarda belki Moskova'dan, Cenevre'den, Tel-Aviv'den yola çıkmış bir ürperti Amman'dan geçerek birbirini izleyen ürpertiler halinde, Gerasa'ya kadar, Aclun'a kadar geliyordu.

Bu modern egemen güç söz konusu olduğunda, paralel ve bir an sandığım gibi üst üste olan bin yıllık ve son derece karmaşık Arap ve Filistin aristokrasileri kendi paylarına çalışmaktaydılar.

Filistin yurtseverliği Aclun'da, barikatlarda Delacroix'nın "Özgürlük..." adlı yapıtına benziyordu. Özgürlüğü uzaktan görmek, bilinen bir mesafe farkı yüzünden, onu tanrısallaştırmak demekti. Oysa doğuşu karanlık ve güçlükle itiraf edilebilir oldu. Arap yarımadası tümüyle Osmanlı egemenliği altındaydı, bu egemenlik kimilerine göre yumuşak, birçoğuna göre ise sertti. İngilizler, altın paralarla dolu sandıklarının yardımıyla, tarihsel olarak ve kaba bir biçimde Araplara bağımsızlık ve Arapça konuşan halk Osmanlılara ve Almanlara karşı 1916, 17, 18 yıllarında ayaklanırsa bir Arap krallığı vaat ettiler. Ama daha o zamandan, Filistinli, Lübnanlı, Suriyeli, Hicazlı büyük aileler arasındaki rekabetler yüzünden Türklerin, kimi zaman da İngilizlerin desteği aranıyordu; oysa burada amaç belki henüz doğmanın eşiğinde olan ama henüz doğmamış bu yeni ulus, Arap ulusu için daha büyük bir özgürlük sağlamak değil, iktidarı elde tutmak ve yalnızca adlarından söz edilen şu ünlü ailelerden –Hüseyni, Cuzi, Nuseybi, Naşaşibi– biri olarak kalmaktı; ötekiler emir Faysal'ın zaferini bekliyor ya da bu zafere karşı çalışıyorlardı.

Açıkça hiçbir şey söylenmedi. Hiçbir Filistinli büyük aile, sesini yükseltmiyor, her biri; belki de temsilcisini bir tarafta ya da öteki tarafta tutuyordu: Osmanlılar ya da İngilizler-Fransızlar tarafında.

Bu kabaca bölünme 1914'ten başlayarak gerçekleşti.

Sonra, ileriyi düşünmeden İngiliz tarafını, dolayısıyla emir Faysal'ı seçmiş olan aileler Yahudi Ulusal Ocağı'nın bir devlete dönüşmekte olduğunu öğrendiklerinde İngilizlerin aleyhine döndüler.

Zengin Suriyeliler, Lübnanlılar –örneğin Sursoklar– dışında, o inanılmaz Abdülkadir soyu dışında tüm aileler, Filistin'in kalıtımsal olarak "Büyük Aileler"i, hem İngilizlere hem de İsrail'e karşı savaşarak Filistin'in ilk saflarında, dolayısıyla zorunlu olarak vatanın başında olmak istediler.

Hüseyni ailesi*–Kudüs başmüftüsünün oğulları, torunları, yeğenle-

* Hâlâ kalabalık olan Hüseyni ailesinin bugünkü Ürdün Kralı Hüseyin ile yalnızca çok uzaktan bir akrabalık bağı vardı; bu uzaktan akrabalık, belki, her iki aile -Hicaz ve Filistin aileleri- şerif, yani Peygamber soyundan olduğu için, Peygamber'e kadar uzanıyordu.

ri, yeğen çocukları– Filistin davası uğruna çok şehit verdi. (Şehit gibi kimi sözcükleri kullanırken, Filistinlilerin övündükleri bu yüceltici eşiği benimsemiyorum. Biraz mutrak bir mesafeyle, şurada ya da burada, sözlükteki sözcüklerden birini kabul ediyorum. Hepsi bu. Bu seçimlere tekrar döneceğim.)

Kızlık soyadı Hüseyni olan, başmüftünün yeğeni Madam Şehid bana Konstantinopolis hıdivinin bir seçimini gururla (bana öyle geldi) anlattı:

"Kutsal Mezar konusunda tüm Hıristiyan takımı içinde öyle bir kargaşa, öyle sinsice, öyle bayağı, öyle hesapçı kavgalar vardı ki (kilisede kim en çok sayıda ayin yönetecekti; en uzun süre kilisede kim kalacaktı: Romalı Katolikler mi, Rus, Yunan Ortodoksları mı, uzun saçlı ya da tepesi traşlı Maruniler mi? Hangi dinsel usul ve sıraya göre ayin yapılacaktı? Fransız, İtalyan, Alman, İspanyol, Mısırlı ve Habeş piskoposların, Yunanlı, Rus papazların her biri kendi dilinde ayin yönetmek istiyordu) hıdivler iki üç Müslüman ailenin, Kudüs'teki malikânelerinde, Kutsal Mezar'ın ve Uruç Kilisesi'nin anahtarlarını saklamasına karar verdiler. Babamı İsa'nın mezarının anahtarı ile birlikte geri getiren arabanın kaldırımlardaki gürültüsünü ve sağ salim kocasına kavuşan annemin sevincini anımsıyorum."

"Büyük aileler" hep savaşımın içinde kaldılar. Tüm aile üyeleri, tanınmışlarsa, davaya aynı derecede bağlı kalmadılar, birçoğu bu davayı kullandı, çıkarına göre bu davadan uzaklaştı ya da bu davaya yaklaştı. Hüseyni çok kahraman çıkarmış bir aile, Naşaşibi ailesi de –ki Osmanlılar döneminde rakipti– öyle.

Büyük ailelerin temsilcileri birbirlerine karşı hoşgörülü davranmıyorlardı: rakiplerine, kendi eşitlerine zarar verecek şeyleri gerçek ya da yanlış olarak anlatmak gibi bir ayrıcalıkları vardı. Bir şey gözümden kaçıyor: Fedailer arasındaki hakaretler. Dillerini iyi bilmememi bundan sorumlu mu tutayım? Bununla birlikte askeri şeflere karşı yapılan hakaretleri duydum. Mücahitler onlara pek az saygı beslediklerini gizlemiyorlardı. Şeflerden bana küçümseyerek söz ettiler, ama birbirlerinden hiçbir zaman. Bu ayrıntıda bana ince bir denge var gibi görünüyor: denge sessizce tam olarak kurulmuştu.

Fedailerin, tüm bu büyük ailelerin kuşaktan kuşağa Müslümanlık destanına övünç kaynağı olarak ekledikleri o büyüleyici bezeme kıvrımlarından da haberleri yoktu. Hiçbiri bana Madam Şehid'in anlattığı şu öyküyü anlatamazdı:

"Sultan (burada adı belirtilmemiş) Kudüs'e girdiğinde, her türlü törenden önce dua etmeye karar vermiş. Henüz cami yokmuş Kudüs'te. Halk Sultan'a bir Hıristiyan kilisesinde dua etmesini önermiş. Sultan kabul etmemiş; 'Çünkü' demiş, 'kilisede dua edersem, benden sonra gelecek yöneticiler içinde yalnızca biri bile benim bu davranışımı bahane edip burada Allaha dua edildi diye kiliseye el koyabilir.' Ve dışarıda bir yerde dua etmiş. Bu yerde o zaman Müslümanlar 'Kaya'* Camisi adıyla bir cami yaptırmışlar."

Doğruluk açısından, bir meşe ağacının altında adalet dağıtıp palamutları kutsayan Fransız Kralı Saint Louis efsanesi ile eşdeğerde olan Arap öyküsü.

Filistinli olan Madam Şehid süslü anlatılarıyla hoşgörülü İslam efsanesine katkıda bulunuyor, aynı zamanda, İngiliz mezarlıklarında bir mezara özen gösterilmesi gibi, bin beş yüz yıl önce yaşamış olsa da belki doğrudan ya da dolaylı biçimde ailesinden bir sultanın, çağlar boyunca süregelen ününe özen gösteriyordu. Fedailerin bu öykülerden haberleri yoktu.

Arap halkı için krallık sözünü Faysal'a Lawrence verdi, ancak sözünü tutmadı. Fransa, Milletler Cemiyeti'ni temsilen Lübnan'a ve Suriye'ye; İngiltere Filistin'e, Irak'a, Ürdün'e sahip oldu. Büyük aileler arasındaki rekabet vatanseverliğe dönüştü. Savaş lideri olmuş yaşça büyüklerine İngilizler ve Fransızlar tarafından çete reisi, 1933'e doğru da Hitler'in Yakındoğu'daki uşakları adı verildi. Filistin direniş hareketi doğuyordu.

Günün birinde, bir otelin resepsiyonunda bir görevliyle konuşurken, adam bana Kanada'nın yanıtını beklediğini söyledi; "burada geleceği olmadan beklemek yerine" orada büyük bir otelde görev umuyordu. Bu sırada kambur, beli bükülmüş, üzgün bir yaşlı garson onun arkasından geçip, mutfağa bitişik personel odasına girerek gözden kayboldu.

– Kalırsam, işte benim geleceğim bu. Altmış yıl hizmetten sonra, dedi küçümseme ifadesiyle.

– Bir gün bile başkaldırmadan.

Öfkeyle, tezgâhın maununa elinin ayasıyla vurarak ekledi:

* Kubbetüssahra olmalı. (ç.n.)

– Evet beyefendi, tastamam, bir gün bile başkaldırmadan geçen altmış yıl. İşte bu yüzden nereye olursa gideceğim.

FKO'nun ve FKÖ'nün politik ve askeri sorumluları, Arafat'la görüşmeye hazır olan tüm ulusların politikacıları, dost ya da Direniş Hareketi tarafından kabul edilmiş gazeteciler, bu harekete sempati duyan kimi Alman yazarlar, Beyrut'ta Strand Oteli'nde kalıyorlardı. Otelin salonlarında Kaddumi'nin korumalarıyla bir iki kadeh viski içmek olasıydı. Otel müdürü tarafından karşılanan Fas Kralı Abdullah'ın baldızı Samia Solh az önce içeriye girmişti. Oturacağı koltuğa ulaşmadan önce, ayaklarına kadar inen ipek astarlı beyaz vizon mantosunu bedeni boyunca aşağıya kaydırıverdi. Manto kaydı ve ona bir saniye boyunca kürkten bir kaide oluşturdu, o da bu kaidenin üstünden atlayıp geçti. Üniformalı bir uşak mantoyu yerden alıp, uzattığı iki kolunun üzerinde vestiyere götürdü.

Bana burada, Beyrut'ta, Canons Meydanı'nda, asılmış ve hâlâ asılı duran dört kişi gösterildiğinde (bunlar için "hırsız" denmişti ama bugün bunların başkaldırmış Dürziler olduklarına inanıyorum) on sekiz yaşımdaydım. Strand Oteli'nde kalanların gözleri kadar keskin olan gözlerim aradı ve asılmışların pantolon yırtmacını buldu. Otelde bakışlar ünlü kalçaları aradılar, sonra son derece güzel ama o derece de budala olan Samia'nın diline çabukluğuyla ünlü ağzına odaklandılar.

– Hemen kaynaştık. Bir hafta önce Muammer ile Trablusgarp'ta birlikteydik.

Heyecanlanmış olan Filistinli subaylar –on yıl sonra FKÖ'nün Libya'da yasaklanıp, Trablusgarp'taki bürolarının kapatılacağından kuşkulanmıyorlardı– kadını öyle ciddiyetle dinliyorlardı ki, kimilerine göre bir katedralin sessizliği içindeki mırıltılara benzeyen açıklamaları sırasında, sesi yükselerek "Collège de France"ta verilen çok önemli bir dersin görkemine ulaştı. Gırtlaktan gelen kahkahaların serpiştirildiği bir dersti bu, kahkahaların amacı boyundaki üç sıra Venüs kolyesine dikkat çekmekti. Bu gülüş, sahibi tarafından kusursuz sanılsa da, Kaddafi'nin ön adını vurgularken kabaca çınlamaktaydı.

Kadınla hiç kimse karşılıklı konuşamıyordu. Yalnızca radyo bu cesareti gösterip, Ürdün kıyılarında yeniden başlamış olan katliamları ve İsrail askerleri tarafından usulca toplanan fedailerin kaçışını korkmadan yorumladı.

Kalçalara, boğaza, boyuna, ağza dokunulmadı. Bakımın, masajların, selülit tedavisinin, karahindiba sütünün, arı sütünün, yüzsüz kimyacıların çıkardıkları başka maddelerin ürünleri olan böyle güzellikler karşısında bir fedainin tahrik olmasını bugün anlıyorum, o zamanlar bunu kendi kendime soruyordum. O akşam adamların kadına karşı gösterdikleri ilgi gözümü açtı. Gösterilen saygı, kıçı sürekli oynayan bu dişi şeytana karşı değil, onun tarafından betonarme Strand Oteli'ne taşınmış Tarih'e karşı idi. FKÖ'nün sorumluları bu otelde buluşmuşlardı, aralarında Kemal Adnan, Kemal Nasır, Ebu Yusuf Necar vardı. Bu sonuncunun eşcinsel numarası yapan İsrailliler tarafından öldürülmesini anlatacağım; bu ölümler 1971 Olimpiyat Oyunları'nda Münih saldırılarına yanıt olabilir miydi?

"Verdun* pek derli toplu bir yerdir. (Uçsuz bucaksız bir mezar oluşturan haç ve ayçalar karışımı demedim.) Burada bir insan kırımı gerçekleşti, faili de Tanrıdan başkası değildi; Senegalliler, Madagaskarlılar, Mağripliler, Tunuslular, Faslılar, Mauritius Adalılar, Kaledonyalılar, Korsikalılar, Picardie'liler, Tonkinliler, Réunion'lular, Pomeranyalı, Prusyalı, Vestfalyalı Uhlanlarla, Bulgarlarla, Türklerle, Sırplarla, Hırvatlarla, Togolularla aynı derecede ölümcül çatışmalarda karşı karşıya geliyorlardı; binlerce köylü çamurlar tarafından yutuldu, bunlar dünyanın belli başlı yerlerinden buraya ölmek için gelmişlerdi. Öldükleri kadar da öldürüyorlardı. Bunun yanı sıra son derece kalabalık olduklarından, birçok şair –sorunla yalnızca şairler ilgileniyorlar– insanları, ulusal, taşralı, uluslararası askerleri çekip, onları buraya ölüme koşmaya zorlayan bir manyetik kütle olarak düşündü bu yeri; bu, başka bir kadının, başka bir bakirenin simgelediği başka bir Kutup Yıldızı'nı gösteren bir manyetik kütleydi.

"Filistin mezarlarımız uçaktan tüm dünyanın üstüne düştü, onlar herhangi bir yerde öldükleri için hiç anıtsal mezarları yok. Ölülerimiz ideal bir kıta oluşturmak için Arap halkının tek bir bölümünden yola çıktı. Eğer Filistin Gök İmparatorluğu'ndan dünyaya inmeseydi, daha az mı gerçek olacaktık?" diye Arapça şarkı söylüyor bir fedai.

"Hakaretler yüzünden hemen tahrike kapılmıyordu. İşte göksel bir

* Coğrafik yerini bilmediğim küçük Fransız kenti.

ulus olan bizler çökmenin eşiğindeyiz, Monako prensliğinin politik ağırlığı ile kimi zaman yeryüzüne inmemize ramak kalıyor" diye yanıt veriyor başka bir fedai, yine Arapça.

"Köylü çocukları olan bizler mezarlıklarımızı gökyüzünde kurmak, bugünkü devingenliğimize daha çok önem vermek, bir kutbu Bangkok'ta, öteki kutbu Lizbon'da, başkenti burada özdeksiz bir imparatorluk ve burada ya da orada Bahreyn ya da Kuveyt tarafından ödünç verilmiş bir yapay çiçek bahçesi kurmak, dünyaya dehşet salmak, havalimanlarını bizler için, bakkal dükkânlarının kapısındaki çıngıraklardan çalan zafer takları yapmaya zorlamak, tüm bunlar esrar çekenlerin düşlediği şeyleri gerçekten yapmak demektir. Ama hangi hanedan 'bin yıllık saltanatını yalan üzerine kurmadı?'" dedi üçüncü bir fedai.

Her yerde Obon, var olmayan Japon ölü ve kâğıtsız oynanan kâğıt oyunu vardı.

Ağaçların altında bir öğleden sonra.

– Battaniyelerimize biraz daha sıkı sarılıyoruz. Uyuyoruz. Yarın Yahudi dünyasının bir kopyası olarak uyanacağız. Filistinli –ama Arap olmayan– bir Tanrı, yine hepsi birer Filistinli olan bir Âdem, bir Havva, bir Habil ve Kabil yaratmış olacağız...

– Ne demiştin sen?

– Kopya.

– Tanrıyla, kitapla, Tapınak'ın yıkılmasıyla ve aklına ne gelirse, öyle mi?

– Yeni-İsrail, ama Romanya'da. Romanya'yı ya da Nebraska'yı işgal edip oralarda Filistin dilini konuşacağız.

– Geçmişte tutsak olunmuşsa, taş yürekli olmak ne kadar hoştur. Palo* iken kaplan kesilmek.

– Tutsak iken, uyandığımızda korkunç efendiler olacağız, öyle mi?

– Yakında. İki bin yıl sonra. "Eğer seni unutursam El Kuds"..."

* Filistinli

** Kudüs (Arapçası El Kuds).

İki fedai kampın bir ucundan öteki ucuna birbirlerine laf dokunduruyorlardı. Birbirlerine gülümsemeyi, başparmaklarıyla, işaretparmaklarıyla ya da dilleriyle bıyıklarını sıvazlamayı, tüm dişlerini göstermeyi, birbirlerine ateş vermeyi sürdürdüler. Ateş vermek, yanan çakmağını uzatmak, avuçiçiyle alevin üstüne şapka geçirip ateşi yakılacak uca yaklaştırmak, beceriksizce davranıp alevi söndürmek, çakmaktaşını yeniden çakmak, tüm bu davranış oyunları, emirler milyonlarca paket sigara yağdırdıklarında, çarpık çurpuk bir sigara ikramından daha değerlidir. Bu basit ve de güç davranışlar bir gülümsemeyle, bir tarağın ödünç verilmesiyle, saçları fırçalamaya yardım etmekle, ufacık bir aynaya şöyle bir bakış atmakla açığa vurulan saygıyı ve gerçek dostluğu gösteriyorlar. Ama yeşillik her yerde öylesine, hatta saygısızca hazır ve nazır idi ki Viandox* kokusunu arayacak noktaya geldim.

Yazdıklarımı yeniden okuduğumda ağaçlardan sık sık söz ettiğimi görüyorum. Çünkü onlar uzakta kaldılar. On beş yıl oluyor, bugün belki de kesilmişlerdir. Kışın bile, sararsalar da, yaprakları dökülmüyordu. Bu mucize başka bir yerde gerçekleşiyor mu? Bu bir mucize miydi? Ağaçlardan söz edince, biliniz ki, mutluluk, silahlı huzur oralarda geziniyordu. Silahlı huzur diyorum, çünkü silahlar vardı, mermi namluya sürülmüştü, ama bu kadar derinini duyduğumu anımsamadığım bir huzurdu bu. Savaş çevremizdeydi: İsrail, o da silahlı olarak, tetikteydi; Ürdün ordusu tehdit ediyordu, her fedai yapması gereken şeyi yapıyordu. Böylesine güçlü bir özgürlükle her türlü istek yok olmuştu: Tüfekler, makineli tüfekler, katyuşalar, hedefleriyle tüm bu silahlar ve altın sarısı ağaçların altında, huzur. Yine ağaçlar: Onların kırılganlıklarından yeterince söz etmedim. Her şey çok ince, ama gerçek bir sapla dallara bağlı sarı yapraklarıyla ağaçtandı, odundandı ama yine de Aclun ormanı o denli kırılgandı ki bana daha çok bir binanın yapımı bittiğinde ortadan kalkacak kimi iskeleler gibi göründü. Özdeksizdi, daha çok bir orman taslağı idi, rasgele yapraklarla hemen oluşuvermişti, ama bu ormanı kateden askerler öyle güzeldi ki, bunlar kendileriyle birlikte huzur getiriyorlardı. Neredeyse tümü öldü ya da tutsak edilip işkence gördü.

* Bir et suyu markasının adı (ç.n.)

Yaklaşık yirmi fedaiden oluşan Ferrac'ın grubu ormandaki asfalt Cereş-Aclun yolunun oldukça uzağında kamp kurmuştu. Ebu Ömer ile ben kısacık otların üzerinde oturmuş durumda bulduk fedaileri. Ebu Hani tüm bölgeye, yani yaklaşık altmış kilometre uzunluğunda ve kırk kilometre genişliğinde bir alana komuta eden albaydı; bölgenin bir yanı Ürdün'le, öteki yanı Suriye sınırı ile çevriliydi; ender olarak ziyarete gelenlere albayın söylediği ilk şey rütbesiydi. Bu albayı kısa apoletli şeritleriyle, koltuğunun altında bastonu, omuzlarında yıldızlarıyla, adamakıllı kırmızı yüzüyle, buyurgan olmaktan çok öfkeli, ama budalalığa yakın haliyle anımsıyorum. Fransa kralı X. Charles'ın portreleri, adamın boyunu değil de, yüzünü anımsatıyor. Ferrac yirmi üç yaşındaydı. Konuşmamız çabucak onun istediği doğrultuda gelişti.

– Marksist misin?

Hazırlıksız yakalanmıştım, soruya olduğu kadar yanıta da önem vermeden dedim ki:

– Evet.

– Neden?

Aynı ilgisizliği sürdürdüm. Ferrac'ın genç yüzü masum, kötülükten, hileden uzak, güleç ama biraz geciken yanıtımla ilgili gibi görünüyordu; gerçekten de, oldukça patavatsızca dedim ki:

– Belki Tanrıya inanmadığım için.

Ebu Ömer sözlerimi hemen ve tam olarak Arapçaya çevirdi. Albay sıçradı, yani bizim gibi yosunların ya da kızıl sarı renkli otların üstünde oturmuşken, zıplar gibi ayağa kalktı ve haykırdı:

– Yeter! –Bana ve fedailere sesleniyordu– Burada her şeyi konuşabilirsiniz. Kesinlikle her şeyi. Ama Tanrının varlığını şüphe konusu yapmayın. Bu konuda hiçbir hakareti hoş görmem. Batı bize artık ders veremez.

Hıristiyan ve inançlı olsa da, istifini bozmadan çevirdi Ebu Ömer. Dingindi ama biraz sinirlenmişti. Albaya değil de bana bakmakta olan Ferrac sesini yükseltmeden yanıt verdi, bu yanıtta yumuşaklıkla karışık biraz ironi var gibi geldi bana, tehlikeli olmayan delilere seslenilirken olduğu gibi sanki.

– Onu dinlemek zorunda değilsin; bu senin için daha kolay olur. Senin genel karargâhın orada, iki kilometre uzakta. Yavaş yürürsen on beş dakikada orada olursun. Ve hiçbir şey duymazsın. Ama biz Fransızı sabah beşe kadar alıkoyacağız. Onu dinleyeceğiz, yanıtlayacağız. O yanıtlarında, biz de sorularımızda serbest olacağız.

Demek bu gece ya kabul belgemi verecek ya da beni geri çevireceklerdi.

Ebu Hani bu gece anlatacaklarım konusunda kendisine bir rapor verilmesi gerektiğini söyleyerek çekip gitti.

– Kampın disiplininden ben sorumluyum.

Ertesi sabah Ferrac'ın üssüne geri döndü. Elimi sıktı. Nelerin konuşulduğunu bildiğini ileri sürdü.

Ağaçlarının altındaki bir çadırın içinde geceleme oldukça uzun sürmüştü. Her fedai, bir taraftan çay, kahve pişirirken ya da gerekçesini hazırlarken, bir taraftan da sorular soruyordu bana.

– Benimle konuşma sırası sizde. Örneğin, devrimden ne anladığınızı ve devrimin başarıya ulaşması için neler yaptığınızı söyleyin.

Belki gelip çatan sabah saatleri yüzünden; belleğin saatlerini allak bullak ederek bozan sözlere tüm özgürlüğü tanır gibi görünen ve gitgide daha karmaşıklaşan, tüm yerlerin ötesindeki bu zaman yüzünden coşmuşlardı. Tıpkı, kentlerde bir bar kapanmak üzere iken, ansızın para makinelerinin gürültüsünü net bir biçimde işitmemiz, içimizde bir şeyin bizi son derece dikkatli ve bilinçli kılması ve barın garsonlarının uykusu geldiği için, sohbete dışarda devam etmek isteği duymamız gibi. Çadır bezinden duvarların arkasında çakalların ulumalarını duyduk. Belki yorgunluğumuz nedeniyle, bulunduğumuz yer zamandan ve mekândan bağımsız bir hal almışken, tadını çıkarır gibi göründükleri, gençlere özgü konuşkanlıklarına kendilerini kaptırmış olan fedailer devam ediyor, Ebu Ömer de çeviriyordu:

– Mademki El Fetih, yalnızca bir özgürlük savaşının değil, bir devrimin başlangıcıdır, şiddet yüklü bu başlangıçları ayrıcalıklılardan, önce Hüseyin'den olmak üzere, Bedevilerden ve Çerkezlerden kurtulmak için kullanacağız.

– Peki ama bunu nasıl yapacaksınız?

– Petrol emirlerin değil, halklarındır.

Bu tümceyi çok net bir biçimde anımsıyorum, çünkü, kötü niyetlilikten çok safça ama zevk ve inanç karışımı bir duyguyla, en yoksul halkın, belki, daha da yoksullaşarak, görünmeyen, serin bahçelerinde dolaşan yağ tulumu emirleri hep tepesinde tutmak gibi bir lükse gereksinimi olduğunu düşünüyordum, çünkü kimi yoksullar Noel için para biriktirir, Noel için varını yoğunu harcar ve daha yoksul olan kimileri de tepelerinde yağlı bir bitki yetiştirmek için. Sofu hükümdar sürülerini semirtmek için geceleyin kendilerini bitlere, gündüzün sineklere

yem yapan halklar vardır. O gece için düşüncemi, fazla rahatsız edici olduğundan dile getirmedim. Arabistan tütününün dumanları ağzımızdan, burun deliklerimizden çıkıyordu.

– Hüseyin'den, Amerika'dan, İngilizlerden, İsrail'den, İslam'dan kurtulmalıyız.

– Peki ama neden İslam'dan da?

Gelişimizden bu yana uzun siyah sakalını ve ateşli bakışlarını, siyah parlak saçlarını, koyu esmer cildini ve aynı zamanda suskunluğunu fark etmiştim. Son vermiş olduğu suskunluğu daha da yoğunlaşmış gibiydi. Soruyu soran oydu: "Peki ama neden İslam'dan da ?" Tatlı, kararlı, anlaşılırlığı nedeniyle de berrak sesiyle dedi ki:

– Neden İslam'dan kurtulmalı ha? Nasıl? Tanrıdan da mı kurtulmalı ha?

Özellikle bana sesleniyordu. Devam etti:

– Burada yalnızca bir Arap ülkesinde, yalnızca Ürdün'de, Ürdün Irmağı kıyısında değil, fedailerle birliktesin, öyleyse sen bir dostsun. Geldiğinde –gülümsedi–, geldiğinde, ki sen Fransa'dan, bense Suriye'den gelmiştik, geldiğinde bize Tanrıya inanmadığını söyledin ama, bana kalırsa, Tanrıya inanmasaydın burada olmazdın.

Hâlâ gülümsüyordu.

– Ben iyi bir Müslüman olmak istiyorum. Kabul edersen, ikimiz herkesin önünde tartışalun. Kabul eder misin?

– Evet.

– Öyleyse, ayağa kalk bakalım, sen bir uca, bense diğer uca gideyim. Kucaklaşacağız. Tartışma sırasında ve tartışmadan sonra dostluğumuz devam etsin ama başlamadan önce dostluk olmalı. Bir yıl oluyor, bir görev verilmişti bana: Üç aylığına Çin'e gönderdildim. Mao'nun düşüncelerinden belleğimde tuttuğum şunlar: Tartışmadan önce dostluk ve kanıtı: Yanaklara iki öpücük kondurmak.

Rahat rahat konuşuyordu. Bu derece kişisel bir tavırdan biraz tedirgin olmuşsa da, karşısındaki Tanrı öyle istediği için, kesin konuştuğu hissediliyordu. Ayağa kalkıp, karşılıklı çadırın ortasına kadar giderek kucaklaştık, sonra yerlerimize döndük; bu sırada fedailer tam bir suskunluğa gömüldüler. Tartışına yeniden şöyle başladı: "Ama yine de petrolü işletmek gerekir."

Kuşkusuz. Birçok uzman hidrokarbürle uğraşacaktır. Ama bu sabah fedailere Arabistan petrolü dipsiz tek bir kuyuda, Danaos Kızlarının kuyusunda bulunuyormuş gibi geliyordu. Arap-Türk subaylarının

dolu ceplerine, torbalarına, kutularına, eyer kuburluklarına karşın hiçbir zaman boşaltılamayan, altın İngiliz paralarıyla dolu sandığa benziyordu. Suriyeli Ebu Cemal şöyle konuştu:

– Tanrı var olmasaydı, sen burada olamazdın. O zaman dünya kendi kendini yaratır ve kendisi Tanrı olurdu. Dünya iyi olurdu. Ama o, Tanrı değil. Dünya kusursuz değil, öyleyse Tanrı olamaz.

Ebu Ömer Fransızcaya çevirdi. Oldukça patavatsızca ama yorgun, dolayısıyla yorgunluktan kendimden geçmiş bir halde şöyle dedim:

– Tanrı dünyayı yaratmışsa, kötü durumda yaratmış ki bu aynı kapıya çıkar. Ve Tanrı dünyanın bu durumunun nedenidir.

– Bu duruma çareler bulmak için buradayız. Çare bulmakta ve mutsuz olmakta özgürüz.

Dünyanın düz olduğunu ve Lorraine'in Lothar'a ait olup hâlâ Lauthringen adıyla anıldığını şimdiden fark ediyordum. Aquino'lu Aziz Tommaso'yu yardıma çağırmalıydım. Ebu Cemal ile ben tartışmayı sürdürdük, ne ben ne o bu tartışmanın bizi ister istemez dine aykırı inanç ve düşüncelere götürdüğünden kuşkulanıyorduk, ama benim için önemli olan şu ya da bu kanıt değil, bana cılız bir skolastik felsefeye bağlı gibi görünen tartışmanın kendisi değil, bir tür kibarlık ve sağlamlık, çevredekilerin katıldığı karı-karşılık birlikteliğine saygılı bir kibarlıktı. Gerçekten de özgürdük, ama herhangi bir şeyi söylemekte özgürdük. Kendimizden tümüyle geçmiş değilsek de, Ebu Hani'nin iki kilometre uzakta, belki de tek başına deliksiz bir uyku çektiğini bildiğimizden, rahat hareket ediyorduk.

Ferrac'ın sözünü neredeyse sert bir biçimde keserek Ebu Cemal'e seslendim:

– Tartışmaya Tanrının buyruğu altında başlamak isteyip, hatta bunu neredeyse dayattıysan elimi kolumu bağladın demektir, bu denli yüce birini tanık göstermem ben. Bu Tanrı o denli yüce ki sen onun tüm boyutlarını istediğin kadar genişletebilirsin. Tartışmayı dostluk çerçevesi içine sokmak isteyip, bunu neredeyse dayattıysan, Müslüman olan senin, dostluğa Tanrıdan daha çok güvenin var demektir. Çünkü burada silahlı olan bizler inançlılar arasında birer inançsızız; inançsızız, ama dostunuzuz.

– Dostluğu Tanrıdan başka kim verir? Sana, bana, bu sabah burada olan hepimize. Eğer Tanrı senin içine bize karşı dostluk, bizim içimi-

ze de sana karşı dostluk tohumu ekmemiş olsaydı, sen bir dost olabilir miydin?

– Neden dostluk tohumunu İsrail'in içine de ekmiyor?

– İstediği zaman ekebilir. Ve sanıyorum, ekmek isteyecektir.

Sırayla, çölü sulama olanaklarından da söz ettik.

– O halde emirlerden kurtulmak gerekir, adamlar çöle sahipler. Su ile ilgili bilimleri de incelemek gerekir. İşin can sıkıcı yanı, emirlerimizin Peygamber sülalesinden gelmeleri, dedi Ferrac.

– Onlara, aynı zamanda bizim gibi birer Âdemoğlu olduklarını göstereceğiz.

Bunu Ebu Cemal söylemişti. Sonra bana seslendi:

– Eğer bir Ürdün askeri, yani bir Müslüman seni tehdit etseydi, onu öldürürdüm.

– Eğer seni tehdit etseydi, ben de aynı şeyi yapmaya çalışırdım.

– Eğer seni öldürseydi, onu öldürerek senin öcünü alırdım, dedi gülerek.

– Müslüman kalmak güç olmalı. İnançlı olduğun için sana saygı duyuyorum.

– Teşekkür ederim.

– İnançtan vazgeçebildiğim için sen de bana saygı göster.

Eşiği aşmak tehlikeliydi. Duraksadı ama sonuç olumsuzdu.

– Sana inanç *vermesi* için Tanrıya dua ediyorum.

Tümümüz, çadırın altında, kahkahayı bastık. Ebu Ömer bile, Ebu Cemal bile. Neredeyse sabahın dördü olmuştu.

Bu toplantı kuşkusuz, Kara Eylül'le başlayan bir kış mevsiminde ansızın ağaçların altında bitiveren yaşlı bir Fransızı dinleyen, onu bilgilendiren, çaya ve portakal suyuna düşkün gençlerin gecedeki varlığıyla coşkulu bir biçimde geçti; burada, edeplice gülen, alaycı, biraz açık saçık ama on yedi yaşındaki papaz okulu öğrencilerinin sözleri kadar ölçülü birtakım sözler bulup ortaya atabilen teröristlerin, adları gazete sayfalarını birer yaprak gibi titreten teröristlerin ortasındaydım. Karada ve havada gösterdikleri başarılar gazetelerde büyük korku ve tiksinti ile anlatılıyordu; yüzlere ve sözcüklere oldukça iyi yansıtılan bir tiksintiydi bu. Onlarsa kendileri hakkında edilen ahlâkla ilgili yuvarlak sözlere hiç aldırış etmiyorlardı. Bu gece, akşamdan sabaha...

Aclun'a gelişimden bu yana zaman ilginç bir değişime uğramıştı.

Her an *değerli* olmuştu, ama o denli parıltılı olup parçalarının toplanmasını gerektirecek derecede değerli: Bunları toplama zamanının ardından sıra zamanı toplamaya geliyordu.

Bununla birlikte, sekiz adet Nembutal kapsülü yutarak onları şaşırtmayı başardım. Çadırın altında, toprağa sağlamca oturtulmuş bu sığınakta deliksiz bir uyku çektim. Kara Panterlerin Amerikalı zencilerine karşı sempati duyuyordum ama Paris'teki Amerikan konsolosu bana giriş vizesi vermeyince ABD'ye girme koşulları öyle gülünç bir hal aldı ki burada olmaktan, yabanice öğrenilip uygulanan bu yabani eşitçiliğin koynunda rahat uyumaktan çok daha gülünçtü: Olay bana hiç önemli, komik, iç karartıcı ya da kahramanca görünmedi, bu tatlı teröristler Champ-de-Mars'ta kamp kurabilir, biz de onlara, havaya ve çok uzağa işedikleri için, ıslanmak korkusuyla, uzaktan dürbünle bakabilirdik. Kuytuda bana gösterdikleri battaniyelerin üstüne tam uzanacağım sırada on beş ya da yirmi terörist, boyunlarını şişeye doğru uzatıp, Nembutal kapsüllerinin (sekiz tane) sayısına ve yüzümün dinginliğine şaşarak, bu zehri yutarken âdemelmamın oynayışını seyrediyorlardı. Gözlerinde o denli şaşkınlık, belki de hayranlık gördüm ki şöyle düşündüklerini sandım:

– Hiç korkmadan böyle bir dozu yutmak Fransızlara özgü bir yüreklilik olmalı. Bu gece bir kahramanı konuk ediyoruz.

Tartışmalarla, dostça çekişmelerle geçen bu saatler, budalaca bir yorgunluk ve karşılıklı birbirimize alışmakla geçen bu uzun geceler aklıma geliyor: Bunu yazarken, gereksiz bir gevezeliğe kalkışıyorum yeniden.

Her caminin, ne denli küçük olsa da, bir çeşmesi bulunuyordu: İncecik akan suyu ve koruyucu duvarlarla çevrili bir yalağı vardı aptes almak için. Ormanda, ister cinsel organımın kıllarını tıraş etmek için, ister namaza hazırlanmak için olsun, on altı–on dokuz yaş arasındaki sofu fedai, bir incir ağacının –gürgen ya da mantar meşesinin– dibinde yapraklı dallarla, yeşil renkli plastik kovasıyla bir Ganj Nehri, çok küçük ama kişisel bir Benares kenti kuruyordu; burada onu arındıran gerçek bir su dökünme söz konusuydu. Hindistan yeniden öyle güzel oluşturulmuştu ki bu dua yerinin yanından geçerken ayaktaki Müslümanın, ellerini önünde bitiştirmiş durumda sanki "*Om mani Padme Om*" diye mırıldandığını duydum. Müslüman ormanı, ayaktaki Buda'larla doluydu.

Yeter ki:

Nerede biraz akar su ya da durgun su varsa, bir kaynak söz konusuydu ve bu suyun önünde, ayakta, ortalık kararırken, Fas'takine göre daha az olsa da burada İslam her adımda paganizme tosluyordu. Hıristiyan inancının Tanrıya küfür sayıldığı burada bile, paganizm öğle aydınlığına bir parça karanlık, gölgeye güneş, biraz yosun, incecik kollara ayrılan Ürdün Irmağı'nın taşıdığı, elinde sihirli değneğiyle uyumadan bekleyen ve öksüren peride şu saman nezlesine yol açan nemi getiriyor. Bir insan ayağının izini bırakan nemi.

Hiçbir zaman hiçbir şeye sahip olmadıkları, lüks nedir bilmedikleri için, fedailer dünyadan silmek istedikleri lüksü hayal ettiler. Yukarıda "boş dönemler"den söz ettim, burada hem söylemek hem de gizlemek istediğim bu düşlerdi: Bunları yaşayacak gücünüz ve fırsatınız yoksa, bunlardan kurtulmanız gerekir. İşte o zaman şu oyunu, yani devrimi icat edersiniz, çünkü başkaldırı sürer ve bir biçime, bir yapıya kavuşursa bu adı alır, şiirsel bir yadsıma olmaktan çıkarsa siyasal bir sav olmak ister.

Batılı giysisinin astarı gibi olan bu zihinsel etkinliğin bir işe yaraması için, gerçekleşmesi gerekiyordu ama bundan yavaş yavaş vazgeçiliyor gibi görünüyor. İnsanın içinde zenginlik ve güç duygusunun yalnızca zihinsel olarak yükselmesi silahları gündeme getirmemize –hayal bu ya!– izin veriyordu ama bu silahlar, biz gerçek zenginlik ve güçle karşılaşır karşılaşmaz, onları yok etmemize yardımcı olacaklardı. Eski bir Türk evindeki bir sedirde tarazlanmış, eskimiş bir yastığı saymazsak, Ürdün'de tümüyle eksik olan şey kırmızı kadifeydi. Fedailer kendilerini kırmızı kadife iktidarını yaratmak zorunda görüyorlardı – ama neden bu kumaş ve bu renk? Bunlarla iktidar arasında bir bağ var mı? Sanki var. Güneş-Kral'ın bu neredeyse mutlak saltanatının şatafatı kırmızı kadifeyi gerektiriyordu ve ilk Fransız imparatorunun kutsanma ayini kadifeler ve kırmızı renkler arasında gerçekleşti, ikincisinin de öyle. Başka kumaşlar insanı daha az boğuyor, renkleri de hep kibar kalıyor. Ama kırmızı kadife yok mu! Amman villalarının, özellikle Cebel Amman'ın yapımında kullanılmış yontma ve oldukça yumuşak taş, komandoları ezse de kamp çadırlarının altında kalmış kadınların ve yaşlı erkeklerin üstünde yaptığı ağırlık kadar etkili değildi. Amman'a yeniden geldiğim andan itibaren sanki diri diri gömülmüşüm gibi bir duygu içinde yaşadım.

"Hüzün verici ve de dokunaklı. Zaten burada şu şiirselliğin ortaya çıkması için hüzünlü olması gerekli: Şiirsellik yalnızca yoksullardan kaynaklanır" (Bay El Katrani, Paris'te geceleyin Tuileries bahçesinden söz ederken).

Marx'ı mı okumalı? Kimi fedailer benden Şam dönüşü Marx'ın yapıtlarını, özellikle de *Kapital*'i getirmemi istediler. Marx'ın bu kitabı kışını pembe renkli ipekten yastıkların üstüne koyup yazdığını bilmiyorlardı; demek ki pembe renkli ipeğin, aynı zamanda açık mor renkli ipeğin, tek ayaklı yuvarlak masaların, vazoların, avizelerin, parlak ipeklilerin, uşakların sessizliğinin, Régence stili konsolların dolgunluğunun yol açtığı rehavete karşı savaşmak için yazmıştı. Ürdün'de sütunlarımız var, bunlar çoğunlukla yatay Roma sütunları, düşmüş, yeniden kalkmış, yeniden düşmüşler, tarih oldukları için lüksün karşısındalar.

İşte belki etki sırasına göre Filistinlilerin düşmanları: Bedeviler, Çerkezler, Kral Hüseyin, Arap derebeyleri, İslam inancı, İsrail, Avrupa, Amerika, Haute Banque*. Zafer Ürdün'ün, dolayısıyla da Bedevilerden Haute Banque'a kadar, geri kalanların oldu.

Aralık 1970'te bir gece Mahcub'un başkanlığında bir mağarada bir toplantı yapıldı. Mahcub fedailere dedi ki:

– Ateşkese uyuyorsunuz. Bunu size resmen söylemem gerekiyor. Tamam. Siz mücahitsiniz, gözünüzü açın. Kız kardeşleriniz, kuzinleriniz Ürdünlülerle evli. Ne yapın edin, bir kayınbiraderin ya da evlilik yoluyla kuzeniniz olmuş birinin tüfeğini sayım sırasında getirin. Aklıma gelen yalnızca bu. Siz benden daha kurnaz olun. Hüseyin'in hükümeti Ürdün'deki üslerden ne İsrail'e ne de işgal altındaki topraklara doğru harekâta artık izin verecektir.**

Mahcub'un öğütleri kabul görmüyor, her fedai hep aynı olan şu ne-

* Banque de France'ın oligarşik yapısı Paul Coq'un 1850 yılında, bu bankanın yöneticilerini alaylı bir dille Haute Banque (Yüksek Banka) olarak tanımlamasına yol açtı. Daha sonra bu kullanım diğer ülkelerde de yaygınlaştı. (ç.n.)

** FKÖ Hüseyin ile bir Filistin milis kuvvetinin kalması konusunda anlaşmıştı, ancak bunların silahları hiçbir zaman ortaya çıkmayacaktı. Mağarada Mahcub'un bunu dik kafalı fedailere anlatabilmesi için bulunuyorduk. Bu dik kafalılara göre çekilmemiş bir silah etkili olmaktan çıkardı. Adamlara, bıyıklarını kesmeleri istense, ancak bu kadar kötülük yapılmış olurdu.

deni gösteriyordu: "Silahsız bir asker ne işe yarar?" Hatta: "Silahı elinden alınmış bir asker ne demek? Çıplak ve kadınsılaşmış bir erkekle arasında ne fark var?" Fedaileri ikna edemeden dil dökmek için, cep fenerleriyle ve sarı sigaraları yakan kibrit alevleriyle aydınlatılan bu mağarada üç saat geçti. Buradan çıkarken gecenin arılığının farkına varan tek kişi kuşkusuz bendim. fedailer gökyüzünün ve vaat edilmiş toprağın güzelliği karşısında yaralarının acısını daha da çok duymamışlarsa tabii.

Ertesi gün herkesin silahını teslim etmesi gerekiyordu. Zulalar çoktan hazırlanmıştı. Sökülmüş, iyice yağlanmış olan tüfek, çatışmalar uzun süre sonra yeniden başlarsa demode olacaktı.

Ürdün'deki fedailerin tümünün, bir protokole göre, her zaman, uzun kenarları Ürdün ve Salt-İrbrid yolu, Suriye sınırı ve Salt-Ürdün Irmağı yolu olan bu dörtgen içinde uyanık olmalarına izin verilmişti. Aclun bu dörtgenin hemen hemen ortasında bulunmaktaydı.

İçimizde bir şeyler olup bitiyordu: Bir organda bozukluk olmuştu ve bizi tedirgin ediyordu; ansızın dünyayı daha iyi görüyor ya da daha iyi gördüğümüzü sanıyorduk. Bunun üzerine, çoğu zaman, boş, insansız, bir tırtıl dahil tek bir hayvanın olmadığı ama yosunlu, çakıllı, otlu, bir kaçış sırasında ezilmiş buğdaygillerden bitkilerle dolu bir yerde, ansızın her nesne çok hoş bir şekilde karşılıklı birbirini çekiyor ve bu yer daha önce hareket etmediği halde titriyordu. Cinsel bir niteliğe kavuşuyordu ya da uzun süredir böyleydi. Buralar Aclun çayırlarıydı. Yalnızca bir işaret bekliyorlardı, ama kimden?

Her çalılıkta çadırların altında bir komando bulunurken, kimi fedailer sessizce, çoğu zaman dalgın ama silahlı olarak bir çalılıktan ötekine geçiyor, kimileri de silahsız, tetikte, gizli gizli etrafı gözetliyorlardı. Kimileri bir el bombası sandığı taşıyor, kimileri de bir tabancayı temizliyordu.

Yenilgi onurlarını kırmıştı: oysa Hüseyin'e ve onun Bedevi topluluğuna pösteki saydırmanın onurunu yaşamışlardı; çöllerde El-Al'ın, Swissair'in uçaklarını kaçırmışlardı; Ürdün Irmağı'nın gerisinde siperlenmiş düşman İsrail tarafından arkadaşlarının öldürüldüğünü öğrenmişlerdi; Ürdün köylerini korkutan sessizliği ve belki kamplarda bırakılmış kadınların ve çocukların düşüncesini sezmişlerdi; başında kırmızı ve beyaz kefiye, bir Bedevi şoförün bağırarak, kenara çekilen askerlerin önünde, güpegündüz farları yanık bir halde son hızla sürdüğü

döşemesi kırmızı deriden, üstü açık, beyaz bir Cadillac'ın, bu kutsal topraktan geçtiğini görmüş lastiklerine ateş etme cesareti gösterememenin utancını içlerine sindirememişlerdi.

"Ben emir Cabir'in şoförüyüm. Alteslerinin sekreterinin yeğeni hakkında bilgi almaya geldim." Arapça tümcenin sonu kayan lastiklerin gürültüsüne ve vites değiştirme gıcırtılarına karışıyordu.

Gece yarısından başlayarak görevde olan güvenlik servisinden, gizli de olsa, Sovyet büyükelçisinin Kahire'ye gelişini ve Arafat'ı Aclun dağlarında hâlâ gizli bir yerde ziyaret edişini öğrendik. Adam helikopterle gelmişti. Bu beklenmedik ziyaret bizi pek şaşırtmadı: Filistin sorunu bölgesel olmaktan çıkmıştı. Büyük devletler kısa bir zaman önce doğmuş bu henüz önemsiz FKÖ ile ilgileniyorlardı.

Olayları biraz daha yüksekten görmeye çalışmak için, ansızın dikine havalanan bir uçağa dönüşmek güç olacaksa da, bu ziyaretten yararlanmamız gerekiyordu. Her fedai yayan ya da otomobille toprak yüzeyinden kopmadan dolaştığı bu topraklarda kendisini özgür sanıyordu. Yürüyüşlerimiz sırasında toprağın engebelerini bilen bizler hep toprak yüzeyinde bulunuyorduk. Her fedainin ufku, az ya da çok iyi olan gözleri ve ayakları bunu kendisine göstermekteydi. Önüne baktığında nereye gittiğini, geriye dönüp baktığında nereden geldiğini biliyordu. Ara sıra bir görev emri dışında ne bir radyo ne bir gazete devrimin geri kalan bölümüyle bağlantısını sağlamaktaydı onun. Kuveyt toplantısına katılmam gerektiğini kendilerine söylediğimde, fedailerin, sorumluları dahil, şaşkınlığı büyük oldu.

– Kuveyt'te ne yapacaksın? Bizimle kal. Hem kim gidiyor Kuveyt'e? Özellikle Avrupalılar. Orada herkes İngilizce konuşacak, oysa sen İngilizce bilmiyorsun.

– Pasaportumda Kuveyt vizesi var, otelde de yer ayırttım ve işte davet mektubum.

– İnatçısın. Seni arabayla Dera'ya götüreceğiz. İki fedai sana eşlik edecek.

– Neden iki fedai?

–Biz tedbiri elden bırakmamak için her zaman ikişer ikişer dolaşırız. Dera'da bir şekilde sınırı geçeceksiniz, başka iki kişi seni Dera'dan Şam'a götürecek. Orada Kuveyt uçağına binersin. Dönüş için, bu Kuveyt konferansından sonra, bir araba seni Şam havalimanında bekleye-

cek ve seni Dera'ya götürecek. Dera'da da seni bekleyecekler, iki fedai seni alıp buraya geri getirecek.

Aclun'dan bir yere ayrılmamama karar verildi.

Ama bizim üstümüzde FKÖ'nün diplomasisi, Amerikan büyükelçiliğinin tavsiyesiyle Hüseyin karşı çıksa bile, etkindi; Amerikalı diplomatların Amman, Tel-Aviv ve Washington arasında mekik dokumaları ayrıntılı biçimde olmasa da söylentiler sayesinde biliniyordu. Sözünü etmiş olduğum bu çevre içinde kendimizi özgür sanarak, bir noktadan başka bir noktaya gitsek de, güvenlik nedeniyle, her zaman toprak düzeyinde kalıp, albayların buyruklarına uyuyorduk; albayların çıkabileceği en yüksek nokta, bir masanın üstünde yatay olarak kalmayıp, bir duvarda oldukça yüksek bir yere iğnelenmiş, dolayısıyla en kuzeydeki noktayı, yani Ürdün Irmağı'nı ve işgal edilmiş topraklardaki ilk kentleri göstermek için elde bir değnek olmasını gerektiren kurmay heyeti haritalarına göre toprak düzeyiydi. Filistinliler düzlemküreler üstünde İsrail'in coğrafyasını ve adını unuturken aynı zamanda Filistin'i de ortadan kaldırdıklarını fark ettiler mi? İsrail'i maviye boyasalar da bu onu mavi denize atmak demekti; siyaha boyasalar bu topraklar Greklerin *Karanlıklar Ülkesi*'ne dönüşecekti.

Arafat ve tüm FKÖ uzlaşmalarını ve uyuşmazlıklarını kendileriyle birlikte götürerek bir başka yüksekliğe çıkıyor ve uçaklar sayesinde bir başkentten bir başkasına gidiyorlardı. Onların gözünde Filistin belki bir toprak olarak yoktu artık. Gerçekliği askatlarla hesaplanmış olmasındaydı. Doğu ile Batı arasında bir operasyonun onda birlik frankları gibi. Bununla birlikte, her birimiz duyduğumuz huzuru, tadını çıkardığımız huzuru FKÖ'ye borçlu olduğumuzu pek belli belirsiz bir biçimde biliyorduk.

Kissinger'ın Pekin'e gidişi, ertesi gün Pakistan'a dönüşü ile ilgili hiçbir bilgimiz yoktu. Bu yarın kenarında, Çin'in FKÖ'ye yaptığı yardımın azaldığından nasıl haberimiz olacaktı ki? Buradan bakıldığında neydi Çin? Önce bir addı: Mao. Sıradan fedailer ve önemli yöneticiler olsun birçok Filistinli Pekin'e davet edildi – Moskova'ya olduğu gibi. Bugün de bunların Çin'i seferber olmuş kalabalıklarla, ateşli gösterilerle karıştırdıklarını sanıyorum. Bu kalabalıkların ve gösterilerin görüntülerini ya da cenneti andıran bir günlük yaşamın öykülerini getirdiler. Aynı davetliler, her sabah sessizce ve gülümseyerek ya da gülümsemeyerek Tian'anmen Meydanı'nda İsveç jimnastiği hareketleri ya-

pan yaşlıların güzelliğinden en azından kırk kez söz ettiler bana. Bu sportif yaşlıların uzun ve cılız sakallarından da söz ettiler; oysa burada sakal bir süstür.

Filistin Direnişi mi yoksa Devrimi mi diye yazmam gerektiğini hiçbir zaman bilemeyeceğim. Bu sözcükleri büyük harflerle mi yazmalıyım? Ama Arap yazısında büyük harf yok.

Bu kitabın başında, bir çardağın altında oynanan bir kâğıt oyunu partisini betimlemeye çalıştım.

Daha önce söyledim, oyunda tüm el kol hareketleri gerçekti, ama kâğıt namına hiçbir şey yoktu. Kâğıtlar masada olmadıkları gibi, var olduklarından da söz edilemezdi; dolayısıyla kâğıt oyunu değildi bu oynanan. Kâğıtlar orada ne vardı ne yoktu, benim için Tanrı nasıl yoksa, kâğıtlar da öyle yoktu. Aldatmacadan başka bir amacı olmayan bir etkinliğin –davet edilmemin, gösterinin hazırlanıp gerçekleştirilmesinin, bana bir şeyin yokluğunu gösterme amacı güden bu sinirliliğin–, aldatmaca için aldatmacanın, her gece bu işi yapanda neye yol açacağı düşünülebilir mi? Kokain gibi eksikliği duyulan kâğıtlar. Partinin sonu başlangıcıydı: Sonunda olduğu gibi başlangıcında da hiçbir şey yoktu. Kısacası, gözümün önünden geçen resimlerin –şövalyeler, iki kılıç, üç kılıç, beş, altı kılıç, yedi kılıç– yokluğuydu. Acaba Claudel İspanyol–Mağribi kâğıt oyununu biliyor muydu?

Bu toprağın yeni işgalcileri halkını Filistin'den kovarken, kovulan bu halkın ne olacağını bilmiyorlar mıydı, gnosis yoluyla bunu öğrenmemişler miydi? Bu halk, kendi kendini yok etmedikçe, başka bir ulusa ait başka bir toprağı işgal edecekti.

– Neden bu halk yok olmadı?

Şöyle yanıt vermemek elde değil:

– Hareket halinde olan bir halk ne zaman yok edilebilmiştir ki? Böyle bir şey hangi ülkede görülmüş? Hangi yerde? Hangi yöntemlerle?

Fedailerin çok içtenlikle duyumsadıkları şeyin ne olduğunu bilmiyorum ama kanımca toprakları –Filistin– yalnızca erişilmez değildi; bu topraklar, eğer onları oyuncuların kâğıt, dinsizlerin Tanrı aradığı gibi arasalardı, hiçbir zaman var olmayacaktı. Geriye birtakım izler kalmıştı, ama bu izler, yaşlıların genellikle anımsanan şeylerin görüntülerinin

o şeylerden daha küçük göründüğü belleğinde çok bozulmuştu. Bu izler yaşlandıkça azalarak sönükleşiyor ya da anıları bunları aydınlatıp çok büyük görülmelerini sağlıyor. Bunları saklayan bellekte boyutların doğru olarak kalması enderdir. Kabartılar, çukurlar, adları, her şey değişmişti. En ufak bir ot, yeşillik koparılıp yenmişti; kâğıt, kitap, gazeteye dönüşmüş orman her gün tükeniyordu. Fedailerin hedefi kendileri için düşünülemez bir hal almıştı. Şu tiyatro yasası yüzünden el kol hareketleri etkisiz kalma tehlikesiyle karşı karşıyaydı: Temsil için prova gerekir. Elleri hayaletlerle dolu kâğıt oyuncuları ne kadar güzel, ne kadar kendilerinden emin olsalar da el kol hareketlerinin –bunu ömür boyu mahkûmiyet olarak da anlamak gerekir– başı ve sonu olmayan bir kâğıt oyunu partisini sürdüreceğini biliyorlardı. Fedailerin ellerindeki bu yokluk ayaklarının altındaki yokluk gibiydi.

"Subayların bir bölümü kullanımı Avrupa'nın, Amerika'nın, Rusya'nın büyük askeri okullarında öğretilen güçlü silahların, çelik zırhların, araçların özlemini çekiyordu. Küçük savaş anlamına gelen gerilla sözcüğüne kuşkuyla bakıyorlardı, çünkü gerilla savaşında sisle, nemle, suların yükselmeleriyle, muson rüzgârıyla, yüksek otlarla, geceleyin baykuş ötüşüyle, güneşin ve ayın durumuyla işbirliği yapmak gerekiyordu. Ancak hazır ol durumunda, hazır ol durumundaki bir adama buyruk verilebileceğini biliyorlardı. Askeri okullar şöyle böyle eğitilmiş insanlardan, yosunlar, likenler arasında yetişmiş şaklaban Araplardan disiplin, boyun eğme, zafer istemek için yeterince uygun değildi. Ağaçtan ağaca, kayadan kayaya atlayıvermek ya da iniltiye benzeyen en hafif bir gürültüde olduğu yerde çakılıp kalmak: Bunlar askeri okulda eğitilmiş hiçbir subayın başarabileceği şeyler değildi."

Yukarıda yazdıklarım çarpışmaların hilesini ve dürüstlüğünü, belki kimi zaman silahların kardeşliğini özleyen Filistinlilerin de düşüncesi.

"Bedeviler bir yandan, İsrailliler öte yandan uçaklarla ya da tanklarla tüm sivil halkı toplu olarak öldürüyorlar. Yüz gerilla kurnazlıkla İsrail'e dalsa, uçaklar baskın yapıp Filistin halkının bulunduğu kampları bombalıyorlardı. Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde, beni herhalde anladınız, eski Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde, Fas Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde sağlık fişlerine çarpı işareti ya da yıldız işaretleri konmuş frengili denizcilere hâlâ amiral denir. Frengiyle ilgili ilk çarpı işareti futbol sahasında gol atıldığında seyircilerin gösterdiği taşkınlığa benzer bir taşkınlıkla karşılandı; erkekliği kanıtlamaya gerek yok: İlk frengi çıbanı kutsal bir işaret.

– Herkes, doktoru, hastabakıcısı, aşçısı, bizimle ilgileniyordu. Ben dört çarpılı bir amiraldim. İstersen dört yıldızlı diyelim. Beş yıldız imparatorluk anlamına geliyordu. Ve de ölüm. İslam dünyasında bile tanınmış olan cüzamlı ünlü kral, üstünde iki işaret taşıyordu: Kendisine kutsal yağ sürülmüş olmasının ve cüzamın işaretini. Ağır silahlar, tanklar, toplar, hatta atom bombası isteyen en acımasız subaylar, ille de klasik savaş isteyenleri acaba amiral olmayı, belki vatan uğruna ölmeyi, ama kısacası, kendilerine ulusal cenaze törenleri yapılacağı inancıyla insan gibi ölmeyi düşlemiyorlar mıydı diye kendi kendime soruyorum.

Gerilla savaşı yalnızca Saint-Cyr'lilerin gözünde soyluluktan yoksun değildi, Soyvet Rusya da terörizm dediği bu olayın ciddiye alınmasını kabul etmiyordu. Filistin ordusunun galip gelmesi gerekiyorsa, bu ordu önce, göğüsleri tüm soylu uluslara ait kırk ya da elli madalya ve nişan yüklü Filistinli albaylarla ağır bir silah olmalı.

Ramazanda akşamleyin iftar zamanında, Ürdün Irmağı'na yakın, Ürdün'e ait bir su kaynağının bulunduğu bir yerde, iki sorumlu iftar yemeği verdi; yalnızca bir miktar ballı pasta ve daha taze olan gülüşler vardı. Saçları sırtına kadar uzamış bir genci kucaklayarak karşıladılar: Adı İsmail'di. Takma adlara, sahte adlara şaşmayacak kadar alışık olduğum için bu adamın adına da şaşmadım. (Yahya'nın İsa'yı vaftiz ettiği Damia ve Allenby köprüleri arasındaki yere komşu bu yerin yakınında, fedailer benim küçük adımı değiştirip Ali yapmaya karar verdiler). Bonaparte'vari kumral ve düz saçlar İsmail'in omuzlarını örtüyordu.

– Filistinlidir. Askerliğini İsrail ordusunda yapıyor. İbraniceyi çok güzel konuşur.

Sorumluya bu gencin profilden Araptan çok Yahudiye benzediğini söyledim.

– Dürzidir. Ama bundan özellikle söz etmez. Seni görür görmez, Fransız olduğunu da öğrenince, yüzü değişti. (Bu tümcenin anlamını hiçbir zaman anlamadım.) Bize bilgi getirmek için çok riske giriyor.

Gülüşüp yemek yerken, İsmail'e Fransızca olarak dedim ki:

– Bize İsrail milli marşını söylesene.

Bakışından söylediğimi anlamış gibi geldi bana. Şaşırdı ama sorumun Arapçaya çevrilmesini isteyerek bir zekâ çevikliği gösterdi; Mah-

cub'un bir sözüne yanıt verirken de, İngilizce olarak şöyle demişti:

*"Classic war, I don't know. Classic war or romantic war."**

Bu yanıt bana özellikle edebi gibi görünüyordu.

Yahudi nöbetçilere yakalanmadan İsrail'e varmak için gece olur olmaz yola çıkarken benim dışımda herkesle kucaklaştı.

Sorumlular bildiklerine göre, bu Arap da, Tibet'te kırk yıl kaldıktan sonra gözleri çekikleşen peder Huc'un başına geleni belki biliyordu. Filistinli profilden İbrani ama davranışıyla Batılıydı.

Bir süre önce Cereş'te otuz yaşında Sudanlı bir teğmen, Ebu Ömer'in de aynı dille karşılık verdiği bir adamın Fransızca konuştuğunu duyunca şaşırmıştı.

– Burada olup biten her şey hâlâ sizin yüzünüzden. Pompidou hükümetinden siz sorumlusunuz...

Bana bunu ve şimdi unuttuğum başka şeyleri de söyledi ama parlak saçlı, iki yanağında kabilesine özgü kesikler olan bu simsiyah yüzü; benimle yalnızca Fransızca değil, varoş aksanıyla argo bir Fransızca, hatta Maurice Chevalier söz dağarcığıyla konuşan bu simsiyah yüzü hiçbir zaman unutmayacağım. Bana hitap etmek için ellerini açıkça pantolonunun ceplerine sokup şöyle dedi:

– Burada olup biten her şey hâlâ sizin yüzünüzden. Pompidou hükümetinden siz sorumlusunuz...

Ebu Ömer ona Arapça benim Fransa hükümetiyle bir ilgim olmadığını açıkladı. Yatıştı ve çok iyi arkadaş olduk: Kendisine rastladığımda, bana her zaman gülümseyerek yaklaşıyordu. Özellikle benimle ilgili yeni bir anekdot hazırlandığını biliyordum.

– Birbirimizi anlayabilmemiz ne şans. Biz Sudanlılar olmasak, Fransızca değil, Morvan argosu konuşacaktın sen.

– Açıklasana.

– Fransa'da her taşra bölgesinin kendine özgü bir dili, bir argosu vardı, çünkü sizler, barbardınız. Bizim ülkemize gelmek için yeterince güçlü olduğunuzda, dilsel bir iskambil oyunuydunuz yalnızca. Bizi fethetmeniz için ortak bir dile gereksiniminiz vardı. Basklı asker Bask dili, Korsikalı asker Korsika dili konuşuyordu; Madagaskar'a, Çin Hindi'ne, Sudan'a çıkan Alsace'lı, Bröton, Nice'li, Picardie'li, Morvan'lı, Artois'lı askerler Saint-Cyr'li subaylarının dilini, Paris Fransızcasını öğrenmek zorunda kaldılar. Tehlikeler yerli mahallelerinde ikişer iki-

* Klasik savaş, bilmiyorum. Klasik savaş ya da romantik savaş. (ç.n.)

şer dolaşıp da yolunu kaybeden askerleri en azından temel birkaç tümceyi öğrenmeye zorluyordu:

"Lejyonere yardım edin!"

"Yetişin çocuklar!"

" İki kişi birden tehlikedeyiz!"

"Bir an önce terhis!"

"Zuhafların dostları, bize yardım edin!"

Eğlendirici, doğru ya da yanlış kökenli bir dil – önce milli eğitim sonra sömürgeler bakanı olan Jules Ferry'ye karşın. Yavaş yavaş tüm Fransa'yı kateden bu duyarlı ve hafif dil, belki de, birtakım topraklar fetheden ve sömürgelerde ölen zavallı Bröton, Korsikalı ve Bask askerlerinin anayurt Fransa'ya miras bıraktıkları o korkunç sarsıntıdan doğdu. Oralarda, denizler ötesinde ortaya çıkmış neredeyse kusursuz bir dilin, evine, yani Fransa'ya geri dönmesi için lehçeler yok olmak zorunda kalmışlardı. Bu destansı olayın bir benzeri, 1917'de belki Fas kaynaklı şu olaydı:

"Değerli arkadaşlar! Ve de kararlı arkadaşlar! Onlara sizi silahlandırıp cephane sağlayacağım dediğimde, ellerimi yalamalarına izin verseydim bana tapacaklardı. Ama ben soğukkanlılığımı koruyorum. Beni tatlı sözlerle kandıracak insan ne anasının karnından doğdu ne de peydahlandı. Kavgayı seviyorlar, ben de onları kavgaya yönlendiriyorum, arkadaşlarım. Kılıç bekliyorlardı, ben silah getiriyorum: Tüm Almanları öldüreceklerdi. Gürültülü tüfeklerle Somme'a kadar gittiler." *L'Illustration*'da yayımlanan bir konuşmanın önemli bölümlerini aktardım. "Onlar" Somme'a kadar gittiler. "Onlar" trenden indiler. "Onlar" sessizce iki yüz metre yürüyüp derin soluk aldılar. "Onlar" bin kişi kadardılar. Birinci dalga tek sözcük söylemeden yere yattı, sonra ikincisi ve üçüncüsü. Ağır ağır öldüler onlar." Gaz yüklü ani bir esinti ağızlarını kilitlemişti. Abbeville'in biraz kuzeyinde çok geniş, yünlü ve gri, kocaman bir Berberi halısı oluştu.

Tüm bunlar bana Mübarek'in anlattıkları. Bu Sudanlı subay, daha çok Kaddafi yanlısıydı. Kendisinden bir süre haber alamadım. Onun da Hamza gibi yalnızca ön adını öğrendim. Bir süre kararsız kaldıktan sonra Arafat yerine Habaş adını seçti. Size onun yakışıklılığından, yumuşaklığından ve özveri belirtisi yara izleriyle dolu yanaklarından söz etmeliyim.

Zerka havalimanına inen üç uçağın denetlemesini Georges Ha-

baş'ın F.K.H.C.'si* yaptı. Yolcular, kadın-erkek, üç gün güneşte kaldılar.

Şam'da iki hafta kaldıktan sonra fedailerin üslerine döndüm, bu üsleri öyle ağırlığını yitirmiş, öyle birbirlerinden uzaklaştırılmış buldum ki o anda yeni düzenin zayıflığını hissettim. Bu, kötü strateji uzmanı, kötü taktikçi Filistinli bir budalanın, bir aceminin, bir inatçının işi miydi? Zihnimde hemen bir görüntü oluştu: "Islak kâğıttan bir duvar." Altı yedi kişiyseniz, elinizde kişisel altı yedi silah varsa ve karşınızda hiç kimse, hatta fedailere ayrılmış dörtgen alanın bir kilometre uzağında bekleyen bedensel anlamda bir düşman bulunmuyor, ama uyanık ve balistik uzmanlarının kontrolü altında ağır silahlarla donatılmış bir düşmanı bulunuyorsa hangi yardımı beklemeliydi? Hüseyin'in askerlerine Amerikalı ve İsrailli subayların yardım ettikleri söylentisi yayıldı. (1984'te Filistinliler bunu bana doğruladılar, oysa Ürdünlü kimi subaylar olayı küçümseyerek yadsımışlardı.)

Şam'a bir kez daha gitmek zorunda kaldım. On dört yıl sonra Jacqueline bana yıkıntı halindeki Beyrut'ta Güney Lübnan'a yaptığı yolculukların birinden söz ettiğinde o yeni düzeni yeniden aklına gelecek.

– Filistinli sivil ve askerler Sabra ve Şatila katliamlarından sonra Sayda ve Sur'da birkaç saat hücrelere ya da otel odalarına kapatıldılar. Önce, hep aynı kentlerde ve bunlar arasında, kıyı köylerinde kukuleta törenleri yapıldı. Bakın nasıl yapıyordu bu törenler: İsrailli subay ve askerler köyün ya da mahallenin halkını sırayla başı kukuletalı bir adamın önünden geçiriyorlardı. Tüm köy halkı bu adamın önünden geçiyordu; casus tanınmamak için tek sözcük söylemiyor, eldivenli elinin bir parmağıyla suçluları gösteriyordu. Neden dolayı suçluydular? Filistinli ya da Filistinlilerin Lübnanlı dostları olmaktan ya da onların dostu haline dönüşmekten, patlayıcı madde kullanabilme becerisinden.

– Kukuletanın altında gizlenmiş olanlardan hiçbiri tanınmadı mı?

– Hiçbiri. Söylentiye göre bir Filistinli hain başını kukuletayla gizleyip saldırıların gerçek sorumlularını gösteriyordu. Gerçek ya gerçek olabilecek şey birkaç gün sonra öğrenildi. Kukuletanın altında bir İsrail askeri gizlenmişti. Rasgele, onu bunu, birilerini gösteriyordu. Ölünün ailesinin üyeleri şüpheli oldukları için seslerini çıkarmıyorlardı.

* Filistin Kurtuluş Halk Cephesi (sorumlu: Dr. Habaş).

Bir İsraillinin Filistinli hain rolünü oynadığı anlaşıldığında, olan olmuştu artık. Her şeye karşın, kukuletanın altından Filistinli bir dost ya da akraba ortaya çıkmasından korkarak, gerçeği açıklamaya cesaret edemiyordu hiç kimse.

– Bu oyun uzun sürdü mü?

– İki ya da üç hafta. Yeterliydi. Kuşku kol geziyordu. Bu oyunu odalar oyunu izledi.

Bir Lübnanlı kadın bana bunu anlatmıştı. Filistinli kadınlar, askerler ve sivil erkekler bir hücreye ya da bir odaya yığılmışlar. Arasızın, bu odanın dışından dehşet çığlıkları, Arapça sızlanmalar, ağlamalar, bağırıp çağırmalar, nihayet, hırıltılar yükselmiş ve bu yığılmış insanlar arasında korkunç cinayet masalları; başka Araplara, akrabalara, başka subayları suçlayan, mücadele arkadaşlarına ihanet eden, gizli, özellikle de askeri kaynakları açıklayan fedailerce güdülen kin masalları uyduran Arap sesleri duyulmuş...

Oysa tüm saydığım bu şeyler Arapça konuşan İsrailli askerler tarafından provaları yapılmış, oynanmış ve bantlara kaydedilmiş, sonunda bu bantlardan halka yayınlanmıştı, ama önce odalarda ve neredeyse özel bir biçimde; çünkü, bildirilen her sözde ihanet sırasında sanki bir fon müziği gibi, alaylı, ironik ya da sözde nefret belirten gülmeler duyuluyor, İsrailli subaylar itirafları İbranice yorumluyorlardı. Ertesi gün ve daha ertesi gün aynı bant kaydı, bu kez daha güçlü olarak, köy meydanlarında hoparlörlerden yayınlandı. İsrail ordusunun tüm bu tiyatro oyununun bir tek amacı vardı: Şii ya da Şii olmayan Lübnan halklarını, özellikle de Filistin halkını şaşkına çevirmek, çıldırtmaktı. Olay 1982 Eylül'ünde meydana gelmişti. Belki de Tel-Aviv stüdyolarında kayda alınmış olan bu Arapça koca blöfle halka, bağırarak şöyle seslenilyordu: "Der Yasin'i anımsayınız!"

Bu montajın anısı bir Fransızın şunları söylemesine neden olmuştu:

"İsrail'de 1982'de Lübnan savaşı karşıtı büyük gösteri, bu istilanın başlamasından önce programlandı. Her şey öngörülmüştü: İstilanın kendisi, Beyrut bombardımanları, Beşir Cemayel'in öldürülmesi, Şatila katliamı, tüm dünya televizyon ve gazetelerinin apaçık tiksintisi; dünyanın nefretine ve İsrail'in yüzünü daha az kirli göstermek için son temizliğe, gösterinin kendisine kadar her şey öngörülmüştü."

Bayan "Ş..." de şöyle demişti:

"Bir kamyon ve bir hoparlörle bizi Der Yasin'den kaçırttılar."

Bu oyunun yönetmenini ya da orkestra şefini düşlediğimi itiraf ediyorum; adam belki bir çığlığı, yapmacık bir hınltıya yeniden başlatan, Tsahal'da küçük rütbeli biriydi; sızlanmaları ve acıları daha vurucu kılmak için Arap kıyafetleri içinde yapılan provaları düşlediğimi de itiraf ediyorum. Belki de Tel-Aviv'deki Habima Tiyatrosu'nun çok büyük bir yönetmeninin işiydi bu, kim bilir?

1971'e dönelim. Aclun ve çevresinde, fedailerin üslerinin bulunduğu her yerde –bu üslerin fazla hafif düzeninin neredeyse hiçbir savunmaya olanak vermediğini daha önce söyledim. Her birinin yeri Ürdün kurmay heyeti tarafından biliniyordu– Çerkez subaylar, Bedevi yardımcılarıyla birlikte şu marifeti göstermişlerdi: Gece karanlığında uzakta gizlenmiş hoparlörler direnişin sorumlulularının çoğu zaman seçilemeyen seslerini yayınladılar.

"Hepimiz kuşatma altındayız, teslim olalım. Silahlarımızı kraliyet askerlerine teslim edelim. Kral bize, silahını bırakıp yaklaşacak her fedaiye ertesi gün silahını geri vereceğini vaat etti. Savaş sona ermiştir. Hiç kimse kötü muamele görmeyecektir. Kralın ve Ebu Ammar'ın adına konuşuyorum." (Yaser Arafat)

Saat onla gece yarısı arasında çınlayan hem uzak hem de yakın bu seslerin çoğunlukla genç askerler üzerindeki etkisini düşünelim. Bunlar geceleyin ormana ve dağlara egemen olan, çok güçlü sesler, Ürdün Irmağı'nın öteki kıyısından duyulan dağların kendi sesiydi ve yayın aygıtı kötü olduğundan seslerin tanınmaları olanaksızdı.

Hüseyin'in orduları 1971'in haziran ve temmuz aylarında fedaileri kuşattı, resmi kayıtlara göre üç yüz-dört yüz kadarı öldürüldü, binlerce tutsak çeşitli kraliyet hapishanelerine ve Zerka Kampı'na gönderildi; geri kalanlar Suriye'ye, İrbid'in ötesine kaçmayı başardılar; birçoğu Ürdün Irmağı'nı geçti, burada İsrailli subay ve erler tarafından silahları ellerinden alındı ama çok dostça karşılandı. Şeflerinin sözde ihanetini duyarak kaçmışlarsa, İsrail'de, düşmanın karşısında kendi gerçek ihanetleriyle baş başa çok yalnızdılar. Fedailer gibi ve onlarla birlikte çarpışan iki Fransız İrbid'e kadar gitti. Filistinli şehitlerle birlikte İrbid mezarlığına gömüldü. Kaçışta, korkaklıktan, dehşetten çok daha öte, yüce bir şey buluyorum. Filistinli askerler "beklenmedik olan"ın ansızın ortaya çıkması sonucu kaçtılar. Beklenen ölüm gelmedi. Mermiler, vaat edilmiş acılar, ölüm, yaralar: Bunları bekliyorlardı. Ama gece yarısı duydukları bu gürültüyü beklemiyorlardı; bunun motorların, yere inmiş helikopterin ona katlanmış gürültüsü, birkaç top

atışının, makineli tüfeklerin yaylım ateşlerinin gürültüsü olduğunu sonradan öğrendiler ama gerçekte ne obüs ne mermi vardı ve bu gürültüler ihanet ettikleri söylenen şeflerinin ihanetini iyi duyurmak için ansızın kesildi. Panik aslında burada hemen yazmam gereken bir sözcük, çünkü panik yüzünden bacaklar kendiliklerinden kımıldıyor, ölümden kaçma çabası içinde değil, "beklenmedik olan"dan kaçmak için (ve ansızın –aslan yavrularını– talimde gördüğümde belki beni bu kadar üzen buydu. Onları "kabul edilemez"e hazırlamak olanaksızdı), Ürdün ordusundan kaçmak için değil, İsrail'de bile, intihar edercesine kaçmak için.

"Ona karşı şeytanla bile birleşirim."

Oysa şeytan iki kez ortada: Bana ihanet etmemi söyleyen şeflerin sesi ve şeytanla, yani İsrail'le bu gerçek ittifak.

Sesten kaçmaya çalışırken bir sığınak bulmayı umut ediyorlardı ve belki İsrail'e geçtiklerini bilmedikleri için, kendilerini Filistin'de sandılar, aslında zaten Filistin'de değil miydiler? Panikten söz ederken, Tanrı Pan'ın eşit uzunlukta olmayan sazlardan yapılma flütüyle çağırıp çağırmadığını, kendisinden korkulup korkulmadığını bilmiyorum. Bu flütün nağmeleri öyle okşayıcı imiş ki bunları duyan Pan'a doğru gittiğini sanarak kendini olmadık bir yere atarmış. Dumanlar yükselip Ay'ı örttü. Eğer tepeden tepeye sekerek giden o gür ses Tanrısının sesi idiyse, elekroakustiğin mucizelerinden hiç haberi olmayan fedailer koşup Tanrıların Tanrısına sığındılar. "Jouer des flûtes"* deyiminin kökeni belki bu yüzden Tanrısal.

Dehşet beden, kollar ve bacaklar tarafından keşfedilmese bile, Atlantik'i geçmiş bulunuyordu. Sık sık gittiğim Amman'da Amerika'nın ve kral Hüseyin'in armağanları olan silahlarla yüklü Boeing'ler otelimin üstünden uçuyorlardı.

Her birinin ön adı da Guy olan iki genç Fransız, daha önce söylediğim gibi, öteki mücahitlerle birlikte İrbid'de gömülü. Yirmi yaşlarındaydılar. Fransız kadın arkadaşları onlarla birlikteydi. Filistinlilere yıkılan duvarlarını yeniden örmeleri için yardım ediyor, böylece aynı zamanda duvarcılığı ve Arapçayı öğreniyorlardı. Vahdet'te tanıdığım bu iki Guy, özgürlüğüne kavuşmuş ve yerleşik ama çağdaş düşüncelerle dolu 68 Mayıs'ının çocukları gibi görünmüştü bana.

– Faşist olduğu için Hüseyin'i devirmek ve yerine Sovyet yanlısı

* Türkçeye bire bir çevrildiğinde "flüt çalmak" anlamına geliyor ama Fransızca'daki asıl anlamı "koşmak".

olmayan bir devrimci rejim getirmek gerek.

– Hangisini?

– Örneğin, durumcuların yöneteceği bir rejim.

Direnişin dönemlerini böyle anlatmam, bu güler yüzlü ve genç hareketin sürekli olduğunun anlaşılmasına olanak vermeyecek. Eğer bir tek görüntüyle anlatılsaydı, şunu önerirdim: "Art arda gelen değil de, tersine, uzun süren, ama neredeyse hissedilmeyen, neredeyse kımıltısız bir yer sarsıntısı ülkelerin tümünü kat edebilirdi" ya da "Kasıklarını tuta tuta gülecek derecede neşeli, ama, El Al uçağında, elinde pimi çıkarılmış el bombası, Yahudi mürettebata yavaş yavaş Şam'a inmesini buyuran Leyla Halit'in önünde diz çöken tüm bir halkın neredeyse sessiz olan güçlü kahkahası. Şam'a iniş gerçekleşti. Sonra sanıyorum Amerikalı erkek ve kadınlarla dolu üç Swissair uçağı yere indi ve, daha önce söylediğim gibi, Habaş'ın emriyle Zerka pistinde, yan yana, güneşin altında bekletildi."

Birkaç gün sonra çocuklar ayaklandı. Bunu ayaklanma diye nitelemek gerekiyor, çünkü gençler: Filistinli erkekler, Filistinli kadınlar, Ürdünlü on altı yaşlarında birkaç kız ve erkek, gülümseyerek, gülerek "*Yaya! El malik!*" (Yaşasın Kral) diye bağırarak Amman'ın ana caddelerinde Ürdünlü zırhlı araçlara yaklaşıp, içindekilere birer buket çiçek veriyorlardı. Tankların içindeki şaşırmış ama pek mutlu askerler kulelerini açıp sevinçle kollarını uzatıyorlardı: Çiçek veren bir genç kız içeriye, askerlerin ayaklarının dibine, gizlediği el bombasını bırakıveriyor ve tank infilak ediyordu. Kız arkadaşları tarafından el çabukluğu ile gizlenip hemen bir ara sokağa itilen bu hanım kız kendisine yeniden çiçek ve el bombası getirilmesini beklerken dinleniyordu. Bu böyle devam edip gidiyordu. Bunları bana elbette Amman'da anlattılar. Direniş böyle düşlenmiş acımasızlıklarla mı süslenmişti, bir halk ayaklanması mı hazırlanıyordu? Anlatılanlar meydana gelmiş miydi? Her ne olursa olsun, Kral Hüseyin'in başbakanına, kızının aşkettiği tokadın yankısı hâlâ devam ediyor.

Bu çocukları düşünürken, bir civcivi parçalayıp yiyen bir tilki gözümün önüne geliyor. Tilkinin ağzı kan içinde. Başını kaldırıp o güzelim, pırıl pırıl, beyaz, sivri dişlerini gösteriyor, dudaklarında çocuksu bir gülümseme belirmesi için çok şey gerekmezdi. Gençliğini ayaklanmada, ayaklanmayı gençliğinde yeniden bulan yaşlı bir halk bana kimi zaman uğursuz gibi görünüyor, çünkü aklıma baykuş geliyor. Bu anımsama "görüntü patlamalarıyla" geliyor ve bu kitabı yazan adam çok

uzakta, gitgide daha çok yaşlandığı için tanınması gitgide güçleşen bir cücenin çok küçük beden ölçüleri içinde kendi görüntüsünü görüyor. Bu son cümle bir yakınma değil, yaşlılık düşüncesini ve yaşlılıkta şiirin aldığı şekli, yani gözümde boyutlarımın küçülüşünü yansıtmaya çalışıyor ve kendisiyle karışarak arkasında yok olacağım ufuk çizgisinin tüm hızıyla geldiğini görüyorum. Geri dönmeyeceğim.

Şam dönüşü Cereş'ten geçerek, Gazze kampında küçük bir hastane açmış olan Alman Doktor Dieter'i yeniden görmek istedim. Lübnanlı, güler yüzlü bir başka doktor beni karşılayıp dedi ki:

– Doktor Dieter artık burada değil. Almanya'da. Siz onun dostuydunuz. Bakın neler oldu: Hapse atıldı, işkence gördü. Sonunda Federal Almanya büyükelçisi onu vatanına geri göndermeyi başardı. Ürdün ordusu Gazze kampına girmişti, amacı kendi gücünü kabul ettirmek, belki de burada gizlenen fedaileri aramaktı. Çocukları, kadınları, canlı olarak buldukları herkesi dayaktan geçiriyorlardı. Yaralılar olduğunu bildikleri için, Doktor Dieter, Alman hemşire-rahibe ve erkek hasta bakıcı, yanlarında alet çantaları ve ilaçlarla, alkol, sargı ve acil olarak gereken şeylerle, hep birlikte Gazze'ye gittiler. Yaralıları tedaviye başlar başlamaz çevreleri askerlerle sarıldı. Ürdünlüler bildiğiniz gibi vurmaya devam ettiler. Dieter, bir hemşire ve bir hastabakıcı sizin Nebile Naşaşibi ve Doktor Alfredo ile birlikte hapsedildiğiniz hapishaneye kondular. Bence Amman'da fazla dikkat çekmeyin.

Keşke direnmek istemiş olsaydı... ama Dieter hastalarına bağlı, zorluklara, yorgunluklara alışık, yalnızlık çektikleri için akşamları kendisine gelen hastalarıyla geceleyen yüce bir Almandı: onlara birkaç sözle, bir aspirinle güç veriyordu. Sarışındı, inatçı ama kırılgan biriydi.

Şam'da Bedevilerin galip geldiklerini öğrenmiştim. Lübnanlı doktorun öyküsü başka bir şeyin daha farkına varmamı sağladı: Filistinliler mahvolmuşlardı.

Bekaa Kampı'nda, kamp sorumlusu, yüz yaşlarındaki yaşlı Arap, çok erkenden, yine sağlık yürüyüşüne çıkıyordu. Yalınayak, üstünde beyaz entarisi (*abaya*), kırışık yüzünün çevresinde beyaz bir atkı, gün doğarken, çoğu zaman da gün doğmadan yola koyuluyordu. İlk namazını böylece yolda kılıyordu. Yakındaki caminin minaresinden gelen ezan sesini sofuca dinliyordu. Hac yürüyüşüne yeniden başlıyor ve yavaş yavaş, ama dinginlik içinde, Ürdünlü askerlerin hatlarına doğru gidiyor, hatta fazla dikkat etmeden bu hatları geçiyordu. Tüm subay ve

askerler bu asırlık, ama hâlâ dinç yaşlıyı selamlıyorlardı. Selamlara ancak dönüş yolunda, ikinci kez, ama ters yönde Bedevi askerlerin ortasından geçerken yanıt veriyordu.

– Onların bir fincan kahvesini kabul ediyorum. Subaylardan biri Tunus'ta bulunmuş. Kahveye portakal suyu katmayı biliyor. Çok seviyorum.

– Subayı mı?

– Kahveyi. Beni dinlendirip geri dönmemi kolaylaştırıyor.

Güneş batarken yaşlı adam kaygısızca kampa dönüyordu. Uzaktan, alacakaranlıkta, bastonsuz, oldukça dik, beyaz bir gölge görünüyor, sonra arkasında çok uzun, siyah gölgesi kayboluyordu.

Giderken adımlarını sayınış oluyor, dönüşte bu sayının doğruluğunu kontrol ediyordu. İçten pazarlıklı ve gülümseyen ama tedbirli bir Direniş başlıyordu. İlk Ürdün hatlarına kadar olan mesafe çabucak hesaplanmış ve silahların nişangâhları ayarlanmıştı. Fedailer bu asırlık yaşlı adama bir sefertasıyla çorba getiriyor, o da kimi zaman ilk silah seslerini duyduktan sonra uyumak üzere daracık odasına gidiyordu.

Bir gün onun yaşını doğru bilip bilmediğini öğrenmek istedim; yoksa bu bir efsane miydi? Kendisiyle sık sık konuşan Kerim'e sordum bu soruyu. Meğer bu yaşlı sorumlu yüz yaşında değil, altmış yaşındaymış. Çok derin kırışıkları, şimdiden beyazlaşmış bıyığı, kirpikleri sayesinde gerçek yaşını gizliyordu ama arazi yarıklarını ve bunların gölgelerini kullanan fedailer gibi, o da cildindeki yarıkları kullanmıştı. Geri döndüğünde hiçbir şey gözünden kaçmamış oluyordu: Ürdünlü askerlerin silah donanımından ayakkabılarının rengine, daha zor seçilebilir bir çalılık ya da bir palmiyeye, zırhlıların sayısına ve adlarına kadar, her şeyi görmüş, aklında tutmuş oluyordu; zamanı, saatleri, dakikaları, her şeyi aktarıyordu. Kampın öteki yakasında, oldukça büyük bir çadırda iki karısı ve fedai üslerinde yedi oğlu vardı.

Légion d'honneur nişanı solda taşınır, öyle değil mi? Bu nişanın öteki madalyalarla birlikte adamın sağ göğsünde olduğunu kimse fark etmemişti. Bunları çölde taşımakla nasıl bir tehlikeyle karşı karşıyaydı? Neden öldü? Yaşlılıktan mı? Yorgunluktan ya da bir mermi yüzünden mi? Peki gerçekten ölmüş müydü? Oyununu bu kadar az gizlemiş olmasına şaşıyordu. Beni gördüğünde gözlerinin içi gülerdi: Ben de onun gibi bir sahtekârdım. Kalem kâğıdım olmadığı için hiçbir şey yazmıyordum, belki beni incelemiş ve anlamıştı.

İlk iki hece beni bilmediğim bir yere götürürdü. Sadece Filistinli adı onları betimleyebilir. Kuşkusuz gizi, en önemli düşmanlarının gecesinden gelen bu dört hece. 28 Eylül 1970 ifadesi yalnızca Gregoryen takviminizin ölçtüğü zamanın sağ çizgisi üstünde bir noktaydı, "Eylül 70" yüz milyon kişinin duyduğu heyecanla yüklü bir parola olmuştu.

Golda Meir gençken Filistin Güzeli seçilmişti. Filistin, adı Filistilerden gelmiş zaten. Bu satırlar ve tüm bu kitap hızla gelip, hemen kaybolan baş dönmelerine yol açan küçük bir eğlenceden başka bir şey değil. "İslam", "Müslüman" sözcükleri de bende baş dönmelerine yol açıyordu.

Bekaa'dan Ürdün Irmağı'na doğru yola çıkıp, uyduları izlemekle görevli Amerikan radarının önünden geçerek, bu yoldan Aclun'a varırsınız. Boş ya da yarı yarıya dolu sigara kutuları dışında, çatışmadan bir ay sonra, Filistinlileri anımsatan her şey yakılmış, gömülmüş ya da yalnızca alınıp götürülmüştü. Kala kala kömürleşmiş çalılıklar kalmıştı geriye. Ya da fedailer öldürülmüş, tutsak edilmiş, kraliyet hapishanelerinde süründürüldükten sonra çölde Suudi Arabistan sınırına kadar götürülmüşlerdi. Tutsaklar bu hapishanelerde çölde olduğundan daha çok işkence çekmişlerdi. FBI uzmanları o dönemde ne yazık ki havalandırma olmasa da daha rahattılar. Kırlarda buğdaylar, arpalar, yulaflar, baklalar çatışmalar sırasında zarar görmüş, parçalanmıştı. Tümüyle, ilik lerine kadar hırpalanmış, kömürleşmiş aynı doğayı özellikle Şatila çevresinde yeniden görmek için 1976 Beyrut'unu ve 1982 Beyrut'unu beklemek gerekti. Çamların ve köknarların iliklerine varıncaya kadar siyaha kestiğini öğrendim. Bir cinayetin meydana geldiği yerlerde işaret niteliğinde kimi döküntülerin çoğu zaman kaldığını okudum. 1972' de, Golan yamaçlarında küçük bir Çerkez köyünde, altı yıllık İsrail işgalinden sonra, Şam'dan gönderilmiş (elbette Arapça yazılmış) üç mektup parçası buldum. Üçü de, kaçıp Şam'a sığınmış aynı Suriyeli asker tarafından yazılmıştı; Kuran'dan yapılmış birçok alıntı dışında -ki buradan, Tanrının, bir askerin kendisine merhamet dilenmesi için, bu askeri hayatta bıraktığı anlaşılıyor gibiydi- mektuplarda başkaca yazı yoktu. Gönderilen kişiler, ailesi, ölmüş ya da bunları zamanında almamıştı. Bu mektupları ilk okuyanlar İsrailli askerler oldu, ve de orada bıraktılar. Yeşil panjurlu, damı kırmızı kiremit kaplı, o küçük Çerkez köyünün küçük dört evi, pencereleri, kapıları açık durum-

da, terk edilmişti. Avranches Çıkarması'ndan sonra Normandiya'da Comiler tarafından yağma edilen böyle birkaç köy görüldü.

İşin tuhafı, Aclun'da ortadan kaldırılamayan şeyler, toprağa kazılmış çukurlardı. Fedailerin yanındayken içinde uyuduğum üç küçük sığınağı yeniden gördüm. Duvarlar ve tavanlar is içindeydi. Birkaç kahverengi battaniye parçası yerde ölülerle birlikte orda burda sürünmekteydi. Bir taşa takılmış bir kâğıt parçası, kimi zaman plastik kaplı bir kimlik, dört köşesi kıvrılmış mavi-yeşil renkli, üstünde sağ köşede fedayinin fotoğrafı ve özellikle Arapça takma adıyla hemen tanıdığım uzun kimlik kartları sayesinde olanları öğreniyordum. Köyün içinden geçerken, köylüleri ve karılarını görmeden önce, sessizliğin yok olduğunu fark ettim: Her şey hışırdıyor, sanki herkes gıdaklıyor, kişniyor, çene çalıyordu. Bu köyde hiç kimse selamımı almadı ama hiç kimse de kaba, dostça olmayan ne bir harekette bulundu ne de bir söz söyledi. Filistinli düşmanlar arasından geri gelmiştim, ölüler arasından çıkıp geri gelen hortlaklar gibi.

Amman'a geldiğimde tüm Filistin direnişi doruğa varmış bir düzensizlik içindeydi. FKÖ'nün bir süre sonra vereceği birlik görüntüsünden henüz eser yoktu, tersine, direnişin on grubu arasında uyuşmazlık, hırçınlık, neredeyse kin görülüyordu. Ne eleştirilerden ne de iç rekabetlerden kaçan El Fetih birleşik bir görünüşü sergileyen tek hareketti; bu işi de öteki hareketleri kınayarak yapıyordu.

Temmuz 1971'den, dolayısıyla Aclun, Cereş, İrbid çatışmalarından itabaren olup bitenler beni hâlâ şaşırtıyor. Fedailer arasındaki ilişkilerde bir tür tatsızlık görüldü, ben de şuna tanık oldum: Yirmi yaşlarında iki fedai tanıyordum. Her ikisi de Ürdün Irmağı kıyısında aynı üste dost idiler, ancak biri yalnızca fedai olarak kalmış, öteki ufak bir rütbe elde etmişti. Bir gün Bekaa'da, yalnızca fedai olanı, Amman'da (yirmi kilometre) hastalanmış olan karısını görmeye gitmek için önümde izin istedi. Diyalog şöyle gelişti (elbette anımsadığım kadarıyla):

– Selamünaleyküm.

– Aleykümselâm.

– Ali, bana yirmi dört saat izin verebilir misin, karım hamile de.

– Benimki de hamile. Ama ben buradayım. Bu akşam nöbetçisin.

– Yerime birini bulurum.

– Yerini alacak olan mı nöbetçi, yoksa sen misin?

– İki üç arkadaşım kabul etti.

– Olmaz.

Ses tonu yükseldikçe, biri yalvaran durumunda iken öteki, sanki söz konusu olan normal, beklenen, zorunlu sözcüğünün dinsel anlamına göre zorunlu bir nöbet değişimiymiş gibi, küçük bir komutan ses tonuyla, hatta tınısıyla konuşuyordu. Artık ne disiplin ne de kampın güvenliği değil, rütbelilerle, sade askerlerin her zamanki rekabeti söz konusuydu. Henüz ortada olmayan tek bir vatan uğruna çatışan iki erkek.

Aralarında o gün doğan kinin bugün de çok canlı olduğunu sonradan öğrendim; her ikisi de anlaşılan çok güzel İngilizce konuştukları için bu dilde yayımlanan gazetelere yaptıkları açıklamalarda, hâlâ geçmemiş o kinin yankıları sürüp gitmekte. Önceden var olan kinin, daha da artması için iki dosta mı gereksinimi var?

Doğuştan ya da akrabalık yoluyla Filistinli olan herkes yola koyuldu. Bu döneme –1971 sonu– doğru Filistinli fedailerin Lübnan'a ikinci kez sızması sanıyorum önce Suriye yoluyla başladı. Belki daha açıkgöz olan kimileri –Ürdünlü bir kayınpeder ya da bir kayınbirader sayesinde– Amman yakınlarında arazi satın aldılar. Bunların Haşimi Krallığı'nın en zenginleri olduklan söylenir. Kendileriyle yalnız kaldığınızda gerçek devrim dönemine ait –1968-1971– kimi sözcükleri hâlâ kullandıklarını fark edersiniz: Paris'te firma yöneticisi olmuş eski bir köylünün hâlâ kullandığı, çocukluktan kalma taşra ağzıyla söylenen, kimi sözcükler gibidir bunlar. Sizi o zamanki suç ortakları gibi hissederler ve artık öyle olmadığınızdan korktukları için, yüzlerinin kızarıklığına ince bir örtü iner. Çabucak ve siz sormadan "kentin en kibar mahallesi" Cebel Amman'daki evlerinin fiyatını söylerler.

Sorumluların –tanınmış, adları Batı gazetelerinde geçen sorumlulardan söz ediyorum– nasıl dolar milyoneri olduklarını anlamam için senelerin geçmesi gerekti. Pek iyi bilmeseniz de, gözkapaklarınızı yarı yarıya kapatıp bildiğiniz şey artık Direniş denizinde birkaç dağınık ada değil, diğerlerinin bilgisi altında, içinde herkesin çekmecesinin ya da çekmecelerinin bulunduğu gerçek bir çelik kasaydı. Herkes burada İsviçre'deki ya da başka bir yerdeki servetinin kanıtlarını saklıyor, aynı zamanda başkalarının ne sakladığını biliyordu, çünkü çoğu zaman servet paylaşılan bir ganimetten başka bir şey değildi.

Mücahitlerin tüm bunlardan haberi vardı. Bir tapu senedi kolayca gizlenebilir ama bir orman, bir villa ve kadastro gizlenemezdi. Yüksek komuta heyeti de bunu biliyordu. Belki de bundan yararlanıyordu kim bilir? El Fetih'te Ebu Hasan'ı ve spor arabalarını ve Boşasi tarafından

ayrı ayrı betimlenen güzel kızları bilmeyen yoktu. Boşasi (*beaux châssis*)* adamın sanıyorum bu yüzden takma adıydı. kendisiyle iki üç kez karşılaştım; ilk karşılaşmada keyfi kaçtı, çünkü keyiflenen fedailerin önünde ondan bir kimlik kartı göstermesini istemek zorunda kaldım. Yarı kızmış, yarı eğleniyormuş gibi ceplerini karıştırdı ve montunun cebinden, yanaklarına kan hücum etmiş durumda, her fedainin üstünde taşıdığı zümrüt yeşili kartı çıkardı. Enerjik ve çok atletik olan Boşasi, operasyonlarını hazırladığı Kara Eylül'ün sınırsız gücü olan sorumlusuydu. Bana söylendiğine göre, Arafat, FKÖ'nün yararına onun kendini beğenmişliğini kullanmıştı. Bu adamın ve Budia'nın ölümünü –arabası infilak etmişti– bir yenilgiyi öğrenir gibi öğrendim. Olup bitenleri yavaş ama emin bir şekilde yeniden düşünerek, şimdiki durumu kavrıyordum. Kendi kendime aşağı yukarı şöyle diyordum:

Mücahitlerin, lüks bir eve zorla girdiklerinde ve özellikle kilolarca yeni ve yeşil yüz dolarlık banknotlarla oynayan kimi sorumluların ahlâksızlığı ortaya çıktığında, gözlerini hırs bürümüş olması normaldir. Bir devrimci hareketin başarıları görüldüğünde özveri, ilk andan itibaren işin içinde olunduğunun kanıtına dönüşür. Bir dava uğruna tam bir özveriyi, bir mevki elde etmek için çevrilen bir dolaptan, para ya da iktidar tutkusu içinde çok özenle hazırlanan bir plandan nasıl ayırmalı? Özellikle de hırslı biri kalkıp da "Kendimi tümüyle halkın iyiliğine ve devrime adadım" dediğinde. Bir sorumlunun önümde zenginliğini haklı gösterirken Fransızca söylediklerini tam olarak tırnak içinde ahntıladım (Temmuz 1984).

Sonunda, gecikenler, iş işten geçtikten sonra ortaya çıkan devrimciler, devrim artık bir devlet olduğunda koşa koşa gelenler, "uzun yürüyüş" sırasında iktidarın o nefis tadını öğrenmiş olan savaşçılarla silah kullanmadan, yumruk yumruğa dövüşmek zorundan kalıyorlar.

Cannes'da Saika Örgütü'nün en büyük şefi Zübeyir Muhsin'in çok lüks bir otelde öldürülmesi beni aydınlattı, ama öyle bir ışıkla aydınlanmışım ki kendimin de fedailer için silah ve yiyecek alımlarına ayrılmış fonların zimmete geçirilmesini gösteren bir ışıklı tabela durumuna gelmiş olabileceğimden korktum ve kafama öylesine ani dank etti ki –kısa sürmüş olsa da- dünyada bunu keşfeden tek kişi olduğumu sandım. Roma'da ve Paris'te FKÖ sorumluları, aralarında gülüp en yüksek kalitede purolar –sanıyorum "*muist*" – içerken şöyle diyerek beni yine şaşırttılar:

* *Beaux châssis*: Güzel kadın vücutları. (-ç.n.)

– Canım bunu zaten hepimiz biliyorduk. Aramızda ona "Şark Halısı" adını takmıştık.

Hepsi biliyor idiyse Muhsin, yaşadığı sürece herkesi susturacak ne biliyordu?

Yazdıklarımı yeniden okurken şimdiden polemik havasına girmiş olduğumu anladım. Suyun yalnızca çeneme kadar geleceği tiyatrovari boğulmadan uzaklaştım işte.

Hitler'in her günkü ilk ve amansız ödevi, uyandığında fiziksel benzerliğini, her kılı burun deliklerinden çıkmış gibi görünen, yanları tıraş edilmiş neredeyse yatay o süpürge bıyığını yeniden bulmaktı. Gamalı haçının kolları nasıl sola doğru dönük olamazsa, siyah ve parlak perçemi de parlak alnında yanlış tarafta olamazdı; gözlerinin duruma göre öfkeli ya da okşayıcı parlaklığı ve ünlü ses tonu, söylenemeyen geri kalan şeyler de değişmemeliydi. Yataktan çıkar çıkmaz, Reich'ın önemli kişilerinin ve Mihver Devletleri'nin büyükelçilerinin karşısına sarışın ve bıyıksız, sakalsız genç bir Finlandiyalı olarak çıksa ne olurdu?

Eğer bir insan simge haline gelmişse, çifte tabanından şapkasının derinliğine, Necaşi* çoraplarından şemsiyesine, Marlene gibi ayak bileğindeki zincirden sigara ağızlığına kadar, tepeden tırnağa hep aynı olması gerekir. Purosuz bir Churchill düşünülebilir mi? Churchill'siz bir puro gözünüzün önüne gelebilir mi? Bir kefiye Arafat'tan başka birinin başına takılabilir mi? Herkese olduğu gibi bana da yepyeni bir kefiye verdi ve "Bunu beni *anarak* takın" dedi. Fotoğraflarını imzayalayan artistler kadar serbest olmadığı için, kendisinden bir parçayı armağan ediyordu. Batılıların gözünde Arafat kefiyeli, sakalı uzamış biri. Kendisini gördüğümde çok şaşırdım; önce, önden gördüğümde, kendisine benziyordu, bana yanıt vermek için başını çevirdiğinde sol profilini gösterdi, o zaman başka bir adam gördüm. Sağ profili sert, sol profili ise çok yumuşaktı, bu pozisyondayken gülümsemesi neredeyse kadınsı oluyor, bu kadınsılığı örneğin kefiyesinin siyah beyaz saçaklarıyla oynayarak, sinirli hareketlerle daha da belirgin kılıyordu. Saçaklar ve püsküller boynuna, kimi zaman da gözlerine kadar düşüyordu, tıpkı öfkeli bir delikanlının alnına düşen saçları gibi. Bu kadar sevim-

* Necaşi: Habeşistan hükümdarlarına Hz. Muhammed tarafından verilen unvan. (ç.n.)

li ve kahve içmediği zamanlar gözünü dikip çok uzaklara bakan bu adamı bir buçuk metre mesafeden gördüğümde, insan kendine ve başkalarına aynı görünmek isterse, sanki körü körüne, bedenin anlaşılmazlığı içinde göstermesi gereken çabaları düşündüm. Kurbağa uykuya dalsın ve şakrak kuşu uyansın mı? Değişen Arafat belki düşünen Arafat'a denk olurdu? Fedailer huzur içinde geçen neredeyse bayram günlerini -ki betimlemeyi isterdim- yalnızca ona borçlu değillerdi. Yalnızca ona borçlu değillerdi ama yenilginin tek sorumlusu oydu.

Eylemsizliği düşünülmüş bir şey, dolayısıyla kesintisiz bir eylem miydi? Bu kocaman örümcek hiçbir şeyi belli etmeden çalışıyor, yüzeyi genişleyen hareli ağını neredeyse kımıldamadan sessizce örüyor, diye mi düşünüyordu kahve üstüne kahve içerken, beni dinlemese de işiterek ama çok uzaklara bakarak, ağının gerçek yüzeyini genişleterek örmekte olan öteki kocaman örümceğe, Golda Meir'e şöyle bir göz atarak? Örümcek ağının üstünde dikkatle yürüyen bir sineğe özgü ihtiyatla birkaç söz söylemişti Arafat. Doğru muydu bu? Yoksa Suriye'de Mareşal Tlas'ın oynadığı oyunun aynısını mı oynuyordu?

"Önce, en sıradan unutmabeniden, aslanayağına kadar, Suriye'nin tüm gülleri, sonra Assadia ve Talarnia adını verdiği bilinmeyen çiçekler; daha sonra erişilmez on sekiz kadın: Monako prensesi Caroline, Lady Di, 83 dünya güzeli, Lady X, Louise Brooks Loulou, başkaları, ve her biriyle ilgili, kendi yayınevi tarafından yayımlanmış bir şiir."

Filistinliler, kocaman yüzüklerine karşın, *Playboy*'u karıştırırken mastürbasyon yapan Mareşal Tlas'tan böyle söz ediyorlar, dedi bana bir sorumlu gülerek.

İşte FKÖ sorumlularından birkaçının portresi:

Ebu Ali İyad hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceğim. Ya da neredeyse hiçbir şey. Arafat'la birlikte fotoğrafları FKÖ'nün ve Filistin konutlarının tüm duvarlarında asılı. 1971 Haziran'ında Cereş bölgesine komuta ediyordu. Ürdün ordusu Filistinlilere ateş açmış, onları kuşatmıştı. Her iki tarafta da ateşkes gerçekleşti. Arafat'ın aracılığıyla Ebu Ali İyad şu konuda uyarıldı: Yarı körlüğünü, topallığını, ancak bir bastonla ağır ağır ve güçlükle yürüyüşünü bahane ederek, Hüseyin ona, eğer fedaileri, silah arkadaşlarını terk ederse, hayatının bağışlanacağı konusunda garanti verdi. Oysa o yerinde kaldı. Herkes öldürüldü. Doğulular, hatta Batılılar Bayard hakkında hiçbir şey bilmiyor. Demek ki

ölmek yeterli değil. Tüm Filistinliler Ebu Ali İyad'a karşı büyük bir saygı gösteriyorlar, ama şunu belirtelim: Arafat Hüseyin'le kucaklaştığı anda, belki aynı Hüseyin'in Filistinlilere başka bir tuzak hazırladığını anımsamıştı. Hayatı bağışlama önerisinin anlamı şuydu:

"Size bir korkak olma olanağı sağlıyorum. Bu olanaktan özellikle yararlanın ki ben de böylece tüm Filistinlilerin gelecekte utanç konusu olayım ve onları geçmişleriyle bunaltayım."

Bu, Ebu Ali İyad'ın öneriyi reddini çaresiz kılmaktı.

Ölüm hakkında, özellikle bir dava uğruna ölüm hakkında insanların kendi kendine şöyle bir şeyi sorma eğilimi vardır: Bu davanın değerlerinin sonsuzluğuna, sürekliliğine inanmak gerekir mi? Neyin uğruna ölmek... denilebilir mi? Ya da kimin uğruna ölmek, eğer bu ölümle bu değerler budalaca aktarılmayacak, ama bunlardan yeni yaşama nedenleri doğacaksa?

Bu akşam için yanıtım hayır. Örnek olma kaygısıyla kahramanlık göstermek gereksiz. İnsan verilmiş bir buyruğa, önerilmiş bir kötülüğe boyun eğmemek için ölebilir.

Ebu Ali İyad hakkında daha fazla bir şey söylemeyeceğim.

Fransızların bir tür entelektüel tembelliğinden mi, eski para, Ancien Régime'in louis'lerinin ve sol'lerinin ötesinde, Devrim parası franga ait ya da bu franktan "doğmuş" gibi göründüğü için, milyon sözcüğünün çınlayan bir sözcük oluşundan mı, ağır franklar günlük hesaplamalara çok geç girdi. Yeni frankları ilk tanıyanlar da oğullar oldu. Gelenekler, köhneleşme: Bunlar eşanlamlı sözcükler mi? 1968-69'a kadar ne El Fetih ne de başka bir Filistin örgütü ciddiye alındı. El Fetih adı bilinmiyordu bile. Filistin de, birçok Fransıza göre, sanayici ama dünyanın yaratılışından bu yana bu ülkede oturan Yahudilerin ülkesinin adıydı.

Yahudiler dolayısıyla "İbrahim'den ve firavunlardan bu yana orada" idiler. El Fetih'in gücü, kamplardaki varlığının gücü, Filistinlilere verdiği umut, Hüseyin'e ve Ürdün halkına karşı direnişi, Nasır'ın desteği, Kral Faysal'ın içtenlikli yardımı, öteki Arap ülkelerinin korkakça desteği, şeflerinin kişiliği FKÖ'yü ve Filistinlileri Arap Birliği'nin bir toprak üzerinde yerleşmiş bir devleti kadar önemli politik bir umut durumuna getirdi. Nitekim FKÖ çabucak bu Birlik'e girdi. Her direniş hareketinde görülen tartışmaların, kavgaların, eğilimlerin yankısını bir yana bırakarak, yalnızca şunu söyleyeceğim: FKÖ doğuşundan başla-

yarak Sovyetler Birliği'nin yanında yer aldı, öyle ki İsrail, FKÖ'nün SSCB'den türediğini, neredeyse onun doğrudan soy zinciri içinde olduğunu herkesin anlaması için her şeyi yaptı, söyledi, yazdı. Böyle bir görüş Amerikan ve Avrupa manikeizminin işine geliyordu. Bu uzun bir inceleme gerektirecektir. Böyle bir görüş Sovyetler Birliği'nin her çareye başvurmasına da yol açıyordu.

Tüm adları saymak olanaksız, kurnaca da kabul edilemez olduğu için, konu dışı kısa birkaç şey söylemekle yetineceğim. Bir dava uğruna kendini feda etme, uzakta olduğu için bize kutsal, günlük alışkanlıklarınıza bağlayamadığımız için çok yücelmiş gibi görünsün, şu "geri" denilen şey yalnızca "savaş harekâtından uzak" bölge değildir; meğerki "bu uzak", katliamları çağrıştıran ve bu katliamları bizim zevkimiz için gazete muhabirleri aracılığıyla çağrıştıran sözcüklerden kaynaklanmasın (yere düşen yaralanmış ya da ölmüş kişilerle, ayakta, dizlerinin üzerinde ya da yatarak ateş eden mücahitlerle ilgili savaş sahnelerini ve felaketleri geriden çekilmiş, stüdyoda gerçekleştirilmiş, teleobjektifle saptanmış, bir büyükelçiliğin basın bürosunda kaleme alınmış halleriyle, bir koltukta seyretmek ya da okumak her zaman keyif vericidir); "geri" ayrıca korkmadan, ve utanmadan rahat rahat, acele etmeden bakılan şu yerdir: Gazetede Asya ile ilgili sayfayı çevirip borsa ile ilgili sayfayı okumak, radyonun düğmesini çevirip röportaja geri dönmek gibi; "acele etmemek" deyimi "postu sermek" anlamına da gelir. Topun açtığı çukurdan çıkarsa ölecek olan asker, görülmemeye çalışıp, ölenler arasında ölü taklidi yaparak soluğunu tutan asker, öldüren asker; bunların "geri" ile hiçbir ilişkisi yoktur, çünkü seçme olanağından yoksundurlar, "acele etmemek" onlar için olanaksızdır. Ölen ya da ölmek üzere olan kahramanları anmak için hayal kurar, kestirmeye çalışır, duygulanır, hatta onlarla özdeşleşir ya da özellikle, heyecanlanırsınız, çünkü bunları yapmak için zamanınız vardır, rahatsınızdır. "Bir başkasının, uğruna öleceği kutsal bir dava, gelip beni büyülesin." Bu kendini feda etme çok karmaşık bir şey. Filistinlilerin kahramanlığı hiç kuşku yok hayranlık uyandırıcıdır; kimi zaman oldukça bayağı bir geometrinin bir sonucudur, ölümün çok yakınından ya da, isterseniz uzağından geçildiği sırada, boynuzlardan koruyan pelerin olsun, uçurumun kenarında yürüme olsun, yalın kılıç saldırı olsun, kışkırtma, yapmacık olsun, ölüme yaklaştıran hareket ne kadar iyi denetlense de, hesapların arapsaçına dönmesinin bir sonucudur da bu kahramanlık.

Ve kahraman bu ölümü son derece yakından görür: İçine milyonlarca doların saklandığı koskocaman bir para kasası şeklini almıştır. Kasanın şifresi ansızın kahramana verilir. Kasa açılsın, para tomarları değerli taşlara, kürklere, purolara, Mercedes'lere, Maserati'lere, Marilyn'lere dönüşsün, doğaldır bu. Kahramanın, Ebu Ali İyad ya da Kavasime* kadar ünlü değilse de, altını, daha çok altına sahip olma isteği vardır.

"Eğer ne üne ne de ölüme sahipsem, neden bunların dengini ödünleme olarak reddedeyim ki?"

– Şatoların, mücevherlerin zenginliği ne olursa olsun, biri...
– Bana iki ya da üç ad söyle.
– Çok daha fazlasını biliyorum. Sen de öyle. Söyle onları.
– Yalnızca birini söyle.
– Arafat'ı devirmek üzereydi, ne zaman ki Suriye...
– Adı neydi?
– Hayır, söylemem.

Burada, hazırlıksız söylemek güç: Bayağı arzular ya da zevk âlemleri düşleri nasıl da yüce özverilere dönüştüler. Yine görkemli eylemlerin kararlı, güçlü, güzel insanları bir dizi mermer sütun karşısında ağzının suyu akacak kadar nasıl cimrileştirdiğini anlamak da güç. Kimleri isterseniz alın, bunların böbreklerine, midelerine, bağırsaklarına sonda salıp dışkıları görün (buna alışmalı; görme, koku alma duyularımızı, dokunsal duyarlılığımızın en hassas halini bilindik kılmalıyız). Ürdün Irmağı yakınlarındaki özgürlüğümüz bundan doğmaktaydı. Büyülü günlerimizi, gecelerimizi şeflerin pazarlıklarına, gizlice görüşüp anlaşmalarına, kötü niyetliliklerine borçlu olacağız. Aclun'un özgürlüğünün bağlı olduğu çıkarlarını hangi lağımlarında savunmaları gerekiyordu? Arkasında bakanlarıyla, kral, bir gün, sanırım 1968'de, Amman'ın ana sokaklarında şöyle bağırarak dolaştı:

"Yaşasın fedailer! Ben baş fedaiyim."

Genç hükümdar içtenliği ona, tümüyle yararsız olan bu haykırışı, içtenliği ve demagojiyi buyurmaktaydı.

Aralık 1984, Kavasime'nin öldürülmesi.

* Abdullah el-Kavasime: Hamas'ın (İslami Direniş Hareketi) askeri kanadının lideri. (ç.n.)

Yarı saydam derisinin altında, direnişin kansız kalmış olduğunu daha iyi görüyorduk. Kanalların karmaşıklığı içinde bir çamur sürüklenip yavaş yavaş atılıyordu, içlerinde duru bir sıvının bulanıklaştığı başka kanallar da vardı; ve, tuhaftır, en açık olan damarları ölüm patlattı. Burada gerçek cehennem yoktu, gecekondu semtinde de olmadığı gibi.

Arafat. 1970 Kasım'ında, kamplarda ve FKÖ üslerinde dolaşmama olanak sağlayacak mektupları bana uzattığında, biraz riske giriyordu. "Potemkin" üslerinin çoktan, en beceriksizlerine varıncaya kadar Doğulu ve Batılı gazeteciler tarafından saptandığını biliyor muydu? Kimi ayrıntılar bunların hilelerinin hemen fark edilmesine yol açıyordu. En gözle görünür olanları Filistinlililere en çok güven verenleriydi. Monpellier'den, Oxford'dan, Stuttgart'tan, Livourne'dan, Barselona'dan Louvain'den, Utrecht'ten Göteborg'dan Osaka'dan gelen üniversite öğrencilerinin sizi Filistinlilerin Haşimi rejimine karşı bu savaşa girmekle haklı olduklarına inandırmak için katlandıkları zahmet gerçekten çok açıktı. Muhabirler bunu biliyorlardı. Filistinlilerin sahte bir üssü gerçek bir üs şeklinde göstermekte hiçbir ustalıkları olmadığını da özellikle görüyorlardı. Fedailerde hiç sahtecilik geleneği yoktu. Gerçek mermer yerine sahtesi, acıyı taklit eden sahte dokunaklılık, nihayet, tiyatro ve mizansen gibi. Üstü açık arabasındaki Burgiba'nın sabah saat on birde her kente yağmursuz bir gecede saksı içinde aniden bitiveren palmiyelerin gölgelendirdiği bir caddeden görkemli bir giriş yapması için, bahçıvan kılığına girmiş polislerin bir gece önce getirdiği "tahta saksılara dikili palmiyelerin sıralandığı caddeler"e, şu ünlü caddelere benzeyen bir şey de yoktu. Burgiba geçip, ileri gelenler tarafından karşılandığında, palmiyeler, ertesi günkü girişi için, o gece, bir öncekinin güneyinde bir kentin yakınına taşınıyorlardı. Kararlaştırılmış ama gizli tutulan bu izlenecek yolu aldanmayan o mavi gözler onaylıyordu. Böyle bir düzmeciliğin önemini bilen diktatör o ağaçları tanıyordu, her birinin bir adı vardı; Burgiba bu adları biliyor ve önlerinden geçerken haykırıyordu:

"Merhaba Rocroy! Merhaba Waterloo! Merhaba Fachoda!"

Filistin üslerinde yabancı dilleri –İngilizce, Almanca, Fransızca ve İspanyolca– güzel konuşan ve bir flaş karşısında poz verebilen, gevşeme sayesinde aynı yorgun gülümsemeyi korumayı ve bunu tek bir gazete için yirmi, yirmi beş kez yinelemeyi, sevinç ya da öfke taklidi yapmayı, falan gazeteye uygun olan klişe ya da beylik sözleri seçme-

yi beceren üniversite öğrencileri vardı; gazeteciler, foto ve televizyon muhabirleri, bu üssün düzmece olduğunu, konuşan delikanlının konuşmayı bildiğini, ama savaşmayı bilmediğini kanıtlayan hatayı, ayrıntıyı hemen saptadıkları için yararsız davranışlardı bunlar.

Bu öğrenciler mesleği öğrenmek için savaşa mı gönderilmeliydi? Demek ki bu yaşta o çok eski tartışma yeniden ortaya çıkıyordu:

"Homeros, Akhilleus olmadığı için kendi gözlerini oyuyor; erken mi ölmeli, yoksa sonsuza dek şiirler mi düzmeli?"

Gazeteciler sis bombalarının dumanına dalmakla, yoğun makineli tüfek ateşi altında Ürdün Irmağı'na inmek arasındaki farkı biliyorlardı. Fedailer ve aslan yavruları da.

Kara Panterler, Korelilere –Kuzey Koreliler– özgü ölçülülüklerine karşın, şundan kurtulamıyorlardı: Karşılıklı olarak birbirlerini çekmek: öyle ki Black Panthers hareketi birbirlerini çeken mıknatıslı cisimlerden oluşmuştu.

Fedailer güler yüzlü bir sertliğe boyun eğiyorlardı. Erotizm hissedilebilir durumdaydı; dalgalarını, bunlardan tedirgin olmadan ayırt ediyordum. Bekaa Kampı çevresinde üç sıra zırhlı araç varken çocuklarıyla birlikte evlerine, Filistin'e yayan gitmeye karar vermiş kadınların dışarıya çıkışını anımsayan var mı? Bu çıkışın Hıristiyan ve Fransız bir din adamının kaçışını maskelemek gibi bir amacı vardı. Kaçış da gerçekleşti. Bu başarı Bedevi askerlerini sinirlendirdi; dans ederek siyasal ve askeri sorumlulara meydan okudular. Erkekliği kanıtlamak güç de, bu kanıtlamadan kaçmak daha güç. Belki, öylece bırakmalı onu. Bedeviler FKÖ'nün bürokratlarını küçümseyerek dans ettiler. Ama çok güzel oynadılar. Dansları hiç bozulmadı, hiç kimse ilişmeye cesaret edemedi onlara çünkü. Kendisini iki-üç bin yıl koruyan kumların kuruluğu sayesinde her türlü bozulmaya mahkûm olan bu koreografi canı sıkkın fedailerin gözüne genç, taze ve güzel göründü. Belki Filistinliler, çöl dünyası bozulmadan kalırken, yaşlı olmasa da şimdiden yorulmuş, kırışıkları içindeki bu yeni dünyayı yutturan son derece eski geleneğe hafifçe meydan okumuş olmalarına hayıflandılar.

Bu olaydan üç ay sonra bir FKÖ sorumlusu evlendi. Birçok kişiyle birlikte, düğüne değil, düğünü izleyen yemeğe davet edildim. Damat, Ebu Ömer'in evinde bir akşam yemeği verilmesini kabul etmişti; sivil giyimli birkaç fedai ile ben de oradaydım.

– Karını hemşire yapacak mısın?

– Asla. Onu kızoğlankız alıyorum.

– Onu kızoğlankız bırakmakta inat mı ediyorsun?

Biraz gülüştük ama damadın sert ve soğuk yüz ifadesi değişmedi.

– Ben gerçek bir evlilik istiyorum. Karım hemşire olmayacak.

– Hemşirelere karşı mısın?

– Yabancılarsa, hayır. Benim karım Müslüman.

Şaka çok eskiydi ama yinelendi:

"Orada köklerimizi yeniden bulmak için çöle güvenmeliyiz."

Peki tuhaf gelen bu büyük sözü şöyle tamamlamak gerekmez mi diye kendi kendime soruyorum:

"İngiltere'deki sanayi devriminin nedenlerini ve sıkıntılarını Marx'tan öğrenelim, köklerimizi aynen korumasını çölden bekleyelim."

Kumlar erkeksi, sefih ya da sevimli dansları gibi belki Arap dünyasını da, çadırlarıyla, kervanlarıyla, develeriyle birlikte aynen koruyor...

Çadır: Klima
Yolculuk: Rahat
Deve: Mercedes
Dans: Ataların break dansı
Erkeklik: Ferit el-Atraş

Doğu'nun ve
Bedevilerin düşü

Neredeyse tüm 1971 yılı ve 1970 yılının bir bölümünde, her türlü uluslararası politikaya karşı kayıtsızlık, politik liderler dışında, Filistinlileri bağımsız olduklarına inandırdı. Yaser Arafat'ın bir El Fetih fedaisinin sorusuna verdiği şu yanıtı anımsayalım:

– Rusların ya da Amerikalıların kabul edip etmeyeceklerini neden bilmemiz gereksin ki? Beş yıl önce, kimsenin fikrini almadan, ister devrim yapmak için olsun, ister başka bir şey için, dilediğimiz yere gidiyorduk.

– Kimse bizi düşünmüyordu. Bugün bir sorun olduk: Sorunları sürüncemede bırakmak olmaz, çünkü hepsi çözülebilirdir.

1910'da, 1917'de olduğu gibi, Filistinliler bilseler de, uyanık ya da uyur haldeki Polonyalı, Ukraynalı Yahudilerin rüyasıydılar; bu Yahudiler Filistin hakkında süt ve bal diyarı, "vaat edilmiş toprak" olduğu dışında belki de pek bir şey bilmiyorlardı, kimsenin aklına da halkını toprağından atmak gelmiyordu. Her şeyin kurulabileceği bir düş alanı olduğu için, 1910 yılının Yahudileri burasını boşmuş, en kötüsü bireysel yaşamı olmayan, kof hayaletlerle doluymuş gibi düşlüyorlardı. Hiçbir Filistinli bahçesinin boş, bahçe olmaktan çıkarılmış, yüz kilometre ötede düşlenmiş, bir laboratuvar olmaya adanmış bir alan olduğunu bilmiyordu; bahçenin sahibi olan kendisi de bu bahçede yalnızca geçici bir gölge, buradan yüz kilometre ötede ancak düşlerde var olan bir gölgeydi.

Ama yumurtaları nasıl yok etmeliydi? Amfora imalathaneleri bitler gibi, bit yumurtaları gibi hızla üreyip çoğalıyorlardı. Arap ülkelerine tatile giden Norveçli sayısı gitgide artıyor muydu? Fiyatlar İskandinav ülkeleri paralarının Cezayir'de, Fas'ta, Tunus'ta, Mısır'da, Lübnan'da, Suriye'de, Ürdün'de harcanmasını kolaylaştırıyordu, ufak tefek atölyeler binlerce yıl öncesinin amforalarını yeniden imal ediyorlardı.

Biraz aynı şekilde, 1970-80 yıllarında, Filistinliler "mülteci" adıyla az çok tanınmışlardı ama düşlenip durulan insanlar değillerdi, yalnızca hiç kimsenin adının olmadığı bir kitleye UNRWA* tarafından yapılan yıllık yardımlar dolayısıyla biliniyorlardı; bu kuruluş kimi kamplara yardım dağıtıyordu. Oysa 1970'te politik söz dağarcıklarından çoktandır çıkmış eski bir sözcüğü duymak gerekti: Filistinli. Eril, dişil, tekil, çoğul, bu sözcükler ne erkekleri ne kadınları belirtiyordu. Silahlı olan bu sözcükler bir devrimdiler; süper güçler yalnızca bunu biliyorlar, bu devrimi yok etmek ya da kontrol etmek gerekip gerekmediğini ise henüz bilmiyorlardı. 1966'dan beri düzensiz, oysa açıkça özgür olan Filistinliler belki kimi politik vicdanları tedirgin ettiler, ama oldukça uzun süre, düşünülmekten daha çok, düş konusu oldular.

Büyük göçebe arabaları köyün girişindeydi ya da isterseniz, köyün çıkışındaydı diyelim, daha çok da çöp yığınının ya da çöplüğün yanın-

* Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım İdaresi. (ç.n.)

daydı: parmaklara, çarşaflara yapışan bir sözcük olan çöplük, büyük bir mutluluğun ya da küçük bir ölümün sonucu, kanıtı: evlerin iskarta-ya çıkarılmış eşyaları, kutu açacağıyla açılmış çeşitli boş kutular, eski şilteler, kirik tabaklar arasından gezici kampın yalınayak çocukları ki-mi döküntüleri bırakıp, kimi döküntüleri alıyorlar. Kadınlar yalancı taftadan fırfırlı entarileri içinde fal bakmaya gidiyorlar, erkekler de se-pet örüyorlardı: Erkeklerin esmer ellerinin küçüklüğü ve uyuşuk çe-vikliği göze çarpıyordu. Tavuk hırsızları hiçbir zaman çiftçilerin çev-resinde dolaşmaya cesaret edemiyor, veletler ve kadınlar köylere gidip dileniyor, hırsızlık yapıyor, yalan söylüyor, çabucak tüm kötülük nu-maralarını gösteriyorlardı; köylülerin, geldiğini ya da gittiğini gördük-leri, cennetsi bir cehennem topluluğuydu bu. Gerçek fedailer yasaları biliyor ve bunlara uyuyorlardı; bununla birlikte Filistinliler, gezici kamplar gibi, hangi izleyicilerin önünde oynuyor görünüyorlardı? Tüm dünyanın önünde mi? Tanrının önünde mi? Kendilerinin önünde mi? İyi oynamaya dikkat ediyorlar mıydı? Kendilerinin tam tersi olma-ya çalışıyorlar mıydı?

Göçebe Çingenelerin son konaklama yerini Sırbistan'da, elbette, bir çöp yığınının yanında, Ujitse-Pojega köyünün girişinde ya da çıkı-şında gördüm. Arabaları ağaçtan yapılmış, çeşitli renklere boyanmıştı; o sabah bunları çekecek atlar koşulmamıştı. Neredeyse çırılçıplak ço-cuklar beni görünce koşup kadınlara, kadınlar da saçları yağlı erkekle-re haber verdiler; erkeklerin her biri yüzünün yalnızca dörtte birlik bö-lümünü gösterdi; bu bölümdeki tek bir göz beni, gerektiği kadar gör-mek için yeterliydi. Bu yüz parçaları ortadan kayboldu. Kısa bir süre sonra, on altı yaşlarında iki güzel genç kadın, görünüşte dolaylı ama küstahça bir tavır sergileyerek, kalçalarını sallamaları kadar iyice ölçü-lüp biçilmiş yan yan yürüyüşleriyle, beni tahrik etmek üzere gelip, bir evin duvarını siper yaptılar. Karşımda ama konaklama yerlerinden uzakta –yine de konaklama yerinden gözetleniyor olmalıydılar– ada-makıllı ağır ağır, birisi yeşil, diğeri kırmızı çiçekli siyah olan fırfırlı uzun entarilerini bellerine kadar sıyırıp kıllı cinsel organlarını göster-diler. Gezici uydu Filistin. Arap dünyasının içinde dolaşırken, Filis-tin'in alt uydusu olan bir sözde kabile, hiçbir zaman ona çarpıp parça-lanmadan, Filistin'in çevresinde dönüyordu. Bu kabile artığı yörünge-de kalıyordu, tıpkı eskiden Sırbistan'da Sırpların kendi alışkanlıkların-

dan, ahlâk anlayışlarından ya da kendilerinden uzak tuttukları Çingene konaklama yerleri gibi; çünkü bu, onların hayatta kalma biçimiydi. Eğer kozmosun düzeni çevrelerinde yıldızlar dolaşacak güneşleri gerektiriyorsa, o zaman toplumsal düzen de bana aynı gibi göründü; bu terimin geometrik anlamında her güneş kendi uzaklığını koruyor. Toplumsal alanların bu kozmogonik yasası o kadar eski ki! Ve çıkar evlilikleri, çılgın aşklar, ufacık bir hanedanın rakibi üzerindeki zaferleri, Lazard Bankası'nın yıkıcı spekülasyonları gibi bu yasayı delen olaylar ve sonraki gelişmeler, göksel ve dünyasal cisimlerin dönüp durmaları, Filistin devrimini anlamak için birkaç saniye süreyle başka bir ölçüt veriyorlardı.

İsrail, kendisinin en dikkate değer olduğunu söylediği güneşti. Kozmosta en parlak, en uzak olan güneş değilse bile, genişlemekte olan evrenin ilk doğmuş olan, kısacası büyük patlamada ilk ortaya çıkmış olan güneşiydi.

Suriye bir Osmanlı eyaleti olduğunda Filistin'in anası olduğunu sanıyordu, oysa Filistin Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir topraktı hâlâ ama bu toprak Babıâli tarafından az çok mıknatıslanmış Büyük Ailelerin hareket edebildiği alandı, yine de her aile buradan öteki aileleri uzaklaştırmaya çalışıyordu. 1982 Eylül'ünde İsrail ordusu Doğu Beyrut'tan Batı Beyrut'a geçtiğinde, Nebile Naşaşibi, yüzü, Filistin aksanı nedeniyle kötü muamele göreceğinden korktu, çünkü Şatila yakınındaki Akka Hastanesi'nin sorumlu doktoruydu. Kocasıyla birlikte, Hüseyni ailesi soyundan gelen son kişilerden biri olan Leyla'nın dairesine sığındı. Ona dedim ki:

– Osmanlı dönemindeki Filistin'den söz et bana.

Leyla'nın annesinin evindeki lüks salondaydık. Nebile anlatmaya başladı:

– Osmanlı dönemindeki Filistin'de iki ünlü aile vardı: Hüseyniler ve Naşaşibiler. Hep savaşıyorlardı, Filistin onların oyun bahçesiydi.

Çevresine baktı, işlemeli yastıkları, kumaşları, sanat yapıtlarını, mücevherleri, etrafımızdaki insanları gördü.

– Beni Fransız Büyükelçiliği'ne götürebilir misin? Burada rahat değilim. Güvenilir bir yer değil burası.

Tümü dost ve tümü rakip bu eski ailelerin anlaştıkları, kabul ettikleri gibi, her birinin saygınlığı çok eski bir ortak akrabalığa dayanıyordu: Bir yandan, Ali ve Fatma aracılığıyla Muhammed Peygamber soyundan geliyorlardı, öte yandan Müslüman ülkelerde az görüldüğü gi-

bi, Filistin ve Lübnan kentlerindeki Avrupa okullarında okuyarak Batı'ya açılmışlardı. El Fetih'in girift çalışmalarını, Arafat'ın özellikle bu aileleri kullanan çalışmalarını seziyordum; bana öyle geliyordu ki bu aileler de bir şekilde Arafat'ı kullanmışlardı.

Nasıl olmuştu da, işin içine aşk ve para da karışıp, her konuda birbirine karşıt gibi görünen, adlarını söyleyemeyeceğim bu iki aile, bugün evlilik yoluyla hısımdılar?

Bunu yazıyorum, çünkü okurun, en azından bu kitabı okurken, Filistin'de, güç elde etme arzusunun sıkça görüldüğü karmaşık bir tarihin işbaşında bulunduğunu aklında tutması iyi olur. Bu alan boş değildi. Büyük aileler, özellikle toprak sahibi olup da toprakları İsrail tarafından ellerinden alınanlar, köylü müşterilerinin gözünde, Peygamber soyundan gelmenin saygınlığını hâlâ koruyorlar.

Fedai olmadan uzun süre önce halk Filistinli idi, yani temeli, yıkılmış bir ormandan geriye kalandı; bu ormanda yirmi kadar soyağacının gövdeleri hiçbir zaman yok olmuyordu, son dalları hâlâ yeşildi, ilk dalları en azından bin beş yüz yıllıktı, belki de daha fazla. Bizans döneminde Hıristiyan ve Monofizit, önceleri Yahudiydiler, sonunda Müslüman oldular.

Utanmazlığa, düzmeciliğe, sahteciliğe alışmış bu çok eski aileler dünyadaki bunalımlardan dolayı kaygılanmıyor, ama hemen altlarındaki bir sınıfın elinden bu durum karşısında şaşkına dönmekten başka bir şey gelmiyordu. Buna Beyrut'ta tanık oldum; burada bir gazete sahibi bana kötülüğe doğru kaydığını nasıl hissettiğini dehşet içinde anlattı:

– Oğlum birçok kez eve taptaze meyvelerle geri döndü. İlk defasında yemeyi reddettim, geldikleri yer bana pek güvenilir gibi görünmedi. İkinci defasında yedim, çünkü çok acıkmıştım. Sonra, oğlumun bana bunlardan getirmesini bekledim, sonunda onun bu hünerde, yani hırsızlıkta hocası oldum. Meyve, petrol, un hırsızlığı: Çalmasını bildikten sonra bunlar daha bir şey değil; şu daha beter: Yalan söylemeyi öğrenerek bakın nerelere geldik. İstila bizi adi suçlu yaptı. Ama özellikle de yalancı yaptı ve sırf bu yüzden, bir süre gölgelenen ahlâkınız da sonunda çöktü.

Adamı dinlerken karşısında Doktor Mahcub'un parçalanmış geleceği duruyor sandım.

Etkili ama geleneksel bir ahlâkçılık hâlâ Saint-Joseph okulu papazlarının öğrettiği erdemlere inanan bir burjuvazi içinde gerçek acılara neden oluyordu. Toplumsal açıdan bu burjuvazi büyük ailelerin tam da

altında bulunuyordu; savaşçı ve aşırı özgür aristokrasisi bu aileleri aşırı kaygılardan koruyordu. Burada, yani tüm soylu topluluklarda, insanı gülümseten şu atasözü akla gelirdi:

"Çalmak, bir eşyanın yerini değiştirmektir."

Amman'dan, dolayısıyla da Haşimi yönetiminden ve kamplardaki Filistin başkaldırılarından pek uzakta olmayan bir yerde, yaklaşık beş yüz kişilik küçük bir sözde göçebe kabilenin, vadiden vadiye giderek ve genellikle ufak tefek hırsızlıklar, daha da önemsiz dilenciliklerle geçinerek, Filistin kamplarındakilerden daha delik deşik çadırlarda yaşaması ilginçti. Bu kabileyi tanıdım; eğer bu küçük topluluğun erkekleri bana yalan söylemedilerse, öyküsü şöyle: Doktor Alfredo gelip bana resmi göçebelerce tanınmayan bu küçük göçebe topluluğu için neler yapabileceğimizi sordu. İnsan sayısı 1970'te beş yüz altmış üçtü. Halkı yalnızca bir tek aileden oluştuğu gibi, bir kamptan başka bir kampa, bir köyden ya da bir bölgeden başka bir köye ya da bölgeye kovuldukları için ne toprakları ne arazileri vardı. Biçilmiş çavdar tarlalarında konaklamayı yeğliyorlardı. Birleşmiş Milletler Örgütü bunları "yer değiştirmiş kişiler" olarak bile tanımadığı için korumuyordu. Ellerinden hiçbir iş gelmiyordu, bence çalışmaktan da nefret ettiklerinden, geçinmek amacıyla çapulculuk, dilencilik yapıyorlardı. Bu küçücük sözde kabilenin yine de bir hiyerarşik düzeni vardı; en altta tüm kadınlar vardı, sonra sırasıyla kız çocukları, oğlan çocukları, güçlü kuvvetli erkekler, nihayet sakallı on altı yaşlı erkek geliyordu; bu yaşlı erkeklerin üstünde de bir şef vardı; kendisini gördüm, ama tanışmadım; bana kabilenin en yaşlısı gibi, daha doğrusu en büyük güce sahip, dolayısıyla tavırları en hoş ve en mesafeli olan kişisi gibi göründü.

Dillerinin Suriye'nin limanı Lazkiye bölgesinde konuşulan bir Arapça olduğu söylendi bana. Buraya gelişleri belki şöyle olmuştu, çünkü soru sorulan kişilerin hiçbiri diğerleriyle tutan bir yanıt vermemişti. 1948'de İsrail tarafından Filistin'den kovularak yola çıkmış olmalıydılar. Bu noktadan sonra, Necef Çölü'nde yollarını kaybedip burada bir yıldan fazla kalmışlar. Daha sonra Sina'ya gitmişler, o zamanlar İsrail adını taşıyan Filistin'e geri dönmüşler, Petra'nın çeşitli geçitlerinden geçerek Ürdün'e gelmişler; yeniden ordan oraya geçerek, ku-

zeye ve doğuya doğru gitmişler; hiçbir zaman yerleşik yaşamamışlar, evet, belli ki ne kimselerle dostluk kurmuş, ne kimselere güvenmişler. Alfredo, Nebile Naşaşibi ve ben onları Amman çevrelerinde tanıdık. Topluluk, az çok endogam olan halkı değişmemişse de, Göç'ten bu yana Kilise'nin sert bir biçimde karşı koyduğu bir şey sayesinde, ensest sayesinde varlığını sürdürmüştü.

Dördümüz, Alfredo, Nebile, Şiran adlı bir fedai ve ben, bu topluluğu ziyarete gittik, ilk amacımız onları saymak ve nelerinin eksik olduğunu öğrenmekti. Şiran tercümanlık yapıyordu.

– Öbür gün geleceğiz. Yirmi üç çadır saydık. Çadır başına sekiz battaniye getireceğiz. Kibrit. Karton karton sigara. Sabun da. Yüz kutu konserve sığır eti. İki yüz kutu konserve sardalye.

Tüm halk ya da aşağı yukarı tümü çevremizdeydi. Hemen bir şey vermediğimiz için açıkça düş kırıklığına uğramışlardı. Söylediklerimizi omuz silkerek karşıladılar. Bu insanlar anlık yaşıyor, açıkça bugünden yarına bir gelecek düşünemiyorlardı. Zaten, bilmem hangi ayrıntıya ya da ayrıntılara dayanarak, bana öyle geldi ki yürüyüşler, ölümler, yorgunluklar ve yoksulluklar yüzünden küçülen bir kabile artığından çok, bile bile toplum dışı kalmış bir grupla –belki de, hukuk ve yasalar içinde kalmış Filistinliler tarafından yasalar dışına itilmiş bir çeteyle– karşı karşıyaydık. Mutsuzluklar içindeki bu sözde kabile, büyük yoksulluğuna karşın, topluma aitti, terk edilmemişti; işte, birbirimize hep bunu söylüyorduk. Bizi tedirgin eden şey de, Nebile ve Şiran'ın ısrarlarına karşın, hiç kimsenin bize ne kendi adını ne de bu sahte kabilenin adını söylememesiydi; öyle ki hiçbir zaman kabilenin adını veremeden gereksinimlerinden söz ederken, Filistinli sorumlular bizim aç ve soğuktan üşüyen hayaletlerden söz ettiğimizi düşünerek bize hiç yardım etmediler; yalnızca güldüler, özellikle de bize güldüler. Bekaa Kampı'ndaki üç ya da dört erzak dükkânından battaniye ve konserveler yürüttük; kamp sorumluları ne sert ne kötü insanlardı, eğleniyorlardı. İki gün sonra armağanlar yüklü bir kamyonetle yeniden oraya gittik.

Ürdün'de deve hâlâ bir refah simgesi. Dolayısıyla kabilede bir deve, ayrıca dört at ve bir keçi sürüsü vardı. Tüm bunlar yalnızca kabile reisine aitti; adamı henüz hiçbirimiz görmemiştik.

İki gün sonra yeniden geleceğimizi söylediğimizde, kabilenin erkekleri ve kadınları bizim bir daha gelmemek üzere ayrıldığımızı düşünmediler ama geri dönüşümüz onlara o kadar uzak görünmüştü ki

uzun süren hesaplamalar sonucu bulunan kuyrukluyıldızların geri dönüşü gibiydi; genç kuşaklar bunlardan birinin son geçişinin uyandırdığı dehşeti, mitolojik masallar gibi, zar zor anımsarlar. Dönüşümüz bir şekilde onları torunlarına dönüştürmüştü. İki bin yıllık bekleyişten sonra bu geri dönüş, hem de bolca armağanla geri dönüş bir bayram havası yarattı. Dar ama çok uzun, büyük bir çadır kuruldu ve tüm kabile halkı çevresinde toplandı. Kamyoneti çadıra oldukça yakın bir yerde bıraktık, iki fedaiyi de başına nöbetçi diktik. Nebile ile birkaç kadının selamlaşmaları dışında neredeyse çıt yoktu. Çadır kumaşı bir ucundan yukarıya kaldırıldı ve biz içeriye girdik. Kabilenin ileri gelenleri olan on altı efendi çadırın bir ucunda battaniyelerin üstünde bağdaş kurmuşlardı, öteki ucunda da benzer battaniyelerin üstüne biz oturduk. Kadınlar çay getirip önce o efendilere verdiler. Çay dağıtmakla görevli bu hanımlar sonra bize doğru gelip çayları dağıttılar, yaşıma hürmeten de önce bana ikram ettiler. Kaynar çayı yudumlayan dudakların çıkardığı büyük gürültüden başka ses duyulmuyordu; bu, çok gürültülü bir içme biçimiydi ki İngilizlere göre bir densizlikti, ama sakallar ve kumlar içinde öyle hoştu ki!

Çadırda efendilerin bulunduğu bölüm ayağa kalktı: O on altı efendinin ve ötekilerin Efendisi göründü. Bizi görmedi. On altı kişiyle birlikte biz de ayağa kalkmıştık, hiç kimse kıpırdamıyordu; Efendi on altı efendiden ilkini on altı kez sağ yanağından öptü, ikincinin sağ yanağına on beş öpücük kondurdu; bu öpücük seslerini duyduk; hatta ben tenin üstünde dudakların şaklama şiddetini ek bir lütuf diye düşündüm; üçüncüye kondurulan on dört öpücük oldukça sessizdi, bunları dördüncünün on üç öpücüğü, beşincinin on iki öpüğü, altıncının on öpücüğü, yedincinin on öpücüğü, sekizincinin dokuz öpücüğü izledi. Efendi biraz soluk alıp dinlendi. Sakallıydı ve çok soylu bir davranışı vardı; eğer, yanında onun yünlü siyah harmanisinin eteğini kaldıracak bir çocuk dursa ya da yerlere kapansa, bu sözde kabilenin Vatikan gibi o Bizans Sarayı törenini sürdürdüğünden kuşku duymazdım. Efendi işine devam etti: Dokuzuncu efendi yanağına sekiz öpücük aldı, onuncu yedi öpücük, on birinci altı, on ikinci beş, on üçüncü dört, on dördüncü üç, on beşinci iki, on altıncı da sonuncu olarak bir öpücük aldı. Adam bize bu mucizeyi lütfettikten, yani kabilenin törenlerini sanki gizlice görme fırsatını tanıdıktan sonra yüzümüze bakmadan arkasını dönüp dışarıya çıktı. On altı efendiden biri ayrılıp yanımıza geldi, Arapça olarak ve çok kibarca, reisin armağanları kabul ettiğini, bunla-

n kendisinin teslim alacağını söyledi.

Cimrice ama belli bir düşünceyle tanıtılan bu öpücüklerin kaynağı neydi? Ne Müslümanlık'ta ne de başka bir dinde bir ulu kişinin, ağırbaşlı bir sevgi gösterisiyle, sanki her yanağa değişik sayıda çınlayan madalyalar yapıştırır ya da iğneler gibi, dudaklar ve yanakların, kaynar bir çayı höpürdeterek içerken dudaklardan ve dillerden çıkan aynı gürültüyle yapışıp ayrıldığı böyle öpücükler kondurduğunu hiç görmemiştim. Ya da her yanağa pullar yapıştırır gibi. Kabilede bu âdet nereden geliyordu? Geçmişi var mıydı? Yoksa bu sözde kabileyi daha ayrı ve fark edilir kılmak için icat edilmiş bir tören miydi? Yeni öncelik haklarının doğmasına yol açan bir başka hiyerarşi dayatmaktaydı kendini; ve gelecek çağlarda çocuklar, dünyadaki tüm öteki soyluluk gösterilerinin daha eski olduklarını sanarak, bu soyluluk gösterilerini sürdürecekler miydi?

Nebile, Şiran, Alfredo, öteki iki fedai ve ben, birbirimize göz kırparak anlaştık: Yükü biz paylaştıracak, olmazsa dolu kamyonla geri gidecektik. On altı yaşlı adam uzaklaştı; ne karşı çıktılar ne de gülümsediler. Kamp yerine baktık; yirmi üç değil, seksen yedi çadır vardı. Her biri, yalnızca bir dalla desteklenmiş çadır bezinden oluşuyordu ve içlerinde tek bir kadın ya da tek bir erkek çocuğu vardı; en kalabalık çadırda ise bir genç kız, küçük bir kız ve küçük bir erkek çocuğu bulunuyordu; üçü de sümüklüydü. Çadır başına sekiz battaniye için söz vermiştik; bu yüzden gidip dört yüz tane daha getirmek zorunda kaldık; bu rakam üzerinde anlaşıldı. Ertesi gün akşamleyin bu kabilenin kadınları Gazze kampının girişinde yaklaşık dört yüz battaniyeyi satıyor ya da bunları başka sardalye kutularıyla değiş tokuş ediyorlardı.

– Onların durumunda olsam aynı şeyi yapardım, dedi bana Alfredo.

– Ben de, dedi Nebile.

– Ben de, dedim. Ama üçümüz, bize karşı böyle davranmakla biraz ileri gittiler diye düşündük.

Olay 1970-1971 kışında meydana geliyordu. Aclun üslerine yaptığım ziyaretlerin her birinde, hep daha zayıf, yanık teni altında daha

solgun, daha narin, saçları daha uzun ve kimi tutamları daha gri olan Doktor Mahcub beni gülümseyerek karşılıyordu; oysa belkemiğinde ciddi bir rahatsızlığı vardı, bastonuna dayanıyordu; gitgide daha da iki büklüm oluyor, yaşlanıyordu. Aralık ayında bana şöyle diyordu:

– Ah, kışı bir geçirebilseydik!

Ve ocak ayında söylediği şuydu:

– Soğuğa dayanmak güç. Özellikle de rüzgâra ve kara. Kötü havalar geçince, her şey yoluna girecek.

Şubatta ise bana güvence veriyordu:

– Amman'da, erzak göndermek için daha çok çaba gösterilmesini istiyorum. Erzaksız kalabiliriz. Fedailere bakın, gittikçe zayıflıyorlar. Çoğu öksürüyor. Yazık. Güneş görünür görünmez her şey yoluna girecek.

Mahcub'un bilse de görmediği şey, Ürdünlü askerlerin sağlıklı dış görünüşüydü; kışlalarında iyi ısınıyor, kuzu ve tavuk etiyle besleniyorlardı. Martta ansızın iyimser oldu Mahcub:

– Jean, güneş geri geliyor. Soğukça bir ay daha atlatınca, her şey iyi gidecek. Bereket versin. Artık neredeyse ilacımız kalmadı.

Mahcub Zerka'da olup bitenleri öğrenmişti. Birkaç kilometre ötede, Irak'a ait fonlarla bir hastane kurulmuştu. Birkaç fedaiyi tedavi eden uluslararası Kızılhaç örgütü, doktor ve hemşireler iki üç gün sonra hastaneden ayrılmak zorundaydılar; burası o zaman Ürdün hükümetinin mülkü olacaktı. Sanıyorum, bu düşünce ve uygulamasının yaratıcısı Doktor Alfredo idi. Çünkü bu konudan bana söz eden oydu:

– Anlaştık mı? Bizimle birlikte geliyorsun. Şu Irak hastanesinde neler olup bittiğini gidip göreceğiz. Nebile orada olacak. Ferrac kamyoneti kullanacak. Arkadaşlarından biri de onunla birlikte geliyor.

Alfredo hakkında yalnızca birkaç söz. Küba'da yetişmiş, tıp eğitimini orada tamamlamış; Filistinlilere çok bağlı biri; elbette İspanyolca, İngilizce ve Fransızca konuşuyor. Kübalı ama İspanya'da doğduğunu söylediler bana; annesi Castilla'lı bir kontesmiş; Castro'nun politikasını şimdiden çok eleştiriyordu.

Alfredo, Amman savaşı sırasında Filistin Kızılay'ına yardım etmemiş olan Kızılhaç a güvenmiyordu. Kendi kendime, doktor ve Kübalı olan Alfredo'nun Batı tıbbının dalaverelerinden haberi vardır demek zorunda kaldım. Küba'da yetişmiş, Havana'da doktorluk yapmıştı, şu söylediği bir şaka mıydı?

– Filistin mi yoksa Katmandu mu? Henüz karar vermedim. Sen ne dersin?

Irak hastanesinde silahlı nöbetçi içeriye girmemize izin verdi. Üzerlerinde etiketler olan çivilenmiş sandıklar vardı girişte; üst üste konmuşlardı. Milliyetçi Çin ya da Tayvan ve çeşitli Avrupa ülkeleri tarafından hibe edilmiş ilaç, cerrahi müdahale aleti dolu sandıklardı bunlar. Ama, nöbeti sırasında sigara içen nöbetçiden başka kimse yoktu burada. Birinci katta da kimse yoktu. Bu katın önünde bir taraça vardı, Nebile, Alfredo, Ferrac ve ben oraya gittik. Havluların üstüne uzanmış, sarışın, oldukça genç, çırılçıplak çok güzel bir oğlan kendisi gibi çırılçıplak ve aynı havlu üstünde yatan bir sarışın kadını okşamaktaydı; ikisi de yanlarındaki gramafonda çalan plağı dinlemiyorlardı. Baskınımız çift için şok oldu. Ferrac ile fedai dışarı çıktılar.

İsveçli doktor ve Hollandalı hemşire giyindiler. Alfredo bana dedi ki:

– Şunları Fransızca olarak haşlasana. Nebile İngilizceye çevirir. Uzun uzun haşla onları; ben bir dolaşıp yaralıları göreceğim.

Filistinli doktor Nebile Naşaşibi, her ne kadar kızmış olsa da, benim gibi gülme isteği duyuyordu ama ikimiz de gerçekten kızmış gibi yaptık.

"Birinci katta yirmi kadar yaralı var ama kimse onlarla ilgilenmiyor" dedi bize Alfredo. Korktukları belli olan İsveçli doktorla hemşireye o da çıkışmaya kalkıştı. Sonra, bana Fransızca seslenerek:

– Onları bir süre daha oyala, dedi.

Nebile oldukça süklüm püklüm durumdaki İsveçli doktora benim içtenlikli olmayan kınamalarımı çevirdi. Alfredo geri döndü.

– Bırak onları, dedi, gidiyoruz.

İki saat sonra, Filistin kamplarındaki her revir, Ferrac'la arkadaşının, o İsveçli ile Hollandalı paylanırken, kamyonete yükledikleri sandıklar dolusu ilaç ve cerrahi müdahale aletini paylaşıyordu.

Ertesi gün, bir İtalyan doktoru, Nebile, Alfredo ve ben, bu hırsızlıkla hiç ilgisi olmayan nedenlerle, Amman yakınlarında Ürdün askerleri tarafından yakalanmış, polis nezaretinde götürülerek hapse atılmıştık. Bıraktılar sonra. Bu hapse atılma olayını haber alan Ebu Ömer, benim, fedailerin koruması altında, Ürdün Irmağı kıyısına gidip orada kalmamı istedi. Amman'a girişim yasaklanmıştı. Tutuklanmamdan korkuyordu. Sudanlı subay, teğmen Mübarek'le Aclun'da yeniden buluştum.

Maurice Chevalier'nin gözünün üstüne düşmüş hasır şapkası bir an gözümün önüne geldi. Varoş aksanı yıllardır artık ne Belleville'de, ne Ménilmontan'da ne de Pantin de duyuluyor. Bu üç eski sur adı bugün dış mahallelerdeki bölgelerin adı olmuş; bu yerlerde gramer açısından televizyon ya da radyoda konuşulan Fransızca kadar doğru ve arı bir Fransızca konuşuluyor, elbette Paris aksanıyla değil; örneğin r sesi öylesine gırtlak vurgusuyla söyleniyordu ki İspanyol jota'sına özeniyordu sanki, öyle ki "yağmur geliyor" ifadesi Chtimi* ağzıyla, neredeyse "yağmıır geliyer" olarak söyleniyordu. 1943'e doğru, kasketin bir gözünün üstüne düşmüş bir alçı işçisinin beklenen bir sağanakla ilgili olarak belki Poitou'lu bir polisin yanlışını düzelttiğini duydum:

– Sanki yağmur yağıyor, diye yüksek sesle konuşmanın incelik olduğunu düşündü polis.

– Konuşmayı bilmiyorsun. Sanki yağmıır yağıyorr, ya da daha kesin olarak, akşama yağmıır geliyerr demek gerek.

Paris aksanından, alabildiğine hafiflemiş şiir sanatında pantolon ağı ve külot kokusuyla ilgili argo buluşlardan ne yazık ki yoksun olarak, gençliğimde icat edilmiş kimi sözcükler hâlâ kullanılıyor. Dilin tırnanışındaki çabukluğu yeniden görmek istiyorsanız, Rouen, Havre, Grand ya da Petit-Queville, Beauvais, Sens, Joigny, Troyes –ki burada belki hapishane, gençliği daha çok yaratıcılığa zorluyor– dolaylarında şöyle bir dolaşmanız gerekir. Geveze bir herifin hâlâ uzun pantolonlu bir velet olması pek olası değildir. Varoş aksanıyla konuşan o davranışlarında incelik de göstermeden görevini sürdüren bir Paris başpiskoposunun durumu da aynıdır. Sözünü ettiğim hazırcevaplıkla ilgili işte bir örnek: 1950'ye doğru bir taksi çevirdim. Neredeyse bembeyaz olmuş gür bıyıklara sahip, altmış yaşlarındaki şoför duraksadı, yüzüme baktı, şöyle konuşarak beni arabasına almayı kabul etti:

– Ben de o yöne gidiyorum, bana uygun; garaja bırakacağım arabamı.

Arkaya bindim ve dedim ki:

– Demek gezimizin parasını siz ödüyorsunuz, öyle mi?

Hafifçe başını geriye çevirdi, beni süzdü ve omzunun üstünden, sanki bağışlar gibi, hemen yanıtı yapıştırdı:

– Hemen ahbap, her zaman olduğu gibi ve seve seve!

Oysa her şey vardı bunda: R sesini aşırı derecede vurgulayan Parisli aksanı; yanıtının çabukluğu ve kesinliği; beni süzmesindeki, anlama-

* Chtimi: Kuzey Fransa'nın iç kesimlerinde yaşayanlara verilen adı (ç.n.)

sındaki, hemen verilen bir yanıtta olması gereken çok tatlı bir tınıyı ayarlamasındaki, hatta buna karar vermesindeki kuşkusuz kurnaz tavır. Paris'te République Meydanı'nda bir sabah saatinde bana biraz yapmacıklı küçük bir başyapıt sunulmuştu. Bu tezgâhtar ağzının canlılığını, dedim, Paris'in beş ana garından geçici bir son durağa doğru yol alan banliyö trenleri taşıyormuş gibi görünüyor. İkinci mevki vagonların orta koridorlarında raylardaki eğim yüzünden sarsılıp sendeleyen erkekler ve kadınlar birbirlerine laf dokunduruyorlardı; Deuil ve Meulan garlarına, Fransız sardunyalarının üstünden birine bile zarar vermeden atlayıp geçerek, henüz çekingen yarı Senegalliler, dörtte bir Araplar ve tam Guadeloupe'lular doluyor, sonra ansızın nihayet bulutlardan sıyrılan ayçanın ışığı altında Deuil Garı Karaşi Havalimanı kadar uluslararası bir yer oluyordu. Delikanlıların bacaklarını ve kalçalarını saran jean'ler hem erotik hem de "edepli" idiler; çünkü vücut hatlarının güzelliği çöken karanlığa o kadar uygun düşüyordu ki. Herkes çıplaktı. Ancak *ciao* sözcüğü tüm aksanlarla söylenir söylenmez sessizlik geri geliyordu. Sessiz gölgeler geniş adımlarla yürüyorlardı. Verlan'ın* artık bugün modası geçmişti, zaten hiçbir Fransız Ürdün'de bu argoyu kullanmaya cesaret edemezdi, çünkü bu, Arapların yellenmesi kadar nezaket kurallarına aykırı olurdu. Ara sıra, Fransız modasına göre, tüm sözcük yerine ilk iki, kimi zaman da ilk üç hece söyleniyordu. Olta balıkçıları, tasarruf olsun diye, solucanları parmaklarıyla yedi ya da sekiz parçaya bölerler, böylece her bir parça olta iğnesinde bir yem olur, bunun gibi, bu dönemin tümceleri de alışkın bir kulağın tanıyabileceği parçalardan oluşuyorlardı.

Örnek: "Bu merd' vend' çab'ca çık'ça" vs.

Hiçbir Arabın önünde her biri Guy adını taşıyan iki Fransız bu şekilde konuşamazlardı; bana kendileri de bunun çirkin olacağını söylediler. İnceliklerini takdir ettim ama gerçek nedeni sonradan Ömer'den öğrendim, böyle heceleri kısaltarak konuşma onlardan kuşku duyulmasına yol açabilirdi.

– Yabancı bir ülkede Fransızcayı bu şekilde bölmek gizli bir dil konuşmak demektir. Bundan daha azı için bile kurşuna dizilebilirsin, dedi bana Guy II.

– Biz üsle birlikte çalışıyoruz, dedi Guy I.

Bu sırada ağzı açık kaldı, çünkü Guy II diyordu ki:

* Verlan: Hecelerin sırasının tersine çevrilmesinden oluşan bir tür Fransız argosu. (ç.n.)

– Öncelikle budalaca meslek yoktur.

Guy I bu düşünceyi kesinleştirdi:

– Yalnız budala insanlar vardır.

– Filistinliler de bizim gibi insan, dedi Guy II.

– Neden bu insanlara yardım edilmesin ki? Onların da sahip olmaya hakkı var bir vatana.

Tümcenin sonunda yalnız bırakılmış bu vatan sözcüğü karşısında keyfi kaçmış gibi görünen Guy I ekledi:

– Demokratik bir vatan istiyorlar. Programlarında var. Okuyabilirsin.

– Pompidou gelmemi engellemiş olsaydı, kovulmuş olacaktı, dedi bana Guy II, gazetelerde yazıldığı gibi soğukça yüzüme bakarak.

– Neden hepimiz kardeş olmayalım, anlamıyorum, dedi Guy I.

– Ne Amerika'nın ne de SSCB'nın egemenliği altına girmeleri isteniyor. Fransa onlara yardım etmeli. Hem Hüseyin faşist olduğuna göre, neden ondan kurtulmasınlar ki?

Elbette Parisli idiler; varoş aksanları yoktu. Daha çok Bastille Meydanı'ndaki bir metro girişinden çıkmaktaydılar. Bu üç erkek ve iki kadın Fransızın çevresindeki Filistinliler Amman'daki bu odada denizaşırı bir ülkede bir Fransız kavgası izlediklerinin ya da buranın bir Paris meyhanesi örneği oluşturduğunun farkında olmadıkları için, hiçbir şey söylemeden bakıyorlardı. Kuşkusuz yüce gönüllü olan yirmi yaşındaki bu iki genç İtalya'dan, Yugoslavya'dan, Yunanistan'dan, Türkiye'den, Suriye'den geçip, Vahdet kampındaki insanlara yeni duvarlar örmelerinde yardımcı olmak amacıyla, Hüseyin'in Bedevileri tarafından duvarların duvarcılarla birlikte yok edileceklerinden kuşku duymaksızın otostop yaparak gelmişlerdi. Yukarıda sanıyorum bunların karşılıklı konuşmalarını aslına oldukça uygun olarak verdim. Fedailerin önüne çok değersiz kırıntılar atıyorduk.

Bunlar hakkında nezaketen yazdığım *yüce gönüllü, yüce gönüllülük* gibi sözcüklerle yetinmeden, acaba böyle bir serüvene karşı nasıl bir istek duyup bunca ülkeden geçmişlerdi diye kendi kendime soruyordum. Ortadoğu büyüsü mü söz konusuydu, örneğin Issız "Doğu'da", "bu incinin parıltısı"nda, Pierre Loti'nin "Lorient"daki evinde olduğu gibi; ama böyle hiçbir neden onları Marco Polo'nun yaptığı yolculukları yeniden yaparak Doğu'ya doğru gitmeye zorlamış gibi

* Racine'in *Bérénice* adlı tragedyasında Antiokhos'un ünlü bir sözüne gönderme (ç.n.)

görünmüyordu. Çılgınca bir davranış, neyin neden olduğu, hatta meydana gelip gelmediği bilinmeyen, ilk kez meydana gelmişse geçmiş örneği bulunmayan büyük patlama kadar gizemli bir çılgınca davranış olsa da, iki Guy'nin yolculuğunun geçmişte örnekleri vardı. 68 Mayıs'ından sonra Katmandu'dan yola çıkmış ve yollarının üstünde Filistin kamplarını mı görmüşlerdi? Yola çıkmadan önce, bir solcu broşürü karıştırırken, fedai sözcüğü tümceyi aydınlatmış, tümcenin inandırıcılığı da yola çıkmalarını mı gerektirmişti? Kısacası, neden yola çıkmışlardı? Kalmış olsalardı, nedeni anlaşılabilirdi: Durumun çekiciliği. Ama yola çıkmak neden? İzleyecekleri yollar, karşılaşacakları tehlikeler, özellikle de varılacak hedef konusunda iyi bilgi toplamışlar mıydı? Belki de beklemedikleri bir şekilde kendilerini duvarcı çırağı olarak bulacaklardı ama bu mesleğin sondan bir öncekinden önceki aşama olacağını bilmeden. Bu aşamadan sonra asker olarak ölmek vardı.

– Hepimiz kardeşiz.

Fransızların şu evrensel cömertliğini kabul ettim: Onlara her şeyi getiriyorduk, beton yapı sanatını, inceliği, kadın özgürlüğünü, rock'ı, füg sanatını, kardeşliği; bu Fransız cömertliği içinde de belki çok küçük, ama önemli bir yeri bulunan bir kişi olarak kendimi görüyordum.

"Eğer böyle konuşmaya devam ederlerse, benim milliyetçilik balonum patlar." Sustum. Saydığım o ülkelerden geçmek için, Fransız vatandaşı olduklarından, yalnızca Suriye ve Ürdün'ün Paris büyükelçiliklerinden vize almaları gerektiğini fark ettik.

İkisinin de ön adı Guy idi, birbirlerine şöyle sesleniyorlardı:

– Hey, sen misin?

– Evet, ne var?

– Sen mi seslendin?

– Hayır, ben seslenmedim. Ya sen?

– Ben de senin gibi düşünüyorum.

Guy I gülüyordu, sonra Guy II, ve nihayet iki kadın. Avrupa'nın, onlar ve kız arkadaşları için coğrafi bir kavram olarak varlığı yoktu; ama Fransa'nın uzun bir tarihi vardı ve bu tarihin içinde Jeanne d'Arc Mendès France ile konuşuyordu. Filistinlilere Seine Nehri kıyısında doğmuş bir yüce gönüllülüğün yankısını getiriyorlardı. Bay Mustafa'nın oğlu Ömer'in çevirisi sayesinde fedailer Mayıs 68'i ve onun sömürülmüş ama özellikle de egzotik halkları keşfedişini anlıyorlardı. Acıkmış insanlar gibi esneyerek gülümsüyorlardı. El Fetih'in bir bürosuna ait olan oda bir tiyatronun kulisini anımsatıyordu: Sanki burada

1913 Rus Balesi'nin Parisli beş aksesuarcısının arasında, birçok Nijinski, üstlerinde benekler halinde kuru yapraklar ya da yosunlar bulunan kostümleriyle, Opera ve *Bir Kır Tanrısının Öğleden Sonrası*'nı* oynamak üzere sahnede sıçramaya hazır durumda bekliyordu.

Bu dört kişi, üslerdekilerle birlikte çalıştıkları için, kirliliği halkın yüceliğinin simgesi, dolayısıyla proletaryanın erdemi sanıyorlardı ki, bana kirli boyunlarından, yüzlerinden, bileklerinden, giysilerinden gurur duyuyormuş gibi göründüler. Guy II daha çok ortaya konuşarak söylediği şu sözle beni afallattı:

– Az gelişmiş insanların yanında devrim uğruna savaşmak için fazla şık giyinmişsin: Beyaz ipekli gömlek, kaşmir boyun atkısı falan.

Birkaç söz daha ettik karşılıklı. Nil'in sisleri üstünde pembe renklerle gün doğarken Piramitler'i görmeye gitmek üzere Kahire'de yirmi dört saat kaldığımı söylediğimde, Filistinliler dışında, dört Fransız, devrimcilerle alay ettiğimi düşündü.

– İstanbul'dan geçtiniz. Hiçbiriniz Ayasofya'yı görmeye gitmedi mi?

– Kızlar görmek istediler.

Benim yapamayacağım bir şeyi yapıyordu bu iki Fransız; konuşurken, özel ad olan Arap sözcüğünü sanki bir küçük harfle başlatıyorlardı. Dilleri her zaman düzgün olmasa da davranışları iyiydi: XIV. Louis seyislerini nasıl selamlıyor idiyse, bu Fransızlar da Arapları öyle selamlıyorlardı, çünkü Pompidou'yu kızdırma istekleri son derece güçlüydü, dolayısıyla, benim hiçbir zaman yapmadığım bir şeyi, parmaklarıyla yemek yemeyi öğrenmişlerdi. Hem de pek incelikle.

Fransızlardan böyle oldukça uzun uzadıya söz etmem belki de beni çok etkilemiş olan bu Paris aksanını artık hiç bulamamamın yarattığı özlemden kaynaklandı. Bu aksanı hâlâ koruyan banliyö treni yolcuları var ama Paris banliyösüne de ender olarak gidiyorum.

Tüm yolculukları boyunca, belki de bu yolculuğa hazırlanırken, gençliğe özgü ama şimdiden gür olan sakallarını, bıyıklarını kesmemişlerdi, çünkü, belki de, Abdülhamid zamanında Fransa'da yayımlanmış *L'Illustration* dergisinin eski sayılarına baktıktan sonra, sakallı bir halkın arasına gireceklerini sanmışlardı, oysa genç Filistinliler yalnızca düzgün kesilmiş, çok ince bir bıyık bırakıyorlardı. Sokakta, ender olarak da El Fetih'te rastladıkları sakallılar ancak Müslüman Kardeşlerdi. Dolayısıyla, iki Guy sakallarını kesmek zorunda kaldı. Ömer bana olayı şöyle anlattı:

* Claude Debussy'nin ünlü yapıtı. (ç.n.)

– Buraya geldiklerinde kocaman kafaları vardı ve anlayabilecekleri tek kişi ben olduğum için, onlara "iki sakal" diyordum. Berberden çıktıktan sonra, yüzleri o kadar küçülmüştü ki neredeyse bebek yüzü olmuştu, bu durumda, onlara mememi uzatmak geldi içimden.

– Canaille have, Jean !*

Rengi, çıplaklığı, kadife gibi teni, kasları, çevikliği, onu, sanki dağlanmış bir hayvan, masalsı ama bir sürüye ait hayvan, dolayısıyla alınıp satılabilen bir hayvan gibi gösterebilecek kabile insanlarına özgü çiziklerine karşın, yüzünün acıklı, neredeyse yavan bir şekilde tatlı eğrileri; tüm bunlar önemsiz kalırdı, ondan yayılıp da onu, yalnızca tek başına kalır kalmaz değil, yanınızda sessizce otururken de bir görünür karanlıklar kılıfının içine kapanmış gibi görünen hüzün olmasaydı. Kendisine soru sorulursa yanıtlıyordu. Yanıtı açıktı, çoğu zaman karmaşık da olsa belirgindi, bu yüzden insan sanki sorunun, sorulmasından önce, onun kafasında tartışıldığını sanıyordu. Peki ama Mübarek'in sesi nereden geliyordu? Önce budalaca şöyle düşündüm: Ülkesi gerçekçi bir coğrafyadan daha çok bir masal dünyası, öyleyse, insanlarının da alışılmamış türden olması, sesinin de vurguları düzgün bir konuşmadan çok çığlık gibi çıkması pek doğaldır. Nasıl köle ticareti, insan avı, satın alma, kaçakçılık, sürgün bankacıları olduğu kadar kaçakçıları da ilgilendiren, florinin kuru kadar kırbaçlarla da ilgili, vaktiyle gerçekçi olmuş –hâlâ da öyle kalmış– ve bugün uranyum, bakır, tungsten ve altın işletmeleri gibi ayrıntılı eylemlerse, Fransızcası da anlaşılır, ancak gramer açısından kusurluydu; ama o, bu dili benim çok uzun süredir aradığım, bulunmaz, belki de ölmesini bilen her dil gibi ölmüş sandığım banliyö aksanıyla konuşmak gibi bir meraka kaptırmıştı kendini. Sudanlı (eski İngiliz-Mısır Sudan'ı) bir zencinin birkaç ölü dilin koruyucusu Georges Dumézil gibi bir aksanın koruyucusu, bir tür Dumézil olduğunu düşünmek beni gülümsetti. Üstelik, bir dilden daha uçucu olan aksan daha da çabuk uçup gider. Ne var ki, Şam'da iken, Tel-Aviv'den Fransızca yayın yapan bir radyo bulup açmış, burada bir röportaj muhabirinin alaycı Paris banliyösü aksanıyla konuştuğunu duymuştum.

* Doğru yazılışı ile Fransızca "canaille hâve, Jean" Türkçede solgun, rezil herif, Jean" anlamında; İngilizcedeki "can I have" ifadesine benzetilerek bir sözcük oyunu yapılmış (ç.n.)

Elbette İngilizce bilen Mübarek gülerek bana seslenip, "Can I have" dedi ama ben bunu Fransızca "canaille have" olarak anladım. Üzüntüsünden hemen kurtulabilirdi ama bu üzüntü, bana öyle geliyordu ki, o önceden kestiremeden, yeniden ortaya çıkıyordu.

Bana söylediğine göre, on beş yaşına doğru, yalnızca iki plağını (*Prosper* ve *Valentine*) dinlediği Maurice Chevalier'ye âşık olmuştu. Onun Ménilmontant aksanının bir parodisi olan aksanını sevmiş ve hep kullanmıştı. Ménilmontant'a kendisine halk dilinde Ménilmuche dendiğini söylediğimde bayıldı.

Oysa tanıdığım aşağı yukarı Mübarek yaşında tüm Afrikalı zenciler çok neşeli idiler, yalnız kaldıklarında bile. Dolayısıyla, onun içinde ciddi bir yara taşıdığını ama bu yara çok iyi gizlenmiş olduğu için hiçbir zaman adını koyamayacağımı, bedensel ya da tinsel yerini söyleyemeyeceğimi düşündüm. Bu yaranın Mübarek'in doğal çekiciliğine şunu eklediğine inandım: Genç zencilerin duydukları o tatlı haz. Kimi zenci oğlan çocuklarının sesleri o kadar zayıf çıkar ki kulağınızı uzatmak ya da söylediklerini yineletmek gerekir. Ve yüzleri, kendilerince bilinse bile, nedeni olmaksızın hüzünlüdür, oysa yastadırlar: On ya da yirmi gün yaşadıktan sonra ölen ikizinden sonra hayatta kalan öteki ikiz.

– Canaille...

Şaşkınlığıma gülümsüyordu Mübarek; ama kimi zaman acaba snopluk olsun diye mi Fransızcaya İngilizceyi karıştırıyordu diye kendi kendime soruyorum.

– Ben tek başıma Jet-Set'in tüm müşteri topluluğunu oluşturuyorum.

Karanlıkta kayboldu; ardından yorgun fedailerin çoğu zaman –Arapça, İngilizce, Fransızca– söyledikleri şu tümceyi duydum: "Dinlenmek için tüm sonsuzluk bizim olacak."

Bu gerçekten de kökeni belirsiz, yaratıcısı çok tüm sözler gibi kanıksanmış ve mücahitlerin ne olursa olsun emir Abdülkadir'e, Abdülkerim'e, Lumumba'ya, Mao Çetung'a, Guevara'ya mal ettikleri bir sözdü. Tümcede tanıdık bir tını algılar gibi oldum ve bunu Mübarek'e söyledim. Soru sorar gibi, alaycı bir bakışla dedi ki:

– Kuşkusuz bir Fransızdır yaratıcısı, çünkü dünyayı siz yarattınız.

Mırıldandım:

– "Sonsuzluk bana, içinde dinlenebileceğim kadar uzun görünmüyordu."

– Bu daha güzel bir söz. Kim söylemiş bunu?

– Benjamin Constant: *Cécile*'de ya da *Cahier rouge*'da, unuttum.

Neredeyse afallamıştı.

– İşte bir güçsüz daha.

Peşimi bırakmayan, çok sadık bir İspanyol köpeği gibi içine kapandı.

– Görüyorsun Jean, ben Asya'da bir Afrikalıyım. Filistinliler beni şaşırtıyorlar.

– Ama Filistin Afrika'ya en yakın ülke yine de.

– Bana göre Piramitler Asya'da sayılır. Firavun, Nebukadnessar, Davut, Süleyman, Timur, Palmyra, Zerdüşt, İsa, Buda, Muhammed: Bunların hiçbir Afrikalı yanı yok.

– Senin yanında kimler var?

– Napoléon, Castilla'lı Isabel, I. Elisabeth, Hitler. Ayrıca ülke, toprağı, alan; bu sözcükler de dilde birer sapmadır, övüngenlik barındıran birer sapma.

Çok daha sonra, sanıyorum ölümünden sonra, hiçbir zaman kadınlarla herkes gibi yatmadığım öğrendim. Erkeklerle bile. Sperini, sesinin gırtlaktan çıkan tınısıyla taşınıp, kendisini dinleyen erkeğe ya da kadına geçiyormuş gibiydi sanki. Erotik fıkralar anlattığından değil –ayrıntılarından kaçınıyordu sanki– ama bu sesin sıcaklığında, hoşlanılan bir yanağı okşayan dikilmiş bir cinsel organın buyurgan ve çekingen güvenliği vardı. İşte bu yüzden de onu eski Paris banliyösü serserilerinin en belirgin mirasçısı olarak görüyordum.

Banliyö aksanını bile bile mi taklit ediyordu? Ama bu aksanı taklit ettiğine inanabileceğim, kendini bıraktığı bir anı yakalayamadım hiç. Elbette herkes bir aksanın çatık bir yüzde sürüp gitmesine olanak veren kimi üzücü olayları anımsayacaktır: Örneğin, geçici olarak bulunduğu Dijon'da bir gecelik metresine Burgonyalı ama kıvırcık saçlı bir çocuk bırakan Martinikli bir pilot; son derece kibar Fransızcası, "ve bir anda keyfimin içine sıçtı" ya da "ne kerizmişim, herif beni ketempereye getirdi..." gibi gözlemlerle kesilen genç bir Alman kadın: Bunlar saflıkla, utanıp kızarmadan dile getirilmiş ifadeler. Kadının üç yıl savaş tutsağı olarak kalmış Vosges'lu işçi sevgilisi sözcüklerin densiz olduklarını bilmediği için onunla kötülük düşünmeden böyle konuşmuştu; özellikle de böylesi ifadelerin Fransızcaya pek iyi oturmayacağından da habersizdi. Belki Pantin'li bir assubay Cibuti'de Mübarek'e gençliğinde rastlamış, onunla tanışmış ve ona armağan olarak bu güzel

aksanı bırakmıştı. Mübarek bana bundan hiç söz etmedi; yalnızca gramofonda *Prosper* ile *Valentine*'i defalarca dinlediğini ve Maurice Chevalier'nin kimi zaman boğuk çıkan sesine bayıldığını söyledi.

Mavi gökyüzünün yeşil hurma yapraklarıyla, sarı topraklarla uyumu, gün doğarken karşıma çıkan bu görünüm, bana Filistinlilerin de bu görünümle uyum içinde olduklarını anımsatıyordu, çünkü gökyüzü, hurma ağaçları, topraklar, mücahitler: Her biri diğerlerinden habersizdi. Bir yıldan daha uzun bir süre duyduğum gürültüler yalnızca bir ateşli silahın çıkardıları ve bir uçağın ya da bir helikopterin homurtularıydı, öyle ki tavukların gıdakladıklarını ineklerin böğürdüklerini nihayet duyduğum için onların gıdaklamaktan, böğürmekten geri kalmamış olduklarını ancak Aclun savaşından sonra anladım.

Yukarıdaki satırlar kendi kendime şu soruyu sorma zamanımı geciktirmiş olabilir: Eğer Filistin devrimi, kökeninin Başlangıç'ta olduğunu öne süren, Başlangıç'ta olduğunu ve öyle kalmak istediğini ilan eden, kendisini Zamanların Başlangıcı olarak niteleyen, bana en gizemli gibi görünen bir halka karşı çarpışmamış olsaydı, beni bunca güçle kendine çekmiş olur muydu? Bu soruyu kendi kendime sorarken sanıyorum yanıtını da vermiş oluyorum. Filistin devrimi, evrenin başlangıcının karanlığında belirdiğinde –ve bu sonsuza dek sürdüğünde– çalınmış bir toprak uğruna sıradan bir savaş olmaktan çıkıp, metafizik bir savaşım oluyordu. İsrail, tüm dünyaya ahlâk anlayışını ve mitlerini zorla kabul ettirerek İktidar'la bütünleşiyordu. O İktidar'dı. Fedailerin o zavallı tüfeklerinin yalnızca görüntüsü bile bu iki tür silah arasındaki sınırsız farkı gösteriyordu: Bir yanda, pek az ölü vardı, ağır yaralı yoktu; öteki yanda Avrupalı ve Arap ulusların kabul ettiği ve istediği yok olma söz konusuydu.

İsrail'e uzun uzun övgüler; Ortadoğu'nun tek demokrasisini kutlamalar; içinde her elma ağacının ya da kayın ağacının bir ad taşıdığı sulanmış, verimli kılınmış, ağaçlandırılmış çöl; Aşkanazilerin ve Sefaradların acımaz ama kibar savaşımları; kendisine yalnızca devlet adını verebilmiş bu ülkenin bilimsel, arkeolojik, biyolojik keşifleri; 1970'te buraya, bize, İşgal Altındaki Topraklar'dan geçmeden hiçbir şey ulaşmıyordu, dolayısıyla Yahudi Devleti'nin istediği şekilde, olayları bize

çarpıtılmış şekilde ileten bir tür sansür vardı. İsrail hiçbir zaman doğrudan doğruya konuşmadı ya da biz konuştuğunu duymadık: Bize ondan işgal altındaki Araplar söz ediyorlardı.

Ortadoğu'da İsrail Devleti Müslümanların omuzlarında bir tür geçmeyen bir morluk, bir bere; ama yalnızca son sırıktan –67 sırığından– değil. Eli Kohen'in Şam'da tutuklanıp asılarak öldürülmesinin hemen ardından ve her Filistinlinin, hatta her Arabın kendisini Yahudi casusluğunun tehdidi altında sanmasından ileri geliyor; olası sızma, kesin sızma. Birkaç gün önce (1985) J. bana Mossad'ın Güney Lübnan bölgesindeki gençlere afyon ve esrar dağıttığını söyledi.

– Amerikan polisi genç zencilere uyuşturucu dağıtmakla suçlandı.

– Biliyorum. Mossad'da çalışanlar ABD'ye staja gönderiliyorlar. Amaç belki farklı çünkü durum aynı değil, ama yöntemler değişmiyor. Burada Mossad'ın adamları tüm iradesini yitiren gençlerin esrime hali içinde, silahların gizlendiği yerleri ve fedaileri göstereceklerini umuyorlar. Basın ve radyo yoluyla ve besbelli ki üstü kapalı ama, etkili fısıltı yöntemleriyle İsrailliler haber alma servislerini öyle göklere çıkardılar ki Araplar hâlâ paniğe kapılıp afallıyorlar. Birçok kişi kendisinden söz edeceğim o adamı tanıdı. Beyrut'ta, Batı Beyrut adını alacak bu bölgede, yani özellikle Müslüman ama neredeyse tümü Filistin yanlısı bu bölgede bir adam ortaya çıktı. Oysa ortaya çıkışını hiç kimse anımsamıyor. Ansızın oradaydı, ne ki sanki oraya gelmemişti. Hiç kimse bir şey görmemişti ama bu adam Filistin aksanıyla Arapça konuşuyordu, ansızın ortaya çıkmıştı ve bu bakımdan bir süre dünyada kimliğini gizlemek isteyen tanrılara benziyordu ve özellikle yaptığı deliliklerle dikkat çekti. Bu adamla alay eden çocuklar ya da bu adama acıyan ana babalar ondan söz ederken yalnızca "Deli" diyorlardı. Genelde teatral bir görüntü altında ortaya çıkan ve her zaman her yerde görülen deliliğin, başka yerde olduğu kadar burada da görülmesi normaldi. Herkeste bir nebze delilik vardır ama kibarca saçmalayan bu adam tüm tuhaflıkları yapmakta da hiç sakınca görmüyor, örneğin, gecenin ortasında, insanların yüzüne elektrik fenerini tutup tekdüze, ipe sapa gelmez bir şarkı tutturuyordu.

– Deli işte, deniyordu omuz silkerek. Ve safça bir gülümsemeyle birlikte.

Kimse ona çok yaklaşmıyordu, çünkü her yanı pis kokuyordu: ayakları, ağzı –korkunç bir şekilde–, elleri, kıçı, cinsel organı.

Rüzgârdan korunmuş olsun da, nerede olursa uyuyordu, tek bir bat-

taniyeye sarılarak. Dileniyordu ve küfür ederken İsraillilere adamakıllı verip veriştiriyordu.

15 Eylül 1982'de gün ağarırken İsrail tankları Batı Beyrut'a girdi. Bunların gelişlerini izlerken, Fransız Büyükelçiği'nin yanından geçtikleri sırada ilk tankı ve ötekileri gördüm. Benim şaşırtıcı bir şey olarak gördüğüm yalnızca Batı Beyrut'a giren İsrail askerleriydi ama Beyrutlular ilk tankın içinde Deli'yi görmüşlerdi. Bu kez yüzü ciddiydi. Şarkı söylemiyordu. İsrail ordusunun albay üniformasını giymişti.

Onun hakkında daha fazla bir şey bilmiyorum ama eminim ki o pis kokusu hiç kimse ansızın yanına yanaşmasın diye uyguladığı bir hile, güzel bir buluştu.

Bu dönem boyunca, 1970'ten, 1973'te Sedat'ın Süveyş Kanalı'nı geçmesine kadar, İsrail artık yoktu; yalnızca İşgal Altındaki Topraklar'dan yükselen çığlıklar ve sızlanmalar, gerçek çığlıklardan çok destansı şarkılar, kampları da üsleri de fazla tedirgin etmeden hâlâ bize kadar geliyordu. Ürdün Irmağı'nın gerisinde biri ölse ya da acı çekse aile arasında yas tutuluyordu; bununla birlikte, herkes, Hüseyin'le savaşın, Ürdün'ün işgalini uzatarak İsrail'in işine yaradığını anlamayacak kadar kaygılı ve durumdan haberliydi, biz de, diplomatların gidiş gelişlerinin bizim önemimizin olmadığı bu yerlerin önemini kanıtladığını biliyorduk.

Kimi zaman, akşama doğru, *galabiye*'si içinde bir Arap kampa yaklaşıyordu. Bizimle birlikte çay ya da kahve içiyor, biraz pilav yiyor, tatlı bir sesle bize allahaısmarladık diyerek çekip gidiyordu. "Biliyor musun neden hep ayakta durdu" diye sordu bana Ferrac. "Oturamazdı. *Galabiye*'sinin altında, bir bacağına yapışık duran tüfeğini bırakamıyordu. İsrail'e gidiyor. Tüm mermilerini harcayacak, zaman bulursa, belki bir İsrailli gece yarısına doğru ya da yarın sabah gebermiş olacak."

Gelecek olan satırlar özellikle üslerle kamplar arasındaki farkları göstermeye yöneliktir: Araplar neler olup bittiğini bildikleri için, bu notların Avrupalıları ilgilendirdiği açıktır. Gerçekten de buradaki ve oradaki anlayışlar çok değişikti.

1971'e kadar Ürdün Irmağı karşısındaki üsler İşgal Altındaki Toprakları ve Filistin'in, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün İsrail adını verdiği bölümünü gözetliyorlardı.

Bu üsler, çadırlarda yatıp kalkan, önce basit silahlarla, sonra bir ya da iki makineli tüfekle donatılmış, yirmi ya da otuz Filistinli askerden oluşan oldukça hafif askeri düzenlerdi.

Birçok üs sırası vardı. Kuşkusuz, altından Ürdün Irmağı'nın aktığı yarın kenarındaki üslerdi bunlar. Birkaç yüz metre ötedeki başka üsler ilk üslere destek görevi görüyorlardı ve ilk üsler gibi tetikte idiler. Bu ikinci yarım dairenin çevresinde bir üçüncü, sonra bir dördüncü yarım daire vardı. Dört sıra halinde, zikzak çizerek yerleşmiş oldukları izlenimini edindim. Ürdün Irmağı boyunca uzanan bölüm oldukça açıktaydı, çünkü kıyı az engebeliydi ama yine de "asfalt" da denen Cereş-Amman yoluna doğru giden kıyı kadar değildi.

Sözünü ettiğimiz askeri düzen de Ürdün ordusu tarafından gözetleniyordu; bu ordunun kendisi de, üslerin çok yakınında olan Ürdün köylerinin halkları ile az çok gizli ilişkiler içindeydi. Hemen söyleyelim ki o "asfalt"tan Ürdün Irmağı'na kadar uzanan tüm bu alanda gidiş gelişler oldukça serbestti. Mektup getirip götürmeleri dışında, kadınlar buraya hiçbir zaman girmedi; nöbetçinin karşısında, çimenlerin üstünde oturup beklediler ve burada hiçbir zaman dolaşmadılar.

Kendilerinin olan, ancak kendini özgür sanan ya da buna inanıyor gibi görünen düşmanların dolaştığı toprakları gözetlemekle görevli ve gerçekte her dönemeçte mermilerin pusu kurduğu fedailerin psikolojisi. Allenby Köprüsü'nden Damia Köprüsü'ne kadar (Bu Damia adı bana gerçekçi kadın şarkıcı Maryse Damia'yı ve onun "Beddua"sını anımsatıyor. Bu şarkıda, sefere çıkmış bir gemideki bir denizcinin karısı, kocasının denizkızlarının tutsağı olmasındansa, gemisinin batması için Meryem Ana'ya dua eder), Ürdün'deki fedailerin karşısında İsrail askerleri vardı; bunlar Yahudi garnizonlarında ya da yönetimin elinde tutuklu olan Filistin halkına karışmışlardı, öyle ki Ürdün Irmağı'nın berisinden rasgele ateş açılamıyordu, yalnızca keskin nişancılar "İşgal Altındaki-Topraklar"ı gözetliyorlardı.

Bugün, zaman da geçtiğinden, bu sözcük Fransa'daki Alsace-Lorraine sözcüğüne kıyasla, başlangıçtaki neredeyse kutsal gücünü yitirdi. Aradaki tire benzerliğe katkıda bulunuyordu ama bugün eskiden olduğu gibi, kin komedisi ve dostluk komedisi beni hâlâ hayran bırakıyor; her ikisi de çoğu zaman sahte olan bu komediler, az çok genişletilmiş sınırları çizmeyi sürdürüyor. Sınır, iki halkın karşılıklı anlaşması dışında, korunması gereken ideal bir çizgi; oysa bu sınır ve geçişi *aynı zamanda* iki halk tarafından kontrol ediliyor, bu nedenle de o sı-

nır anlaşmaları komik oyunlardan ibaret; sınırda karşı karşıya gelen yüzler ya tehdit edici ya da insanı büyüleyecek kadar yumuşak. Nihayet sınır bölgesi –ya da sınır payı– bir insanın, kendisiyle uyum ve de çelişki içinde, tüm kişiliğiyle kendini en geniş biçimde dile getirdiği yerdir. Kendimden başka biri olmamı sağlayacak güç bir seçim karşısında kalsam, Alsace-Lorraine'li olmayı seçerdim. Alman ve Fransız olmak Alsace'lı ya da Lorraine'li olmakla aynı şey değil. Jakoben olmayı bırakıp, sınıra yaklaşan her insan, ne derse desin, Makyavelci olur ama sınır payının, bütünlüğün mümkün olduğu bu toprak parçası olduğunu kabul etmeye cesaret edemez; belki de, kuşkusuz merkezleri bozmadan –çünkü sınır paylarına olanak veren bunlardır– sınır paylarını toprak olarak genişletmek insanca bir şey olurdu. Ben şimdiden bunda çok güçlü gerçek bir ihanet: bir ayağı burada, ötekisi şurada, bir başkası kuzeyde, bir dördüncüsü güneyde olan ve sonsuza dek, her türlü yer değiştirmeyi, yürüyüşü olanaksız kılan bir ayaklar mimarisi görüyorum.

Batı Beyrut'un İsrail tarafından 1982'de işgali birçok öykünün ortaya çıkmasına yol açtı; işte bunlardan biri: Birkaç çocuk, Lübnanlı çeteleri yeraltı sokaklarında birinden ötekine, sonunda da Filistinlilerin kısa bir süre önce çekip gittikleri bir atölyeye kadar götürüyorlar. Bu Lübnanlı grup bula bula çok iyi taklit edilmiş dolar tomarları buluyor. Adamlar ceplerini dolduruyorlar, tümü kamyoncudur. O dönemde devriyeler Lübnan kamyonlarına kuzeye, örneğin Beyrut'a doğru gitmeyi yasaklamışlardır. Yalnızca İsrail'de mal yüklemiş olan İsrailliler geçiyor buradan. Komedi başlıyor: Kamyoncular İsrailli askere bir tomar dolar gösteriyorlar, asker açıkça hayır diyor, Lübnanlı kamyoncu tomar sayısını ikiye çıkarıyor, sonra asker daha gevşekçe davranıp gözlerini yarı yarıya kapatıyor, dolarları çabucak cebine indiriyor, kamyonun geçtiğini görmemek için arkasını dönüyor; böylece sınırdan geçen binlerce sahte dolar askerleri, kamyoncuları ve artık Tel-Aviv'de yüklenmiş meyveleri yemeyeceği için mutlu olan Batı Beyrut halkını sevince boğuyor. Önce bir kamyon geçiyor. Sonra on tane. Ve nihayet tümü geçiyor. Sahte dolarlar gerçek İsrailli askerlerin gerçek ceplerine gidiyor, onlar da ya refah içinde sivil bir yaşam sürüyor ya da hapse düşüyorlar.

Bana Beyrut'ta bu öykünün gerçek olduğunu söylediler. Gerçeğe benziyordu. Düşman kimi noktaların doğru olduğunu kabul ediyordu: Suç ortaklığı konusu gibi. Bu parlak bir gelişme olmadı, bir yatışma

nedeniydi; bu sırada herkes diğerini kandırdığını sanmıştı.

Oysa haziranda baskın yapıldığında, Filistinlilerle Ürdünlüler arasından birçok Filistinli, subay, astsubay ve asker, Hüseyin'in ordusunun firarileri kaçmayı başardılar, çünkü Ürdünlü eski silah arkadaşları hatları kimin geçtiğini görmezden gelmekteydiler; ben, *üste* İsraillilerin ve Filistinlilerin birbirlerine böyle incelikler gösterdiklerinden söz edildiğini hiç duymadım ama sınırlar politikası öyle nazik, öyle karmaşık, öyle de anlaşılmaz bir şey ki her kim bunu anlamaya kalkışsa hem gözlerini hem yaşamını kaybeder.

Ama –hoş bundan daha önce söz ettim– 1970 Kasım'ında üslerde –kamplarda değil, üslerde– uzun saçlı, başı açık, şakaklarında Sicilyalılarınki ya da şef garsonlarınki kadar kalın favorileri olan kimi gençlere rastlamak, bunların İbranice şakalaştıklarını duymak olasıydı. Daha yaşlı olan fedailer bu çelişki karşısında hem tedirginlik hem de hayranlık duymaktaydılar; gençlerin ortasında dalga geçerek, Moşe Dayan'la olduğu kadar Arafat'la da alay ediyorlardı. Biraz İbranice dersi verildiğini de biliyorduk. İftar vakti geldiğinde, aynı gençler burada, herhangi bir Arap gibi, belki de Tel-Aviv'deki herhangi bir Yahudi gibi, parmaklarını pantolonlarının kalçalarına silerek yemek yiyorlardı.

Okul çocuklarının sıralarının içinde kâğıttan yaptıkları bir tavuk, bir gemi, bir kuş, bir ok ya da bir uçak yavaşça açıldıklarında yeniden bir gazete sayfası ya da beyaz bir kâğıda dönüşür. Uzun süredir anlaşılmaz bir sıkıntı beni tedirgin ederken, yaşamımın –yaşamımın, iyice netleşip gözlerimin önüne serilmiş olayları demek istiyorum– yalnızca benim üçboyutlu olarak görebildiğim ve bir dağa, bir uçuruma, bir cinayete ya da ölümcül bir kazaya benzeyen, büke büke yeni bir nesneye dönüştürdüğüm bir beyaz kâğıttan başka bir şey olmadığını anladığımda çok şaşırdım. Kahramanca bir eylem gibi görünebilecek olan, kimi zaman iyi –ya da kötü– taklit edilmiş ama, pek dikkatli olmayan gözlerin, kolumda bir yara izini, kendim açtığım için ciddi olmayan bir yaranın izini görüp de eylemin kendisiyle karıştırdıkları şey, bu eylemin göstermelik haliydi; ama o yarayı görenler baştan çıkarılmış bir kadınla, kıskanç ve silahlı, adını söylemeyeceğim bir kocayla yaşanmış şövalyelere özgü bir serüvenin kanıtını gördüklerini sanıyorlardı; kocanın adını söylememekle sevilen kadına karşı dürüstük ve saygıyı ve son olarak hakarete uğramış o düzmece kocayı koruyan ruh yüceli-

ğini kanıtlıyorum. İşte yaşamım böyle cesurca eylemler şeklinde incelikle şişirilmiş önemsiz davranışlardan oluşuyordu. Oysa yaşamımın bir çukurda sürdüğünü anladığımda, bu çukur bir uçurum kadar korkunç oldu. Telkâri kakmacılık denen iş, üzerinde motifler bulunan bir çelik plakayı asitle oyup, buraya altın teller kakmaktan ibarettir. Bende eksik olan altın tellerdi. Kimsesizler Yurdu'na bırakılmam kuşkusuz başkalarınınkinden farklı ama daha korkunç olmayan bir yaşamın başlangıcıydı; ineklerini güttüğüm köylülerin yanındaki çocukluğum başka bir çocukluktan hiç de farklı değildi; hırsızlık ve fuhuş yaparak geçirdiğim gençliğim gerçekte ya da düşte hırsızlık ya da fuhuş yapanlarınkine benziyordu; görünen yaşamım yalnızca iyi gizlenmiş aldatmacalarla doluydu. Hapishaneler benim için Amsterdam'ın, Paris'in, Berlin'in, Barselona'nın o sıcak sokaklarından daha fazla ana kucağı işlevi gördü. Buralarda ne kendimi öldürme ne de açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıyaydım; koridorları, tanımış olduğum en erotik ama en dinlendirici yerlerdi. ABD'de Kara Panterlerle geçirdiğim birkaç ay da yaşamımın ve kitaplarımın yanlış yorumlanmasının bir kanıtı olacaklardır, öyle ki Panterler, aramızda kendilerinin kuşku duymadıkları bir suç ortaklığı oldukça, beni bir başkaldıran olarak görüyorlardı, çünkü köklü bir değişiklik isteğinden çok şiirsel ve şakaya benzer bir başkaldırı olan hareketleri beyazların eylemleri üzerinde dalgalanan bir düştü.

Bu düşünceler kabul edildiğinde, bunlardan başkaları ortaya çıkıyordu: Genelde yaşam engebeliyken, eğer benim tüm yaşamım çukurlarla dolu olduysa, Zenci Hareketi Amerika ve benim için özellikle göstermelik olduysa, eğer buraya daha önce söylediğim gibi doğallıkla, saflıkla gelip hemen kabul edildimse, bunların nedeni bendeki *doğal numaracı*'nın az çok netlikle fark edilmiş olmasıdır. Filistinliler Filistin'de, yani bir kurgunun içinde bir süre kalmamı istediklerinde, *doğal numaracı*'yı az çok netlikle fark etmişler miydi? Ve yok olmaktan başka hiçbir tehlikeyle karşı karşıya bulunmadığım hareketleri göstermelik miydi? Ama çukurda geçen yaşamsızlığım nedeniyle ben zaten yok değil miydim? Düşünüyordum da, Amerika ve İsrail'in göstermelik bir iş yapmakla, yenilgileri zafer, gerilemeleri ilerleme gibi göstermekle, kısacası, bir uçağın yolcularını öldürebilen, dolayısıyla her şeyi olsa olsa beceriksizce yapabilen Arap dünyasının üzerinde dalgalanan bir düşe kapılmakla hiçbir tehlikeye atılmıyorlardı; bundan eminidim. Önce Panterlerle, sonra da Filistinlilerle yol almayı kabul et-

mekle, onlara düşün içinde düş gören kişi görevimi sunmakla Hareketlerin gerçeklik niteliğini yitirten artı bir öğe değil miydim? Düşe, "Sen düşsün ama sakın uyuyanı uyandırma" diyen Avrupalı değil miydim? Bunu düşünür düşünmez şunları anımsadım: Arcole Köprüsü'nde titreyen Bonaparte; Beşyüzler Meclisi'nin onu yasadışı sayması, generalin bayılması; Austerlitz zaferini İmparator değil de hangi mareşal düzenledi? David'in, oğlu Napoléon'un kutsallaştırma ayininde, o gün, Paris'te olmayan bir Anne'nin, oradaymış gibi resmini yapması; kutsallaştırılma ayini o yola gelmez papa tarafından mı ona dayatıldı? Sainte-Hélène anılarında kabartıya dönüşmüş çukur olarak ne var? Ancak ilk düşüncelerden çıkan bu düşünce devam etmeliydi: Ünlü olsun ya da olmasın, insanlar hakkında bildiğimiz şey belki yaşamı oluşturan uçurumları gizlemek için tasarlandı. Böylece Filistinliler Potemkin kampları, aslan yavruları kampları kurmakta haklı olabilirlerdi; ama o zavallı tüfekleri neyi gizlemiyordu ya da daha çok neyi açığa çıkarmadı? Bir insanı görünür kılan olay ansızın kahramanca bir ortaya çıkış mı, bir tür yanardağ belirmesi mi, insanlar tarafından olduğu kadar halklar tarafından da itiraf edilmeyen bu çukurların bir anda yükselişi mi? *Doğal numaracı*'nın iğrençliği belki onu öyle bir düzeye yükseltir ki omurgası dışarı fırlar, görünür hale gelir. Burada bir başka yaradılış aykırılığı söz konusu.

Yalnızca kendini görmek değil ama, kendine dokunmak, kendini duymak, kendini koklamak bir hilkat garibesine dönüşme korkunçluğunun birer parçasıdır ve bu korkunçluğun altında da hilkat garibesine dönüşmenin mutluluğu vardır. Kısacası, dünyanın dışında olmak! Cinsiyet değiştirmek yalnızca bedende birtakım cerrahi düzeltmelere katlanmak değil, tüm dünyaya, sizi adlandırsın diye, zorunlu bir sentaks değişikliğini öğretmektir. Nerede olursanız olun size madam, matmazel diye seslenilecektir; önden gitmeniz için herkes size yol verecektir, arabadan indiğinizde arabacı yumruğunu size doğru uzatarak, "Önce hanımlar ve çocuklar..." diyecektir. Bu sözcüklerden, *Titanic* ve erkek yolcular dibe giderken sandalın sizi kurtardığını öğreneceksiniz; aynalarda kendinizi topuz yapılmış ya da alagarson kesilmiş saçlarınızla –ve parmaklarınız onlara dokunurken– göreceksiniz; ilk kristal sivri topuklarınız kırıldığında şaşırıp kalacaksınız; henüz iyi eğitilmemiş sağ eliniz artık olanaksız bir ereksiyonu gizlemek için oranıza gidecek-

tir; olanaksız diyorum, çünkü artık oranızda kalkacak bir şey kalmayacaktır... Gerçekten de hiç kimse bu hormonal, cerrahi, yeniden eğitici değişikliklere şaşmayacaktır, ama herkes içinden sizdeki bu değişikliği ve bunun başarısını, yani bu işe kalkışmış olmanızın, bunu ömrünüzün sonuna kadar ve utanç içinde yaşayacak olmanızın kahramanlığını selamlayacaktır. Transseksüeller –ya da daha doğrusu kadın transseksüeller, çünkü bu dişil çoğulluğu hak etmişlerdir– birer kadın kahramandır. İbadetlerimizde azizlere ve azizelere, erkek ve kadın din şehitlerine, erkek ve kadın canilere, erkek ve kadın kahramanlara sen diye seslenirler. Kahramanların başlarındaki hale –ya da ayla– transseksüellerin halesi kadar şaşırtıcıdır. Kahramanlığa erişen, eğer ölmemişse, ömrünün geri kalan bölümünde, dolunayda olduğu gibi güpegündüz de başının üstünde yanan bir mum taşır. Her boyutta transseksüellerimiz var. Madam Meilland'ın ölçüleri Mata-Hari'ninkiler yanında mütevazı kalır. Birçok fedai kahramandır.

Her zaman kaslı, siyah, yüzü çizik çiziklerle dolu, dışa kapalı olan Mübarek yanında yürüyor, ama sesi çıkmıyordu. Ebu Ömer, tam olarak söylemese de, benim buradaki rolümü anlattı: "Göreviniz çok güç olacak: Hiçbir şey yapmayacaksınız."

Anlamıştım: Görevim orada bulunmak, dinlemek, susmak, bakmak, onaylamak ya da anlamamış gibi görünmek; fedailerle yaşlı, Filistinlilerle kuzeyden gelen kişi olmaktı. Ve herkesin ağzı benim kadar sıkıydı. Düşmana bilgi vermek için içeri sızan erkek ya da kadını belirten köstebek sözcüğünü ilk kez burada yazıyorum. Aclun'da geçici olarak bulunan kimi fedailerin birçok kez bana öyle kesin sorular sorduğu duygusuna kapıldım ki ben de onlar hakkında kendi kendime sorular sormak zorunda kaldım: Acaba benim bir köstebek olduğum mu düşünülüyordu? Böyle olmamdan kaygılandıklarını sandığım oldu, ama bu tedirginliğim çabuk geçti, çünkü, kimi kuşkuları da olsa, sorumlular bana o derece genç, o derece güzel, yüzü o derece sevimli fedailer gönderiyorlardı ki, her defasında, bu kadar doğru bir seçim karşısında seviniyordum: bu seçimi daha çok şöyle demek isteyen bir sunguç bir armağan gibi kabul ediyordum; "Şu yüzü iki saat boyunca hayranlıkla seyret ve mutlu ol."

Mübarek daha içtenlikle işin özüne giriyordu:

– Bir kitap yazacaksın ama yayınlatmakta güçlük çekeceksin. Fransızlar Araplara ilgi duymuyorlar. Belki biraz Filistinlilerle ilgileniyor-

lar, çünkü biz Güney Lübnan'da Yahudi soykırımını sürdürmekle suçlanıyoruz. İngiltere'yle birlikte senin ülken, dünyanın en büyük Yahudi düşmanı olan iki ulus, gizlice bizi onaylıyorlar. Okunmak için küçük bir şansın var, bu şansı tümcelerinin ivediliğinde ve çabukluğunda bul. Sana bir imge öneriyorum: Cılız bir çocuk balık yağı içmelidir. Gülümseyerek şişeyi bitiriyor, çünkü annesinin sesi onu büyülüyor. Annesinin hatırı için o iğrenç yağdan kaşık kaşık içiyor. Eğer sen anneleri olursan, okurlar seni izleyecektir. Tatlı - sert bir sesle konuş.

– Kadife eldiven içinde demir yumruk gibi.

– Senin Arapları hiç anlamaman normal ama Fransızları da anlamaman...

Bana kendisinin filme çekeceği bir senaryo yazmamı önerdi.

– Sen Arap mısın yoksa zenci mi?

– Elbette bu konuda bir görüşüm olmalı ama yok.

1970 ile 1982 arasında ancak bir kez sinemaya gittim. Filmi de, görüntüleri de hemen unuttum ama geriye kalan bir turistin Bangkok'ta bir masörün elleri arasında geçirdiği gecelere oldukça benzeyen bir gecenin anısı oldu. Bir yatar koltuğun eline düştüm; arkalığının geriye doğru o tatlı yıkılışı koltuğun dirseklerimin altında hafifçe yükselişi ile birlikte oluyordu. Dehşet içinde, kendimi şehvet yüklü bir tuzağın içine düşüyor gibi hissettim. Biri ışıkları söndürdü. Yalnızca bedenim kendisini bir yeni zengine, belki bir emire dönüştüren külden bir yatağın içine gömülmekle –kendisine Saint Louis'nin alçakgönüllülükle külden bir yatağın üstünde ölmek istediği söylenen öğrencinin anısı– kalmıyor, gözümün de bayram etmesi gerekiyordu, çünkü kamera dik duvarlar üstünde tırmanıyor, o külden yatağımdan sıradan bir mavi kırlangıcın yuvasını ve yumurtalarını göreyim diye uçurumları aşıyordu. Bu, bir yoksula çekilmiş bir ziyafet olmalıydı, oysa çabucak tepki gösterip ayağa kalktım ve kıçımın hiç olmazsa tahta sıraların sertliğine kavuşacağını umarak bir merdivenin basamaklarına oturdum; ama basamaklar bile yumuşaktı ve eskiden, sabit çekimlere baktığında mutlu olan gözlerim o sırada, bütünü bir sevinç kaynağı olan ayrıntıları aramaksızın buluyordu. Sinemadan çıktım. Zoom'larla, stüdyo vinçleriyle kablolardan yansıtılan o perili dünya, izleyicileri sonsuz mutluluğa salana kadar Filistinlilerin ölümünü gösterecekti kuşkusuz. Filistinlilerin yenilgisinin, fedailerin Batılılara yüzlerinin iyi yanını gösterme kaygılarından başka nedenleri vardı.

Mübarek beni dinledi.

– *Kwai Köprüsü* konusunda ne düşünüyorsun?

– Japonların yenilmiş ama hâlâ kavgacı olan İngilizlerle savaşlarına tanık olmamış bir kimse onları Soho'dan toplama figüranlarla kıyaslayamaz.

– Peki ya sanat?

– Sanat üzerinde hiçbir zaman bir fikrim olmadı.

– Açlıktan ölenlerin yaşadıkları sevinçleri hiçbir zaman bilemezsiniz. Size aç fotoğrafları sağlamak için açlıktan ölmek. Yararlıdır bu fotoğraflar. Önemleri, eğer çok çirkinseniz, aynada sizin görüntüleriniz olmalarından ileri gelir. Sırtını döndüğünde, görüntünün senin hakkında ne düşündüğünü hiç kendi kendine sormadın mı?

– Kendimden hoşnut olmamamı mı istiyorsun?

– Salondaydın, şimdi kulistesin. Paris yolculuğunu bunun için yaptın. Ama hiçbir zaman oyuncu olmayacaksın.

Yakınımdaki çalışır durumda olan manyetik blok sönmüş olmalıydı. Radyasyondan hiçbir şekilde etkilenmemekteydim.

– Ben onu görmeye...

Utandı mı yoksa acelesi mi var diye düşünmüştüm. Ama Mübarek çekip gitmişti.

Öyle görünüyor ki ünlü bir görünüm, kendisine hayran kalmış bakışların zedeleyici izini korur: Piramitler, Elhamra, Delphoi, çöl gibi. Teğmen Mübarek, tüm davranışlarında, kendisine fazla hayranlık duyulmuş olmanın sanki zedeleyici izini taşıyordu. Belki özellikle benim içindi bu ama bu derece edepli, dürüst üslere herkesi, her şeyi büyülemek isteyen bir sevimlilik getiriyordu. Yalnızca genç ya da yaşlı bir Arabı baştan çıkarması gerektiğinde, bunlar üstünde tüm gücünü deniyordu. Hiçbir fedai onun ne bedenini son derece dikkatli kullanışına ne de yüzünün çeşitli bölümlerine –gözleri, gülümseyişi, dişleri, saçları– karşı duyarlıydı; çünkü belki de fedailerin her biri aynı hazinelere sahipti ama bu hazineler edepli olduklarından sönük duruyorlardı; Mübarek varlığından, hele ortamda kaybolduğunuz sıralarda, heyecan duyan –hafifçe– tek kişinin ben olduğumu biliyordu; bunu o kadar iyi anlamıştı ki, otların üstüne otururken kalçalarını çok ustaca değerlendiriyordu ya da ortamda yanımda yürürken, konuşmaya devam ederek, biraz ayrılıp pantolonunun düğmelerini çözüyor, işiyor ve yeniden düğmelerini ilikleyip, elini uzatarak, bana bir sigara veriyordu. Filistinliler, Arapça söyledikleri gibi korulukta "su dökebilirlerdi" ama hiç-

biri cinsel organını çıkarmış, tutmuş, yerine sokmuş parmaklarıyla sigara vermeye cesaret edemezdi.

Mübarek açıkça bir pezevenk –kışla ya da genelev pezevengi– aynı zamanda büyük bir orospu idi ki, fedailer arasında ne yaptığını, Sudan'dan neden geldiğini hiç anlamadım. Birçokları gibi Monpellier'de eğitim görmüştü.

– Pompidou hükümetini kınadığında, benimle dalga geçiyordun, öyle değil mi?

Tatlı tatlı gülümsedi.

– Yeni, hele beyaz bir yüz gördüğümde, kendimi göstermeden edemem.

Ne yüzündeki kabile çizikleri ne de cilalı bir çift ayakkabı gibi parlayan yüzünün siyah rengi görülmemesine olanak verirdi.

İki üç ay ortadan kayboldu.

Belki yeniden Numeyri'nin subayı olmuştu, öyle umuyordum, insanları büyüleme kaygısı, boş yere acımasız olmasını engelleyecekti.

Bakın Hamza ile ilk kez nasıl karşılaştım: Suriye yakınındaki İrbid Ürdün ordusuna karşı, örneğin Amman'dan daha iyi, kentin dışındaki Filistin kampı da Ürdün'deki öteki kamplardan daha iyi ve daha uzun süre direniyordu. Bu direnişin coğrafi duruma bağlı olduğu sanıldı: Suriye sınırına yakınlığı yüzünden silahlar, gereçler ve yiyecek kolayca geliyordu. Usa yatkın ama tam olmayan bir açıklama. Sınır halkının karşı karşıya olduğu tehlikeler, Golan'ın İsrail tarafından işgalinden sonra, bu halkı daha çok bencilliğe, daha az dayanışmaya itiyordu. Bu bencilliği dayanılır kılmak için vatanseverlik kavramı öteki yandaki Suriyelilerin imdadına tam zamanında yetişti.

"Ne de olsa biz ne Ürdünlü ne de Filistinliyiz ama Suriyeliyiz. Tsahal ve -yalnızca Şam'dan değil, ama Kahire ve Bağdat'tan da gelmiş olan– panarabizim tarafından tehdit edilen vatanımızın çıkarı için hep tetikte olmalı, yani yansız da olmalıyız." Bu sağduyulu düşünce belki Hafız Esat'ın politikasını destekliyordu:

– Filistinlilerin kibrinin hakkından gelerek yeniden büyük bir Suriye yaratmak.

Vatan, o bağımsız varlık, nasıl oluşur? Flandres uzun süre bağım-

sızlığın korudu ve Borgogne. Batav, Fransız eyaletleri sonunda bağımsız krallık oldu; bu krallık da bir kişiliği ortaya çıkardı ve yeni bir tip üretilmesine olanak verdi: Bu tip Belçikalıdır. İnsan nasıl Belçikalı. Ürdünlü, Filistinli, hatta yirmi beş yıl Fransız mandasında ve beş yüz yıl Türk işgali altında kaldıktan sonra Suriyeli olur?

İrbidlilere gelince, bunların dayanıklılığının nedeni, kendi değerleri, savunmalarının düzeni, özellikle de Hüseyin'in Çerkezlerinin ve Bedevilerinin saldırısının saatini olmasa da gününü Amman ya da Cereş'teki sorumlulardan daha iyi ve daha çabuk öğrenen Filistinli sorumluların keskin görüştülüğüydü. İrbid ve onun Filistin kampının öyle çok su, un, sıvı yağ yedeği vardı ki Bedevi ordularının resmi girişinden sonra bile hâlâ bitmemişti. Şu buyruğun İngilizce çevirisi bana birçok kez gösterildi: Sabahın saat dördünde Amman'a Maxime alanına saldırılacak. Bana söylendiğine göre buyruk Saray'dan geliyordu. Erkeklerin, kadınların yiğitliklerini ve sorumluların savunmadaki üstün becerilerini nasıl yadsımalı? Ama bu sözcükleri İrbid için kullanır kullanmaz, daha çabuk teslim olan Amman için geri alırsınız. Şeflerin hayal gücü noksanlığı, direnişin ve halkın şaşkınlığı, disiplinsizliği; yiğitlik ve üstün savunma becerisi sözcükleri kadar zavallı sözcükler. Sonuç olarak bu sözcükler, biz daha önceki yılların, kendilerine başkaldırdığımız yılların onlara bugün bizim için yararlı bir ağırlık verdiklerini unutarak, bizi duygulandıran bir eylemi açıklamaya kalkışır kalkışmaz akın eden sözcüklerin tüm heyecan yükünü taşırlar. Şurada ya da burada, anlamları belirsiz, sallantıda sözcüklere her zaman gereksinimimiz olacağını ilk unutanlar da bizleriz.

Filistinliler şu paradokstan hiçbir zaman kurtulamadılar: Yıllar, yüzyıllar geçtikçe sözcükler heyecanla, parıltıyla, karşıt olaylarla, çok yönlü olaylarla, çıkarla yüklenirler; faiz getiren bir anapara gibi gitgide çoğalıp zenginleşirler. Uğruna devrim yaptığınız kişileri heyecanlandırmazsanız, devrim yapmak nasıl da güçtür! Ama onları geçmişle, gözyaşlarının, o büyüleyen gözyaşlarının eşiğinde bir geçmişle yüklü sözcüklerle heyecanlandırmak gerekiyorsa, bu ne güç iştir!

Bedevi askerlerin yaklaştıklarını haber veren epeyce belirti vardı; her türlü direnişin sonunda kırılacağı bilinse bile, direnmek gerekiyordu; bu belirtiler arasında, yollarda yayan, katır sırtında, kamyonda, Amman, Bekaa, Gazze kamplarından kaçan saçı başı darmadağınık, toz içinde, susuzluktan dili damağı kurumuş bir halkın sel gibi akın edişini; yönetimden geriye kalan şeyde yaşanan başıbozukluğu; güm-

rüklerdeki ve kimi Filistinli ve Ürdünlü polislerin, başkaları tereddütsüz El Fetih'e katılırken, tüm hızlarıyla yeniden görevlerine döndükleri polis örgütündeki başıbozukluğu sayabilirim.

Kimi sorumlular da –özellikle Halit Ebu Halit– benim Ebu Bekir Oteli'nde tehlikede olduğumu sanarak, bir genci çağırmışlardı; bu genç gülümseyerek bize doğru geldi. *Potemkin Zırhlısı* filmini on beş-yirmi kez gören hangi insan, bunu hiçbir zaman filmde zırhlının kulesinin yanında yalnızca yakışıklılığıyla silahlı askerlerin merdivenleri inişine meydan okuyan bir Rus denizcinin dost ve dingin yüzünü yeniden görmek umuduyla yapmadığını söyleme cesaretini gösterecektir?

Elbette erin elinde bir Kalaşnikof vardı ama burada bu silah o kadar çoktu ki, fark etmedim bile, fark ettiğim yalnızca, neredeyse yalnızca fedainin sevimli yüzü ve siyah saçlarıydı.

Yüzü sevimliydi, üstelik, İrbid'deki direnişin kesinlikle yaşam amacının ta kendisi olması nedeniyle aydınlıktı. Yirmi yaşındaydı; siyah saçlıydı; kefiyesi, daha yeni çıkmış bir bıyığı vardı. Benzi solgundu ya da daha çok güneşten yanmış olmasına ve toza karşın donuktu.

– Annenin evinde boş bir oda var mı?

– Benimki boş.

– Bu gece için mi?

– Bu gece savaşmaya gidiyorum. O benim odamda yatar.

– Götür onu. Allah onu korusun. Bir dost kendisi.

Filistinli şair Ebu Halit elimi sıktı. Onu bir daha hiç görmedim.

Ağır silahların oldukça uzaktan gelen seslerini duyuyorduk. Cereş'ten geliyor olmalıydı bu sesler. Cereş 1970'te, kerpiç evleriyle çok küçük bir köydü; birkaç sütunun hâlâ ayakta, diğerlerinin yatık olarak durduğu Romalılar döneminden kalma bir sitin yakınındaydı; ama "Roma siti" demek yeterli. Hamza torbamı taşımak istedi. Önce onda başka fedailerde görmüş olmadığım herhangi bir şey fark etmedim; öteki fedailer gibi gülümsüyordu, neşeliydi, yumuşacık sesi, ansızın bir tür saygısızlık ve ciddilikle, tehlikeli bir hal alıyordu. Bu açıdan, Hamza'nın, tüm ötekiler gibi, hiçbir övüngen yanı yoktu.

– Adım Hamza.

– Benimki de...

– Biliyorum, Halit söyledi.

– Senin adını da bana o söyledi.

Mağribi Arapçasından birkaç sözcük bildiğimi anlamıştı. Bu sözcükleri benimle konuşurken kullandı. Vakit neredeyse öğleydi, rama-

zanın ortasına doğru gelinmişti; bu ay boyunca Müslümanlar ancak güneş battıktan sonra yemek yiyor, su ve sigara içiyor, cinsel ilişkide bulunuyor. Peygamber'in bir sözüne göre, gece şölenleriyle dengelenen bir aylık oruç –güneşin doğuşundan batışına kadar– Allah uğruna, öfke içinde ya da asık suratla değil, neşe içinde tutulur. Neredeyse kar kadar görünür olan bir dinginlik tüm İrbid kentine ve onun Filistin kampına yayılıyordu. Erkekler, kadınlar, nesneler büyük bir huzuru belirten ya da bir kararlılığın habercisi olan –öyle ciddi bir kararlılık ki en ufak gürültüyle yok olabilirdi– bir ilgisizlik içindeydi.

İslam'ın ya da İslam toplumunun zaman ve mekân içinde yer değiştirerek dolaşıp durması, başıboş gezmesi. Hangi itici güçle olduğunu bilmediğim bu gündelik ve kara üzerinde gerçekleşen dolaşıp durmalar, başıboş gezmeler, göçebelikler, bayramların göçebeliğine, bayramları, namazları, oruçları, yani ramazan aylarını her zaman ileri ya da geri alan değişken bir takvime yansıyordu; meğerki elbette, takvimdeki bu değişiklikler anlamını bilmediğimiz bir kozmik dolaşmanın simgesi olmasın. Katolikliğin açıkça değişmezliğine karşılık İslam bize gökyüzünde ve yeryüzünde her zaman devingen, her zaman değişen örnekler sunuyordu.

Yolun yakınında hissedilen gerginlik kentin ve kampın içine girdikçe yok oluyordu.

Erkekler ve kadınlar, hangi yaşta olurlarsa olsunlar, nereye ve ne yapmak için gittiklerini bilerek gidiyorlardı. Her hareketin bir ağırlığı, bir değeri vardı ki bunları ne ağır silahların yakında oluşu ne de kovalanan Filistinliler için tehlike anında bir çıkış kapısı –ya da tuzak– oluşturabilen Suriye sınırı artırıyor ya da çoğaltıyordu; bu sınır açık mıydı, kapalı mıydı, bilinmiyordu. Açık olduğu sanıldığında beş dakika önce kapatılmış oluyordu. Ya da tersine. 1971 Ekim'indeydik ve İrbid'de halkın, tacirlerin, otel sahiplerinin Filistinlilere karşı düşmanlığının daha o zamandan hissedildiğini belirtebilirim.

– Bir taksi bulacağım; yarın Dera'da olacaksın. Öbür gün de Şam'da.

Birçok insan, belki herkes, kampta Hamza'yı tanıyordu. Geçerken ona selam veriyor, gülümsüyor, göz kırpıyorlardı. O da bir gülümseme ile karşılık veriyordu.

– Hangi dindensin?

– Hiçbir dinim yok. Ama, ille de bir şey duymak istiyorsan, Katoliğim. Peki ya sen?

– Bilmiyorum. Belki Müslümanım, ama henüz bilmiyorum. Bugün işim savaşmak. Bu gece bir ya da iki Ürdünlüyü öldüreceğim, dolayısıyla başka Müslümanları. Ya da onlar beni öldürecekler.

Bunları bana, verdiği yanıttan memnun olarak ve ustalıklı bir biçimde değil, gözlerinde ve dişlerinde bir parıltıyla gülümseyerek söyledi. Yaylım ateşlerinin ve topların gürültüsü öylesine aralıksızdı ki sanki sıcaklığın bir parçasıydı bu gürültü. Bir yol boyunca yürüdük; burada ince bıyıklı ellerinde birer tüfek, iriyarı askerler duvarlara dayanmışlardı; uzun, kıvırcık ya da daha çok saçak saçak olan saçları omuzlarını örtüyor, kestane renginden kızıla kadar değişen ve İngilizvari denen şu saç biçimini andırıyordu. Öğle vakti, her biri, alanı daralmayan bir gölgelik arayarak, bir afiş gibi incelip sanki duvarın içine girmek istiyordu. Hamza onlarla selamlaştı.

– Saika fedaileri, dedi bana.

Saika. Tümüyle Suriye'nin egemenliği altında bir Filistin örgütünün adı olan bu sözcük, silahlı, leopar üniformalı, ayaklarında ses çıkarmayan kauçuk tabanlı ayakkabılar olan bu iriyarı, d'Artagnan'ların önünde söylendiğinde, bana "Paiva fedaileri" denmiş gibi geldi; dansizlikti benimkisi.

Sözcük çağrışımıydı bu; yolun boğucu sıcaklığında bende tuhaf bir düşünceye yol açmıştı; oldukça hafiften gelen gülüşümü duydum; Hamza farkına vardı.

– Gülüyorsun ha? Neden?

Soru ve gülüşüm karşısında o kadar şaşırmıştım ki:

– Sıcaktan, dedim.

Bu, bana ve Hamza'ya tatmin edici bir yanıtmış gibi göründü.

Saçları düzgün kesilmiş olan Hamza bana o askerlerden pek az söz etti, birkaç sözcükle yüreklilikilerini anlattı yalnızca. Yüreklilikle yiğitlik arasındaki farkı; Saika askerlerinin savaşta yiğit, saçlarını uzun ve kıvırcık bırakarak dövüşmekle yürekli olduklarını biliyor olmalıydı. Yüzlerini çevreleyen o uzun saç lüleleri öyle güzel kıvrılmıştı ki onların sabahları, uyandıklarında, çayla birlikte ateşin üstünde ısıttıkları saç maşasıyla birbirlerinin saçlarını kıvırdıklarını düşünmekten kendimi alamadım.

Şöyle düşünmek bana göre doğaldı: "Erdemlerini savaşta kanıtlamaları gerekiyorsa, aslan olmalılar."

Daha sonra, 1976'da, Tel el-Zaatar'a geldiklerinde, aslanlardan daha korkunç yırtıcı hayvanlar olduklarını gösterdiler. Bunu kanıtladılar ama bu kez kurbanları El Fetihli Filistinlilerdi.

El Fetih'in üç önemli üyesi olan Kemal Advan'ın, Kemal Nasır'ın, Ebu Yusuf Neccar'ın ölümlerini kitabın burasında anımsatacağım. Tanıştığım Kemal Nasır bana en sempatik, Kemal Advan ise en az sempatik geleniydi, sorularındaki kabalık beni tedirgin ediyordu. Adlarını saklamayı sürdürmek için ellerinden geleni yapıyorlardı ama bu ihtiyatlı davranışları giderek azalıp neredeyse tümüyle ortadan kalktı. Beyrut'ta Strand Oteli'nde arkadaşlarıyla ve gazetecilerle buluşuyorlardı; Cezayir Büyükelçiliği'ne giden yolda onlara birçok kez rastladım, her defasında yalnızdılar, ne arkalarında ne önlerinde kendilerine eşlik eden korumaları vardı. Sigara tüttürerek, açıkça kaygısız bir halde yürüyorlardı. Sanıyorum, gençlerde, önce çekingence, sonra da, bunu söylemenin yeri, çılgınca bir moda, saçları omuzlara kadar uzatma modası 1960'lı yıllarda başladı. Her türlü saç biçimi serbest gibi görünüyordu: Uzun, yarı uzun saçlar, alında perçemler; düz, siyah ve yağlı saçlar, kesin bir biçimi olmayan, çılgınca, kestane rengi, kıvırcık ya da kumral ve lüle lüle saçlar; ama saç biçimlerindeki bu dişiliğe bir bakıma bedenin çok erkeksi bir duruşu ile karşı konuluyordu; yani yalnızca görünürde değil, örtülü ve aşırı gelişmiş biçimde de olduğunca kaslı olmak zorunluydu. Son kertesine gelmiş olan, hatta İngiltere'de daha da ileriye giden bu moda Kalifomiya'da, Amerikan ordusunun Vietnam'daki başarısızlığı sonucu doğdu. Sanıyorum, dünyada ilkyazdaki gibi bir tür çiçeklenme oldu: Kuzey Vietnam'da Amerikalıların başarısızlıkları, uzun saçlar, üniseks denen kot pantolonlar, tek kulakta elmas küpe, bileklerde ve boyunda Berberi mücevherleri, yalınayak dolaşmalar, afro saç kesimleri, saçlı, sakallı, aşırı sevgi dolu çiftler, delikanlı çiftleri, bu çiftlerin sokak ortasında öpüşmeleri, açıkça kullanılan esrar, LSD, bir tek esrarlı sigaranın dokuz on ağza geçişi, bir mideden bir erkek sevgilinin adamakıllı açılmış ağzına kadar giden uzun dumanların oluşturduğu sarmallar, incelir incelmez ağızdan ağza, mideden mideye geçen aynı sarmallar; kısacası, ilkyazını değil de Ortadoğu'da çoktan yaza girmiş, neredeyse güzünü yaşayan ve şiddetli bir kışı önceden sezen bir gençliğin çiçeklenmesi.

FKÖ'nün güvenlik bölümü adlarını saydığım bu üç sorumlu için merdiven başına ve kapıya iki koruma, iki fedai koymuşlardı. İşte Davut'un anlattıkları:

İngilizce konuşan, kumral ve kıvırcık saçlı iki hipi, karanlık bastırdıktan sonra, birbirlerinin boynuna sarılmış durumda, uzun uzun öpüşerek, gülerek, sendeleyerek Kemal Advan'ın evinin merdiven başın-

da bekleyen iki korumaya yaklaşıyorlar. Korumalar bu iki rezil eşcinsele hakaret yağdırıyor, ancak onlar çok talimli olduklarını kanıtlayan bir çabuklukla bir tabanca çıkarıp korumaları haklıyor, çabucak merdivenleri çıkıp Kemal'in odasına girierek onu da öldürüyorlar. Aşağı yukarı benzer bir sahne aynı saatte Kemal Nasır ve Ebu Yusuf'un evinde de meydana geliyor.

Bu eylem dolayısıyla Cinayet, Güzel Sanatlar'ın bir dalı sayılabilir, bu sözcükleri hak ettikleri büyük harflerle yazmak koşuluyla. Güzel Sanatlar'ın her saygın yapıtı gibi Cinayet de bir ya da birçok nişanı gerektiriyor. Sanıyorum bu nişanlar üç göğse takıldı. Efsaneye ya da ayrıntılı olarak anlatılanlara bakılırsa altı sarışın genç seçilmiş; belki de özellikle bu seçim çok güç oldu. Sarışın insan eksik değildi orada, tersine, ama saçların uzamasını, uzun uzun lüleler oluşturup omuzlara kadar inmesi ve gözlerin üstüne düşebilecek olanların perçem şeklinde kesilmesi için uzamasını beklemek gerekmiş olmalıydı. Kuşkusuz karşımızda yorumcular var, bunlar her çiftin paraşütçü tarzı, kafasının kazındığını ama her birine lüleleri yüzlerinin iki yanından aşağıya inen bir peruk takıldığını ileri sürüyorlar. Ne olursa olsun, tümü bu hazırlık düşüncesini kabul ettiler: Birbirine âşık iki delikanlının aşklarını usa uygun göstermeleri için, dudaktan öpüşme talimi yapmaları gerekmiş. Kol ve bacak kasları, bedenlerin esnekliği, bacakların çevikliği, masumluk, yüzlerin sakalsız görünüşü, her şey ayarlanmış, özellikle de çok ince olmaksızın çıkarılacak kadınsı sesler. Ancak altısı da inandırıcı olduktan sonra, bunları denizciler sessizce, geceleyin, Beyrut kıyılarında bir yere çıkarıyorlar. Bu hazırlanma sırasında çok iyi bildikleri Arapçayı, Filistinli ya da Lübnanlı aksanını, özellikle de arzuyu kamçılayıcı uzun uzun ellemeler sırasında karşılıklı olarak söylenen argo sözcükler listesini unutmuşlar. El Fetih'in o üç sorumlusunun ve bunlardan birinin karısının başına gelenleri biliyoruz. Altı İsrailli, tabancalarını yeniden kılıflarına soktuktan sonra, eğer o takma saç varsayımını kabul edersem, peruklarını çekip çıkararak buluşuyor ve falanjistlerden öğrendikleri şekilde dingin adımlarla yürüyerek kıyıya gidiyor. Burada motoru gürültüsüz çalışan bir tekne onları alıp Hayfa'ya geri götürüyor. Bu altı atletin tipini betimleyemesem de, onları iki dakika önce saçları uzun, lüle lüle iken şimdi kökünden tıraş edilmiş durumda, açıkça bir gururla tekne tayfalarına, hiç kuşku duymaksızın Arap eşcinseller gördüklerini sanarak rahatça gülen korumaları şoke etmek için nasıl dudak dudağa öpüştüklerini gösterirken ve Filistinli o üç so-

rumluyu nasıl kolayca öldürdüklerini anlatırken hayal ediyorum. Bu açıkça gurur Yahudi olmanın gururu idiyse, öteki insanlardan olmamanın da mı gururuydu? Hiçbir egemen ülkede hiç kimsenin terörizm diye adlandırmadığı bu cinayeti tüm dünya gazeteleri anlattılar; Güzel Sanatlar'dan biri sayıldı, uygun bir Nişan'ı hak etti ve bu Nişan kendisine verildi. Sarışın erkek kıtlığı söz konusu değildi. İsrail'de Aşkanazi kökenli o kadar çok genç sabra* vardı ki!

Kimsesizler Yurdu, annemin Yahudi olduğu bilinmediği halde, beni vaftiz ettirecek yerde, yanlışlıkla üzerime "iftiraya uğramış sığ dere'"** diye bir yazı bırakmış olmalıydı. Zebur inancıyla yetiştirilmiş olsaydın bugün dua edip ağlayarak Ağlama Duvarı'nın taşları arasına ıslak kâğıtlar bırakan yaşlı bir haham olurdum. Oğlum da Mossad'ın yüksek kademeden bir casusu olurdu, yani Paris'te İsrail Büyükelçiliği'nde; erkek torunum da bombalarını gülümseyerek Batı Beyrut üstüne atacak bir Mirage pilotu.

Budalaca bir düşünce, çünkü o zaman ne bu kitabı ne bu sayfayı yazabilecektim: Başka düşüncelere, bir başka inanca sahip bir başkası olacak ve atalarımı kürkçüler arasında arayacaktım. Göğsüme kadar inen saç lülelerim olacaktı: Üzüldüğüm şey, lülelerimin olmaması.

Bu komando gücü deniz yoluyla İsrail'e dönmüştü. Aynı gece, modaya uygun biçimde giyinmiş olarak, gelip –belki de Belçika pasaportlu öteki gözlemciler tarafından betimlenmiş– evlerin yerini saptamıştı. Üçe bölünüp birbirine âşık eşcinselleri kusursuz bir biçimde oynamış, oyunu bırakıp ansızın eyleme geçmiş, kuşkusuz, görünüşte yansız arkadaşları tarafından korunarak, şişirme bota atlamış ve kapkara gökyüzü altında yeniden Hayfa'ya ulaşmıştı. Saika'nın askerlerinin uzun, kıvırcık saçlarından söz ettikten sonra bu katliamı anlatmaya hangi gereksinim itti beni? Davut, kendisine anlatılanlardaki cesarete, üslubun arılığına, kusursuz uygulamaya karşı bir tür hayranlığı hafifçe belli ediyordu. Bu uygulama öyle kusursuzdu ki planın büyük bir sanatçının, ama tek bir sanatçının elinden çıktığını gösteriyordu: bu sanatçı, planını, Beyrut'taki başarısı bir imzadan ibaret olan çok ustaca bir düzen gölgede kalmadıysa, tuhaf bir biçimde tek elle çizmeye başlayıp bitirmişti. Bana öyle geldi ki bu hayranlığa, böyle yaman ve hızlı bir eylemin o katillerin omuzlarına dökülen sarı lülelerle oynanan bir oyun içinde gerçekleştirilmiş olmasına duyulan hayranlık da ekleni-

* İsrail'de doğmuş gençlere verilen ad (ç.n.)

** Sokrates'in ölümü betimleyen sözüne gönderme (ç.n.)

yordu. Hatta Kudüs'te ve başka yerlerde yayımlanan gazetelerde İsrail'in bu büyük başarıyı yücelttiğini tahmin edebilirsiniz; belki Filistin teknelerini denizde yakalayıp batırdığında da hâlâ aynı şeyi yapıyor.

Sarı ve kıvırcık altı peruk, hafifçe pembeleştirilmiş dudaklar, gözlere çekilen sürmeler Beyrut sokaklarında şaşkınlık yaratmak için yeterli değil; elbette kimse bu durumdan kuşkulanmadı. Kendilerini erkek gibi hissetmekten kurtulamayan bu travestilerin içsel gülüşüne belki, geveze kadın seslerine benzemeyen, zaten davranışları gibi, kurtulmak istedikleri doğal erkek sesleri yüzünden foyalarının ortaya çıkmasından korkan gerçek travestilerin dehşeti denk düşmekteydi. Bunun tersine, kıvırcık saçlı o altı İsrailli, dövüşmek amacıyla kaslı, öldürmeye talimli erkekler olduklarını unutmamalıydılar. Durumlarının tüm tuhaflığı davranışlarının yumuşaklığından, kadınsı inceliğinden ileri geliyordu; bu davranışları bir anda kesinlikle, kadın katil değil, erkek katil davranışlarına dönüşecekti. Başlarını eğip, cinsel organlarını birbirlerine dayayarak, dillerini birbirinin ağzına sokarak öpüşmeyi öğrendiler ama bu davranışlar kolaydı ve hemen akla geliyordu. Talim sırasında daha uzun ve daha karmaşık olan, sevgilinin alnındaki bir saç telini kaldırmak, bir fiske vurup omzundaki bir hanımböceğini kovmak için parmakların özel bir inceliğe kavuşmasıydı... Bir İsrail sokağında yapılan bu provalar kuşkusuz hayli uzun sürdü. Eşarbın bir kıvrımını düzeltmek, tiz sesler çıkararak gülmek, ansızın kötü giysilerden kurtulup, amacı öldürmek olan savaşçıya dönüşmek. Pek alkışlanan bir dramın son perdesinde olduğu gibi değil, gerçekten öldürmeye gitmek, öldürmek ve ortada ölüler bırakmak. Acaba yumuşacık kadınlığa bürünmek hoş, bir cinayet işlemek için bundan sıyrılmak güç bir şey değil mi diye kendi kendime soruyorum. Ama kahramanlık bunu becerebilmekteydi aynı zamanda. Tıpkı imparatorluğunu, krallıklarını, denizlerini Saint-Just manastırı uğruna terk eden Charles Quint'in yaptığı gibi, öyle değil mi?..

Hamza'nın evine yayan gitmemiz belki bir saati buldu. Burada kullanmaktan kaçınacağım, ancak bize aşina olmaya başlayan anlaşılmaz bir dil konuşuyorduk; o derece ki sanki daha önceki bir yaşamda oluşturmuşuz gibi, bir tür şifre bizi birbirimize yakınlaştırıyordu şimdiden; yanlışlarla dolu gibi görünen o kullandığımız sözcüklerin anlamını bilmiş olsaydık, bundan iyi anlaşamazdık gibi geliyordu bize. Sokaklar

gitgide ıssızlaşıyordu. Herhalde insanlar, yemek yemiyorlarsa, evlerinde, öğle uykusuna yatmışlardı. Ama uyumadıklarını öğrendim: Pencerelerde, taraçalarda, silahlarının bakımını yaparak, yağlayarak hazırlanıyorlardı.

Bir tür ambarın içinde çömelmiş olan altmış yaşlarında iki adam gidip yanlarına oturmamızı işaret ettiler. Çok kibarca bize ellerini uzattılar. Her birinin elinde bir tüfek, bir Lebel vardı. Açıkça, kötülük düşünmeden, Hamza'ya kim olduğumu bilip bilmediğini sordular.

– Bir dost, kendisini korumak için emir aldım.

Kimse kim olduğum konusunda başka soru sormadı. Bu Filistinlilerden birine tüfeğini elime alıp alamayacağımı sordum. İkisi de düşünmeden silahını bana uzattı, sonra, aynı zamanda fikir değiştirerek, tüfeklerinin şarjörünü çıkardılar. Dördümüz aynı anda kahkahayı patlattık. Hamza'ya Lebel sözcüğünün aramızdaki yakınlaşmayı belirtmek açısından en iyi seçilmiş sözcük olduğunu söyledim; yazdığım bu sözcüğü sağdan sola, sonra soldan sağa okudu ve bana elini uzattı, tıpkı anlaştıklarını belirten Arapların yaptıkları gibi. Tüfeği yanağıma dayadım, tetiği çekmeden bir dala nişan aldıktan sonra bu hazineyi bana ödünç vermiş olana geri verdim. Bu iki Filistinli köylü idi ama bu demode tüfek onları gençleştirmek, tarlalardan alınan ürünlerden vazgeçirmek, onları yürekliliğe, kana, ölüme götürmek için yeterliydi. Bu konuda hiç kimseyi taklit etmiyorlardı. Batı'yı taklit eden sorumlularının tersine; çoğu zaman, biraz deha ile neşeli ya da hüzünlü kutlama fırsatları icat edilmesi gereken anlarda, Filistinli sorumlular taklit etmekten başka bir şey yapmıyorlardı. Beyrut kampında tahtadan ve etaminden yapılma, ufak ampulü sürekli yanan şehitler –ölüler– anıtı bana yoksulluğu yüzünden duygulandırıcı görünüyordu. Kübalı doktor Alfredo 14-18 savaşında ölen Fransızlar için dikilmiş anıtlar benzeri bir anıt dikmek amacıyla, yalnızca para bulmak için değil, mermer ve oldukça sert bir taş, belki granit bulmak için Avrupa'ya gönderildi. O iki adamdan ayrıldıktan sonra Hamza'ya dedim ki:

– Ben acıktım. Ya sen?

– Biraz bekle.

– Konserve satın alabilirim.

– Bekle.

Güneşin altında yürüyüşümüz yeniden başlamıştı. Filistin kampı aşağıdaydı, yol inişliydi. Küçük, beyaz bir duvarın önüne geldik; duvarda aynı beyaz boyayla boyanmış bir kapı açılmıştı. Hamza cebin-

den bir anahtar çıkarıp kapıyı açtı. Oldukça dar bir avluya girdim. Hamza arkadan kapıyı kilitledi. Sonradan kendi odası olduğunu anlayacağım bir odanın önünde Hayfa entarisi içinde gülümseyen, silahlı bir Filistinli kadın dimdik duruyordu. Elli yaşlarında olmalıydı. Omzuna astığı silahı Hamza'nın silahı ile aynı modeldi. Hamza annesini Arapça selamladı. Kadın gülümsemeye ve silahını taşımaya devam etti. Arapça konuşarak beni tanıttı annesine Hamza:

– Bir dost, dedi.

Anne parmaklarının ucuyla elime dokundu.

– Bir dost ama Hıristiyan, dedi.

Kadın elimi bırakmıştı ama hâlâ gülümsüyordu, neşeli bakışını yüzümden ayırmıyordu.

– Bak, haberin olsun, o bir dost; Hıristiyan ama Tanrıya inanmıyor.

Hamza ciddi ama çok yumuşak bir ses tonuyla konuşmuştu. Kadının gülümseyen bakışları ikimizin yüzünde gezindi –ama bu gülümsemede büyük bir canlılık var gibiydi– sonra oğluna baktı ve kendisini adamakıllı sarsabilecek çok güçlü bir kahkahanın yalnızca çok zayıf ve belli belirsiz yansıması olduğunu sandığım o gülümsemesini bırakmadan dedi ki:

– Mademki Tanrıya inanmıyor, öyleyse ona yemek vermem gerekir.

Odasına girdi, Hamza da beni kendi odasına götürdü. Bombalanan Hayfa'dan kaçmış olan bu aile oradan oraya kaça kaça İrbid'de sığınacak bir yer bulmuştu. 1949'da kamp henüz yamalı çadırlardan oluşuyordu. Sonra sıra, duvarları ve damları alüminyum, sac ve karton levhalardan gecekondulara geldi; sefaleti açısından Bekaa Kampı'na benzer bir yerdi burası.

Yazar yazmaz okuduğum bu bölüm aslında Bekaa'yı, ama gerçeğin bir yüzünü anlatıyor, çünkü burada sissiz günlerde aman vermez dağın yamaçlarında çocuklar olmasa neredeyse sessiz geçecek bir şenlikte insanları bir araya getiren fazlaca neşe vardı. Yakından baktığımda, sabahları, çadırların yırtıklarını görüyordum, bunlar hiç umulmadık bir kumaş parçasıyla, belki Beyrut, İrbid, Amman yoluyla Limoges'dan gelmiş bir gömleğin eteğinden yırtılıp alınmış bir parçayla yamanmışlardı. Çadırlar arasında henüz bağcıklarının bağlanmamış olduğunu

tahmin ettiğim ayakkabılarıyla beceriksiz karaltılar dolaşmaktaydı. Bekaa'ya Secours Populaire de France* tarafından gönderilen küçük revirde yarım saatlik, kırk beş dakikalık çalışma sonunda uyanan tüm kampın yüzü gülecek. Meyve, sebze, gerçek çiçek tezgâhları kurulmaktaydı, demek istediğim plastikten değildiler, çünkü sabahları sadece kırmızı, pembe, yeşil, sarı renkler bol ve gerçekti ve meyvelerle sebzelerin oluştuğu madde de elbette. Güneş yükseliyordu, çocukların oyunları başlıyor, Lizbon'da olduğu gibi, veletler en ufak bir şeye kahkahayla gülüyorlardı.

Yukarıda kampların acıklı durumu hakkında söylediklerim yanlış değil. Hiçbir Filistinli uyurken, uykuya dalarken sefaletini görmüyordu: Işığını söndürmeden az önce mandalinaları ve patlıcanları yeniden sayıyordu. Uyandığında bu mandalina ve patlıcanları yeni bir biçimde sergilemeyi düşünmüştü, çünkü renkleri birbirine uygundu ve onları piramit şeklinde değil, sıra sıra koymalıydı. Her mutsuzluk bu yaratıcı sayım sayesinde çabucak yadsınıyordu: Demek o anda, Bekaa Kampı'nın sefil havası ve yüzlerdeki hüzün yok olmuştu. Yavaş yavaş, aileler herhangi bir işte ve nerede olursa olsun çalışmaya başladıkları için, hurda demirin yerini beton aldı.

Hamza bana o gece yatacağım yatağını gösterip, "Ben çatışmaya gidiyorum. Küçük bir sorumluyum" dedi. (Yanlış anımsamıyorsam on-on iki fedainin şefiydi.)

Yatağın başucunda yerdeki bir deliği gösterdi bana:

– Eğer Hüseyin'in topları, makineli tüfekleri yaklaşırlarsa, gidip annemle kız kardeşimi alır, onlarla birlikte aşağıdaki sığınağa inersin. Orada her zaman üç tüfek bulundururuz.

Annesi bir tepsiyle geldi, tepsiyi tek ayaklı yuvarlak masanın üstüne koydu. İki tabakta kat kat gözlemelerin yanında birkaç yaprak yeşil salata, dörde bölünmüş domatesler, dört sardalye ve sanıyorum üç katı yumurta vardı. Hamza ile tanıtanımaz Hıristiyan öğleden sonra saat üçe doğru ramazan ayında güneş yeni yeni alçalırken sofraya oturdular.

O küçük masanın gök mavisi rengiyle siyah ve sarı çiçekleri hâlâ gözümün önünde, tıpkı hâlâ benim ve fedailerin gözlerinden silinmeyen şu ayrıntılar –kayalar, ağaçlar, tarlalar, yakından ve uzaktan gördüğüm çadır bezleri, köknarlar, durgun ve kapkara, kurumuş ya da akar

* Fransa'nın ve dünyanın en yoksul kesimleriyle dayanışma amacı güden örgüt. (ç.n.)

sular– gibi. Eğer bu heyecan beni bırakırsa, içimde kalacak hafif melankolisiyle yine de bitmeyecek. Bir kurşun beni öldürürse, orada bulunacak biri, ondan sonra da başka biri bu heyecanı duymaya devam edecek ve bu böyle sürüp gidecek.

Elbette tüm çevre su altında kalırsa, gözler bir göle, bir baraja, İsrailli balıkçılara dikilecektir...

Ne Hamza ne annesi Hayfa'yı bir daha görecek.

Yemekten sonra Hamza beni okulun avlusuna götürdü. Sınıfta hiç öğrenci yoktu. Filistinli çocuklar gruplar halinde avluda toplanmış, korkusuzca, övüngenlik taslamadan, Ürdünlülerin ateş seslerinin yaklaşması konusunda konuşuyorlardı. Her birinin omzuna ve beline iki ya da dört el bombası bağlıydı; dolayısıyla bir çift ya da iki çift olarak dolaşıyorlardı; Fransızca konuşan Cezayirli bir öğretmenden o gece hiçbir çocuğun uyumayacağını öğrendim: El bombalarını, pimini çıkarıp Bedevi askerlerinin üstüne atacakları anı bekliyorlardı.

Bu kitapta ve başka yerde sık sık Filistinlilerin abartısız yiğitliklerinden söz ettim. Kuşkusuz korkular, titremeler, ölüm karşısında gerilemeler olmuştu, kuşkusuz zayıflıklar olmuştu – çoğu zaman 1920 modası iskarpinler gibi ses çıkaran alün ya da yeni banknot yığınları karşısında bacaklar titrer. İktidar isteği öyledir ki direnmek isteyenin yardımına çok büyük bir yüreklilik gelmesi zorunludur ama ben yalnızca tek bir zayıflığa tanık oldum.

Yukarıda, Filistinlilerin bedensel çabasıyla ilgili olarak yüreklilik sözcüğünü yalnızca zekânın çabası ve gücünü belirtmek için kullandım ama yiğitlik sözcüğü ölüme ya da bedenin karşı karşıya kaldığı tehlikelere meydan okumaya daha uygun düşüyor. Filistinliler, şeytan olmaya aldırış etmeden –bu aldırışsızlık kendilerini aşmaktaydı– terörizm, terör sözcüklerinin içerdiği hoşgörüye ve eylemlerinin dünyanın geri kalanının gözünde şeytanlık sayılmasına karşı çıkıyorlardı ki böylece yüreklilik ve yiğitlik göstermiş oluyorlardı.

Fedaileri korkaklıkla mı suçlamalı? Betimlemeye, açıklamaya çalıştığım –çalıştığım diyorum, çünkü o sırada orada değildim– o panik gecesi ölümün, üstünüzde ve düşmanın üstünde kararsızlık içinde bocaladığı, kimi seçeceğinin bilinmediği en belirsiz anlarda görülmesi –çünkü o zaman ölüm görünürdür– dışında her şey bir oyuna benziyor. Devrim oldukça gülünç bir oyuna dönüşüyor. Buradaki ya da oradaki

bir toprak için ölünceye ya da öldürünceye dek savaşmalı mı? Kaybedildiğinde bedel gülümseyerek ödeniyorsa, hayatı kaybetmekle karşılan oyunu kaybetmek gerçekten ciddi bir durum mu?

Ama bir toprağa sahip olmak ya da yalnızca zafer kazanmak uğruna ölünür mü?

Milano'daki Büyük Galeri'de iki üstü kapalı geçidin kavşak noktasında bir mozaik, zemini süsler. Bu basit kompozisyonun oldukça küçük bir yeri, bir atın, yani Colleoni'nin* (lakabı aşağı yukarı "Atı iyi" anlamına gelir) atının taşaklarının betimlendiği yer yıpranmıştır. Bu galeriye çift olarak gidip gelen hiçbir Milanolu erkek kendisine o aygırdan biraz cinsel güç geçmesi için bir topuğunun mozaiğin yıpranmış yerinde dönmesi gerektiğini unutmaz. İnsan, kol kola girmiş üç ya da dört erkek gördüğünde, her birinin sırayla gidip atın taşakları üstünde dönmek için bir tür menuet yapacaklarını düşünüyor. Hiçbir kadının hiçbir zaman böyle bir şey yapmasına, yapmaya kalkışmasına izin verilmedi. Okulun avlusu bir panayır alanına dönmüştü; burada her velet, sanki meziyetlerini övercesine, kemerinde ya da omzunda taşıdığı o ikili ya da dörtlü korkunç taşakları sergiliyordu. Ama hem edepsizce hem de masum olan şey, bu nesnelerin metalik çıplaklığıydı.

Öğrencilerin kemerlerinde ya da omuzlarında asılı el bombalarının yuvarlaklığı ellerimi cezbediyordu. Şimdiden gözüpek savaşçı, şimdiden mücahit olan bu çocuklar savaşmayı seçmiş olan fedailerinkinden daha gür ses tonlarıyla konuşup savaştan başka bir şeyden söz etmiyorlardı. Fedailer belirli başka şeyler düşünüyorlar mıydı? Sözgelimi, bir kadının baldırlarını? Saçlar, gözler, göğüsler, cinsel organ, kalçalar gibi, yeğlenen ama yeğleme nedeni ya da nedenlerinin belirsiz olduğu yerleri? İnsan belirsizlik içinde kaldığında başına gelebileceği gibi, fedailer de dağınık arzular –bu arzulara kapıldıkları halde hep meleksi kalıyorlardı– içinde miydi? Ölüme bu kadar yakın olup, yaşamı sürdürmeye karşı, hâlâ sahip olunan ve bir saniye sonra yok olacak yaşamdan zevk almaya, onu sürdürmeye karşı hiçbir arzu duymuyorlar mıydı yoksa? Cinsel arzudan yoksun bu görünüşün, kaslı ama bana göre seksin kokusuna kapılmamış bu genç erkeklerin geliş gidişleri ile pek az ilişkisi vardı. Kimi zaman okuruz ama romantik metinlerde: Falanca kahraman ölümle, nişanlıdır: Orgazm, Fransızcada son derece eril bir sözcüktür, oysa can çekişme, ölüm, kadın, savaş gibi son sözü

* Bartolomeo Colleoni: Ünlü İtalyan condottiero (1400-1475). İtalyan ressam, heykeltıraş Verrocchio tarafından atlı bir bronz heykeli yapılmıştır. (ç.n.)

söyleyen dişil sözcükler iflahını keser bu eril sözcüğün. H harfinin dik bacakları arasında, Zafer Takı'nın yontma duvarları arasında, fedainin açılmış bacakları arasında, Hamza adının dikey çizgileri arasında zafer kazanmış taburlar ve arkalarında topları, zırhlı araçları geçit resmi yapmalıydı. Hamza ile ben annesinin evinde kaldık. Bu son cümle aile reisinin anne olduğunu gösteriyor gibi; onu oğlunun yanında görerek, hiçbir zaman kesilmeyen bir gidiş gelişten ibaret olan ilişkilerini anımsayarak, o zaman görünmez olan bu karşılıklı ilişkiyi bugün kestirebiliyorum. Çok güçlü bir duldu, tıpkı oğlu gibi silahlı bir anneydi, aile reisiydi; aile reisi yetkilerini gülümseyerek her mikro saniyede Hamza'ya devrediyordu; Hamza da El Fetih kurallarına göre davranarak, ama gizlice annesi tarafından yönetilerek, kumandanın annesinde olmasına ses çıkarmıyordu. Oğlunu kendinden daha güçlü gösteren, sergileyen Monserrat'lı zenci Meryem Ana'yı anımsayalım, yeniden gözümüzün önüne getirelim: Anne var olmak için oğlunu kendinden önde tutuyor, oğul sonsuza dek var olmak için annenin önüne geçiyor.

Örneğin bir sepete patlıcan doldurmak gibi herhangi bir iş değildi bu, ilk kez bir mermiyi elime alıp da ağırlığını ve şeklini hissettiğimde bunu öğrendim. Hamza'nın ve kayınbiraderinin tüfeklerinin şarjörlerini doldurmaktan söz ediyorum. Bunları doldurmakla ilk kez direnişin gizlerini paylaşıyordum. Şarjörlere yerleştirdiğim mermiler bu gece Bedevi askerlere yöneltilecek namlulara sürülecekti. Ramazanın yakında sona ereceğinin habercisi ayça göründü. Beyaz avlu karanlıktı. Hamza ile akrabası beni iki kadınla yalnız bıraktılar. Bana duyduğu bunca körü körüne güven Hamza'yı korkutmuyordu, bunun nedeni belki Halit Ebu Halit'e olan büyük güveniydi, çünkü Halit Ebu Halit ona benim için "bir dost" demişti; ya da belki tüm varlığı şu tek amaca yönelmişti: İrbid'i savunmak ya da, ki bu aynı kapıya çıkar kuşkusuz, yaşamını tehlikeye atmak.

Bana burada (Beyrut'ta) kimi zaman müttefik, kimi zaman rakip olan CIA'nın ve Mossad'ın yakalanmış fedaileri bile tavlamayı, kandırmayı, büyülemeyi bildiklerini söylediler; bu da CIA'da olduğu gibi Mossad'da da duyarlı ajanların bulunduğunu düşündürüyor. Önce işkence altında da konuşmayan, işkenceyle ölmeyi kabullenen mücahitler, metin ustalıkla dile getirildiğinde dinliyor; şiirsel olarak etkilenirlerse, heyecanlanarak bir süre sustuktan sonra konuşuyorlar. Öyle ki

İsrail'in kurduğu bu tuzağa, bu büyüleme ve şiirsellik tehlikesine karşı fedaileri uyarmak zorunda kalınıyor.

Meryem Ana'ya verilmiş Tanrının anası unvanı, insanların akrabalıklarının kronolojik sırası mükemmel olduğundan, acaba hangi mucizelerle ve matematiksel nedenlerle annenin, Oğul'dan sonra, ama kendi Babasından önce geldiğini kendi kendine sormak zorunda bırakıyor insanı. Bu unvan ve bu değer sırası Hamza'yı aklınızdan geçirdiğinizde bu kadar gizemli olmuyor. Akıldan geçirmek fiili düşünmek fiilinin yerine konmamalı.

Havan toplarının, tüfeklerin sesleri yaklaşmışsa, bu seslere makineli tabancaların, makineli tüfeklerin yaylım ateşlerinin, İrbid'deki fedailerin bireysel ateşlerinin sesleri yanıt veriyordu.

Hamza'nın yatağının üstüne tümüyle giyimli durumda uzanmış, dinliyordum. Çok şiddetli sürekli değildi ama çarpışma sesleri kararlılığı hissettiriyordu sanki; artık sesler kararlı olmasa da yoğunluğunu koruyordu ve pek uzakta sayılmazdı. Bu gürültülü kargaşa arasında, kibarca ve yakından gelen iki hafif vuruş o yıkıcı kargaşayı azaltıp. Kısacası, odamın kapısına dinginlikle, yavaşça, iki kez vurulmuştu. Hemen her şeyi anlamıştım: Demirler, çelikler uzakta havaya uçuyor, yakında ise bir işaretparmağı tahtaya vuruyordu. Hiçbir şey söylemedim, çünkü henüz Arapça nasıl "giriniz" dendiğini bilmiyordum, hem de, daha önce söyledim, "görmüştüm", ansızın "görmüştüm" olan şeyin nasıl cereyan ettiğini. Kapı, tahtaya inen darbeler sırasında beklediğim gibi açıldı. Yıldızlı gökyüzünün ışığı odaya girdi ve arkada büyük bir gölgeyi fark ettim. Uyuyormuşum numarası yaparak gözlerimi yarı yarıya kapadım ama kirpiklerimin arasından her şeyi görüyordum. Acaba anne benim bu hileme kandı mı? Az önce içeriye girmişti. Şimdi sağır edici olan o geceden mi geliyordu ya da kendimle birlikte her yere götürdüğüm o buz gibi geceden mi? İki eliyle tuttuğu bir tepsiyi daha önce sözünü ettiğim o sarı ve siyah çiçekli küçük mavi masanın üstüne çok yavaşça koydu; sonra yatağın başucuna gelecek şekilde, yani elimin erişeceği bir uzaklığa kaydırdı; hareketleri bir görme özürlünün gündüz yaptığı hareketlerdeki kesinliğe sahipti. Hiç gürültü çıkarmadan çıktı ve kapıyı kapattı. Yıldızlı gökyüzü ortadan kaybolduğuna göre, gözlerimi açabilirdim. Tepsinin üstünde bir fincan Türk kahvesi ve bir bardak su vardı; bunları içtim, gözlerimi kapadım, hiçbir gürültü yapmamış olduğumu umarak bekledim. Daha önceki gibi iki kez hafif-

çe vuruldu yine kapıma; yıldızların ve küçülmekte olan Ay'ın ışığı içinde aynı uzun gölge ortaya çıktı; ama bu kez tanıdıktı, sanki, ömrüm boyunca, her gece, uyumadan önce, aynı saatte bu gölge içeriye girmişti ya da öylesine tanıdıktı ki dışarıda olmaktan çok içimdeydi, doğuşumdan bu yana geceleri içime girip bir fincan Türk kahvesi getiriyordu. Kirpiklerimin arasından annenin o mavi masayı çekip sessizce yeniden eski yerine koyduğunu, hep, doğuştan görme özürlü birine özgü bir kesinlikle tepsiyi aldığını, çıkarak kapıyı kapattığını gördüm. Tek korkum kibarlığımın onun kibarlığına erişememiş olmasıydı; yani, ellerimin ya da bacaklarımın bir hareketinin o düzmece yokluğumu ele vermiş olmasıydı. Oysa her şey o denli ustalıkla olup bitti ki annenin her gece Hamza'ya kahve ile su getirdiğini anladım. Kapıya hafifçe dört kez vurma ve uzakta, Detaille'ın* bir tablosundaki gibi, fonda yıldızların olduğu top ateşi dışında hiçbir gürültü olmaksızın.

Hamza bu gece savaşta olduğu için, onun odasında ve yatağındaydım, belki de oğul yerini tutuyordum. Bir geceliğine ve basit ama uyumlu bir eylem süresince, anneden daha büyük, yaşlı bir adam onun oğlu oluyordu, çünkü "ben, o olmadan önce vardım". Yaşça benden daha küçüktü ama bu alışılmış -aileye özgü?- eylem sırasında, Hamza'nın annesi olarak kalırken, benim annem olmuştu. Benim kişisel ve taşınabilir gecem olan bu gecede odamın kapısı açılmış ve kapanmıştı. Uykuya daldım.

Ürdün'de 1970'te, hatta 1984'te de, kraliyet halkı içinde eğlendirici bir aykırılık gözleniyordu. Halkın en kalabalık ve en ezilmiş bölümünü Filistinliler oluşturuyordu, bugün de öyle; sonra kral Hüseyin'e bağlı asker aileleri ve kabilelerden oluşan, daha güçlü ama sayıları daha az Bedevi topluluğu geliyordu; son olarak da, tüm toplulukların üstünde, Çerkez topluluğu vardı ki, bu topluluk da üst rütbeli subay ve generallerden, yüksek dereceli devlet memurlarından, büyükelçilerden, kralın danışmanlarından oluşuyordu. Ve bu üç sınıfın üstünde elbette kral ailesi vardı; söylediğine göre doğrudan Peygamber sülalesinden gelen kral, uyumsuz ailesine zar zor göz kulak olabiliyordu; çünkü ailede resmi karılar sırayla Mısırlı, İngiliz, Filistinli, yarı Ürdünlü yarı Amerikalı olmuştu ve çoluk çocuk konusunda en kavrayışlı soybilimcilerin bile kafası şimdiden karışmış durumda.

* Edouard Detaille, Fransız ressam (1848-1912). (ç.n.)

Çerkezlerin nüfusu krallık içinde yaklaşık elli bin. Krala boyun eğerek yönetiyorlar: Hüseyin'in, reisi olmadığı bir çete bu.

"Doğrudan doğruya Peygamber sülalesinden gelen Kral Hüseyin'den başka kime daha bağlı olabilirdik?" dedi bana bir gün büyük bir Çerkez ailesinin reisi (Sovyetler Birliği'nde yaşayanlar olduğu gibi Ortadoğu'da yerleşen Çerkezler de var). Ürdün'deki köyünü gösterdi. Burada birçok sulak yer vardı, ortaçağın Batılı Benedikten keşişleri, binaları ve işlenecek toprakları ile manastır kuracakları yerleri keşfe çalışırken bir göz atıp seçmişlerdi bu köyü.

– Bizi Hıristiyan yapmak isteyen çarlardan kaçtık; Hıristiyana Ortodoks deme küstahlığı gösteriyorlardı. Sultan Abdülhamid bizi kabul etti, bize birçok toprak verdiği için kendisine hâlâ minnettarız. Bizi Rusya'dan süren ne yoksulluk ne de atalarımızı dağlarımızın ötesine götüren serüven merakı oldu; zenginliklerimizi koruyoruz, tümü oradan geldi. Maddi zenginliklerimizi ve dilimizi koruyoruz. Gümüş ve sırmalarla işlenmiş eyerlerimizi, altın ve gümüş mahmuzlarımızı, altın üzengilerimizi, sırma işlemeli çizmelerimizi gösterebilirim size.

Bunları göstermedi ama bir bir betimledi. Halkı huzurlu bir halktı.

– Peki ya diliniz? Arapçadan adamakıllı uzak. Onu sanki gizli bir dil kullanır gibi kullandığınız söyleniyor.

– Gizli bir dil mi?

– Bu dili çağdaş Arap ve Avrupa dilleri arasında kullananlar yalnızca Çerkezler. Siz ki bir halk oluşturuyorsunuz, diliniz sizi bir hafiye topluluğu durumuna getiriyor.

– Bir halkız biz. Huzurlu bir halkız.

– Bugün hangi halk huzursuz olduğunu söylüyor?

– Huzur moda oldu, doğru.

– 1860'ta moda serüvendi, at gezintileriydi, ünlü Çerkez dansıydı...

– Doğru, biraz moda olmuştuk biz.

Bana halkı ile ilgili çizmek istediği huzurlu tabloya karşın, neler vardı: Ateş, silahlar, savaş, atlar, danslar, müzikler, şarkılar, kibar aşk, kadınlara karşı takınılan ihtiyatlı tavırlar; öyle ki hiçbir erkek herkesin önünde bir kadının, özellikle de kayınvalidenin önlüğüne ya da başlığına hafifçe bile dokunamazdı; kayınvalide öyle çok yüceltilmişti ki bana Sevilen Kadınların en dokunulmazı gibi göründü... Betimleme öyle sürükleyici ve belirgin idi ki bu kadar özenle sıralanıp anlatılmış olan her şey bana gerçekdışı gibi geldi. Ve de bu betimleme zorunlu ol-

malıydı. Çerkezler hakkında resmi bir kesinlikle ancak bunlar bilinmeliydi, aynı kesinlikle Richelieu'nün kardinal olduğunu bildiğimiz gibi. Aile reisi birçok kez *Kafkasya'da bıraktıkları* (burada gerçekten de dili sürçmüştü) sözde zenginliklerden söz etti, öyle ki Çerkezlerin toprak edinme, fazla riske girmeden zorla toprak ele geçirme hevesiyle, belki de bir yere sürekli yerleşme ve Bedevi kabileleri düzene sokma ya da baskıları altına alma gereksinimi duyarak Abdülhamid'in emrine girdikleri izlenimini edindim.

– Nasıl oluyor da bu kadar kısa sürede bölgeye egemen oldunuz, otoritenizi kabul ettirdiniz, tüm mevkileri elde ettiniz?

Kibarca gülümsedi ve güzel kesilmiş, ince, beyaz bıyığının beyaz ve düz saçlarıyla ne derece uyumlu olduğunu fark ettim.

– Ama efendim, en iyileri biziz de ondan.

– Filistinlilere karşı o kadar iyiliksever olduğunuzu kanıtlamadınız.

– Vahşi onlar! İktidarı ele geçirmek isteyen gerçek vahşiler onlar.

– İktidarı ele geçirdiniz ve hâlâ elinizde. Filistinliler evlerinden kovulmuşlardı ama siz Rusya'dan serbestçe geldiniz.

– İsrail'e karşı savaşlarını sürdürsünler. Onlardan solcu bir Fransız gibi söz ediyorsunuz. Ürdün huzur içinde yaşamak istiyor.

Haklarında "ihanet" sözcüğü kullanılırsa, bu sözcüğü kullanmaya cesaret edecek kişiyi ölümle cezalandıracak derecede kendilerine hakaret edilmiş sayacakları kesin. Bununla birlikte, bu sözcüğü kullanıyorum. Çerkezler Rusya'dan ayrılışlarından bu yana düşmanı tarafına, yani Osmanlı İmparatorluğu tarafına geçmiş durumdalar. Son halife yurtdışına sürüldükten ve imparatorluk Türkiye sınırlarına çekildikten sonra, Çerkezler önce Glubb Paşa'nın, sonra Hüseyin'in hizmetine girdiler. Bu ihanet hoşuma gitmiyor: Adamlar her zaman iktidarın hizmetinde oldular. Tümü üstün olmak gereksinimiyle yönlendirilmiş eylemlerinde incelik bulunmaması, beni onlara yaklaştırmak yerine onlardan bir tür nefretle uzaklaşmak zorunda bıraktı. Çerkezlerden yine söz edeceğim.

– Peki Sursok ailesi hakkında ne demeli?

– Onlar dost. Elbette tüm Sursoklar değil. Ailede birkaç pis herif var, ama Hıristiyan olmalarına karşın dostlar. Zenginler.

– Oldukça aşağılık bir biçimde zengin olmuşlar.

– Köylerini Yahudi topluluğuna satarak mı demek istiyorsunuz? Hangi mal sahibi böyle yapmadı ki?

Hamza gün ağarırken döndü, üstü başı toz içindeydi, gözleri yorgundu ama neşeyle gülümsüyordu. Tüfeğini yatağın baş tarafındaki zulaya gizledi.

"Kutlarım seni, kardeşçiğim" dedi mahzenin kapağını askerce selamlarken. "Bu gece iyi ateş ettin: Seni birinci sınıf tüfek yapıyorum." Güldü. Yanında bulunan iki arkadaşı ciddiliklerini bozmadılar. Hamza gidip yattı, belki hemen uykuya daldı. Annenin odasına girdim, düşüncem onu selamlamak ve içeride çok az kalmaktı. Kadın bana gülümsedi. Yere çömelmiş, o akşam için hamur yoğuruyordu. Ayağa kalktı, bana çay yaptı. Bu çatışma gecesinde İrbid'de su verilmemişti. Kent kendini iyi savunmuştu. Halk açıkça kendisinden gurur duyuyordu. 1940'ta Paris'te olanların aksine, İrbid iyi dayanmıştı.

"Suriye sınırı açıldı."

İrbid'de herkes bunu hemen öğrendi. Dolmuş hazır olduğunda binip güneye karar verdim. Zarara uğramamış sokaklarda iki üç saat dolaştım. Birkaç dakika içinde kentin yüzü değişti: Güneş doğduğunda gurur da yok oldu gibi geldi bana. Güneş yükseldikçe yüzlerdeki kaygı da yükseliyordu; herkes birbirine sessizce neredeyse düşmanca ve kuşkuyla bakıyordu; kendinden gurur duyan, neşeli İrbid kenti hüzünlü bir kente dönüşmüştü; sorumlular lider tavırları takınmışlardı. İsrailli erkek casusların kent içinde serbestçe dolaştıkları söylentisi yayılmıştı. Ve de kadın casusların. İsviçreli genç bir kadın gazeteci çatışma bölgesine oldukça yakın bir yere götürülmesini istemişti; şoförü kadının üstünde ya da eşyaları arasında Davut yıldızı şeklinde bir madalya görmüştü. Suçlanmasına sessiz kalacağına şoförü suçlamıştı. Polis gizlice gerçeği ortaya çıkardı: Kadın İsviçreli ve Hıristiyan, şoförü ise kışkırtıcıydı. Adamı biraz pataklamışlar, genç kadının da gizlice Suriye sınırını geçmesi sağlanmıştı. Ama başka yerde başka casusların bulunduğu bildirildi. Bu karışıklığa belki İrbid'in kuşatılması, Çerkezlerin kumandasında Bedevilerin yaklaşması neden oldu. Gitgide kesin bir hal alan şu söylenti dolaşmıştı: Gümrük kapısı Ürdünlülerin elinde. Filistinli sorumlular çok sinirlenmişlerdi. Askeri sorumluların yerine siyasi sorumluların getirildiğini görecek kadar zamanım oldu. Bu siyasilerin yaşı ve davranışları Avrupalı siyasilerinkine benziyordu. Önemli kişilerdi, verecekleri buyruklardan, dolayısıyla bilgilerinden emindiler, aynı zamanda en iyi, en usta, en anlayışlı olduklarından da emindiler; genel karargâha arabayla geliyor, arabada kötü bağlanmış da olsa kravatla, şoförün sağında oturuyorlardı; araba kaldırımın kenarına

yanaşır yanaşmaz dışarı fırlıyorlardı; bu hızla yüksek rütbeli askerlerin yanına gitmeleri için fedailer tarafından bir kordon oluşturuluyordu.

Her devrimin işler ters gittiğinde devreye girecek, yedekte tuttuğu beyaz sakallı, beyaz saçlı adamları mı vardır? Bu adamların parlayan gözlerinden, sonunda "gençliğinin baharında" olanların bu yaşlılar tarafından, "gençliğinin baharında" olanlar dövüşmek istediklerinde, uzlaşmaları kabul edecek bu yaşlılar tarafından kurtarılacaklarını seziyordum.

Uzakta oluşumdan mı, yoksa daha çok İslam dünyasının *ruhaflığından* mı bilmiyorum, ramazan ayında bu dünyanın içinde, yani tam da çölün ortasında bulunduğum, sigaraların, onlarla birlikte gülümsemelerin de artık dudaklarda görünmez olduğu bir zamanda, çevremde geceyi bekleyen Müslümanların huysuzluğu yüzünden adamakıllı tedirgin iken İncil'deki kimi meseller aklıma geldi ama bunları kendime göre yorumladım. Katolik Kilisesi iktidar, aynı zamanda Kutsal Kitap ahlâkı demek olduğundan, bu iki süper gücün temsilcilerini düşmanım yapıyordum. İsa tarafından askere bırakılmış olan para bölümünde Kilise şunu anlıyordu: "Tanrıya ait olanı Tanrıya, Sezar'ın hakkını Sezar'a ver." Ve İncil'in ruhuna aykırı bu şekliyle şöyle anlaşılmalıydı demek: "Siyasal iktidarı kabul et." Bu palavracı velet –o zavallı incir ağacı yüz gelecektir ona– havariye şöyle diyordu: "Polislerin dikkatini çekme, bu çok budalaca bir şey olur, dua ederiz, Babam da gecikmeden gereğini yapacaktır. Askere parasını sökül ve kaybol." Önemli olan dikkati çekmemek, bu Doğu'ya yolculuğa biraz uzun ama olağanüstü olmayan, sıradan bir gezi niteliği vermekti. Burada, 1984 Temmuz'unda yapacağım yolculuktan söz ediyorum. Anneyi yeniden bulmaya çalışacağım. Çok gizlice. Ya da banyo yaparım, hiç olmazsa ayaklarımı yıkarım, temiz bir gömlek giyerim, uraş olurum, İsa'nın bir serseriye yakışır diliyle söylediği "Bir hırsız gibi geleceğim..." sözünü taklit ederek, gelip geri dönmek yerine bu yolculuğa biraz görkem katarım. Alçakgönüllülükten ya da kibarlıktan değil, o korkunç Başarısızlık'tan biraz yararlanmak umuduyla her günkü gibi giyinirim. Adamakıllı çabuk kanan biriydim; bir merdivenin altından geçmeye cesaret edebilir miydim? Ama merdivenin cezalandırıcı gücüne inanıyordum, Tanrınınkine ise, hayır.

Seyahat acentesinin oldukça yakınında, göze çarpıcı bir özelliği olmayan, çok genç sivil erkekler Dera ya da Şam'a gitmek için bir listeye adlarını yazdırıyor, kalkacak ilk dolmuştaki yerlerinin parasını ödü-

yorlardı. General Hafız El Esad kısa bir süre önce Suriye'de başarılı bir hükümet darbesi gerçekleştirmişti. Şam'dan Ürdün sınırına kadar, söylendiğine göre, Filistinlilere yardım için gelmiş olan tanklar aslında askerlerin çekilmiş olduğu sınırı geçmekten kaçındılar. Irak ordusu daha cesurca davrandı; bir sabah sınırı geçti ve akşam kimin tehdit edildiği anlaşılmadan bir daha geçti: Tehdit edilen Suriyeliler mi, Ürdünlüler mi ya da o yanına varılamaz İsrailliler miydi? Şimdiden Filistinliler yalnız kalmışlardı. Üç Arap ülkesi onları hemen yüzüstü bırakmıştı. Sina, Golan ve Batı Şeria İsrail işgali altındaydı; Filistinlilere biraz bağlı ülkeler yalnızca Körfez ülkeleriydi ve de özellikle Kral Faysal. Filistinli direnişçilerin Suriye hapishanelerinde kaldıklarını öğrenmek içimi rahat etmedi. Doktor Habaş bile bu hapishanelerden birindeydi.

Hâlâ güvenli Ürdün toprakları her saat, deyim yerindeyse, neredeyse her dakika, daralıyordu. Mafrak'ın düştüğü haberini aldım. Yatağında yatan, ama uyanmış olan Hamza gülümseyerek beni selamladı. Ağzıyla olduğundan çok gözleriyle gülümsüyormuş gibi geldi bana.

– Bu sabah yola çıkman gerek.

Saat on bire geliyordu. Annesiyle ve kız kardeşiyle vedalaştım. Biri oğlu için, öteki kocası için akşam ve gece yemeği hazırlıyordu. 1970 yılı anılarımın bir parçası olduğu için de şunu yazmalıyım: Bu küçük Filistinli evinde öğrendim tuvalette kâğıt yerine, gerektiği gibi, şişedeki suyu kullanmayı. Bu evde yiyip içtiğim için onun özel yaşamına tam anlamıyla girmiştim.

Her fedainin cebinde taşıdığı dört köşesi yuvarlatılmış o küçük mavi-yeşil kart dışında, Hamza'nın üstünde hiçbir belge yoktu. Arabada, önde yalnızca bir tek boş yer kalmıştı, o da şoförün değil, kapının yanındaydı. Hamza bu yeri benim için ayırttı. Şam'a kadar biletimin parasını ödemek istiyordu. Vedalaştık. Birbirimizi yedi saat görmüş ve konuşmuş olduğumuzu hesapladık kesin bir biçimde. Halit Ebu Halit beni ona bir gün önce öğleye doğru emanet etmişti; bu sabah on bire doğru ayrıldım ondan.

Araba İrbid'den hareket etti. Önümdeki beyaz bir yüzey yolu görmemi engelliyordu: Hüseyin'in dört parça plasterle ön cama yapıştırılmış renkli bir fotoğrafının arkasıydı bu; şoför bunu torpido gözünden çıkartıp bombeli camın üstüne yerleştirmişti. İnce bıyığının altından gülümseyen kralın kurumlu halini fotoğrafın saydamlığı yüzünden görüyor, sinirleniyordum.

"Filistinliler Amerikan zaferini hiç seslerini çıkarmadan kabul edi-

yorlar." Arabada hiç kimse şaşırmış gibi görünmediğinden, belki bunu kendi kendime söylemiş olmalıyım. Şoförün yüzünü göremiyordum, ancak siyah beyaz kefiyesinin altında hepsi siyah olan bıyığı, gözlüğü, kirpikleri parıldamaktaydı. Direnişin bu döneminde Hüseyin'in ekmeğine yağ süren Amerikan tehdidinden söz edilmeye başlanmıştı bile. Fransızca bir gazetede okuduğum Hüseyin'in şu sözü ya da ona mal edilen bu söz beni sanki kudurttu:

– Bu savaşta en çok kaybeden benim (1967). Krallığımın üçte biri İsrail işgali altında ve bu topraklar belki hiçbir zaman geri verilmeyecek."

Kralın Ürdün Krallığı'nın sahibi olduğunu gösteriyordu bu söz –belki bu söz ve anlamı çok doğalmış gibi söylenmişti– ve sözcükler konuşma içinde öyle doğal bir biçimde yer almışlardı ki bunları okuyan kişiye göre Bedevi kralın Kızıldeniz'den Suriye sınırına kadar uzanan uçsuz bucaksız bir bahçeye sahip olduğu apaçıktı. Bu sınırdan içeriye birkaç serseri, yani Filistinliler girmişti: Sonuçta, kiraz ve portakal hırsızlarından oluşan önemsiz bir çete sızmıştı toprağına; bunları kovmak ya da kıçlarından kurşunlamak gerekiyordu.

Filistinliler, hiç sakınmadan, neredeyse şarkı mırıldanır gibi, rasgele her yerde herkese Hüseyin'in Golda Meir ile birlikte fotoğraf çektirmiş olduğunu anlatıyorlardı.

– Nerede?

– Golda'nın yatında.

– Söyle bakalım, nerede bu fotoğraf?

– Top secret.

– Mossad kaba şakalardan pek hoşlanır. Eğer fotoğraf çekilmişse, tüm dünyayı dolaşması gerekirdi.

Onlarla akşam yemeği yeme tedbirsizliğini gösteren Beşir Cemayel için iki suç ortağı, Şaron ile Begin, ne reklam oldu ya! Kralın yazgısı sürpriz değildi: Büyük dedesi İngilizlerin altına boğduğu Mekke emiriydi, dedesi Maverai Ürdün kralıydı, sonra Ürdün kralı oldu; Hüseyni ailesinden bir Filistinli tarafından Kudüs'te El Aksa Camii'nden çıkarken öldürüldü. Kral Hüseyin'in babası, Glubb Paşa ile İngilizlerin düşmanı olan Tallal'ın ise İsviçre'de bir klinikte delirerek öldüğü söylenir.

"Demek yolculuğumu bu şoförle yapmam gerekecek. Adam korkak; koşuyor ya da zaferin peşinden koşuyor sanki; ama böbürlenerek yolcuların önünde nefret edilen o kralın renkli fotoğrafını sallayacak

kadar da cesur" diye düşündüm herhalde, oysa bu fotoğrafın *aynı zamanda* tüm yolcuların koruyucusu olduğunu unutmuştum; ve ben de bu yolculardan biriydim. Radyo, kısık bir sesle Amerikan müziği çalmayı sürdürürken, İrbid'in düştüğünü haber verdi. Ürdün polisiyle gümrükçülerinin kontrolündeki sınır karakoluna gelmek üzereydik. Fedailer ve İrbid halkı kendilerini "taktik becerilerinden daha büyük bir cesaretle", "yiğitçe savunmuşlardı". Bir yolcu bir Çerkez general tarafından zekice söylenmiş bu övücü sözü benim için İngilizceye çevirdi. Ölmek şeref olmadığı gibi, kaçmak da şerefsizlik değildir; Peygamber, Mekke'den ayrılırken, izini sürenleri şaşırtmak için güneye doğru gidiyormuş gibi yaptı: Ansızın Medine'ye doğru saptı. Kuzeye. Kutsal bir hile söz konusuydu; çünkü bu hile adını, bin beş yüz yılı şimdiden geride bırakmış bir döneme verdi: Hicret, yani Kaçış.

Fedailer silahlarını İrbid'de saklayarak Suriye'ye geçtiler, kimileri de daha birkaç yıl süresince ne Suriye'ye ne de İsrail'e ait olacak Golan bölgesine. Her kaçışın, çok yakından incelendiğinde, savaş üzerinde herhangi bir etkisi olamazdı, bunların tümü direniş için bir yüzkarası olsa bile. Üzücü bir dönemdi; Filistinliler Fransız. İsrail gazetelerinde, genel olarak Batı basınında alaya alındılar. İrbid'den sınıra kadar kaygılı bir sessizlik arabadaki tüm yolcuları tedirgin etti. Tüm ağızlar sanki dikilmişti. Gümrükte hiçbir yolcunun girişi engellenmedi, hiçbir valiz de açılmadı. Hatta görevliler –gümrükçüler ve polisler– fazla kibar davranıyor gibi geldiler bana; hiçbiri Fransız pasaportumu gördüğünde şaşkınlık göstermedi. Şoför arabasını yeniden hareket ettirdi. İki ülkeyi ayıran yaklaşık yüz metrelik tarafsız bölgede durdurdu. Hep gülümseyen Hüseyin'in portresine doğru elini uzatarak onu camdan indirdi, torpido gözünü açıp içinden Arafat'ın yine renkli olan bir fotoğrafını çıkardı ve aynı bantlarla yine ön cama yapıştırdı; Hüseyin'ın fotoğrafı ise yeniden torpido gözüne girdi. Gülümsedim. Şoförün ve öteki yolculardan hiçbirinin yüz çizgilerinde bir değişiklik olmadı. Şöyle düşündüm:

"Yolcular arasında kuşkusuz bir muhbir var."

Ortaçağ ya da Rönesans sanatı uzmanı değilim, ama ilk *piera** hey-

* Meryem Ana'yı kimi zaman yalnız, kimi zaman başka kişilerle, dizinde ölü İsa'yı taşırken gösteren resim ya da heykel grubuna verilen ad. (ç.n.)

kellerinin, çürümez olduğu var sayılan budaklı sert ağaçtan yapıldıklarını bilirim; grup tamamlandığında, sanatçı bu grubu, tıpkı bugün Fransız hapishanelerinde kurşun asekerlerin boyandığı gibi boyuyordu. Heykeltıraşlar sonraları mermer bloklardan hep aynı figürleri yonttular: Bir ölünün, gövdesi ve başı bir kadının dizleri üstünde, ayakları ve elleri delinmiş, çok zayıf ve çıplak bedeni. Kadının yalnızca yüzünün yuvarlaklığı ve elleri görülüyordu; bedeninin geri kalan bölümleri, ustalıkla –döneme ve sanatçıya göre–, ustalıkla ya da estetik bir biçimde düzenlenmiş kumaşlarla örtülüydü.

Bu gruplar neredeyse denebilir ki, belki Karolenjlerden Michelangelo'ya kadar, hem heykel hem de resim olarak Hıristiyan dünyasını istila ettiler. Ölünün yüzü oldukça dinginse de –kimi zaman, çarmıhta çekilen acıların anısı yüze vurmuştur– kadının yüzü büyük bir acıyı dışa vurur: Ölüye doğru, aşağıya indirilmiş gözkapakları, biçimi bozulmuş ağzın her iki yanında oluşmuş derin kırışıklar. Kadın –Meryem Ana– neredeyse tümüyle dizlerinin üstüne yerleştirilmiş ölü erkekten daha yaşlı gibi görünüyor ki bu doğal ama kimi gruplarda ölen oğuldan daha genç bir Meryem Ana görülüyor. Anne yüzünün bu gençliği, kimi zaman, dinine bağlı kuşakların, kırışıklıklarını yok ederek, yüzünü bronzla, bakırla, gümüşle, mermerle ya da fildişiyle parlatarak, bugünkü estetik cerrahinin gerçekleştirdiği gençleştirme mucizesini dört yüz yıl önce gerçekleştirerek, Meryem Ana'nın yüzüne kondurdukları fazla ısrarlı, fazla uzun ve sevecen öpücüklerden kaynaklanıyor.

Araba Dera yoluna saptı. Oysa, görünürde kimse dokunmasa da, arabanın radyosu pop müziği yayınını durdurdu; yerine çaldıkları müzik ritimden o kadar uzaktı ve o kadar çeşitli enstrümanlarla çalınıyordu ki; yine de dinlemek zorunda kaldım. O anda bu müziği tanımadım ama ansızın, adını koymadan hemen önce, Rimski-Korsakof diye düşündüm. Doğruydu.

Arkamda kalan Ürdün gözetim altında tutulan bir ülkeye dönüştü. Girdiğim Suriye de öyle.

Ürdün'den çıktığımız andan itibaren, Hamza ile annesinin görüntüsü gözümün önünden gitmedi. Bu görüntü tuhaf bir biçimde kendini dayatıyordu: Hamza'yı tek başına, elinde tüfekle, gülümseyen haliyle, dağınık saçlarıyla, bana Halit Ebu Halit'in yanında ilk kez göründüğü gibi görüyordum ve silueti gökyüzünde ya da evlerin cephelerinde değil, büyük bir gölge üzerinde, yoğun bir is bulutu kadar boğucu diyebileceğim bir gölge üzerindeydi; bu gölgenin çevre çizgisi, ya da res-

samların dedikleri gibi renk değerleri, sanki annesinin ağır ve kocaman şeklini oluşturuyordu.

Ya da, annesini tek başına düşündüğümde, örneğin odanın kapısını açtığında, oğlu da hep kocamandı ve elinde tüfeğiyle annesine göz kulak oluyordu. Sonunda, hiçbir zaman tek başına bir figür düşünmedim; her zaman çiftti figürler: Biri gerçek ölçüleriyle, günlük davranışları içinde, öteki dev gibi, yalnızca var ve mitolojik bir figürün dayanıklılığına ve ölçülerine sahip. Bu görüntünün ne olduğunu belki özetlemek için yazıyorum: Bir grup, bir figürün insansal, öteki figürün masalsı olduğu bir aykırı yaratık çifti. Şu birkaç satır elbette olup bitenleri iyi anlatmıyor, çünkü görüntüler asla hareketsiz kalmıyorlardı. Hamza önce yalnız görünüyordu, saçları ne rüzgârdan ne de başını salladığı için kımıldıyordu, bu kımıldama dolayısıyla annesi ya da daha doğrusu annesinin şeklinde bir tür dağ ansızın Hamza'nın arkasında, sağdan, soldan, dip taraftan, yukarıdan ya da aşağıdan gelmeksizin, beliriveriyordu.

Bu dünyada dil, halk, yüzler, hayvanlar, bitkiler, topraklar bir Müslümanlık havasını soluyordu, benim yeğlediğim resim ya da heykel grubu da *mater dolorosa** grubuydu. Bu grup, Hıristiyan sanatçıların, anne ile oğulu, resimleriyle ya da ağaçtan, mermerden heykelleriyle ölü oğul çarmıhtan indirilip kendinden daha genç annesinin dizleri üzerine uzanmış olarak betimledikleri gibi değil, her zaman bunlardan biri ötekini korur şekilde betimlenirdi.

Ve içindeki bir figürün insanın aklına gelir gelmez öteki figürü de zorunlu olarak çağrıştırmasına yol açan bu görüntü, her zaman insan boyutlarını koruyan görüntüyü kolluyordu. Hamza ile annesini, on dört yıl boyunca gördüğüm yüzlerin her zaman onların yüzleri olduğuna emin olamayacak kadar az –gerçek, kronometrik zaman– gördüm ama Hamza ve silahlı annesiyle tanışmamın bende uyandırdığı heyecanı sanıyorum tam olarak anımsıyordum. Her biri, fazla zayıf, fazla insansal olan ötekinin zırhıydı. Konu olarak İncil'in anımsattığı var sayılan acılı anneliği seçmekle, heykeltıraşlar ve ressamlar o kadar uzun süre hangi arketipsel görüntüyü benimsediler? Özellikle de bu grubun görüntüsü neden on dört yıl boyunca bir bilmece gibi ısrarla gözümün önünden hiç gitmedi? Nihayet, bu bilmecenin anlamını kesin olarak bilmek için değil, ama sorulup sorulmadığını ve sorulmuşsa hangi sözcüklerle sorulduğunu öğrenmek için bu yolculuğa çıktım. Kim birinci geldi: Çoğu zaman *pieta* diye adlandırılan, Meryem Ana ve onun tan-

* Latince "acılı anne" anlamında. (ç.n.)

insal oğlunun grubu mu yoksa zaman içinde daha eski ve Avrupa dışında olan Yuda ve Filistin mi? Örneğin Hindistan, ama o zaman belki her insan için geçerlidir ve ensest, Baba'nın bilgisi dışında, ana ile oğulun düşlerinin utangaçlığı içinde gerçekleşmişse, ensesten o kadar sakınmak gerekir mi? Bu pek önemli olmayabilirdi ama büyük bir gizem barındırıyor: Filistin devriminin mührü benim için hiçbir zaman bir Filistinli kahraman, bir zafer (örneğin Karameh zaferi) değil, şu çiftin, Hamza ile annesinin, neredeyse münasebetsiz görüntüsü oldu. Benim gönlümde bu çift yatıyordu, çünkü, bir bakıma, bu çifti kendimce bir zaman-mekân-ulus, aile, ana baba bağı bütününden kopardım ve onunla arasında doğal bir bağ olan herkesten öylesine kopardım ki birleştirebileceğim iki birleşenini –anne ile oğullardan birini– tek başına bıraktım, ama bunu sanki yanlışlıkla öteki iki oğulu, kızı, damadı, belki bir aileyi, bir kabileyi ve hatta bir halkı uzaklaştırarak yaptım, çünkü bugün Filistin devrimi gecelerine 1970'te duyduğum kadar ilgi duyduğumdan artık emin değilim. Ama hâlâ bu devrimin mührünün ardında değil miydim, Muhammed'in Kuran'ında denildiği gibi, peygamberlerin mührünün ardında?

Hepsi bu kadar değildi. Defalarca yinelenmiş, son derecede Hıristiyan, oğlu Tanrı olan bir annenin avutulamaz acısının simgesi bu grup bana nasıl bu kadar çabuk, bir yıldırım hızıyla, Filistin direniş hareketinin simgesi olarak görünebiliyordu? Peki tersine düşünülürse, "*bu devrimin bu çiftin aklıma takılması için yapıldığı*" şeklinde yeterince açıklanabilir miydi bu?

1973'ten bu yana yeniden görmediğim Dera belki küçük bir sınır kasabası olarak kaldı, ama Suriye topraklarında. 1970'te bir akşam Şam'dan Amman'a gitmek için Dera'dan geçtim. O da doğaçlama olan bir yenisinin kestiği sürekli bir ritimle, iki tahtanın üstünde düzenli aralıklarla tempo tutan iki el: Bu, özellikle, Dera ile ilgili olarak hâlâ unutmadığım anım. El Fetih, Dera'da satın aldığı bir evi sekiz yataklı küçük bir hastane-revire dönüştürmüştü. Başları açık, üslerinde leopar desenli üniformaları –onları daha sonra bu kıyafette hep gördüm–, bana dev gibi görünen, ayaktaki iki fedai; koridorda, kapının yanında, üst üste konmuş beyaz ağaçtan iki sandığa dayanmışlardı; parmakları zayıf ama sertti, karmaşık ama neşeli bir ritim icat etmişler, tahtalara vu-

nıyorlardı. Gülerek aralarında konuşmaktaydılar. Gırtlaktan çıkan seslerinde, kulağı tırmalamasına karşın, süzülmüş olarak gelen belirli bir tatlılık, bir baygınlık vardı. Heceler, özellikle ünsüzler, sanki gırtlağın ortasında kalıyor ama karanlıkta ağızdan dökülüşleri, etkilerini azaltıyor gibiydi. Mahmut Hemşari bana seslendi:

– Komşular bizi çaya çağırıyorlar.

Yanma gitmek için iki fedainin önünden geçtim ve profillerini gördüm. Adamlar hâlâ, gitgide zor, gitgide daha hızlı ritimler tutturarak, uzun ve zayıf parmaklarıyla vurma çalgılara dönüştürdükleri beyaz ağaçtan iki yeni tabuta habire vurmaktaydılar. Daha önce görmediğim bir üçüncü tabut vardı; üstü açıktı, hafifçe eğik olarak, dikine duvara dayanmıştı; özellikle köknar ağacının budaklarına dikkat ettim, belki, bu ayrıntı sayesinde, üç tabutun orada bulunuşuyla, ama aynı zamanda ağaçta gitgide daha canlı bir hal alan tempo tutuşlarla açığa çıkan bu iç kararıcı ortamı unutmayayım diye. Komşu evde çay içerken Mahmut bana dedi ki:

– Sizi buraya çağırttım, çünkü cesetleri getirdiler. Cenaze töreni için tabutları kapatıp çivileyecekler.

Porselen fincanını yeniden yerine koydu.

İlk iki fedai o kadar yakışıklı idi ki onlara karşı hiçbir cinsel istek duymadığıma ben bile şaştım. Silahlarıyla süslenmiş, üstlerinde leopar desenli üniformaları, gözlerinin üstüne indirilmiş kırmızı bereleriyle Filistinli askerleri tanıdıkça, sonunda, her biri bana düşlerimin yalnızca biçim değiştirmesi gibi değil, somutlaşması gibi görünüyordu ve "*sanki onlar*" bana sunulmuşlar gibi önümde, orda beni beklemekteydiler. Belki de şöyleydi: Önce "süslenmiş" sözcüğünü "*silahlarla süslenmiş*" olarak yazmış ve kuşkusuz böyle düşünmüştüm, oysa tüfekler işe yarıyordu; süs değil, gereçti. Fedailer bana boyun eğmiyorlardı; istediğim gibi ne görünüyor ne de görünmez oluyorlardı; uzun süre bir tür arılık, bir tür erotizmden tam yoksunluk sandığım şey belki her askerin bağımsız oluşundan kaynaklanıyordu. Daha kısaca söylemek gerekirse -ama bu konuya geri dönmem gerekecek– fahişelik sözcüğünü kullanmalıyım. Fahişelik yoktu, istek de yoktu. Beni tedirgin eden tek şey, bu isteksizliğin kendi cinsel isteklerimin "*somutlaşması*"na uygun olabileceği düşüncesiydi, meğerki, daha önce söylediğim gibi, bu "*gerçeklik*", düşlerin "*içimdeki gerçekliğini*" etkisiz kılmasın. ABD'de Kara Panterler konusunda da bu böyle olmuştu.

"Askerleri tanıdıkça..." Bu tümce parçası önceden yazdığım "derinlere daldıkça..." tümce parçasının yerini alıyor. Bu düzeltmeyi ille de yapmak istedim. Filistinliler hakkında bir şey yazdığımda, bir tür otosansürün beni denetlemeyi sürdürdüğünü hiçbir zaman unutmamak için.

Güleç, canlı, bağımsız bir piyade topluluğunun ansızın ortaya çıkmasıyla arılığın eşiğinde kalakaldım: Sanki melekler yere inmiş, barikat kurup beni bir uçurumun kenarında tutmuştu. Uçsuz bucaksız bir kışlada yaşayacağım mutluluktan hemen emin oldum.

Beni tamamlamak istercesine açığa çıkan eski düşlerime boyun eğme gerçekten de boyun eğmeydi, teslimiyetti: Fedailerin en genci, en kabası, en uysalı arzularımış olabileceğini, dolayısıyla askercilik oynamak için seçilmiş olabileceğini öğrenmiş olsaydı kahkahayı basardı. Belki yalnızlık içinde, ölüme yakınken, her şey mahvolduğuna göre hiçbir tehlike ile karşı karşıya değilken. Ama bu da kesin değil. Daha önce betimlediğim gecekonduların tam karşıtını sanıyorum silahlı Filistinlilerin arasında keşfetmiş oldum.

Orada, Aclun'da, fedailerin arasında olup bitenlerden söz ettim mi? Savaş bilinmezken, adı konmamışken biz savaşıyorduk. Yığınla çözüm yolumuz, sorumuz, yanıtımız, birçok kaba ya da ince davranışımız vardı; bu, kaldırım taşlarıyla, eski şiltelerle yapılmış barikatlara benzemiyordu –barikat sözcüğü şu görüntüyü o kadar çabuk çağrıştırıyor ki: Sert olan tuğla, taş, kaldırım taşı yığınlarıyla, onların tersi olan, yumuşak, şokların etkisini azaltacak ot minderler, şilteler, yastıklar, eski koltuklar, kırık çocuk arabaları, dayanıksız sandıklar–, aynı şekilde, barikatların, duvarların, surların, her şeyin enlemesine olması, ama büyük bir çaba harcayarak dünyanın bir ucunda tuttuğumuz kişinin, yani Şeytan'ın, hiçbir zaman ortaya çıkmaması için önümüze bunca önemsiz şeyler yığıyorduk, öyle mi? Oysa bu sırada gitgide daha da artan bir belirginlikle barikatın dayanıksız olması gerekmekteydi.

Terörist diye adlandırdığınız kişilerin, kendilerine anlatılmasına gerek kalmaksızın, bedensel varlıkları ve düşünceleriyle, kaba zarafetler dünyasında yalnızca kısa süreli parıltılar olacaklarını bildiklerini kabul etmek gerekir. Saint-Just şiddetli ama gelip geçici parıltısını, Kara Panterler parlaklıklarını ve yok olacaklarını biliyorlardı; Baader ve

arkadaşları İran Şahı'nın ölümünün habercisiydiler; fedailer de izlerinin göz açıp kapayıncaya kadar silineceğini bilen, havada iz bırakan mermiler gibiydiler. Çabucak, kesinleşmiş bu birkaç yazgıyı anımsatıyorum, çünkü, Cemal Abdülnasır'ın cenaze törenindeki insanların o son telaşında, tabutların tahtası üstüne vuran ellerin gitgide daha karmaşık, gitgide daha "canlı" o kendinden geçişinde, Mozart'ın *Requiem*'indeki Kyrie'nin neredeyse neşeli bölümünde de görmek isteyeceğim bir sevinci seziyorum bunlarda. Sanki bu kadar büyük bir acı dile getirilemez, kendi ziddının dışında –acıyı yalnızca kahkahalarla yok edebilen, nedenini dağlayabilen en neşeli gülüş ve sevinç– hiçbir yerde gizlenemezmiş gibi.

On altı yaşınızdayken, bir barikat kurma size belki bir korkuluk yapma gibi gelebilir. Bu işe yanlışlıkla katılmış olsanız da, görüntüsü belleğinizde kalır; çoğu zaman silinirse bile yalnızca polis olmaya değil de. Düzen ya da Yasa denen herhangi buyruğa uymaya kalkıştığınız her defasında, bir tehlike işareti gibi yeniden ortaya çıkar, öyle değil mi? Bunu yazar yazmaz anımsıyorum: Amman'daki son katliamlardan birkaç gün sonra, fedailerin Hüseyin'in Bedevileri tarafından yenildikleri kesinleşince, Filistin kökenli bir polis, yalnızca Ürdün polis örgütünü bırakıp gitmekle kalmamış, aynı zamanda, silahıyla bu örgüte karşı savaşmış, sonra yine bu örgüte girmişti. Bu adamı o örgüte yeniden döndüğü gün gördüğümü anımsıyorum, neye dönüştüğünü de anımsıyorum onun: Acının simgesine. Biraz daha genç, biraz daha zeki olsaydı, derinliği olan bir polise, belki de çok iyi bir polise dönüşme şansı olur muydu acaba?

Biraz daha ilerde Ali'den söz edeceğim; bu Şii genç, başıma, bir felaket gelirse, bir gün Filistin'de gömülmeleri için kemiklerimi istiyordu. İsrail tehditleri konusunda bana 1971'de dedi ki:

– İsraillilerin, birçok tütün tarlasını el altından satın aldığını sakın unutma; Litani Irmağı ağzına kadar.

Bu notu 20 Ocak 1985'te, yani İsrail hükümeti tarafından seçilmiş bir zamanda yazdım: İsrail ordusu bu sırada Avali Irmağı kıyılarından çekiliyordu. Belki Sayda'dan, Sayda'nın güneyinden Litani Irmağı'na kadar.

Naif Hawatmeh'in liderliğindeki Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi sorumlularından biri olan Davut Thalami'ye

Ali'nin bu düşüncesinden söz etmiştim. Davut gülümsemişti:

– İsrail'in ciğeri beş para etmeyen adamların yardımıyla toprak satın almaya gereksinimi yok. İsrail istediği zaman sınırı geçecek. Lübnan'ın bir bölümünü topraklarına katacak. İsrail sömürgeleri ya da kibutzlar kuracaktır.

Ali haklıydı: Sınır bölgesinde kaygılar o kadar artmıştı ki birçok alım satım işlemlerine yol açmıştı.

Davut haklıydı: Tsahal için, Filistinlileri kovmak bahanesiyle Beyrut'u bombalamak yeterliydi. Sonra, yavaş yavaş, Avrupa'nın istediği ölçüde iyi niyet güvencesi verir gibi yaparak, görünüşte bir alçakgönüllülük sergileyecek ama Litani'de duracak, bu toprakları elinde tutacak, burada, İsrail Devleti resmi sınırı ile Litani Irmağı arasında bir askeri güç bırakacaktı. Daha sonra da İsrailliler lehine kadastroyu düzeltmek bir çocuk oyunu olacaktı.

Fedailerle bazı konularda ters düşmeme karşın –ki bunlar arasında, en önemlisi bana devrimcilerinin iyimserliği gibi görünüyordu. Devrimciler özgürlüğü, bağımsızlığı, kendisi olma olanağını daha büyük bir konforla karıştırıyordu; oysa başkaldırı ve devrim katılık ve zekâ isterdi– Filistinlilere karşı çok büyük bir dostluk, hatta hayranlık besliyordum (Dera. Bugün Albay Lawrence'ın bir Osmanlı paşası tarafından Dera'da tecavüze uğradığını anımsıyorum. Oraya sık sık gittim ama bunu düşünmedim). Ama Suriyeliler Dera'dan itibaren, fedaileri eleştirmekten çekinmediler, hem de bunu çoğu zaman saldırganca ve kaba bir biçimde yaptılar. Beni tek başıma Şam'a götüren taksi şoförü, 1967'de Golan'ın kaybedilmesine, dolayısıyla İsrail sınırının Şam'a yaklaşmasına yol açan bu kışkırtıcılara sinirleniyordu. Kaygılarını anlayabilirdim ama Suriyelilerin sözlerine, kanıtlarına Hafız Esat'ın otoriter yönetimi karşısında çoktan boyun eğmiş olan dükkâncıların korkaklığı neden olmuştu.

– Kampları biliyor musunuz?

– Suriye'de de var. Hüseyin'in eksiği otoriteydi. Devletinin içinde bir devleti çok uzun süre hoş gördü. Burada, Suriye'de, mücahitler, fedailer, Zubeyir Muhsin'in buyruğu altındaki Saika'dalar, Muhsin de Suriye genelkurmayının buyruğu altındadır.

Taksinin radyosu artık Rimski-Korsakov değil, Skryabin çalıyordu.

– Ne olursa olsun, Şam'da huzur içinde olmak istiyorsanız, dilinizi tutun. Uygarlaşmış Filistinlileri severiz.

Bir başkaldırı, bir devrim, toprak kazanmak ya da geri almaktan çok daha fazla, bu basmakalıp düşünceyle elli yıldır yaşayan bir halkın oldukça derin bir soluk alması olabilir ancak.

1984 Temmuz'unda Ebu Hişam'ın elli dönümlük (elli hektardan az) toprağını görmek istediğim için Aclun'a dönerken, fedailerin karşılıklı şarkılar söyledikleri o tepelerin birinden geçtim yeniden; bir gece mırıltısını dinlediğim dereyi ya da seli aradım; ordaydı ama üç boruyla kanal içine alınmıştı ve tümüyle sessizdi; suyu marul ve karnabahar fidelerini sulamaya yarıyordu. Her şey ilksiz gibiydi sanki, yalnızca kuşlar yeniydi.

Dere artık mırıldanmıyordu, geceleyin bile.

Aclun'un tavukları gıdaklıyor, ötüyorlardı.

Filistinlilerin kamplarında yerler, duvarlar, her şey betondan yapılmıştı.

Dera-Akabe yolu asfalt ve genişti.

Arpa, buğday, çavdar, bakla tarlalarını görüyordum. Çevre gri ve altın sarısı rengini yitirmişti.

1970, 71, 72'de her mücahide merkez komitesindeki kavganın yankıları geliyordu. FKÖ'nün çeşitli bölümlerinin sorumluları arasındaki uyuşmazlıklara aldırış etmiyordum ama beni fedailerin nereye bağlı oldukları değil, kendileri ilgilendirdiği için, aytımları ortadan kaldırdığımı sanırken, herkesin keyfini kaçırdığım oldu. Bir Şam gazetesi bir hafta Suriye'de kalacağımı yazmış, otelimin adını da belirtmişti. Bu sırada yirmi yaşlarında iki genç ziyaretime geldi. Benimle öğle yemeği yediler ve, bilmiyorum nasıl ama öteki yemek yiyenlere görünmemek için tedbirli davrandıklarını fark ettim. Bu yemek yiyenlerin neredeyse tümü Bulgardı, aralarında tek bir kadın yoktu, tek kelime etmiyor, restoranda dörtlü gruplar halinde dolaşıyorlardı.

– Bizi seninle birlikte görmemeleri daha iyi olur. El Fetih'in bürosu da otelde.

Onlara Arafat'ın, bana tüm hareketlerin beyin takımlarıyla görüş-

meme izin veren mektubunu gösterdim.

– Sonuç olarak, yanlışlıkla El Fetih'te bulunmaktasın.

Naif Hawatmeh'in en büyük sorumlusu olduğu FKDHC'ye bağlı idiler. Bu örgütün çatışmalar sırasında Amman'da bulunuşu, tüm üyelerinin cesareti ve bağlılığı, aynı zamanda taktik becerileri –Georges Habaş Kuzey Kore'deydi o sırada– tümüne Arafat'ın dostluğunu değilse de saygısını kazandırmıştı.

– Biz El Fetih'ten başka bir hareketiz, ideolojimiz henüz pek güç kazanmadı ve FKÖ içinde bağımsızlığımızı istiyoruz; FKÖ'de çoğunluk bizde değil ama, varlığımızın çok özel bir ağırlığı var. Geldiğini bize telefonla bildirebilirdin.

Şam'da kalışım önemli değildi, başka yerde de; bunu onlara söyledim. Ürdünlü ya da İsrailli düşman karşısında birleşme o kadar çabuk gerçekleşmişti ki bu, o dönemde, tehlikeden kuşkulanıldığında bile el çabukluğu ile hasır altı edilen Doğu'ya özgü bir oyundan başka bir şey değil gibi geldi bana. Ortalık dinginken, diplomasi ve politika yalnızca bir domino, hatta bir satranç partisiydi ve onları, elbette uzaktan, bir oyun gibi görüyordum.

Daha sonra, FKÖ'yü o zaman oluşturan on iki grup arasındaki rekabetin şiddetli saldırganlıkların da yardımıyla, düşmanlığa dönüşmekte olduğunu öğrenecektim. İktidar mücadelesi, arı durumda –bu deyişi kimyasal anlamında kullanıyorum– para için, paranın getirdiği şey için iktidar isteğine karşı koyuyordu. İki iktidar biçimi varmış gibi göründü bana: Birincisi Amerikanvariydi, zenginliğe ve gösterişe yönelikti: Sovyetvari, tek başına, arınmış, belki mistik ama gururlu, mutlak iktidara karşıydı ki bu iktidar ancak otturarak yıkanılabilen bir banyo küvetinden hiç çıkmayan cılız bir kişinin elinde olabilirdi.

Bir gün FKDHC'nin henüz çok genç kimi sorumluları beni ille de Golan'a götürmek istediler.

– Ama burası İsrail işgali altında bir dağ kitlesi.

– Seni oraya götürmek istiyoruz.

– Suriye ordusunun birçok engelini aşmamız gerekiyor. Genellikle genelkurmayın buyruğu olmadan geçişe izin vermiyorlar.

– Sen hiç tasalanma. Yarın gidiyoruz oraya.

Şam'dan öğleden sonra saat üçe doğru arabayla yola çıktık. Sekiz fedai ve ben, dokuz kişiydik. Fedailer hepimiz için kefiye ve siyah gözlük almışlardı yanlarına. Belki de Poe'nun *Çalınmış Mektup* adlı öyküsüne güveniyorlardı: Güpegündüz böyle karnaval kılığı içinde ge-

çişimiz bizi sanki görünmez kılacaktı; belki de böyle tedbirsizce bir hile askerleri kahkahaya boğar, gözlerinden sel gibi yaşlar boşanır ve sonunda, zaten damla damla gözyaşlarıyla bozulmuş olan görüşlerini iyice bulandırırdı; böylece durum öyle aykırı bir hal alırdı ki artık yalnızca kaba bir güldürüye, bir ılgıma, bir sarhoş eğlencesine dönüşürdü ya da gülme krizlerinin yol açtığı kasık ağrılarından iki büklüm olmuş, alabildiğine güldükleri için bir tek buyruğu bile söylemekten aciz askerler geçmemize izin verirlerdi.

"Teğmen Ali" dedi bir fedai Arapça olarak bir Suriyeli askere, asker de Arapça yazılmış, üstünde üç dört damga bulunan bir geçiş izin belgesini inceledi.

"Nasıl da gözenekli bir ordu" demiş olmalıyım kendi kendime. "Herhangi bir Golda Meir içinden geçebilecek."

Bir çiftliğe vardık, İsrail işgali altındaki Golan tepelerine yürüyerek gitmeden önce burada geceledik. Yandaki odadan kulağıma ayak sesleri, açılan kapı gürültüleri, Suriye aksanını seçebildiğim Arapça bir tartışma geldiği sırada çay içiyorduk. Arkamda biri kapıyı açıp Fransızca olarak dedi ki:

– İyi akşamlar, beyefendi. Yüzbaşı tarafından, Fransız beyefendinin bu gece herhangi bir şeye gerekesinimi olup olmadığını öğrenmek için gönderildim.

"Hayır, teşekkür ederim" dedim. Suriyeli astsubay da: "Emin misiniz?" diye sordu. "Çok eminim, iyiyim" dedim. Astsubay: "Öyleyse gidebilirim" dedi. "Elbette" dedim. "O.K." dedi ve bana askerce bir selam verdikten sonra, kimsenin yüzüne bakmadan çıktı. Çiftlik sahibi, karısı ve oğlu dışında herkes tedirgindi.

– Gidip yatalım, dedi yirmi üç yaşındaki sorumlu Ferit, ansızın karar vererek.

O astsubayın netice itibariyle basit ve kaba bir biçimde ortaya çıkışı Suriye ordusunun arasından delice geçişimize çok açık bir tepkiydi; nerede duracağı belli olmayan bir oyunun tam göbeğinde olduğum artık kuşku götürmezdi.; bununla birlikte hiç kaygılanmıyordum. Her şey bana eğlenceli geliyordu ama fedailerin ani tedirginliği belki de bir oyundu ve Suriyeli astsubay tümü Şam Konservatuvarı'nı bitirmiş oyunculardan oluşan bir tiyatro topluluğunun yüzü makyajlı bir oyuncusuydu, kim bilir?

Uykuya daldım. Sabahleyin dondurucu bir havada, güneş doğmadan, yürüyerek yola çıktık ve iki saat gittikten sonra Golan tepelerinde

(Golan burada Suriye Arapçasıyla Jolan diye telaffuz ediliyor) terk edilmiş küçük bir Çerkez köyüne vardık. İlk dağ kolunun tepesinde İsrailliler tarafından kısa sürede yapılmış bir tabya gördüm; hâlâ yoğun olan sisin içinde, vaktiyle Suriye'ye ait olan, tıpkı Süveyde gibi bazalt ve beyaz mermerden bir yapıyı oldukça iyi gizlemekteydi. Suriye Dürzilerinin başkenti Süveyde'deki gibi, beyaz mermerden iyi yontulmuş bir taşın ardından aynı şekilde yontulmuş aynı boyutlarda ama siyah bir taş gelmekteydi. Sorumlunun bana söylediğine göre, çok gelişmiş bir radar sistemi tabyanın karargâhını hemen uyarıyordu. Tam bir sessizlik ve hareketsizlik vardı burada.

– Üç yüz ya da dört yüz metre daha yukarıya çıkacağız. Tepede beş altı mantar meşesi saptadım. Bir uçak sesi duyar duymaz, herkes kendi ağacını seçecek. Koşup ağacın gövdesine yapışmak gerek.

Güneş yakmaya başlıyordu.

– Yoruldun mu?

– Hayır.

– Önce durup biraz bir şeyler yiyelim. Arayı açtık, iyi yol aldık. Tehlikeyle de karşılaşmadık. Ama yememiz gerek.

Çevremizde yalnızca sararmış çimenler, birkaç ağaç ve elbette bazalt kayaları vardı. Harekâttaki komando gibi, son derece sade, hafif bir yemek yedik. İşte bu sırada bir Körfez ülkesi emirinin oğlu olan on sekiz yaşlarındaki bir velet, İsviçre'de lüks bir kolejde öğrendiği Fransızcasıyla bana şu soruyu sordu:

– Hakkımızda ne düşündüğünü açıkça söyle. Bizler gerçek devrimci miyiz yoksa devrimcilik oynayan aydınlar mıyız?

Nayif Havatmi'nin örgütünün tüm üyeleri belki, büyük ailelerin çocukları değildi, komandonunkilerse öyleydi, az çok şerifti, yani Ali sülalesinden geliyorlardı, dolayısıyla soylu idiler. Biri emir çocuğuydu, bir başkası Filistinli ünlü bir doktorun oğluydu, bir başkası bir avukat çocuğuydu, hatta bir başkası Naşaşibi ailesinin uzaktan akrabasıydı; romantizm ve Akdeniz özlemi gibi iki neden yüzünden İsviçre'deki okulunu bıraktığı için babasının mirastan yoksun bırakmak istediği emir çocuğu dışında tümünün ağzı açıktı ve oradaydılar. Çocuklar her ne kadar yüce gönüllü olsalar, hatta ölseler de, anne babalar Marksist bir savaşta bu genç ölülerden ancak yarar sağlayabilirler diye düşünmemek güçtü. Şöyle yanıt verdim:

– Sorduğuna göre, demek ki sorulabilir bir soru bu.

Çeviri Arapçada tokat etkisi yaptı. O sekiz yüzün üstünden bir göl-

ge geçiyormuş gibi geldi bana, ama komando şefi hemen kararını verdi:

– Daha yukarı çıkmaya gerek yok, Fransız anladı.

Bu Golan'dan inerken, ki orada olduğumdan emin değildim, tümü daha önce sözünü ettiğim şarkıya benzer doğaçlama bir şarkı tutturdular; bu bir tür kanondu; her yeni kıta, bir önceki bitmeden onu kesiyor ve onunla karışıyordu. Artık Münih'i anlatmıyor, Golda ile alay ediyorlardı.

Ayrılmadan, yani Şam'a dönmeden önce bir gece geçirdiğimiz o çiftlikte durduk. Çiftlik sahibi bana pasaportumu, paramı geri verdi; fedailer bana parayı orda bırakmamı salık vermişlerdi.

– Köylülere hasatı tamamlamaları için yardım etmemiz gerekiyor daha; çayını içerken bizi bekle.

Geri geldiklerinde dediler ki:

– Gördün. Mao'nun Kızıl Kitap'ında söylediği gibi, her ne kadar aydın olsak da, köylülere işlerinde yardım etmeliyiz.

– Ama yardımınız yarım saat sürdü.

Hiçbir şey sorulmadan, hiçbir güçlükle karşılaşmadan, aksi yönde ve kılık değiştirmeden, yirmi dört saat sonra yine Suriye ordusunun arasından geçtik. Şam'a döndüğümde Fransız Kültür Merkezi'ne uğradım. Orada bir coğrafyacı tanıyordum, adam beni bilgilendirdi. Birçok askeri harita üzerinde, Şam'dan başlayarak izlenilen asfalt yolu, çiftliğe giden bazalt kayaları arasındaki yolu, çiftliği, o küçük Çerkez köyünü, tabyayı, hepsini bana gösterdi. Bir harita üzerinde yeni İsrail tabyasını da işaretledi.

– Seni kesinlikle Golan'a götürmüşler, peki ama neden?

Bana önce savaşçı olarak cesaretlerini ve iyi Marksist olarak da aydınların halka her zaman birlikte olduğum El Fetih'ten daha çok yardım ettiklerini kanıtlamak istediklerini kavrar gibi oldum. Kuşkusuz gördüklerimi yazacağımı düşünüyorlardı. Ne var ki coğrafyacının bana şu söylediklerini bilmiyorlardı:

– Elbette Golan'a gitmişsin ama oldukça tarafsız bir bölgeye. Filistinlilerin buraya geçişine iki üç saat için izin veriliyor, çünkü üstlerine ateş açılırsa, oralarda ineklerini, koyunlarını otlatmakta olan Suriyeli köylüleri yaralayabilirler. Zaten bu bölge İsrail'de yerleşik Dürzilerin çoğu zaman önceden haber vermeden gittikleri Cebel Dürzi'ye çok yakın. Olay çıksın istenmiyor. (Gülümsüyor.) Dün, bir sabah gezintisi yapmışsın. Yorucu, ama tehlikeli olmayan.

Ürdün gümrük kapısındaki şefe Şam'da satın aldığım bir kutu Havana purosunu armağan ederek, Fransızca konuşan fedaiyi yanında Ürdün'e sokabildim. Bu fedai Amman'da FKDHC üyelerinden birkaç dostuyla buluşacaktı. Benimle El Fetih bürosuna geldi. Önceden haberli olan Ebu Ömer beni kucakladı ve fedai için Nayif'in bürosunun nerede olduğunu sorduğumda bana şöyle yanıt verdi:

– Bilmiyorum. Amman'da arasın.

Emir oğlu iki gün sonra Şam'a geldi. 1971'de. Ebu Ömer'in kişiliğinin farklı bir yüzü görünmüştü bana: Hizipçilik sade arkadaşlığı, hatta inceliği bile bastırmıştı. O yanıtını daha sonra kendisi geri alacaktır. Arafat'a, içten bir geçiş izni imzalatarak, bu belgeyi El Fetih hareketinden başka hareketleri görmeye gitmek için kullanacağımı öngörmüştü, ama bunu yapma cesaretini göstereceğimi sanmıyordu. Öfkesini bana yöneltmek istemediği için tüm FKDHC'yi kurban seçti.

Birkaç gün sonra bir tür şaşkınlığına tanık oldum, bu hali çoğu zaman onu çabucak öfkelendirirdi. Bir gün, Amman'da Eşrefiye tepelerinde bana büyük bir su deposunu, çatışma alanlarını, tümüyle harap olmuş evleri, bireysel silahların gizlendiği yerleri gösterdi ama yarı ağır silahların nerede bulunduklarını söylemek istemedi. Kampın çevresini dolaştık, burada silahlar kraliyet sarayının girişine yönelmişti. Benden ayrılıp bir duvara yaklaştı, gri renkli bir örtüyü kaldırdı ve bana seslenerek ilk Katyuşa'yı gösterdi.

– Bunların tümü saraya yöneltilmiştir.

Gülümsedi, bana rahatlamış gibi göründü.

– Ama bunları bana göstermemeliydiniz...

– Evet, doğru; göstermemeliydim. Unutalım bunu, dedi; neredeyse yalan söyleme gereksinimi kadar bastırılamaz olan *gerçeği söyleme* gereksinimi yakasını bırakmıyordu.

Belki bu kitap elimden, onu kontrol edemeden çıktı. Akışı içinde fazla düzensizlik var, belki de kapalı anıların vanalarını açmanın verdiği rahatlama hissediliyor içinde. On beş yıl sonra, ölçülü davranışlarıma, ağzımı açmamama karşın, kimi çatlaklar bu içe kapanık insanın dışarıya sızmasına izin veriyor. Ebu Ömer çoktan kaygıya kapılmıştı ama ben o büyük aşk günlerinde gizleri açıklamıyordum.

Neredeyse Ürdün'e geldiğim sırada ve Mahmut Hemşari'nin beni

neden buraya getirdiğini kendisine söyledikten sonra, Ebu Ömer aldığı ilk kararla beni şaşırtmış, hatta öfkelendirmişti. Onun, Amman'dan Suriye sınırına beş kilometre uzaktaki İrbid'e kadar, beni Ürdün'de gezdirme ve El Fetih'ten başka hareketlerle de tanıştırma fikri çok hoşuma gitti. Araba ile yaptığımız yolculuk sırasında Filistinli köylülerle Bedeviler, ya da istenirse, Ürdünlüler arasındaki ilişkilerin nasıl olduğunu sordum. Ona göre çok iyiydi. Bu yolculuğun propagandaya yönelik olduğunu biliyordum, gidip Filistinli kadınların örgütü ile konuşmanın amacı bir Fransızın (benim üzerimden tüm Fransa'nın) Filistin'le ilgilendiğini kanıtlamaktı. Bu oyuna katılmayı neden reddedecektim ki? İrbid'e vardık. Şair Halit Ebu Halit'in de orada olduğu ortaya çıktı; adam geldiğimizi öğrenir öğrenmez, biraz kaygılı olarak bizi ziyarete geldi; Fransızca konuşuyordu. Filistinli Kadınlar Birliği'ne gideceğimizi söylediğimde ve Ebu Ömer'in bana her iki halk arasında her şeyin yolunda gittiğini söylediğini öğrendiğinde bir tür öfke krizine kapıldı.

Ebu Ömer'e dedi ki:

– Niye adamı buraya getirip de ona yalan şeyler anlatıyorsun?

Bana da şunları söyledi:

– Her şey çok kötü gidiyor. Ürdünlüler bizden nefret ediyorlar. Bu, kuşkusuz resmi bir propagandanın sonucu ama gerçek. Halk bizim ilkokul öğretmenlerimize, devlet memurlarımıza, doktorlarımıza güvenmiyor. Ürdün halkı bizimle uğraşıp duruyor, ama size her şeyin yolunda gittiği söyleniyor! Ebu Ömer size yalan söylüyor. Filistinli kadınlar bunu biliyorlar ama önünüzde konuşmayacaklardır.

Sapsarı kesilen Ebu Ömer Halit'in sözünü kesemiyordu. Halit'in konuşma biçiminden, Ebu Ömer'in de gerçeği gizlemiş olmasından tedirgin olmuştum, Amman'a geri dönüp yatışarak işin iç yüzünü daha iyi anlamaya karar verdim.

Dönüş yolculuğu oldukça sıkıntılı geçti. Ürdünlülerin kurdukları barikatlarda durdurulduk; yüksek kademeden bir fedai ama sonuçta bir fedai olduğu için kimlik kartı bulunmayan Ebu Ömer Fransız pasaportumu göstermemi salık verdi: Bu pasaport ikimizi de koruyacaktı. O sırada beni tedirgin etmiş olan, hâlâ da tedirgin eden şey, Halit'in Şam radyosunda konuşmasının kendisine yasaklanmış olduğu Şam'a döndüğünü öğrenmemdi. Sorumlular bana bunu dinletmek için kendisinin istediğini söylediler. Hakkında delilik sözcüğü hiç ağza alınmadı ama daha da kırıcı sözler edildi: Sinir yorgunluğu; psişik, zihinsel yorgun-

luk, depresyon gibi. Bu ifadelerin edepli oluşları bana daha acımasız sözcüklerden de aşağılayıcı gibi geldi. Halit o gün yanımda herhalde bir bunalım geçirmişti; ama bu deliliğin ona, gösterilmesi güç bir gerçekliğin yalnızca her şeyden habersiz biri olan benim için aldatıcı renklere boyandığını kanıtlama uyanıklığı, cesaret ya da bilinçsizliği vermiş olması bana şaşırtıcı görünüyordu. Halit iki şey istiyordu: Ülkesinin karşı karşıya bulunduğu tehlikeleri bana haber vermek ve bir sahteciliğin kurbanı olmamam için oldukça sert bir biçimde konuşmak.

Belleğimde tarihi 1971 ilkyazı olarak kalmış olan bir Cezayirli subayla yaptığım konuşmayı anımsıyor musunuz? O sırada uzun tırtıl sürüleri karşısında şaşkınlık duymuştum. Bu konuşmanın başını anımsıyorum:

– Aslında kimsiniz siz?

– Filistinlilerin bir dostu. Halkın ve fedailerin. Peki ya siz?

– Cezayir subayıyım. Size göre İsrail'le Araplar arasındaki bu savaş ne kadar sürecek?

– Bilmiyorum. Belki daha beş yıl.

– Yüz elli yıl diyebilirsiniz.

Buraya gelir gelmez fedailer tarafından öyle bir sevgi gösterisiyle karşılanmıştım ki, kuşkusuz, ne birbirine karşıt güçleri kestirebilecek ne de Arap dünyasındaki bölünmeleri ayırt edebilecek kadar akım başımdaydı. Ama Filistinlilere yapılan yardımın bir kuruntu olduğunu daha önce anlamam gerekirdi. Bu yardım ister Körfez'den, ister Mağrip'ten gelsin, görünüşteydi, tumturaklı ama dayanaktan yoksundu. Yavaş yavaş, özellikle 1973 savaşından sonra değiştiğimi gördüm. Hâlâ büyünün etkisinde ama ikna olmamış, baştan çıkınış ama basireti bağlanmamış olarak, daha çok sevdalı tutsak gibi davranıyordum. Üç yıl çılgın bir aşk için zorunlu zamandır diye düşündüm, belki de beş yıl zorunluydu ama daha sonra o alışıldık, sevgiliden bıkma zamanı gelecekti. Yüz elli yıl sonra da bu bölgede ve dünyada ölümüm ve bunalımlar öyle bir hal alacaktı ki tüm düşünceler belirir belirmez kendiliklerinden yok oluyorlardı. Oysa ben gelecek beş yılımı zaferden zafere koşacak şekilde safça öngördüğüm halde, karşıma yüz elli yıl çıkmıştı. Başlangıçtaki bunca aşk azalmaya mahkûmdu. Yaşlı Filistinli kadınların yüzleri, evlerin süsleri, Altiplano Kızılderililerinde görülen türden Japon malı modern objeler, toprağın verimsizliğini gizleme göre-

vini üstlenen beton yığınları bana her devrimin, değerini şöyle yitireceğini kanıtlıyorlardı: her türlü bıkkınlığa yol açan bir konforun yaygınlaşması karşısında teslim olmakla.

Bu kitabın başında sözünü ettiğim televizyon programını izlerken, suç ortaklığında birleşenler dışında, kimse Nasır'ın ceneze törenini görmedi. Kuran'dan makamla bölümler okumalar, yakın plandan yumruklar, gözler, ekranın izin verdiği ölçüde genel planlar; eğer bu program, adı "Reis Cemal Abdülnasır'ın cenaze töreni" olarak önceden yazılmasaydı belleklerimiz için gereksiz bir görüntü olurdu. Erkek kollarının, bacaklarının, entarilerinin birbirine karıştığı bir kalabalıktı bu – sadece erkekler vardı, halk bundan ibaret miydi? Herkesten sızıyor gibiydi ama Filistin devriminden dışarı hiçbir şey sızmadı. Arafat'ın kehaneti: "Onlar" (Arafat'ın "onlar"ı, kendisinin savaş açtığı değişmeme idi) fotoğraflarımızı çekiyorlar, bizi filme alıyorlar, hakkımızda yazılar yazıyorlar, onlar sayesinde varız. Ansızın bunları yapmaktan vazgeçebilirler: Batı ve dünyanın öteki ülkeleri için Filistin sorunu çözülecek, çünkü artık görüntüsü görülmeyecek.

Avrupa'da herkes siyah-beyaz televizyonunun düğmesini çevirerek bu ilginç cenaze törenine son verebilirdi. Bununla birlikte ağaçlarda sürüyle velet, hatta son güçlerini harcayıp dalların üstüne tünemiş yaşlılar vardı. Ve 82 Eylül'ünde Arafat adamlarıyla birlikte Yunanistan'a gitmek üzere gemiye bindiğinde aynı şeyi gördük: Yabancı gemilerde cenaze töreni ve ağaç dallarından ona alkış tutan veletler. Tüm Araplar Firavun'un ölümünün Ümmet'in ölümünü belirttiğini anlamış gibiydiler.

Bana rengini taşıdığı toprağa, çamura en yakın gibi görünen halk; Avuçiçleri, parmakları her şeye en şehvetli biçimde dokunan bu halk aynı zamanda en kararsız, en değersiz halk gibi göründü. Edimleri daha çok sanki güdük kalmış edimlerdi. Beyazlar giymiş bir papanın, lüks kabininden indikten sonra o hava boşluklarından, korkularından kurtulmuş durumda toprağı öperek gülünçleştireceği hareketi gibi, fedainin de İsrail'e geldiğinde aynı şekilde Filistin toprağını öperek yaptığı ilk hareketi –oysa oradaki varlığı daha önce, gecenin karanlığında her şeyi gösteren elektrikli, elektromanyetik, fosforesan, enfraruj alarm sistemleriyle ve başka koruyucu gizli sistemlerle biliniyordu–,

tetikte olacak, tüfeğini omuzlayıp nişan alacak ve bir cani gibi ölecek yerde, onu bir İsrail yaylım ateşi altında, çömelip yeri öpen papa pozunda kesin olarak kımıldayamaz duruma getiriyordu. Ne var ki kimi zaman akşama doğru kahramanlar Ürdün Irmağı'na gitmek üzere yola çıktıklarında, ben onların, belediye meclisi üyeleri, belediye başkanları, milletvekilleri olarak geri gelip yarların yanında ölümleriyle taçlanan kendi kahramanlıklarını göstermek üzere yüreklilikle yola çıktıklarını görür gibi oluyordum. Ama bunlar toprağı öpmüyor, Ürdün Irmağı'ından demir atları üstünde atlı heykeller olarak yukarı doğru ilerliyorlardı.

Falanjistler Sabralar gibi uygun adım yürümeyi biliyorlar, onlar gibi de burunları kaf dağında, bakışları aynı. 1982 Eylül'ünde Beyrut'tayız.

Fedailer dağılmışlar.

Kadınlar duygu ve düşüncelerini saklamaya çalışıyorlar.

Daracık Şam-Hicaz demiryolu, Dera'dan geçen ve Lawrence'ın sık sık havaya uçurttuğu şu demiryolu bana söylendiğine göre yeniden açılmış. İngiltere büyükelçisinin karısı da Amman-Mekke arasında ilk açılış yolculuğunu yapmış.

Her ne kadar elimden geldiğince hızlı hareket etsem ya da daha çok, ulaşım araçları –uçaklar, trenler, gemiler, arabalar, helikopterler– hızlı olsalar ve yolculukların parasını kolayca bulsam da uzun süredir içimde yatan bir ölü vardı, bu ölü bendim. Beni şaşırtan şey, kendim olan bu ölünün hava boşluklarına, ansızın yola çıkışlara, yüksek dalgalara, eşek sırtında yolculuklara, gemilerin çark arızalarına karşın içimdeki kıpırtısızlığıydı; yalnızca bir koli ama yine de adımı ve mezarımı taşıyan bir insan, yemek yiyen, gülen, ıslık çalan, yerli yersiz seven bir koli, bir ölü olduğumda her şey sarsıntılarla, bana da yer değiştirterek, yer değiştiriyordu. Bana öyle geliyor ki çevremde dünya değişiyor, ben de, varoluşumdan emin, kendi içimde uyukluyordum. Anlattığım anılar belki hâlâ cesedimi bezedikleri süslemeler; yazdıklarım da kimsenin işine yaramaz ama kuşkusuz Katolik Kilisesi tarafından öldürülmüş olan benim bu cesedime paganizm çok büyük bir yumuşaklıkla saygı gösterecek. "Neden bu devrimden söz etmeli?" Bu devrim de, zaman zaman cenaze alayını izlediğim uzun bir cenaze törenine benziyor. Oldukça uzun birbirine yakın yürüyüşleri 1970, 71'de hatta 72'de, hatta Ürdün'de yaptım. Altmış yaşımda ellerim ve bacakların yeniden

hafiflemişti, parmaklarım topraktan bir tutam otu koparacak, ağırlığı olmamasını istediğim bedenimle, ayağımın destek aldığı çakılın güvensizliğini dengeleyecek durumdaydı. *Ot tutamının kırılganlığı sayesinde* yükseliyordum. Ağaçları kesilmiş yaylaya çıkarken –ki buradan Eriha görünüyordu– uzattıkları ellerini tutmayı reddettiğim fedailer kadar hızla tırmanıyordum.

– Çabuk gel, Eriha'nın ışıkları görünüyor.

Benden daha çabuk varmış olan Ebu X, içinde Ürdün Irmağı'nın aktığı boğazın ötesindeki ışıkları gösteriyordu bana; bunların bir bölümü devingendi.

– Ben orada doğdum.

Heyecanı susmamı gerektiriyordu. Aclun'un karşısında geceleyin görülebilen ışıkların yalnızca Nablus'un ışıkları olduğunu sonradan öğrendim.

Aclunlu çiftlik sahibi kadının verdiği Filistin yanlısı o bir tür konferansı Fransızcaya çeviren genç fedaiyi, Ömer'i anımsıyor musunuz? Nabulsi ailesinden eski bir Osmanlı subayının oğluydu. Bu genci Dera'da yeniden gördüm. Oldukça kabaca davranıp, babasını değil de Ferrac'ı sordum ona.

– Şimdi evlenmiş olduğuna göre, sanırım eskisi kadar Marksist değil.

– Karısı Filistinli mi?

– Elbette. Kadınlar konusunda enternasyonalist idi; iş kendisine erkek evlatlar verebilecek bir eş seçmeye gelince, hepimiz gibidir, hastalıklı bir yurtseverliğe bürünür çünkü Arap.

Aclun'da geçirdiğim ilk gece yeğlediğim muhatabım olan o sorumlu fedaiyi, Ferrac'ı da anımsıyor musunuz? Bununla birlikte, Ömer'i görünce, Ferrac'dan söz ederken Ferrac'ı değil de, bir gün iftardan önce bana akşam yemeği getirten ve yiyemediklerimi iki mücahite bırakan zenci, Filistinli ama zenci o onbaşıyı düşündüm. Bu adam ve davranışından geriye bende bir tedirginlik, bir tiksinti duygusu kalmıştı, bundan kurtulamıyordum. Olanları Ömer'e anlattım.

– Ebu Talib öldü, kuşkusuz bir Ürdün kurşunuyla öldürüldü. Biz Ebu Talib'in anlayışı yayılmasın diye devrim yapacağız.

– Bu ne demek oluyor?

– Ebu Talib Sudanlı kölelerin torunu ya da torun oğluydu. El Fetih onu başçavuş yaptı. Hep Müslüman kaldığı için kurallara uyarak, ancak Ay doğduktan sonra yemek yemesi gerekirdi. Köle kökenli ancak

rütbe sahibi de olan bu adamın konuğu idin sen. İlk olarak, yani tek başına, sana yemek verilmeliydi. Senden sonra da rütbesiz fedailerin senin yemeğinden artanları paylaşmaları gerekirdi.

– Fedailere hizmetçi gözüyle mi bakıyordu?

– Bu da vardı tabii. Komutası altında olduklarına göre, hizmetçiydiler. Zaten... ama senin bundan haberin olmadı, bu küçük olay üste yankı uyandırdı. Senden sonra yemek yiyen o iki fedai senin sıkıntını anlamışlar. Ebu Talib'i biraz itip kakmışlar; o da bunu ırkçılığa yormuş.

– El Fetih de ırkçılık var mı?

– Bu şekliyle hayır. Kuramsal olarak, fedai iken, aramızda hiçbir şekilde renk, din ve toplumsal köken ayrımı yapılmaz, ancak, fedai olmadan önce aldığımız hangisi? Babam kendisini bir aristokrat olarak görüyor, Almanya'daki erkek kardeşim de öyle...

İşte kabalık ettiğimi o an anladım.

– Baban nasıl?

– Yaşına göre fena sayılmaz. Kendi dünyasında yaşamayı sürdürüyor.

– Ne demek bu?

– Yaş gününün gecesi onun kendisini eski bir Fransız, Osmanlı Padişahı'nın ülkesinde Dünyanın Meşalesi olan Fransa'nın temsilcisi gibi gördüğünü fark etmiş olmalısın. Dünyanın Meşalesi, yani kendi dünyasının.

– Loti'yi seviyor. Oysa yaşamlarını bilmediğim için haklarında hiçbirşey bilmemem gereken Mustafa Bey'in kadınlarını o kadar sık sık andı ki sanki bu kadınları bir kalkan gibi, bir çelik yelek gibi kullandığı duygusuna kapıldım. Kuşkusuz bir suikasttan korkmuyor ama bir yarasını göstermekten çekiniyordu, onu gizlemekte öyle ısrarlı oluyordu ki bu sayede yarayı açığa vuruyordu.

– Çünkü biraz kuşağının adamıydı, özellikle de deniz subayıydı. Babam Atatürk'ü, İnönü'yü, Hitler'i, Ribbentrop'u, Franchet d'Esperey'i, Lyautey'i tanımış. Adam kendi kalıplaşmış sözlerini yineleye yineleye ölecek. Bunlardan birkaçı dikkatini çekmiştir: "Doğu'nun merdivenleri", "Hıristiyan Batı", kafe garsonlarından söz ederken zekâsı gelişmemiş insanların erdemi anlamında kullandığı "Sıradan insanların erdemi", "İskenderiye Okulu", Napoleon için "İslam'ın Kılıcı", "İpek yolları"...

– Kısacası, babana aldırmıyorsun.

– Kesinlikle. Beni gördüğünde Ferrac'dan ve Ebu Talib'den söz ettin ama benim ihtiyardan söz etmedin. Ferrac'dan söz etmeni anlıyorum ama Ebu Talib ne oluyor?

– Ferrac hakkında anladığın ne?

– Onu gördüğün ilk akşam yalnızca onunla konuştun, onun için konuştun. Bana söyledi bunu.

– Matraku kuşkusuz, değil mi?

Ömer duraksadı, sonra gözlerini gözlerime dikerek dedi ki:

– Biraz. Olabilir. Heyecanlıydı da. O bunu her zaman anımsayacaktır.

Irkçılık El Fetih'te çok pekiştirilmiş inceliklerle ustaca ve yüce bir biçimde sürdürülmüş olsun, Ömer'in basit de olsa bu açıklaması o akşam yemeğini düşündüğümde duyduğum tedirginliği bir an giderdi.

Irkçılık sözcüğü bana hemen alışılmamış bir ışık içinde göründü, gerçekten de hem zararsız hem de öldürücü *göründü;* üstelik zararsızlaştıkça daha ölümcül görünüyordu. Madam G... hâlâ Paris'te Foche Caddesi'nde oturuyor. Cezayir savaşı sırasında, bu zengin kadın Cezayirlileri büyük bir inançla savundu. Teröristler onu heyecanlandırıyordu.

– Onlara karşı yaptığımız en büyük haksızlık, başka gelenekleri olduğu için onları öteki gibi görmektir. İngilizler ters yanda oturarak araba kullanıyorlar, biz Fransızlara göre ters yanda (bu ülkeye ait olduğunu anımsatmayı hiçbir zaman unutmadığını anımsıyorum).

Yukarıda söz konusu olandan daha taşralı bir başka kadın daha ileriye gittiğini sanarak...

– Ben Yahudiyim, dedi. Irkçılığın ne olduğunu bilirim. II. Vatikan'ın o gösterişli kararlarına karşın Hıristiyanlar bizi hâlâ Tanrı katili gibi görüyorlar. Hıristiyanlık İslam'ın özellikle Afrika'da kendisiyle rekabet etmesini hoş görmeyecektir. Ve de Asya'da. Her türlü ırkçılık kınanılacak bir şeydir.

Ama gerçek kadınlar belki de diğer her sözcüğe tercihan Asyalı diyenlerdir... Aynı zamanda Montesquieu'yü okumuş gibi görünüyorlar, bu sayede biraz aristokrasi onları zekânın yaşı olmayan bölgelerine taşıyor, aynı zamanda da bu Asyalı sözcüğü Hunlara karşı, Altın Ordu'ya karşı kazanılmış bir zafer çığlığı gibi çınlıyor; hatta bu biraz aristokrasi onları çekçekle taşıyor. Matmazel de B... Asyalı, diyordu.

– İslam hâlâ hiçbir şey değil ama Asyalılar bize İsa'dan beş yüzyıl

önce, Buda'yı getirdiler. Onlar için şu barbar sözcüğünü nasıl kabul edebiliriz? Ve de ırkçı sözcüğünü? Ve de ırkçılık kavramını?

Oysa Madam G... Cezayir'den kovulmuş büyük toprak sahibi bir Fransızla evli. Kadının tümgeneral olan babası sömürgelerde görev yapmış. Matmazel de B...'nin ailesi Vietnam'ın bağımsızlığını kazanmasından önce Çinhindi'nde binlerce hektarlık araziye sahipmiş. Üçüncü Dünya ülkeleri insanlarına karşı gerçekten çok kibar davranıyordu. Çok demokratik bir biçimde, bir Hintli uşakla mihraceyi aynı kefeye koyuyordu.

Bu üç kadından hiçbiri birbirini tanımıyordu, ama üçü de ırkçılığın tanımındaki bir sözcüğü unutuyordu: Küçümseme sözcüğü ve de bu sözcüğün içerdiği şey. Bu üç örneği kendisine aktardığım Ömer bana dedi ki:

– Söylediklerine şaşmadım. Burada (Dera Suriye'de, ama o Ürdün'de demek istiyordu) Ürdünlüler, yoksuluyla, milyarderiyle, Portekizce bir sözcük olan *compradores* sözcüğünü kullanırlar. Herkes Arap dünyasının mutsuzluklarının suçunu kompradorlara –tümümüz kompradoruz– değil, bu sözcüğün kendisine yüklüyor. Sözcük aşağılayıcı oldu, biz de onu içimizden atıp belirsiz başkalarına mal ediyoruz. Senin o üç Fransız hanımın bir araya gelip, küçümseme tarafı budanan ırkçılığın bir tanımını vermiş. Yoksa kim bilir onlar için ne sonuçlar ortaya çıkardı. Eğer ırkçı, köleleştirilmiş bir insanda küçümseyebileceği bir alt-insan gören insan anlamına geliyorsa, böyle bir insan o alt-insanı, daha fazla küçümseyip köleleştirmek için hep daha fazla sömürmek amacıyla her zaman daha da küçümseyecektir ve bu sonsuza dek böyle gider.

Ömer, Tel el-Zaatar'da Suriyeli askerler tarafından öldürüldü. Bana söylediği son sözleri aşağı yukarı şöyleydi:

– Kısacası, senin o birbirini tanımayan üç Fransız kadının, basit olduğu halde bir düşünceyi araştırmak için birleşmişler, ama bu düşünceye göre çıkarlar hataları boş görüyordu ve bu kadınlar, kendilerinin bilmediği şu bağ sayesinde birbirlerine bağlanıyorlardı: Yaş farklarına karşın o yasak sözcüğü söylemeyi reddediyorlardı.

Duyduğunuz hazzı kurumlu bir yanıt hiçbir zaman gizleyemez. Mübarek'i gördüğümde boşuna surat asıyordum, bu halime bakıp haz duyuyordu. Venüs kolyesi üstüne dikkatleri çeken Samia Solh'un gü-

lüşünü bana anımsatan, gırtlaktan gelen bir gülüşle gülüyordu.

– Ben de Fransız edebiyatını bilirim. Gerçeküstücüleri bile: Baudelaire, Vigny, Musset ve daha başkaları.

Böyle bir küstahlık beni tedirgin etmiyordu. Subayın gerisindeki serseriyi keşfettiğim için çok sevinçliydim. Hatta sınavlarında yalnızca yanlışları sayesinde başarılı olup olmadığını kendi kendime hâlâ soruyorum. Bununla birlikte kimi gizleri biliyor olmalıydı.

– Filistinlilerde ırkçılık olduğunu sanıyor musun? Sen zencisin...

– Elbette.

– Elbette ne?

– Burada ırkçılık var. Ben zenciyim, ama temizim, örneğin tırnaklarım pembe, seninkilerse hiç temizlenmiyor, siyah; yastayız diyorsunuz ama benim suratımdan farklı bir siyah bu. Bak ırkçılık nasıl işliyor: Filistinli subayların çoğu açık tenli. Ciddi savaş sanatlarını kendileri keşfetmiş. Benim bu sanatı Avrupa'da öğrendiğim apaçık, çünkü onlar için Afrika'da vahşilik almış yürümüş. Onlar için köpek dişlerimi canlı ete batırarak savaşmalıyım. Mağrip dışında.

– Çoktandır mı Müslümansın?

– Doğduğumdan bu yana. Sünnetliyim de. Bir göz atmak ister miydin? Büyük dedelerimden biri animistti. Ailem üçe bölünmüştür: Müslümanlar, animistler, Hıristiyanlar. Üç taraf da birbirini küçük görür.

– Tümü de senin gibi siyah mı?

– Aşağı yukarı.

Ona Ebu Talib'in yönettiği o akşam yemeğindeki olayı anlattım. Biraz düşündü, uzun süre değil:

– Neden seninle bu kadar sık karşılaşmaya ve konuşmaya çalıştığımı hiç kendi kendine sordun mu?

– Hayır.

– Çünkü seni tedirgin ediyorum. Ve sen tedirgin ettiğim tek kişisin burada. Öteki subayların gözünde bir şüpheli, fedailerin gözündeyse bir zenciyim.

– Hiç kimse seni küçümsemiyor mu?

– Onlara göre benim hiçbir varlığım yok. Bir itirafta bulunayım ister misin? Yalnızca zekâ ile bu varlık bizden esirgeniyor. Varlığımızı ancak sizde uyandırılabileceğimiz tedirginlikte buluyoruz. Sen de onlardan birisin. Bu tedirginliğin nasıl bir şey olduğunu biliyorsun.

– Ebu Talib beni hiçbir zaman tedirgin etmedi.

– Sudan kökenliyse, belki duyarlı biriydi. Sana ayrıcalık tanıyarak

bir bakıma açık tenli fedailerin ufak tefek acımasızlıklarının öcünü alıyor ve sana teşekkür ettiğini sanıyordu. Ama artık bana rengimden söz etme. Rengimle ve kaslarımla tedirgin ediyorum çevreyi, tedirgin etmekten hoşlanıyorum ama bu konuda hiçbir şey söylenmemesini yeğliyorum. Filistinlilerle birlikte olmaktan mutlu musun?

– Çok mutluyum.

– İsrail askerleri genç. Herhalde Tsahal'dan da memnunsun? Eğer yanlarına gidersen, sanırım sana karşı çok kibar davranacaklardır.

– Beni beyaz olarak görsen de, senin gibiyim, hiçbir şey söylenmemesini yeğliyorum.

Sık sık basit, apaçık çözümlere, keşiflere yaklaştık ama bunlardan kıl payı kurtulduk, tıpkı geceleyin bir uçuruma düşmekten kurtulmamız gibi... Güneş doğduğunda bu uçurumu görünce şaşarız. Amman'da Filistinlilerin Araştırma Bürosu'nun yakınında bir fedainin elini açıp bir Fransızın zevk için beresiyle kulağı arasına yerleştirdiği çiçeği koruması da bir örnek. Bu bana bir esin verdi: Filistinlilerin savaşında bir fanteziyi korumak da söz konusuydu ve bu onlara zarar verecekti, burada ne zayıflık ne de güç görüyordum, *böylece* her şeyin altüst olacağını anladım. Daha önce Nepal'de sariye sarınma bana bir gerçeği gösterdi, ama henüz yarısaydam bir aynadan gördüğüm bu gerçek Karaşi'de bir buhar banyosu sırasında bir Pakistanlı keten kumaştan bembeyaz uzun bir sargıya sarındığında iyice netleşti; burun buruna geldiğim gerçeği kavrayıverdim: İşte bu, bana o kadar çok sözü edilen İsa'nın entarisi, dikişsiz entariydi.

Yalnızca kendi yalnızlığımı düşünürken, Mübarek'in yalnızlığı sanki boğazıma sarılıyordu. Rengini ve yüzündeki belirli, alışılmış izleri gururla taşıyorsa, bunlar bir özgünlüğün, dolayısıyla yalnızlığının simgeleriydi. Bu yalnızlığı ancak benim yanımda biraz yok oluyordu.

– Kendilerine küçük bir evi, küçük bir bahçeyi, küçük çiçek saksılarını, küçük bir mezarlığı geri verecek bir devrim yüzünden ne kadar canımı sıktıklarını bilemezsin. Oysa bunlar İsrail kepçeleriyle, buldozerleriyle çoktan tuz buz edilmiş.

Ömer ve Mübarek ile aramda geçen konuşmaları tam olarak yazmadım, birkaç not, ayrıca da anılarımın yardımıyla, onların seslerinin tınısını ve siluetlerinin genel çizgisini anlatmaya çalışıyorum ama betimlemeye çalıştığım insanlar sizinle benimle konuştukları gibi konuşuyorlar mı, bilmiyorum şimdi.

Bir anı: Genç bir Arap hemşire Gazze kampındaki küçücük bir has-

tanede sürekli kalıyordu. Hastalara ve doktora ayrılmış olan tek odada sekiz yatak vardı. Bu yatakların birinde Doktor Dieter, ikinci yatakta bir Alman hastabakıcı yatıyordu; üçüncü yatak ise ani olarak hastalanan ya da geçici bir süre kalacak olan bir yolcuya ayrılmıştı; bu yüzden ben de burada sık sık yattım. Kimi zaman Nebile benim yatağımın yanındaki yatakta yatıyordu. Elbette daha çok sedyelere benzeyen, seyyar hastane yataklarıydı bunlar. Üç ya da dört ağır yaralının yattığı öteki yataklar karşıda yan yana dizilmişti ve odanın dip tarafında koskocaman bir tür yüklük ya da daha doğrusu tavanlıklı bir yatak vardı ki birbirine dikilmiş üç battaniye ile gizlenmişti; bu üç battaniyenin her biri bir bölme oluşturuyordu, dördüncü bölme de duvarın kendisiydi ve tavan görevini ya da gölgelik görevini gören dördüncü bir battaniye daha vardı. Herkesin birbirine sen diye seslenmesi âdetti –elbette İngilizce konuşulurken bu olanaksızdı– ama ben oradayken Nebile, Doktor Dieter, Alman hastabakıcı, Alman hemşire, Alfredo Fransızca konuşuyorlardı. Ara sıra Almanca, İngilizce, Arapça olarak bir açıklama eklendiği oluyordu. Dieter'in Alman hemşiresi Arapça öğreniyordu. 1969'a doğru Ürdün'e gelmişti. Her sabah ilk kalkan o oluyor, muayene odasına giderek, kampın tüm hastalarına oldukça hafif yatıştırıcı ilaçlar dağıtıyordu: Aspirin, öksürük şurubu, merhem gibi... Sonra Doktor Dieter muayene için geliyordu. Fedailerden ve subaylarından, çok hasta olan sivillerin hafif yaralı fedailerden önce tedavi edilmeleri iznini güçlükle kopardı.

Bakın nasıl uyuyorduk: Ayakkabılarımızı çıkarıyor ama giysilerimiz üstümüzde, bir ya da iki battaniye ile portatif yatakların üstüne uzanıyorduk. Erkekler ve kadınlar aynı biçimde uyuyorlardı, Alman hemşire dışında. O, akşamları, bulaşığını yıkayıp Arapça kitabını kapadıktan sonra bize Almanca iyi akşamlar diyor ve size sözünü ettiğim o yüklüğün içine, o tavanlığın altına giriveriyordu. Hiç kimse soru sormuyordu, belki de benim dışımda hepsi neler olduğunu anlamışlardı. Dieter'e dedim ki:

– Peki ama nedir bu komedi, nedir bu koca man şey?

Alçak sesle yanıt verdi:

– Dua ediyor. Bağlı olduğu tarikatın giysisini giymeme hakkı olan bir rahibe o. Bu giysiyi ancak uyumak ve dua etmek için giyiyor.

Bu uygulamalar bana tuhaf görünüyordu, bunları kabile reisinin o sözde kabilenin ileri gelenlerine verdiği öpücüklere benzetiyordum.

– Dua ediyor demek.

– On gün önce sen burada yokken gecenin ortasında korkunç bir çığlık attı. Olup biteni bize şöyle anlattı: Henüz uyumuyormuş ve bir eli yatağın dışına sarkmışmış. Yatak bildiğin gibi çok alçak. Bu sırada parmakları kımıldayan bir kıl yumağına değmiş. Bağırmaya başlamış.

– Düş mü görüyormuş?

– Gecenin ortasında emekleyerek oraya gelmiş olan bir hastanın başı imiş bu...

– Ona tecavüz etmek için mi?

– Kadıncağız her akşam revirden 90 derecelik iki şişe alkol getirir. Şişeleri önce kilit altında tutuyordu. Yaralılar yine de dolabı açıyorlardı; ertesi gün şişeler boşalmış oluyor; hâlâ sarhoş olan askerleri uyandırmakta güçlük çekiliyordu. Artık rahibe bu şişeleri "odam" dediği yere getirir olmuştu.

– Peki haykırdığı o geceden sonra ne oldu?

– Kampın siyasal sorumlusu her akşam gelip o iki şişeyi alıyor. Çok katı bir Müslüman. İçki içmiyor kendisi.

Rahibe günlük tedaviler sırasında işine yürekten bağlı olmakla kalmıyor. Bekaa Kampı'nda Ürdün polisi tarafından dövülen Filistinlileri tedavi etmeye giden Doktor Dieter'e de eşlik ediyordu. Filistin halkını tedavi ettiği için hakarete uğradı, tokatlandı ve sonunda Amman'da hapse atıldı. Batı Almanya büyükelçisi rahibenin Münih'teki manastırına dönmesini sağladı.

Direniş'in ölümcül bir yara aldığını hiç kimse düşünmüyordu ama kimi belirtilerden, çok kan kaybettiğini anlıyorduk. Görünürde bir şeyi olmayıp da hastaneye gelen hastaların oluşturduğu uzun kuyruklardan anlaşılıyordu bu; bu insanlar buraya yalnızca yeniden savaşmak için bir pastilden fazlasına gereksinimleri olmadığını kendilerine kanıtlamak amacıyla geliyorlardı. Kimi zaman Dieter'in verdiği bir öğüt yeterli oluyordu.

– Uzun süre yatma. Dolaş.

Hiç kimsede büyük bir bezginlikten başka bir belirti görünmüyordu.

– Biafra'dan ayrılmadan önce aynı şeyleri gördüm, dedi bana.

Yola çıkmamdan önce bir sabah o Alman hemşire katıla katıla gülerek bana dedi ki:

– Şunların yaptıklarına bak: Önce yüksüğümü çaldılar; her biri, içine 90 derecelik alkol doldurup içiyordu sırayla. Her zaman da çok eşitlikçi bir anlayışla. Ve sabahleyin hepsi zil zurna sarhoştu!

Hâlâ gülüyordu.

– Tarikatın belirli kumaşları kullanmaya, belirli renkleri seçmeye zorluyor mu seni?

– Hep siyah rengi kullanıyoruz ama koyu renkler salık veriliyor. Zorunlu kıldığı bir tek şey var: Düz topuklar. Tarikat haklı, düz topuklarımızla gerçekten hizmetkâr oluyoruz.

– Daha önce hiç sivri topuklu ayakkabı giydin mi?

– Elbette.

– Ne zaman?

– Ach Mein Gott!* Manastırda, Piskopos'un önünde. Bir piyeste Maria Magdalena rolündeydim, topuklarımın üzerinde o kadar yüksekteydim ki başım döndü. Ne konuşabiliyor ne kımıldayabiliyordum. İsa sıkıntımı anladı, bana bir iskemle getirdi bereket versin ki, ölmek üzere olduğumu sandım.

Ebu Ömer'in ölümü hakkında zaten belirsiz olan şu anlatılanlar dışında hiçbir kesin bilgi yok: Sekiz asker ve o bir kayık kiralayıp deniz yoluyla Trablusşam'a gitmek istemişler. Açık denizde, bilinmeyen bir yerde, ilk versiyona göre, bir Suriye hücumbotu bunları yakalamış; Şam'da hapse atılıp öldürülmüşler; ikinci versiyona göre, kayıkları bir Suriye havantopu mermisiyle batırılmış ve aynı gece boğularak ölmüşler. Bir başka versiyona göre de, Suriyeliler onları tutsak edip, falanjistlere teslim etmişler, falanjistler de onları öldürmüş. İnsanı şaşırtan birçok şey var burada: Versiyonların çeşitliliği, tanık olmaması, suskunluk; aslında aynı zamanda sorumluların tedirginlik içinde oluşu bence. Sekiz asker ve o, demek ki dokuz kişi. Ebu Ömer'in gerçek adı biliniyor: Hanna. Cid'in** adı belleklerde kalırken, Cüzamlı'nın adı kesinlikle unutulmuştur, ama yine de kimliğini hoşnut edecek yeterlilikte büyük harfle yazılır adı. Campeador'un, çıkardığı emme sesi çınlayıp Tarih'in, klasik tiyatronun, şiirin, romanın içinden geçip bugünün öğrencilerine kadar gelen bir öpücük vererek kendi yüce gönüllülüğünü göstermesine yol açan kişi daha fazlasını hak etmiyor. Filistin dev-

* Almanca "Ah Tanrım!" anlamında. (ç.n.)

** Cid Campeador: İspanyol ulusal kahraman Rodrigo Diaz de Vivar'a (1043-1099) verilen unvan. (ç.n.)

rimi, bu devrimi yapan adsızlarla dolu ve bunlarla konuşmak fırsatımız olmadığı için, yüzlerini, beyinlerin gerisine atılmış adlarını unutarak eylemlerini yorumlamaktan vazgeçiyoruz. Kahramanı oldukları birkaç olay unutulmamış. Bu eylemlerin bir gün başkalarına mal edilmesi olanaksız değil. Savaşın ortasında Beyrut'tan Trablusşam'a deniz yoluyla ve kapkara geceler boyunca gitmeye karar vermek, burada makineli tüfekle taranıp ölmek, tüm bunlar belki yirmi yıl önce yaşamış ya da otuz yaşında ölmüş bir askerin sonunu süsleyecek. Ben Ebu Ömer'i şöyle tanıdım: Dera yoluyla Amman'a geldiğimi ona telefonla bildirdim, bana hoş geldin dedi ve ertesi gün için Jordan Oteli'nin salonunda randevu verdi. Odasından aşağıya indiği sırada ben de otele vardım.

– Gelin birlikte birer kahve içelim.

Bar kapalıydı.

– Bakın unutmuşum, ramazan bu sabah başladı. Peki nerede içeceğiz kahvelerimizi?

Şaşkınlığından Hıristiyan olduğunu anladım. Hıristiyan Filistinliydi. Bu iki sözcüğün sırası hiçbir zaman değiştirilmemeli. Onun belleğimde kalacak son tümcesi şöyleydi:

– Suriyeliler Lübnan'ı istila ettiklerinde biz Filistinliler onlarla savaştık.

Tel el-Zaatar'ın Suriyeliler tarafından çok güçlükle ele geçirilmesi sırasında İsrailli uzmanlar onlara danışabilir, ne olursa olsun onlara saygı gösterebilirlerdi. Suriye ordularının Lübnan'da ilerlemesi gecikti ama durmadı. Sayda'ya girdiler. İşte son kez burada Ebu Ömer'in kişiliği ortaya çıkıyor; belki de o –onunla birlikte öteki sorumlular, başta Arafat– Suriye'nin oyununu fark etmişti.

Mübarek, kendisiyle ilk kez biraz uzunca konuştuktan sonra bana şöyle demişti:

– Devrimle ilgili tüm etkinlikleri, devrimci olma nedenlerinin ve insan devrimci olduğunda da takınacağı tavırların analizinde yok oluyor. Onunla birlikteyken yalnızca kafasını kurcalayıp duran düşüncelerinin biriktiği geçici bir depo imişim gibi bir duyguya kapılıyordum. Bu onun bir yüzüydü ve belki de anlık bir yüzüydü, diğer yüzü Arafat ve FKÖ Merkez Komitesi'nin öteki sorumluları ile sürdürdüğü etkinliği idi.

Bana söylendiğine göre o, ya da başkalarına göre tek başına Ebu Musa Suriye zırhlı araçlarının Sayda'da, kentin merkezinde ve kışlada –ki buranın avlusu bu araçlar için hazırlanmıştı– kibarca karşılanmala-

rını öğütlemiş. Fedailer tarafından da iyi karşılanan tanklar ve içindeki askerler, şaşırmış ama pek sevinmiş olarak, kışlaya kadar götürülmüşler. Aşağı yukarı otuz altı tank art arda dizilip de içindeki askerler kulelerden inecekleri sırada tanklar havaya uçmuş, içindekiler de birlikte.

"Görkemli yalnızlık": Bu deyim İngiltere Krallığı'nı tek başına çok güzel bir biçimde belirtip tanımlıyor; 1970-71-72-73 ve sonraki yıllarda Filistin devriminden söz ederken de aynı deyim kendini kabul ettirmekteydi. Bu devrim hakkında gazetelerden ve radyolardan öğrenilenler tumturaklı, tuhaf, hayasız, heyecan verici hikâyelerdi, nihayet İsrail'i, Hüseyin'i, Batı demokrasisini desteklemeye yönelikti ama FKÖ hiç hesapta yoktu. FKÖ ilgi çekti ya da daha çok ender okurların biraz ilgisini çekti, ama devrim, bu canlı cenaze, Sovyetler Birliği'nin, Çin'in, Bumedyen'in Cezayir'inin kısıtlı desteklerine, Arap devletlerinin açıkça desteğine karşın tek başına gelişti. Arabistan Kralı Faysal'ın mali yardımı, çoğu zaman az parayla geçinen tüm dünya doktorlarının, hastabakıcılarının, hukukçularının, avukatlarının özverisi bir yana bırakılırsa, aklıma çok eski, bozulmuş ilaçların, etkisiz tozların, kimi zaman tehlikeli, gülünç, rahatsız edici, yararsız hibelerin, alaycı eczacıların Filistin Kızılhaç'ına bıraktıkları "ilaçlar"ın gönderilmesi geliyor. Bu karışıklığın ortasında devrim tüm bedeniyle, neredeyse görülmeyen iç organlarıyla tek başına kaldı; bu Filistinlilerin bedenlerinin bir araya gelmesiyle değil, olayların sonucunda oluşmuş bir bedendi. İçindeki dolaşım yavaştı, bedenin kendi dolaşımı da savaştan savaşa, askeri yenilgiden askeri yenilgiye yavaşlamıştı; Avrupa gazeteleri bunları alay ederek, "siyasal ve diplomatik başarılar" diye adlandırıyordu; bunlar Lübnan'a gitmek üzere Suriye'den geçen, Beyrut ve Şatila'ya karşın öldürülmemiş, henüz Asya Trabluşam'ına gömülmemiş, Lübnan'ın Suriye tarafından istilası altında sendeleyen, Ürdün'den Batı Şeria'ya ya da tersine giden bedenin gerçek yenilgileriydi. Kendisini öldürmek isteyen bunca düşmanın ortasında bu beden hâlâ ayaktadır. 30'lu yıllarda Devrim'e dönüşen Direniş'in bir arkeolojisi var. Gençti bu Direniş. Devrimcilere yardım etmek kolaydı, Filistinli olmak olanaksızdı: Yalnızlık görkemlidir, çünkü bu devrimin özelliğinin ta kendisidir. Arap ülkelerinin yardımlarıyla Amerika bu devrimin kökünü kazımak istiyor.

İki üç tümce yukarıda Lübnan'ın 1976'da Suriyeliler tarafından istila edildiğini anlattım. Kim anımsıyor orayı? Tel el-Zaatar'ı? Alevi

Müslüman Hafız Esat'ın orduları, Hıristiyan Pierre Cemayel'in ricası üzerine Şam'dan gelip Anti-Lübnan yamaçlarından inerek Sayda'ya kadar geldiler; bereket versin Sayda bir Filistinli albay tarafından savunuluyordu. Planı FKÖ yönetimine sunuldu. Kuzeyden ve doğudan gelen birçok yol Sayda'ya doğru birleşiyordu. Tüm bu yollar kapatıldı, biri dışında; bu yolu da Suriye tankları izledi, doğrudan kışlaya doğru hızla gidiyorlardı; kışlanın önünde durdular, son tank da geldiğinde, tümü aynı zamanda infilak etti. Sayılarının otuz iki, otuz altı arasında olduğu söyleniyor. Sayda'nın savunma planı FKÖ'ye Ebu Ömer tarafından bildirildi. Planın yaratıcısı Albay Ebu Musa olarak biliniyor. Bugün kendisi Hafız Esat'ın dostu, El Fetih muhaliflerinin şefidir. Arafat'a karşıdır.

Hafız Esat'ın hükümet darbesi yaptığı gün Şam'dan gelen Mahmut Hemşari ile, Filistin tanklarının fedailere yardım etmek üzere Ürdün'e gireceklerini sandık; oysa daha sonra öğrendim ki Irak tankları ertesi gün boşu boşuna Irak sınırını geçmiş ve tekrar geri dönmüşlerdi. Bugün, Şam ve Bağdat bir günlük düşmanca davranışlarını ve ertesi gün Sovyetler Birliği'ne boyun eğerek geri çekilmelerini açıklıyorlar; tıpkı Hüseyin'in de, İsrail Ürdün'ü işgal etmesin diye fedailere karşı giriştiği savaşlarını bugünlerde açıklaması gibi. Daha birkaç gün önce Kral Hüseyin'in bir dostuna bu konuyu sordum:

– Gerçekten de Kral, Golda Meir'den tehdit edici bir mesaj aldı.

Aynı soruyu o dönemde Amman'da görevli olan bir diplomata sordum:

– Kesinlikle hayır. Filistinlilere karşı savaşma buyruğu Washington ve Londra'dan geliyordu.

Dera'dan geçerek Amman'dan Şam'a varmak için üç dört saat yol gitmek gerekir. Bir belge için Şam'daki Fransız Kültür Merkezi'ne gittim. Sıra sıra dizilmiş polisler beni sorguya çekip, gözlerimin içine soğuk soğuk baktıktan, ufak atlara binmiş sakallı ve bıyıklı adamlar tarafından engellendikten sonra girebildim içeriye; bunlar Halep dolaylarından gelmiş dağlılardı; tümü de uzun süredir Hafız Esat yanlısıydı. Çok geniş üzengilerini ve yeşil renkli İslamiyet bayraklarını yeniden görür gibi oluyorum. Yeni cumhurbaşkanının evi Fransız Kültür Merkezi'ne yakındı. Esat burada bir konuşma yapacaktı. Kültür Merkezi müdürü beni öğle yemeğine alıkoydu, konuşarak, kahvemizi içerek oldukça uzun süre birlikte olduk. Dışarıya çıktım. O atlılar, birkaçı dışında, çekip gitmişlerdi ama bunlardan ikisiyle burun buruna geldim; at-

larını bulunduğum kaldırıma çıkardılar, tuhaf bir biçimde.

– Yahu ne yapıyorsunuz? Deli misiniz?

– Bakın hele, Fransızca konuşuyorsunuz. Biz de öyle. Atlarımızı arabalardan kaçırıyoruz. Hayvanlar bu kadar araba görmediler şimdiye kadar. Çılgına döndüler.

– Nereden geliyorsunuz?

– Halep'e oldukça uzak bir köyden, ama bu yönde.

– Fransızca da konuşuyorsunuz ha?

– Ben Fransız astsubayı idim. Dürzilere, Sultan Atraş'a karşı ayaklanmaya katıldım.

– Dağdan Esat'ı desteklemek için mi geliyorsunuz?

– Elbette. O da bizim gibi Alevi. Hiç olmazsa o bizi devrimcilerden kurtaracak.

– Hangi devrimcilerden?

– Filistinlilerden.

Heyecanlanmıştım. Nostaljiye oldukça yakın bir duygu aşağı yukarı benim yaşımda ya da benden birkaç yaş büyük bu iki atlıya karşı sempati duymaya beni zorluyordu. Kırık ve düz üzengileri omzuma yakındı, atları küçüktü, bu iki atlının pantolonları da parçaları geniş, Osmanlı şalvarlarıydı. Bunlardan biri bana Şam'a ne yapmaya geldiğimi sordu. Arapça olarak gerçeği söyledim: On sekiz yaşımda Suriye'de askerlik yaptığımı ve Halep'i bildiğimi. Aynı anda, neredeyse tek sıçrayışta atlarından inip beni kucakladılar. Dera'da Suriyeli bir taksi şoförü tarafından daha önce uyarılmıştım, adam Filistinlilerden nefret ediyordu, ama beni kucaklamak için attan inmemişti!

Tüm Suriyelilerin Filistinlilere karşı bu denli açık bir kini yoktu ama Şam'da, Lazkiye'de, Humus'ta, hiç kimse benim önümde onları savunmadı. Elbette doğrudan Suriyeli generallerin buyruğu altındaki Saika örgütü eleştirilerden yakasını sıyırıyordu.

Suriye'de Ürdün'de olduğumdan çok, çok daha rahattım. 1971'de Osmanlı kibarlığı hâlâ hissediliyordu. Fransızcayı unutmamış olan yaşlı bir ayakkabı boyacısıyla saatlerce konuşabiliyordum. Ben sandalyeme, o ise küçük kutusunun üzerine oturuyordu; ondan Suriye'nin son otuz yıllık siyasal tarihini, yani hükümet darbelerinin tarihini öğreniyordum. O kadar yakında olan sert Ürdün uzakta gibiydi ama Filistinlilerin kol gezdiği, oturduğu bir yerdi hâlâ.

Tüm silahlı köylülerin yüzlerine baktığımda köylü olabileceklerini hemen anlıyordum, çünkü at sürülerine sahiptiler. Tüm davranışları

dağlarında lider olduklarını kanıtlıyordu. Ne tek elle atın dizginlerini tutmaları ve tüfeği atlı gösteriye hazır durumda bulundurmaları, ne beyaz sakalları ve bıyıkları davranışlarına yumuşaklık katıyordu. Belki bu haydutlar benim nasıl atsız ve tüfeksiz yaşayabildiğimi merak ediyorlardı. Kendilerini unuttuklarında bakışlarında bir yumuşama oluyor muydu yoksa? Ben onları savaşçı gibi değil, çete reisi gibi gördüm. El Fetih'te de böyleleri her yerdekinden çoktu: Örneğin, kavgadan, silahlardan, yağmalardan hoşlanan veletler vardı. Yirmi yaşına geldiğinde her biri, kahraman olduğu kadar da bir sokak serserisiydi. Filistinliler Lübnan'da kalmak üzere birtakım anlaşmalar imzaladıklarında bunların çoğu Beyrut'ta birkaç gün geçirmek üzere Güney Lübnan'dan geliyorlardı: Başlarında genellikle şeritle süslü bereler, üstlerinde siyah deriden kısa ceketler, kot pantolonlar, "ranger" ayakkabılar vardı; yeni terlemiş bıyıkları o denli cılızdı ki her asker çantasında bir sürme tüpü olmamasına şaşıyordum. Beni selamlamak için kollarını bedenlerinin iki yanında kaskatı tutuyor, avuç içini göstererek yalnızca sağ ellerini havaya kaldırıyorlardı. Bunların arasından kimileri 1982'de Arafat'tan ayrılıp Ebu Musa tarafına geçtiler.

Ebu Musa ya da Ebu Ömer kışlanın avlusunda bakın nasıl hazırlık yaptılar: Suriyelilerin yaklaştığı haber alındığında, Ebu Ömer ateşleme fitillerine bağlı telleri hafifçe yere gömdürdü; bu fitillerin her biri ise avludaki kumlar sayesinde görünmeyen mayınlardan birine bağlıydı; avlunun geometrik şekli, çeliğin, dökme demirin, künye ve kol saatlerinin altınının, kasların, kıkırdakların, her şeyin birlikte havaya uçması için, tankların sayısıyla birlikte bu mayınların her birinin yerini belirliyordu. Bir düğmeye basmak ya da bir bağlantı kesiciyi devreden çıkarmak yeterliydi. Fedailer ve sorumlular dağda dağıldılar.

Bana anlatılmış olan bu olayı ben de aynen aktardım. Profesör Ebu Ömer Stanford'da Kissinger'ın öğrencisi olmuştu; taktikçi olduğunu gösterdi; her şeyi o düşünmüştü, ama uygulayıcı Ebu Musa idi.

Kıvrılmış parmakların dış eklemlerinde –yumruk sıkılıyken, darbenin indiği şeye temas eden eklemler–, Mübarek'in bu eklemlerinde doğal olarak küçük çatlaklar –ya da kırışıklar– vardı; buraları ellerinin üst derisinden biraz daha solgundu. Bana öyle geliyordu ki hafifçe morarmış bu çatlaklardan ürkmüş bir adatavşanı yavrusunun yüreği kadar

kaygılı bir insanlık geçiyor; bu, kardeşlik, ırkçılık karşıtçılığı, ayrımda diretme gibi kavramları anımsamanın vereceği huzursuzluktan daha çok huzursuz ediyordu beni. Neredeyse dalgınlıkla, beceriksizlikle ya da kim olduğumu söylemenin gizli gereksinimiyle ona, terk edilmiş bir çocuk olarak yaşama başladığımdan söz ettim, kapalı yumrukları daha da çok sıkıldı, çünkü eklemlerde tüm çatlaklar kayboldu, çok düz ve parlak, siyah, morluktan eser kalmamış durumda, parmak kemiklerinin derisi ortaya çıktı. *Kimsesizler Yurdu* sözünden etkilenmiş miydi? Yüzüne değil de parmaklarına bakıyordum. Mübarek bana Cibuti'ye sürülmüş bir uzak akrabasına benzediğimi söyledi. İşte öyküsü:

"Bizde, kabilelerimizin birinden genç bir zenci kadının babasız bir çocuğu olduğunda, kabile çocuğun bakımını üstlenir. Sizin Vietnamlı, Madagaskarlı ve Fransız askerleriniz, özellikle de tenleri oldukça açık, bakır rengine çalan, saçları düz ve yağlı Madagaskarlılarınız kızlarımızın ırzına geçiyor, kabileler de bu kızları babasız çocukla birlikte sokağa atıyorlardı; siz de o kadar çok çocuk yaptınız ki, orada Fransa ve burada İngiltere (Sudan demek istiyordu) nefret uyandıran bir örgüt, iki kat, üç kat utanç verici piçler için bir tür kimsesizler yurdu kurdu; bunlar astsubayların gebe bıraktıkları kızlardan olma piçler, zencilerdi, yani her bakımdan orospuların çocuklarıydılar ama iyi öğrencilerdi. İngilizce, Fransızca, Almanca ve Arapça öğreniyorlardı; annesi ile Cibuti'ye sürülmüş lanetli bir yeğenim olduğunu öğrendim."

Küçük bir ayrıntı sayesinde daha sonra öğrendiğime göre, Mübarek bana o akrabasının yazgısını anlatmaya çalışırken kendi yaşamından tanıklıklar ve ayrıntılar seçtiğini anladığımdan kuşkulanmamıştı. Bu talihsizlik kendisinin ve annesinin talihsizliğiydi. Babasının Madagaskarlı olmasından kuşkulanmıştı çünkü öncelikle saçları yağlıydı, sonra da teninin rengi ara sıra siyahtan çok bakır rengi oluyordu, nihayet uğradığı hakaretler yalnızca Betsibokaların* uğradığı hakaretlerdi. Kuzeninin göçüne gelince, bu kendisinin göçüydü ama ters yönde: Fransızcasının çok iyi olması da buradan kaynaklanıyordu. Annesinin hoppalığı yüzünden Hartum'a gitmek kendi felaketi olurdu; intihar edercesine Sudan ordusuna girdi. Bunu anlatıyorum, çünkü kâğıtsız kâğıt oyunu oynayan o Filistinlilerin davasını savunanlar göçebelerdi; bunlar Avrupa'da, gerçek kimliği olmayan, tanınmış bir devletle sağlam bir hukuksal bağı bulunmayan, özellikle de elbette kendilerine ait ve kendilerine ait olduğunu mezarlıkları, ölüler adına anıtları, soy

* Madagaskar halklarından biri. (ç.n.)

ağaçları, efsaneleri ve hatta, ki bunu daha sonra öğrenecektim, taktikçileri ve ideologlarıyla kanıtlayacak toprakları olmayan toplumdışı insan toplulukları gibi görülüyordu.

Buraya ne yapmaya geldim ben? Eğer rastlantı dünyasında Tanrı yoksa, Ürdün Irmağı kıyısındaki sevincimi rastlantıya borçluyum. Güzel bir rastlantı beni buraya getirdi diyelim, ama her Filistinli de rastlantı sonucu burada değil mi? Bir dizi çılgınlık beni buraya getirdi ve, tuhaftır, bunları sevince dönüştürmeye karar verdim. Hamza'yı yeniden görecek miyim? Ama *benim için* onu yeniden görmek gerekli mi? Annesi herhalde yarısaydamdı, neredeyse görünmezdi ama *benim için* onda bir yaşamın yıkıntılarından daha fazlasını görmek gerekli miydi? O ve oğlu, onların birbirine olan aşkı benim onlara olan aşkım *buna benim hakkımda her şeyi anlatmamışlar mıydı?* Filistin devrimini yaşamışlardı, başka ne gerekirdi ki? Bu devrim onları doğal olarak yıpratmıştı. Bu kitabın yazarı olan ben, onlara artık gereksinim duymadığım için, öldüklerini öğrendiğimde bu haber beni hiç etkilemeyecek. Ebu Ömer'in yarıda kalmış deniz yolculuğu, trajik sonuna karşın, beni allak bullak etmedi, çok uzakta kalmış, çok anlatılmış, sonuç olarak çok yazılmıştı. Kendilerini gördüğümde, onlar da beni gördüklerinde, benimle konuştuklarında var olmuş olmaları dışında, haklarında artık hiçbir şey bilmediğim, hiçbir zaman da bir şey öğrenemeyeceğim Ferrac'ın, Mahcub'un, Mübarek'in, Nebile'nin bedensel yokoluşları için de aynı şey geçerli; onlar şimdi işitilmeyecek kadar uzaktalar; çok uzaktalar ya da ölüler, kısacası yok oldular.

Şimdiki zaman hep acımasızdır. Geleceğin daha acımasız olduğu varsayılır. Geçmiş ya da daha çok var olmayan kişi ise harikadır ama biz şimdiki zamanda yaşarız. Şimdiki zamanda yaşanmış bu dünyaya Filistin devrimi geçmişe, uzağa, belki de yokluğa aitmiş gibi görünen bir hoşluk getiriyordu, çünkü bu devrimi betimlemeye çalışan sıfatlar şunlardır: Şövalye ruhlu, kırılgan, cesur, yiğit, romantik, ciddi, kurnaz, dümenci. Avrupa'da yalnızca rakamlarla konuşulur. 31 Ekim 1985 tarihli *Le Monde* gazetesinde mali konularla ilgili üç sayfa dolusu haber vardı. Fedailer ölülerini bile sayamıyorlardı.

Bir devrimin süresi önem taşır. 1948'den başlayarak Filistinlilerin yanlarında pek az eşya ve birçok çocukla Filistin'den kovulmuş olmanın mutsuzluğuna Lübnanlıların, Suriyelilerin, Ürdünlülerin oldukça

soğuk karşılamaları, Arap ülkelerinin İsrail'i geriletebilecek, ne de olsa Birleşmiş Milletler Örgütü'nün 1947'deki paylaştırması kadar haksız olmayan bir paylaştırmayı sağlayabilecek tüm çarelere başvurmaktan çekinmeleri ekleniyordu. Arapların bu çekimser davranışının birçok nedeni vardı: İsyancılar şimdiden zenginlikleri tehdit ediyorlardı, sonra Suudi Arabistan, Emirlikler, Lübnan, Suriye gibi Arap ülkeleri Amerika'nın ve Avrupa'nın suç ortakları idiler. İsrail askeri ve siyasal bir güç sergilemekteydi, öyle ki, gizlice de olsa, bu ülkeye eşitmiş gibi davranmak ivedi gibi görünüyordu; kısacası, hiçbir zaman bir devlet değil de, yalnızca bir eyalet, Roma, Suriye, Osmanlı eyaleti olmuş. İngiltere mandasına girmiş bir halkı neden desteklemeliydi?

Bununla birlikte, büyük yankılar uyandıran 1948 darbesiyle, yalnızca Filistin toprakları İsrail toprakları olarak kalmıştı ve yalnızca Filistin halkı önce "geçici konuk", daha sonra "mülteci" kampları denen kamplarda az çok yardım görüyordu; bu kamplar onları kabul eden üç ülkenin Arap polisinin gözetimi altındaydı.

Direnişin asıl nedenini açıklayamam; bir halkın kesin olarak yok edilmesi için yüzyılların yetmediğini görmek gerekir: Başkaldırının kaynağı belki gizlidir, Amazon Nehri'nin kaynağı kadar karanlıktır, belirsizdir. Filistin devriminin asıl kaynakları nerede? Hangi coğrafyacı bunları arayacak? Ama bu kaynaklardan çıkan su gerçekten de yeni ve belki de gürdür, kim bilir?

Kimi İngiliz kadın okurlar hâlâ romantik. Çok da okuyorlar. Filistin Direnişi'nin tüm dünyaya şövalye soyluluğunun hâlâ canlı bir örneğini vermek gibi ek bir işlevi oldu sanki. Ürdün'e geliniyorduysa, bu biraz da Pardayan'a rastlamak umuduylaydı.

Beni dünyaya salıp yaşamımı oluşturan çeşitli rastlantılar dünyayı değiştirmeme izin vermiyorlar (dünyayı, gizini meydana çıkardıktan sonra, gözlemlemek, betimlemekle yetineceğim) ve yaşamımın her evresi yalnızca bu önemsiz yazma, sözcükleri seçme, karalamalar, tersine okumalardan ibaret olacak; kaleme aldığım her bir bölüm, üstün bir gözün görebileceği şekilde, gerçekçi olgulara göre değil, benim seçtiğim, yorumladığım ve sınıfladığım şekilde yansıyacaktır. Ne arşivci ne tarihçi ne de bunlara benzer bir şeyim; yalnızca Filistinlilere ait bir öyküyü anlatmak için kendi yaşamımı anlatmış olacağım.

Durumumun tuhaflığı bana şimdi ya üç çeyreklik bir bölüm olarak profilden ya da arkadan görünüyor, çünkü yaşımla ve boyumla birlik-

te. kendimi hiçbir zaman cepheden görmüyor, arkadan ya da profilden görüyorum; boyutlarımı hareketlerimin yönü ya da fedailerin hareketleri belirtiyordu bana. sigara yukarıdan aşağıya iniyor, çakmak aşağıdan yukarıya çıkıyordu ve hareketlerin yönüne göre yazılmış satırlar beni yeniden beden ölçülerime ve gruptaki konumuma kavuşturuyorlardı.

Afrika'da çöl yürüyor dendiği gibi, yaratıcı bıçakçılığın bir tür çölü dünyada yürüyordu. amacı, belki, ölüme neden olacak mermiden elleri uzaklaştırmaktı; ama bıçağın keskin tarafı, ağzı üzerinde o parıltı, o ışık üçgeni duruyordu hâlâ; bıçağın, dağarcıktaki yuvasından aşağı inişi, tan ağarırken yapılan o törenler giyotinin üstünüzde büyüleyici bir etki bırakması için yeterliydi. Okuduğum romanlarda kimi erkekler (çünkü ölüme kadar gidiyorlar) bir kadın bakışının büyüsüne kapılarak ölüyorlardı. Châtellerault'da hâlâ bir vitrin var ki burada çakı demek için oldukça küçük bir bıçak gördüm; keskin ağızlarını yavaşça, teker teker ortaya çıkararak, ve ağır ağır kentin tüm yönlerini tehdit ettikten sonra açılıyordu; çünkü bu nesne, kuzeye, batıya, güneye, doğuya meydan okuyarak kendi üzerinde dönüyor, bulunduğum sokağı, fırıncının tezgâhını ve birkaç saniye sonra da bıçakçılığın kendisini tehdit ediyordu. Her ağzın –ya da ağız yerine geçen şeyin– ayrı bir işlevi vardı. göğse ya da sırta nişan alındığında yetişkin bir insanın kalbine ulaşacak öldürücü ağzından tutun, zaferi kutlamak için bir kırmızı şarap şişesi açacağına, tirbüşona kadar. Sapı cilalı boynuzdan yapılmış olan bu nesne kapalı iken zararsız görünüyordu; açık iken kabarıyordu, korkutulmuş bir kirpi buna benzemek isterdi kuşkusuz ve bu bıçak (zekice bir işlemin ürünü olan taşraya özgü ve minyatür bu mücevher), kırk yedi tehlikeli ağzı olan bu çakı nasıl da Filistin devrimini düşündürüyordu: Tüm yönleri tehdit eden –sizin gazeteciler bunu çok yönlü diye yazıyorlar–, İsrail'i, Amerika'yı, Arap monarşilerini tehdit eden minyatür devrimi yani; vitrindeki çakı gibi, o da kendi üzerinde dönüyordu: bu çakı gibi bu devrimi de kimse satın almayı düşünmüyordu; oysa bugün öyle görünüyor ki kürdanlar dışında, bıçak ağızları paslanmış. Başka silahlar ortaya çıkacak herhalde.

Keskin ve kanlı olduğu sürece, içinden ölümcül olan ağzın ve tirbüşonun çıktığı, yeni ve keskin çok ağızlı çakı olduğu sürece Filistin devrimi beni Avrupa'dan ve Fransa'dan kopardıysa, operasyon başarılı olmuştur; onun kalıcı olmasını istiyorum. Peki ama ne olacak bu

devrim? Şimdilik Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni çok hoşnut etmekten uzak. Cezayir belki İslam dünyasını darmadağın etmeyi düşledi, bir taşralılıkta başarı kazandı fazladan. Filistinli yöneticiler bezmiş görünüyorlar. Ayrıca da bezdirilmiş. Kimilerinde biraz enerji kalmışsa, bunu da borsada kişisel servetlerinin ardına düşmek için harcıyorlar.

1984 Temmuz'unda İrbid'e yeniden gittim; kentin, kampın, evin, annenin keşfi, Hamza'nın tüm şanlı geçmişi gerçekten geçmişte kalmıştı: Annenin sesinde, bakışında hiçbir gurur, böbürlenme, hoşnutluk yoktu artık. İncecik, belli belirsiz ama yine de görünür kırışıklarla yol yol olmuş, yıpranmış derisini dikkatle inceliyordum; gözü yarı saydam ve uzun süre kumlarla aşınmış bir cam bilyeye benzer kılan şeye perde denebilirse, perde inmiş gözler, bana bakan ama beni görmeyen bir bilye –daha doğrusu iki bilye–; cilt lekeleriyle karışmış çiller, beyaz saçlarındaki kepeklere tutunmuş ya da yapışmış kına katmanları; bana Japon malı gibi görünen, evi daha da yoksul yapan modern ama uyduruk gereçlerin bayağılığı. Geçmiş on beş yıl Ürdün'ün Japon malları tarafından istila edildiğini, çabuk kırılmaları ve parçalarının kalitesizliği bu malların kötülüğünü kanıtlıyordu. Radyolar, televizyonlar, elektrikli fırınlar, makine işi dantel küçük masa örtüleri, buzdolapları, klima cihazları, tümü Tokyo'dan, Osaka'dan ithal edilmişti ve hepsi de alındıktan üç ay sonra çalışmaz olmuştu; her şey bu yerin terk edilmişliğini vurguluyordu, oysa bu yer tek süsüyle, badanalı duvarları, sarı ve mavi tek ayaklı küçük masasıyla ne hoştu bir zamanlar. Her Filistin kampında gençler var ve gözleri artık Kudüs'ü fethetmek düşüncesiyle parlamıyor; daha çok Kudüs'ü kurtarmak için Amman'dan yola çıkıp Amsterdam'dan, Oslo'dan, Bangkok'tan geçen, yokluklarının başarılarından daha eski kıldığı babaların can sıkıcı öyküleri anlatıldığında ilgileniyorlar. Bir tek Filistinli kendini unutulma tehdidi altında hissederse, tüm Filistinliler için korkuyordu. İslami Cihad'ın üyeleri, Sünniler ve Şiiler şimdiden onları geçiyor, Arap ve Avrupa gazetelerinin büyük başlıklarını onlardan çalıyorlardı. Bir başlıktaki Filistin sözcüğü gazeteyi satın aldırıyordu, çünkü burada yeni başarıların anlatılacağı umuluyordu; bugün böyle bir gazete onların düş kırıklıklarının anlatılacağı umuduyla okunuyor. Okurlar kahramanlarla övünüyor ama başarısızlıklarından da hoşnut.

Parolalardan biri Filistin'in yeniden fethi ise, birincinin tamamlayı-

cısı olan öteki, gerici rejimleri kovarak Arap dünyasında tam bir devrim idi. Sorumlular kamplardaki halkı inandırmayı başardılar: Topyekûn bir savaş uğruna gerekli silahları almak için yiyecekten yoksun kalmak gerekirdi. Peki ama silahlar nerede? Başkanlık ya da krallık monarşilerine karşı savaşlar ne zaman? Paralar ne oldu? Bu sorular ya da benzerleri Filistin kamplarında o kadar yüksek sesle soruluyor ki tüm gürültüleri bastırıyor.

– Başkaldırı gençti, biz de gençtik ve sakınmadan, çok çabuk ve çok açıkça amaçlarımızı söyledik, hileyi devrimcilere yardım edebilecek bir nitelik olarak gören Brecht haklıydı.

Bir gün Rabat'taki FKÖ temsilcisi Ebu Marvan'ın bana verdiği yanıt işte böyleydi.

Ne tek başına Hamza, ne tek başlarına kız kardeşi ve kocası ne de tek başına anne bu devrimin simgeleri olabilirdi. Bana kalırsa Hamza'nın, annesinin, şu savaş gecesinin, yakın silahların olağanüstü gösterisinin bir arada ele alınması gerektiği gün gibi ortada...Ve her şey yok oldu.

Bir tanıdık, trenle yolculuğa çıkacaksa, eskiden onu geçirmek, ona mendil sallamak âdettendi galiba, ama bu belki de ortadan kalkmış bir âdet – şimdi, o kumaş parçasının yerini *Kleenex* adı verilen kesimi güzel ipek kâğıt parçası aldı. Trenin yolcuyu sağ salim yerine ulaştıracağı bilinir, yolcudan bir kartpostal beklenirdi. Eğer bir tanıdık yayan yolculuğa çıkacaksa, arkadaşları silueti, hattta gölgesi ortadan kaybolıncaya kadar beklerdi ama kendisi var olmaya devam ederdi, öldüğü ya da yalnızca birtakım tehlikeler atlattığı ya da başına felaketler geldiği öğrenildiğinde kendisine acınırdı.

El Fetih'e karşı olan biri bana dedi ki:

– Filistinliler tarihsel, coğrafi ya da siyasal açıdan kendilerini kirlenmemiş, tertemiz görüyorlardı; her yana dağılmış olsalar da, bu imajlarını korumak istedikleri için, İslam dünyasında ve tüm dünyada bölünmez ve bozulmaz bir bütün oluşturuyorlar. Tarihsel açıdan: "Denizden gelmiş halk", yani hiçbir yerden gelmemiş halk olan Filistiler soyundan geldiklerini söylüyorlar. Coğrafi açıdan: Deniz kıyısı ve çöl kıyısı olmak üzere iki kıyıyla sınırlı olarak, uzun süre göçebelikten nefret eden bir halk idi. Toprağa bağlıydı, topraktan geçiniyordu. Yaz-

gısına boyun eğen bir halk mıydı? Son Romalılar döneminde Hıristiyan iken, açıkça fazla baş kaldırmadan İslamiyet'i kabul etti; sonra toprakları Osmanlılar tarafından fethedildi. İsrail'e karşı ayaklandı. İşte şimdi iki üstün güçle, iki küçük güç arasında sıkışmış durumda: Amerika ve SSCB; İsrail ve Suriye. Siyasal açıdan: Topraklarında bağımsız olmak istiyor. Arafat'ın ve FKÖ'nün yönettiği devrim başarısızlığa uğruyor; Amerikalı Yahudiler sayesinde, belki de Amerika'nın Doğu stratejisini çok iyi hisseden İsrail'in durumu yüzünden Amerika İsrail'i destekliyor. Eğer Filistinliler iyice düşünüp taşınmadan Çin Maoculuğuna bulaştıktan sonra, bugün SSCB tarafından destekleniyorlarsa da, hiçbir şekilde sağlam bir destek noktası değil de kötüye kullanılabilecek maceracı bir an ve bir hareket sergiliyorlar. Geriye Suriye kalıyor. Filistin Fransa'nın ve İspanya'nın Bask ülkeleri gibi, kendisinden, özgünlüğünden, geleneğinden, efsanesinden her zaman gurur duyan, nihayet her zaman kendi tarihi içinde Suriye'ye tam olarak bağlanmayı reddeden bir Suriye eyaleti olmuş olsa da bugün Filistin için tek umut yalnızca Suriye'dedir – ve elbette, kendisi de bir Alevi azınlıktan olan Hafız Esat'ın ustalığındadır. Hafız Esat İsrail'le görüşmelerde bulunabilir; çünkü Suriye'nin başarılı olabilmesi SSCB'yi aynı zamanda hem toprakla hem de savaşla ilgili bu desteği ciddiye almaya yöneltecektir.

– Hafız Esat gökten zembille mi inmiş?

– Ne bu sözcük ne de bu düşünce ilgi çekiyor bugün.

Adam kibarca devam etti:

– Şu iki sözün içerdiği ve gizlediği şeye bakın: Acı tutkuyu besleyebilir, tutku da yenme isteğini. Yenme isteği, fatihi hemen her zaman yıkıma, ölüme ya da utanca götürür, ama fetih kalabilir. Oyunda kâğıtlar yeniden dağıtılmıştır: Bu, sizin Doğu bilimcileriniz tarafından Arap tarihçilerinin elinden, sizin gazetecileriniz tarafından da onların elinden alınmış formüldür.

– Esat İsrail'i yenecek kadar hırslı mı demek istiyorsun?

– Hafız Esat gerçek bir müttefik gibi görünürse, SSCB onu destekleyebilir. Ama o zaman Hafız Esat için her şey bitmiş olur ama SSCB için değil. Onsuz bir oyun yeniden başlayabilecektir...

– Bu, savaş sürüyor anlamına geliyor.

– Biliyorum. Filistinliler de yorgunlar. Yaşamı sonu gelmez bir savaştan farklı düşünebiliyorsan...

– Filistinlilerin en çok sevdikleri şeyi, özgünlüklerini kurtarmak

için yorgunluktan ve edilgenlikten başka bir şeyleri yoksa, o zaman yorgunluklarını ve edilgenliklerini kullanacaklardır.

– Yahudi silahları!

Filistinli mücahitlerin çoğu bana büyük ailelerin parıltısını hep yansıtıyor gibi göründü. Zafer kazandıklarında, daha doğrusu zaferler ender olduğundan, bir askeri başarı sırasındaki kutlamalarda biraz yapmacıklı idiler. Ateş altında yiğitlik "demode" ama yine de, Müslümanlarda ve Hıristiyanlarda önemli, şövalyelere özgü bir idealdi hâlâ. Herkes, ister halktan gelsin ister soyluluktan, hiç kimsenin bayağı olmadığı bu ormanlarda kibarlık yarışında gibi görünüyordu. Ölüme yakınlık mıydı bu? Eski Yunanlıların "toprağın hafif olsun" diye bir sözü vardır; ölmeden önce, fedainin toprağa hafif geldiği söylenebilir. Bir taşlaşma, arkaik bir büzülme –ölü bir dil ya da bir şeref kültünün tortul kalıntısı– pahasına bu bana pek ciddi görünmüyordu: Neredeyse dindarca olan saygıda ve tutumda, büyük ailelerin doğal duruma gelmiş bu nüfuzunda, fedailerin cesaretini dizginleyen, ama bunu yaparken de fedailerin çoluğuna çocuğuna ve kendilerine her türlü cesareti veren bir frenden başka bir şey görmüyorum. Bugünkü Avrupa'da yanlış olabilecek şey burada ve bu zamanda varlığını sürdürüyordu: Kimi Filistinli büyük aileler cesaret ve yenilik nedeniydi.

"Çok sevilen şehitlerin çocuklarını büyük bir kaygıyla izliyorum. Her şehit kahramanca ölmemiştir. Babanın –kahraman olarak ölmüş olsa da– doğuştan gelen erdemleri, eğitime yalnızca lütuf, kayırma, kolaylık olarak bakıldığında, oğullara tam olarak geçmiyor. Burada söz konusu olan, babadan oğula geçen bir soyluluğun kurmaca da denebilecek şekilde oluşturulması değildir; ama isimden yararlanan bir mirasçı topluluğunun bu ismi heder etmesi ve ucuzlatmasıdır.

Bununla birlikte sevinç çevremdeydi, benden uzaktı, ama çevremdeydi; dilerseniz şöyle diyelim: Ortasında sarışın ve kıvırcık saçlı, uçaklarından yeni inmiş güleç bir İsrailli havacı grubu bulunan bir mutluluk denizinin kıyısındaydım.

"Yiğitler yiğidi biz Yahudiler yumurtalarımızı Batı Beyrut üstüne bıraktık."

Yıkınular arasında, yalnızca bir ordunun rahatlamasını değil, yeni kullanılmış olan bir silahın rahatlamasını anlayabilecek tek insan belki de bendim. Silolarda gömülü bombaların, artık kullanılmayacak

olan, korkunç ama değeri kalmamış bombaların duyduğu üzüntüyü düşünün. Bir bıçak kesmelidir. Bir top mermisi atılmalıdır. Hem katil hem kurban olan iki eylem. Tsahal öldürmüştü. Belki halkın anlayıp sesini çıkarmaması için bir işaret yeterli olmuştu, tıpkı Yahudi filotillasının ilk homurtusunu duymak için saygı duruşunda bulunulduğu ya da kulak kesilindiği gibi: Filotilla oradaydı, rahatlamış bir halde bombalarını atıyordu. İsrail üslerinden yükselen kahkahalara ulaşmak için mavi denizin üzerinde ve mavi gökyüzünde bir eğri çizen yoluna devam ediyordu.

– Silahların korkunç oldukları doğrudur, İnsanları öldürürler. Araplar. Eğer bu insanlar döllenir döllenmez dünyaya gelmeyi reddetmiş olsalardı, on ya da on beş yaşına geldiklerinde onları öldürmezdik.

Biraz melankolik bir tavırla ekledi:

– Silolarda kullanılmayan az mı silah var!

Üzgün ama rahat bir tavırla da dedi ki:

– Zaten Amerikan silahları bunlar. Kayaların içinde altın, kumların içinde petrol, taşların içinde elmas var, baş dönmesinden de hoşlandığımıza göre, geleceğin, onun içerdiği henüz yararlanılmamış şeylerin dökümünü yapalım; beyinlerimizi tartalım ve icat edilmesi gerekli denklemler, simgeler, hiç bilinmeyen geometriler şeklinde bile kendini göstermeyen şeyin hakkından gelmek için ne kadar Yahudi beyin hücresi gerektiğini bulalım.

Gözkapaklarınızı kaldırmadan uyanmaya başlıyordunuz. Birkaç saniye süren yorgunluk anından sonra da düşün son imgelerini Aclun'un eğreltiotlarının imgesine karıştırarak kendine gelen gözlerin etkinliği ile birlikte ışığı eşikte görüyordunuz; dünyada her şey benim dünyaya gözümü açmamı, duyduğum hayranlık sayesinde her zaman bir beklentimin karşılandığı burada uyanmamı bekliyordu. "Beni, daha önce bulmuş olmasaydın, aramayacaktın." İsa'nın şakacı ama değerli bir sözü.

Gazeteler, dolayısıyla gazeteciler, Filistinlileri yoklarmış gibi betimleyerek, parolalar kullandılar. Filistinlilerle yaşarken, her zaman biraz neşeyle karışık olan şaşkınlığım şu iki gerçekliğin karşılaşmasından kaynaklandı: Onlar gazetelerde çizilen portrelerine hiç benzemiyorlardı, bu portrelerin o derece karşıtı idiler ki parıltıları -dolayısıyla yaşamları- bu portreleri yadsımaktan doğuyordu. Gazetede her olum-

suz ayrıntının, en hafifinden en ağırına kadar, gerçekle belirgin bir uyumu vardı. Onlarla birlikte kalırken, nasıl, başka hangi biçimde söyleyeceğimi bilemiyorum, kendi anımın içinde kaldığımı itiraf edebilirim. Belki çocuksu denebilecek bu tümceyle, daha önce başka yaşamlar yaşadığımı ve o yaşamları anımsadığımı ileri sürmüyorum, bu tümcemle Filistin başkaldırısının en eski anılarım arasında olduğunu elimden geldiğince açıkça dile getiriyorum. "Kuran ilksiz ve sonsuzdur, yaratılmadan vardır. Tanrı ile aynı tözdendir." Bu sözcük, yani "Tanrı" sözcüğü bir kenara bırakılırsa, başkaldırıları ilksiz ve sonsuzdu, yaratılmadan vardı ve benimle aynı tözdendi. Bu, anılara verdiğim önemi yeterince açıklıyor muydu?

Buyruk verirken sert ve hırçın el kol hareketleri beni hem eğlendiriyor, hem de kızdırıyordu; bir akşam, Bekaa Kampı'nda, onun taklidini yapmaya karar verdim:

– Cihan! Cihan, come in!" dedim, çünkü buyruk verirken İngilizceyi yeğliyordu. "Cihan!"diye bağırdım. Onun yaptığı gibi parmağımla işaret ettim. Kimse gülümsemeye kalkışmadığı için, güldürücü olamadığımı anladım. Bir süre sessiz, düşünceli ve uzun bir uykudan ya da sahte bir derin düşünceden zorla sıyrılır gibi dedi ki:

– Şimdi ben de benim taklidimi yapan Jean'ın taklidini yapacağım.

Solun sağda olduğunu anladığında, insanın kendini aynada görmesi bir şey değildir ama orada, ağaçların altında, aynasız, hareketli, konuşurken, bir Sudanlının sesiyle, kollarının, bacaklarının, boynunun, tüm bedeninin hareketleriyle, ayaklarının duruşuyla acımasızca betimlenirken insanın kendini görmesi başka bir şeydir; bu benim dışımda herkesi güldürdü ve bunun beni çok üzen yanı da bu gülmenin bana biraz gönül alma amaçlı gibi görünmesiydi. Ben gülmedim ama fazlasıyla hayran kaldım bu taklide. Bir toprak merdivenin basamaklarını çıkar ve inerkenki halimi gösterdi bana. Onun sayesinde önümde, neredeyse siyah bir gökyüzünde karaltı halinde beliren dev bir kişi olarak buldum kendimi: uzakta ama yine de çok yakında, yaşın verdiği yorgunlukla, benim için hayal olmuş yürüyüşlerle, Nablus'un üstündeki bulutlardan daha yüksekteki tepelere, çıkıp inmelerle biraz beli bükülmüş halde aşağıya inen, dolayısıyla günün sonuna doğru topallayan bir kişiydi bu ve bu topallama abartılıydı, basitleştirilmişti ama yine de benim her zamanki yürüyüşüme benziyordu. İlk kez kendime, bir boy aynasının dışında, beni keşfetmiş, tepelerde değil ama basamaklarda, taş

merdivenden topallayarak iner durumda keşfetmiş bir göz ya da gözler aracılığıyla baktığımı fark ettim. Dolayısıyla herkes taklidi yapılan kişinin ben olduğumu anlamıştı. Bu küçük kaba güldürünün içindeki acımasızlığı sonradan anladım.

Mübarek yiyecek taşımak için oldukça sık sık bir Toyota araba kullanıyordu. Artıklarımı fedailere veren bu zenci astsubaydan başka, bana söylendiğine göre, Fizan yakınındaki bir kabileden olan yaşlı bir Mısırlı vardı. O dönemde, 1971'de, dünyaca ünlü olmasa da, Rolling Stones grubu tanınmaya başlamıştı. Ve Toyota'nın gösterge tablosunun yanında bir araba radyosu bulunuyordu ki anımsadığım kadarıyla kaset de çalabiliyordu. Araba duruyordu, pop müziğin sesi de köküne kadar açılmıştı; görünmeden baktım: Mübarek, yalınayaktı, üstünde yalnızca pantolonunu bırakmış, dans ediyordu; bu halinden utanç duymuyor olmalıydı, çünkü rock müziği hareketlerini Sudan danslarının hareketleriyle karıştırarak iyi dans ediyordu. Kıvırcık saçları biraz beyazlaşmış yaşlı zenci ise ona bakmadan, sağ eli hep tellerin olabileceği yerde, sol eli de hayali bir sapın üstünde gidip gelerek, olmayan bir gitarı tımbırdatıyordu.

– Çok güzel!

Mübarek tek sözcük söylemeden fanilasını, gömleğini, yumuşak tabanlı ayakkabılarını yeniden giydi, sendeledi, düşer gibi ya da beni öldürecek gibi oldu; yanındaki arkadaşıyla birlikte Toyota'sına atladı; egzoz yüzüme doğru koyu siyah bir duman salıverip, bir de hakaret edercesine gürültü çıkarırken hareket ettiler. Sanıyorum, onu Afrika'da dans eder gibi dans ederken habersiz yakaladığım için beni hiçbir zaman bağışlamadı. Ben de böylesine ansızın bir kaçışa sinirlenip ona karşı hep biraz kin duydum; bu kinim şu sözümle ortaya çıktı: "Mübarek'in taklidini yapacağım."

Rolling Stones grubunun müziği gerçekti ama gitar gerçek değildi ve orada bulunmayışı kâğıtsız oynanan o kâğıt oyunu partisini anımsattı ve her şey bana gitgide daha bağlantısız göründü.

Beyaz Amerika'da zenciler tarih yazan karakterlerdir; beyaz bir sayfaya bir anlam veren mürekkep gibidirler. Onlar yok olurlarsa, be-

nim için ABD, gitgide daha da şiddetlenen dramatik bir çatışma değil, yalnızca tek başına bir ABD olacaktır.

Aynı soydan gelen, mirasçılar, gitgide daha çok olumsuzluğun içine düşerek ve hiçbir zaman kontrol etmeyi bilemedikleri uyuşturucu kullanımı yüzünden yok olan, silinen bu mirasçılar, Beyaz Amerika'nın temeli sanılan bu insanlar çöküyor. İncelikleri karşısında ilkeler sallanıyor, yasalar da, onların sonucu ve kanıtı olan gökdelenler de. Gebe kadınlara karşın gençlerin az sayıda bulunduğu –kimi solmuş çiçeklerin civarında– Chicago'da, San Francisco'da, efsane olmuş öncüler, onların oğulları, torunları tarafından iyi kötü oluşturulmuş, bu taze gruplara karışmış –bu gruplardan ayrılmış– bir dünyadan el çekme belirtisinin soysuzluk olduğu New York'ta, sert bir zenci hareketi –gerektiğinde sertti– bir başkasını kurmak üzere reddettiği bu dünyayı anlamaya çalışıyordu; işte, var olmanın hazzıyla değişmiş ve karşı durulmuş olumsuzluk; Black Panthers Party hiçliğin içindeki bu acelecilik karşısında destek oluyor ve tüm olanaklarıyla gerektiğinde tereddütsüz canını veriyor, zenci halka şekil vermek için de çevresinde bu gerekliliği gözetiyordu. Çiçekler ve ne idüğü belirsiz süsler içindeki hipiler her yere dalıp çıkıyorlar, bocalayıp duruyorlar. Panterlerse beyazların dünyasını reddediyorlardı.

Panterler zenci toplumunu, polisiyle, kiliseleriyle, pezevenkleriyle, yüksek görevli memurlarıyla içten içe bölünen Beyaz Amerika'nın üzerine kuracaklardı; ama hipiler, Amerikan blokunda çatlaklar oluşturan bu tahıllar, daha şimdiden oldukça boldu. Panterler tüfeklere sahip oldular ve henüz belirsiz bir noktada hipilerle birleştiler: Bu cehenneme duyulan nefret.

Black Panthers Party tek başına bir örgüt değildi, ama devrimci örgütlerin içinde önemli bir yeri vardı. Beyaz Amerika'da kendini göstermesinin nedeni, derisinin siyah, saçlarının kıvırcık olması ve siyah deri ceket giymeyi gerektiren bir tür üniformaya karşın, çılgınca ama şık bir giyinme biçimini benimsemesiydi: Başlarında rengârenk kumaşlardan yapılmış, sanki yaylı gibi duran saçların üstüne üstünkörü oturtulmuş kasketler, bıyıklar ve kimi zaman uzamış sakallar, bacaklarında mavi, pembe, yaldızlı kadifeden ya da satenden, o okkalı erkekliklerini en miyop insanın bile gözüne sokacak bir kesimi olan pantolonlar. Zenci halkı bir yazı gibi gösteren başlangıçtaki imgeye bir başkasını ekliyorum: Kömür gibi kara bir eriyik ve ortasında, temizlenmiş ve şimdiden ışıldayan maden cevheri, yani Parti.

Çoğu zaman çizmeli, erkek pantolonu giymiş, erkeklerle aynı yaşta olan Kara Panterler kadınları ciddiliklerini gizlemeye çalışıyorlardı.

İşte, gizlenecek yerde kendini sergileyen bir grupla ilgili çabucak söylenecek birkaç söz: Kara Panterler önce gözlerden işe başlıyordu. Daha önce sözünü ettiğim o görünür ama kaba yazıdan hemen tanınıyorlardı. Ezilmiş, hadım edilmiş, dövülmüş, önce tarihi, efsaneleri çalınmış her halka, zaten kısa süredir Batı'nın, dolayısıyla tükenmiş ama zehir saçmaya devam eden Hıristiyanlığın dışladığı her şeye bağlıydılar. Çevrelerinde, bizim çevremizde, buhurlaşan, geride kalan, ama bir zamanlar var olan bir İncil ahlâk anlayışı debelenip duruyordu; işte bu anlayıştan kurtulmak için zenci dünyası ve en güvenilir silahı olan Parti tüm hızıyla çabalıyordu. Hatta Hıristiyan kiliseleri tarafından kendisine benimsetilmiş ilkelerin de yardımıyla, güçten düşen melekleri ve dinsel buyrukları darmadağın ediyordu.

O zamanlar çılgınca bir tür bereketlilik yaşandığı doğrudur; saçlar, sakallar, kıllar, el ve kol hareketleri, çığlıklar eğreltiotları gibi çoğalıyor, bu zenciler, ağaç görünüşlü olan ya da olmayan, çiçeksiz ve meyvesiz, spor vererek sürüp giden ya da çoğalan eğreltiotlarını akla getiriyorlardı; gerçekten de düzensizlik düzensizliği getiriyordu; hiçbir şey güvenilir gibi görünmüyordu: Ne yön, ne yönler ne de direktifler, hiçbir şey onlar için güvenilir değildi, ne dingin ya da yatışmış zenciler için, ne de beyazlar için; doğru, bu alevler ve kıvılcımları bunları tutuşturanları yok edebilirdi; doğru, insanlar değil kasırga egemen gibi görünüyordu; doğru, itirafları deli itirafları, hileleri leşçi hayvanların hileleriydi; doğru, "onun büyümesi benim de küçülmem gerekir" (Vaftizci Yahya'nın sözünü aktaran Yuhanna İncili'nden). Ben bu sözü şöyle bir şekle sokuyorum: "Küçülmem *için* onun büyümesi gerekir." Doğru, şiddet hareketleri, bunları yaşamamış olanlara göre anarşik hareketlerdi, ter kokuyorlardı, çünkü az yıkanıyor ve yağlı yemekler yiyorlardı; doğru, Panterler beyazların topraklarına baskın düzenliyor ve güvenli bir kulübeye sığınır gibi gettoya sığınıyorlardı ama aynı zamanda her şey bir meydan okumaydı, bu meydan okumalara karşılık vermek zorundaydılar. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak. 1793'e kadar kral=kral, 21 Ocak'tan sonra kral=giyotine gönderilen kişi, Prenses de Lamballe=kafası bir mızrağın ucundaki kadın, egemenlik=zorbalık yönetimi; işaretler, sözcükler, tüm bir değişken sözlük böylece uzayıp gider.

Önce çılgınca bir davranış olan Panterler hareketi beyaz için çok

bilinen bir şeye dönüşecekti. Halk=soylu ve kara=güzel.

Fedailerin Ürdün'deki üsleri dışında, hiçbir zaman başka bir yerde daha çok ölüler arasında bulunmadım. Elbette, ölülerin buradaki etkinliklerden başka etkinlikler içinde olduklarını söyleyen efsaneleri benimsemem koşuluyla. Panterlerin derilerinin renginin burada bir rolü vardı, ama yalnızca derilerinin renginin değil. Polis tarafından bu derece kovalanmaları bir hayvanlar dünyasına ait olduklarını anlamına geliyordu. Av olmaktan kurtulmak için başvurdukları hileler belki ani ve kısa bir görünmemezliğe kadar varıyordu. Büroların mobilyaları bile eski çağlardan kalma mezarlardan çıkarılan eşyalar gibiydi; yemekleri de ölümü düşündürüyordu. Belki bunun nedenlerinden biri gerçek ölüm –kadavranın olduğu– tehlikesinin bulunması ve ölüleri, hapistekileri, herkesi, fotoğraflarla, montajlarla, coşku verici şiirlerle kesin bir biçimde, ölümle ilgili ama iç karartıcı olmayan bir biçimde bir tür tanrılaştırma isteğiydi. Bunları yazdım ama şu şekide düzeltmek istiyorum: Beyazların devam etme biçiminin tersi olan devam etme biçimiyle. Ölülere ait olan, tüm zenci Amerikan halkıdır. Kahkahalara, şarkılara, danslara karşın, umutsuzluk tüm zenci halkı sarıyor. Bir gizin ayrıcalıklı tanığı olarak, açık tenli beyazlardan biri değildim. David Hilliard arabada bana ilk kez gülüp elini ve "H" sigarasını uzattığımda -arkamızda da bir polis arabası vardı- büyük bir keyifle o karanlık dünyaya indim. Bedenlerin sıcaklığı, ter, soluk artık yokmuş gibi görünüyorlardı. Panterler katı insanlar: İçinde beyazların uzun süre yaşayamayacakları bir ortamda hareket edebiliyorlar.

Bir beyazın basın toplantısı yapılan çok zengin villasından çıkarken David bana hayatında ilk kez –yirmi dokuz yaşındaydı– böyle bir eve girdiğini söyledi.

– Peki izlenimin ne?

Güldü ve dedi ki:

– Çok kaygılandım. Fazla sayıda beyaz vardı. Suçlanmaktan korktum.

– Neden suçlanmaktan?

– Bu kadar siyah olmaktan.

Kahkahayı bastı.

Bobby Seale, San Francisco'da hapishane hücresinden televizyona konuştuğunda anlamadım. Başta anlamadım. Şu saçmalığı seziyordum: Cinayetten suçlanıyordu, bu akşam televizyonda yayınlanacak bir konuşma yapabilirdi. Bakın neler oldu: Bobby, San Quentin Hapis-

hanesi'ndeydi. Hapishane müdürü, kuşkusuz adli makamlarla mutabık kalarak, bir zenci televizyon kameramanının Bobby'nin söylediklerini kaydedip onu görüntülemesine izin vermişti. Aynı zamanda söyleşiyi yapacak bu kameraman Panterden çok Tom Amca'ya benzeyen genç bir zenciydi. Üstünde rengârenk giysiler vardı, sakallı ve bıyıklıydı, saçları pırıl pırıl parlıyordu, tartışmalarda oldukça budalaca bir tavır sergilemesine karşın işinde çok başarılıydı. Bir gardiyan Seale'i önceden kameranın yerleştirildiği bir hücreye getirdi, çekim sırasında orada kaldı ama bir şeye karışmadı. Bir sandalyeye oturmuş olan Bobby konuşuyordu. O rengârenk giysili kameramanla –saçları da afro stiliydi– Bobby arasında önce öyle anlaşmazlıklar oldu ki neredeyse bir kavga kopacaktı. Çekim, birçok seans halinde gerçekleşti. Ve film kutulara kondu. Belki yetkililer arasında anlaşmazlık çıkmıştı: Film televizyonda gösterilmeli miydi, gösterilmemeli miydi? Pek iyi anlamadım. Bobby Seale Kaliforniya'dan Connecticut'a (New Haven) geri gönderildi. Hâlâ ölüm tehlikesiyle karşı karşıyaydı ama aynı biçimde değil: Kaliforniya'da gaz odası, New Haven'da ise elektrikli sandalye vardı. Kaliforniyalı yetkilileri filmin gösterilmesi kararını almaya iten neydi kim bilir? Kim bilecekti ki? Bobby San Quentin'in bir hücresinde kamera önünde içini dökmüş, çırpınmıştı; oysa şimdi New Haven'da tek kişilik bir hücreye kapatılmıştı. Ve ben onu San Francisco'da gördüm ve dinledim. Yıkılmıştım. Seale, yiyecek konusunda o rengârenk giysili kameramanın sorusu üzerine annesinin, karısının yemeklerini, özgür iken kendi yaptığı yemekleri anımsadı. Bir yemeğin, en sevdiği yemeğin tarifini ayrıntılarıyla vermeye çok özen gösterdi. Baharatın seçiminden, pişirme süresinden, yemeği tadını çıkara çıkara yeme biçiminden söz etti. Devrimci lider aşçıbaşı olarak konuşuyordu. Ansızın –çünkü ansızın demek gerekir– anladım: Seale bana değil, gettoya hitap ediyordu. Çok içtenlikli, rahat bir biçimde karısından söz etti ve gülümseyerek mastürbasyonla –avutucu ama düş kırıklığına uğratıcı olan mastürbasyonla– yetinmek zorunda kaldığını söyledi. Ansızın –yine ansızın– yüzü ve sesi sertleşti: Gettoda kendisini dinleyen tüm zencilere devrimle ilgili parolalar verdi; başlangıçta salık verilen soslar ne kadar hoşsa, bu parolalar da o kadar açık yüreklilik ve sertlikle dile getirilmişti. Siyasal mesaj kısaydı. Bobby kazanmıştı. Öyle ki televizyon kanalı çekimi bir kez daha yayınlamak zorunda kaldı.

Oraya itildiği için kendini yasadışı gören hükümlü küskün olmaktan çok gururludur. Özgürlüğünü istese de, özgürlüğünü düzene soka-

bildiği için hapishaneyi de sever. Özgürlük içinde özgürlük, zorlama içinde özgürlük; birincisi verilmiştir, ikincisi kendisinden koparılmıştır. İnsan daha kolayı yeğlediği için -çile çok yorucudur- verilmiş özgürlüğü ister, ama –gizlice ya da açıkça- kendi içinde hapishane özgürlüğünü keşfettiren dışlanmayı sever. Tutuklunun salıverilmesi de bir koparılmadır. Getto sevilir. Hem sevilir hem nefret uyandırır, kuşkusuz. Beyazların dünyasından dışlanan zenciler sefilliklerini düzene sokmayı becerdiler ama bu pek bir şey değil; gururla karışan bir özgürlüğü keşfetmeyi, ortaya koymayı, oluşturmayı becermiş olmak daha büyük bir şey.

David ile Geronimo traş ettirmek üzere beni gettoda bir berber dükkânına götürdüler. Berber elli yaşlarında saçları açık mor renkli zenci bir kadındı. Şimdiye kadar hiç beyaz birini traş etmemişti. Sıralarını bekleyen erkekler –elbette zenci idiler– bana bir gün önce dinledikleri Bobby Seale'den söz ettiler. Tümü de yaşlıydı. Bobby'nin televizyondaki konuşması adamları pek coşturmamış gibi geldi bana. Burada özellikle zencilere söylenmesi ve beyazlara anlatılması gereken şeyi dile getirmiş olan kendilerinden biriydi. Sözcü işini iyi yapmıştı: Saç kesmekse güç katlanılır bir iş olabilirdi.

– Fransa'dan buraya onu dinlemek için mi, yoksa ona yardım etmek için mi geldiniz?

– Ne de olsa, onu kurtarmak zencilere düşer.

– Beyazlar sayesinde kurtulması gerekmez. Bu yine bize karşı kazandıkları bir zafer olur.

Bobby'nin bir gün önce söylediklerini onaylayıp onaylamadıklarını sordum.

– Gardiyan beyazdı. İzni verenler beyazlardı. Hapishanesinden ancak söylemiş olduklarını söyleyebilirdi, biz de *çok iyi* anladık.

Bobby'nin konuşması demek ki şifreliydi ve şifre çözülmüştü.

Onun hilesi büyük tarım işletmelerinde çalışan kölelerin hilesiyle aynıydı: Kaçmak ya da başkaldırmakla ilgili parolaları vermek için Afrika müziklerini kullanıyorlardı; bu müzikler sonradan caz müziğine dönüşecektir. Akşamları ya da sabahları çeşitli ve yumuşak ritimlerle ve onlara göre çok açık tümcelerle şarkı söylüyorlar, bu tümceler insanları, bir ırmağı geçmek ya da kuzeye doğru kaçmak üzere bu ırmağın yakınında toplanmaya çağırıyordu. Bu sırada elbette kadın ya da erkek sesi olsun şehvetli, sıcak sesleri, kızışmış erkeklerin otoriter sesi gibi, erotik anlamda sıcak sesleri seçiyorlardı. Amaç kaçmaktı, kes-

tane renkli başka zencilere yardım etmekti, ateşti, savaştı ama çağrı öyle bir sesle yapılıyordu ki zenciler bu seste eğlence vaatleri keşfetmekteydiler.

Bobby Seale, alaycı ve ciddi haliyle, hücresinde özgür insanlar için düşlediği yemeklerin ya da aklında kalan eski reçellerin tariflerini verip, karısını, aynı zamanda ve kadınsız geçen gecelerini anımsayarak "bir mesaj gönderiyordu". Dinlemekte olan zenciler mesajı almışlardı.

Silahlı Kara Panterler, işgal etmek üzere Sacramento'da Eyalet Merkezi Binası'na yürüdüklerinde, atletleri Mexico'da podyumda Amerikan milli marşına ve bayrağına meydan okuduklarında, saçları, bıyıkları, sakalları görülmemiş bir şekilde uzadığında Başkan Johnson iktidardaydı ve Vietnam'ı bombalıyordu; Kaliforniya'da da erkek ve kadın zencilerden oluşmuş bir grup –Panterler– artırdıkları eylemleriyle, hareketleriyle, işaretleriyle artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını gösteriyorlardı.

Beyaz Amerikan sayfasında siyah sözcükler kimi zaman karalanır, silinir. En güzelleri yok olur ama şiiri –ya da daha çok şiirin şiirini– oluşturan bu yok olanlardır. Eğer beyazlar sayfa ise, siyahlar bir anlamı olan yazıdır; bu anlam sayfanın ya da yalnızca sayfanın anlamı değildir. Beyazların bolluğu yazının dayanağıdır hep ve kenar çizgisidir de ama şiir, var olmayan siyahlar –siz isterseniz ölüler deyin–, olmayan, adsız siyahlar tarafından yazılmıştır, onların düzenlemesiyle oluşmuş olan bu şiirin anlamını bilmiyorsam da gerçekliğini biliyorum.

Ölü dediğimiz zencilerin yokluğu ve görülmezliği iyi anlaşılmalı: Bunlar hâlâ aktifliklerini ya da daha çok radyoaktifliklerini sürdürmekteler.

Beyazlar, Panterlerin afro saçları gözlerine, kulaklarına, burun deliklerine, boyunlarına, dillerinin, parmaklarının altına eriştiğinde, paniğe kapıldılar. Metroda, otobüste, büroda, asansörde, böyle bir kıl örtüsünden, saçların değil cinsel organ kıllarının uzantısı olan, elektrikli, onlar gibi de esnek, yaylı saçlardan nasıl kurtulacaklardı? Panterler gülerek başlarının üstünde gür kıllı bir cinsel organ taşıyorlardı. Beyazlarsa buna ancak var olmayan görgü kuralları çerçevesinde yanıt verebilirlerdi. Tüm bu kaba, siyah ve ter içindeki yüzleri kıllarından arındırmak için yeterince acımasız, sert hakaretleri nasıl bulmalıydı? Siyah bir çeneden çıkan en ufak bir kıvırcık sakal tüyü hayatta kalınması ona bağlıymış gibi geliştiriliyor, bakılıyor, üstüne titreniyordu.

Alabama gettolarında dramatik ve ünlü bir tema: Issız bir meydan-

da gece ya da gündüz bir zenci bir beyazın bir çınar ağacının gölgesinden ayrıldığını görür, sonra bir başka beyazın, bir başka beyazın, bir başkasının ve de bir başkasının. Bu beyazlar sarı saçlıdırlar, saçları kısa kesilmiştir, omuzları oynamaktadır; bu, zencilerin bellerini kıra kıra yürümelerinden farklıdır. Yaklaşırlar –aldırmazlıkla mı?– ve zencinin çevresinde bir halka oluştururlar. Zenci koşmak ister, ne var ki bacakları tutmaz, bağırmak istese de ağzından hiçbir ses çıkmaz: Beyazlar kahkahayı basıp uzaklaşırlar; tek başına dışarı çıkmaya kalkışan zenciye haddini bildirmişlerdir. Yale Üniversitesi'nde, konusu Bobby Seale'in tutuklanması olan bir konferansa davet edilmiş yedi kişilik Panterler grubu içeriye girdiğinde, üç bin beyaz dinleyici üç bin saldırgana dönüşmüştü. Panterlerin çevresinde oluşturdukları çemberi daraltıtlar ama yumruklarını sallamak yerine, Avrupa'da güçlenmiş olan ve bin yıllık Hıristiyanlık'ça ortaya atılan kanıtları ileri sürüyorlardı. Panterler kuralları kabul etmediler:

– Sizin gerçeklerinize karşıt gerekçeler ileri sürmüyoruz öncelikle, ama alaylı gülüşleri ve hakaretleri iade ediyoruz. Sizler hayli sert kavgacılarsınız, sizin o maden gibi sert tanrıbilimcileriniz bedenleri, ruhları paramparça ettiler. Bizim bedenlerimizi, ruhlarımızı. Ancak hakaretler yağdırdıktan sonra konuşacağız sizlerle. Gücünüz kalmadığında, beliniz büküldüğünde size dinginee gerekçelerimizi söyleyeceğiz.

Dinginee ve üstünlükle.

Bir başka zenci şöyle konuştu:

– Hayır, yeni bir kuram öncekilerden daha "gerçek" değildir ama yok edildiklerinde ya da yalnızca değiştirildiklerinde yenisi, uzun süre yaşamış biri öldüğünde duyulan sevinç gibi bir sevince neden olur. Her şey sallanırsa, doğrulanmış gerçekler olan gerçekler sallanırsa, bu, insanı güldürür: Demek ki birazdan güleceğiz! Devrim yaşamın en neşeli dönemidir.

Burgu saçlar, afro saçlar, sakallar, kıllar, bıyıklar, gülmeler, çığlıklar, sert bakışlar, tropikal iklimlere özgü eğlenceli taşkınlıklar onları doğruluyor ve yadsınmalarını engelliyordu.

– Böyle olmaya karar verdik ve kendimizi nasıl gösteriyorsak öyle göreceksiniz. Nasıl duyulmak istiyorsak, bizi öyle duyacaksınız. Göz kulaktan daha önemlidir. Önce siyah renk vardı, sonra süslerimiz onu izledi ve ancak daha sonra Amerikan dili geldi; bu dili istediğimiz gibi düzenledik, hem eğlenmek hem de canınızı sıkmak için. Siyahla ilgili olmayan hiçbir şey söylenmeyecek.

– Eskilerinin yerine yeni gerçekleri getirmeye çalışacağız. Göreceksiniz, ne kadar ilginç olacak bu...

Sankte Pauli, gece kulüpleri mahallesi yeniden kurulduğunda bile güzeldi demek düşüncesizce bir söz olurdu. Gördüklerim karşısında düştüğüm büyük şaşkınlık yüzünden herhangi bir tiksinti duymadım. Pistin çevresinde masalar, sandalyeler ve müşteriler vardı. Pistte de üstlerinde erkek biniciler, kimi zaman da bir kadın binici, beş eşek bulunuyordu; çılgına dönüş, birayla sarhoş edilmiş beş eşek. Bir ayrıntı daha: Pistin üstü oldukça kalın bir çamur tabakası ile kaplıydı. Her sarhoş hayvan genellikle Alman olan binicisinden kurtulmaya çalışıyordu. Büyük kahkahalar yükselirken, ağzına kadar dolu bardaklarda Moselle şarapları sel gibi akarken (yeniyetmelerin sidikleri nasıl sel gibiyse öyle), binici kör kütük sarhoş eşek tarafından çamurun içine fırlatıyordu. Sanıyorum, gerçekten de tiksinti şaşkınlığıma asla nüfuz edemedi. Bu mahalleyi, ama özellikle de Sankte Pauli'den geldiğinizde, Bismarck'ın heykeliyle arasındaki mesafenin kısaldığı, kente, eski polis merkezine hep daha yakın olan Hamburg'un bu bölgesini anımsatmak istedim. Yıkıntılar orada başlıyordu. Heykeller; yirmi metre boyunda, sanıyorum pembe mermerden ya da granitten yapılmış çıplak erkekler havaya kaldırdıkları ellerinde yalnızca gökyüzünü tutuyorlar ya da isterseniz hiçbir şeyi tutmuyorlardı. Kurşunlar ve top mermileri kalçaların ya da göğüslerin kasları üstünde hiçbir sıyrık bırakmadan kayıp gitmişlerdi. Beyrut'un yirmi katlı binaları, anımla kıyaslandıklarında, kartondan ya da kontrplaktan yapılmış gibi görünüyorlardı. Evlerinde kuşkusuz çok dayanıksız beton duvarlardan çıkan demir çubuklardan başka bir şeyin kalmadığı Beyrut'ta kullanılan gereçlerin kötü kalitesini gördüğümde Hamburg'un pembe granitini anımsıyordum. Beyrut'un görünümü ve Berlin, Hamburg anıları (1947) beni iki şeye inandırdı: İsrailliler RAF* pilotları kadar iyi pilot idiler, Lübnanlılar yıkıntıları kolayca ortadan kaldırmak için yeni binalar yapıyorlardı. Üç kentin yıkıntıları aynı değildi ama bu kentlerden geriye kalanlar iki karşıt uygarlığın yok edilmiş olduğunu kanıtlıyorlardı; bununla birlikte bir kan bağı RAF askerlerini İsrail askerleriyle birleşti-

* İngiliz Hava Kuvvetleri Royal Air Force'un kısaltılmış şekli. (ç.n.)

riyordu sanki: İki tarafta da neredeyse ancak milimetrelik bir yanılgı payı olan aynı kesinlik ve istihbarat servislerinde de belki bundan kaynaklanan aynı yöntem söz konusuydu.

Yukarıda daha önce söyledim, belki ileride de söyleyeceğim: "Köpekle kurt arasında"* deyimi bir vakti, aynı zamanda birçok başka şeyi dile getiriyordu. Hüzünlü bir şarkıyı anımsatan gri rengi, her günkü ve sonsuz uyku kadar acımasızca yaklaşan gece vaktini, kentte sokak lambalarının yandığı saati, çocukların –ansızın açılan– gözleri kapanırken oyun oynamak için uzatmak ya da sürdürmek istedikleri saati, içinde herhangi bir varlığın kendi gölgesine, yani kendisinden başka bir şeye dönüştüğü saati (içinde diyorum, çünkü bu saat bir zamandan çok bir yeri belirtiyor), köpeği kurttan ayırt etmeye pek olanak vermeyen saati, köpeğin kurt olacağı sıradaki (insan bunu hem umar hem de bundan korkar) değişimler saatini, sanki uzaktan, hiç olmazsa, kurtların köpeklerin yerini almak üzere olduğu erken ortaçağdan gelen saati de dile getiriyordu. Belki de bu tatsız dönemi, basit bir şeyi betimlemek için hız kazanmak üzere geriler gibi yazmalıydım; ama sanki şöyle bir ara, dalgınlıkla dile getirilen düşüncesinin bile beni dinleyen sorumluların bağırmasına, neredeyse kükremesine yol açtığı basit bir şeyden söz ediyorum. Ne miydi bu düşünce? Her şeyden çok mantıklı düşüncelerden, örneğin fedailerin görülmez bir biçimde Şiilere ya da Müslüman Kardeşlere dönüşmesinden korkuyordum. Çevremdeki hiç kimse için bu doğal bir şey olmazdı, eğer değişim ansızın, görünmeden, dıştan gerçekleşmiş olsaydı haklı olabilirlerdi; ne var ki her insan kendi içsel ve gizli kavgaları, huzursuzlukları ile doğup büyüdüğü için, bir Müslüman Kardeşin içinde gizlice bir fedai barındırması olanaksız olamazdı. Akşamüstü inen alacakaranlığa karşın "köpekle kurt arasında" deyimi burada –burada ve benim için– herhangi bir anı, belki hatta fedainin yaşadığı tüm anları dile getiriyordu, öyle ki fedai, sürekli olarak, Fransa kırsal kesimlerinde "köpekle kurt arasında" denen bu saati yaşıyordu.

Bu deyim belki bizim için biraz etkisini yitirmiş bir çekicilik taşıyor, çünkü biliyoruz ki bizim kırlarımızdaki tüm kurtlar bacakları ünlü

* Fransızcadaki "köpekle kurt arasında" deyimi Türkçedeki "sular kararırken" deyimine karşılıktır. (ç.n.)

kurt kapanlarının kancalarına takılarak öldürüldüler ya da kurt sürek avları sırasında; zaten oldukça az kullanılan kurt sözcüğüne yalnızca iki üç deyimde rastlanıyor; kısacası kurtla ilgili artık çok şey bilinmiyor ve köpeğin kurda dönüşmesine de artık kimse inanmıyor. Ortadoğu'da, köpeğin kurt tarafından pusuya düşürülmesi gibi, bir Filistinlinin bir kardeşi tarafından pusuya düşürülme tehlikesi vardı. Ama yine bugün, yani 8 Eylül 1985'te bir sorumlu bana hiçbir tehlike olmadığını söylediğine göre; bu konunun ne yazılmış ne okunmuş olduğunu kabul edelim.

ABD'de olay Kara Panterler arasında meydana gelmişti. Parti Nixon polisi tarafından zehirlenmemişti, ama FBI zenci erkeklerle kadınlar (ünlü kadın yıldızlar) arasındaki rekabetleri gitgide daha çok kullanıyordu, amacı da Panterleri, fagositoz yoluyla, geri dönülemez bir şekilde yok etmekti ki bu da gerçekleşmiş gibi görünüyor.

Beyrut'un sokaklarında, özellikle de dar sokaklarında, 1982'de, uzun uzadıya sözünü ettiğim saatte yüzünün üstdudak üstündeki bölümü beyaz, esmerleşmiş insanlar dolaşıyorlardı. Filistinli erkek bu halinden tanınıyordu. Bıyığını keserek göze çarpmayacağını sanmıştı ama derisinin solukluğu bıyığın yerini ve çok yeni kesilmiş olduğunu belli ediyordu. ABD'de zenciler, Amerikan beyazlığı üstünde, bu çok soluk renkli kıtaya anlam kazandıran işaretler gibiydi. Ürdün'de her şey, sanki başkaldırılar ve devrimler az çok uzun, az çok kanlı, ama etkinlik fazla yorucu hale geldiğinde sona eren birer bayramdan başka bir şey değilmiş gibi olup bitti.

Aclun dörtgeninde kimsenin haberi olmadan ortadan kaybolabilirdim. Bu orduda o kadar çok delik vardı ki, bunlar kimsenin dikkatini çekmiyordu; en azından açıkça bir engelle karşılaşmadan gidip geliyorduk ve muhafızlar bir askeri bir başka askerden ayırt etmek için, herhangi bir düşman Bedevinin artık Amerikan malları arasından satın almış olabileceği ünlü alaca bulaca renkli, kamuflaj giysisi de denen üniformadan çok görünüşe –yüzlere ve tavırlara– güveniyorlardı. Tüm fedailer –öyleyse herkes–, beyaz saçlarımla, yaşımla, kadife pantolonumla ve bu ağaç kabuklarına, bu yapraklara ait olmak gibi kuşku götürmez gerçekliğimle benim dışımda herkes kamuflaj giyisisi içindeydi.

Şam'a, Beyrut'a ya da Paris'e gitmek üzere iki üç kez üslerden ayrıldığımda, sorumlulara haber verildi ama günün birinde ortadan kayboluşumun kimseyi kaygılandırmayacağını, kimseyi de şaşırtmayacağını biliyorum.

Fedailere Cereş ve Aclun dağlarında özellikle ilk haftalardan itibaren, şiddetli rüzgârlar, şiddetli soğuklar başlamadan önce zorla kabul ettirilmiş olan şeyleri ne kimse ne de hiçbir anlatı tekniği dile getirecektir. Olayların özetini vermek, zaman ve tarih bildirmek, fedailerin başarılarını ve hatalarını, havayı, gökyüzünün, toprağın, ağaçların rengini betimlemek: Bunları yapabilirdim ama hiçbir zaman o hafif sarhoşluk hallerini, tozların, kuru yaprakların üstünde yürüyüşleri, gözlerin parlaklığını, yalnızca fedailerin kendi aralarındaki değil, fedailerle şefler arasındaki ilişkilerin açıklığını hissettiremezdim. Altmış kilometre uzunluğunda ve kırk kilometre genişliğinde bu dörtgenin tutsağı idiler ama davranışlarıyla duvar halılarındaki soylu kişileri düşündürüyorlardı. Onları gördüğünüzde tutsak diyebilirdiniz, oysa bu lafta kalıyordu. Herkes için, benim için de, yepyeni bir yaşam yüzünden her şey, herkes, ağaçların altında heyecanla titriyordu, güleçti, hayranlık içindeydi ve bu titremeler içinde hiçbir şey söylemeden gözetleyen biri gibi, tuhaf bir biçimde durağan, pusuda, ihtiyatlı, korunan bir şey vardı. Herkes herkese aitti. Her biri kendi içinde sarhoş değil, ama yalnızdı. Belki de öyle değildi. Sonuç olarak, güler yüzlü ve şaşkındılar. Geri çekilmiş oldukları Ürdün bölgesinde –kimi tarihlere göre geri çekilmiş ya da kaçmış oldukları bölge diyebilirim– ağaçların altında mutluluk o kadar büyüktü ki Arap dünyasının ayrıcalıklı insanlarının gözünde Filistin devrimi basit bir başkaldırı idi. Bu topraklarda ormanlar, küçük Ürdün köyleri vardı; buralarda yalnızca, hemen gizlenen çiftçi birkaç kadın görülüyordu; ekin tarlaları cılızdı hatta kötü bakılmıştı diyebilirim, çünkü iyice incelediğimde toprağı yağlı, iyi buldum ama kötü ve yüzeysel biçimde altüst edilmiş, beceriksizce ekilmişti, çünkü yulaf ya da çavdar başakları bir yerde seyrek, iki metre ötede çok sıktı. Genç askerler silahlarını o kadar saydam bir yağ ile neredeyse aşkla temizliyorlardı ki sıvı vazelinin aklıma gelmemesi kolay değildi. Her şey onların tüfeğe âşık olduklarını düşündürüyordu. Tüfeğin varlığı galip erkekliğin simgesiydi ve tüfek sayesinde, tuhaftır, saldırganlık ortadan kalkıyordu. Çay saatinde ya da akşamları benden Amerika'yı ve gökdelenlerini anlatmamı istiyorlardı. Herhalde her türlü garipliği duymaya hazırdılar, çünkü onlara dimdik yükselen evleriyle bu kentlerin ayakta sıçtıklarını söylediğimde şaşmıyorlardı. Ama sağlıklı insanlar gibi belirli saatlerde değil de her zaman, gece gündüz ve aynı anda birçok kıçtan sıçtıklarını söylüyordum. Çıkan boklar sokaklara akıyordu. New York'ta gökdelenler ayakta sıçar gece gündüz: bağır-

saklara yığılmış, her katta her zaman çok sıkışmış bir halk söz konusudur, sanki bir kabızlıktan sonra boşalma öylesine şiddetle gerçekleşmektedir ki ilk boklar çıktıktan sonra rahatlamış gibi görünür binalar. Ezeli karın ağrıları yeniden başlayıncaya kadar.

– Peki, kokuyor muydu?

– Pek az. Amerikalıların bokları soluk renklidir ve kokmaz.

– İyi ama, dedi Halit Ebu Halit, sen bana Amerika'nın vaktiyle ormanlarla kaplı olduğunu söyledin. Bu denli yüksek ve boklarını püre makineleri gibi ayakta koyveren tüm o gökdelenlerden söz etmek yerine çok güçlü aletleri olduğunu da söyledin. Öyleyse neden, içinde çok rahat yaşanabilir, gökdelenler kadar geniş yeraltı kuyuları açmadılar? Meşeleri toprağın üstünde bırakıp, aşağı inen asansörlerle bu kuyulara inebilirlerdi.

– Maden işçileri gibi, ama pembe mermerden yapılma galerileri, odaları olmalıydı.

– Belki.

– Kısacası, yaşasın Güney Afrikalı zencilerin yaşamı öyle mi?

– Peki ya elektrikli sandalye? Bu gerçek bir sandalye mi?

– Daha çok, bir taht. Hükümlü buraya oturur, kolları ve elleri dirsek dayanaklarının üstünde olmak üzere.

– Peki adamı neden uzanmış durumda öldürmüyorlar? Ya da ayakta? Bir tahta oturuyor ama kim var karşısında?

Devrimciler çoğu zaman genç ölürler. New York'u icat etmek için hiç olanakları yoktur. Denizi, gökyüzünü, bahçeleri geçerler. Geceleyin odalara girerler, mobilyalara çarparak öldürür ya da gizlenirler ve hareketlerinin en dingini yine de adamakıllı hızlıdır. Aşağıdaki dünya, bizim dünyamız, uğruna kendilerini öldürtecekleri dünya günlük yaşamını sürdürür. Yemeklerini hazırlar, uyur. Üstün insanlar uyanık kalırlar, onlar günün herhangi bir saatinde çabucak hafif bir şeyler atıştırırlar. Devrimcilerin ciddi olarak yaptıkları şey, yalnızca oyun oynamak, yani daha sonra bir çözüme varacakları çareleri çoğaltmak. Burada her şey üslup işidir.

Kamuflaj giysisi içindeki Mübarek bir ortaya çıkıyor bir kayboluyordu. Eğer Aclun'da değilse, başka bir üste, bir kampta mıydı? Ama hangisindeydi ve neler yapıyordu orada?

Tüm ömrüm boyunca tek bir radyum parçası görmüş olacağım, bu radyum parçası Ebu Kasım'dır. Saçtığı ışığın çok çabuk etkisinde kal-

dım; bunu da ancak şöyle dile getirebilirim: *Sürekli bir parçacıklar bombardımanı* altındaydım. Bu aynı zamanda erotizmi de içeriyordu ama yok olmuş bir erotizmdi, belki yaylım ateş olmasa da o ateşi ya da bir patlamayı duyumsamak gibi bir şeydi. Bir süre onun sorumluların bir armağanı olduğunu ya da daha çok gerekçelerinden önce yalnızca varlığının beni direnişin ciddiliğine inandıracağını sandım ya da sanıyor gibi yaptım. (Kurtuluş, direniş, Filintin devrimi gibi sözlerden hangisinin kullanılacağı konusunda duraksadığımız bir dönemdeydik.) Fransızca konuşan başka bir fedai ile beni selamlamaya ilk gelen o oldu. Yüzünün, bakışlarının, tahmini bedeninin güzelliği aracılığıyla fiziksel güzelliği beni o kadar etkilemedi ama her biri çok kusurlu olan bu özelliklerindeki uyum sonunda onun dışarı vurulmamış bir güç olarak görünmesini sağlıyordu.

– Selam Allah aleyküm!

– Aleykümselam!

– Fransa'dan mı geliyorsun? Neresinden?

Ansızın kendimi bir kadife tuzağın içine düşmüş gibi hissettim. İlk kez birisi bana bu şekilde hitap ediyordu. Sıradan bir selamünaleyküm değil, görkemli bir selamlamaydı bu selam Allah aleyküm.

– Paris'ten.

– Seni yürürken gördüm, biraz topallıyorsun.

– Topuğumda küçük bir yara var. İngiltere'de düştüm de.

– İngiltere soğuk mu?

Ceketimi bir çiviye astığım sırada Ebu Kasım ortadan kaybolmuştu. Arkadaşı fedai de benim kadar şaşmış göründü bu işe.

– Nerede arkadaşın?

– Dışarıya çıktı. Aptesi gelmişti.

Çalıların yanına doğru baktık.

– Ne istiyor?

– Tanımıyorum onu. Yolda rastlaştık. Eliyle seni gösterip, "Fransız bu mu?" diye sordu ve geldi işte.

Ebu Kasım yeniden yanımıza geldi, sesi çıkmıyor, hafifçe gülümsüyordu.

– Yürümene yardımcı olur.

– Teşekkür ederim.

Bir çakı ile yapraklarını, budaklarını, hatta kabuğunu kazıdığı ağaç dalını aldım. Fedaiye dedi ki:

– Tercüme et. Kaç yaşındasın? Babamın ya da dedemin yaşında mı-

sın? Fransa'da devrim yapmak için pek az ömrün kalmış.

Ebu Kasım çekilmez biriydi. Ciddi olmayı yeğleyerek Leninizm hakkında çok ciddi bir hava içinde bilgi verdi bana. On yedi yaşında, Lenin'in yapıtlarından bazı bölümleri Arapça olarak ama ezbere biliyordu. Akşamları, dindarca bir şevkle Kuran'ı ezbere okuyan bir *hafız* gibi bu bölümleri bana ezbere okuyordu. Fransızca bilen arkadaşı tercüme ediyor, Kasım kendisine soluk aldırdığı sırada da iki şeyi düşünüyordu: Lenin'in tümcesini ya da buyruğunu belleğinde ve saçlarını düzeltmek için tarağını pantolonunun arka cebinde bulmak. Bir dökme demir kalıbı kadar güçlü olmaktan çok gurur duyan her mücahitte karanlıktan çok ışıktan korkan biri adamın titremelerini sezmem gerekirdi.

– Peki ya şeflerin?

– Hangi şefler?

– Seninkiler. Şeflere boyun eğiyorsun ama neden?

– Her zaman yönetecek birinin olması gerek. Sovyetler Birliği'nde Kosigin'e boyun eğiliyor, öyle değil mi? Anlamazsın sen, çünkü Fransızsın. Fransızlar neden de Gaulle'e ihanet ettiler?

– İhanet mi ettiler?

– Yerine Pompidou'yu getirerek. De Gaulle evine dönmek zorunda kaldı.

– Benim adım Raşit, dedi tercüman fedai, sözümü keserek. Kasım'a kızma, o çok genç. Onun yaşında, bir insanın dürüstlüğüne inanılır, budalalar ise buna kırk ya da elli yaşına kadar inanırlar. Önce onunla konuşacağım, Arapça olarak. Ben yirmi üç yaşındayım. Haydi, sen uyu.

– Sardalye, sardalye, her zaman sardalye!

Mutfakta nöbetçi fedai tonbalığı kutularını getirip açtı. Tüm mücahitler, özellikle de Kasım'ın gözünde tüm konserve balıkların adı sardalye idi. Mafrak yakınında bir yerde doğmuş olan Kasım hiç deniz görmemişti. Herkes kendince bir şeyler söyledi ve ona önce denizin mavi olduğunu betimlemeye çalıştık.

– Mavi su ha!

Aynı zamanda kumların üstüne kutudakilere benzemeyen balıkların şeklini ve boyunu çizdik.

– Peki nasıl bağırır bunlar?

Hiç kimse balıkların bağırtısını taklit etmeye cesaret edemedi. Ben dedim ki:

– Bu işi biraz da Mübarek'e bırakalım.

Gruptakiler o zaman Mübarek'in yokluğunu fark ettiler. Kasım, yarı alaylı, yarı merakını belirten bir tonla şöyle dedi bana:

– Bize İsa'nın karısı Meryem'in göze görünmelerinden söz ettin...

– İsa'nın karısı değil, annesi...

– Annesi mi? Senin bana anlattığına bakılırsa, genç olmalı. Peki hangi dili konuşuyordu? Sardalyelerin dilini mi?

– Göze göründüğünde nerede olduğu bilinir ama ortada yoksa, nerededir? Bir fikrin var mı bu konuda? Söz gelimi, Mübarek nerede şimdi?

Bunlar Kasım'ın son sözleriydi.

Konuşma ciddi olmadığı için herkes Ürdün Irmağı gerisinde kendi yokoluşunu düşünüyordu.

Yanımda duran bu radyoaktif blokun, Ebu Kasım'ın kendine özgü niteliklerini bilen tek kişi ben değildim. Kaslı bedeni herkese gülümsüyordu ama bu beden, bir hareketi, bir sözü çekiciliğini ortaya çıkardığında, dişlerini gösteriyordu. Birçok fedai gibi Ürdün Irmağı için görevlendirilmişti. Güzelliğinin, kendisini kuşatan görkemin ve ölümünü kuşatacak olan görkemin farkında olduğundan besbelli burada rahattı. Güzelliği ölmesine yardımcı oldu mu? İşte, eksik bir şey sormayayım diye şunu da soruyorum: Sevimli olmayan –ama şimdiden kendi kendime soruyorum: Sevimli olmayanı var mıydı–, hiçbir çekiciliği olmayan hangi fedai Ürdün Irmağı'na inme, dolayısıyla ölüme gitme buyruğunu almakla kendisini kurbandan başka bir şey olarak düşünebilir ya da parıltısız geçen yaşamının utancına meydan okuyarak İsrail'de kendisini Yahudilerin korktuğu adam yapacak bir kahramanlık göstermeye cesaret etmiştir?

Suriye'de, Lübnan sınırı yakınında bir yerde iken, birkaç Suriyeli asker içinde bulunduğum taksiyi durdurdu; taksiye oldukça yakın bir evden biri çıktı, sakalı uzamış yüzü ve başında kefiyesiyle Arafat'ı gördüğümü sandım. Fedailerin ortasından geçti, hiçbiri ayağa kalkmamıştı. Arafat değildi bu. Ama araba taksinin yanından geçtiği sırada yüzünün öteki yanını gördüğümde o olduğunu anladım; oysa önümdeki gazete onu Cezayir'de gösteriyordu; kendi kendime, adam zaman-

nı profillerinden birini ya da ötekini burada ya da orada göstermekle geçiriyor dedim. Kimi kraliçeler de böyle yaparlar; genellikle büyük bir mağazadan giyinirler ama bu kez eski zaman giysileri içindeki köylülerin saygıyla alkışlarken resimlerini çekmek için fotoğrafçıların zamanı olsun diye, halkın arasından eşek sırtında oldukça yavaş geçerler. Şöyle yapılıyordu: Rolls araba bir eşeğin yanına park ediliyor, kraliçe bu arabadan çıkıyordu vb. Arafat, arabasına binmeden önce kalabalığın içinde kayboldu. Bunca insan bana sıraca hastalığına yakalanmış gibi göründü; bu hastalıktan kurtulma şansı olan bir tek savaşçının yerini alırsam bir cinayet işlemiş olacaktım sanki.

Arafat, Birleşmiş Milletler'de parlak bir biçimde kabul edilmekle silinmeye, yok olmaya doğru gidiyor gibiydi. Filistinliler sinirlendiler. Yüzlerde, bedenlerde, sözlerde sıkıntı başladı. Fedaileri ve Filistin dünyasını 1965'ten 1974'e kadar uyanık tutmuş olan, unutulma, yadsınma korkusuydu. Arafat'ın, bir gün acıklı bir şekilde şöyle söylemesine neden olacak kaygısının zamanı gelmiş miydi: "Avrupa, tüm dünya bizden söz ediyor, fotoğraflarımızı çekiyor, böylece var olmamıza olanak sağlıyor ama fotoğrafçılar artık gelmezlerse, radyolar, televizyonlar, gazeteler bizden artık söz etmezlerse, Avrupa ve dünya, Filistin devrimi bitti, sorun İsrail ya da Amerika tarafından ve her ikisi için çözüldü diye düşünecek." Bu kaygı acaba bir önsezi miydi? Sanıyorum FKÖ'nün çoğunluğu kendilerinin saygın bir görüntüsünü vermek istiyordu.

"1970-1971 yıllarında Ürdün'de fazla riske girmeden araba, fotoğraf makinesi, plak, kitap ve pantolon çaldıkları için mutlu olan fedailer de gördüm. Ahlâksızlık suçlamasından kurtulmak için kendi kendilerine ve başkalarına, 'Ben bir devrimciyim' diyorlardı. Sözcüğün her iki anlamında* da çalıyorlardı hem de serbestçe, çünkü bir otorite, öteki güçlerden daha üstün bir güç, yani devrim onları koruyor, daha iyisi, çalmaya –isterseniz uçuşa geçmeye diyelim– teşvik ediyordu; yağmalama konusunda çekingen davranana arkadaşları "devrimci değil" yaftasını yapıştırabilirdi belki de. Devrim soyma ya da zenginlerin mülküne el koymayla başlıyordu. Ayaklanmanın sloganlarının açıkça şu üç düşmanı belirttiğini anımsa: İsrail, Amerika, polis rejimi uygulayan Arap hükümetleri."

Fedailer yukarıda üçüncü düşman olarak belirtilen şey sayesinde bir ışık çemberi içinde boy gösterdiler ve dünya gençliği onları bu ay-

* *Voler* Fransızcada hem çalmak, hem de uçmak anlamına gelir. (ç.n.)

la içinde keşfetti. Onlar bir El Al uçağında bir el bombasının pimini çıkaran Leyla Halit kadar kahramanlık göstermeye cesaret edemeseler de, hep kabul edilemez bir görüntü vermeyi benimsiyorlardı.

Gerçekten de sorumluların arasında her zaman doymak bilmez insanların bulunmuş olduğuna inanmak istiyorum. Bunlar uçak kaçırmak yerine Direniş'in parasını kaçırıyorlardı; Filistinliler, en sıradan insanlar, bana bazı isimler verip, kanıtlar gösterdiler. Arafat'ın çevresini küçümsediler.

Ve sorumlular, sıradan fedailer gibi, kendilerini kendi gözlerinde –belki de kendi vicdanlarında hatta– haklı çıkarmak için, o üstün güce boyun eğmek istediler: "Devrimin başarısı için..." "Fedailer büyük paraların sorumlularının, kanlarının, çocuklarının eline geçtiğini benden daha iyi biliyorlardı."

"Ünlü şehitler"in oğullarının üstüne titrendi. Çocukluktan başlayarak yeni rekabetlere, kabileler, kentler, köyler, aileler, müşteriler, hısımlar arasındaki rekabetlere gebe mirasçı kuşakları oluşuyordu. Bu noktada Körfez ülkelerinin verdikleri paralar, Arap Birliği ülkelerinin genel olarak yardımı, acaba özendirmek, sonunda da yoldan çıkarmak için, sorumlulara yağdırılmadı mı diye kendi kendime soruyorum.

İlk Emevilerin başkenti olmuş Şam, Mekke, Medine, Titus dönemindeki Kudüs ya da İsa'dan önceki bir Celile köyü halkından gelip, mitolojik zamanlardan Lawrence zamanına kadar uzanan tarihsel ve belki efsanevi kökenli bu aileler hâlâ Arafat'ın çevresinde kronolojisi belirsiz bir tür tarih sergiliyorlardı. İçlerinde en iyileri olan Büyük Ailelere gelince, bunlar devrime Nebile, Leyla ve adları bilinmeyen birçokları gibi, benim "yamanlar" dediğim kadın kahramanlar veriyorlardı.

Ancak "larvalar" diye adlandırabileceklerim ise Concorde'la Londra'dan Rio'ya, Los Angeles'tan Roma'ya uçuyorlar, Foch Caddesi'nde ve Monte Parioli'de oturuyorlardı.

Ebu Ömer, bir kez dışında, hiçbir zaman yanımda öfkelenmedi ama kapıldığı büyük öfkeyi anımsıyorum. Pembe yüzü ansızın bembeyaz oldu, güleçken ciddileşti, yuvarlakken uzadı.

Gözlüklerini son derece hızlı çıkarırken, sanki onları burnundan çekip alıyormuş gibi değil de yerden alıyormuş gibi göründü. Şöyle demiştim:

– Tanrıyı bir ön gerçek olarak ele alırsanız...

Birkaç saniye sessiz kaldıktan sonra, öfkesi, tıpkı yüz derecelik sudaki cıvanın sütunda hızla yükselmesi gibi yükseldi.

– Tanrı bir ön gerçek değildir! O...

– Nedir peki?

– İlk olgudur, yaratılmadan var olandır.

– Ya ikinci olgu?

– O da devrimdir.

Tek Yaratıcı ve Olgu, İlksiz ve Sonsuz, Yaratılmadan var olan Tanrı onun gözünde bir Gerçeklik'ti. Belki cılız ama masum bu ön gerçek sözcüğünü öfkeyle reddetmesi, bu Tanrıyı ve kavramlarını doğrulaması, öfke, tüm bunlar İslamiye'tin söylediklerine yakındı. Ebu Ömer benim inançsızlığımı, Tanrıya karşı pek az saygı duyduğumu uzun süredir biliyordu. Öfkesine, taşkınlığına, karşılık verilmemiş olsaydı kabul etmiş olacağı beceriksizce dile getirilmiş sözlerim mi yol açmıştı? Ama sanıyorum ki bakışında, solgunluğunda, sesinin titremesinde yalnızca bu yoktu. Ne vardı peki? Büyük öfkenin ötesinde dehşet vardı. Eğer Tanrı verilebiliyor ve geri alınabiliyorsa, demek ki devingendi...

Bir öğrencinin öğretmeninin sözünü dinlemiş olduğunu anımsadığı olur. Bir ipe bağlı süngeri, kara tahtaya tebeşirle yazılmış harflerin üstünde birçok kez gezdirmiştir. Yazılmış olanları gerçekten silmiştir ve bir fedai de eliyle, soldan sağa ve tersine, sağdan sola bu benzer hareketi, bir veda ve ortadan kaybolmayı belirten hareketi "bye bye"lar eşliğinde öyle etkileyici bir biçimde yapar ki Ürdün Irmağı'na gitmek üzere görevlendirilmiş dostların yüzleri de kesin olarak silinir.

Kara tahtada birçok kez sildiğinden emin olduğu tebeşirle yazılmış metnin yeniden ortaya çıktığını gören bir öğrenci gibi, fedai, bir ağaca yaslanıp gülümseyerek, o hareketiyle silmiş olduğundan emin olduğu "şehit"in yüzünü gördüğünü önce kabul etmez. Biraz yerinde olarak, biraz da beceriyle, şaşkınlığını gizlemek için, sevinmiş, sevgi gösterisi yapıyormuş gibi davranabilir, çünkü şeytanın bu topraklarından, çıkış konusunda onunla bir anlaşma imzalanmamışsa, zarara uğramadan çıkıp gelinemez. İsrail'den geri gelinmez. Bir yüzü ve bir bedeni silen o veda hareketini sık sık gördüm. Ve ertesi gün yüz ve beden yeniden ortaya çıkıyor, kamp, nedense, şakacı bir havaya bürünüyordu. Ebu Kasım Ürdün Irmağı'ndan hiç geri dönmedi. Yirmi yaşındaydı.

Ebu Ömer ile ben konuşmalarımızda, benim kısa süreli heyecanımı azıcık da olsa çağrıştıracak en ufak bir sözcükten kaçmıyorduk.

Ürdün'ün aşağı yukarı her yerinde inançlı Müslümanların ısrarla istedikleri tanrıbilimle ilgili tartışmalarını gülümseyerek ve eksiksiz Arapçaya çevirirken bu işe çok zekâ, dolayısıyla da çok cesaret katıyordu. Filistinlilerin kamplarda sürdürdükleri son derece niteliksiz yaşamı onun sayesinde oldukça çabuk öğrendim. Buralarda Filistinli kadınların sanki eski entari işlemelerindekiyle aynı ilmiklerden oluşmuş eski anıları, uç uca eklenmiş en küçük ve anlık anıların toplamıdır, bu anıların uç uca eklenmesi sayesindedir ki kadınlar ne zaman iplik satın almak, iki üç düğme dikmek, bir pantolonun ağını yamamak, biraz tuz almak için yeniden bakkala gitmek gerektiğini bilirler. Ve unutulması çok güç o geçmiş acıları unutmayı engellemek ya da o zorunlu anılara, tuza, ipliğe, düğmelere ölmüş olanların, mücahitlerin, yumurtaların, çayın anılarını eklemek için ne kadar zaman gerektiğini bilirler. Nasıl da kesintisiz bir yaşam ya! Ayrıca, on üç çocuğun ortasında, hep soylu bir davranış sergileyerek dul kalmayı da bilirler. Ebu Ömer bir gün bana şöyle derken üzüntüsü çok içtendi:

– Jean, kimi zamanlar titriyorum; ama gerçekten titriyorum, özellikle sağ elim titriyor, Arafat'ın Frangié'yi ziyarete gitme kararı aldığını öğrendiğimden bu yana. Hıristiyan olduğunu söyleyen, özellikle de o gün, on yedi köylüyü kendisinin, aynı zamanda da onların olan bir kilisede öldürdüğünde söyleyen bir adamın elini sıkmayı düşünmek bile beni titretiyor.

Bunların mahvolmuş insanların söyleyecekleri sözler, daha doğrusu mahvolmuş birini konuşturan benim sözlerim olduğunu biliyorum. Bu şekilde düşünüldüğünde Ebu Ömer'e güç bir sorunun uygun çözümü gibi görünen devrim, kendisini Filistin devrimine adamış bir insanın Mutlak Sanatı idi; bu sanat hiçbir zaman düşlerden değil, zihinsel etkinliklerden –kesinlikler, tereddütler, umutsuzluklar– oluşmuştu. Bu adam, her gün, hem de günde birçok kez, kaçık ya da sapkın bir fedai zaten kendisinin de hayvanca ya da canice diye adlandırabileceği eylemler sayesinde Bedevilere karşı kazanılmış bir zaferi ona gülerek haber verdiğinde buna sevindiğini söylemek için kendini zorlamalıydı.

– Kaç ölü var?

– En azından beş. Bedevinin başı gövdeden tümüyle ayrılmıştı, Eşrefiye merdiveninde basamaktan basamağa sıçrayarak, yukarıdan aşağıya yuvarlandı.

Fedailer bu sırada, Kraliyet Sarayı'nın ana girişi nişan hattı üzerinde olmak üzere, gerçekten de su deposu yakınlarında Amman tepelerini tutuyorlardı.

– Demek başı sıçraya sıçraya merdivenlerden yuvarlandı?

Hoşlanmış gibi yapıyordu ama o bir aydındı ve alışması gerektiğini düşünüyordu. Bir düşmanın basamaktan basamağa sıçrayarak yuvarlanan başı kuşkusuz aynı şekilde aynı yerde sekerek yuvarlanan bir karpuzdan daha gülünç gelirdi insana, çünkü hiçbir karpuz kanlı, gerçekten kanlı olamazdı. Bu basmakalıp neşe beni gerçek anlamda üzmemişti ama ona, bir kılıç darbesiyle bir Ürdünlünün kellesini uçurduktan sonra ellerim kan içinde kalırsa ve hâlâ yuvarlanan kellenin, basamaktan basamağa sekerken çıkardığı ses duyulursa, yine böyle canı gönülden gülüp gülmeyeceğini sordum.

– Ne iğrenç bir şey!

Ve gerçekten yüzü, özellikle bakışı ve ağzı tiksintisini belirtiyordu.

– Ama böyle bir şey, anlatan bir fedai ise hoşunuza gidiyor.

– İnsan öldürmelere ve insan öldürme öykülerine hiç alışkın değilim. Ama alışma zamanı geldi.

İçine bomba yerleştirilmiş bir kolinin patlaması sonucu bir gözü kör olan bir yöneticiyi tanıyorduk, o benden daha iyi tanıyordu.

– Peki, söyler misiniz bana, hangi gözü kör oldu?

Ebu Ömer anımsamaya çalışır gibi görünüp bana şu itirafta bulundu:

– Unutmuşum. Sanırım sol gözü.

– Ne zaman gördünüz onu?

– Dün sabah.

– Ve unuttunuz ha?

– Evet, doğru. İyi bir gözlemci değilimdir. Ama önemli mi bu ayrıntı?

– Peki, Dayan'ın hangi gözü duruyor?

– Siz o iki gözü yan yana mı getirmek istiyorsunuz? Filistinlinin sol gözü, İsraillinin de sağ gözü sağlam kaldıysa, öyle mi? Ama kitabınızda bundan söz etmezsiniz, değil mi? Eğlenceli olurdu, ne var ki...

– Arafat mı?

– Arafat bana izin vermezdi ki...

– O tek bir şeyi anlardı: Kaygılarınızın şaşırtıcı olduğunu...

– O sorumluya acıyor musunuz?

– Elbette.

– Dayan'a?

– Elbette hayır.

Yine güldü ama içten değil. Sonra, ansızın, gülmeyi bıraktı; söylediklerini şaşkınlık içinde dinledim:

– Her şeyden önce Salt toplantısını beklemeliyiz.

– Neden Salt dediniz?

Salt, Ürdün'de küçük bir Hıristiyan kentidir ama görünüşü hâlâ Osmanlıdır. Maverai Ürdün'ün eski başkentidir; bu kenti daha önce anlattım. Salt'ta Romalılardan kalma tonozları, taştan yuvarlak direkleri, beyaz mermerden yapılma, başlıklı, zarif küçük sütunları ile bir mahzen vardı; sütunlar yıpranmış, yani zamanın ve nemin etkisiyle aşınmıştı, bunlar o kocaman direklerle korundukları için daha zariftiler, direkler de yanlarında küçük görünmeye çalışıyorlardı. Sağda karpuz, solda patlıcan, dip tarafta da portakal yığınları görülüyordu. Aklımdan çabucak, sebzeler ve meyvelerin Bizans mimarisine yaraştığı gibi bir düşünce geçti. Ama bu sırada Ebu Ömer kendisine biraz önce sorduğum şu soruyu yanıtlıyordu: "Arafat Moskova'ya davet edildiğine göre, ne zaman gidiyor?"

Ebu Ömer SSCB ile ABD arasındaki SALT* görüşmelerine anıştırmada bulunuyordu. İkimizin de anlamı kargaşasından zar zor kurtulduğumuzu anlayınca yeniden gülmeye başladı, o derece ki gözlerinden akan yaşları koluna daha iyi silmek için gözlüğünü çıkarmıştı; o Bedevinin merdivenlerden yuvarlanan başı mı, yoksa karşılıklı yaşadığımız o anlam kargaşası mı neşelenmesine yol açmıştı, şimdi ölmüş olduğu için bunu bilemeyeceğim. Kibar gülüşünde isteri krizi geçiren bir insandan çıkabilecek birkaç tiz ses seçer gibi olmuştum hatta. Ebu Ömer'in, anlam kargaşası karşısında gülerek, bu gülmeden kasıtlı, yapay gülmeyi, eğer basamaktan basamağa sıçrayan ya da Roma mimarisi ürünü bir mahzene konmuş olabilecek kesik bir baş bahane olmamış olsaydı, isteksiz diyeceğim o gülmeyi bastırıp unutturmak umuduyla yararlanıp yararlanmadığını nasıl bilebiliriz?

O gülünç ama görünür anıtın altında, kesik baş görüntüsünün yol açtığı o üzücü kahkahanın gerisinde, çocuksu ve zaman zaman kulak tırmalayıcı gülmede (pub'larda, çakırkeyf İngiliz kızları akşamları böyle gülerler) açığa çıkan özenli ve yapmacık acımasızlığın altında, durmadan güncel kargaşaları, bunalımları düşünüp tartışan zinde bir zihin, uyanık bir zekâ, dikkatle baktığınızda da tam bir bağlılık vardı

* Strategic Arms Limitations Talks'un kısaltılmış şekli.

ve bu ikisi ciddi olarak hep nöbetteydi. Ebu Ömer, denizdeki ölümünden beş yıl önce devrimin içinde zaten boğulmuştu. Onun iyi bir adam olduğunu söyledim mi size?

Öteki sorumlular gibi ama hiçbirinden ne eksik ne fazla, bir fedai bürosuna girer girmez Arafat ayağa kalkıyordu. Bu derece apaçık, tumturaklı ve de cenaze törenine yakışır incelik ona bir saksı kabının ya da uygunsuz olup da hemen iliklenen düğmelerin bir işe yaraması gibi yararlı görünüyordu, çünkü bir telgraf, bir fincan kahve, bir paket sigara getiren mücahit bundan ancak şunu anlayabilirdi: Sen bir kahramansın, dolayısıyla öldün, biz de sana bir şehide borçlu olduğumuz saygıyı gösteriyoruz, şimdiden senin yasını tutuyoruz. Üstüne kıçlarımızı koyduğumuz sandalyelerin altında birer yay var ve bir kahraman içeriye girdiğinde bu yayla kendiliğinden fırlayan sandalyemiz bizi yas tutmak zorunda bırakır.

Bu moda nereden geliyordu? Ve ne kadar sürdü? Sıradan bir fedai içeriye girer girmez erkek ya da kadın tüm sorumlular coşkuyla ayağa kalkıyorlar ve bir gazete getiren ölü, mezarının açıldığını görüyordu; mezarın çevresinde o kahramandan ve kendilerinden gurur duyan sorumlular öteki kıyıyı gösteriyorlardı. Ebu Ömer bu törenle alay ediyordu; önce saflıkla kabul etmiş, sonradan bıkkınlık duymuştu.

Tören, elbette askeri olduğu için, serçeparmağının pantolonun iki yan dikişinin üstünde zarif bir biçimde tutulmasıyla gerçekleşiyordu, saygı gösterilen fedai de bizim gibi hoşnuttu, kuşkusuz bir iki saniyelik bir görkemi, ama bir mezar görkemini yaşamıştı. Şu ayrıntıyı eklemeliyim: Önce "mezar taşı" diye yazdım, sonra sildim; çünkü taş kabartmalı –granit ya da mermer– olduktan başka üstüne yazı da kazınır; sözünü ettiğim mezar ise derin, dolayısıyla değersizdi, üstünde ne ad ne de tarih vardı.

Birinin hoş bir şaka duyduğunda yaptığı gibi, Ebu Ömer baldırının birine kuvvetli bir şaplak indirdi. Hatta alaylı ve ciddi bir tavırla bana şöyle söyledi:

– Bu sabah burjuvalaştım.

– Nasıl yani?

– Bir duş yapayım diye, krallık yanlısı olan Filistinli teyzeme gittim.

– Duş yapmak artık pek burjuvalara özgü bir şey değil. Devrimciliğe özgü bir şey de değil. Herhangi bir futbol stadında da duş var. Bir banyo belki...

– Size söylemeye cesaret edemedim, sıcak suyla banyo yaptım. Bu derece burjuvalaşmak da utanç verici, diye ekledi gülerek.

– Ama neden burjuvalaşmak oluyor ki bu?

– Dört aydır artık kokuma dayanamıyordum. Bedenim ilk kez su görüyordu. Fedailerin bedeniyse yağmur suyundan başka bir su görmedi hiç.

Fransa sözcüğü gibi Filistin sözcüğü de köylülere, aristokrasiye, finans çevrelerine, fedailere, Büyük Ailelere, yeni burjuvaziye farklı bir gerçekliği dile getirir. Saydığım bu gruplardan hiçbiri, başkalarından gizlenmiş gerçekliklerden kuşkulanmaz ve hiç kimse, bilmediği bu farklılıkların varlığından, birtakım kavgaları, çatışmaları hazırlayan seçilmiş bir dinamizme sahip bulunduklarından ve bu Filistin sözcüğünün günün birinde artık içinde barındırır gibi göründüğü anlaşmayı değil de, adına sınıflar denmesi gerekenler arasındaki korkunç bir mücadeleyi belirten bir terim olacağından kuşku duyuyora benzemiyor.

"Ama dağ ne kadar güzel!"... Dağ, açıklanabilir jeolojik kabarıklıkları düşündürmeden önce, sanki dağcıya kendisiyle ilgili bir deneyim, dağlıya sesinin tonunu, Cézanne'a başka şey kazandırır, başkalarına da kim bilir neler? Ama dağ ilk anda bir kişi gibidir, herkes onunla kendisi arasında kurulmuş ilişkilere göre ondan yararlanacaktır ve ondan söz eden herkes yalnızca kendisinden söz edecektir. Ebu Ömer'in teyzesi saygın bir Hıristiyan topluluğundan geliyordu; bu toplulukta küvet bir lüks olmadığı gibi, sağlıkla ilgili bir nesne de değil, açıkça Filistin sözcüğünü belirten bir simgeydi. Fedaileri küçümsüyordu – hem de adamakıllı. "Your Majesty" deyiminin görkemli etkisi olmasa, belki fedaileri kabullenebilecekti; yalnızca İngilizce konuşuyordu ve züppelik olsun diye de Arapça birkaç tane iyice pis argo deyim, iki üç Filistinli arabacı küfürü öğrenmişti ama Ürdün Kraliçesi önünde reverans yapması devrimlerden daha çok esriticiydi, hele bu devrimler baldırı çıplakların başkaldırısı şeklinde yeraltından çıkmışsa. Yeğenine FKÖ'ye girişinden ölümüne kadar altı ayda bir banyo küvetini kullanması için izin vermişti.

Üniversite eğitimi Ebu Ömer'in imdadına yetişiyordu ama o, kendisini rahatlatabilecek böyle bir destekten yararlanmıyor, bunun yerine bu yaşamı ve devrimi onun için gerçekdışı kılan yeni bir kararsızlık içinde tedirgin oluyordu.

Kimi tahtakuruları ağaç dallarında göze görünmezler. Çocukken,

dalgınlıkla elimi yeşil ya da boz, odun rengi küçük bir böceğin üstüne koymuş, yalnızca çıkan kokudan bir tahtakurusunu ezmiş olduğumu anlamıştım; bu böceğin başlıca korunma yolları şunlardı: Ansızın, hiç kıpırdamadan öylece kalması; renginin dalın rengiyle şaşılacak derecede karışması; nihayet, belki de yaptığı en son kötülük olarak, elimden yayılan o osuruk kokusu.

Bir genç fedai ikinci kez bize şu olayı anlattı: Ürdün zırhlı araçları kışlalarından çıktıklarında, tutsak olmamak için, ağır yaralı taklidi yaparak hastaların arasına karışmayı düşünüp hastaneye sığınmış, çünkü tanklar hastaneye doğru yönelmişlermiş. Askerler geçerken herkesin üstüne ateş ediyorlarmış. Söylendiğine göre, hasta, yaralı, hastabakıcı, doktor, otuz kırk kişiyi hastanede sığındıkları bir holde vurmuşlar; hepsi ölmüş. Olayı ikinci kez anlatan fedai daha önce anlattığı gibi, ilk yaylım ateşinde, hemen yere yatıp tüfeğini yanına koymuş. Ölü taklidi yapmış, işi uyuşmaya, belki taze kan kokusu ve ölüler içinde kısa süreli bir uykuya dalmaya kadar götürmüş. Gerçeği mi söylüyordu?

Yaşlı bir Filistinli kadın bana şöyle demişti: "Saniyenin binde biri kadar bir süre tehlikeli olmuş olmak, saniyeninin binde birinin binde biri kadar bir süre güzel olmuş olmak, evet, böyle olmuş olmak ya da mutlu ya da herhangi bir şey olmuş olmak, sonra da dinlenmek; daha ne istersiniz ki? Oslo'da birkaç dakika mı kaldık? Belki? Norveç'i on altı yıl işgal altında tutsak, dünyayı dondururduk. Ama biz mantıklı davrandık. Ve yalnızca birkaç saniye tehlikeli olduk."

Bizim fedai uyandığında gece olmuş, ilk kez anlattığında da böyle demişti. Sonra salonda bir gürültü duyulmuş. Üzerinde bir ağırlık hissederek, bir süre bir ölü yığınının altında uyuduğunu anlamış. Gözlerini açma cesaretini göstermiş. Bedevi askerler marifetlerinin sonucunu pek seyretmiyor, rahat rahat sigara içiyorlarmış. Bu fedai acaba o sözünü ettiğim tahtakurusu kadar kurnaz davranmış mıydı? Berbat bir kaşınmaya ya da bir ayağındaki karıncalanmaya karşın, kendisine küçük bir yaprak ya da ağaç kabuğu görüntüsü veren tahtakurusu gibi ani ve tam bir kımıltısızlığı becerdiğine göre, tek savunma olarak bedenine bir kadavra görüntüsü, bir odun sertliği vermek gibi bir yetenek göstermiş miydi? Öyle ki bu görüntü ve sertlik insanı, uzaklaştırır, çünkü az sonra pis bir koku yayılmaya başlayacaktır. Siperlerle pekiştirilmiş bir kamptan daha etkili tüm bu korunmalar sayesinde, fedai kendisini kurşun işlemez mi hissediyordu?

Tüfeği hep yanında olan bizim fedai nişan alıp bir Bedeviye ateş et-

miş, Bedevi de hemen ölmüş. Arkadaşları nereden ateş edildiğini anlayamamışlar, fedai de kadavraları siper alarak, ürkmüş ama tetikte olan Bedevilerden birkaçını daha öldürmüş.

– Toplam beş ölü.

Ebu Ömer bana baktı, düşünceli bir hal alıp kaşlarını çatmıştı.

– Beş ölü ha? Dün bize dört ölü demişti. – Hesap hatası Kissinger'ın bu eski öğrencisini şaşırtmıştı.

Fransızca yanıt verdim:

– Genç o. Bu onun ilk serüveni. Bunu sık sık anlatıyor. Pek doğal olarak da av listesine yeni ayrıntılar, yeni askerler ekliyor. Hep aynı şeyleri anlatırken uyuklamamak için öyküsüne daha parlak bir ışık tutuyor. Avcılar ve balıkçılar çok yaparlar bunu. Hatta Fransız olanları bile. Fedai, daha önce söylediğine göre bir sürü ölünün altına gizlendiği gibi, ayrıntıların altına da gizleniyor.

Ebu Ömer, bunu iyice gördüm, uyuklayan ama gece olduğunu görmek için de bir gözünü açık tutan fedainin öyküsünden çok, belirgin bir şekilde benim açıklamamdan kuşkulandı. Fedai bize kaygı duymadan hastaneden çıktığını söyledi. O gece sayesinde o günü anlatıyorum size. Ebu Ömer öteki öykülere olduğu gibi buna da inanmış gibi yaptı ve keyiflendi. Fedailer hiçbir zaman acımasız savaşçı olmadılar; bir tür güleç serinkanlılık ve kibarlık böyle olmalarını engelliyordu. Ebu Ömer de bir an bile acımasız savaşçı olmadı ama yine de çok duygulu bir erkeğin, hele bir entelektüelse, yalnızca kadınlara ait olmasından kaygı duyduğu duyarlılığı, yapmacıklı bir sertlik maskesi altında gizlemeye çalışıp çalışmadığını merak ediyorum. Bu fırsatı bir daha bulamayacağım için, burada, bir deyimi kullanacağım: Tiyatro oyuncuları fazlasıyla yetenekli arkadaşları hakkında "çok ağır çekiyor" derler.

İnsanların belleklerinde kalan şey, belleklerinden sildikleri, kendiliğinden silinendir –nesnedir, bahanedir, fırsattır, durumdur– çünkü, yüksek sesle ya da kendi kendinize *cüzamlıya öpücük* dediğinizde, kimin ve neyin övünce ya da başarıya, her durumda belleğin belirli bir sarsılmasına neden olduğunu söylemek güçtür. Başında yüzünü örtüp gözlerini açık bırakan kukuletasıyla bir cüzamlı El Cid'den kaçmaya bakmaktadır şimdiden. Aynı şekilde, kibarlık olsun diye, bir ölü, Antigone'nin karşısında, yaralı kurtarıcısının, umutsuz cankurtaranın, kurt köpeği Hitler'in karşısında silinir gider; ne diyorum ben, hayvan Hitler'in karşısında, adamın eliyle ya da sırf serçeparmağıyla şöyle bir dokunmasıyla gözden kaybolur ama, gözden kaybolduğunda, geriye yal-

nızca sonsuza dek görünür olan okşama, yani neredeyse dayanaksız ruh yüceliği, sayesinde bu ruh yüceliğinin hep canlı olacağı kanıtı kalır. Filistin devrimine gelince, çok hafif, saçma, kahramanlara özgü olup iki ya da üç kuşak tarafından anımsanacak birkaç ayrıntının zaten çok kısa bir süre yaşaması için yığınla kadavra yok edilmiş ya da kolları, bacakları oraya buraya dağılmıştı. Avcunun içine iki dirhem bıraktığım dilenci hakkında hiçbir şey bilemezsiniz, ne adını ne geçmişini ne geleceğini bilebilirsiniz. El Cid hakkındaysa ancak cüzamlıyı öptüğünü biliyoruz – birkaç yüzyıl boyunca hiç unutulmamış bir tragedya dışında... peki bunun dışında ne biliyoruz? Yahudileri yaktığı ya da yaktırdığı ve bir Alman çoban köpeğini okşadığı dışında Hitler hakkında ne biliyoruz? Bu sabahki dilenci ile ilgili olarak iki dirhem dışında her şeyi unuttum. Bir Yunanlı çobanın baldırlarını ısıran bir Alman çoban köpeğinin burada işi ne? Kuşkusuz anlatımın altından bir başka anlatı bitiyor ve gün yüzüne çıkmak istiyor. İki üç hastanede hâlâ cüzamlılar tedavi ediliyor ama gerçekten tedavi ediliyorlar mı? Uzmanlar, geleceğin El Cid'leri benimsensin ve kahramanlıkla Hıristiyan iyilikseverliğinin bu Arap'a neye mal olduğu bilinsin diye belki virüs aşılıyorlar. Başka birine bulaşan cüzam sayesinde adam unutulmaya meydan okudu.

II
Anilar

Daha önce Filistin devriminin şöyle uydurma bir formülle özetlenebileceğini kabul etmiştim: *Saniyenin binde biri kadar bir süre tehlikeli olmuş olmak.*

Dera'dan karayoluyla gelip Amman'a ilk kez girerken kendimi sabahın pembe sisi içinde Harun Reşid döneminde 800 yılına doğru Bağdat'a giriyormuş gibi hissettim; bu sırada 1920 yıllarına doğru gerçekten Saint-Ouen'da ya da bu semtlerde dolaşıyormuşum gibi inatçı bir gerçeklik duygusu da vardı hep içimde. Filistinliler Amman'ın en yüksek noktası olan Eşrefiye'de idiler, böylesine yüksek, onlar için erişilmesi çok güç olan bu noktadan, sanki Everest Dağı'nın karlı tepelerinde tırmıkları ve parmaklarının uçları donmuşçasına eğlenceli bir şekil-

de söz ediyorlardı. Oysa Eşrefiye çevresindeki evlerin moloz taşından yapılmış duvarları kimi zaman yıkılmış, biraz yanmış ama hiçbir zaman kana bulanmamıştı, kısacası bir Avrupa başkentinin banliyösünde olduğu gibi vasattı. Sonsuz, evrensel Arap-sömürge üslubundaki büyük cami üç yüz kırk çeşit mermerden yapılmıştı.

Kamplardan birinde birkaç gün yaşayınca kamp yaşamının ne olduğunu görebildim. Eğlenceler oluyor muydu? Bekaa Kampı'nda her yere su getirmek üzere gelip haftalarca kalan su borusu tesisatçılarını ve borularını şarkılarla, danslarla, gerçek mermi atışlarıyla karşılıyorlardı. 1970 kışında bir aile su istediğinde kadınlar, kızlar, kampın tek musluğunun önünde kuyruk oluşturuyorlar, her biri sırayla, dış yüzlerinde değişik birer Miki Fare resmi bulunan yeşil, kırmızı, sarı plastik iki kovayı dolduruyordu.

Tüm öteki Müslüman ülkelerde, birçok yoksul köyde su bir tek musluktan akar ve kadınlar, evli olanları, olmayanları, keyif içinde bu bakır musluklu çeşmeye giderler, çünkü orada birbirlerine hakaret edebilirler, laf dokundurabilirler, açık saçık sözler söyleyebilirler. Her kadın kovasını boş ya da dolu olarak yanına koyar, kocasının tüm gece boyunca evde olmadığını bahane edip uzun uzadıya yakınır, sonra ansızın susar ve elleri kalçalarında, öteki kadınların gülmelerini ya da öfkelenip bağırmalarını bekler. Filistinli kadınlar aslında her zaman sessiz, bir söz söyleyemeyecek ya da bir söz söyleme isteği bile duyamayacak kadar çökmüş idiler. Kovayı kulpundan tutup taşımak son derece şaşmaz, son derece kesin bir işti, çünkü günde üç dört kez olmak üzere, yılın üç yüz altmış beş günü yineleniyordu. Her damla suyun ağırlığını tartan kol uygun duruşu alıyordu. Ayda yalnızca bir eğlenceye izin vardı: Amman'dan gelip bir atın çektiği arabasıyla plastik kap kacak satan Ürdünlü geçerken, kadınlar, kimi zaman da erkekler –kim bilir nasıl bir mutluluk duyarak– çok uzun bir kararsızlık geçirip, çiğ yeşil, şişe yeşili, kiremit kırmızısı, nar kırmızısı, kömür karası renklerini, neredeyse şehvet uyandıran bir nar kırmızısının yanında bir, iki, üç, dört, beş on farklı maviyi seçiyorlardı ve her kovanın bir yüzünde her zaman bir Miki Fare resmi vardı. Yan yana dizilmiş kovaların yanında da su sesi duyuluyordu. Hepsi bu kadardı. Kampın oyalandığı şeylerden biri de buydu.

Yukarıda "her kadın kovasını yanına koyar..." dedim, ama her kadın kocasını tefe koymak için, eskiden pınara gidildiği gibi çeşmeye gidiyordu, demek istemedim; bunu Filistinli kadınların ağırbaşlılığını

daha iyi belirtmek için yazıyorum; çünkü kocaları geri dönecektir. Belki...

Yazdıklarımı yeniden okurken saçların tümünü gizleyen ya da birkaç telini gösteren başörtüsünden söz etmeyi unuttuğumu fark ettim.

İkinci düzeltme: Kamplardaki her kadının ünlü Filistin entarilerini ya da az bulunmaları Büyük Ailelerin hanımlarını gitgide daha çok umutsuzluğa düşüren yastıkları işlemek için ne vakti ne de isteği var. Erkek öldüğünde kadın eline iğne değil tüfek alacaktır. Elveda yastıklar, şimdi makine işlemeleri dönemi.

Salt'ı Ürdün Irmağı yakınındaki fedai üssüne bağlayan, bugün asfalt olan küçük yol, doruğunda beyaz bir villa bulunan bir tepenin yanından geçiyordu; kesik koni şeklindeki bu tepenin yoldan bile dikkati çeken yanı İngiliz çimine benzeyen biçilmiş çimle kaplı olması ve bu yeşil yüzeyde, dolayısıyla, tepenin tüm bir yamacında, villadan yola kadar, gümüş rengi uzun halkalar halindeki tel örgü tomarlarının her zaman orada bulunmasıydı. Yoldan koruma duvarına kadar da başka tel örgü tomarları yığılmıştı. Kulübelerde değil de açıkta nöbet tutan Bedevi askerleri, yola doğru çevirdikleri, kuşkusuz dolu, mermileri namluya sürülmüş tüfekleriyle ayakta duruyorlardı. Arkalarındaki tel örgüler, Saika'nın İrbid'deki askerleri ile ilgili olarak söylediğim gibi, omza düşen saç lülelerinin hoşluğuna sahipti; başka nöbetçiler de tetikteydi ve bir at arabası, bir otomobil, bir köylü erkek ya da kadın geçerken kıpırdamaya başlıyorlardı. Villayı çevreleyen duvar, yarıkları ya da mazgal delikleri ile, yarı ağır bir silaha, bir makineli tüfeğe ya da ünlü bir katyuşkaya yolda ve karşıdaki arazide çok geniş atış alanı sunan bir kazamata benziyordu. Villanın kendisi de, bu karmakarışık yığının gerisinde, görünmez oluyordu. Belki sevimli bir yapıydı, kim bilir? Hafta sonlarında Ürdün polis şefi burada kalıyordu. Burası fedailerin üssüne yakın olduğu için mi üssün şefi Doktor Mahcub'un birtakım önlemler almasına neden olmuştu? Bu küçük Malicub üssüne karanlık bastırdığında ulaştık. Doktor Mahcub Nebile'yi odada görür görmez sanki alnının ortasına bir taş yemiş gibi oldu. Sanıyorum kızardı da. Çok esmer, çölün rüzgârları ve güneş yüzünden derisi meşin gibi olmuş, atletik omuzlu, uzun boylu, dağcı değneği gibi içine demir geçirilmiş bastonunun üstüne eğilip hafifçe kambur duran otuz yedi yaşındaki bu adam belki ömründe ilk kez kızarıyordu. Nebile çok güzeldi. Elli yaşında belki o zamankinden daha güzeldir. 1982 yazının üç ayı boyunca sürmüş olan Beyrut kuşatması sırasında bombalar altında

Lübnan'da koruyucu hekimlik servisi başhekimiydi. Nebile dışında. Doktor Mahcub'un bize uzattığı eli sıkıık ama Nebile, belli bir tatlılıkla beni önceden uyardı: Doğal olarak meydana gelecek olayların beni şaşırtmaması gerektiğini söyledi. İçimi rahat ettirmek istiyordu. Yan yana oturuyorduk.

– Beni iyi dinle, anlayamazsın, çünkü Fransızsın.

On dört yıl geçti aradan, ne bu kadın korkusunu ne de Mahcub'un karakterini hâlâ anlayabilmiş değilim. Karar verdi Mahcub. Biraz bir şeyler yedikten sonra, Nebile hemen geldiğimiz Salt'a geri gönderilecekti. Çok karanlık bir gece çökmüştü. Nebile giderken ona baktığımda, İphigenia'nın, Mata-Hari'nin gittiğini görür gibi oldum. Bu iki kadın da, güzellikten çok buyruğa boyun eğen hoş bir adam, ölüm cezasının tek ceza, geriye kalan son eylem olduğunu söylediğinde ölüme gittiler. Nebile iki silahlı fedai arasında dışarıya çıktı.

O da doktordu ama Müslümandı, dolayısıyla uysaldı –etimolojik açıdan–; Mahcub'un değil, yalnız bir kadının (burada yalnız ne anlama geliyor?) askerler arasında uyumaması gerektiğini söyleyen yasanın acımasızlığını belki benden daha az hissediyordu; oysa tehlike onu değil, onun yanında bir uçurumun kenarındaki gibi uyuyacak askerleri bekliyordu.

Nebile iki silahlı asker arasında daha mı az yalnızdı? Bu iki adam arasında tutsak değildi ama üçü gecenin tutsağı idi; karanlıkta kimse görünmez değildi, nöbetçiler, fedailer ve Bedeviler gidip geliyorlardı. Yolun o kale-villanın aşağısından geçen bölümü adamakıllı aydınlatılmış ve nöbetçilerce tutulmuştu. Bu nöbetçilerin, nöbetçilik adları kadın adları olsa da, bir bakışta karşı cinse ait oldukları anlaşılıyordu. Bu yolda silahlı askerlerin korumasında olan arabalar vardı, o askerleri de görünmez Filistinli nöbetçiler bakışları ve silahlarıyla kollayıp izlemekteydiler. Nebile yalnızdı.

– Bir kadının geceyi bir üste geçirdiğini hiç kimse bilmemelidir, dedi Mahcub oldukça yüksek sesle ve benim de anlayabilmem için Fransızca olarak.

İki saat sonra o iki fedai geri geldi. Nebile geceyi Salt'ta dişçi olan bir kadının evinde geçirecekti.

– Bir Filistinli kadının evinde mi?

– Bunun pek önemi yok, kadın olması yeterli diye yanıtladı sorumu Mahcub. Yarın sabah onu almaya gideceğiz.

Nebile geldi, gülümsemiyordu ama açıkça kin besleyen bir hali de

yoktu; doğrudan doğruya Mahcub'un yanına gitmek istemişti; Mahcub da ona gülümseyerek ve hayli tatlılıkla elini uzattı. Bu tatlılığı dün akşam onun sert ve yanık yüzünde görmemiştim ama onu yeniden gördüğüm her seferde aynı tatlılığı bulacaktım, hatta bu tümceyi yazarken onu anımsadığımda bile.

– Genç fedailere Filistinli bir kadın doktorun, geceleyin Salt yollarında gitmek tehlikeli olduğundan burada uyuması gerektiğini anlatmak güç mü olurdu?

– Anlayışla karşılarlardı. Halk ve Filistin burjuva tabakası bunu kabul ederdi. Bedeviler olayı duymuş olsalardı, haber yayılır ve genelev sözcüğü kullanılırdı. Nebile bunu biliyordu.

1984'te çöle yakın kimi Ürdün kabileleri, adına karşın (Mahcub, gizli demek) onu hâlâ anımsarlar. Doktordu. Mısır hapishanelerinden gelmişti; uzun boylu, yakışıklı, sağlam görünüşlü idi; oysa bedeni hastaydı; bir de efsanesi vardı. Çölde birkaç adamla birlikte hastalara şifa verici, üfürükçü sıfatıyla dolaşmış, Filistinlilerle gizli anlaşmalar yaparak, büyük kabileler tarafından en zayıf kabilelere kabul ettirilmiş ittifakları bozmaya kalkışmış, bu zayıf kabileleri Hüseyin'in egemenliğini gizlice reddetmeye teşvik etmişti. Başarılı olup olmadığı kesin değil. Kabileler Peygamber sülalesinden gelen adama söz vermişlerdi. Kendi topraklarından kovulmuş, fazlasıyla barışçı, fazlasıyla bahçelerine düşkün Filistinlileri küçük görüyorlardı. Mahcub çok sıkıntı yaşamış, ama şansı yaver gitmişti. Bir kabile reisinin oğlu hastalanmış, Mahcub hastalığa çok iyi bir tanı koymuş ve tedavi edip çocuğu kurtarmıştı. Baba da minnettarlığını göstermek için çöl polisi tarafından aranmakta olan Mahcub'u ve adamlarını kurtarmış; Doktor Mahcub'u evinde gizlemiş, o da gizli bir üsse ulaşabilmişti. Bunlar efsanenin ana hatları, belki de başlangıcı. Bu efsaneye daha sonra başka efsaneler, ilki birkaç antibiyotik hapı sayesinde gerçekleşmiş olan başka mucizeler gelip eklendi. Hem de tam zamanında. Yetenekli ve monarşiye bağlı olan askeri doktorlar kabileler içinde mucizevi, aslında önemsiz iyileşmeler sağlıyorlardı. Çöl ise penisilinle besleniyordu.

Salt'tan ayrılıp Aclun'a geldik; burada 1970 Ekim'inden 1971 Mayıs'ına kadar kaldım. Mahcub, bir başka Filistinli ve ben, toprağın altında, ağaçların altına kazılmış bir tür sığınak-inin içinde uyuyorduk. Herkes devrimci olduğu için, yazılı olmayan ama tümüyle uyulan bir yasaya göre, gözkapaklarını indirmek herkesin kendi bedenine ve baş-

kalarının bedenine karşı bir tür saygı gereğiydi, içlerinden hiçbiri diğerlerini görmemeliydi. Edep denen şey bu muydu acaba?

Mahcub bana Aclun çevresinde karakoldan karakola dolaştığımız bir gece gezintisi sırasında kâğıt oyunlarının yasaklanmasından söz etmişti; böylece, bir kötülüğün önlendiğini anımsatıyordu. Aynı şekilde, Nebile'yi, erkekten çok düşmanla dolu bir gecede tehlikeye atmakla, kâğıt oyunları konusunda olduğu gibi, mantıksız davranıyordu.

– Düşman her üssün güneş batar batmaz bir kumarhaneye döndüğü söylentisini yayacaktır. Hem kâğıt oyunları, *nedendir bilmem*, kimi zaman bıçaklı, kanlı kavgalara neden oluyor.

Filistin halkının erkek ve kadınlarının neredeyse tümünün davranışları beni hayran bıraksa da, sorumlular can sıkıcı idiler. En kurnaz olanları, kendilerini, ne mermere ne de avizelere gereksinimi olan bir şatafatla kuşatmayı becermişlerdi; öyle bir şatafat ki amacı, sorumluya ulaştıran yolları adamakıllı uzatmaktı; çok basit bir sorunu iki dakika düşünüp on sözcükle çözecek biriyle görüşmeden önce ille de sorunun kendilerine anlatılmasını isteyen nöbetçilere her şeyi anlatmak gerekiyordu.

– Bekle. Bakacağım.

Nöbetçi acele etmeden gidiyor, sonra geri geliyordu.

– Beni izle.

Çok hoş, güler yüzlü, şakacı, sıradan bir fedainin birkaç saat içinde ve birkaç saatliğine nasıl değiştiğini görmek olanağınız vardı. Daha dün kendisinden daha çevik kuşları taşlarla öldürmeye çalışan bir çocuk iken, bugün kokladıktan sonra bana vermek için bir çiçeği koparıyordu, çünkü nöbetteydi, önümde bir ölünün yürümesi gerektiği gibi yürüyordu, belki de reklamlarda kullanılan "Tahta Adam"ın yürüyüşüydü bu.

Daha sonra ikinci bir sorumlu görüyordum; adam her şeyden önce sorunun tüm açıklığıyla anlatılmasını istiyordu ama sonuca bağlamak için hiçbir yetkisi yoktu. Daha sonra da beni bir üçüncüye, bir dördüncüye yönlendiriyor, bu sırada sanki kaz oyununda olduğu gibi birçok haneli bir yol izliyordu; sonunda kendimi aranan sorumlunun karşısında buluyordum; adam sahra telefonuyla konuşuyordu. Görünmeyen'e Kişi'ye ne diyordu acaba?

– İnşallah... ama, inan olsun, yarın diş ağrısı diye bir şeyi kalmayacak. İnşallah... hayır, kaygılanmana hiç gerek yok, bulaşıcı değil ki bu, yani, öyle olmadığını sanıyorum... elbette... İnşallah.

Sorumlu ahizeyi bırakıyordu:

– Ah, beklemiyordum seni. İyi misin? Fransa'dan gelen haberler iyi mi? *Le Figaro*'da bizden söz ediliyor mu?

– İstiyordum ki...

– Kahve mi, çay mı?

(Askere: "İki kahve getir. Jean'la konuşacak çok şeyimiz var.")

– Dinle, çocuklar belki de eğlenmek için eczaneden hap çalıyorlar. Kimi haplar tehlikeli. Onları engellemek için bir nöbetçi koymalı...

– Çocukları eğlenmekten alıkoymak kolay değil.

– Yüksek dozlarda alındığında haplar çoğu zaman öldürücü oluyorlar. Dolapları kilitliyorum ama geceleri açıyorlar, hatta gündüzleri bile. Bir fedai görevlendir.

Sorumlu bir kâğıt alıp buyruğu yazıyor, kâğıdı bir nöbetçiye veriyordu. Eczaneye geldiğimde, kapıda çoktan bir fedai nöbetteydi. Sorumluya ulaşmak için kırk beş dakikadan biraz fazla zaman geçirmiş, ama yanında iki dakika kalmıştım.

En tehlikeli olanları, önceden kestirilemez engellerle, pusularla dolu tehlikeli bir güzergâhı ayarlayanlar değil, belirgin ama sert tümcelerinin ayaklarınıza dolandığı dogmaları akıllarından çıkarmayanlardır. Bunların içinde en korkulacak olanı kuşkusuz Thalami idi; sanırım beni tam bir Marksist-Leninist yapmayı aklına koymuştu. Kuran'ın sureleri, ayetleri vardır tüm olaylarla ilgili; Davut Thalami Lenin'den her ana uygun bir alıntı yapıyordu. Bunu yapan tek kişi de değildi. Buraya yeni geldiğim sıralarda kendi kendime devrimcilerin ne de olsa genç olduklarını söyledim. Kendini çok yüksek gören bir yumurcak ansızın Almanca bir tümceyi alıntılamıştı.

– Neydi bu?

– Lukács'tan bir tümce. Bana nasıl bir yanıt verebilirsin?

Can sıkıcı olanlar gerçekten adamakıllı can sıkıcıydılar. Mahcub bana bir genç kız kadar nazik ama bir genç kızdan daha az kötülüğe eğilimli gibi görünüyordu.

1982 Eylül'ündeki Sabra ve Şatila katliamından sonra kimi Filistinliler benden anılarımı yazmamı istediler. Bir sorun altı ay kafamı kurcalayıp durdu, beni kararsız bıraktı: Viyana'da bulunduğum sırada Arafat'ın Trablusşam'daki ve hatta FKÖ'nün içindeki durumu; başka

Filistinlilerin de böyle bir yayını beklediklerini saptadım.

– Gördüklerini, duyduklarını tam olarak söyle. Bizimle neden bu kadar uzun süre kaldığını anlatmaya çalış. Neden geldiğini –istersen rastlantıya bağlı diyelim–, sekiz gün kalmak üzere gelip de neden iki yıl kaldığını yaz. 1983 Ağustos'unda yazmaya başladım, tümüyle 70' li yıllara geri gitmiştim, anılarımın 1983'e kadar uzandığını görüyordum. Anlattığım olaylara katılan ya da bunlara tanık olan çok sayıda insanın da yardımıyla belleğime yüklendim. İşte o zaman artık Fransa'da olmamanın verdiği saflık duygusunu yaşadım. Fransa uzaktaydı ve çok daralmıştı. Fedailerin en ufak serçeparmağı bile tüm Avrupa'dan daha çok yer işgal ediyordu ve Fransa ilk gençliğimin uzak bir anısı olmuştu.

Eğer Bâle Kongresi, Arjantin'i ve Uganda'yı düşündükten sonra, Filistin'i mekân edinme önerisini sonunda kabul etmişse, bu seçimin ilahi nedenlerle yapıldığından hiç emin değilim. Ne de olsa, Yahudilerin "Vaat Edilmiş Toprak" dediği yer önce Kalde'den yayan gelmiş bir serseriye, Mısır'dan gelmiş bir başkasına ait olmuştu, ama "Kutsal Toprak" denilen ülke Yeni Ahit'te anlatılan olaylarla ünlüdür. Yahudilerin bu ülkeyi sevmekten çok ondan nefret etmeleri gerekirdi. Bu ülke sonradan onların en kötü düşmanları olan insanları, başta da Aziz Paulus'u doğurdu. Aziz Paulus ve İsa olmasaydı Kudüs'ü, Nasıra'yı, marangozu, Beytüllahim'i, Taberiye'yi kim anımsardı? Tün İncil'ler yalnızca bu yerlerden söz ederler.

– Protestan İngilizler bu aynı ülkeyi Eski Ahit'ten tanıyorlardı.

– Hiç içine saman doldurulmuş ölü hayvan gördünüz mü? Eski Ahit'te coğrafyanın içine saman doldurulmuştur. Tarih'i, Yahudi hikâyelerini biliyoruz ama doğa ender olarak bir rol oynuyor burada. Sürgünler dışında: Ninova'yı, Ur'u, Mısır'ı, Sina'yı anımsıyoruz; bunlar asla Taberiye gölü, hatta Golgotha kadar uzun ömürlü olmadılar.

Kahvede rastladığım Mustafa Bey bana İngiltere'ye karşı duyduğu nefretten öyle güzel bir dille söz etti ki acaba fazla katı bir genç olarak kapakları açık kasalardaki altınlara dokunmaya cesaret edememenin düş kırıklığını mı anımsıyor diye kendi kendime sordum. Türk ordusu-

nun onca subayının gözü önündeki onca servet el değiştirebildi! Bugün onların bunu tek reddetme nedeni çok yüksek bir ahlâk anlayışıymış gibi görünüyor. Mustafa Bey beni her gördüğünde benimle öyle eski sözcükler kullanarak konuştu ki sanki Osmanlı İmparatorluğu sperm ve kanla kaplı masalsı, ışıl ışıl bölgelerde geriye çekiliyordu. Kısacası, romancıların anlattıkları gibi bir Osmanlı İmparatorluğu söz konusuydu, ancak bana gerçeğe benzer gibi görünen şu ayrıntı da vardı: O güzel köle kadınlar, kalçalarına, göğüslerine halifelerin hayran oldukları iriyarı kadınlara dönüşmüşlerdi; ama mücevherlerle kaplanacak ten yüzeyleri o kadar genişti ki yeni gözdenin tenini süslemek için bir gece önceki gözdenin mücevherlerini geri almak gerekiyordu.

– Bu bir çıngırak sesi sorunuydu, dedi Mustafa Bey.

Ömer, bu açıklamayı gülerek kendisine aktardığımda bana dedi ki:

– Görüyorsun, İngilizlerin kasalarındaki altınların sesi adamın kulaklarında kalmış, bu sesten ancak kulak zarlarını patlatarak kurtulacak.

Suriyelileri gizlice kâğıt oynarlarken gördüğümde oyunlarına, Çark'a özellikle de Kılıçlar'a, kısacası tüm oyuna hayran kaldım. Aclun'daki İspanyolvari çardakların altında olduğu gibi Şam'da da çardak altında kâğıt oyunu oynarken oyuncuların kâğıt destesini, kendilerine özgü, uzunlamasına bir bükme biçimi vardı; öyle ki bükülmekle oluşan tümseğin üstüne atılan kâğıt biraz dengesi bozulup bir sahile çekilen bir kayık gibi yana yatıyordu; kısacası, tüm kâğıtlar, atılır atılmaz, kimi zaman kendini sunan dişi –figür "karo valesi" olduğunda– ya da onu kesen erkek "–sinek kızı"yla– oluyordu. Kâğıt destesini böyle bükme biçimi –bunu yazarken bile– bana biraz erotik gibi görülnüyordu, bir tür pantolonunun önü açık bir erkek gibiydi, briç oyunu için getirilmiş temiz ve yeni bir deste kâğıdın tersine.

Kâğıt oyunlarıyla ilgili olarak neredeyse bir gerekçe olarak söylenmiş bu *nedendir bilmem* sözü, acaba Mahcub Nebile'nin, iskambil kâğıtlarının varlığıyla daha tehlikeli hale gelen varlığından kendi adına çekinmemiş miydi diye düşünmeye zorladı beni (Mahcub bir yüz karşısında şaşırıp büyük bir güçsüzlük hissederek düşünemez olmuştu). Eğer bu doğruysa, bu çok güzel kadınla kâğıt oyunları arasında belki de var olan bağlantıyı ben göremiyorum, hayır, hiçbir bağlantı yok şunun dışında (ama bu da benim için öyle kişisel bir şey ki yarı üstü kapalı olarak söyleyeceğim): Manon Lescaut, Chevalier des Grieux'ye kavuşmak üzere le Havre de Grâce'a giderken Paris'te hayatını kâğıt

oyunlarında hile yaparak kazanan, sevdiği bir erkek kardeşini bırakıyordu.

Her şey: Yer, Manon, Gizli Mahcub, Hileci, Kız, Papazlar, Oğlanlar, Kılıçlar, her şey, herkes, hâlâ içimde, yalnızca benim içimde dolaşıp duruyor, Mahcub'un kendisi bu salgından paçayı kurtarıyor. Herkes başkalarından doğar ya da dahası herkes, aynı zamanda hem kendisinin hem de başkalarının ikizi ya da yedeğidir; oysa bir tek Nebile hep pırıl pırıl, hep duru. İslam tanrıbilimcilerinin açıklamış olabilecekleri bir kavga beni tedirgin ediyor: Bu derece yalnız bir Tanrı (adı da öyle, Tek, Bir) rastlantıyla bir arada var olabilir mi? Yoksa rastlantı denen şey Tanrı tarafından mı istenmiştir ve kâğıt oyunlarının sonucu Tanrının imzasını mı taşıyor?

Yalnız olduğumuz bir akşam Mahcub her zamanki gibi sevecenliğe yakın büyük bir tatlılıkla gülümsedi. Bana bir Gitane* uzattı. Arap Emirlikleri'nin hibe ettikleri sarı tütünden yapılan sigaraları sevmiyordu.

– Sekiz yaşında küçük bir kıza âşık olmuştum, hem de deli gibi.

Bunu söylemenin zamanını önceden saptadığını sanmıyordum. Belki bu fırsattan yararlanmak istemişti.

– Onu görmek için dolambaçlı yollarda kilometrelerce gidiyordum. Onu hiç incitmedim ama o beni çok incitti.

– Nasıl yani?

– Örneğin, armağanlarımı kabul etmeyerek. Surat asarak. Sanırım gücünün farkındaydı. Beni incitmek onun için bir oyun olmuştu.

– Sekiz yaşında mı?

– Kimi zaman kırk yaşında bir kadın gibi davranıyordu. Köyü Kahire'den oldukça uzaktı. Onu görmek, yalnızca görmek için bu yolculuğu yaptığını biliyordu.

– Peki bu sürdü mü?

– Dokuz yaşına ve on yaşına, on bir yaşına geldi. On iki yaşında, artık kadın olmuştu. Bir daha da beni ilgilendirmedi.

– Kurtulmuşsunuz.

– Hayır, onu sevdiğim zamanlar acı çekiyordum ama öyle de mutluydum ki!

Sanki aramızda daha büyük bir mesafe oluşmuşçasına sessiz kaldık. Ya da bu mesafe küçülmüştü; ama sanmıyorum çünkü öyle bir du-

* Kara tütünden yapılma bir Fransız sigarası. (ç.n.)

rum beni tedirgin ederdi; ne olursa olsun, aramızda bir mesafe olduğunun farkındaydım.

– Üzülmeyin, dedi üstüne oturduğumuz tümsekten kalkıp uzaklaşırken.

Sigaramı sonuna kadar içmek için orada kaldım. Acaba bu adam neden bugün bunu bana anlattı diye kendi kendime sordum.

– Jean, o kilisenin adını unuttum ama sanıyorum Çiçeklerin Meryem Anası değildi.

Fransızca yayımlanan Lübnan gazetesi *L'Orient le Jour*, Vaftizci Yahya'nın* yaşamış olduğu Ürdün Irmağı kıyılarında El Fetih'le birlikte olmamı alaya almıştı ama bu konuda en doğrudan yorumu bana bir gün Ferrac yaptı:

– Önemli olan, senin bizimle birlikte bulunman.

Fedailerin kafasını meşgul eden tek bir şey var diye düşündüm: Acaba şenlik nasıl sona erecekti. Çünkü bu Filistin devrimi Ürdün Irmağı'nın doğu kıyılarında süren bir şenlikti.

Dokuz ay süren bir şenlik. Eğer biri 1968 Mayıs'ında Paris'in kurtuluşunu yaşadıysa, gördüklerine bedensel zarafeti, herkesin birbirine gösterdiği inceliği de buna eklesin ama özellikle bir kıyaslama yapsın, çünkü fedailer silahlı idiler. Mart ayında, geldiğini duymamıştım ama Mahcub oradaydı. Hâlâ bana öyle geliyor ki varlığı bir tür içsel sessizlik olduğu için sesimi alçaltmıştım; gelişi o derece saygı uyandırıcıydı. Ona bu kadar prestij kazandıran belki Saint-Just'ü anımsatan bu ahlâksal tutumuydu, öyle ki ondan söz ederken Azizlerin Yaşam Öyküleri kitabına ek bir sayfa yazdığımdan eminim.

– Tomurcukları gördünüz mü?

– Geciktiler çıkmakta ama çıktılar işte. Henüz yapış yapışlar, dalları salladığında her yanımı polen kaplıyor. Badem ağacı çiçekleri yakında açacaklar, yapraklar da öyle.

– Güneş daha çok ısıtıyor, fedailer de daha neşeli; mart ve nisan oldukça kolay geçen iki ay. Bu ayları atlatırsak, o zamana kadar dayanırsak, devrim başarıya ulaştı demektir.

* Yahya'nın Fransızcası Jean'dır. (ç.n.)

– Küçük üslerde Aclun'a giden orman içindeki yol boyunca düzen bana zayıf gibi göründü.

– Sanmıyorum. Dayanacaklardır. Taktik beni ilgilendirmiyor ama sorumlu arkadaşlar güveniyorlar.

– Siz Nayif Havatmi'ye benziyorsunuz.

– Hangi bakımdan?

– O hep bilimden, bilimsel taktikten, bilimsel sosyalizmden söz eder...

Güldü. Ancak bu sırada başka bir sorumlu yaklaşıp ona çabucak Arapça bir şeyler söyledi. Ara sıra eliyle beni gösteriyordu. Acelesi varmış gibi bir tavırla, bizi selamlamadan çekip gitti.

– Kendisinin bölgenin yeni askeri sorumlusu olduğunu size söylememi istedi. Ona iki kez rastlamış ama saygı göstermemişsiniz.

– Ne olmuş yani?

Mahcub gülümsedi.

– Sandhurst'te* eğitim gördü. Elbette herkesin, siz dahil, onun bu alanda askeri şef olduğunu bilmesini istiyor. Arafat'ın verdiği gidiş geliş izin belgeniz olduğunu biliyor, kendisinin de bu konuda onayı olsun istiyor. Ama siz ona aldırmayın, yapacağınızı yapın. Fedailerin yüzlerine yeniden renk geldi, hareketlerine de bir çeviklik; biraz da yağlandılar, yeniden şarkı söylemeye, ıslık çalmaya başlıyorlar.

Mahcub iki yıl boyunca birçok buluşmamız sırasında değişik davranışlar göstermişti: En sessiz yardımseverliklerin yerini bu ürküntüler, olağanüstü cesur projelerin yeriniyse en ürkek tedbirler alıyordu, ama o uzun bacaklarıyla bir araziyi belirleyip arşınladığında orada kadın bulunması günah oluyordu. Birkaç başka şefle birlikte en çok sevilen şeflerden biriydi. İyice düşünüldüğünde, klasik ahlâk anlayışından kaynaklanan çocuksu görüşleri Süleyman Peygamber'in uzunlamasına kesilmiş çocuk hakkındaki o çok talihsiz yargıları kadar kesindi. İçeriye girdiğinde, herkes onu gördüğüne çok seviniyordu; dışarıya çıktığında herkes ürküntüye kapılıyordu; kısacası bu nazik ve değişken adam insanda büyük bir güven duygusu uyandırıyordu. En klasik ahlâk kurallarına göre yetişmiş olan Güney Amerika'daki kimi Hıristiyan papazlar istemeseler de, kendilerini gerillalara yakın hissederler; Mahcub da, Müslüman olmasaydı, onlardan biri olurdu.

Kâğıt oyunlarının, evde ya da çadırlarda bekleyen yaşlı rantiyelerin burunlarına çekerek aldıkları kumarhane kokusunu getirdiğine be-

* İngiliz Kraliyet Askeri Akademisi. (ç.n.)

ni inandırmak için bir sürü kanıt göstermeye çalıştı. Biraz daha karşı çıksaydım, bu oyunların sağlığa zararlı olduklarına beni inandırmak isteyecekti. Doktordu, sağlığı korumanın ne olduğunu biliyordu.

Bununla birlikte bir gün bana tüm askeri sorumluların kesinlikle kâğıt oynadıkları söyledi.

– Ee, ne var bunda?

– Ne olacak, ben de alıştım.

İlk görüntü olarak eli düşünmeliyiz. Yukarıya kaldırılan kolla birlikte el, avuç içi de havaya kalkar, el ters döner, yumruk sıkıldığı için hâlâ uyuşmuş, neredeyse de incelmiş parmaklar ansızın açılır; havada sırtüstü fırtınaya kapılıp da kanat açmak için tümüyle ters dönen bir kuşu akla getiren el, mermer masanın üstüne zarları bırakır. Edebiyatta, havada süzülüp, kemikisini fark etmeden otlamakta olan bir kuzunun üstünde dolanan kartal betimlemelerine çok rastlarsınız; ya da kartal uçar, Delphoi üstünde döner, gagasından omphalos* düşer; kartal yine Ganymedes'i pençeleri arasına alıp onu şaşkın ama şimdiden çakır keyif durumda Olympos Dağı'na kaçırır ve sanki kuştüyünden bir bulut kümesinin üstüne bırakır. Bu anımsatmaları yazarken, sondakileri tanrıların Tanrısının isteğiyle yazdığımı düşünmeliyim; zar atan kumarbazın eli çok yukarıya kalkar –zor bir parçayı çalmaya hazır bir konser piyanistinin eli gibi–, çok yukarıda bir an süzülür, ters döner ve kahvehane masasına talihi, mermerin üstüne de sayıları bırakır. Zarlar düşerken, davul vuruşları kadar ısrarlı, müthiş bir gürültü çıkarırlar. Şimdi talih konuşmuş olduğuna göre, kumarbazın parmakları yumuşar ve masaya geri gelir. Oyun kâğıtlarının da belki zarlar gibi bir işlevi vardı. Her oyuncu kendi oyununu öteki oyunculardan sakladığı, oyuncuların bu konudaki becerisi bilinir; partinin sonucunu da Zeus belirler. Fransızca yazıldığında, "Tanrı dünya ile zar atmasın" tümcesi pek fazla bir şey anlatmıyor, çünkü eğer Tanrı Varsa, tanımı gereği, Her Şey'dir, dünyanın geri kalanı gibi zar oyunudur. O zaman rastlantının adı Tanrının Hikmeti'dir, ne sihirdir ne keramet, el çabukluğu marifet. Kuran talih oyunlarını günah saydığında, yasaklama, oyuncuları çevrelerinde sinsi sinsi dolanıp duran şu soruyu kendilerine sormaktan uzaklaştırmak için geçici bir önlem, bir sözü saptırma gibi görünüyor: Tanrı partinin sonucunu belirliyor mu? Peki, beni seçtiyse, neden beni? Kaygı duymam anlaşılacaktır. Ya da onun yerine rastlantı mı beni

* Delphoi Tapınağı'nda duran kutsal taş. (ç.n.)

seçti? Rastlantı Tanrıdan daha mı hızlı davrandı? Tanrı rastlantı sonucu mu var olmuş?

Oyuna sürülen paralar konusunda Mahcub bana tek sözcük söylemedi ama kimi paraların oyuncuların kazançlarının otuz kat üstünde olduğunu öğrendim. Mahcub'un apaçık saflığından, açık yürekliliğinden sakınan hinoğluhin subaylar onun önünde ortaya belki birkaç kuruş koyuyorlardı sadece.

Kaygı ve masumluktan kaynaklanır gibi görünen bir durumun içinde deviniyordu Mahcub. O bölgenin ve dönemin azizi olmak için yalnızca İsa'nın mucizevi yara izleri ve Yeniden Diriliş'i mi eksikti? Ama o, henüz ölmedi. Kahire'de yaşıyor.

İnançsızlığın, dolayısıyla mucizeye inanmamanın gerçek örneğiydi, belki de dünyanın güzelliği ve iyilikseverliği karşısında laikti. Masumluk ona görünür hiçbir mutluluk vermiyordu ama bu mutluluğu öyle canlı bir biçimde dile getirmesine olanak veriyordu ki doğal bir masumluk gibi görünüyordu.

– Bakın şu tomurcukların sarısı ne kadar hoş! Ne kadar sağlıklı olacak yapraklar!

Ama güçlü bir doğa beklentisi karşısında bu tümceler onun beni kandırmak isteği gibi bir duygu veriyordu bana; çevresinde, güneşin alnında, koyu bir karanlık vardı.

Derler ki köylü çocukları, kökenlerini ilgi çekici, görkemli sözcükler kullanarak gizlemeye çalışırlar; aynı şekilde, varlık içinde yetişmiş çocukların havailiği üstünkörü devrimci etkinliklerine karşın ortadadır.

En bayağı entrikaların bugün hâlâ yıkıcı etkileri görülen büyük zenginliklere olanak verdiğinden hiç kimse kuşku duyuyor gibi görünmüyordu, öyle ki onca altın, davranışlardaki kabalığı da hoş gösteriyordu; aynı zamanda kavgalardaki büyük havailik daha çok bir hobi olarak açıklanıyordu. Mümkün olduğunca geriye gittiğimizde şunları sıralıyabiliriz: Haçlılarla ittifaklar, yeni krallar, küçük soyluların haydut çocukları, mirası ele geçirmek için çevrilen dolaplar, yaldızlı ya da öküz kanı renginde mumdan sahte mühürlerle yasallaştırılmış kaba vurgunlar; Haçlıların kendilerine gelince, egemenliklerin, üstünlüklerin yaratılması, vergiler, Peygamber sülalesinden gelen kızlarla evlenmeler, Bizans görkeminin mirasları, Osmanlılar döneminde kölelikler, ama önemli ayrıntıları geçiyorum; Clovis'ten Weygand'a, Peygam-

ber'den Hüseyin'e kadar uzanacak olan gerekli zincirleme bayağılıkları, büyüklenmeleri, yiğitlikleri ve alçaklıkları da geçiyorum. Yaş, özellikle de yüzyıllar boyunca üstlenilen görevlerle toplumsal yaşamdaki başarıda süreklilik doğal olarak Büyük Ailelere ün kazandırdı ve bu geleneğe bağlı çocuklar Lübnan'ın, Suriye'nin, Ürdün'ün, Kuveyt'in feodal aileleleriyle evliliğe bağlı ittifaklarını sürdürüyorlar ya da, başka bir deyişle, büyük paraların evlilik yıldönümünü kutluyorlar hâlâ. Şu sözcüklerden onlara uygun düşecek en güzeli, vicdan azabı, pişmanlık ya da daha uzun süren pişmanlık mı?

Bu kitap, hiçbir zaman Arapçaya çevrilmeyeceğine, hiçbir zaman ne Fransızlar ne de hiçbir Avrupalı tarafından okunmayacağına, bununla birlikte bunu bilerek yazdığıma göre, kime sesleniyor?

İşte bu yüzden, XVIII. yüzyılın zarif binası, İstanbul saray kütüphanesi* kapılarını ve pencerelerini kapalı tutuyor, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olmuş tüm ülkelerin en ileri gelen kişileri de açıkça fark etmeksizin girişleri kilitli tutmak için destek olmuşlar. Her dilde belgeler hücrelere kapatılmış. Bu belgeler, kilit altında olsalar da, Yunanlı, İllyrialı, Bulgar, Yahudi, Suriyeli, Karadağlı, hatta Fransız, Filistinli büyük aileleri korkutuyorlar. "Dünya'yı karanlığa gömülüyordu" deyiminden şunu anlamak gerekiyor: Bir an her şey öteki şeylerle öyle sıkı bir uyum içinde oldu ki birkaç saniye süreyle dünyanın birliği denebilecek şeyi yaşadım; ama kısacık bir sürede, şeylerle varlıklar arasındaki kırılma bana hoyratça göründü. Osmanlı İmparatorluğu hafif bir fiske vuruşuyla ve rahatlatıcı bu gülünçlük içinde çökmüştü. Ondan geriye kalan, son sultan IV. Mehmed'in artıklarını sağlama alan ve toplayan bu neredeyse duyulmayan yaşlı kadın çığlığı, kendisini götürecek İngiliz zırhlısının köprüsünde bulunan dünya üzerindeki Allahın Gölgesi'ni, müminlerin halifesini avutan bu çıbanın –Haremağası'nın– tiz sesli iniltisi; bu çığlık, belki benim çığlığımdı, belki, ben fark etmemiş olsam da, Filistinlilerin, ülkelerinde bir yılı aşan misafirliğim sırasında, yalnızca ağzımdan değil, tüm varlığımdan duyduklarını sandıkları çığlıktı. O saray kütüphanesini sıkıca kapalı tutmalı: Arşivlerini hafifçe aralamakla, İstanbul'un üstüne Türkiye'yi de saracak pis bir koku salmış olurdunuz. Yaratılmadan var olan Kuran'ın harfleriyle yazılmış bu kitaplarda belirtilmiş olan, en büyük Osmanlı ailelerinde gö-

* Topkapı Sarayı Müzesi Enderun Kütüphanesi ya da öteki adıyla III. Ahmet Kütüphanesi söz konusu. (ç.n.)

rülen iğrençlik, kokuşmuşluk, jurnalcilik, fuhuştur. Sadrazamlık kimi zaman bir çift taşak karşılığında satın alınan sınırsız bir güçtü. Bundan dolayı, sır veren sopranoyu iyi duyamasın diye kulağa fısıldanmış bunca buyruk var; bundan dolayı, günümüzde hâlâ sahte olmayan bir erkekliğin kanıtı, güzel erkeklik organı, gösterişli erkeklik organı gözüyle bakılan bas ya da bariton ses var; bundan dolayı, hâlâ, radyoda devlet tarafından beslenen jurnalcilere "Sevgili casuslar" diye seslenen kimi Türk devlet memurlarının utanmazlığı var. Hangi ailede, Osmanlı olsun ya da olmasın, bir tek, hiç olmazsa bir tek haremağası, bir tek emir ya da kızıl sultan odalığı yok? Ama her şey sürgülenmiş, veba kilit altında.

Bir halk kendisine işkence etmiş başka bir halkın cani, insanlık dışı imgesini hâlâ abartıyorsa, bunu herkes anlayabilir ama işkence edilmiş bu halk işkenceci ile benzerliğini geliştiriyorsa, ben bunda dünyanın geri kalan bölümüne neredeyse insanlık dışı, çok büyük bir meydan okuma görüyorum. İster ulaşılması zor bir kahramanlık, ister bu kez çok insani olan yaratılışın bir izni söz konusu olsun.

Peki, hangisi? Yüce bir meydan okuma mı ya da alçaklık mı?

Belki acılı olan bir Filistinli kadın geçen gece, bana tümü de Peygamber sülalesinden geldiklerini kanıtlayan en eski Filistinli ailelerin devrimde etkili olduklarını söyledi.

Uzak bir kolu Yaser Arafat'a uzanan, Hüseynilerin rakibi çok soylu bir Filistinli aileye ait olmak çocuk ve torunları etkileyecek midir? Batı'daki soylulukla ilgili skandallar örneğin Fas'ta zarar verdi, ama burada vermedi. Nebile'nın ailesinin bir bölümü kraliyet memurları üretiyordu, özürü de doğrudan Peygamber sülalesinden gelene (Kral Hüseyin'e) karşı bağlılığı idi. Peki ya Nebile? O, Hüseyin'e karşı savaş açılmadan önce, fedai üsleri yalnızca İsrail'i tehdit ettikleri sıralar, kuşkusuz krallığın en güzel genç kızıydı. Çocukların aralarında kral-kraliçe oyunu oynamaları gibi, bu büyük aileler de Osmanlıların soğuk bakışları karşısında aralarında savaşıyor, tartışıyor ya da iktidarı, dolayısıyla ülkenin kaynaklarını paylaşıyorlardı. Bunlar başkaldıran ama ayrıcalıklara ender olarak karşı çıkan çocuklar bıraktılar – burada Peygamber sülalesinden gelen hiçbir ailenin, *şerife*'nin, vergi ödemediğini kaydedeyim. Halk tabakasından gelen ama zengin olan aileler ödü-

yorlardı: Senet, toprak, para olarak (kökeni ne kadar uygunsuz olursa olsun, açıkça düzenbazlıktan gelme mirası hiçbir mirasçının reddetmemesi de dikkate değerdir); çocuklar, torunlar savaşçı olmuş *kendi* köylülerinin yabancılar tarafından, Yahudiler, Bedeviler tarafından öldürüldüklerini görünce heyecana kapıldılar. Ama bu oğulların heyecanında, başkaldırı, direniş, yeni bir soyluluğu, silahlar soyluluğunu gerektirdiğinde ortaya çıkan heyecanın tam bir cömertliğinden doğan heyecanı da görmek gerekir. Her zamanki gibi, biraz matrak koşullar beni zengin olmayan ama evinin bekçisinin sahibi olduğunu söyleyen bir Arapla karşılaştırdı; adam başka bir Arabı şu sözlerle payladı:

– Benim bekçimle böyle konuşmaktan utanmıyor musun? Ben onun efendisiyim. Eğer sana bir şey yapmışsa, onu paylamak sana değil, bana düşer. Sen onun efendisi değilsin.

Büyük Aileler, Yahudiler çiftlik kiracılarını yaraladıklarında, rahatsız oldular, belki vatanseverlik, acıma, meydana gelecek olanları sezmeleri yüzünden ama özellikle de bir yabancının sahip oldukları şeye el uzatmasından.

Bu aileler, kimi zaman Muhammed sülalesinden gelenlerden de çok, her türlü soyluluğun kökeniydiler. Fas'ta bir aile reisinin iki soyağacını gördüm. Soyağaçlarından biri Peygamber'e kadar uzanıyordu; Muhammed adı parşömenin üst tarafında altın ya da altın tozu serpilmiş harflerle yazılmıştı; ikinci ağaç İbrahim'e kadar uzanıyordu; bu ad ise mor renkli mürekkeple yazılmış, üstüne yine altı tozu serpilmişti. Bu aileler Frank Haçlılar geldiklerinde –hem de nasıl hoyratça gelmişlerdi– uzun süredir Müslüman olarak Filistin'de yaşıyorlardı. Filistin soylu ailelerinin gözünde Lusignan ailesi Poitiers'li basit bir haydut çetesiydi, kadın olarak yanlarında yalnızca bu serüvene katılmış orospular vardı; Arap prensesleri de bu kadınları kerhane orospularına benzetiyorlardı; bunlar çöldeki Arap prenslerine hizmet vermek için yola çıkmışlardı ve sürü sepet bir tek çadırda yatıp kalkıyorlardı, yaldızlı kuşaklarında tencereler, fincanlar, çaydanlıklar asılıydı.

Nebile Lusignan ailesinin adını bile duymamıştı, elbette kanatlı yılan şeklinde tuhaf bir biçimde ortadan yok oluşlarını da bilmiyordu. *Les Chimères** Guy'nin karısından söz ediyor mu acaba? İki yüzyıl boyunca Kudüs ve Kıbrıs'ta denizaşırı krallık hanedanına dönüşmüş bu

* Gérard de Nerval'in sonelerini bir araya getirdiği yapıt. (ç.n.)

Frank çetesi Müslüman ileri gelenleri ve onların kızlarıyla çıkar ve aşk ilişkileri içinde oldu. Filistinliler, esmer ya da sarışın oluşlarına göre, gülümseyerek Ali'den, Fatma'dan, II. Friedrich Hohenstaufen'den, Guy de Lusignan'dan geldiklerini söylüyorlardı ki bu, pekâlâ efsaneye yani Tarih'e uygundu; bu efsaneden yoksun kalmak budalalık olurdu. Filistin ve Lübnan'da soylar Normanlardan Selahattin'in oğullarına kadar uzanıyor; bunlara Yahudi ve İranlı kanı karışmıştır, bu karışma kesintisiz sürmektedir. Nebile bir Müslüman ailenin çocuğuydu. 1984 Temmuz'unda Amman'da onu görmeye gitmedim, umarım hâlâ sağlığı yerindedir. Anne babasının kent merkezine yakın, bir bahçe içindeki evi eski, ama çok güzeldi. Nebile'yi 1970 Eylül'ünde annesinin evinde tanımıştım.

Washington'da doktorluk yaparken, Amerikan radyosunda katliamlardan söz edildiğini duyar duymaz uçağa atlamış. Kızılhaç'a girmiş; hâlâ orada çalışıyor.

Kitabımın bu bölümünü yazmaya başlarken, bu ailelerin Filistin direniş hareketi içinde hâlâ önemli görevlerde kalıp kalmadıklarını öğrenmeye çalıştım. İşte bu konuda Bayan Şehid'in kızı Leyla'nın bana söyledikleri:

– Artık eskinin büyük şeflerinin ne prestiji ne de büyüklenmesi kaldı onlarda. Arafat, onlara bir görev vermesi gerektiğinde, tanınmış, hatta ünlü ailelerden olanları seçiyor; amacı, bu ünlü eski ailelerin önemli başarılarıyla açıkça vurgulanan tarihsel devamlılığa benzer şekilde, işgalciye karşı savaşın devamlılığını göstermek. Arafat bu insanlardan yalnızca bunu istiyor. Başka bir şey yapmalarına izin vermez.

Ünlü olduğunu sandığım bir müzikhol numarası şöyleydi: Topukları, hatta ayakları gizleyecek kadar uzun kabarık eteklik giymiş bir kadın dansçı sahnenin dip tarafından öne doğru, dizleri etekliğini yukarıya kaldırmadan, o kadar küçük adımlarla ilerliyordu ki daha çok, sanki kaygamış, yağlanmış da, kayıyormuş gibi görünüyordu; böyle olunca, izleyiciler de acaba bu kadın yerleri süpüren etekliği altında gizlenmiş patenlerle mi yürüyor diye kendi kendilerine soruyorlardı. Halkı selamlamaya gelerek, bravolar sürerken gülümsüyor, eğiliyor, etekliğini kaldırıyor ve daha önce görünmeseler de var oldukları izle-

yicilerinin aklına gelip onları ürkütmüş olan iki patenin görülmesine olanak veriyordu. Alman televizyonu Sedat'ın cenaze töreninde bize Mitterrand'ın şu görüntüsünü verdi: Korumaları onu dört sıkışık grup halinde o kadar yakından koruyorlardı ki, kendisi zaten bu zırh içinde kaskatı kesilmiş haliyle, korunmaktan çok taşmıyor, öyle ki gerek korumalar tarafından kaldırılarak, gerekse, ayaklarında iki patenle ya da bir kaykayla kayarak, yürümeden yer değiştiriyor gibi görünüyordu. Çocukların pek güzel becerdiği bir oyundu bu kaykay; belki Fransızların cumhurbaşkanı da bu oyunu oynuyordu ama sanki üstündü onunki, çocukların hızının, ansızın güzergâh değiştirmelerinin, zarifliklerinin yerini -bunu yazmalıyım- söz ettiğim o çok ulu kişi için, görkemli ve matrak bir yavaşlık almıştı. Televizyon ekranlarında kimi zaman birinci sınıf cenaze törenlerini izlerken, içinde kraliyet ailesine ait birinin cenazesi bulunan bir arabayı çeken, yerlere kadar inen siyah kumaştan etek giydirilmiş atlar görürsünüz. Şimdiden yorulmuş bir kısrak gibi, Fransızların başkanı tekerlekler üstünde yakın plana kadar geliyordu. Ama bu karnaval görüntüsü, siyah etekliği armalı olsun ya da olmasın, bana nüfuz etmekten çok beni başka bir görüntünün içine sokuyordu: Bebeklerin ya da kuklaların ellerinin, kollarının uzantısı olan parlak ipekten manşonlar; gür bir sesi taklit ederek, küçük bir sahnede, bu küçük varlıkları istediği gibi hareket ettirmek için, gösterici ellerini ya da ön kollarını bu manşonların içine sokar; bunun gibi, başkan da bana aşağı tarafı -cinsiyetsiz- parlak ipekten kocaman bir manşonla gizlenmiş bir kukla gibi göründü ve öyle ki, kaskatı olan Mitterrand kendisini taşıyan korumalarından ya da polislerden bir baş boyu daha yüksekteydi ve polisler tarafından kuklalaştırılmış başkan gücünü onlardan alıyordu; polislerin gür sesini trampetlerin gürültüsü bastırıyordu, çünkü duymuyordum bu gür sesleri; ama polisler tarafından hareket ettirilen küçük tekerlekler üstünde bir başkan görüntüsüne bakarak, biliyordum ki, bu görüntü bile, bir kuramın yapabileceğinden daha iyi bir biçimde, gücün haktan önce geldiğinin kanıtıydı, bunu bildiğim için de -çünkü televizyonda görüyordum- içim rahat etti. Güç, parlak ipekten manşonlar sayesinde, güçten doğan haktan önce geliyordu. Ölmüş, asılmış, kurşuna dizilmiş ya da suda boğulmuş olup da hâlâ parlak ipekten manşonları sayesinde kımıldayan Ebu Ömer'i kendi sesimle konuşturarak ona, yaşasaydı belki kabul etmeyeceği şeyler söyletiyorum; bu işi de, okurun ikiyüzlülüğünün benim ikiyüzlülüğümle

uyuştuğunu bilerek, büyük bir dinginlik içinde yapıyorum. Ona, Ebu Ömer *dirildi* dedirtiyorum.

Davut Thalami Beyrut'ta Filistin Araştırmalar Merkezi'nde çalışıyordu. Paris'e gönderdiği bir mektubundan öğrendiğime göre, Hamza'nın 1972'de Swissair'in üç uçağının inmeye zorlandığı yere yakın, Zerka'daki bir kampta hapiste olduğunu öğrendim. Yazdığına göre, o da bu haberi şair Halit Ebu Halit'ten almış.

Aclun ve İrbid katliamlardan sonra Ürdün ordusu, birçok fedainin sorumlusu olduğunu kabul etmesi için Hamza'ya işkence yapmıştı. Adamın bacakları yaralanmıştı. İşkence yöntemleri konusunda pek az bilgim olduğundan, yapılanları gözümün önüne getiremiyordum ama Bedevilerin, Çerkezlerin kinini, düşmanlığını, kralın ahlâksızlığını Filistinliler bana anlatmışlardı.

Hamza'nın gardiyanları kimlerdi? Ne tür işkencelere uğramıştı? Hamza'yı ve ailesini, belki benim kafadan uydurduğum ana-oğul arasındaki ilişkileri anımsamam, ne kesilip alınmasını ne de iflas etmesini kabul etmemem gereken yaşamsal bir organizma kadar vazgeçilmez olmuş bu çifte yaşamı sürdürmek için yeterli; içimdeki bu varoluş, Direniş'e bağlı kalmam için zorunlu muydu, bundan tam olarak emin değildim, bundan tam olarak şüphe de etmiyordum; Hamza'nın annesiyle bu yaşantısının –daha doğrusu ana-oğul, oğul-sorumlu ilişkilerinin– istilacı bir organ, cesaretini artırarak gelişen bir ur kadar özgür bir özerk yaşamı olacak derecede içimde sürmesi bana hayvanların ve tropikal bitkilerinin yaşamına özgü bir şey gibi görünüyordu; bu çiftin yazgısını içimde devam ettirmesi beni ürkütmedi, çünkü orada direnişi, en azından bu konudaki söylem ve düşüncelerimde şekillenmiş direnişi simgeliyordu.

Bir akşam ve bir yarım gün ayaküstü görüştüğüm, zaten artık neyin simgesi olduğunu unuttuğum bu çift, neredeyse tek başına, Hamza-Annesi olarak ilginç bir çift oluşturup, direnişi içinde topluyor ve yoğunlaştırıyordu. Davut'un mektubunu okuduğum sırada, bu çiftin birbirinden ayrılmış iki öğesi, her biri bir yanda, farklı yöntemlerle işkence görmüşlerdi. Amerikan silahları sayesinde monarşi güçleniyordu, o derece ki, önce, pek ince bir alüminyum plaktan yapılmış olup da bana iki boyutlu gibi görünen, Amman'ın sokakları, caddeleri, meydanları üzerindeki taklit kraliyet taçları şimdi gümüş, kimi zaman altın kaplamalı metalden yapılmış oluyor ve her biri tepesinde beş kollu yıldız bulunan kubbe şeklini alıyordu; henüz üzerine yazı yazılmamış bir

kâğıt kadar ince ve düz olan kral da yavaş yavaş ağırlık, yoğunluk, üçüncü, belki dördüncü boyut kazanıp sonunda yazıya ve anlama dönüşüyordu.

Şu yazdıklarım bir parantez gibi çabucak açılacak ve çabucak kapanacaktır: Kimi yetişkin Filistinlilerin davranışı bazen bana tam bir savaşçı öğesinden çok, bir anne öğesini düşündürdü. Nitekim, Suriye'de evlenmiş, yirmi fedainin başında bulunan bir sorumlu, battaniyelerin paylaşımını kontrol ettikten sonra sonuncu olarak yatıyordu; çünkü gece üşümemek için her birine bir battaniye düşmekteydi; bir başkası Ürdün Irmağı'nın kıyılarına kadar gidip, bir gruptan başka bir gruba geçerek, fedailerin mektuplarını dağıtıyordu. Gerçekten analara yaraşır etkinlikler –kadınlara yaraşır demeye cesaret edemiyorum– sorumluları, bıyıkları daha yeni terlemiş ya da daha doğrusu ağzı ile burnu arasında sanki yumuşacık bir tutam kül konmuş genç askerlerin her birini Batı'nın arzu ettiği gibi bağımlı kimse değil de oğul ya da en çok sevilen kimse gibi görmeye zorluyorlardı. Eril sözcüğü bir anlam taşır ama annelere yaraşır bir sözcük değildir. Hamza'yı annesi yetiştirmiştir ama yalnızca erkeğe yaraşır olan bir şeyi erkeğin, yalnızca erkeğin bildiği düşünülebilir. Ne var ki kamplardaki kadınlar tek başlarına büyük işler yönetme konusunda öyle üstün nitelikler sergilemekteydiler ki bu sözcük dişil denmeyi hak ederdi. Amerikalı erkek gençler Hanoi'yi ve Kuzey Vietnam'ı bombalarken, yalnızca kadınların imgelemi en kötü şeyi engelledi deniyor. Fazla sevecenlik ya da fazla belirgin bir sevecenlik, kadınlara yasak bu dağlarda, iki gence aralarında neredeyse bir aşk anlaşması imzalatmış gibi görünüyordu; öyleyse, kuzeyde ve güneyde her taraf nişan almış, atışa hazır çelik silahlarla doluyken, sakalsız bir cildin hafifçe pürtüklü bir cildi altüst etmemesi nasıl olanaklı olabilirdi? Sanki ölüm kendisinden başka her gücü önemsiz kılarak pusuda bekliyordu. Ölmek üzere iken kutsal yağ sürülerek verilecek son dinsel hizmeti ister gibi, ansızın ortaya çıkan bir isteği nasıl kınamalı? Zerka'da neler olup bitmişti? Hamza hâlâ orada yaşıyorsa nasıl yaşıyordu? İşkenceler konusunda pek yaratıcı olan imgelem de, işkencecilerle işkence edilenlerin bir tür coşkulu dansını tek başına tasarlamak için yetersiz. İşkence aletlerinin, şekil açısından, bedeni ve ruhu aşağılayacak, belki her ikisini zevk almaya varacak kadar kıvrandıracak buluşlarda payları vardır. Hem insan aklı tek başına böyle şekiller icat edecek kadar becerikli olmuş mudur? Özgürlük savaşlarının, haz, çoğu zaman cinsel haz ve yalın acı içerdiğinden kuşku duyulur. Kuşku

duyulur ama bu konuda da bir şey bilinmez, aldanıldığı da olur. Hiçbir şey söylememek gerekir, çünkü kimi zaman pek yumuşak davranan işkencecilerin ve iniltileri çoğu zaman bir sanatçı ağzından çıkar gibi çıkan işkence kurbanlarının suç ortaklığı, aralarındaki ilişkinin karmaşıklığı konusunda bir şey bilmiyoruz.

Avrupa'da televizyon reklamları 1980'li yıllarda çoğaldı ve ne Doğu ne de Arap dünyası ile açıkça alay etmeye fazla cesaret etmeden, birçok görüntü İslam, İran ya da Mısır efsanelerini alaya alıyordu; sözgelimi, dört ya da beş hörgüçlü develerden oluşan bir kervan gösteriliyor, bir deve pisliğinde hörgüçlerinden biri yok oluyordu: Pislik çölde koskocaman bir Camel paketine yöneltiyordu görüntüyü; aynı şekilde, başka bir görüntüde, dört şeyh bir cenaze törenine katılmak için dört halı üzerinde uçuyor, halılar kentlerin, minarelerin üstünde çılgınca dolaşıyor ve şeyhlerin en beceriksizi lotoda, üstünde uçmuş olduğu halıyı kazanıyordu. Sinemada oldukça kolay başarılan bu uçuş gösterisi eğlenceli, alaycı olabilir; ben bunu televizyonda gördüğümde, şaşkınlığımın nedenini sorgulayamayacak kadar şaşırdım. Acaba masallara özgü tüm bu fanteziler içimizde görmeye cesaret edemediğimiz şeylerin yansıması –bu sözcüğü kullanmak gerekiyor– olamaz mı? Beni en çok tedirgin eden şey Meryem-İsa çiftinin görüntüsüne bağlanmış anne-Hamza çiftinin görüntüsünün gücü oldu. Bu tedirginliğimin ortaya çıkması, sanki bir dolamanın hoş bir biçimde yarılması gibi bir duygu, beni son Paris-Amman yolculuğunu gerçekleştirmeye itti; bu yolculuğu, bir çöl yolculuğu gibi, yani aynı zamanda her türlü yaşamdan yoksun, sonsuz, boğazı ve aklı kurutan, cinlerden Peder de Foucault'ya* kadar, ılgımların, hayaletlerin kışkırtıcısı bir çöle yolculuk gibi canlandırmıştım kafamda ama bu son yolculuğun ötesinde de, amacım, beş yaşımdayken içimde doğmuş bir düşle kafam meşgulken benim dışımda olduğunu sandığım bir gerçekliğe boyun eğmekti; ancak ölüme yaklaştığımda son bir yolculuk kitabı yazmak isterdim. Böylece ilk kitabımı, yazacağım son kitabın tersine, son çukuruna doğru gidecek yepyeni iki ölü için hazırlanmış, köknar ağacından yapılma tabutlara vuran iki fedainin bakışlarının oluşturduğu ışık demetinin etkisinde kalarak yazdım ve bu ışıkların etkisinde yolculuğuma devam ettim, ışıl-

* Fransız kâşif ve din adamı (1858-1916). Büyük sahrada Senûsiler tarafından öldürüldü (ç.n.)

dayan bir fedai bir başka fedainin yerini aldı; ve bu yolculuk onların değil, benim tükenmeme kadar sürdü; böylece, o şeyhler gibi, uçan halılar üstünde, bakışlar, dişler, bacaklar üstünde yolculuk yapmıştım. Bağdaş kurmuş bir şeyh gibi, bitkin durumda yolculuğun sonuna geldim ve Filistin yolculuğum konusunda ancak bugün kendi kendime soruyorum: Olduğum yerde mi yolculuk yapmıştım? Çünkü bana öyle geliyor ki Paris'ten Beyrut'a yaptığım ilk uçak yolculuğu sırasında beklenmedik hiçbir şey olmadı. Mahmut Hemşari'nin bana Dera'ya kadar eşlik etttiğinde duyduğum zar zor hissedilebilir şaşkınlık dışında. Bir aslan yavrusu beni neredeyse törenle karşıladığında –hazır olda, eli kaşları hizasında yatay durumda İngilizvari selam vererek– öfkelendim. Henüz bilinmeyen, kuşkusuz bugün Oradur'un ününe rakip olmuş bir üne kavuşacağını beklemeyen Şatila kampındaki şehitler anıtını gösterecekti bana. Bu iki köy de poz veriyordu: Hangisi ünlü olacaktı? Ama orada bir buçuk yıldan fazla kalışım sanki tabutların üstüne hep yeni ritimlerle gülümseyerek vuran o iki fedainin gözlerinden yayılan bir tür ışığın etkisinde geçti; tüm yolculuğum boyunca ve ne zaman yorulduğumu hissetsem, yirmi yaşlarında bir fedainin çamaşırını asması, kemiklerimin bir kısmını istemesi, bütün bir gece beni dinlemesi, benim onu dinlemem, önümde bir minareden daha yüksekmiş gibi dikilmesi, benimle birlikte sardalye yerken gülümsemesi ve gözlerindeki parıltının Dera'da gülerek o iki tabuta vuran iki fedainin gözlerindeki parıltılarla durmadan yer değiştirmesi bana olanaksız gibi görünmüyor; bu parıltılar başımı döndürüyordu ve bunu hâlâ kendi kendime soruyorum, mutluluğumun büyük bir bölümü acaba hareket halindeki bir kışlanın içinde esrimiş olmaktan mı ileri geliyordu?

Alacalı bulacalı saçaklar: Genç erkek zenciler başkaldırı ile Tom Amca'lar arasında duraksıyorlardı. Çabucak çoğaldılar ve tüm görünüşlerinde aşırılığa kaçtılar: Daha uzun, daha dik saçlar; çilek rengi, açık mor, leylak rengi ve kiraz renginin çeşitli tonlarında kadife pantolonlar; yaldızlı deri çizmeler, ilkel insanlara özgü bıyık ve sakallar; pul işlemeli yelekler, saç bütününden taşan dört ya da beş saç teli üstüne oturtulmuş ipek kasketler; büyük özenle iki bacak arasına sıkıştırılan cinsel organ; beyazları hem incitmeye hem de şaşırtmaya yönelik alaylı sözcükler, tümceler; bunlar Panterlerin alacalı bulacalı saçakları idi-

ler, onların boş laflarını ve küstahlığını taklit ediyorlardı ama onların ne cesaretini ne de zenci halkına sıkı bağlılığını gösteriyorlardı. Yalnızca basından tanıdığım Panterler hakkındaki düşüncemle (sonradan basın kaynaklı bu düşüncemi birkaç noktada düzelttim) onların yaşanmış gerçekliği arasında öyle büyük bir farklılık vardı ki, bu ateşli gençlerin ancak birer saçak olduklarını çabucak anladım. Panterlerle bu sahtecileri ayırt etmeyi biliyordum: Bu sahteciler birkaç saat boyunca işyerlerinde ya da başka yerlerde çalışan memurlardı, işten çıktıktan sonra da soytarı oluyorlardı. Bununla birlikte, bu gençlerden biri, yanlışlıkla ya da gözüpeklikle, beyazların bir mahallesinde tek başına dolaşmaya kalkıp da birkaç siluetin bir meydandaki incir ağaçlarının yanından ayrıldığını görürse, gözleri, bacakları, tüm bedeni Davut'un şu tümcesinin belirttiği dehşeti yaşayacaktır: "Hâlâ çok ağaç var." Bu gençler Panterlerden ne kadar uzak olsalar da onlara benden çok daha yakındılar, çünkü birtakım saplantılar, hayaller yakalarını bırakmıyordu ki bunların ancak alaylı bir biçimde dile getirilmelerine tanık olacaktım.

Eğer Panterler yalnızca beyazların malını mülkünü yağma eden bir genç zenciler çetesi araba, kadın, bar, uyuşturucu düşleyen hırsızlar olsalardı, onlarla birlikte olmak için harekete geçer miydim hiç? Marx'ı okuyarak, onun düşüncesini serbest teşebbüsün üstüne oturtarak, ayrıksı olma isteklerinden kurtulmuşlardı, a-sosyal, a-politik, ama idealizmini ve gerçeğini sevince kapılmadan sezdikleri bir toplum oluşturma isteklerinde ve girişimlerinde içtenlikli idiler; "-a-" güçlerinin etkisi altındaydılar. Onlarla birlikte yaşadığım tüm süre boyunca bir tür korkunç gerilim içinde olduklarını görür gibi oldum: Marjinalliğe ve marjinalliğin tuhaf esrimelerine çağrı kadar buyurgan olan, her türlü marjinalliği reddetme söz konusuydu onlar için.

Devrimciler fazla sayıda ayna arasında kaybolmak tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Bununla birlikte, faşizme çok yakın olan, kimi zaman, bir süre için ona kapılan, ondan kurtulan, yeniden daha büyük bir coşkuyla ona dönen yağmacı, soyguncu anlar gereklidir. Bu anlar, tam olarak öncü değil, haberci idiler; bu da çılgınca bir cinsellikle olduğu kadar -hatta daha çok- ortaya attıkları düşüncelerle de kışkırtılmış yeniyetme genç zencilerin gerçeğiydi. Belki de bu gençlerin kafalarını durmadan kurcalayan, cinsellikten daha çok, yaptıkları yağmalarla kendini gösteren ölüm düşüncesiydi. Gerçek Kara Panterler bir süre için böyleydiler. Şiddet onlarda neredeyse işlenmemiş durumda bir

şiddetti, beyazların hoyratlığına yanıt veriyordu; bununla birlikte kendi anlamının dışında bir anlam taşıyordu: Silahlar elde yapılan gösteri yürüyüşleriyle, polisleri öldürmelerle, bankaları yağmalamalarla ortaya çıkıyordu. Panterler dünyaya gedikler, yarıklar açarak, kan dökerek kendilerini göstermek zorundaydılar. Dünyaya korku ve hayranlık uyandırarak geldiler. Daha 1970 başında, Parti, bir erkeklik organını düşündüren yumuşaklık ve sertlik sergiliyordu – onun ereksiyonunu seçimlere yeğliyordu. Cinsel görüntüler yeniden ortaya çıkıyorlardı, çünkü kaçınılmazdılar ve çünkü Parti'nin –sertleşebilir– cinsel anlamı oldukça belirgin gibiydi. Neden, Parti'nin kanlarıyla gece gündüz düzüşen genç erkeklerden oluşması değil, daha çok, üstünkörü gibi görünseler de, düşüncelerin, çok eski, solmuş, silinmiş ama inatçı bir Kraliçe Victoria ahlâk anlayışını bozan tasasızca ırza geçmeleri içermesiydi. Bu ahlâk anlayışı, kaynağı İngiltere'de, Londra'da, Saint-James mahkemesinde olan ahlâk anlayışının buradaki, Amerika'daki, yüz yıl gecikmeli yansımasıdır. Bir anlamda Parti aynı zamanda Karın Deşen Jack idi.

Öyle değil mi? Öyle değil, çünkü Karın Deşen Jack döllüyordu. Nüktelerinin her biri kahkahalara yol açıyordu. Black is beautiful,* çünkü bir özgürlük getiriyordu. Beyazların ülkesinde. Panterlerin eylemi, gündüz bile gerçekleşse, çevrelerinde bir karanlık aylası oluşturuyordu.

Ama şu da var: Gettoda görünmeleriyle bir ışık yayıyorlar, bu da uyuşturucuların oluşturduğu sisi biraz dağıtıyordu. Genç zenciler beyazlara çok kötü, iğrenç kimi küfürlerle hakaretler yağdırıyor, bu sırada hafifçe gülümsemeleri onlara birkaç saniye için de olsa "eksikliği" unutturuyordu.

Daha sonra, grip olduğum için ille de bir doktor çağırılmasını isteyen David'e, "Sen benim için bir annesin" dediğimde de güleceklerdir.

Çoğu zaman cinsiyetleri karıştırmak, cinsiyet ayrımcılığı yapıldığını görmek onları eğlendirecektir ama çok güzel bir biçim verilmiş o malafatlarını ve taşaklarını pantolonlarının içinden sergilemekten geri durmayacaklardır.

Biçim kabartısının değerlendirilmesi gecikti. Biçim kabartısından iktidar gibi söz ediyorum. Zencilerin doğal –beyazlar içinse aşırı– erkekliği, Panterler şerefine verilen partilerde yalnızca beyaz göğüslerin teşhiriyle orantılı olan bir teşhircilik gibi göründü. Daha önce, toplum-

* Kara güzeldir. (ç.n.)

cu olmaktan çok. Kraliçe Victoria Dönemi'ne özgü bir aşırı utangaçlık dönemi olmuştu. O erotik, fazlasıyla kaba, edebe aykırı zamanları isteyen, fışkırmaları bol, çılgınca çiftleşmeleri davet eden ünlü kuram bile, basmakalıp hale gelip şeytana, yani Nixon'a ya da beyaz emperyalizmine karşı kullanıla kullanıla namuslu bir kuram olmakta devam ediyordu. Cinsel organlar, "şehvetli engerekler" deyimi gibi, bir hayvanbilimcinin bir sınıflama yapmasına yarar mı? Sonunda pantolonlar neredeyse Floransa modasına göre biçilmeye başlandı ve öğretinin açıklaması gösterişçi bir durum aldı. Sanılacağı gibi ve elbette doğal olarak zenciler biçimde, alçak kabartmadan yüksek kabartmaya geçtiler.

David Hilliard'ı ilk kez Connecticut Üniversitesi öğrencilerine verdiğim bir konferanstan sonra tanıdım. Konferansın bitiminde zenci öğrenciler bizi kampustaki lokallerine davet ettiler. Oraya David'den sonra vardım. David oturmuş, zenci kız ve erkek öğrencilerin arasında konuşuyordu. Beni duygulandıran, tüm siyah yüzlerde beliren sessiz sorulardı. Yaşça kendilerinden biraz daha büyük eski bir kamyoncuyu dinleyen burjuva zenci erkek ve kızların yüzleriydi bunlar. Adam, çoluk çocuğuna savaşımın nedenlerini ve taktiğin anlamını açıklayan bir yaşlı gibiydi. Aralarındaki ilişkiler siyasaldı ama yine de bu dayanışmayı sağlayan yalnızca siyasal çıkar değil, çok etkili, çok güçlü bir erotizmdi. Bu erotizm o kadar güçlü, o kadar belirgin ve ölçülü idi ki kimseye karşı bir arzu duymadım. Yalnızca tüm bu gruba karşı arzu kesilmiştim ve arzum, grubun varoluşu sayesinde karşılanmıştı.

Onların arasında benim beyaz ve pembe varlığımın ne anlamı vardı? Şunu da ekleyeyim: İki ay boyunca David'in oğlu olacaktım. Babam zenciydi ve benden otuz yaş küçüktü. Amerikan sorunları konusunda bilgisizliğim, belki dayanıksızlığım ve saflığım beni David'de bir başvuru kaynağı aramaya zorluyordu ama o, sanki güçsüzlüğüm beni değerli kılmış gibi, bana karşı çok ihtiyatlı davranıyordu.

Devrimci grubun içinde etkili fiziksel çekicilik ve erotizmden söz etmek güç ise de, açıkça çekicilikten yoksun erkek ya da kızlara karşı duyulabilen tiksintiden, antipatiden söz etmek daha da güç. Ama bu vardır ve kimi zaman çekilmezdir. Fedailer arasında Adnan (İsrailliler tarafından öldürüldü) bende böyle bir tiksinti uyandırıyordu. Benim eşcinselliğim de onu tiksindiriyor olmalıydı.

Cinsellik, bilince varmadan önce bile, belki canlılar dünyasında en yaygın olaydır. Güçlülük istencinin doğrudan ve tek nedeni olarak belki hâlâ kanıtlanması gerekir, ama güçlülük gösterisi, her zaman istenç değilse, bitki dünyasında bile var gibi görünüyor. Belki o kadar evrensel olmayan başka bir işlev de şudur: Her insandaki, kendisinin bir görüntüsünü üretip onu uzakta ve ölümünden sonra yaymak gibi az çok bilinçli bir kaygı; öyle ki bu görüntü, böylece bir güç kullanır – ya da daha çok, hem pek yumuşak, hem güçlü hem de hafif bir parıltıdan başka etkililiği olmayan bir parıltı yayar: İnsandan, gruptan ya da eylemden kopuk bu görüntü bunların örnek olduklarını söyletir bize. Örnek sözcüğü burada daha çok, tek bir örnek, eşsiz bir örnek, örnek olarak kullanılamayacak bir örnek karşısında bulunulduğu anlamını taşır. Şu bir tür ironik buyurmadır: "Ne yaparsanız yapın, benim tekliğimi bozamazsınız." Pek yaygın, belki de ölüme bağlı söz konusu işlev bunu arzulayan kişinin sağlığında gerçekleşmeyi isteyecektir. Bu kişi bunu arzular, çünkü kendisinin bir görüntüsü içinde donup kalır ama canlılığının bu görüntüsünü arzularken bir yandan da geri iter. Fotoğrafını çektiren delikanlı kılığını kıyafetini biraz düzeltir, düzeltir ya da bozar, ne olursa olsun, bir değişiklik yapar poz vermeye çalışır, bu boktan görüntü belki son görüntü olacaktır.

Anlatılması gereken bir ya iki da anekdot değil; bir ya da bin görüntünün ortaya çıkması, çoğalması ve bunların işlevini inceleme zamanı olmalı şimdi. Yalancılık hastalığı, uyanıkken düş görme, büyüklük hastalığı: Bunlar, bir insan kendisi için oluşturduğu görüntüyü doğru dürüst yansıtmayı başaramadığında kullanılan sözcüklerdir; bu görüntü, bu yaşayan insanın ölümünden sonra, kuşkusuz her zaman onun eylemleriyle ve olağanüstü başarıları –ya da mucizeleriyle– beslenmiş olarak, kendi yaşamını sürdürmelidir; ama bu görüntülerin, örnek, yani tek, bir yansımadan diğerine geçmenin olanaksızlığından ötürü birbirlerinden kopuk, ama yine de, belleği ve tarihi oluşturdukları için birbirleriyle uyuşacak görüntüler oluşturma girişimlerinin toplumsal işlevi açıklanmıyor. Büyük ya da küçük çapta efsane adamı olmak istemeyen yoktur herhalde. Dünyaca bilinen bir kahraman, yani iktidardan değil, gerçeklikten doğduğu için, tek ve güçlü örnek olmak.

Yunanistan'dan Panterlere kadar tarih, ölümden sonra uzun, kısa vadede etkili efsanevi görüntüleri insanın kendinden ayırma –isterseniz, geleceğe devretme diyelim– gereksiniminden oluşmuştur: Hele-

nizmin gerçek gücü ancak Athena'nın ölümünden sonra ortaya çıkacaktır; İsa, görüntüsünü gerçekleştirmesini engellemek isteyen –istiyormuş gibi görünen– Petrus'u haşlar ve halka açık yaşamının en başından beri dikkati çekmek için elinden geleni yapar; Fouquier-Tinville tarafından mahkûm edilen Saint-Just belki kaçabilirdi, ama... "Beni oluşturan ve sizinle konuşan bu tozu küçümsüyorum, ama hiç kimse yüzyılların ve göklerin içinden kendime kazandırdığım bu özgür yaşamı benden koparıp alamayacaktır..."

İnsan yaymak istediği, hatta kendi yerine geçirmek istediği bir görüntü oluştururken, arar, yanılır, yanılgılara kapılır, yaşamayan bir sürü anormal yaratık, kendiliklerinden yok olmazlarsa yok etmek zorunda kalacağı kendisiyle ilgili görüntüler yaratır: Çünkü sonunda dünyadan elini eteğini çektikten ya da öldükten sonra hâlâ var olan görüntü etkili olmalıdır: Sokrates'in, İsa'nın, Selahattin Eyyubi'nin, Saint-Just'ün görüntüsü gibi. Bu adını verdiklerim çevrelerine ve geleceğe, bir görüntü –uyan ya da uymayan, bunun önemi yoktur, çünkü bu gerçeklikten bu güçlü görüntüyü çıkarabilmişlerdir– yansıtmayı başarabilmişlerdir; bu görüntü örnektir, yani tektir, etkindir ama taklit edilmesine olanak verecek edimlerin kaynağı değil, onun tarafından ve onun için yapıldığı sanıldığında, kendisine karşı olacak eylemlerin kaynağı olacağı için böyledir ama özellikle de bizim zamanımıza kadar yansıyabilen, geçmişin mesajıdır söz konusu görüntü. Kaynaklar, çeşitli tarihçilerin yorumları bunu hiç değiştirmeyecektir: Onlar ilk örnek denilen bu görüntünün yerine başka görüntüler koymak istiyorlar. Daha gerçek görüntüler mi? Bunlar geçmişten gelmiş görüntüler olduklarına göre ne daha çok ne de daha az gerçek olacaklardır. Tarihçiler, görüntüsü –doğru ya da yanlış– bize kadar ulaşan ve bizi büyüleyen tek ve efsanevi kahramanı yok edecek, silecek ve onun yerine, bu konuda gevezelik etmemizi kolaylaştıracak ucuz görüntüler yarattıkları ölçüde sevip benimseyeceğimiz açıklamalar, olgular getireceklerdir.

Tiyatro belki bugünkü dünyasal –şimdiden tehdit altında gibi görünüyor– şekliyle ortadan kalkacak; tiyatrosallık, eğer göstergeler değil de belki de olmayan bir varoluş –hiçlik– denecek bir gerçekliği gizleyen tam, yoğun görüntüler yaratmak gereksinimi ise, süreklidir. Şimdiki zamanına olduğu kadar şimdi olmayan geleceğe yansıtmak istediği son görüntüyü gerçekleştirmek için, her insan kendisini hiçliğin içine fırlatacak son eylemleri yapabilir.

Ferrac sağlıklı denilen mücahite, insana özgü tüm dış görüntülere

sahipti. Kendisini tanıdığımda yirmi üç yaşındaydı. Fedailerle sabaha kadar geçirdiğim ilk gece, son derece canlı bedeni, yüzü, aklı beni çekmişti ve onu yeniden görmek için ağaçların altına bir kez daha gittim. Yanında kendisinden daha genç bir fedai vardı, bir sığınaktan çıkmıştı. Beni görünce rahatı kaçmış gibi göründü; iki hareketi yüzünden tedirgin olduğunu fark etmişti: Pantolonunu biraz yukarıya, kazağını aşağıya çektiğini gizleyememişti, yalnızca bu hareketler başkaları için kılığını kıyafetini biraz düzeltmek anlamına gelirdi, oysa ikisinin de yüzü her şeyi fazlasıyla açıklıyordu: Ferrac'ınki kırmızıydı, genç fedaininki de kırmızıydı ama başarısından ötürü. Ferrac'ın, bu neşeli, mert şefin üstüne bir atmaca gibi çullanıp da onu bu çocuğun karşısında sırf arzuya dönüştüren neydi acaba? Burada ahlâk bozukluğu neredeydi? Ansızın Ferrac'ın içinde mi, çocuğun biraz sinsice bakışında mı, çullanmaya hazır arzunun fır döndüğü o pırıl pırıl gökyüzünde mi? Bunu gören ya da gördüğünü sanan bende mi?

Bu altın sarısı yaprakların altında benim rolüm ne olabilirdi?

Benim tek ve çok büyük önemim işte şurada: Genellikle akşamları yorgun ama yüzleri gülen fedailerin bir araya gelmelerine vesile oluyordum. İlk toplantıyı sanırım Ferrac düzenlemişti. Ona ak saçlarımın boynuma kadar inmiş olduğunu söylemiştim.

– Bir fedainin elinden her iş geldiğine göre, şu taşın üstüne otur da seni bir hipiye benzeteyim.

Bana bunu çok ustaca bir tümce kurarak söyledi; tümcenin içinde "taş" ve "oturmak" sözcükleri İngilizce ve edebi Arapça sözcüklerle karışmıştı.

İkimiz hemen on-on iki fedaiden oluşan bir grubun çekim merkezi olmuştuk. Adamlar her zamanki gibi sarı tütünden sigaralarını tüttürüyor ama başımın çevresinde makası oynatıp duran Ferrac'ın parmaklarını izlemekten de geri durmuyorlardı. Ortaya çıkan işi beğendikleri belli oluyordu. Aynı dili kullanıp Ferrac'a dedim ki:

– Peki neden beni hipiye benzeteceğini söyledin?

– Çünkü saçların ayda bir kez omuzlarına düşüyor.

Hepsi gülmeye başladı. Gerçekten de omuzlarım, hatta dizlerime kadar her tarafım beyaz saçlarla kaplanmıştı. Önce çekingen davranan ilk yıldızlar, henüz açık mor renkli gökyüzüne şimdi toplu halde geliyorlardı ve her şey anlatamayacağım kadar, hatta daha da güzeldi. Ürdün Ortadoğu'dan başka bir şey değil ha! Kesilmiş saçlar ayakkabılarımın üstüne bile düşmekteydiler.

Hamza ile annesinin ilişkileri bu iki insana özgü müydü? İkisi de, sevilen bir oğulla dul bir anneyi tek varlık sayan Filistinlilerin genel bir yasasına mı uyuyordu? Bugün, içimde uzun süre taşıyıp beslemiş olduğum bu çift, orada bir tür ensest öğesi de gizlemiş bulunuyordu.

Filistinlilerin, fedailerin katledilmiş olmalarının Hüseyin'e, onun Çerkezlerine, Bedevilerine karşı duyduğum kinde gitgide daha azalan bir payı vardı. Hamza'nın işkenceden kapkara kesilmiş bacakları, iki bacağındaki şimdiye kadar görülmemiş yaralar benim için yeterliydi, oysa ki işkence görmüş bu iki bacağın benden çok Filistin topluluğuna ait olduğunu biliyordum.

İnsan karar verdiğinde, bir şeyin zamanı hep gelir ama Filistin direnişinin ve bunun içimdeki yankılarının, İtalyan stili bir tiyatro koltuğuna boyunlarına kadar gömülmüş izleyicileri olduğumuz bu devrimlerin dünyadaki varlığı konusunda kendimi sorgulama zamanı henüz gelmedi. Eğer bu devrimler önce kurtuluş savaşları iseler, bunları bir locadan başka nereden izlemeliyiz? Orada kimden kurtuluş söz konusudur?

Mahcub, bana âşık olduğu o sekiz yaşındaki kız çocuğu konusunda her şeyi anlattı mı? Sanıyorum bana muslinden, giysilerin kumaşından ve renginden, bunların içinde yalnızca ayak parmaklarının göründüğünden söz etmişti. Bu kız ne olmuştu acaba? Mahcub onu çocuk haliyle anımsıyordu. Ölmüş müydü? Mahcub cesedini sakladığı bir ölü kadınla mı yaşamıştı. Mahcub'u izlemek, belki bir cenaze alayını izlemek gibi bir şeydi. Ama küçük bir sevgili olarak soğuk idiyse, kadın olarak acaba nasıldı o kız çocuğu? Bana eğretileme yaparak mı ondan söz etmişti?

Tel el-Zaatar, *Kekik Tepesi*, bugün Normandiya ineklerinin süt verebilecekleri bir çayıra benziyor; vaktiyle Beyrut'un en kalabalık Filistin kampı olmuştu. Ali başka El Fetih üyeleriyle birlikte bu kampta yaşıyordu. Hiç uçağa binmemişti. Bir uçak düştüğünde şarkı söylüyor, gülüyor, bol bol dans ediyordu.

Toprak yerinde duruyor, ama depresyon gibi algılanan ellerinden alınması* kaygı yaratıyor. Tüm Filistin ve her Filistinlinin "*kendisiyle*

* "Elinden alma"nın Fransızca karşılığı *dépossession*. Dolayısıyla *dépression* ile aralarında bir söyleniş yakınlığı var. (ç.n.)

birlikte hareket eden bir çukuru vardı". Ulus ve sağlık, yeniden elde edilmesi gereken şeylerdi.

– Bir saat sonra mı yola çıkıyorsun?

– Evet.

– Ya uçağın düşerse?

Gazeteler sık sık bir dağa, denize çakılan, Kuzey Kutbu'nda kaybolan uçaklardan, burada yaralı olarak kurtulan yolcuların ölüleri yediğinden söz ediyorlardı. Ali yirmi yaşındaydı ve Fransızca konuşuyordu.

– Şimdi bunu düşünmeyelim. Eğer kaza kaçınılmazsa...

– Ama kemiklerini istiyoruz.

Hiç kimse ölülerinin nereye gömüleceğini önceden bilmiyordu, çünkü Filistinlilerin neredeyse ekilebilir toprakları olmadığı gibi mezarlıkları da yoktu.

– Adın ne senin?

– Ali.

– Hayır canım, dedenin sana verdiği ad ne? Onu soruyorum.

Bir El Fetih sorumlusu bugün bana şunu anlattı:

– Ali Tel el-Zaatar'da ölenler arasında. Bireysel mezarlar çok az. Oraya sürüyle askeri bir arada gömdük. Hiçbir asker tek başına bir mezarda yatamaz, bu mezar toprak hizasında olsa bile. Ölüleri, dörder dörder, tümünün başları Mekke'ye dönük olmak üzere gömmek için ayaklarımızla çiğnedik. Ama bana bunu neden soruyorsun? Tek bir kişinin yasını mı tutmak söz konusu? Neden ondan kitabında söz edeceksin? Onu sık mı gördün?

– Üç kez.

– Yalnızca üç kez mi? Tek bir fedainin yasını tutamazsın. Sana binlerce ad içeren kayıtları getireceğim, yas için kilometrelerce siyah krep kumaş ısmarlaman gerekecek.

Filistin artık bir toprak değil, gençlik ve Filistin'in eşanlamlı olduğu bir çağdı.

1970'te Ali şöyle demişti:

– Neden benimle konuşmak istiyorsun? Genellikle yaşlılar –özür dilerim– kendi aralarında konuşurlar. Bize buyruklar verirler. Gençlerin ancak romatizmalar başgösterdiğinde bilmeleri gereken şeyleri onlar bilirler. Eskiden, yaşlılar bilgeliğe ulaştıklarında sarık takarlardı, her şey başka bir şeyin hak edildiğini gösterirdi. Çevrene iyice bir baksana.

– Sorumlular seni sorgulamıyorlar mı?

– Hayır. Her şeyi bilir onlar. Her zaman.

Ne kadar küçük olursa olsun, içinde Filistinlilerin bir hükümetinin, bir başkentinin, camilerin, kiliselerin, mezarlıkların, belediyelerin, şehitler anıtlarının, koşu alanlarının, bir müfrezenin yabancı devlet şeflerine günde iki kez silahla selam duracağı bir uçak alanının bulunabileceği bir toprağın varlığını kabul etmek öyle büyük bir sapkın düşünceydi ki bunu tek varsayım olarak düşünmek bile büyük günahtı, devrime ihanetti. Ali, tüm fedailer onun gibi oldukları için, yalnızca, şenlik fişeği şeklinde görkemli bir devrimi, bankadan bankaya, operadan operaya, hapishaneden adliye sarayına sıçrayacak ama Arap halkına ait olan petrol kuyularına ulaşmayacak bir yangını kabul ediyordu.

– Altmış yaşındasın. Tümüyle çökmemişsin ama dayanıksızsın. Her Müslüman, yaşlı bir insanın karşısında soluğunu tutar, ona hoyratça davranmaz. Dolayısıyla burada hiç kimse seni öldürmeye cesaret edemeyecektir. Ben yirmi yaşındayım, öldürebilir ve öldürülebilirim. Sen de yirmi yaşında olsaydın, bize katılır mıydın? Bedeninle. Bir tüfekle? Benim adam öldürüp öldürmediğimi biliyor musun? Ben de bilmiyorum bunu ama öldürmek amacıyla nişan aldım ve ateş ettim. Gözün iyi görmediği için nişan almakta güçlük çekip bu işi beceremeyecek olsan da, tetiği çekecek kadar gücün vardır; bunu yapmak ister miydin? Buraya gelmişsin ama yaşın seni koruyor; bundan bir an için vazgeçebilir misin?

Yanıtımın önemsiz oluşu beni onu kendime saklamak zorunda bırakıyor. Yıllar ve güçsüzlüğüm, Ali'nin bana anımsattığı bu bağışıklığı kazandırdı.

– Gençler uğruna değil, romatizmalı yaşlılar uğruna ya da ne yaşamım ne ölümüm hakkında bir şey öğrenebilecek olan üç aylık çocuklar uğruna kendimi öldürteceğimi bildiğim için bunları sana anlatıyorum.

Şimdi kemikleri ve etleri çürümüş ve en azından başka üç fedainin kilere karışmış bir genç ölünün –Ali Tel el-Zaatar'da 1976'da öldüyse, o zaman yirmi altı yaşındaydı– sözlerini aktarmak beni hiç heyecanlandırmıyor. Ali artık bir ses bile değil ya da benim sesimin altına gizlenmiş pek sönük bir ses.

– Tel el-Zaatar'da şefler –sorumlular değil de şefler diyordu– sanki biz onları anlayamazmışız gibi, her zaman kendi aralarında ve çok

alçak sesle konuşurlar, kimi zaman da çok yüksek sesle; en soyut ve anlaşılmaz düşünceleri ele alırlar; Spinoza, kökenine karşın, bu tartışmalarda çok yer alır. Lenin de öyle. Ayrıca Hamurabi yasaları da. Biz sıradan fedailer susup şeflerin buyruklarına kulak veririz. Mentollü çay ya da Türk kahvesi yaparız.

– Sen benim kemiklerimi ne yapardın? Nereye atardın onları? Mezarlığınız yok.

– Etlerini ve kıkırdaklarını sıyırmak uzun sürmeyecektir; çünkü sende ne kas ne de yağ var. Böylece onları parçalayıp küçük paketler halinde toplar, sonra da çuvallarımıza koyar ve götürüp Ürdün Irmağı'na atardık (acı acı güldü).

Yine gülümsedi; kuşkusuz bu gülümsemenin içinde paylaştığımız şaka hoş bir biçimde gizlenmişti.

– Savaş sona erdiğinde, şansımız biraz yaver giderse, senin o kemiklerini Ölüdeniz'den çıkarırız.

Ali'ye âşık olmam yasaktı. Vücudunun, yüzünün güzelliği, özellikle de cildindeki benler beni allak bullak ediyordu ama ideoloji arkadaşlığa izin verir miydi?

Kendisini sevdiğimi biliyordu, bu yüzden de hiç büyüklenmiyordu: Kumazca bir kibarlık sergiliyor, hiçbir sahte gevşeklik göstermiyordu. Bununla birlikte benim erkeklerden hoşlandığımı biliyordu.

Bir gece, çadırda, sabahın ikisinde birtakım gülmelerle, kahkahalarla uyandım: Uyuduğum çadırda fedailer oburca yiyip, içiyor, sigara tüttürüyorlardı, çünkü oruç tutmuşlardı. Ben de içecek ve sigara istedim. Ebu Hasan, hâlâ uyku sersemi halime gülerek, bana şu soruyu sordu, çünkü gülüşmelerinin nedeni buymuş:

– Paris'te cinsel özgürlük konusunda ne düşünülüyor?

– Bilmiyorum.

– Ya Brigitte Bardot ne düşünüyor?

– Bilmiyorum.

Bunu esneyerek söylemek zorunda kalmıştım.

– Peki, sen ne düşünüyorsun bu konuda?

– Ben eşcinselim.

Ebu Hasan söylediğimi çevirdi. Herkes gülmeye başladı. Ebu Hasan bana dedi ki:

– Öyleyse senin için sorun yok.

Yeniden uykuya daldım. Her dakika Ürdün Irmağı kıyılarına gön-

derilmeyi bekleyen askerlerin ilgisini bu soru iki değil, en çok bir dakika çekebilirdi. Ali'ye âşık olmuş muydum? Ya Ferrac'a? Sanmıyorum, çünkü onları düşleyecek zamanım hiç olmadı. Ve oradaki her fedainin varlığı en çok sevilip de orada olmayanların görüntüsünü silecek kadar güçlüydü.

Her berber yatışmayan saç tellerinin ne olduğunu bilir: Asi bir saç tutamı. Bu saçlar, tarak yönü hariç her yöne doğru giderler. Fırça gibi, tümüyle asi saçların yer aldığı bir baş düşününüz. Ve düşününüz ki bunların altına ne kıvırcık ne de dalgalı ama pırıl pırıl ve yine fırça gibi bir sakal eklenmiştir. Böylesi saç ve kılların düzeni daha ilk baştan yüze güler, saçlara aynı zamanda tüm yönlere giden ayrıklar da eklerseniz, güleç bir yüz görürsünüz. Bu yüzü Tanrının böyle yarattığını, yani suretine göre yarattığını, dolayısıyla Tanrıyı onurlandırmak için ona gülünmesi gerektiğini bilirsiniz. Çok kıllı birini görür görmez ya da aklınıza getirir getirmez bir maymun-adamdan söz ederseniz, çok acele davranmış olursunuz. Bu mücahit özellikle yemek yerken, çok kibar bir İngiliz kadınını düşündürüyordu. Elbette elleriyle yerken. Kimi zaman, ağzına giren bıyığını kesiyordu, kaşlarınının, saçlarının ya da sakalının hiçbir kılına dokunmuyordu ama bıyığını hafifçe kırpması bir sürprize yol açıyordu: Gülümseme. Tüm bu gülen kıl yığını içinde çoğu zaman kahkahadan kırılan ciddi bakışlarıyla kara gözleri, önce bir gülümseme, ardından da dişlerini, gizlenmeye çalışan pembe renkli bir dili ortaya çıkaran bir gülüş için düzgünce ayrılmış pembe renkli iki dudak vardı; bedeni bir giz olarak kalıyordu. İnsanları yaratan Tanrı belki adamı giysilerinin altında tüysüz yaratarak onunla eğlenmişti. Sanırım hiç kimse gerçeğin ne olduğunu öğrenemedi.

– Yemek yiyen ve beni izler gibi görünen şu mücahit kim?

Fedailerle aynı masadaydım, masa dışarıda kurulmuştu, üstünde üç dört kocaman tabak vardı; herkes yemeğini bu tabakların içinden yiyordu.

Bu soruyu kendime henüz sormuştum ki gözlerimin önüne elbette bir anım geldi, bu saçlar, bu asi, kara sakallar bana yaklaşmıştı. İki kol bana sarılıyordu: Çadırda sarılıp beni öpen ve benimle tanrıbilim konusunda tartışmış olan Müslüman Suriyeliydi bu; kendisine hiç isabet etmeyen kurşunlar altında, Aclun'dan İrbid'e kadar nasıl koştuğunu anlatmıştı.

Birkaç parça pilici, birkaç meyveyi paylaşmıştık. Sonra çekip gitmişti.

Ateş gökyüzünden geldi.

Beyrut ikiye bölünmüştü. Her bölümü düzenli bir biçimde kendi etkinliğini sürdürüyordu: Biri yemek yemek istiyor, öteki ise cilalı parkeler üstünde kamını, kıçını kıvırıyordu. Her iki bölüm her zaman kim bilir nerde bir araya gelerek bir Beyrut oluşturuyordu ama Beyrut dışında; gecekondu semtleri ile saray arasındaki organik bağ apaçıktı. muhbirler ve orospular vardı. Yoksullukla varlık arasındaki doğal yakınlıktan tanrılar hoşnut idiler. Sefahat yoksulluk hakkında her şeyi biliyordu, yoksulluk da dans hakkında her şeyden haberdardı. Tıpkı sarayın gecekondu semtlerini ve gecekondu semtlerinin de sarayı unutmayacağı gibi. hiç kimse hiç kimseyi unutmuyordu. Ne burada ne orada mutluluk vardı, var olan yalnızca orgazmdı, külçe altınları görmenin doğurduğu acıydı; bu külçe altınlar da başkalarının acılarından doğmuştu. Narin bir kılavuz balığın bir köpekbalığına yol göstermesine, bir mandanın üstüne konmuş bir kuşun onu kenelerden kurtarmasına, bir turnabalığının karnında daha küçük, ama pek de küçük olmayan bir başka turnabalığının, onun karnında da başka bir turnabalığının bulunmasına ve bunun böyle sürüp gitmesine hâlâ kim şaşabilir. Boyutlar küçülür ama iştah ve oburluk hiçbir zaman azalmaz; bunda bir acımasızlık değil, sürekli el yordamıyla araştırma söz konusu. Ebu Ömer'in keşfettiği, bu gerçeklik miydi? Bir fedai ona gözleri hâlâ açık olan kesik bir başın basamaktan basamağa, merdivenden merdivene sıçramalarını betimlediği, kendisinin de bu sıçramaların eğrisini noktalardan oluşmuş çizgiler halinde gördüğü sırada, gözyaşlarını ve duyduğu tiksintiyi gizlemek için kahkahalarla gülmesi bu gerçeklik yüzünden miydi? Ebu Ömer devrimin içine at üstünde, derebeylerine ait bir araziye açılan yaldızlı bir demir kapıdan mı dalındığını sanmıştı?

Petra'da, açık havada, bazalttan yapılma dizi dizi Roma revaklarının içinde iki atlı gördüm; bir gün önce evlenmişler ya da o sabah nişanlanmışlardı. Beni görmediler, çok yaşlıydım ve yorgun bir at üstündeydim ve onların bu temiz aşkı pek usa yatkın biçimde, dünyayı, kayaları, iki bin yıllık heykelleri, Beyrut'un sefihlerini, devrimleri, bir adamın bir çocuğa bağlılığını yok etti. Gölge ve ışık, birbirine karışmadan önce, ufkun hem düz hem de eğri çizgisi üstünde, indirilmiş gözkapaklarına kondurulan öpücükle eşdeğerde olan alacakaranlık çizgisinin üstünde bir an duraksadıklarında, genç adam ve Amerikalı kız attan indiler. Belki Filistinlilerin 1910'a doğru Filistin'de ilk Ma-

carları ve Polonyalıları işittiklerinde yaşadıkları şeyi ben yaşamak zorunda kaldım, çünkü Beyrut'la Baabda arasında yolları gösteren levhalarda yazılar İbraniceydi.

Bir yerli dile solucanımsı yazı uygun olacaksa, bu yazı eğriler ve boğumlar halindeki Arap yazısıdır. Lübnanlılar İbranice harfler için *yedek parçalar* deyimini kullanıyorlardı. Şam'dan Beyrut'a karayoluyla gelirken, kavşaklarda yönleri gösteren levhalardaki harfler, Alman işgali altındaki Paris'te gotik harflerin neden olduğu aynı sıkıntıya neden oluyorlardı. Rozetta Taşı'nı* akla getiren yol levhaları İngilizce, Arapça ve İbranice olmak üzere üç dilde yazılmıştı. Simgelerden sol, sağ, kent merkezi, gar, kuzey, genel karargâh gibi sözcüklerin dile getirildiği anlaşılıyordu. Bu üç dildeki yazılar hiç okunmuyordu. Yazılmış olmaktan çok çizilmiş, çizilmiş olmaktan çok kazınmış İbranice, dingin bir dinozor sürüsünün yol açabileceği tedirginliğe benzer bir tedirginliğe yol açıyordu. Bu yazı yalnızca düşmana ait bir yazı değil, öteki yazılar arasında, Lübnan halkını tehdit eden silahlı bir nöbetçiydi de: çocukluğumda, anlamını bilmeksizin bu harfleri görmüş olduğumu anımsıyorum. Bunlar, yan kenarlarından birbirine yapışık iki uzun taşın içine oyulmuştu: Bu taşlara Yasa Levhaları** deniyordu. Kazınmıştılar çünkü art arda bir aydınlık, bir karanlık gibi görünen harflerin çukurları bir kabartına izlenimi veriyorlardı. Harflerin çoğu dik açılıydı, kare şeklindeydi, tümü de yatay ama kopuk kopuk satırlar halindeydi ve sağdan sola okunuyordu. Bir iki harfin üst tarafında turna tepeliğine benzer tepelikler vardı; üstlerine eklenmiş üç dişi organ başını taşıyan ve anları bekleyen üç ince dişi organ; o anlar ki tüm dünyaya binlerce yıllık ya da daha doğrusu ilksel bir polen saçıyorlardı; aşağı yukarı Fransızcada *ch*** gibi telaffuz edilen harfin tepelikleri ne sözcüklere ne de emirlere herhangi bir hafiflik eklemiyor, Tsahal'ın o edepsizce başarısını dile getiriyor, tepeliğin üç uç noktası tavus başının aynı zamanda sperm bekleyen çulluğun başının, biraz budalaca görkemini sergiliyordu. Hafiflik diye yazdığım sırada, önce "hafifçe tehditkâr" sözcüklerini kastetmiştim.

Çok yüksek kimi bambuların tepeleri kımıldıyormuş izlenimi uyandırır, çünkü gerçekten kımıldamaktadır. Eiffel Kulesi kımılda-

* Ya da Reşit taşı. Üstünde üç değişik yazı bulunan ünlü stel. Bugün British Museum'dadır. (ç.n)

** Üstlerinde Musa'ya Tanrı tarafından gönderildiği varsayılan "On Emir"in yazılı olduğu levhalar söz konusu. (ç.n.)

*** Türkçe okunuşu "ş". (ç.n.)

maktadır; 'söz konusu harflerin dik çıkmaları, hiçbiri kımıldamadığı için aynı tiksintiye yol açıyordu. Bu yazı yalnızca çocukluğuma uzanan bir anı değildi; dünyaya bir dağın tepesinde sunulmuş olmasına karşın, Tanrının, Musa'nın, İbrahim'in, Levhalar'ın, Tevrat'ın, Emirler'in hapsedildikleri derin ve karanlık bir mağaradan çıkmış, şimdi de tarihöncesinden önceki bir tarihöncesinin bu kavşağında, buraya geri gelmişti; Freud hakkında kesin hiçbir şey bilmediğimiz halde, iki bin yıl sonra Bastırılmış Olan'ın Dönüşü'nü başarıyla gerçekleştiren baskının büyüklüğünü hepimiz hissettik. Ama, şaşkınlığımız, tiksintimiz şu korkunç kopukluktan ileri geliyordu: Harfler arasında gitgide artan ölçülemez bir uzaklık ve öyle dar bir zaman vardı ki bu uzaklık birçok zaman katmanının üst üste yığılmasından doğuyordu; her harf birbirinden o kadar uzaktı ki, bu uzaklık "ölü zaman" adını hak etmekteydi, çünkü bir ölüyü ona bakan canlı birinin gözünden ayıran "uzaklık" –ama bu uzaklık mıydı?– kadar ölçümü imkânsızdı. Her İbranice harfi birbirinden ayıran bu ölçülemez uzaklıkta kuşaklar doğdu, çoğalıp yayıldı. Ve bu uzaklıkta, kurşunların ve top mermilerinin gürültüsünden çok, sessizlikti canımıza okuyan.

Yeniden barışa kavuşan, benim gözde yerim Aclun, bana aitti. Burada her serçe adımı biliyor, yollar bana kılavuzluk ediyordu; başkalarına karşı kaprisli davranan böğürtlenler bana karşı naziktiler; bu son satırlar abartılı ama yine de bir insanla bir yerin ne derece içli dışlı olduklarını dile getiriyorlar; Aclun'un çevresinde ve oldukça yakından savaş söylentileri ve siyasal ihanetler kulağıma geliyor, aynı zamanda gitgide daha iri, kara, ateş yüklü bulutlar görür gibi oluyordum; bu tehlikelere karşın ya da bunlar yüzünden tepelerin yamaçları huzur verici birer kovuk oluşturuyordu; fedailerin hareketlerinde, davranışlarında, nüfuzlarında, yenilgiye karşın, starları ilk başarılarından sonra biraz coşturup sevimli kılan mutluluğa benzer bir mutluluk görüyordum. Pek o kadar emin olmasam da, başkaldırının, öfkeye kapılmış her insanda ya da halkta dalga dalga yükselen bu serinkanlılık kaybının, daha güç, daha egemen bir tür serinkanlılık olduğunu ve başkaldıranların şerefsizliği –aksini değil– hak ettiklerini sanıyordum.

Silahlı askerlerin sevimliliğinden yeşillik içinde oynanan bir tiyat-

ro oyununun sevimliliğinden söz edercesine söz ederken, her fedainin içinde olup biteni anlaşılır duruma getirdiğimi sanıyorum. Her fedai, devrimin bu ışıltısının niteliğini tam olarak bilmeksizin, sanki kendine bakıyor, kendini görüyordu. Hem de çok uzaktan, eğer uzaklık görme alışkanlıklarını bozuyorsa, belki biçimi bozulmuş olarak. Parlaklığı askeri koruyor ama Arap rejimlerini kaygılandırıyordu.

Tarihte ortaya çıkmış her ulus hakkında olduğu gibi her dinsel ya da siyasal hareket hakkında da şu soru sorulabilir: Ortadoğu'da, Arap dünyasında, uluslarda, başkaldırılarda eksik olan neydi? Filistin direnişinin doğması için Arap dünyasının neye acil bir gereksinimi vardı? 1967'den bu yana yirmi yıl geçti, demek ki bu direniş, derinlikli olma iddiasında olan bir hareket için çok genç, topraklarına yeniden kavuşmaktan çok uzak. Direniş filizlendi ve oksijen aldığı için sapları uzadı. Avrupa'da yayımlanan günlük gazetelerde sayfaların numaralanmasına verilen önemi biliyorsanız, direniş durursa neden yoksun kalacağımızı anlayabilirsiniz. Önce, İsrail'e karşı çok gizli, çok iyi saklanmış bir öfke, direnişe gösterilen ilgiyle ortaya çıkmış gibiydi; İsrail aleyhinde hiçbir şey söylenmedi; Avrupalılar, Yahudi derisinin duyarlı ve tepkili olduğunu bildikleri için kırk yıldır susmayı öğrenmişlerdi; kirpi nasıl XII. Louis'yi simgeleyen bir hayvan olmuşsa, Begin'i de simgelemeliydi. Dünyanın, daha iyi yaşamak için, 1854'ten 1872'ye kadar Fransız düzyazısının sıcaklığını akkor duruma getirecek bir adam aramış olan Fransa gibi, Filistinli yeniyetmelerin başkaldırısını ya da, bu adamın deyimiyle, önlerinde şiire engel olacak hiçbir şeyi tanımayan "mantıklı başkaldırılar" istemiş olması olasıdır. Kara Panterlerle ilgili olarak, gerektiği gibi Avusturyalı olan on altı yaşındaki bir kız çocuğu, onların başvurduğu şiddeti en iyi betimleyen sıfatı burnumun dibinde benden çalarak, benim önümde ve onların önünde, gülümsemeden, şöyle demek cesaretini göstermişti: "Kara Panterler sevecendir."

Bu kızı, onun kararlı yüz ifadesini, sesinin tonunu anımsayarak diyorum ki: "Kara Panterler sevecendir." Bu sözcüğü çekinmeden dile getiriyorsam, belki de beni onlarla birlikte kalmaya iten şeyi tek sözcük halinde yazmak içindir. Neden gelmiştim oraya? Bu, daha karışık, içimde daha derinlerde gömülü başka bir öykü ama bir görünüp bir kaybolan, hem katı hem de uçucu bir giz olmasına karşın, ortaya çıkarmaya çalışacağım.

İhanetin hazzını tatmamış olan hazzın ne olduğunu bilmez.

Hamza'yı düşündüğümde onun neşesine kavuşuyordum. Bu neşeyi savaşmaya borçlu değil miydi? Bu neşede bedensel bir mertlik dikkatimi çekmişti. El kol hareketlerinde, ne güneyli Fransızların ne de Lübnanlıların hareketlerindeki fazlalık, yoğunluk, abartı vardı; hatta boyutları sınırlı olsa bile geniş ve mert idiler. Uzaktaki ya da yaklaşan top sesleri mertliğine bir şey katmıyor ama neşesini artırıyordu. Bir kahramandan daha çok, bir çocuktu o.

Başka zaman olsa, sanırım kahraman, şehit, savaşım, devrim, kurtuluş, direniş, cesaret ve bunlare benzer sözcüklerden kaçardım. Belki bende hâlâ aynı tiksintiyi uyandıran vatan ve kardeşlik gibi sözcüklerden de kaçtım. Ama benim söz dağarcığımın çökmesi kuşkusuz Filistinlilerden kaynaklanıyor. Bu dağarcığı benimserken en acil sözcükleri alıyorum, ama biliyorum ki böyle sözcüklerin arkasında da hiçbir şey yok, ötekilerin içinde de pek az öz var.

Fedailere alışıyordum, onların, kendi deyişleriyle adalete susamış oldukları için daha hakkaniyetli bir yaşam istediklerinden emindim; bu başkaldırı nedenleri gerçekti ama bu nedenlerin ardında, hiçbir zaman söylenmemiş, özellikle de kendi kendilerine söylemedikleri, bu yalancı ya da gerçek umutlardan çok, kaçınılması imkânsız buyruklar veriliyordu onlara; ne var ki kitapları bunlardan söz etmiyordu; bunlar savaşma isteğini, karşısındaki düşmanla çatışmayı ve bunun gerisinde de, zafer olanaksız olunca, kesinlikle kendini öldürme, ölmeyi başarma isteğini içeriyordu. Zafer sözcüğünün dile getirdiği şey, elbette hoşnutsuzluk duymadan söylenebilen bir şeydi: Zafer düşman bozguna uğratıldığında gerçekleşecekti; böylece çok daha sonra gelecek ve yalnızca resmi beyanlarda yer alacak daha yüksek bir adalet düzeni kurulacaktı. Bu oyunun arkasında da, Arafat'ın kişisel ya da kişisel olmayan tüm mektuplarının sonunda yer alan bir ifade –zafer ya da ölüm– vardı.

Mağarabilim ya da Jungfrau doruğunun tırmanılmamış bir yüzüne tırmanma olarak devrim.

– Karar veremiyorum.

– Neye?

Hâlâ yalnız yaşayan, belki Küba devriminden haberi olmayan Doktor Afredo bana şöyle yanıt verdi:

– Bu devrimi sürdürmeye ya da yaşasın sarp kayalara tırmanış demeye.

Özlü anlatımı hoşuma gitti. On beş gündür onu şaşkına dönmüş, belki Arafat'ın sessizliği yüzünden umudu kırılmış gibi görüyordum. FKÖ'nün başkanı ona uyruğunu sorduğunda, Alfredo tek sözcük söylemişti:

– Filistinliyim.

Yanıt hoş karşılanmamıştı. Arafat'ın kabul salonuna çöken ani sessizlikten ben de başkanın bu sözle övünülmesini kınadığını anladım. Herhangi bir insanın, en iyi dostlarından biri olsa da, Filistinli olduğunu söylemesini kabul etmeyecek kadar halkıyla gurur duyuyordu.

– Gördün. Beni Filistinli olarak kabul etmiyor. Ya öfkelenip çekip gideceğim ya da ölünceye kadar burada savaşacağım.

Fedailer üstün insanlardı; yalnızca şu anlamda ki kolektif ivedi zorunlulukları kişisel arzularının önüne geçiriyorlar, böylece zafere ya da ölüme gidiyorlardı, bununla birlikte, her fedai kendi duygularıyla, tuhaf arzularıyla baş başa kalıyordu ve belki de bu anlarda ihanet etme eğilimi pusu kurup bekliyordu ama bu eğilimin *neredeyse* her zaman bastırıldığını sanıyorum.

Çok sayıda Filistinli sorumlunun biriktirdiği serveti düşündüğümde, acaba diyorum mobilya, halı, giysi yığınları insanı düşlere salan şatoların, iki kişilik kanepelerin, berjerlerin fotoğraflarının yer aldığı bir tür dergiden başka bir şey mi? Bu haftalık dergileri karıştırmak ihanet etmek midir? Bu sayfaları karıştırmak ama bir yandan da bir apartman dairesini, üç boyutu içinde arşınlamak; bu iş parlak kâğıt üstünde daha zor olsa da sayfaları karıştırmak daha az bir çaba gerektirir. Ya bu dairede yılda birkaç gün göz gezdirmeye ne demeli? İnsan kendi seçimiyle fedai olmuşsa, kendisini hayatta, birkaç saat için, fedai olarak görmesinden, fedai giysisini giyip, başına kefiye takmasından, hatta onun ruhuna bürünmesinden neden daha utanılacak bir şey olsun ki bu? Batılının dinlenmesi ne bakımdan bir savaşçının, olsa olsa parlak kâğıt üstünde kalan bir şatoda dinlenmesine benzemiyor? Fedai olmanın lanetine uğramadan bir an için fedai olmak, bu laneti üstünde bir aldatıcı görünüş gibi taşımak demektir.

Devrimin içinde birtakım rizikolarla ve sorumluluklarla baş başa kalındığında, devrime ihanet etme eğiliminden kendini uzaklaştırmak için servet sahibi olmaya, zimmetine para geçirmeye ne demeli? Kendine ihanet etme eğiliminden kurtulmak için zimmetine para geçirenin ya da serveti seçenin vay haline mi demeli?

Ebu Ömer'i, onun, bir Ürdünlünün bedeninden ayrılmış başını düşündüğünde, acı acı ve abartılı bir biçimde gülerken duyduğu sıkıntıyı anımsıyoruz; öyle ki, ben SALT'ı Salt kenti ile karıştırdığım, onun da bana El Fetih'in kimsenin öngörmediği ani bir gelişme, bir önem kazandığını anlattığı sırada bu gülüş artık ona ait değildi.

– 1964'te El Fetih pek küçük bir çaydan başka bir şey değildi. Mühendis Arafat tam gün çalışan bir devrimci olmaya karar verdi. Mesleğini bıraktı. Karameh savaşı hem Filistinliler hem de tüm Arap dünyası tarafından zafer olarak ilan edildi. Gönüllü yazılmalar sayesinde El Fetih'e katılanların sayısı beş ya da altı kat arttı. Rakip, kimi zaman düşman başka örgütler de doğdu. Kampların adı artık *mülteci kampı* değil talim kampı oldu. El Fetih özellikle Ürdün'de gelişti; burada çok sayıda kraliyet memuru, onun yandaşı oldu ve işgal edilmiş topraklardaki tüm insanlar (konuşan hep Ebu Ömer), Avrupa'daki, Amerika'daki, Avustralya'daki Filistinli üniversite öğrencileri ve profesörler tarafından destekleniyorduk. Melbourne'da üniversite öğrencilerimiz olduğunu biliyordunuz. Şimdiki kral kendisini ilk fedai olarak ilan etti. O dönemde bile sonuncu fedai idi. Bugün uluslararası bir deniz olan El Fetih 1964'te çok küçük bir çaydı.

"Ama bu küçük çay vaktiyle özgürdü, şimdiyse bu uluslararası denizde Amerikan ve Sovyet filoları dolaşıp duruyor. Koşulların gerektirdiği yer ve zamanda darbeleri indiriyorduk. Yalnızca Örgüt'ün sorumluluğunu duyuyorduk. Ne Fedailerin ne yöneticilerin, hiç kimsenin büyük devletlere, ABD'ye, SSCB'ye, Büyük Britanya'ya, Fransa'ya aldırış ettiği yoktu. Çin'i de ekleyecektim, ama hayır, 1948'den bu yana dünyada olup bitenlere kulak veren Çin, kovulduğumuz topraklara dönüşümüzün Tarih'e geçmiş bazı olaylardan biri olacağını anlamıştı.

"Arafat ve birkaç başka sorumlu dışında, coşmuş bir halkı neredeyse hiç kimse incelikle ve güçlü bir biçimde yönetmeyi beceremezdi. Belki biraz azaldı bu coşku, çünkü dünyada birçok bağımsızlık hareketi unutulmuştur. Başlıca üç düşmanımızı keşfetmek şansına eriştik: Önem sırasına göre gerici Arap rejimleri, Amerika ve İsrail".

– İsrail'e en sonda yer veriyorsunuz.

– Biliyorum, şu sırada bunları yazmıyor, yalnızca not alıyorsunuz. Öyleyse bir kitap yazacak olan birine hitap ediyor ve ona gerçeği söylemeyi yeğliyorum. Size söylediklerimi, burada gördüklerinizi Fransa'daki gazetelerde ya da Şam'daki Fransız Kültür Merkezi'nde okuyacağınız yorumlarla karşılaştırırsınız. Gerici Arap ülkeleri, özellikle

Körfez ülkeleri, biraz bir Arap ülkesine yapılan bu saldırı yüzünden, özellikle de ciddilikten uzak dinsel nedenlerle seslerini yükseltip İsrail'i kınadılar; ama tümü Amerika'nın çok sadık müttefiki idi. Ya Amerika? İsrail'i destekliyor mu, yoksa bölgede ilerlemek, özellikle de Aden'in doğusunda kalan, Körfez petrol kuyularını korumak için bu ülkeden yararlanıyor mu? Bir bakıma İsrail boğulmaktan kurtulmamızı sağladı. Olanları biliyorsunuz: Tanrının İbrahim'e vaat ettiği ama Yeşu'nun silahlarıyla fethedilen bir topraktan Romalılarca kovulduklarından bu yana topraksız kalıp dünyaya dağılmış olan Yahudiler, özellikle Avrupa'da iki bin yıllık göçebelikten ve çekilen acılardan sonra, bu Vaat Edilmiş Toprak'ı –yani bizim Filistinimizi– istiyorlar ve Tanrının vaadini tutmasını beklemeden, şimdi bu topraklarda oturanları Müslüman ve Hıristiyan oldukları için kovuyorlar. Kabaca olup bitenler bunlar; ayrıntılarda da İngilizlerin marifetini görürüz.

Aramızda oldukça uzun süren bir sessizlik oldu. Bu sırada aklım şu sorulara takıldı: "Filistin'de kimler oturdu? Süleyman Peygamber Tapınağı'nın yıkılmasından ve Titus'un Yahudileri göçebeliğe mahkûm etme kararından sonra Filistin'i, hangi insanlar işgal etti? Kenan halklarının uzantıları mıydı bunlar? Orada kalıp Hıristiyan, 650'ye doğru da Müslüman olmuş Yahudiler miydi?"

Ebu Ömer'in bu anlattıklarıyla Mustafa Bey'in anlattıklarına yer vermemin nedeni, Ortadoğu'da, Ürdün'de, Suriye'de, Lübnan'da bulunduğum sıralarda, her zaman Filistinlilerin yalnızca bu topraklar üzerinde hak iddia etmenin değil, kökenlerini aramanın peşinde olduklarını belirtmeleridir; öyle ki, bir Filistinli kadın bana şöyle demişti:

– Gerçek Yahudiler bizlerdik. 70 yılından sonra orada kalıp, sonra da Müslüman olan bizler. Ve çektiğimiz işkenceleri bize vatansız kuzenlerimiz reva görüyor.

Ebu Ömer yeniden konuşmaya başladı:

– Aynı zamanda zenginliğin, gücün Hıristiyanları küçümsemenin ne olduğunu öğrenmiş ama bilimi, bilimsel zekâyı da tanımış (öyle ki çoğu zaman bir Alman bilgini olarak, Yahudi kökenli Einstein'ı düşünürüm) oldukları Batı dünyasında, belki göçebelikleri sayesinde oluşmuş ama korkularla ve *gettonun hıncı ve özlemi* denen şeyle pekişmiş Yahudi psikolojisi, bu insanları açık havadaki Yahudi başkaldırılarından önce Filistinlilerden yakınmaya itti. İsrail, sizin dediğiniz gibi, propagandamız için tanıtım ajansı olmaya karar verse büyük bir isabet olurdu. Ne büyük yankı yapardı ya! Tanıtımlarda benzer bir olanak ol-

saydı, Batavlar nerede olurlardı? İsrail'in propagandaya karşı öyle bir düşkünlüğü vardı ki eskiden beri kendisinin tanıtım ajansı olabileceği belliydi. Elbette Fransa'dan sonra. Kilise'den de sonra. Bunun bize yararı oldu. Eğer uyanık olmasaydık, hareketimizi gerçekleştiremeden malıvetmek tehlikesi karşısında kalırdık. Arafat bana bir akşam söylemişti, korkularından biri şuydu, hâlâ da öyledir: "Birkaç aydır devrimimiz moda oldu. Bunu İsrail'e borçluyuz. Gazeteciler, fotoğrafçılar, televizyon kuruluşları, tüm dünyanın kameramanları bizimle ilgili romantik görüntüler çekmek, öyküler anlatmak için ziyaretimize geliyorlar. Bu görüntülerle bizi abarttıklarını varsayalım. Filistin Devrimi artık var olmayacaktır, çünkü artık ne görüntü ne öykü üretme isteği uyandırıyor."

– Demek ki Arafat'ın amacı –elbette diğer amaçları içinde– fotoğrafçı, ağıtçı kadın, ozan gruplarını –Grek tarzı ozanları– yanına çekmek için her zaman heyecan uyandırıcı olaylar yaratmak.

– Hep şaka yapıyorsunuz ama şikâyetçi değilim. Bu sayede biraz gülümsüyorum, devrimle dalga geçilse bile.

– Ne büyük beceri!

– Evet. Büyük beceri. Yeniden ciddi olalım. Devrimin birtakım aşırı etkinlikler –ekrana yansıtılan görüntüler, metaforlar, günlük dilde abartmalar– yüzünden *gerçekleşmeme* tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını söyledim. Savaşımlarımızın görünüşte kahramanca, aslında pek güzel *verimiş* birtakım *pozlara* dönüşmesine ramak kaldı. Ama oyunumuz yarıda kaldı, unutuldu ve...

Tam zamanında durdu, gülümsedi ve sonunda beklenilen şeyi söyledi:

– ... Tarih'in çöp tenekelerine gömülecek.

– Ama topraklarınızı geri almak için devrim yapıyorsunuz, öyle değil mi?

– İçinde belki artık yaşamayacağım toprakları. Devrim, zorunlu olarak, toprakların geri alınmasını amaçlıyorsa da, neden bununla kalmıyor: Size anlatmak istediğim bu. İsrail konusunda birkaç söz daha söylememe izin verin. İsrail, yalnızca yanında yaşamamızdan ve üzüntümüzden ötürü katlandığını öne sürdüğü acıları, tehditleri "diaspora" adını verdiği her şeyin içine yerleştirilmiş hoparlörler, amplifikatörler (siz kısaca ampli diyorsunuz, sözcüğün yarısını kesmek hakkına sahip, ne hayran olunası dil sizinki), bafıllar* (iyi seçilmiş bir sözcük) aracılığıyla yansıtılan en yüksek perdeden sızlanmalarla, çığlıklarla abart-

* Akustik kutular. (ç.n.)

mak zorundadır. Daha sonra devam ederiz; o zaman, Amerika'nın düşmanı olmakla neden şanslıyız, bunu size anlatırım. Elbette yarından sonra, eğer Aclun'a yeniden gelirseniz. Ama geleceksiniz, Ferrac artık orada değil, diye ekledi gülümseyerek. FKÖ'nün bir arabası sizi Cereş'e kadar götürür. Ama yol Ürdünlüler tarafından kesilmişse, Fransız pasaportunuzu elinizde iyice görünür biçimde tutun.

Burası Hamra değildi, hatta Beyrut'un kibar caddelerinden biri de değildi; alışveriş yapılan, her mağazanın önüne çekilmiş iki sıra araba bulunan oldukça sıradan bir sokaktı ve ansızın doldu. Önce bir araba geldi; çok pahalı ama eski model bir arabaydı, önde iki bıyıklı adam, arkada da başka üç adam oturuyordu. Sağda park etti, o beş adam içinde duruyorlar, görünüşe göre hiç konuşmuyorlardı. Bir başka araba, neredeyse sokak kadar geniş, son model bir Cadillac gelip ne sağda ne solda, tam da yolun ortasında durdu. İçinden üç kadın çıktı, ikisi Arap kıyafetindeydi, ama peçeleri yoktu, biri de Avrupalıydı. Şoför direksiyon başında kaldı ama kırk yaşlarında kara bıyıklı ve kara sakallı, belli ki pek güçlü kuvvetli, belki de silahlı bir de adam indi. Sonunda, topuklarına kadar inen siyah bir elbise giymiş, yüzünde alnından gözlerinin üstüne kadar inen bir tür örtü ya da ince peçe bulunan, uzun boylu çok güzel bir kadının indiği görüldü. Gülümsüyordu, çünkü tüm prensesler kalabalığa gülümserler ve halk şimdiden bu sadakayı kabul ediyordu. Bir mağazaya girdi, bu mağazanın vitrininde, altın üzerine siyah gravürler halinde ya da siyah laka üzerinde altın harflerle yazılmış Kuran ayetleri görmüştüm. O bıyıklı ve sakallı adam iri cüssesiyle dayanarak kapıyı açtı. Prensesin içerde ne yaptığını görmedim. Ama çabucak dışarıya çıktı ve Cadillac'ına giderken adamları bir kordon oluşturdular, arabaya ilk olarak o bindi. Prensesin o iriyarı adamı, yeterince çabucak kenara çekilmedi diye yaşlı bir kadını kolundan tutup, öyle kuvvetli bir şekilde kenara itti ki kadın bir meraklı grubuna çarptı. Kimse karşı çıkmadı ama kimse de kadının duyduğu utanç karşısında gülümsemedi. İçinde herhalde polisler ve korumalar bulunan öndeki araba o iriyarı adamdan büyükelçiliğe dönmesi için Arapça bir buyruk aldı: Büyükelçilik demişti adam: Cadillac da bu arabayı izledi. Sokakta gidiş gelişler yeniden başladı.

– Kimdi bu?

Olup biten yalnızca şuydu: Yaşlı bir kadını bir grup meraklının üs-

tüne iten bir korumanın yaptığı bu hareket, burada, Beyrut'un sıradan bir sokağında gerçekleşmek için, Abu Dabi'den kalkıp Lübnan'a gelmişti.

Mustafa Bey'in öyküsünün devamı şöyle:

– Kuşkusuz, bizim ailemiz, kökeninin, sizin takviminize göre 670-700 yılları civarında ortaya çıkan Müslümanlığı kabul etmesinin ötesine uzandığını ileri sürüyor. Halk o zaman köylü ve tacirmiş.

– Ne ticareti yapıyormuş?

– Çok çok eskiden yün boyası, kına, bir de mercimek ticareti... Topraktan ve denizden geçiniyormuş. Yaklaşık olarak 700'den 1450'ye kadar olan dönem hakkında fazla bir şey bilmiyorum. Sonra, Osmanlılar imparatorluğa tek biçim vermeye fazla çalışmamışlar. Eğer kimi büyük aileler birbirleriyle kavgaya tutuşmasalardı, Filistin'de barış olurdu.

– Nasıl Büyük Aile olundu?

– Ali soyundan gelmekle ya da bu soydan geldiğine inandırmak için yeterince yetenekli olmakla. Sahte armalar yalnızca Avrupa'da olabilir diye düşünüyorsunuz, değil mi? Meryem Ana soyundan gelen sizin Lévis dükleriniz bizdeki denkleri tüm İslam dünyasını kırıp geçirdiler. Büyük Ailelerimiz de keyif olsun diye birbirleriyle savaşıyorlardı, çiftçilerimiz ise...

– Köleydiler.

– Yanılıyorsunuz. Peygamber Tanrı tarafından seçildiyse -"Aranızdan birini seçtim..."- bir insan sesinin köleliği kınaması için seçildi. Muhammed de bunu yaptı. Tek başına Viyana Kongresi gibi karar almış oldu. Ama gerçekten de, köle olsunlar ya da olmasınlar, köylüler, yani benim atalarım ya da sözde atalarım... derebeyleri için çalışıyorlardı.

– Soyunuzun yasallığı kesin değil mi?

– Ah! Bay Genet, siz mi bana yasallıktan söz ediyorsunuz! Burada annenin kocasına sadık kaldığını söylemeye kim cesaret edebilir? 1453'ten sonra Türkler, Fas dışında tüm Suriye, Arabistan ve Avrupa'nın bir bölümü gibi Filistin'i de Suriye eyaleti olarak bir Türk sömürgesi yaptılar. Bu fetih gerçekleşmişti, ama sonra...

– Frank krallıklarından sonra mı?

– Siz şimdi kafalarınızı fazla kurcalayan ünlü Bouillon, Lusignan ailelerinizi, Foulques Nerra'nızı, Mélusine'inizi* bir yana bırakın; bunlar maceracı. Ama yine de Mélusine'in öyküsünün belki *Binbir Gece Masalları*'nın birinden çıktığını anımsayın: Bu masalda insan sesli bir yılan Peygamber konusunda kendine birtakım sorular sorar, oysa Peygamber Müslümanlığı iki yüz yıl sonra kuracaktır. Sizin Lusignan ailenizin doğuşundan önce konuşan –elbette Arapça, hem de çok güzel bir Arapça– bir yılandı bu.

"Osmanlı devlet memurları çok ölçülü davrandılar –sanırım yılda iki kez vergi toplanıyordu– ama Hıristiyan askerleri de bizi pek tedirgin etmediler. Türkler bizden haraç alıyorlardı, ne var ki bizi özgür bırakacak kadar da yürekli idiler. Bizim, Büyük Aileler'in, Kudüs'te, El-Halil'de, Akka'da evlerimiz, İstanbul Boğazı'nda yalılarımız vardı; ayrıca biraz hırsız kâhyalarımız da vardı; bunları bir geleneği sürdürmek için özellikle astırıyorduk. Hayatta iken topraklarımızı yönetiyorlardı, dut ağaçları, ipekböceği yetiştirme işlerini yönetmek de görevleri arasındaydı."

Mustafa Bey'in evi tek katlıydı; buraya birkaç basamak merdivenle çıkılıyordu: içeride yer beyaz mermer döşeliydi ve bir tek oda vardı ama çok büyüktü; salon, yemek odası ve mutfak işlevi görüyordu. Mustafa Bey Osmanlı tarzı bir yaşam sürüyordu; belki hâlâ hayattadır ve böyle yaşamaya devam ediyordur; nargile içiyordu, içindeki Arap olan her şeyi küçümsüyordu – özellikle, bilimsel fedai olan oğlu Ömer'i. Yalnızca Türk şairlerini okuyordu, yani Mevlânâ Celalettin Rumi'yi, hepsi bu kadardı.

– Bu kadar uzun zaman geçtikten sonra, içinde oturduğu ve bin iki yüz yıldır çalıştığı toprakların kendisine ait olduğunu düşünebilen bu halkın elinden bu topraklar alınıyor, önce yavaş yavaş, tıpkı üstündeki koltukları devirmeden bir halıyı çeker gibi, ayaklarının altından çekiliyor. Fransızcamı hoş görün, umarım Arapçam daha iyidir; bu halk XIV., XV., XVI. yüzyıllarda –ki bunlar *sizin* yüzyıllarınız, çünkü Mekân'dan sonra Zaman'ı da sömürgeleştirdiniz ve bana Hıristiyanlara hitap eden bir kitap yazacağınızı söylüyorsunuz–, evet, bu halk, bizim Filistin halkımız Rusça, Almanca, Lehçe, Hırvatça, Baltık dilleri, Sırpça, Macarca konuşan insanların burada *Sion Âşıkları* örgütünü kuracaklarını bilebilir miydi? Sion'un, Kievli, Moskovalı, Kolonyalı, Pa-

* Yılana dönüşebilen efsane kahramanı; bir perinin kızıydı, Lusignan ailesinin atası ve koruyucusu sayılırdı. (ç.n.)

risli, Odesalı, Budinli, Krakovlu, Varşovalı, Londralı insanların düşlerindeki ülkenin mistik aynı zamanda coğrafi merkezi olduğunu bilebilir miydi? Ne köylülerimiz ne biz efendiler, geceleri başka düşler görerek uyurken, bir projenin çok uzaktaki düşlerde yavaş yavaş oluştuğunu biliyorduk. Kıkırdaklar kemiklere dönüşüyordu, her şey, biz farkına varmadan hızla mahvımıza doğru ilerliyordu. Bu projenin İmparatorluk'un batışı gibi bir çürüme içinde somutlaştığını ancak 1917'de anladık.

"Karpatlar'dan, karlardan, yağmurlardan ayrılmak zorunda kaldıkları için incinmiş, rengârenk giysiler içindeki erkeklerin, kadınların kararsız ya da öyle görünen gelişleri önce bizi şaşırttı. Avrupa Yahudileri Sion'u düşlemişlerdi ama burada hiç kimse El-Kuds'ün oradaki adının Sion olduğunu söylememişti ki! Zeytin ağaçlarıyla kaplı tepeler, Süleyman Tapınağı, İlahiler İlahisi, ayçiçekleri, buğday tarlaları, tüm yıl boyunca üzümler ve üzüm salkımları, beş kilo gelen salkımlar; kemancı düşleri ve bankacı projeleri. Zeytinyağı sıkma makinelerinin başında olan, topraklarını sürmekte olan Filistinliler ne düşlendiklerini ne de çevrelerinde ve ülkelerinin çevresinde binlerce tuzak kurulduğunu biliyorlardı. Bana sözünü ettiğiniz o genç Ali size bir gün, siyonistlerin bugünkü İsrail sınırından Litani'ye kadar tütün tarlalarını gizlice satın aldıklarını söylediğinde kuramsal olarak yanılmıyordu. Kadastrolarımız Varşova'da Kudüs'ten daha iyi tutuluyordu. Kemancı Yahudiler dalgın ama keskin avcı oldular: Kemanları Çingene kemanıydı, tüfekleriyse İsrailli oldu. Benimkilere gelince, benim yakınlarım, kendilerinin iki bin yıldan bu yana gözetlendiklerini hâlâ bilmiyorlardı –çünkü "Seni unutursam, ey Kudüs..." gibi bir tehdit ne anlama gelirdi ki?–, iki bin yıldan bu yana, ektikleri toprağa bağlılıklarına borçlu olduklarını sandıkları yaşamlarının, bu yaşamın, yalnızca boru çalarak, bağırarak, gürültü patırtıyla ava gitme zamanını bekleyen Slav avcılar tarafından kendilerine ödünç verildiğini bilmiyorlardı. Kuşkusuz buğdaygillerden çok tanrıbilim konusunda bilgili, ancak kendilerini oldukça sosyalist göstermeye kararlı köylüler olarak ilk felaketzedeler geldiklerinde, Filistinliler, Yahudi kıyımları yüzünden hırpalanmış Avrupalı Yahudileri hiç düşünmemişlerdi; Filistinliler bu vaat edilmiş toprağı düşlemiyorlardı. Hoyratça bir uyanmanın kendilerini hem yaşamlarından hem de varoluşlarından yoksun bırakacağından henüz habersiz, yalnızca düşlenip durulan kişiler olduklarını sonradan ve yavaş yavaş öğrendiler.

"Çok eski Polonyalı, Ukranyalı, Macar Yahudi kuşaklarına kadar uzanır gibi görünen bu gerilere gitme Filistinlilerin tümüyle gerçek olmalarını engelliyordu, bu yüzden bu halk, etten ve kemikten, gerçek bir halk olmaktan çok, düşlerde yaşayan, dolayısıyla sanal bir halktı; belki de her İsrailli bu insanlarla savaşarak kendisinden, önce köylülüğü, sonra olmayan bir orduyu uzaklaştıracağını sanıyordu. Oysa fedailerin varlığı o kadar belirgindi ki, başkaldırılarının, tamamen Filistinli de olsalar kendilerine ve siyonist Yahudilere, bu hayalperest Aşkanaziler uyandıklarında dağılmayacak, bedenden ve ruhtan oluşmuş insanlara dönüştüklerini kanıtlamak istedikleri için başladığından kuşkulandım. Baş eğmeyen bu insanların arasındaki mesafe sonsuzmuş gibi geldi bana; başka bir deyişle, biz Filistinliler, uykulardan ya da siyonist uyanmalarından bağımsız, özgür olmak istedikçe, bu mesafe artıyordu ve de hayalperest bir halkla gerçek fedailer arasındaki bu mesafe Ortadoğu'yu, tüm Müslüman ülkeleri, özellikle Arap dünyasının hep bir gölge halk olarak kalması gerektiğine inanan Batı'nın gereksinimleriyle kurulmuş bu ülkelerin hükümetlerini karıştıracak çok yeni bir öğenin ortaya çıktığının kanıtıydı. Vaktiyle gölge olmuş olan bizlerle, şimdi baş belası olmaya yüz tutunuş bizler arasındaki mesafe büyüdüğünde, özgürlüğümüz de arttı. Özgürlük, özgürlüğümüzün zenginlikleri tam da durmadan büyüttüğümüz bu mesafenin içindeydi. Bu mesafe bu zenginliklerin deposu gibi görünüyordu. Gerçek ama bizim görmediğimiz tehlike, demek ki kuzeye özgü ve güdümlü bir düştü.

– Aileniz geçmişte Konstantinopolis halifelerine hizmet etti mi?

– Elbette.

Kayınbiraderi içeriye girdi. Müslüman olan Mustafa Bey önce bir Alman kadınla, sonra bir Çerkez kadınla evlenmişti. Kayınbirader üst düzeyde bir devlet memuruydu ve Fransızca biliyordu; çok beyaz bir teni ve kumral saçları vardı. Mustafa Bey'in teni, pek az koyu olsa da, bu tene bakıp Slav ırkının ne kadar soluk tenli olduğunu anlıyordum; Avrupalıların Sovyet muhalifleri ve daha cimrice olarak da, dansçıların, şarkıcıların, akrobatların cazcıların toplumsal çevresine ait olmaları koşuluyla, Amerikalı zencileri savunmalarına eskisi kadar şaşmadım. Kayınbiraderin orada bulunuşu Mustafa Bey'in Batılılarla ilgili eleştirilerinin acımasızlığını biraz azalttı belki de.

– Elbette önce Müslümanız, onlar da öyle; sonra, özellikle de Suriyeli, çünkü bildiğiniz gibi, ben Suriyeliyim, Türk uyrukluyum; Osmanlı İmparatorluğu ne Suriye'yi ne de Filistin'i reddetti. Aynı şekil-

de, sizin Provence'ınız ve Narbonensis Roma eyaletleri oldular. Filistin'in özgünlüğüne saygı gösterildi. Ya Osmanlılar? Yine de İmparatorluk, bir dağ yolunda taşınmaya elverişli elli tonluk bu yük. Romalıların, Sırpların, Slovenlerin, Suriyelilerin, Lübnanlıların, Filistinlilerin, Arnavutların özgünlüklerine gösterdiği gibi, Yunanlıların özgünlüğüne de saygı gösterdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük suçu kendi mutfağını Araplara zorla kabul ettirmemesi olmuştur. Ama bu İmparatorluk en çok, paralı Hıristiyan askerler kullandığı için kınanmıştır...

Mustafa Bey burada fazla ileriye gitmeye cesaret edemedi. Önce Rus olan Çerkezler, İmparatorluk'a, sözünü ettiği paralı Hıristiyan askerler gibi gelip yerleşmişlerdi biraz. Porselen gözlü kayınbiraderi de dinliyordu.

– Ya İsrail?

– Geçen yüzyılın sonuna kadar gerçekten de kim olduğumuzu unutmuştuk. İsrail istilaları bize ruhumuzu geri verdi. Bu sözcüğe tepkiniz ruhun varlığından kuşku duyduğunuzu gösteriyor sanki, ama bizim ruhumuz üstümüze öyle bir acımasızlıkla çullandı ki, istilacılardan önce onun yüzünden saldırıya hazır duruma geçtik. Size Filistin halkının bir parçası olduğumuzu anlatmak istedim. Bir sütanneyi örnek olarak gösterirsem, şaşırtır mı bu sizi acaba? Çocukken bu sütannenin sütlü göğüslerinden yararlanır, onu sizin bir Hollanda ineğini sevdiğiniz kadar severdik, onu satabilir ya da kiralayabilirdik de. Oysa biri onu elimizden alırsa, o zaman sütü artık aklımıza gelmez, ama adını, derisinin üstündeki kara lekeleri, boynuzlarını unutmayız. Onu savunuruz. Filistinli köylülere bizi acımasız bildiler, ama bizi beslediler. İsrail Filistin'i yadsımak, ülkenin adını bile elinden almak istiyor...

– Ya İsrail? –ısrar ediyordum– Polonyalı Yahudiler Filistinlileri nasıl düşünüyorlardı? Dünya henüz düz iken, Kırım'da Filistin'e ne ad veriliyordu? Halkı nasıl giyiniyordu? Bu Yahudiler bir istilanın başlangıcı olarak yürüyüşe geçtiklerini biliyorlar mıydı?

– İsrail Kudüs'e gelecek yerde Sicilya'da ve Brötanya'da bir devlet kurmaya kalkışmış olsaydı, buna çok gülerdik ve sanırım İsrail dostumuz olurdu. Belki Yahudi olma duygusundan daha güçlü olan, kendisine özgü, Arapları küçümseme duygusunu da taşımazdı. Brötonya'nın, Brest'in, Quimper'in kibutzlar* kurma amacıyla işgal edildiğini ve buralarda tümüyle İbranice konuşulduğunu düşünün. Galler ülke-

* İsrail'de, mülkiyet ve yönetimin üyelerce paylaşıldığı, kolektif yaşama dayalı tarımsal yerleşim. (y.h.n.)

sine, İrlanda'ya, İspanyol Galicia'sı ve Celile'ye sığınmış olan Britonları düşünün. Siz de bıyık altından gülerdiniz buna. Filistinlilerin tam olarak Kenanlılar, Filistiler soyundan geldikleri kesin değilse, Miss Golda Meir'in Musa'nın, Davut'un, Süleyman'ın torun kızı olması da o kadar kesin değildi.

Mustafa Bey'in bu anlatısı bana hem şüpheli hem de coşkusuzca anlatılmış gibi göründü. Onu yalnız olarak bir kez daha gördüğümde, Norveçli Yahudilerin düşlerinden yeniden söz etmesini istedim.

– Bu konuda anlattıklarım tam değildi. Ben onların düşlerini düşlemedim, onların beni düşlediklerini de bilmiyordum. Yani bana göz diktiklerini. Mekânda ve zamanda uzaktan uzağa. Düşün görüntüleri herhalde net değildi. İşte böylece biz Filistinli aileler, kabaran dalganın bize düş yoluyla geldiğine inanıyoruz. Kudüs'e gidip de Uppsala'ya, Budin'e, Kiev'e,Varşova'ya dönenler bu kent hakkında neler anlatıyorlardı? Kudüs'te hangi dili konuşmuşlardı? Hiçbiri Arapça bilmiyordu. Belki Yunanca, Latince?

– Kopernik Latince yazıyordu.

– Yahudi değildi ama. Baltık kıyıları konusunda az mı öykü dolaştı ağızdan ağıza? XIV. yüzyılın denizci haritalarını düşünün. Bunlar o zaman canavarlar, var olması imkânsız insan ve hayvanlarla doluydu. Yalan söyleyen gezginler ya da tacirler periler dünyasına yaraşır birtakım halklar, hayvanlar, bitkiler icat ettiler.

– Halkınız fetih de düşlüyor muydu?

– Düş görmeler, düş kurmalar neye yarardı ki?

– Askeri fetihler için de mi?

– Zayıfsanız, güçsüzseniz zaferler birer düşten başka bir şey değildir. Hiçbir şey söylemediğimi var sayın; iki bin yıldır göz dikilmişti bana ve topraklarıma, ama bunu bilmiyorduk, gözümüz bağlıymış. Babadan oğula strateji uzmanları benim için sabırla tuzaklar kuruyorlardı.

– Bu durum zayıf halklara özgüdür. Denizlerin ötesindeki açgözlülerden haberleri yoktur.

– Bu düşünceniz kimseyi avutmaz. Düş kurmalar bir saniye bile durmaz. Kimi zaman acaba beynimizin, tek işlevi yaşamımızı düşlemek olan bir organ olup olmadığını kendi kendime sorarım. Bayım, siz ve başkaları da, fedailerle birlikte olmanın mutluluğundan söz ettiniz. Ama ben Tsahal hakkında hiçbir şey bilmiyorum; askerleriyle, komutanlarıyla bu ordudan, anlayışından, demokratik davranışlarından çok

söz ediliyor, öyleyse, Tsahal ile birlikte olmak burada olduğunuz kadar mutlu eder miydi sizi?

– Eğer Yahudi olsaydım...

Dört, yaşlı Filistinli kadın, ardından da beşincisi, Cebel Hüseyin'de yeni, boş bir alanda çömelmişti; yeni diyorum, çünkü kısa bir süre önce, belki bir gün, en çok iki gün önce ortaya çıkmıştı, düşen napalm bombasının yol açtığı yangın sonunda boş alana dönüşmüştü. Kadınlar gülerek benden yanlarına oturmamı istediler.

And sıradağlarında yerliler kıçları topuklarında, elleri dengeyi korumak, tetikte kalmak için yerde, kaçmaya hazır durumda çömelirler. Elinde baston, gece gündüz yürüyenler çömelme zamanını beklerler: Faslılar, Şluh dilinde konuşanlar* ve Araplar, sonra Osmanlılar. Bir Çöl Prensleri ailesi -tümü erkek- ölümden dönen Hüseyin'e (1972 Ağustos'u) geçmiş olsun demeye gelmişti. Ben Amman'da, Jordan Oteli'nde, onların karşısında oturuyordum. Gelen aile fertleri şunlardı: Büyük dede, dede, baba, oğul ve yedi torun. Siyah kanepelerin üstüne oturmuşlardı. Bir süre kıpırdamadan, hiç konuşmadan öylece kaldılar. Beş dakika sonra, baba bir bacağını kanepeden yere uzattı, öteki bacağını ise kıçının altına kıvırdı. Yavaş yavaş tüm aile, bacaksız bir durumda, kanepelerin üstüne tünemiş oldu; tıpkı Japon resimlerinde bir uçurumun kenarındaki insanlar gibi. Sigara içtiler, halının üstüne tükürdüler; Humeyni sayesinde gördük, İranlılar da aynı pozu alıyorlardı; Hintliler de öyle, kıçlarının bir tarafının üstüne oturuyorlardı, Japonlar da. Oysa kimi zaman kaçma pozuna benzeyen, kimi zaman da çok eski yorgunlukları yansıtan bu çeşitli dinlenme biçimleri bir depremin merkezinde donup kalmış bir dizi insan pozuna benziyordu. Bu çakışma eğlendiriyor beni. Bunu kaydediyorum, çünkü şu genç Amerikalıyı anımsatıyor bana:

– Neden dünya turuna çıktın?

– Hiç kimsenin yapamayacağı bir sandalye yapmak istiyorum, dolayısıyla var olmayanı tasarlamak için var olan tüm sandalyeleri göreceğim.

Bu kadınların en yaşlısı, belki de en kıdemlisi (?), gülümsemesine karşın, hareketleriyle en buyurgan olanıydı.

– Evimdeyiz.

Tümü gülümsedi ve bu sözü onayladı.

* Fas'ın güneyinde konuşulan Berberi lehçeleri grubu. (ç.n.)

– Hangi ev?

– Görmüyor musun?

Engelleyemediği, sanki kendisine ait olmayan bir hareketle, sivri ve yüzüklü bir parmağını uzatıp bana her biri, kararmış dört taşla çevrili dört soğumuş kül yığınını gösterdi.

Fransızca konuşan iki fedaiye üç saat önce, beni Cebel Hüseyin'e oldukça yakın bir bahçenin ortasında hasar görmemiş küçük bir villaya götürmelerini kim buyurmuştu?

– Resmi bir kişiyle, Amman'da Filistinli kadınların başkanı ile görüşeceksin. Çok kibar davran, kadın burjuvadır, idare etmek gerekiyor onu.

– Alıngan biri mi?

– Bize yaran dokunuyor.

Vahdet ve Cebel Hüseyin, Amman'da Bedevi askerler tarafından en çok harap edilmiş iki mülteci kampıydı. Salonda, alçak bir masanın üstünde, bir deste oyun kâğıdı vardı, belki de kesip dağıtmamı bekliyorlardı. Kadın başkan içeriye girdi, herkesin elini sıktı, oturdu, bize de oturmamızı söyledi, o oyun kâğıdı destesini eline aldı, bize gülümsedi ve bu gülümseme doğal haliyle tombul olan yüzünü çökertti. Dora Maar'ın* yüzleri ne yazık ki başkanın yüzüyle kıyaslayamayacağım kadar çok kullanıldı. Kadının tüm kanı bacaklarına ve ayaklarına çekilmişti, çünkü yüzü ansızın soldu. Hemen sonra gözlerini bana dikip görünmeyen, ancak belirli bir metni, insanı döver gibi, acunasız, nobran bir ses tonuyla okuyarak, Filistin direniş hareketinin nedenlerini bana zorla benimsetmeye çalıştı.

– Çünkü birtakım haklarımız var. Birleşmiş Milletler'in 242 sayılı kararı kesin; ne İsrail'in ne de Ürdün'ün Birleşmiş Milletler kararlarını dikte etmelerine ne de bunları engellemelerine izin vereceğim.

Ayağa kalktım.

– Bu saçmalıklarınız biliniyor. Onları kendinize saklayın.

Fransızcayı oldukça bilen başkan bu saçmalık sözcüğünü de, fedailerin aksine, bilmiyor değildi.

– Gerçeği söylüyorum.

– El Fetih'in sorumluları sizi seçmişlerse, onlar da sizin kadar budalalar.

İki fedai ağlamaya başlayan başkanı avuttu. Fedailer benimle bir-

* Picasso'nun portrelerini yaptığı kadın. (ç.n.)

likte dışarıya çıktılar, ancak kendilerini hakarete uğramış sayarak beni bırakıp gittiler.

– Senin bu yaptığın korkunç bir şey. Kadını bu görevi kabul etmeye ikna etmek için çok güçlük çektik.

Onlardan kurtulup, mutsuzluk içinde bile hep gülümseyen o yaşlı kadınları sönmüş kömürlerin önünde bulunca rahatladım. Ocak ocaktır; gördüğüm ocaklar, sanki bu beş ocaktaki gibi, yanmış olan evleri simgeliyorlardı: Her biri dumandan kararmış, dört taştı. Başörtüleri birkaç kınalı beyaz saç tutamını gizlemiş olsa da, hiçbirinde peçe yoktu. Umutsuzluk içinde ama kibarca gülüyorlardı. Bana söylediklerini onlar kadar neşeli, onlar kadar yaşlı Filistinli bir sorumlu çevirdi, ne var ki çeviriden önce onları anlamış olduğum duygusuna kapıldım. Yalnızlıklarını apaçık ortaya koymuşlardı.

– Nerelisin sen?

– Ona çay yapmalıyız!

– Fransa uzak mı?

– Cereyan yapıyor mu?

Hafifçe abartılı ama çok zarif bir şekilde bana, Bedevi askerlerin geçişi ve napalm bombaları yüzünden her şeyin nasıl yandığını anlattılar.

– Bak mangal var orada, görüyor musun onu?

Zayıf, esmer bir işaretparmağı bana kararmış dört taşı ve biraz külü işaret ediyordu. Kadıncağız mavi porselenden çok zarif bir fincanı gösterdi.

– Çin'den geldiğini söylediler. Bak şuna. Hiçbir zarar görmemiş. Külün üstüne düşmüş. Grinin üstünde mavi; hiç fena değil.

Bu derece kibar ve şakacı olduklarında, yoksulluk bu yaşlı kadınlara pek yaraşıyor. Gökyüzü de maviydi. Güneş yakıyordu; ocak, sönmüş olsa da, ısıtıyordu. O hiç zarar görmemiş fincandan başka, bir çaydanlık vardı ki atılan top mermilerinden ve yangından sonra kapkara kesilmiş, yamru yumru olmuştu ama yangından önceki durumu daha parlak değildi. Kadınlar benim için ille de çay yapmak istediler.

– Gece soğuk olacak.

– Ama yalnız değiliz. Hepimizin hısım akrabası var. Hem de fazlasıyla. Geceyi geçirmek için bunlardan herhangi birinin evine gideceğiz. Gündüzleri burada, evimizde geçiriyoruz. Bu yaşta insan hep ateşin başında olmaktan hoşlanıyor.

Her birinin bir evi vardı.

– Hüseyin kalıcı mı?

– Kaçık mısın sen?

Gülerek, bana Hüseyin'i Fransızlara canlı olarak göstermek üzere götürüp götüremeyeceğimi sordular.

– Kesinlikle daha önce böyle bir adam görmemişlerdir!

– Buraya gelmeden önce, devrimin böyle bir şey olduğunu biliyor muydun?

Bu sözcüğü ilk kez kullanmışlardı. Belki de tek başına oturmuş hâlâ ağlayan Filistinli kadınların başkanı iskambil falına bakıyordu. Bahçesinden elli metre uzakta Filistinli kadınların şu basit falı açtıklarını, başka bir deyişle, artık hiçbir şey ummayan insanların neşesini yaydıklarını biliyor muydu? Güneş eğrisini çizmeye devam ediyordu. Uzatılmış bir kol ya da bir parmak gitgide daha çok zayıflayan bir gölgeyi toprağa yansıtıyordu ama hangi toprağa? İngiltere, Fransa, Türkiye, Amerika tarafından karara bağlanmış bir siyasal kurgunun etkisiyle Ürdün olmuş bir toprağa.

– Hüseyin yangın bombaları attırdı. Kocam ilk isabet alanlardan biri.

– Nerede şimdi?

– Orada!

Kolunu uzatmaya yeltendi ama enerji harcamamak için ya da üç gündür yaşına göre fazla yorucu olan aynı hareketi yinelemiş olmaktan yorulduğu için vazgeçti.

– Orada, duvarın arkasında. Biz kadınlar, biraz hepimiz, ona pek derin olmayan bir mezar kazmaya çalıştık; çünkü kayalık burası. Hafta içinde ona bir mezarlık bulacaklar, El Fetih söz verdi. Yaşlı kocam napalm bombasıyla alevler içinde kaldı. Önce kılları, sonra gözleri yandı. Yangın tam zamanında durdu. Kocacığım şimdi bir balık kılçığı kadar temiz.

Tüm bu kadınların yüzü tüysüzdü. Tüylerini alıyorlar mıydı? Hâlâ cinsel organlarının kıllarını alan genç Arap kadınları gibi? Bu kadınların siyah jüponlarının altında başka bir siyah jüpon, sayısını yalnızca kocanın biliyor olduğu ya da eskiden bildiği başka jüponlar vardı. Başörtüsü gibi, nereden miras kalmışsa bunlar? Kimlerin armağanıydı? Su boruları hep patlamış durumda olduğu için hiçbir zaman yıkanmamış, zayıf bedenler hayal edebildim yalnızca. Parçalanmış bir ailenin kaygıları, savaşla ve ona karşı aldığı gülünç önlemlerle fazlaca haşır neşir olan isteksiz bedenler çoktan humus rengini almıştı. Büyük ailelerde-

ki yetmişlik kadınların yapay renkleri burada kimseyi ilgilendirmiyordu.

Bana sözünü ettikleri o mezarlığa gelince, ben ancak gezici bir mezarlığı düşünebilirdim; Ali'nin ben öldükten sonra kemiklerimi, Ölüdeniz'den önce gömülebilecekleri bir mezarlık bulunca kadar, birçok fedai arasında paylaştırmak isterken düşündüğü mezarlık da belki buna benzer bir mezarlıktı. Kuşkusuz, cesetleri çakallara terk eden, kumların içinde hiçbir zaman kazılamayan mezarların tek ve görkemli simgesi olan anıtmezarlara da oldukça benzeyen sökülüp takılabilir bir mezarlık; rüzgârda, yağmurda güneşte, kimi zaman da ay ışığında, yaldızlı kâğıttan çelenkler, yaldızlı harflerle yazılmış şehitlere saygı sözleri, Kuran'dan kimi alıntılar, basit şiirler, pille çalışan bir iki elektrik ampulü gibi öğeleri taşımak için çabucak sökülmesi gereken bir mezarlık. Mezarlar, anıtmezarlar, mezarlıklar, anıtlar, göçebe yaşama uyarlanmış olarak her şey sökülüp takılabilir olmalıydı.

– Bedeviler iyi nişancıdırlar. Napalm bombalarını bazukalarla attılar.

Yetmiş yıl önce, aşağı yukarı 1910'a doğru, aklımın erdiği yaşta olduğumu varsayarsak, şu birkaç sözün bir sosyete hanımı tarafından söylendiğini duymak olanaksızdı: "'Mangiziniz' var mı?", "enayi dürnbeleği", "yirmi iki papel". Bazuka sözcüğü yaşlı bir Filistinlinin ağzından dinginlikle ve belirgin olarak çıktı, napalm sözcüğüyse aynı yaşta başka bir Filistinli kadının ağzından üç kez duyuldu. En modern askeri sözcükler bu kadınlara uygundu. Pentagon'dan gelen "çok gelişmiş silahlar" konusunda henüz hiçbir şey söylememiş olmalarına biraz şaşırdım.

Yaşlı olmanın ve göç etmenin avantajlarından biri, neredeyse hiçbir tehlike ile karşılaşmadan, yalan söylenebilmesidir. Çünkü tanıklar ölmüştür ya da bunlara ulaşmak olanaksızdır. Avrupa başkentleri 1918'den başlayarak nasıl taksi şoförü olmuş Rus prensleriyle dolmuşsa, mülteci kampları da mutlulukları Filistin'de bırakan ailelerle dolacak. Ne olmuştur bu mutluluklar?

Adlarını hiç bilmediğim bu beş yaşlı kadının ne altta ne üstte bir toprağı vardı, en ufak bir hareketin yanlış bir hareket olacağı mekânsız bir yerde bulunuyorlardı. Çıplak ayaklarının on tabanı altındaki toprak sağlam mıydı? Dostların, akrabaların kaldığı uzaktaki El Halil'e doğru yaklaştıkça gitgide daha az sağlam olan toprak, burada sağ-

lamdı; burada herkes kendini hafif hissediyor, Arap dili içinde şehvetli bir şekilde dolanıyordu.

Filistinliler çekilmez olmuşlardı. Devingenliği, yürüyüşü, koşuyu, neredeyse her gün yeni bir oyunla ya da aynı oyunun başka bir evresiyle değişen fikir oyunlarını keşfediyorlardı.

Ferrac, keyfi yerinde olduğu için, neşeli adam havasına girmekten hoşlanıyor ve benimle daha iyi konuşmak için önce iki başparmağını dışarıda bırakıp, ellerini ceplerine sokuyor, bacaklarını ayırıp gövdesini arkaya doğru büküyordu; bir filmini gördüğü James Dean'in, biraz yumuşatılmış kibirli hali vardı; ona kendisini tanıtarumazlığa iten şeyin ne olduğunu sordum.

– Sana yanıt vermek için beden duruşuma geçmeliyim. Biraz bekle. İşte oldu. Tamam, tanıtanımaz mı dedin? Körfez'in petrolünü halkın geri almasını istiyorsam tanıtanımaz olmak zorundayım. Bak, söylediğimi anladın. Bunu gözlerinden okuyorum.

– Hiçbir şey anlamadım.

– Bu beni şaşırtmıyor. Pompidou iktidarda olduğu sürece Fransızlar biraz geç kaldılar. Dinle, Muhammed bin beş yüz yıl önce büyük bir iş başardı. Emirler, krallar, en küçük, en zavallı şerif, şimdiki prestijlerini kökenlerine borçludurlar. Onlar Ali ve Fatma dolayısıyla Peygamber'in –Allah ondan razı olsun– soyundandırlar, öyle olduklarını söylerler, düzenciler sayesinde bunu kanıtlayabilirler. Eğer biz Filistinliler Arapları Muhammed'in beklenen dalavereci olduğuna inandırabilsek, Peygamber diye bir şey kalmaz. Onun soyundan gelen kralların, emirlerin, soyluların hiçbir prestiji kalmaz.

– Kuran'ın milyonlarca baskısı var, İslam dünyasının tüm televizyonlarında okunuyor. Senin bu Müslümanlığı ortadan kaldırma girişimin bin yıl sonra meydana gelecektir.

– Demek ki kaybedecek zaman yok.

Ellerini yeniden ceplerine soktu, bacaklarını ayırdı, kendine sigara ikram eden kibar serseri pozunda bir Amerikan sigarası yaktı.

– Bana soracak başka bir şeyin var mı?

FKÖ'nün bürosunda Ebu Ömer'le randevuma tam vaktinde gidip ona Filistinli kadınların başkanının salonunda bulunduğum sırada olanları, masanın üstündeki iskambil kâğıdı destesini, Birleşmiş Mil-

letler kararlarını, Filistinlilerin haklarını, fedailerin avunmalarını, sonunda kaba bir biçimde oradan ayrılışımı anlattım.

– Ne yazık ki sizinle birlikte değildim, eğlenme fırsatı öyle ender ki. Komitede bu geveze, tembel burjuva kadını defetmek için nasıl davranmamız gerektiğini birbirimize sorduk.

En ufak bir heyecanda buğulanan gözlük camlarını silmek için gülmeyi bıraktı; ben de, dünya ona dumanlı, silikleşmiş görünürken, kendi kendime acaba devrim onun için ivedi bir şey mi yoksa göz ameliyatı gibi bir şey mi diye sordum. Camlarını sildi; onun hakkında kötü bir düşünce yürüttüm: "Bu şekilde gülmekle kuşkusuz başkanın salonunda bulunmamış olmanın sevincini dile getiriyor."

Bombardımanlar hoş yanlarıyla da tanınırlar. On iki yıl sonra, Filistinli bir dostum bana Beyrut'taki evini anlatmıştı; evde tüm etajerlerde ne kadar değerli kitaplar ve notlar varsa hepsi yanmıştı. Yanmadan önce dikine duran tüm kitaplar ancak, dostum odaya girdiğinde bedeninin odadaki havayla çarpışması sonucu kül halinde yere düşmüşlerdi ve bu yumuşacık yatağın üstünde Çin porseleninden çok zarif bir fincan hiç zarar görmeden kalmıştı, tıpkı Cebel Hüseyin'deki o fincan gibi. Bir göz kırpma ama kim kime göz kırpıyor?

– Nixon'ın Amerikalılarının halkımıza yaptıkları hayırlı kötülüklerden söz edelim biraz. Savaşı kaybedebileceğimizi, yenilebileceğimizi biliyorduk.Vietnam'ın kazandığı zafer bizi yüreklendirdi. Televizyonda, Saygon'daki Amerikan büyükelçisinin, büyükelçiliğinin bayrağını sekize katlayıp, deniz piyadeleri tarafından bahçedeki çimenlerin üstüne indirilen sabırsız bir helikoptere doğru koştuğunu, helikoptere, katladığı bayrağı içine attıktan sonra bindiğini ve bir uçak gemisiyle denize açılarak kaçtığını görmek fedaileri kahkahalarla güldürüyordu. Belki ABD'nin Saygon karşısında dize geldiğini öğrenen Üçüncü Dünya ülkelerinin duydukları mutluluk, bu ülkelere, Filistinlilerden kısa zamanda devrimde öncü olmalarını bekleme gibi çılgınca bir umut verdi.

Ama egemen olmak istediğinde, bir hükümetin, daha doğrusu kimi zaman bir partiden kimi zaman da başka bir partiden yararlanan bir rejimin nasıl inatçı olduğunu biliyorduk. Birleşik Devletler şimdi Nixon yanlısı. Onların hilelerini biz uygulayamayız. New York'u bombalamamız olacak şey değil...

– Onlar da buraya bombalarla gelmeye cesaret edemezler..

– Hiç belli olmaz. Hatta, sanıyorum, yanılıyorsunuz. Sovyetler'e çok fazla yakınsak da...

– Sizi koruyacaklardır.

– Bu kez size kesinlikle söylüyorum ki, hayır. Sovyetler müttefikimiz. Bizi kullanacaklardır ama biz onları kullanamayız.*

– Konuşmaya *hayırlı kötülükler* diyerek başladınız.

– Şimdi İsrail ile aramızda bir ulusun yaşama savaşı var, ancak bu önceden çok yöresel bir savaştı. Başarısızlıklar kesin başarısızlık olarak hissedildi. Bedevilerle aramızdaki savaş bir gerileme gibi görünebilirdi. Büyük bir kabile reisi, Nasır, bize karşılıklı barış öpücüğü vermemizi kesin olarak buyurduğunda, iki kabile, neredeyse iki klan çatışmaktaydı. Arafat ile Hüseyin bu buyruğa uydu. Siz şeflere, reislere karşısınız, ama hiç olmazsa bunların halkın önünde öpüşmeyi becerdiklerini kabul ediniz. Amerika'nın, Washington'dan kendisine büyücü gibi görünen kralları çok sevdiğini sanmıyorum; bu yüzden Hüseyin bir başkan gibi özentisiz olmayı deniyor. İsrail birçok Ürdünlüyü FKÖ yanlısı olarak görmekten korktu; bir Ürdün-Filistin ya da Filistin-Ürdün cumhuriyeti kurulması tehlikesini sezdi; vaftiz edilmiş ama hiç doğmamış bu cumhuriyete vereceğimiz ad konusundaki tartışmaları anımsarsınız. İsrail, İngiltere'nin de desteğiyle, Amerikalıları Hüseyin'e yardıma ikna etti; kral bu yüzden parlak bir başarı elde etmiş oldu. Kahire antlaşmaları. Hüseyin ile Golda arasında gizli anlaşmalar, özellikle Lübnan'a ve buraya, hatta Amman'a siyonistlerin sızmaları. Unutmayınız ki ilk bin yılın başında Bizanslıydık ve hepimiz az çok dinden sapmış insanlardık.

– Peki, atalarınız?

– Onlar belki de monofizit Hıristiyandılar. Benim ailemde hiçbir şey kesin değil, hatta çeşitli dinlerden geçmiş bir aile olması bile. Konuya dönüyorum. Amerikalıların işe karışması bizi savaşçı yaptı, önce Ortadoğu çapında. Kısa bir süre sonra toprak açısından olmasa bile siyasal açıdan Filipinler'in, Formoza'nın, İsrail'in, Güney Vietnam'ın, Güney Kore'nin, Guatemala'nın, Honduras'ın, Saint-Domingue'in ve diğerlerinin statüsünde olacaktık. Uykuda olan devrimler hoyratça bir uyanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunurlar. Eğer Birleşmiş Milletler karar verirse, bizi kutsallaştırır ve başkaldıran, ABD'nin düşmanı yaf-

* 1972'deki konuşma. Ebu Ömer 1982'de Beyrut'un, Arap ya da Arap olmayan bir ülkenin yardımı olmaksızın alevler içinde kalacağını önceden görmüşe benziyor

tasını taşır. Ve de Sovyetler, orada olduklarına göre, kendilerini gösterirler.

"Hüseyin'e yapılan Amerikan yardımı oklarla, kano kürekleriyle yapılan kabile savaşlarının içine gömüldüğü karanlıktan bizi çıkarttı, ya da hemen hemen. Bu 1970 kışında Hüseyin için Amman'a akın akın silah gelişi yüzünden uluslararası kapitalizm düşmanlarının büyük ailesi içine girdik. Sonucu yanımıza geldiğinizden bu yana görüyorsunuz. Bu bizi sarhoş etti ama tehlikeye de soktu. Işıklar çok sık yüzümüze tutulmaya başlanmıştı. Bu sıralarda fazla yıldızlaşmaktan korkuyorduk. Ortada görünmek, hele özellikle gülünç kılıkta görünmek bizi devrimin komedyenlerine dönüştürecekti."

(Aktardığım bu konuşma bölümünü 1972'den bu yana sakladım. Ebu Ömer bana emirlere ve krallara karşı gerçekleştirilen devrimden söz etmeyi hâlâ çok istiyordu.)

Ebu Ömer, efendisiyle övünmek için, bana her zamanki gibi Arafat'tan ve FKÖ'den söz edebilirdi ama çok sık olarak, fedailer savaşmalarının amacı hakkında kesin bir bilgi sahibi olmaksızın, parlayıp da sonra sönen, vaatlerin tanığı olmuştum. Bir makineli tüfek, bir tüfek, yirmi tüfek burada, bugün, bu saatte ateş ediyordu, oysa hedef üç gün önce saptanmış, ateş kararı iki gün önce, iki yüz kilometre uzakta alınmıştı. Mermiler, onları atma emri *orada* unutulmuşken atılıyorlardı; emrin kopyaları bir arşivin yığınları arasında terk edilmişti, oysa az önce gölgelere ateş eden adamlar, öldükleri güne kadar, üç gün önce karşı karşıya oldukları tehlikeleri bilmeyeceklerdi. Üslerdeki tüfeklerin bundan üç gün önce buradan iki yüz kilometre uzakta nişan alıp ateş etmek için omuzlara dayandığını aşağı yukarı söylebilirim. Birkaç fedai, kimi yöneticileri dinleyerek, Avrupa ve Afrika'daki çeşitli Hilton otellerinde "süit" fiyatlarını öğrenmiş olabilirdi; bugünkü kadar olmasa da, üsler konusunda dedikodu yapılmaya başlanıyordu. Fedailer kimi sorumlulara, *iki efendinin uşaklarına*, ateş püskürüyorlardı. İktidar, ne olursa olsun, her zaman altına, altın da güce dönüşmez mi?

İtalya orduları kuşkusuz yeni askere alınmış gençlerden ama bunlarla birlikte Fransız Devrimi takvimin ikinci yılının askerlerinden oluşmamışlar mıydı? Halk ayaklanması ile Napoléon'un general olarak atanması arasında beş yıl geçti. Fleurus'te, Jemmapes'ta çarpışan askerler Arcole'de çarpışanlarla aynıydı. Önce onları ulusun savunu-

cusu yapan aynı coşku sonradan her birini halkların özgürlüğü adına savaşmış bir fatih yaptı. Onlar, subaylar dışında, yayan gidiyorlardı. İtalya'da yapılan yağmalar konusunda Murat ailesinin arşivleri ve hazineleri bilgi verecektir. Şarkılarla kutlanan zafer ancak generallere yükselme yolunu açıyordu, her asker de her zaman kahramana ihanet eden kurnazlığı tatmin edebilirdi ama asa, tüm sertliğiyle, Mareşal Lannes'ın elinde daha etkili olacaktır. Fransız Devrimi, özellikle de onun Ren ordusu İmparatorluk soyluluğuna gebe oldu. "Moskova prensi" unvanının kökeninde belki prens unvanını düşleyen mareşali taşıyan bir atın göğsündeki yara var? Ve neden Ney'in atı olmasın bu? Yaldızlı süs ve kadife düşleri, kendisi ve saray erkânı pek az önemli denebilecek 1848 Şubat devriminden doğan III. Napoléon döneminde gerçekleşti. Büyük mağazalar bugün de bu İmparatorluk'un övüncesidir. 1962'den 1985'e kadar Cezayir'de iktidar, yönetim, polis, yasalar hep Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin etkisinde kaldı. Çıplak ayaklılar, ateşe verilmiş *meşta*'lar*, çok büyük riskler; bunlar başarıları –Cezayirli diplomatları düşünüyorum–, burjuvazinin başarılarını kendi başlangıçtaki delice coşkularına dönüştürdü, belki de, bunun için, bir acemilik gecesinde Kudüs ve Kıbrıs kraliçelerini dişi yılandan doğurtmayı başaran o mekanizma gibi bir mekanizma çalıştı.

Fedailer düşler kuruyorlardı ama lüks ve prestij yüklü, bilmedikleri bir dünyanın içinde olamadıkları için, bu dünyayı da düşleyip duruyorlardı. Nitekim, bir fedai bana kraliyet sarayının bir bölümünün fotoğrafını gösterirken şöyle dedi:

– Tüm bunlar tek bir adamın.

Bu şu anlama geliyordu: "Ben ancak bir gecekondunun sekizde birine sahipken, bu cüce kral..."

İkici bir fedai, bir parmağı kraliçenin bir fotoğrafının üstündeyken, başka bir düşünce yürütmüştü:

– İşte, düzmek istediğim kadın bu..."

Üçüncü bir fedai de, Tanrının sesi olan Kuran'dan bir sözü, "Aranızdan birini seçtim" sözünü belirterek bana şöyle demişti:

– Öyleyse, Peygamber olarak Muhammed'i seçmişse, neden beni değil de onu seçmiş?

Bu burjuva düşleri ortasında fedai kendini kahraman olarak mı görüyordu? Yorgunluk, toz, can sıkıntısı, üstünde kimi zaman esrar, afyon etkisi yaparken acaba kendisini bir emirliğin yağma edilmesine,

* Küçük köyler. (ç.n.)

ganimetinin toplanmasına katılırken, ulusal cenaze töreni yapılacak, heykeli dikilecek kadar kademe kademe yükselirken hayal ediyor mu?

Hangi düşler insanı kendini feda etmeye kadar götürür? Bu düşler de hep basmakalıptır.

– Sarayı sana armağan etmesini ister miydin?

– Tek bir mutluluk kabul edilebilir. Verenin mutluluğu. Bana verecek çok mutluluğu vardır herhalde. Kabul etmezdim bunları.

– Sen devrimi başkaları için yapıyorsun.

Güldü ve şöyle dedi:

– Kimse kabul etmez bunu. Kabul edecek olanların giderek azaldığını görüyorsun.

Yirmi üç yaşındaydı; onunkinin üç katı olan benim yaşım hiçbir düzen getirmeyi başaramadığına göre, bu yaşın neden olduğu bunca düzensizliğin nedenini açıklayın bakalım. Yaldızlı koltukları parçalamayı düşlüyordu; kendisine bundan söz edilince söyleyeceği sözleri de düşlüyordu.

Birkaç gün önce, hem keyifle hem de üzülerek, adını şimdi elbette anımsamadığım bir Filistinli şairi Rabat'ta bir FKÖ temsilcisiyle sohbet ederken seyrediyordum. Oysa 1971'de tüm fedailer ve sorumlular uzun bacaklı, çöküк yanaklı, çöküк karınlı idiler; burada karınlar kocamandı; iki pantolon yırtmacının düğmeleri burun buruna gelen köpekler gibi burun buruna gelip koklaşıyordu sanki; gerçek sohbet koca göbekten şişko karına yapılıyordu, oysa yüzler birbirinden uzaktaydı.

Arpa ve çavdar, zeytin ve bakla ile birlikte, Ürdünlüleri besleyen buğdaygillerdendi. İçinde uyuduğumuz çadırı henüz uyku sersemi olarak otuz kadar askerle birlikte terk ettiğimde, yolun kenarında, yarı ağır silahlarını bataryada bırakmış, uyku tulumlarından çıkar çıkmaz karşılaştıkları manzaraya gülmekte olan, son erotik düşlerinin sıcaklığının hâlâ etkisinde, fedailer gördüm. Bu askerler on dörtle yirmi yaş arasındaydılar. Karşılarında, neredeyse olgunlaşmış arpa ve çavdar –yarı yarıya– tarlası ve başaklar arasında bu beklenmedik fırsattan şaşkına dönmüş ya da dağılmış keçiler vardı; bunlar başakları kırıyor ya da koparıp ağızlarında çiğniyorlardı. On yaşlarında bir çoban bu hayvanları tarladan çıkarmaya çalışmak için biraz rasgele sırtlarına vuruyordu. Köpeği yoktu; keçiler koyun değildir. Sopası çok sert indiği için, sürü başka bir köşeye çekiliyordu; tıpkı kuştüyünden bir yatağı

dövdüğünüzde içindeki tüylerin öteki köşeye gitmesi gibi; zaten nereye gideceklerı kestirilemeyen keçiler bu yeşil ve sarı cennetten çıkmadılar. Yeşil ve sarı tarlaların rengiydi ama ben bu iki renge Ürdün'ün bu bölgesinde sık sık rastlamıştım. İki palmiyenin koyu yeşili arasından, güzle birlikte sararmış iki ağaç arasından, bir ipe gerilmiş iki havlunun açık yeşil renkleri arasından görülen gökyüzü hiçbir zaman aynı mavilikte değildi ve Aclun'da bu gökyüzünü ikisi ana renk olan, ötekisi sarı ve mavi karışımından oluşan bu üç rengin ışığında seyretmeyi, neredeyse okumayı alışkanlık haline getirmiştim. Kuşkusuz kolaycı ama saplantı haline gelen simgesel bir mantık yürütüyordum. Aşağı yukarı o çobanın yaşında olan mücahitleri keçilerin bu zaferi pek eğlendiriyordu. Hayvanların başlarına buyruk olmaları yüzünden ama önce çenelerindeki başak gibi sakalları görmek, çenelerinin sağdan sola oynayışını seyretmek hoş olduğu için, onlardan yana olmuş olabilirlerdi. Ve çenedeki bu sakalın altında inip çıkan gırtlağın şişmesi hoş olduğu için bir de. Keçiler, koyunların tersine, özgürlüğün, başkaldırının, anarşizmin atik, ar damarı çatlamış birer imgesiydi; mücahitler de kendilerini tıpkı böyle görüyor, böyle olduklarını sanıyorlardı: keçiler ve yavruları mideye indirdikleri iki tutam ot arasında geğirmek için bile zaman bırakmadıkları ya da yalnızca bu kırlarda eğlence ender olduğu için, mücahitler, çobanın öfkelenmesine aldırış etmiyorlardı; kaygıya yakın bir öfke çobanın yüzünde açıkça görülüyordu; topluluğu kişisel kaprisleri engellemeden bir ya da birçok amaca doğru yöneltmesi gereken gerçek bir Halk Çobanı'nın kaygısı kim bilir nasıl bir şeydir! Oysa beni birkaç gün önce o Ürdünlü çiftçi kadına götürmüş, onu büyük bir saygıyla dinlemiş olanlar bu fedailerdi; harap edilen tarla kadının kendi tarlasıydı ve çoban Filistinlilerin ender dostlarından biriydi. Bu çocuk çoban için hasat, hayvanların ama özellikle de kendi beceriksizliği yüzünden berbat olmuştu. Fedailerin alaylı sözleri keçileri etkilemiyor, bu küçük köylü çocuğunun cesaretini kırıyordu. Kimi zaman çölde, Körfez ülkelerinin herhangi bir kentinde doğmuş olan fedailer silahlardan ve Arapça olarak ezberledikleri Marx'ın ya da Lenin'in, ender olarak da Mao'nun birkaç direktifinden başka bir şey bilmiyorlardı, ne var ki günde üç kez içtikleri çayla birlikte yedikleri arpa ya da çavdar galetaları ile yedi saatlik bir dolunun yaratacağı kırgından daha beter bir kırgına uğramış, mahvolmuş başaklar arasında bir ilişki görmüyorlardı. Sorumluya çobana yardım etmesini söylediğimde, adam bir araya gelmiş bu çocuk askerlerden daha çok güldü. O za-

man, hâlâ serseri olan benim gibi biriyle, düzenin ve garanti ettiği konforun kışkırtısına kapılsaydım dönüşebileceğim bir düzen bekçisi arasındaki mesafeyi gördüm. Fransa'da bir rejimin ısrarlı isteklerine karşı değil (bu ulusun şiirsellikten uzaklığı düşünülecek olursa, yanıt çok açık olacaktır), çok belirgin şiirselliğin hâlâ belli belirsiz olan konformizme çağrıları gizlediği başkaldırılardan geliyormuş gibi görünen ısrarlı isteklere karşı verilecek savaşım konusuna ara sıra dönmek zorunda kalacağım.

Bir çavdar tarlasının ve bir keçi sürüsünün dört çitle adamakıllı sınırlı bu düzensizliği, belki Filistinlilerin Güney Lübnan sınırında başkalarının sırtından geçinmelerinin ne tür bir şey olduğunu gösteriyor. Şiilerin öfkesinin nedeni fedailerin çocukça davranışları değildir; bunun başka nedenleri olduğu açıktır. Neden "Şiilerin öfkesi" dedim? Çünkü gazeteler bunu yazıyorlar ama hiçbir zaman Güney Lübnan'daki büyük narenciye ve tütün tarlaları sahiplerinin öfkesinden söz etmiyorlar. Ben bunu ileride bir kitabımda ayrıntılı olarak anlatacağım.

Çok fazla çekicilik çok güzel kadınları çekilmez yapabilir, sözgelimi çok ince, çok hoş olanları. Biraz uzakta yaşayan ve onların birkaç parıltısının ara sıra kendilerine yansıdığı erkekler bu güzelliklere daha iyi ve daha uzun süre katlanırlar. Ama gözümüzün önünde baştan çıkarıcı biçimde süslenmeleri bizi Molière'in hizmetçisine döndürür. Söylentiye göre, Molière yeni komedilerinin üzerindeki nazarı bu hizmetçi kadın üstünde sınıyormuş. Kadın, üstadın buluşlarının, ışıklar içindeki tiyatroya süslenip püslenip gelecek, var olmayan bir izleyici kitlesine hitap ettiği için çok parlak olacağını biliyor, oysa kendisi onun makyajını silmekte kullanılan bezlerle hep bir hizmetçi olarak kalıyordu. Üstadın banyo yapması ve hazırlanması gerekiyordu.

– En az üç metre geri çekin makineliyi. Yine toprak setin üstünde kalacak ama toprak meyilli olduğu için korunacak, nişancılar da bir tehlikeyle karşılaşmadan yere uzanıp işlerini görebilecekler. Fedailer de güvenlik içinde, daha az yorularak en mükemmel biçimde hareket edecekler. Makineliye gelince, ağaç artık namlusunu engellemeyeceği

için, karşıdan gelecek tüm ateşlere daha iyi yanıt verecektir. İkinci makineli sağda tüm vadiyi, hatta Bedevilerin arkasında gizlenebilecekleri, yol boyunca uzanan çiti bile tarayacaktır.

Sudanlı teğmen Mübarek fedailerin ortasında yanımdaydı; sanki resmi bir denetim gezisine çıkmış gibiydi. Aradığım çekiciliği, varlığı bana hem ağır hem de beni hafifleten bu adamın bir göz atışta düzenin kusurlarını fark etmiş olduğunu düşündüm: Burada hiçbir yer düz değildi, iyi korunmayan nişancılar sert bir ateş karşısında körlemesine hareket edeceklerdi. Kendi kendime, adam doğuştan savaşçı, savunma şeklini değiştiriyor dedim. Elbette derisinin renginden ama savaşçı kurnazlığından da, uyanmış Afrika'ya ait olduğunu anlamıştım. Bunu kendisine söyledim.

– Bu gördüğün Sandhurst taktiği. Klasik topçuluk okulu derslerini uyguluyorum. Bonapart'ın Saint-Roch kilisesi önündeki stratejisini inceledim.

Belki de şaka olsun diye bir gün gülerek bana şöyle demişti:

– Bana bak. Korku salıyorum. Bir İngiliz kadar. Ben Afrikalıyım ve Afrika, İngiltere gibi, adı forseps sözcüğüyle uyaklı o Lesseps'iniz* bizi Siyam ikizimiz olan kız kardeşimiz Asya'dan ayırdığından bu yana bir ada. Bana bak, tüm imkânları seferber eden biri olduğumu görmüyor musun?

Belli bir durumda, subay olarak, ne söylenmesi gerektiğini hemen anlıyordu.

– Savaş bu; savaşır ve yenersin; burada, insan her şeydir.

Karşımda ansızın çok temiz, açık, süsünden püsünden arınmış hale büründü; bu süsler kadınlara özgü değildi, tersine, erkeklere, hatta çocuklara özgüydü; erkeklere özgüydü ama yine de oyuncak gibiydi ve bir kadın çantasından çıkmışa benziyordu; adam ansızın ne şık görünmeye meraklı erkek ne de fingirdek kadın gibi değil, avcı ya da av hayvanı gibi göründü. Tehlikenin nereden geleceğini ona bildiren gözleri bile değil, burnunun şekli, boyun kasılarıydı. Fedailer onu çabucak anladılar. Her biri, bir keçi çobanına tutkun çocuk olmaktan çıkıp, asker olarak buyruğa uydu. Yeni düzende zekâ kendini göstermişti. Savunma sistemlerinden anlamayan ben bile, belki zayıf noktaların ortadan kalktığını fark etmenin verdiği rahatlamayla bir tür mutluluk duydum. Bu noktaların zayıflığını demek ki daha önce belli belirsiz bir biçimde sezmiştim. Yeni düzen esas silahlara, makineli tüfeklere, tam

* Fransız diplomat. Süveyş Kanalı'nın açılışına önayak oldu. (ç.n.)

olarak görevlerini yapma avantajı sağlıyordu. Artık Mübarek'i başka türlü görmeye başlamıştım. İlk makinelinin yanında otların üstüne oturmuştu; onu anımsadığımda, hep oradaki hali gözümün önüne gelir. Grup şefine, düşman karşısına çıktığında tarayabileceği yarım daire şeklindeki alana varıncaya kadar, hedefi gösterdi. Sonra sırtüstü yatıp biraz sigara içti, gözlerini kapadı. Yanında uzanmış bir Afrikalı vardı. Rengi, kısmen çıplak bedeni, kasları, kabilesine özgü izlere karşın yüzünün çizgileri, Afrika kökenli tüm bunlar bana savaşma, çatışma, hile ya da kaçış için orada ayarlanmış gibi geldi.

O çiftlik sahibi kadının kocası katırının üstünde önümüzden geçti. Tarla ona aitti.

– Adam pek iyi ürün alamadı. El Fetih'in neden olduğu zararının karşılanmasını isteyecektir. Ben vicdanlı biri olsaydım, gidip ondan zararını on kat fazla göstermesini isterdim. Kuveyt ödeyebilir.

– Böyle mi düşünüyorsun?

– Evet. Ama adam da öyle düşünüyor. Onun için, ben kılını bile kıpırdatmıyorum.

Düz saçlı Kıvırcık Mübarek'in fiziksel bir betimlemesini yapmak bana zorunlu gibi görünüyor. Yirmi beş yaşında Sudan'da muvazzaf subay okulu öğrencisiyken okulunun atletizm şampiyonlarından biriymiş. Anılarımda düşler kimi zaman çok renkli, Mübarek'i içinde Prusya mavisinin egemen olduğu mor renkte görüyorum. Elleri, boynu, kolları kaslıydı; La Villette'teki bir mezbaha kasabı onu paketleyip size uzattıktan sonra şöyle söyleyebilirdi: "Ağırlığından daha fazla çekiyor." Kuşkusuz kıvırcık olmayan bıyığı seyrekti; Fas kralınınkilere benzeyen favorileri vardı. Çevik ve kaslıydı; o et ve kemik kitlesinden öyle düşünceler çıkıyordu ki bunların ezgi yüklü anlığı beni büyülüyordu.

– Ülke dediğin ne de olsa toprak yığınlarından oluşur; buralarını yararsız otlardan temizlemek gerekir; vatanını ya da bahçesini ya da küçük bir parkı ya da daracık bir demiryolunun altındaki toprağı yararsız otlardan temizlemek, az ücretle çalıştırılan bir yol bakım işçisinin işini görmek demektir. Filistinliler başlarına gelecekler ve İsrail'in ektiği aynkotlarını kökünden söküp çıkarmak için gereken çalışmalar konusunda kuşku duymuyorlar. Fedailer dünyanın sahibidirler, çünkü ölümcül bir oyun oynuyorlar.

Birkaç tiz ses duydum. Bas sesiyle gülüşünde sanki bir sinekkuşu yuvalanmıştı.

– Fedailer kaygılı mı?

– Mutlu. Bunu sen söylemiştin. Yoksa aklın başında değil miydi o zaman? Mutlular, çünkü yok etmede ustalar. Ayaklanma başka insanları öldürüyor ama ayaklananları yaşatıyor. Bunlar dolu dolu, yaşıyorlar, çünkü her şeyi kırıp döküyorlar. Yükseklerde süzülüyorlar: Önce, uyuşturucu etkisi yapan coşkuları sayesinde; sarhoş eden kahramanlık ve vatanseverlikleri sayesinde, çünkü çoğu zaman havadaki uçaklarda patlamalar oluyor. Seninle kültürsüz bir zenci gibi konuştuğumu mu sanıyorsun? Ama günün birinde geri aldıkları toprakları, hani denir ya, "değerlendirirlerse" ne can sıkıcı bir şey olur bu! Şimdi bir düş görüyorlar, Filistin düşü, iyi de, ne zamana kadar sürecek bu? Herhalde ta ki... ta ki... Jean, ta ki dersem tümcem daha doğru olur değil mi?

– Sözünü bitirmeye bak. Ha gayret.

Birkaç sinekkuşu daha duydum.

– Sovyetler Birliği parmağıyla dünyanın bir dağını gösterip bu dağı bir "yıldız" yapıncaya kadar Filistin düşünü sürdürecekler. Ayaklanma hep Filistin'e ait olacak ama "And ayaklanması" adıyla anılacak. Küçücük bir ilde bile bir ayaklanma hareketi, toplu bir ayaklanma hareketi içinde olmak, küçücük bir bahçeyi işlemekten daha iyidir.

– Neden?

– Çünkü, önce, ayaklanma hareketi sonsuzdur ve sonsuz geri dönüşten umut kesmemek gerekir. Filistin hareketine kapılmak, ezelden beri Tanrı ile savaşmış ve savaşacak olan ölümsüz Şeytan'a ait olmak demektir. Zamana bağlı ise, çünkü bu harekettir, Filistin hareketi aklını gülünç bir toprak parçasının fethine takmamalıdır.

– Belki fedailer için, kendileri adına oynuyorlarsa, o zaman, evet; ama ya Filistin köylerini anımsayan kamplardaki Filistinliler için?

– İdeolog çılgınlığı bunlar; sorumlu denen insanların tutkusu.

– Sen Filistinlilerle birlikte geldin. Cereş'te beni Pompidou'nun politikasını desteklemekle suçlayıp haşlamıştın. Bugün numara yapıyorsun.

Gülümsedi ve çok sevimli bir hal aldı:

– Demek ki itiraf ediyorsun!

– Neyi?

– Şeyi (bekledi, ciddileşip, şeyi diye yineledi), benim ucuz bir zenci olduğumu. Şunu da dikkate al, çünkü bir beyaz olarak tümüyle budala değilsin, tüm dünyanın, özellikle de Arap dünyasının canını sıkan şey, Filistinlilerin düşünün, varlıkları kadar güçlü olması. Ayaklanma,

krallar, emirler için katlanılması, dünyanın bir karbondioksit gazı katmanıyla adamakıllı doymasından daha zor olan bir şey sağladı Filistinlilere. İktidara talip olanların kralların, emirlerin, Avrupa beyazlarının soludukları bu gaz, Filistinliler için oksijendir. Onlar yaşıyorlar. Kozalarının içinde nemfalar olarak kalsalardı, onlara katlandırdı. Kozayı delip uçtular. Ve şimdi bomba yumurtluyorlar.

Mübarek matrak geçiyordu. Gidip çitin içinden hafifçe sütlü fındıklar topladı.

– Arapları sevmiyorum.

– Dillerini iyi konuşuyorsun.

– Bir zenci olarak buna zorlandım ama ben canlıcıyım. Patronum olarak gördüğüm tek kişi bir Yahudidir, yani Spinoza. Araplarda kınadığım ilk şey sarhoşlukları: Şaraptan, esrardan, şarkıdan, danstan, Tanrıdan, aşktan sarhoş olmaları ama uyandıklarında, sarhoşluk da bitiyor. Ağızlarının içi yapış yapış kalıyor. Filistinliler henüz uyanmadılar. Tam bir sarhoşluk içindeler. Şair onlar.

Hani derler ya, damdan düşer gibi konuyu değiştirdi.

– İnsan siyasal bir seçim yaptı mı, açık olmalı; devrim seçimi ya da daha doğrusu sarhoşluğu söz konusu ise bu, biraz gölgede kalmalı her zaman. Sakın anlamaya çalışma; zenciler mantık yürütmezler; dans eder onlar.

– Sen çok mantık yürütüyorsun...

– Senin gözünde neyim? Kötülüklerle yüklüyüm ben. Kim olduğunuzu işkence altında başka çareniz olmadığı için açıklamak, celladı aldatmak için kötülüklerinizi maskelemek; bunları itiraf etseniz bile bir şey itiraf etmiş olmazsınız; olmadığınız birini dışa vurmuşsunuz demektir bu. Senin gözlemci yeteneğin pek parlak değil (sesi daha ezgili bir hal aldı, yapmacık bir tatlılıkta değildi, tersine berrak ama okşayıcıydı, dolayısıyla bir itliğin geleceği kesinlikle belliydi) çünkü bana dünyada bir milyardan fazla erkek ve kadına verilen bir takma ad verebildin ancak, bana Kıvırcık Mübarek dedin; oysa benim saçlarım belki yağlı, ama düz.

– Kıvırcık saçlılar dünyaya egemen olacaklar.

– Önce, emin değilsin. Hem ne yazgı bu ya! Sakallı olduğun ve saçların saat yayı şeklinde olduğu için dünyaya egemen olacaksın. Sizin teninizin solgunluğu bizi renkli kılıyor ve çekiciliği elimizden alıyor.

– Dinle; Brasilia'dan Carolina'ya, Tocantins ve Amazon ırmakları

kavşağında, yirmi–yirmi beş kişilik küçük bir uçakla, sabahın on birinden gecenin ikisine kadar süren bir yolculuk yaptım. Dağların üstünde uçuyorduk ve uçak hava boşluklarında pike yapıyordu. Tüm yolcular beyazdı, çoğu büyük tarım işletmecisiydi; ayrıca kedi büyüklüğünde kaplan yavruları ve birkaç aylık minik panterler satan bir tacir, elbette birkaç sivil polis, bir de doktor vardı.

Olayı *konuşma dili* denilen dille vermeyi beceremeyeceğim için, öyküyü yazmayı yeğliyorum: Olay şu: Güneş bizim uçağın üstüne adamakıllı vuruyor, biz de bin ya da iki bin metreden ya da ne bileyim yalnızca yirmi üç metreden bir hava boşluğunun içine düşüyorduk. Korku, imgeleme yetisi güçlü beynin değil, her organın sessiz korkusu: Karaciğerin, böbreklerin, bağırsakların, kalbin, akciğerlerin, karın, hipofizin, midenin korkusu. Yerin üstünde asılı bunca sessiz insan, yeniden yaşamaya başlamak için gelecek konaklama alanını bekliyordu; korku bedenimi terk etmiyordu. Tarım işletmecileri –ki her biri en aşağı beş bin hektarlık araziye sahipti– bana birkaç şey söylediler; konuşurken gülümsemiyorlardı çünkü soluk tenlerini koruyarak dönenceler arası bölgeleri ve ekvatoru kışkırtmış olan Avrupa kökenli Portekizli atalarına benzemek istiyorlardı ille de. Hepsinin birer ince bıyığı vardı, Michel Leiris'inki gibi ifadesiz ve uzun yüzleriyle bana söyledikleri de çok bayağı şeylerdi.

– Kim bu Michel Leiris?*

Omuz silkip dedim ki:

– Kim bilir?

Çünkü hâlâ Mübarek'le konuşuyordum.

– Hava boşluğuna her düşüşümüzde, ne kendimi ne de yolculuğumun amacını düşünüyor, bu adamlar için kaygılanıyordum. İyi anla bak; yere indiğimde, zenci işçilerin çalıştıkları hektarlarca arazileri beni onlardan ayıracaktı; ama, havada, üstü güneşten yanan o uçakta, her biri, bedenin karanlığı içinde kıvrılmış organlardan oluşan birer heybeden başka bir şey değildi; insanlar bana ilk kez kardeş gibi göründüler. Eğer uçak düşüp de ben kurtulsaydım, huzur içinde yatmaları için dua ederdim. O tarım işletmecilerinin en beyaz, en sert, en zengin olanı bak bana ne dedi:

* Fransız yazar ve etnolog (1901-1990). (ç.n.)

– Biz Avrupalıyız, ama ben kendimi tepeden tırnağa Amerikalı hissediyorum, Amerika'ya özgü ayaklarla, ince belle, omuzlarla ve başla, tepeden tırnağa Amerikalı hissediyorum. Zencilere hiç de karşı değiliz ve ben de başkaları gibi Kral Pele bir gol attığında Kaliforniya şampanyası içiyorum ve Brezilya attığı goller sayesinde dünya kupasını kazandığında davet veriyorum. Beni anlıyor musunuz *señor*? Fransızcam çok iyi değil ama beni anlıyorsunuz. Çin'de öğrendim Fransızcayı.

– Formoza'da mı?

– Kızıl Çin'de. Eskiden. Pele'yi beğeniyorum, beni anlıyorsunuz siz. Arkadaki üç arkadaşım anlamaz. Alman onlar, belki de Yahudi; ama zencilere güvenmemeliyiz. Bizi istila ettiler.

– Siyahlar mı beyazları mı istila ettiler?

– Si *señor*. İstila uzun süre önce başladı. Carolina del Norde'ye gidin, zenciler orada nehrin kenarında, Amerikalılar ise tepede kaldılar. Ama Bahia'ya giderseniz, orası Afrika'dır.

İniş, Brezilya'da her zaman olduğu gibi oldukça sertti. Uçak üç Almanı ve posta çuvalını indirmek için kısa bir süre yerde kaldı. Yeniden havalandık.

– Bakın size şunu söyleyeyim, diyerek yeniden söze başladı Brezilyalı, bizim doğal zenginliklerimizden çok fazla konuşuluyor! Hayvanat bahçeleri için yakalanmış vahşi hayvanlar, kesilmiş hazır odunlar, kauçuğumuz, Rio Kayası, Copacabana Plajı, yılanlarımız var; gerçekten de bunlardan yararlanan, bunlarla geçinen, yaşamını sürdüren kimi Amerikalılar da var. Ama yakında zencilerle melezler yüzünden boğulacağız.

Döne döne küçük bir lahana tarlasının üstünde uçuyorduk; uçak bu tarlanın çevresinde dolanarak indikçe lahanaların, büyüdüklerini, saplarının yukarı doğru yükseldiklerini ve görkemli bir palmiye ormanına dönüştüklerini gördüm.

Bana söylendiğine göre Brezilya'nın bu bölgesindeki tarlalar çok miktarda marihuana elde etmek için ekiliyormuş. Ben yalnızca görkemli palmiyelere ve kara akbabalara dikkat ettiğim için, başka bir şey göremedim. Bu koskocaman siyah kuşlar bir muz ağacı yaprağı üstüne o kadar hafifçe konuyorlardı ki yaprak titremiyordu bile; ama kanatlarını tümüyle açarak uçmak için gösterdikleri büyük çaba yüzünden ise ağaç tümüyle eğiliyordu. Sanıyorum, bir B 52 bombardıman uçağı kalkarken çevreyi bu kadar tedirgin etmiyordu. Brasilia'ya dönmek zorundaydım; dostlar, tanıdıkları bir Kızılderiliye uğramak için

beni Tocantins ırmağının kıyısına götürmeyi düşünmüşler. Adam yirmi yedi yaşında, badem gözlü, elmacıkkemikleri çıkık, saçları düz, çok yakışıklı biriydi. Bizi büyük bir incelikle karşıladı ve *ailesini*, yani zenci karısını, tümü de kıvırcık saçlı dört çocuğunu tanıştırdı. Üzüntüsünü, bir ölüm belgesi içeriğine benzeyen şu sözlerini aktarmaktan başka türlü dile getirmem olanaksız:

– Şunların renklerine, saçlarına bir bakın. Yabancıların ortasında yaşıyorum, tüm ailem işte orada. Onları beslemek için balık avlamaya gidiyorum. Ben doğduğumda kabilemin nüfusu yaklaşık beş yüzdü. Bugün elli. Yaşlandığımı hissetmiyorum ama yaşarken öldüğümü görüyorum; yaşlanarak, kırışıklarla, ak saçlarla ölmek değil, kurduğum ailede gitgide daha az yer işgal ederek, incelerek, silinerek ölmek bu; çünkü çevremdeki Kızılderililer dünyaya zenci getiriyorlar. Ben hâlâ ayakta, can çekişen "kabilemin" başında bekliyorum.

Yuvadaki sinekkuşu yavruları Mübarek'in boğuk sesle gülmesiyle uyandı.

– Annem Kızılderili etiyle besleniyordu mu demek istiyorsun? Kıllarım da kıvırcık olmalıydı, ne var ki bıyığım yumuşak. Ah! Beni ne kadar iyi tanıyorsun! Gülerken sinekkuşlarım ötmüyor. Kulakların iyi işitseydi, onların iç çektiklerini duyardın. Bana yalnızca senin için akşam yemeği hazırlattıran ve fedailerin kemikleri sıyırmasına, senin tabağında kalmış sosu da yalamalarına izin veren Filistinli başçavuştan, o zenciden söz ettiğinde, sanıyor musun ki bizi bekleyen büyük tehlikeyi görmedim? Eğer köleliğe karşı hâlâ saygımız varsa, istemeden, o akşam, o başçavuş, karnı bir güzel doymuş, övgü yağdıran seni, artıklardan değil eşitlikten yoksun bırakmış oldu.

– Sözü uzatma.

– Köleliğin devam etmesi için gerekeni yaparsak, bunu az çok gizli, ama özellikle gizli yapsak da, ne zaman ne de yer böyle bir hayasızlığa izin verecektir. Zenciler ha! Onların noktalı ikiliğin tam değer olduğu müzikal notalamaya ne derecede saygı duyduklarını bilmezsin sen.

– Kaba adamın birisin.

– Hem de bayağı. Kendimi tanırım. Kendime bakar ve kendimi dinlerim. Sana vasiyetnamemi gösterdim mi?

– Hayır. Senin yaşında, insan vasiyet yapmaz.

– Görmek ister misin?

Elini cebine attı.

– Hayır.

– Bir göz at.

Haki pantolonunun içinden tırnak büyüklüğünde bir şey çıkardı; bu nesneyi pembe renkli avcunun içinde bir süre tuttuktan sonra açtı.

– Arapça okuyabiliyor musun?

– Çok az. Ama tarihli ve imzalı olduğunu görüyorum.

– Bak. çeviriyorum: Kefen yeterli olmalı. Tabut için dört tahtaya para harcamayın. Öldüğümde çabuk çürümeliyim.

O küçücük vasiyetnameyi yeniden katladı.

– Nerende saklıyorsun onu?

– Sol taşağımın yanında. Dinle, Brezilya uçağında o Portekizlileri gerçekten sevdin mi?

– Fransızca sevmek sözcüğü burada fazla kaçıyor. Hava boşluğu içindeki uçak bizim dünyamızdı. Siz aşağıda bizim için, ya sağ kalmış ya da ölmüş insanlardınız. Uçağın pervanesinden bile çok daha az varlığa sahiptiniz. Dolayısıyla dünyamızla uyum sağlamamız gerekiyordu. O hektarlarca arazilerinde zenci çalıştıran adamları benden uzaklaştıran her şey uçup gitmişti. O çelik nesnenin içinde onlar da benim kadar basit birine dönüşmüşlerdi.

– Peki onlar için dua etme düşünrene ne demeli?

– Onlara yapacağım tek hizmet buydu. Sen de aynı şeyi düşünürdün.

Söylediklerini duymuyordum artık. O mor ve kaslı kitle hâlâ görünüyor ama sesi duyulmuyordu. Şimdi karıncaların uzaktan gelen sesiyle konuşuyordu benimle.

O zamanlar yirmi beş yaşında olan, çoktan, sanıyorum on iki yıl önce ölmüş bir adamın söylediklerini yinelemeye çalıştığım lütfen iyi anlaşılsın. Okurlar az çok eski, paslı, bozuk, budalaca bir dil kullandığımı söyleyeceklerdir. Ama her anı gerçektir. Bir serinlik dalgası geçmiş an'a, kesin olarak geçmiş an'a kısa süreli bir canlılık verir. Belki bir damla parfüm kadar bile etkili olmayan her anı, ölü an'ı o zamanın canlı tazeliğiyle yeniden canlandırır ama başta türlü; başka bir yaşamla yeniden canlandırır demek istiyorum. Ama bir anı kitabı bir romandan daha gerçek değildir. Ben Mübarek'i canlandırmayacağım. O gün ve başka günlerde bana söyledikleri hiçbir zaman geri gelmeyecek. Brezilya'nın Carolina'sının betimlemesini yaptım ama bir ölüye onun hakkında güzel şeyler yazma ya da susma dışında nasıl yanıt verilebilir ki?

Bu, belki tüm sözcükler için geçerli, ama kuşkusuz fedakârlık, özellikle de kendini feda etme, feragat, kendini harcama gibi sözcükler için. Bu sözcükleri, bunlar uğruna ölecek kadar yaşama cesaretini göstermiş bir kişiye saygı belirtisi olarak yazmak nezaketsizlik olur, tıpkı savaş şehitleri anısına dikilen anıtlara acı duymadan armağanlar yağdırmanın nezaketsizlik olduğu gibi.

Paraşütle atlayanların, iniş nedeniyle hızlanma arttıkça, artan bir hızla dünyanın üstlerine geldiğini gördükleri söylenir; sözünü ettiğim o sözcükleri yazmak üzere olduğum şu sırada, tüm saygı belirtilerinden daha kötü olan dua sözcüğünün ne saflığını ne de ikiyüzlülüğünü gizleyerek, dikkatli olmam gerekiyor. Fedakârlık sözcüğünü yazmak fedakârlık yapmaktan, dahası hayatını feda etmekten, yani, yok edeceği paraşütçünün üstüne gelen yerkürenin hızıyla dünyanın yok olduğunu görmekten çok farklı bir şey. Hayatta iken tek olan yaşamını feda eden kişinin hem sessizlik hem de yokluktan oluşmuş bir tür mezar taşına sahip olmaya hakkı bulunmalıdır. Bu taş onu gizleyecek, adını her söyleyeni ya da son suskunluğunun nedeni olmuş kahramanca hareketini her anımsatanı gerçekdışı kılacaktır.

Mübarek'in sormuş olduğu şu soru aklıma geliyor:

– Jean, koşulu bir atın sürücüsüne *postillon* deniyor. Peki, konuşurken ağızdan sıçrayan üç dört damla tükürüğe de *postillon* dendiğine göre ikisi arasında ne gibi bir ilişki olduğunu biliyor musun sen?

Mübarek'in, birliği yeniden düzenlemesinden iki hafta sonra, düşman, yani Bedevi ve Çerkezlerden oluşan ordu, karşıdan da, bir dizi silahın çevrildiği sağ yandan da değil, ama arkadan gelmiş.

Birçok fedai öldürülmüş, ötekiler önce Bedeviler tarafından tutsak edilip çöldeki Zerka kampına gönderilmiş; yatışmayan siyah saçları ve siyah sakalıyla Suriyeli Müslüman da geceleyin koşarak kaçmış. Bunları Beyrut'tan döndüğümde öğrendim.

1984 Temmuz'unda, on iki yıl sonra, yeniden Aclun'a geldim. O köylü kadının çiftliği hâlâ yerindeydi ama orada yaşayanlar değişmişti. Yeni çiftçilere buraya 1971'de nasıl geldiğimi anlatmam çok güçtü. Filistinlilerin dostu olan iki eski çiftçinin, o yaşlı karı kocanın, her şeylerini bırakıp fedailerle birlikte kaçtıklarını düşünüyorum; ya da öldürüldüler, belki de komşularından işkence gördüler. Acaba çiftliklerinin yakınına mı gömüldüler? Uzağa mı? Meğerki, onları tanıdığımda, Beyrut'ta deli taklidi yaparak, oraya Tsahal albayı üniformasıyla dö-

nen o İsrailli kadar usta casus olmasınlar.

Mübarek Beyrut'ta, belki Aclun'daki trajediden habersiz, keyif çatıyordu.

Kışın Fransa'da camın üstünde kırağı görünmesi bu beyaz eğreltiotlarına bakan çocuğu büyüler, bunların odanın sıcaklığının, buğunun, çocuğun kendi soluğunun etkisiyle yavaş yavaş ama kesin olarak ortadan kaybolması da çocuğu aynı şekilde büyüler. Fedailerin bir çalılıkta, bir göçüğün gerisinde, güpegündüz ansızın ortadan kaybolmalarındaki bu çabukluk, hem bana dikkatle bakan, hem de fıldır fıldır dönüp çevreyi kollayan iki gözüyle bir yosun tabakası üstüne oturmuş bir sincabın ironik hali kadar şaşırttı beni. Hayvan hâlâ keyifle oturduğu ağacın en ince dalında bana çoktan meydan okumaya başlamıştı bile. Her şey dalga geçiyordu: Hayvan, hızı, kuyruğu, ağaç, taşlar ve benim bunda payım vardı. Fedailer bana bir oyun mu oynamışlardı? Hakkımda ne düşündüklerini iyice anlamak için işte şimdi bir ağaç olmak isterdim. Onların grubunda kimdim ben?

Eğer sahnenin dördüncü bölmesini yeniden yerine koyarsanız oyun kişileri gerçek kişiler olacaklardır; bir oyuncu karşımda iken artık sırtını göremem. Ekranda bir kadın oyuncunun elinde bir çanta görüyoruz; iyi de acaba içinde ne var? Mendilin altında ya da arkasında ne var? Her gösteri tüm öteki gösteriler tarafından budanır. Fedailer, sorumlular, eylemleri, Filistin devrimi, bunların tümü bir gösteriydi; başka bir deyişle, fedaileri *gördüğüm sırada* görmüş oldum, görüş alanı denen yerden çıktıklarında artık ortada yoktular. Buharlaşmışlardı demek daha iyi. Nereye gitmişlerdi? Ne zaman döneceklerdi? Nereden? Orada ne yapacaklardı? Böyle, bir görünüp bir kaybolan hayaletler gibi olmak, onlara görüntüleri hep kalan, hiç buharlaşmayan nesnelerin varlığından daha güçlü bir varlığın inandırıcı gücünü veriyordu ya da fedailerin varlığı öyle güçlü idi ki, ısrarlı bir var olma ile beni yoımamak için, apansız, neredeyse kibarca silinmekte sakınca görmüyordu. Bu mücahitlerin titremeleri öyle hızlı, öyle fazlaydı ki altmış yıllık bir sinir sistemi buna dayanamazdı. Filistin Devrimi dendiğinde, bu deyim bana hâlâ, içinde ışıklı ve çok renkli görüntülerin neredeyse iblisçe birbirlerini kovalayarak yer değiştirdikleri çok hızlı çöken ama yoğun bir karanlığı esinliyor. Sözgelimi, Ferrac yirmi üç yaşında dünyaya gelip, otların üstünde otururken bana, daha önce de yazdığım gibi, gülümseyerek Marksist olup olmadığımı sordu ve tüm bir akşam boyunca açıkça onun varlığını taşıdım; öyle ki arkadaşlarından biri olan Ebu Nasır,

Ferrac'dan bana gelen neredeyse kan dolaşımı gibi bir akıma öfkelenerek bizi işaret etti ve homurdanarak şöyle dedi:

– Bu ikisi yok mu, anlaşacaklarını hemen anladım.

Ferrac ile ben aramızdaki bu anlaşmadan ne başkalarına ne de birbirimize söz ettik; bu yalnızca bizim gizimizdi.

Herkesin gözü önünde gerçekleşiyor, özellikle de bu anlaşma yüzünden dışlanmış olan Ebu Nasır'ı öfkelendiriyordu. O akşam, üsteki herkese hitap ediyordum ama aslında yalnızca Ferrac'la konuştum; zaten ancak onun kendi fikrini kabul ettirdiğini düşündüğümde keyifleniyordum ve onun, arkadaşlarının öfkesini hissetmekten keyif alırken sırf benim için konuştuğunu düşündüm. Oysa üsten ayrıldığım için Ferrac yok oldu. Bu onun ilk yokoluşuydu ve yerine çok açık bir biçimde ortaya çıkan kişi, ona hep karşı olan Ebu Nasır'dı.

Bugün altyazısız diyapozitifleri gösteren bir kara kutu gibi hissediyorum kendimi. Bu savaşçıların arasında kaldığım günlerin fazla ani yokoluşlardan oluştuğunu söylersem yalan söylememiş olurum; ancak ortaya çıkışlara olduğu gibi bu yokoluşlara da tek bir sıfat ekleyebilirim: Dokunaklı.

Hiç gitmediğim İsrail bana göre, size göre, orada burada bankaları, bilgisayarları, "kaşer"* yenilen büyük otelleri, her yandaki tuzakları, makineli tüfekle taranmış çocuk dolu otobüsleri, gidip gelen tankları ile bir tür atış alanından farksızdı. Tankların trafiğini miyop, sakalı çıkmamış, gözbebeği unutmabeni çiçeği renginde, çift odaklı gözlük takan, zayıf ve kıllı kollarında dalgalanan açık mor renkli, kısa kollu gömlek giymiş genç filozoflar yönetiyordu; Tsahal'ın piyade erleri bana 15 Eylül 1982 tarihinde, Beyrut'un girişinde, tam da Baabda Sarayı'na giden yolun kavşağında işte böyle göründüler.

Gazetelerde turistleri İsrail'i ziyarete teşvik eden tanıtıcı afişler, ilanlar özellikle çölde dikilmiş ağaçları övüyorlardı. Shakespeare kadar becerikli olan Eretz İsrail, ormanları ilerletti. Bunlardan biri Nasıra yakınındaki Maalul köyünün üstünde durdu. Filistinlilerin önceden mayın döşenmiş olan evleri o zamanlar âdet olduğu üzere havaya uçtu. Burada bir orman gelişmesini sürdürdü. Tırmaklarla ağaçların dibindeki toprağı biraz kazmakla temeller, mahzenler yer üstüne çıkabilirdi. İsrail, Kurtuluş adıyla kutladığı şeyin her yıldönümünde gelip, yetişen ağaçlarını seyrediyor; bu ağaçların her biri onu dikenin adını taşımak-

* Yahudiliğin ayin düzeni kurallarına uygun bir besin. (ç.n.)

ta. Köyün eski oturanları ya da bunların soyundan gelen ve tümü Müslüman Arap olan Filistinliler de buralara piknik yapmaya geliyorlar. Sonuncu olan birinciler gülüyorlar ve sarhoşlar. Bir zamanlar birinci olan sonuncular kim olduklarını anlatıyorlar. Ellerinden geldiğince ve Japonya'da Obon ölüler bayramında harcanan zamandan çok daha az bir sürede, birkaç saat içinde ölü köyü yeniden canlandıracaklardır. Gençlere bir ayrıntı, ardından başka bir ayrıntı anlatıyorlar. Anımsadıklarını sanarak, bir köyü güzelleştiriyor, dolayısıyla öyle şirin, öyle neşeli, kederlerinden o kadar uzak bir köy uyduruyorlar ki hepsi bu yüzden daha da kederli bir hal alıyor; ve yavaş yavaş bu hayali köy canlandıkça, kederleri kalmıyor. Tümü, genci yaşlısı, beceriksizce eski dansları yapmaya kalkıyorlar. Suluboya resim yapmak için kaplar getiriyor; yere, ağaçlara, yayılan bezlerin üstüne resim yapıyor ve eskiden gerçek, bugün için fantezi olan resimler çıkarıyorlar meydana. Maalullü Filistinliler için bir yeniden doğuşun bu yıldönümünde ölüler bayramı kutlanır. Köy, bir gün için, yalnızca, bir zamanlar var olmuş köyün –ölü Maaul köyünün– şimdi var olmayan ama o kadar da canlı bir kopyasıdır; belki New York'un York kentinin kopyası olduğunu öne sürmesi gibi bir şey bu. Bir eve girilmek istendiğinde, üstüne bir kapı resmi çizilmiş bir ağacın çevresi dolaşılıyordu; yukarı kata çıkmak için de kot pantolonlu Filistinli gençler dallara tırmanıyorlardı; kısacası iki sözcük kendini zorla kabul ettiriyor: Dirilme, ki bir gün için anlam kazanıyordu ve nostalji, geriye dönüş tutkusu, gerçek geriye dönüş için mücadeleye hazırlamıyordu; ama, Brötanya'da ve Kelt şehirlerinde, çeşmelerin yanında, sık çalılıklarda önce Romalıların, sonra Hıristiyan din adamları sınıfının kovduğu peri halkları da bu şekilde ortaya çıkmadılar mı? Periler her yıl ıvır zıvırdan yapılmış bu bir tür köye bir kutlama için yeniden gelirler ve kimi insanları, onların ancak birkaç sözcüğünü, hatta bazı tümcelerinin tamamını anladıkları şarkıları, gülmeleri, şakaları korkutur. Böylece çok gerçek İsrail devleti düşsel bir ölümsüzlükle donandığını düşünüyor. Bu öykü bana bir gün Bayan Şehid tarafından anlatıldı. Michel Khleifi adında genç bir Filistinli de bu köyle ve bu kutlama ile ilgili bir film yapmış.

Müslüman liderlerin cenaze törenlerini, topu belki boş bir tabut olan bir rugby maçına benzetmek genç fedailerin onurunu kırmak için yeterli olmazdı; peki, onların savaşımının bile Batılı izleyicileri titreten ölümcül bir oyun olduğunu söylemekten nasıl kaçınmalı?

– Bu enayiler tüm dünyayı ateşe verecekler.

Dünya kundakçısı kılığına girmekten ibaret olan bu oyun, kendilerine hiç oyuncak verilmemiş, çocukların oynayabildikleri türden bir oyundu. Eğer on santim uzunluğunda, tenekeden yapılma bir destroyeri gülerek parçalamak, bir topuk darbesiyle ayağının altında ezmek, artakalan parçaları bir çocuk bahçesi havuzunun yüzeyinde sektirmeyi başarmak eğlenceli bir şeyse, bir ekspres treni raydan çıkarmak, gerçek bir dev uçağı düşürmek, nihayet çelik çerçeveli gözlük takmış ama yüzleri gülen çocukların şu düşünceleri daha da eğlendirici: Bu çocuklar bir Merkeba tankından Beyrut'taki yirmi yedi katlı binalara ateş etmenin, bu binaların gülme krizine tutulmuş da boğulacak gibi olan biri misali iki büklüm olmalarını seyretmenin, nihayet çimentoyu, çelik putrelleri, balkonları, mermerleri, yapıyı oluşturan ve gururlandıran her şeyi en iyi kalitede bulduklarını fark etmenin tuhaf olduğunu itiraf ediyorlar. Bina, temellere yaklaşıldığında hafifçe griyle karışık beyaz bir buluta dönüşüyor, bu sırada miyop yüzler aydınlanıyordu.

"Roket daha tüpün içinde iken, ateş etmek düşüncesi aklımızdan geçer geçmez bina artık kıpırtısızlıktan çıkıp eğiliyor, sanki karın ağrısı tutuyordu; oysa kutsal bir metinde büyüteçle keşfettiğimiz harflerin belirtici işaret ve noktalarının açıklamalarına yoğunlaşmaktan çok uzun süredir gözlerimizin feri sönmüştü."

Filistin direniş hareketini bir oyun, bir eğlence gibi görmek onu hafife almak değildir. Filistinlilerden ev, toprak, pasaport, yurt, ulus, her şey esirgendi! Gülmeleri, gözlerindeki parıltı da mı çok görülecek?

Şu son ve basit düşünce gerçek ve gerçeğe yakın mı acaba: "Genç fedailer Batı makinesinin cıvatalarını söktüklerinde mizahtan anladıklarını kanıtlıyorlar."

Belki yalnızca, iplerle yönetilen ya da oynatanın parmaklarıyla devindirilen ipek kostümler içindeki kuklalarla, gerçekten alacakaranlığa özgü, iç karartıcı, nihayet ölümü anımsatan bir gösteri yapılabilir. Adı, bu gösterinin ne olduğunu açıklar. Gölge tiyatrosu. Kartondan, tahtadan kişilerle, içlerinde prenses ya da peri kılığında on parmak bulunan, kumaştan sessiz oyuncak bebeklerle ölüm çağrıştırılır; ölüm ama özellikle de ölülerin kendileri, tüm ölüler imparatorluğudur bu. O on kişi etten on parmağı içinde saklayarak hareket eder, bu parmakların ucundaki dikiş yüksüğü değil, başka bir işareti kılıktır. Suskunluk her şeye dayanıklı olduğu için bu oldukça doğaldır; her ölü, adıyla çağrıldığında, suskunluğa dönüşür. Ve kartondan ya da engellenmiş hareketleri

Pisa mezarlığındaki duvarların üstündeki kemiklerin hareketlerine benzeyen –ama burada danstan söz edilebilir mi?– o giyinik parmaklardan oluşan bu kişilerle, firavunları anmak için yapılmış boş mezarlar içinde bulunmuş oyuncak bebekler kadar minik bu kişilerle, bir öyküyü anlatan ya da öykü ve sesin bebeklerin sesi ve öyküsü olduğunu ileri sürerek onlara bir ses verdiğini sanan bu ses arasında kuşkusuz aşılamaz uzaklıklar vardır.

O öyküye ve seslere karşı kayıtsız oluşlarından şu anlaşılır: Bu öykü ve sesler onların değildir ya da öldüğümüzde hakkınızda tüm söylenecekler yalnızca tümüyle yanlış olmakla kalmayacak, içtenlikten de uzak olacaktır. Ölümün hiçliğini bize sezdiren olaylar arasında kuklalar belki de en açık belirtidir. Kuklayı oynatanın boğuk ya da tiz sesi ve bebeklerin keskin hareketleri arasında da, doğruculukla bizi inandırmak isteyen kimi giysilere karşın hiçbir zaman uyum olmayacaktır. Çıplak da olsa, süssüz, fırfırsız da olsa benim on parmağımın benden şimdiden bağımsız bir yaşamı –bir dansı– vardır. Peki, son nefesimi verirken ne olacak? Yukarıdaki satırları, mesafeyi ölçtüm diyebilmek için yazdım, bu da son derece belirsiz bir konuşma biçimi; gerçekten de heyecandan başka bir şey olmayan bir mesafeyi nasıl ölçmeli? Ebu Ömer'in kim olduğu ile suda boğulup ölmüş Ebu Ömer'e aitmiş gibi aktardığım şey arasındaki mesafeyi yani.

– Arap ağalar arasında da, demişti bana 1972 Eylül'ünde, bir ayrım yapmak gerekir. Petrol yatakları sahibi emirler var; tümü de Amerika'nın ve çoğu zaman da İsrail'in dostu. Biz güç durumdayız. Dinle mülkiyeti yeniden tartışma konusu yapar gibi görünmek, yeni bir ahlâk anlayışı ortaya koyar gibi görünmek elbette halkın öfkesine yol açacaktır. İslam dini ile önce toprak, sonra toprak altı mülkiyeti, ikisi de, İngilizlerden, Fransızlardan, İtalyanlardan, İspanyollardan, Hollandalılardan, Amerikalılardan kurtulunsun diye adlarını verdi. Bizler Arabız, yanınızda Araplıktan ve Arabizmden söz etmek keyfinizi kaçırsa da...

– Bu iki sözcük aynı şey değildir. Arabizm bir dinsel ve dilsel topluluğa ait olmaktır, bunu yadsımıyorum. Ama bana Araplıktan söz ettiğinizde size neyle karşılık vereceğim? Latinlik, Fransızlıkla mı? Ve İsrail için Yahudilikle mi?

– Bu, ikimiz arasında başka bir tartışma konusu olacak. Burada *biz*, bizi içeriyor, yani *ikimizi*, sizi ve beni ama şu biz sizi içermeyecek, *biz* Araplar, kovduklarımızın yerine, egemenliği prenslere verdik ya da onlara bıraktık, onlar da ne halka ne de Kuran'a danışmadan, emper-

yalizmin hizmetine girdiler. Sel gibi akan petrol uzun süredir bin dolarlık banknotlara ya da altın külçelerine dönüştü; bunlar hemen kullanılabilir para anlamında likidite diye anılıyor ve ABD'de yeraltındaki kasalarda güvenlik içinde uyuyorlar. Bizim taktığimiz prenslere Müslüman oldukları için değil, Müslüman olmadıkları için saldırmamak. Hiçbir zaman da öyle olmadılar. Onlar için Tanrı bir sözcük bile değil. Kuşkusuz ne de bir ad. Bizin prenslerimiz Altın'ı bilirler, bildikleri yalnızca odur.

– Peki nasıl davranacaksınız?

– İhtiyatla. Silahları ve iyi para aldıkları için sadık muhafızları var. Ve kendi adlarına eski sömürgecilerimizle anlaşmalar imzaladılar.

Hayır, buna alışamayacağım. Ne zaman Ebu Ömer'in sözleri aklıma gelse ya da geldiğini sansam her defasında onun zihnimdeki görüntüsü hep yerinde, görünmüyor ama var. Konuşan bir gölge mi acaba? Onu bir kukla yapmamış olduğumdan emin değilim; kuklacıların, aynı zamanda yalancıların imkânlarıyla yumuşak dudaklarını kıpırdattığını bir kukla. Suda boğulmuş ya da kurşuna dizilmiş bir kişiyi konuşturduğunuzda, vantrilog olmamanız güçtür. Bu sabah onun ölümüyle ilgili son yorumu dinledim. Deniz yoluyla Beyrut'tan Trablusşam'a gelirken bir sandalın içinde dokuz kişi imişler; bir Suriye hücumbotu onları fark etmiş. Suriyeli askerler tutsak edip karaya çıkardıkları Ebu Ömer'i ve adlarını bilmediğim öteki sekiz sorumluyu Kataib'e teslim etmişler. Kataib de onları öldürmüş. Bu Kataib sözcüğü kulağa tuhaf geliyor. Hıristiyan Pierre Cemayel'in falanjistlerine verilen ad bu. Size Ebu Ömer'i kukla olarak göstermek belki tiyatroya özgü bir düşünce; ama sanki serüvenleri anlatılan ölüler birer kukla, anlatan da kuklacı oldu. Ebu Ömer'in emirler hakkındaki son düşünceleri aşağı yukarı şunlardı: "Servetlerini aklınıza getirdiğiniz anda gizli yaşamlarına saldırmış oluyorsunuz, servetlerinden söz etmediğiniz takdirde, onları azaltmış oluyorsunuz; adamlar böyle düşünmekte haklılar, çünkü yaşamlarını servetlerine borçlular. 'Ben Müslümanım, sen de öylesin, bir Müslüman başka bir Müslümana zarar verebilir mi?' İşte, bir emirle bir fedai arasındaki ilişkinin tipik ve tüm gelişimi içindeki özeti."

Yoksulluk içindeki Müslümanlar acıma duygusuna ve emirleri koruyan o sert Tanrının korkusuna kapılırlar.

– Emirlerin ne kadar işçi tükettiklerini gördünüz, değil mi Jean? Sizin Dassault'nuzun tükettiğinden daha çoğunu. Birkaç Şii tam kararında pişmeden yemek dağıtılmaz.

Ebu Ömer, kendisini son görüşümde, beni Cebel Amman'da kesme taştan yapılma bir villaya öğle yemeğine götürdü.

– Bizi davet edenin adı Zaahruh. Bir Filistinli. Ramallah eski belediye başkanı. Adama mülteci olduğu söylendiğinde pek gururlanır.

Ebu Ömer, Yaser Arafat'ın yakını, özellikle de Kissinger'in öğrencisi eski bir profesör olması nedeniyle davet edilmişti. Mutfakta İsviçreli bir ahçı olduğundan birçok nefis yemek yedik.

– Salonunuzu şimdiden doldurmuş bu adamlar kim? diye sordum.

– Kral Hüseyin'in elçileri. Adam hükümetinde görev almamı istiyor. Ama asla. Tüfeğimi alıp Ürdünlüleri öldürmeye gitmeyi yeğlerim.

Üç ay sonra Kral Hüseyin'in ulaştırma bakanı olmuştu. Üç yıl bu görevde kaldı. Acaba FKÖ'nün onayıyla mı kabul etmişti bu görevi? FKÖ ile Hüseyin arasında ve bu kralın kanalıyla da Amerika arasında arabuluculuk mu yapmıştı?

Bana söylediklerini duymak için kulak kabartarak yaşattığımı ya da dirilttiğimi sandığım bu kişiler ölü kalmayı sürdürdüler. Yazınsal yanılsama boşuna değildir ya da tümüyle boşuna değildir; okur bu gibi şeyleri benden iyi biliyorsa da, bir kitabın da, sözcükleri, nedenleri, giysileri, hatta yas giysilerini, iskeleti ve oluşacak iskelet tozunu değişik kılıklara sokarak göstermek gibi bir tutkusu vardır. Yazar da, sözünü ettikleri gibi, ölüdür.

Bir kehanetin gerçekleşmesi ya da daha doğrusu, ansızın bir kehanette bulunulması ve yine ansızın, elbette daha sonra, bu kehanetin gerçekleşmesi belki daha büyük boyutta bir kukla gösterisidir. Kaçınılmaz bir biçimde, yaşamda, ölüm saplantısının karşıtı olarak, el kol hareketleri yanılsaması o kadar sessiz olur ki kuklacının sesi bu sessizliğe ayak uydurmalıdır; bu da beni uzun süre Hamza'dan söz etmekten ya da onu konuşturmaktan alıkoydu, çünkü birçok sorumluya göre o çölde ölmüştü, ölüm inadı içinde, sessizce. Hamza'dan hikâye bileşik zamanını kullanarak söz etmek benim için yalnızca olanaklı bir şey değil, mecburi bir şeydi de– dilek kipi ise çok uygun düşen bir yas tülüdür. Müslümanların resmi yas rengi beyazdır. Ama ona sesimi nasıl verebilirdim?

Bacakları kapkara kesilecek derecede ne tür bir işkence görmüştü? Beni bu konuda herhangi bir şey bulmaktan alıkoyan o kadar çok bilinmeyen vardı ki! Bana Hüseyin'in ve Bedevilerin polislerinin işkence uzmanı oldukları söylenmiş, bu da beni hiç şaşırtmamıştı, çünkü

Ürdün halkının –Filistinliler bunu söylememden hoşlanmayıp öfkeleneceklerdir ama– çok yumuşak başlı olduğunu biliyordum: demek ki polisleri birer acımasızlık örneği imiş. Burada bir çelişki söz konusu değil.

Birinci halktan, ikinci bir halk kendiliğinden damıtılmış ve iktidarı –polis örgütünü– eline geçirmişti. Meğer ki yumuşak başlılığın tek bir kişide acımasızlıkla çok iyi uyuşması daha kolay ve daha gerçek olmasın; yine, acımasızlık, bu şekliyle kendinden usanıp yumuşak başlılık, hatta saflık derecesinde yanışmadıkça bir süre sonra, pençelerini gösterir.

İşkenceyle kararmış bacakları dışında, Hamza'nın katlandığı kötü muameleler hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Davut bana yalnızca şunu yazmıştı: "Hiç konuşmadı. Bedeviler ona kendilerine karşı çatışmalara katıldığını söyletmek istediler. O ise bunu kabul etmedi."

Gömülmesi, mezarı, onun için okunmuş ya da okunmamış dualar hakkında hiçbir şey öğrenemedim. Onu sessiz bir oyuncak bebeğe dönüştürmek kabul edilemez bir şey, ama canlı ya da ölü Hamza'yı unutmak da öyle. Onu içime mi gömmeliydim? Hangi biçim altında?

Ali'den söz ederken, ona belki bilmediği Fransızca sözcükler söyletirken ya da bizzat ben o sözcüklerin ses tonunu veremezken, onun bir kuklaya dönüşmesine izin vermiştim, öyleyse Ali ile Hamza'nın arasına nasıl bir mesafe koymuştum ve neden?

Bir olayın sözcüklere, işaretlere, sözcük dizisine, işaret ve sözcük dizilerine dönüşmesi yazıya dökeceğim ilk olayı hiçbir zaman geri getirmeyen başka olaylar oluşturur. Bu ilk gerçeği kendimi uyarmak için söylemem gerekiyor. Yalnızca basit bir ahlâk kuralı söz konusuysa, yalan söylemek ya da söylememek benim için önemsiz olacaktır; ama yine de betimlediğimi sandığım şeyi *gözlerim, bakışım gördü* ve *kulaklarım* işitti demem gerekir. Başlangıçtan bu yana anlattıklarıma verdiğim şeklin amacı hiçbir zaman gerçekten Filistin devriminin ne olduğu konusunda okuru bilgilendirmek olmadı. Anlatının yapısının kendisi, planı, düzenlemesi, olayları bile bile *çarpıtmak* istemeksizin, öykülemeyi öyle ayarlıyor ki belki de benim ayrıcalıklı bir tanık ya da bilgisayar olduğum ortaya çıkacak. Anlattıklarım belki aynı zamanda yaşadıklarımdı ama farklı şeylerdi, çünkü bir devamlılık yaşamımın uyumsuz yanını Filistinlilerin yaşamının devamlılığı içinde eritmişse de bana birtakım genel bakışlar, izler, kimi zaman daha önceki yaşa-

mımla kopukluklar bırakmıştı; öyle ki önceki yaşamımın olayları o kadar güçlü idiler ki kimi zamanlar uyanmam gerekiyordu: Bir düş içindeydim, bugün, görüntülerini birleştirip yeniden oluşturarak bu düşe egemen olmuş durumdayım. Zaten o derecede ki kimi zaman acaba bu yaşamı, dönemlerini bir düşün görüntülerinin açıkça ortada olan karışıklığına göre sıralayacak şekilde sürdürmedim mi diye kendi kendime soruyorum.

Ama bunca laf şunu dile getirmek için: *Bu benim Filistin devrimim*;seçtiğim sıraya göre anlattığım. Benimkinin yanında başkası, belki başkaları var.

Bir devrimi düşünmek, uyandığınızda, düşte gördüğünüz görüntülerin birbirini tutmazlığı içinde mantık aramak gibi bir şey. Eğer hava kuruysa, kabaran sular köprüyü alıp götürdüğünde ırmağı daha rahat geçmek için gerekli hareketler uydurmak boşunadır. Yarı uyku hali içinde düşündüğümde devrim bana şöyle görünüyor: Kafesteki bir kaplanın kuyruğu hiperbol biçiminde bir parafı başlatıyor, bu paraf da bezgin eğrisini hâlâ kafeste olan hayvanın böğrüne indiriyor.

– Sonuç olarak, Filistinliler bugün İsrail adını taşıyan toprakları Yahudilerden geri almayı düşünüyorlar mı ya da kendilerini öteki Arap halkları içinde farklı, tek kılan şeyi korumak için mi hâlâ savaşıyorlar?

– Bana ikincisi doğru gibi görünüyor. Bu kuşak Filistin'in kuruluşunu görmeyecek. İsrail de huzur içinde olmayacak ama Filistin aile arşivlerinde saklanıp da düğünlerde, ölümlerde parlatılan bir amblem olarak kalacak. "Biz Filistinliyiz demek biz Ürdünlüyüz demekten daha hoş olacak."

– Neden?

– Filistinli olarak benim kökenim efsanelere dayanıyor. Ben Filistiler soyundan geliyorum. Ürdünlü olarak, İngiliz yönetimi tarafından cetvelle çizilmiş bir dünyayım.

– *Bu* kuşak dediniz az önce. Peki ya sonraki kuşaklar?

– Tarihçiler, devrim onsuz yapılmış olsa da, Napoleôn'un yine de Avrupa'yı gerçekleştirdiğini öne sürüyorlar. Arap uluslarının öyle bir adama gereksinimleri var ki...

– Sanki gökten gönderilmiş birine mi?

– Gerekirse zorla Arap halkını birleştirecek birine.

– Bunun olacağına inanıyor musunuz?

– Evet.

– Bu mesihi bekliyorsunuz demek?

– Bana Mesih'ten söz etmeyin. Ben dinsizim, bunu pekâlâ biliyorsunuz. Kaddafi hiçbir zaman açık ya da gizli hırsını yenebilecek biri olmadı.

– Onu tanıyor musunuz?

– Evet. İyi bir adamdır. Ne var ki çocukluğundan Senusilerin elinden iktidarın alınışına kadar klasik bir eğitim gördü. Hiç değişmedi. Nasır onu yumuşatmasını biliyordu; Nasır'ın ölümünden sonra kendisini onun vârisi sandı. Başından beri, Sedat'ın Nil burjuvazisinin parıltısı olacağını bilemedi.

– Nasır'ı da tanıyor muydunuz?

– O çok daha kan dökücü. Kimsenin vârisi de değil. Kaddafi'den daha sönüktü, onun neredeyse kadınsı sinirliliğine sahip değildi. 1967 Haziran yenilgisiyle karşılaştı. Bakın, bu söyleyeceğim karşısında omuz silkeceksiniz – 1967'de de Gaulle tarafından işi bitirildi. Bir gün *casus belli** konusunu ele alırız.

– Klasik eğitim ne anlama geliyor?

– İyiliğe ve kötülüğe inanmak - bu iki sözcüğü büyük harflerle yazınız. Kaddafi saf adamın biri. Başarıksızlıklarının nedeni de bu. Hem de o kadar saf ki! Sedat'la birleşmek isteyecek kadar!

Bu konuşmayı Beyrut'ta 1982'de büyük bir burjuvayla, direniş hareketinin etkili bir kişisi ile yaptım. Bir hafta önce, adam Esat'la görüşmüştü. Sanıyorum Esat'ı Arap halklarının temsilcisi olarak görmüştü. Dolayısıyla FKÖ ile aynı görüşteydi.

– Mülteci kamplarında İyilik Perilerimiz var.

– İyilik Perileri mi? Nedir bu? Nasıl İyilik Perisi olunuyor?

– İyilik Perisi iyilik yapan bir kişidir. Holy-Land'a gelip iyilik yapmak isteyen bir kişi.

– Söylediğinizden hiçbir şey anlamadım.

– Fransızsınız da ondan.

1984'de Amman havalimanına gelişimde Dünya Bankası müdürü ve eşi tarafından karşılandım. Kadın Amerikalı, daha doğrusu Ürdün-

* Savaş nedeni anlamına gelen Latince deyim. (ç.n.)

lü imiş. Bunu birçok kez düzeltti. Kendi kendisine karşı düzeltti.

– Cezayir sefiresinin veda kokteylinden geliyoruz. Kitabını okudunuz mu?

– Hayır.

– Ama çok söz edildi bu kitaptan.

– Nereden biliyorsunuz?

– Bana Press-Book'unu gösterdi.

– İyilik Perileri ile ne ilgisi var?

– Bir İyilik Perisi o da. Kazancının bir bölümünü krallığın yoksullarına verdi. Kralı tanımak ister misiniz?

– Hayır.

– Başka bir İyilik Perimiz daha var. Bir azize o. Amerika'da herkes onu konuşuyor, ona "Azize" diyor.

– Azize denecek kadar ne yapıyor, bunu çok merak ediyorum.

– Bekaa Kampı'ndaki insanlara yardım ediyor. Her sabah, ev yapan duvarcıları, marangozları denetliyor.

– Bekaa da ev mi yapılıyor?

– Evet. Eşimin burada temsil ettiği Dünya Bankası devlete kredi veriyor. Devlet de aldığı paraları genç çiftlere kredi olarak dağıtıyor.

– Nedir bu Dünya Bankası?

– Bir hayır kurumu. Biz World Bank diyoruz. Size ondan söz edilmedi mi?

– Kredi veriyor demek? Peki hangi faiz oranıyla?

– Yüzde dokuz buçukla. Yüz elli bin Fransız Frangı karşılığı kadar kredi veriyor. Ender olarak da daha fazla. Geri ödemesi on sekiz yıl içinde. Ne var ki bununla arsa satın alınıp bir zemin kat ve üstünde de ek bir tek kattan oluşan bir bina yapılması gerekiyor.

– Bu kadar parayı nasıl ödüyorlar?

– Banka onlara iş buluyor.

– Aylıklarından kendine düşen payı alıyor mu?

– Elbette, ama hiç olmazsa aile reisinin on sekiz yıl için garantili bir işi, bir de konutu var.

– İşini daha önce bırakmak isterse?

– Bırakabilir ama konutu üzerindeki hakkını kaybeder. Onu kesin olarak satın alması dışında.

– Peki, adam bir sendikaya bağlı ya da siyasal bir partiye üye ise?

– Bakın, iyi tanıdığım Kral Hüseyin ile Kraliçe Nur kendilerine karşı olanları, hele bunlara kredi vermişlerse, hoş göremezler.

– Anlıyorum, madam, peki o azize ne yapıyor?

– İyilik. On beş gün önce onun hakkında bir kitap yazmakta olan Amerikalı bir yazarı kabul ettik.

– Azize onaylıyor mu bunu?

– Elbette.

– Tamam. Anladım: Kadının azizeliği burada yatıyor.

– Söylediğinizden hiçbir şey anlamadım.

Kuşkusuz eski fedailerin yüzlerinde okuduğum o hüzün on sekiz yıl süreyle satın alınmış ya da hatta kiralanmış olmak duygusuna kapılmaktan da ileri geliyordu. Amerika Ürdün'ü aynı zamanda bu yolla elinde tutuyordu.

– Dünya Bankası şu kadar faiz oranıyla kredi veriyor, biz de sana şu kadar faiz oranıyla yeniden kredi veriyoruz. Bu parayla Amman'dan yirmi kilometre uzakta yüz-yüz elli metre karelik bir arsa satın alman gerekiyor. Yapacağın ev en çok iki katlı olacak. Bir mimarlar grubu bazı planlar yaptı, bunların içinden istediğini seçersin. Bir şey daha var: Kredini on sekiz yılda geri ödeyeceksin ama seni on sekiz yıl süreyle de işe alacağız.

– Ev sahibi olacak mıyım?

– Elbette. On sekiz yıl sonra. Parayı ödediğinde.

– Katılabilecek miyim... şeye...

– FKÖ'ye mi? Hayır. İsrail buna izin vermez. Dünya Bankası da.*

1970'ten, özellikle de bu yılın eylül ayından başlayarak Filistin kendisi ile ilgili inanılmaz bir Arapça edebi yayın furyası tarafından yutulacak gibi oldu. Önce düşük tirajlı amaca uygun birtakım dergiler yayımlandı; kimileri beyaz ya da sedef gibi parlak kâğıda basılmışlardı; öyle ki bunlarda, sözcüklerin ve görüntülerin lirizmi içinde kaybolduklarından, ne Filistin ne halkı ne de fedailer görünüyordu. Sözgelimi, bir tür soluk karanlık, karlı bir gece her şeyi gizliyor, kar da durmadan yağıyordu; her şey, gerçekten de her şey, çayırdaki çitten, kan ter içinde kalmış fedaiden, loğusa kadından çam ormanlarına, kamplara, konserve kutularına kadar her şey bir sözcükler katmanı ile kaplanmıştı, sonuç olarak Filistin ile ilgili her şeyi gizleyen hep aynı sözcükler kullanılıyordu: Filistin nişanlı kızdı, vahşi dişi taydı, dul kadındı, hamile kadındı, kızoğlankızdı, Arap dünyasının kraliçesiydi, Fatiha suresinin başındaki elif ve be harfleriydi; bir sürü başka sözcük, görüntü ve şiir vardı ki bunlarda Filistin hep dişil olarak ele alınmıştı. Abart-

* 1984'te böyleydi.

malar, verilen savaşımı tanıtmaya yaradı ama sonucu da acaba bu savaşımı şiir konusu yapacak derecede gerçekdışı kılmadı mı diye kendi kendime soruyorum; zaten şöyle tuhaf bir şey ortaya çıkıyordu: Fas'ta, Cezayir'de, Tunus'ta, Moritanya'da yazılan bu şiirlerin rüzgârların etkisiyle Filistinlilerin üstüne doğru sürüklenmeleri gerekirdi, oysa bunlar yine yazıldıkları ülkelere geri dönüyorlardı. Otostopla tek başlarına ya da grupla yolculuğa çıkmış ve şairlerin sayısına kıyasla pek ender olan gönüllüler dışında, Arap dünyası acaba savaşımı şiire dönüştürmek gibi hoş bir lüksü kabul etmiyor muydu diye de kendi kendime soruyorum. Bunun birçok avatajı vardı: Savaş alanına gitme yorgunluğundan kurtulmak, yaralanmalardan ya da ölümden kaçınmak, başkalarına ve kendine sözcüklere egemen olduğunu kanıtlamak, Filistin savaşımını gerçekdışı kılmak ve böylece Tunus Üniversitesi'nde kalmayı haklı göstermek gibi. Gerçekdışı bir savaşım için yerini terk etmek olmazdı.

Bu yayınların çoğu o kadar lüks bir kâğıda basılmışlardı ki acaba bu kâğıdı sağlayan FKÖ'nün kendisi mi diye merak ediyorum. Ya da daha açıkçası: Her şair yeteneğinin karşılığını almıyor muydu?

Bana şunları 1972'de Davut Talhami söyledi:

– Birçok Arap, şiirlerinin "Filistin Sorunları"nda yayımlanmasını istiyor. Talep ettikleri paralar çok fazla.*

Şiirlerin, Direniş hareketi Bedeviler tarafından bozguna uğratıldığında çoğalması daha da dikkate değerdir. Bu hareketi canlandırmaktan çok Hüseyin'i lekelemeye kalktılar. Sözünü ettiğim Arap şairlerinin, ağızlarından savaş çağrılarının çıkmasından çok önce gözleri doluyordu. Şiirsel üretim yavaşlamıştı. Bu durumu üstün kaliteli Japon kâğıdı kıtlığına bağlıyorum.

Dünyanın katedildiğini ve nasıl katedildiğini söylemek ya da yazmak bir katediş değildir. Filistinlilerin coğrafyayı bir havalanından başka bir havaalanına giderken öğrendiklerini yazmak da terörist bir eylem değildir. Devrim sona ermediğine göre, onun bir bölümünü betimlemeye yalnızca hakkım değil, olanağım da var mı? Bu devrim, soluğu tükense de her an yeniden canlanabilir. Mısır'da ya da Moğol steplerinde göçebe bir çoban belki XVIII. Firavun hanedanı soyundandır. Koyunlarını bekler ve gizini, kimseyle paylaşmadan, saklar. Günün birinde tahtını ve evlenmek üzere kız kardeşini hak olarak isteyecektir.

* 1982'de bile.

– Peygamber'in ölümünden bu yana, söyle bana Jean, o ünlü Arap birliğinin gerçekten birlik olarak yaşandığı bir dönem var mı? Emeviler zamanında mı? Ali ile Muaviye arasındaki kavgayı bilirsin, rekabetlerin Muhammed'in ölümüyle başladığını da. Abbasiler zamanında mı? Emevi halifeliği İspanya'da güçlüydü. Tümü de Müslüman olan Berberi-Arap krallıkları hep birbirleriyle savaştılar. Ya Osmanlılar? Bugünkü yirmi bir Arap ulusu? Arap birliği bir özlem yalnızca. Bu, hiçbir zaman gerçekleşmemiş, ancak 1789'daki bölünmeye kadar bir özlem olarak kalmış, dünyanın o üç Hint-Avrupa devletini akla getiriyor.

"Fransa'yı düşün, sen ki bana daha önce Arap dünyasındaki dil birliğinden söz ettin. Fransa'yı düşün, dil birliği uzun süredir gerçekleşti, hem de sana anlattığım bir yönteme göre; ancak, bu birliğin altında, bu biraz tekdüze cilanın altında, açığa çıkmak isteyen yeniden doğuşları fark etmiyor musun? Brötanya, Korsika, Alsace, Flandres... Ben Mösyö Homais'yim,* değil mi?"

Bu da yine 1972'de Beyrut'ta Strand Oteli'nin bir salonunda Teğmen Mübarek ile ilgili anım. Leopar desenli Pierre Cardin kostümüyle o rezil zenciyi yeniden gördüm. Yalnızdı. Dışarıya çıkıyordu. Bana merhaba deyip hal hatır sordu. Aclun herhalde unutulmuştu. Kemal Nasır'ı da görüp dostça selamladım; birkaç hafta sonra o uzun saçlı İsrailliler tarafından öldürüleceği aklımın ucundan geçmemişti; bu katiller bana söylendiğine göre Hayfa'dan Beyrut'a deniz yoluyla gelmişlerdi.

– Kitabına şunu da ekle: İnanılır ya da inanılmaz ama, ülkede İsrail'in ölülerini yiyerek yok ettiğini bilen –bilen diye yazacaksın, sanan diye değil– kimi kabileler var. Bu, o kadar ağır olup da dalların kırılmasına yol açan meyvelerin o olağanüstü büyüklüğünü açıklıyor.

– Ne ilgisi var?

– Gübrelerin kalitesi. Öyle zengin ... bol proteinli bir yiyecekten elde ediliyorlar ki...

Albay olan erkek kardeşi, Numeyri'ye karşıydı. Bugün Hartum'da herhalde güçlüdür."

Bana söylediğine göre, zenci olarak, var olduğunu yalnızca benim heyecanın sayesinde hisseden Mübarek, korkulacak hiçbir yanı olmadığı için heyecan veren yerlerle kıyaslanabilirdi; bu yerler en geç yüz

* Gustave Flaubert'in *Madam Bovary* adlı romanının eczacı kişisine gönderme (ç.n.)
** 1985.

yıl sonra, pusuda bekleyen bir adama aynı heyecanı vereceklerdir. Yukarıda, "eğer ben ölürsem, hiçbir şey ölmeyecek" diye yazdığım için, kendimi bir açıklama yapmaya zorunlu görüyorum. Bir peygamberçiçeği, bir kaya, nasırlı bir elin okşayışı karşısında şaşkınlık, beni oluşturan milyonlarca heyecan; ben yok olacağım ama bu heyecanlar yok olmayacak. Başka insanlar bunları kaydedecek, bu insanlar sayesinde bunlar hâlâ var olacaklar. Gitgide, başka insanlar arasında, sadece insanın içindeki heyecanların yaşadığı gerçeğinin desteği ve kanıtı olmak için var olduğumu sanıyorum. Bir delikanlının saçları arasındaki elimin mutluluğunu başka bir el tadacaktır; şimdiden tadıyordur da; ve ben ölürsem bu mutluluk sürüp gidecektir. "Ben" ölebilirim, bu "ben"e olanak vermiş olan şey, var olmanın mutluluğunu olanaklı kılmış olan şey, bensiz de, var olma mutluluğunu sürdürecektir.

1972'ye doğru Mahmut Hemşari beni İtalyan yazar Alberto Moravia'nin evine götürdü; orada, 1973'te öldürülen Vail Zuaytir ile buluşacaktık.

Tuhaf bir biçimde, vaktiyle o kadar hafiflik duygusu veren İtalya bana fedailerin serseri yaşamına kıyasla bunaltıcı göründü. Dolayısıyla 1972 Mayıs'ında Türkiye'nin Avrupa ve Asya yakasından, Suriye ve Ürdün'den geçerek fedailerin arasına döndüm. İzleyen birkaç sayfa biraz Türkiye'yi anlatıyor.

Tuhaf ayrılık, daha doğrusu, duygusuz bir reddediş başkalarına yaklaşmamı engelliyor. En az beş yıl fedailerden uzak kalmıştım, derin ama daha çok da canlı olan çıplak bakışı sanki taştan bir muslin tülle örtülü bir Müslüman kadın gibi, birbirine isteksizce takılmış iki gözün ortaya çıkarabileceği var olmanın devamlılığını göstererek, tümümüzü birbirine bağlaması gereken o ince ipek ipliği arıyordum başkalarının bakışında. Beş yıl boyunca, görünmez bir kulübede oturmuştum; dünyanın geri kalanından kopmuş bir parça olarak, konuşabiliyor, herhangi bir insanı ve kendimi ya da herhangi bir şeyi görebiliyordum buradan. Artık kim olursa olsun kimsenin içinde kaybolamazdım. Mısır Piramitleri bir avuç kum kadar derinliği olan çölle aynı değere, güce, boyutlara, derinliğe sahipti; bir ayakkabının, bir ayakkabı bağının, çocuklukta kazanılmış bir alışkanlığın beni hâlâ ayaklarıma Piramitleri ya da çölü geçirmekten, ayakkabılarının çevresindeki pembe renkli bir sabah aylasına hayranlıkla bakmaktan alıkoyması dışında, hiçbir

farklı yanı yoktu. En yakışıklı delikanlılar başkaları ile aynı değerde ve güçte idiler ama hiçbirinin benim üstümde gücü yoktu. Ya da daha doğrusu ben bunun farkında değildim. Soyumun ve evrenimin içine tümden batmış durumda, bireysel varlığımın yüzeyi ve hacmi gitgide azalıyordu. Bununla birlikte bir süredir kendimi tek olarak görüyordum. Ben vardım ve başka herhangi biri ya da herhangi bir şey yoktu. Çevremde dünya tek başına ya da soyutlanmış insanlarla –satılmamışlarla* diye yazacaktım– dolmaya başlıyordu: tek başına yaşıyan, dolayısıyla ilişkiye girebilecek insanlarla.

Vakit geceydi, ben de yatağıma uzanmış, bu beş yılı düşünüyordum –yaklaşık beş yıl diyeceğim, çünkü belki de bir başı ve bir sonu olmuş bir zamanı, ama, dolaştığım alanda hiçbir engebe olmaması gibi, akışı içinde hiçbir olay meydana gelmemiş bir zamanı tam olarak nasıl hesaplamalıydı? Şunu da düşünün ki bu yılların doğuşu hiçbir zaman kronometre ile ölçülmedi; daha doğrusu bu doğuş, saptanabilir ama denetlenemez olanın içinde –bu denetlenemez olan benim için kesin bir sonuca götürecek derecede hep belirli kaldığı halde– saptanabilir bir olaydan başlayarak meydana gelmediğinden hiçbir zaman *gerçekleşmedi*. Bu beş yılı düşünüp öyle büyük bir hüzünle anıyordum ki bu geçmişi değişmezliği içinde arayıp yeniden bulmaya karar verdim; oysa, bu kararı alır almaz, odamda, çevremde yoğun ama dağınık bir ışık oluştu; bu ışık öyle gözle görülür idi ki acaba kapının üstünde bir delikten mi odama girdi diye bakmak için yorganı kaldırdım, başımı yeniden yorganın altına soktuğumda ışık hâlâ oradaydı; sonra söndü ama yavaş yavaş, bana hâlâ öyle geliyor ki, hoş bir biçimde. Işıklılık demek ışık demekten daha doğru olurdu. Birkaç saniye süreyle içimde bir şeyin ışık saçar hale geldiğini hissettim, hatta lamba yandığında bir abajurun parşömeni gibi tıpkı, ışık saçan şeyin derim olduğunu düşündüm. Kim önce biraz utanç, biraz gurur, biraz korku duyup da –ama ben rahattım– sonra gülmezdi şu *iç auranın Bizans'a özgü dış kenarı* sözüne? Buradaki *aura* sözcüğü benim miydi acaba? İstanbul karlar altındaydı. Resmi makamların aldırmazlığından olacak, hipiler camilerin çevresinde, Sultanahmet Camii'nin önünde dolaşıyorlardı. Ayakkabılarını çıkarmış, çıplak ayakla geziniyorlardı; başları da çıplaktı, o güzelim uzun kumral saçları üstünde kalan kar taneleri başlık olarak yeterli kabul edilmezse tabii; karlar altında ya da başka yerde tek başla-

* Fransızcada *individu*, insan, birey anlamındadır. *Invendu* ise satılmamış anlamı taşır. Yazar bu iki sözcükteki ses benzerliğini kullanmış. (ç.n.)

nna ya da çift olarak yalnızdılar ve her biri öyle bilinçli bir biçimde kendisiyle meşguldü ki, günün birinde sular üstünde yürümek için idman yaptıklarından emindim ama henüz, çenelerine kadar sulara gömülüyorlardı. Eğer sonunda başarılı olurlarsa, kuşkuculuk gülümsemeyle birlikte yeniden baş gösterecekti, çünkü bunca büyülü etkiye karşın Müslümanlık, Yahudilik gibi hâlâ saydamlıktan çok uzak bir dindi. Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da hapishanelerin içinde bir hava akımı dolaşacak ve uzun süredir buralarda yaşanan ve çürümek, iç çekmek, inlemek, vıyaklamak, sızlanmak, hııldamak, öksürmek, tek başına ama gururla düş görmek gibi sözcükleri zorunlu kılan o gece etkinliğini tehlikeye sokacaktı. Genç ve yaşlı hükümlüler ansızın, verilen çorbayı reddedecek, atölyelerine kapanacak –o atölyelerde erişkinlere en uygun uğraş dikenli tel ve plastikten koyu ya da açık yeşil renkli Noel ağaçları yapmaktır–, çabuk tutuşabilecek ya da kırmızı korların ve dumanların ortasında küle dönüşebilecek eşyaları ateşe vereceklerdi; alevler pencerelerden çıkacak, pencere camları bu harlı ateşte patlayacaktı; içeriye kapanmış o adamlar, arzu etmiş olabilecekleri gibi, benim siyasal bir düşünceye dönüştüremediğim bir coşkuyla genel bir sefihliğe katıldıklarını sanıyorlardı; siyasal bir düşünceye dönüştüremiyordum, çünkü serseriliğimden vazgeçemiyordum. Filistinliler arasında geçirdiğim zaman, yalnızca bir konaklama, bir dinlenme süresi, yeniden yola çıkmadan önce içinde dinlendiğim, devinirken Yer'in belki yuvarlak olduğunu öğrendiğim bir bahçeydi. Varlık nedenlerini kendilerine borçlu olan Tanrıya inanmıyordum. Olguların kuşkulu bir bileşimi, hatta varlık nedenlerini kendilerine borçlu olan olayların, yıldızların, varlıkların hileli düzeni olan rastlantı düşüncesi; bu *düşünce* bana Tek Tanrı düşüncesinden daha hoş ve eğlenceli gibi görünüyordu. Din inancının ağırlığı insanı ezer, oysa rastlantı hafifletir, eğlendirir; insanı neşeli ve meraklı, dolayısıyla güler yüzlü kılar. Fransız şairlerinin dini inancı en güçlü olanı Paul Claudel bunu, açıkça bildiğini kabul etmemekle birlikte, "*rastlantının sevinçleri*" derken en iyi şekilde dile getirmiştir: Bu güçlü adamdan böyle bir günah işlemesi beklenmezdi! Rastlantı olmasaydı, yanardağların o sayısız püskürmeleri olmasaydı, o tepeden tırnağa gülümseme ve gülüş olan Japonya bugün olduğu yerde, bugünkü durumda olabilecek miydi?

Binlerce kez ünlü gezginler, ünlü hayalciler tarafından bir karede dondurulmuş Haliç, Pera, Galata, Ayasofya, Aya İrini, Sultanahmet Camii, Kızıl Sultan, İstanbul kaynıyor, ışıl ışıl parlıyor. Aşağı tabaka de-

nen sınıf. kentlerin ne temeli ne kaynağıdır. onların üstünde dalgalanan hareli bir eşarp gibidir; kumarhaneleriyle dar sokaklar, karaborsa, sahte topallar, sahte arkeologlar, genelevler, plajlarda çıplak ve şortla, ter içinde olduklarında bile düğmeleri ilikli gezen burjuvaların düşlerindeki bin yıllık surların hâlâ nemli duvarları. O solgun benizli iri orospular da Aclun'daki iskambil oyuncuları gibi gerçekdışı idiler. Türkiye'de genelevler namuslu yerlerdir. Pezevenklerle ortada yanan sobanın çevresinde oturan müşteriler, eğer kamışları kalkmışsa, oyunlarını durdurur, birtakım çözümler hesaplarlar, kesinlik gerektiren bu hesaplar yüzünden hata yapar ve oyuna koyduklarını kaybederler. Bu oyuncular, ayağa kalkarlarsa, yürüyüşleri havayı bıçak gibi keser. Başkaldırı nedir bilmeyen berideki ayak takımı ise ateş körüğüdür.

Sokaklara tükürmeler hâlâ İstanbul'u kirletiyordu. Atatürk tarafından Osmanlı kıyafetlerinden yoksun bırakılmış Türkler ayakta işiyorlardı ki bu, çok katı bir kuralın gerektirdiği Batılı bir gelişmeydi. Kent, bıyıklı, iki sıra dişin yer aldığı bir ağızdan ve düğmeleri çözülmüş, fermuarı açılmış bir pantolon yırtmacından aniden ve belirgince fışkıran tükürük ve sidiğin hızla oluşturduğu sıcak ve saydam eğriler sayesinde hüznünden kurtuluyordu.

Bu, kuşkulu bir soyaçekim tarafından mı bana dayatıldı bilmiyorum, serseriliğim beni her zaman dosdoğru halkın oturduğu ya da kalabalık mahallelere götürmüştür, ama günün birinde beni fedailerle birlikte sürükleyen de aynı pusula mıydı?

Kule'nin oldukça yakınında olan Galata'ya doğru çıkarken bakın neler gördüm: Genç bir adam kaldırımın ortasında, neredeyse yol ortasında, bir kapı sundurmasının altında portakal satıyordu. Meyveler bir piramit oluşturacak biçimde dizilmişlerdi, taban oldukça genişti, tepede de tek bir portakal vardı. Tüm Doğu'da oldukça birbirine benzer böyle meyve ve sebze tezgâhları vardır. Satıcılar, tabandaki sırayı ya da başka bir sırayı seçen kötü niyetli bir alıcının gösterdiği meyve ya da meyveleri çekip almakta ve dengeyi bozmadan boş kalan yere hemen başka meyve koymakta ustalar. Delikanlı malını Türkçe olarak överken –öyle sanıyorum– gülümsüyordu ve son söylediği sözcük Türkçede birkaç anlama geliyor olmalıydı. Ağzı kalabalık biriydi. Çabucak gözlerden dişlere, dişlerden bacak arasına, oradan da çok ama çok hızlı bir biçimde siyah saç tutamına ve dişlere yönelen, eliyle yaptığı üçlü çağrıyı; gelip geçenleri çekmeye değil de tedirgin etmeye çalışan hep ışıl ışıl gözlerini fark ettikten sonra tezgâhının yanından ge-

çecektim ki bir şey beni durdurdu. Acaba yanılmıyor muyum diye bakmak için başımı çevirdim. Piramidin tepesini oluşturan portakalın üstünde onun gibi başka bir portakal vardı, ama, tepedeki son portakaldan otuz santim yukarıda, boşlukta duruyordu. Evet, böyle duruyordu. Sokaktaki karışıklığa karşın, devinimsiz havada, tek başına, devinimsizdi. Hipiler konusuna değinirken daha önce yazdığım gibi, bu ülkede yerden yükselmeyle ilgili fazla sayıda kaygı sürüp gitmekteydi ama geceleyin ansızın içindeki korlarla aydınlanmış bir bedene sahip bile olsa, bir Batılı zihni için, bir Osmanlı portakalının Newton'a karşı gelip yere düşmeyi reddetmesi kabul edilebilir bir şey miydi? Zaten belki de bu portakal düşüyordu da, şaşırıp varı yolda durmuştu. Şaşkınlığım yüzüme kazınmış ve yüzümden okunuyor olmalıydı. O genç satıcı bana birkaç dişini daha gösterdi ve düşmekte ya da havaya yükselmiş olan o portakala hafifçe bir fiske vurdu, portakal da soldan sağa doğru sallandı. İkimiz de, karşılıklı, gülümsedik. Çevremizdeki küçük bir Türk grubu kahkahayı bastı. Portakal, tezgâhın üstündeki kapı sundurmasına bağlanmış görünmeyen, saydam bir naylon ipe asılmıştı.

– Güzel.

Genç satıcı tokat atar gibi bana gülümsedi.

– Americano?

– No.

– Deutsch?

– No.

– Fran...

– ...çais, yes.

Anlaşılmaz sözlerle, küçük bir mucize gerçekleştirdiğini söyledi. En sevdiğim sufi şu görkemli soyları el Hallac'dır, sonuna kadar Tanrı sevgisiyle yanıp tutuşan el Hüseyni el Hallac; büyük saygı duyduğum sufi ise yine de Bistami'dir. Galata Kulesi Ay'ın ışığını kapatıyordu. Bu genç Türkler, yaşlıların ağız yoluyla döllendiklerini mi sanıyorlardı?

Öykülerde, efsanelerde, masallarda iktidar düşleri ansızın ortaya çıkar; kral, prens, prenses, baş kahraman ya da şehit, galip, tiran, diktatör gibi sözcükler bunların içinde boy gösterir; bu sözcüklerin düş kuranın, öyküyü, masalı anlatanın eksiklerini doldurmak için getirildiklerinden eminsinizdir; her dinleyici ya da her okur bunları pusuda beklediğini kanıtlayan bir çabuklukla yakalar: Gizlendiği sık çalılık

içinde, genç kızların en güzelinin, en çıplağının yoldan geçmesini bekleyen bir erkeğin duyduğu heyecanla bekliyordur söz konusu sözcükleri; hatta daha da derin bir heyecanla, çünkü güzel, çıplak kızı ve iktidar yolunu izleme konusunda seçim yapmak zorunda kalırsa, o çıplak kızı yağmur ya da kar altında terk edecektir, benim için ölü bir kızı izlemek boşuna olur gibisinden hazır bir bahane de ona bu konuda yardımcı olacaktır. Dolayısıyla, Thebai kralı olmak için annemin yanına varıp onunla evlenmem daha iyi olacaktır. Windsor dükü ile Madam Simpson'un geçimsiz aşkları beni yalanlamıyor.

İyi soluk almayı ve uzun soluklu ozanı seçmek gerekir. Birbiri üstüne konup da yakılan iki kibrit birbirine öyle yapışır ki tek bir kömür haline gelir ve bunları ayırmak olanaksızlaşır; tek ölümsüzlük haline gelmiş iki ölümsüzlük; o ozanın ve lirik şarkısının gücü de birleşip böyle tek olur, elbette bu karmaşık ama görkemli kora dokunmak kimsenin aklına gelmezse.

Bulunduğu ülkeden kovulup, aynı zamanda başka ülkelerin çekiciliğine kapılarak, mütevazı bir mülkiyetin verdiği rahatlığı da teperek ülkeden ülkeye giden –Mozart çocukluğunda yeni bir ülkeye girerken, eskisine gerideki krallık diyordu– yaşlı adam kendi içindeki düşüşünün şaşkınlığını yaşadı, kendini dinledi, kendine bakıp yaşadığını gördü. Mülkiyetten, neredeyse evrensel hukuka göre, kendisinin dışında kalan birtakım eşyaları ya da taşınmazları ya da toprakları ya da insanları bir mal sahibinin kullanabilme, yararlanabilme, kötüye kullanabilme yetkisini anlamak gerekir. Bir ev, içinde durulan, dolaşılan, hareket edilen bir taşınmazdır. Dışarda kalan her eşyadan kurtulma kaygısı bir gezginin temel ilkesi olmuştur; dolayısıyla şeytana, alabildiğine Tanrıya inanmak gerekir, bu şeytan, çok uzun bir süre sonra, tüm eşyalardan ve her türlü mülkiyetten kurtulduğunu sanıp da, sert bir biçimde kendi içine daldığında, acaba hangi deliği kullandı diye düşünecektir insan; bir ev, kapalı ve sabit bir yer, etrafı çevrili bir meyve bahçesi edinme isteğiyle, neredeyse bir geceden az bir süre içinde bir arazinin sahibi oluvermişti. Önce basit bir evdi bulduğu ama bu evi içinde, Kilise Babaları'nın Meryem Ana ve Çocuk'tan söz ederken açıkça söyledikleri gibi *bağrında* taşıyordu, oysa ev çok başka bir yerdeydi, bedenin var olmayan bir yerinde, söyleme cesaretini gösterirsem, uzay dışı bir yer-

de. Hem içinde hem çevresinde. Doğduğu ev hiç inşa edilmemiş olduğundan, bu o ev değil, kendisinin, yaşlı adamın oturduğu evdi; yaşlı adam burada dolaşıyor, buradan bir pencereyi açıp denizi ve denizde oldukça uzaktaki Kıbrıs adasını seyrediyordu. Bir tür çılgınlıkla hiçbir zaman gerçekleşmeyen şu sözü mırıldandı: "Ve buradan, tehlikesizce, güpegündüz bir deniz savaşını seyredeceğim."

Bu savaş gerçekleşti ama daha sonra ve her şey: Ev, pencere, bahçe, deniz, Kıbrıs kıyıları yok olduğunda; Türk-Yunan savaşıydı bu.

Yer'i ve Gök'ü yoktan var eden Tanrı bir başka mucizeyi de gerçekleştirdi. Hükümdarlık konumu gereği kraliyet sarayının görkemi içinde devinmek zorunda olan Macaristan Kraliçesi Azize Elisabeth'e, Tanrı, yalnızca onun için, onun boyuna, ölçüsüne göre yapılmış, kocasının, nedimlerin, bakanların, nedimelerin gözüne görünmeyen, görünmez bir keşiş hücresi armağan etti; kısacası bu, azize kraliçe yer değiştirdikçe yer değiştiren, iç duvarlarını yalnızca dört gözün, kraliçenin ve Tanrının gözlerinin tek göz olarak görebildiği kişisel ve gizli bir hücreydi. Bu Tek Gözlü Dev'in tek gözkapağını indirmesi gerekiyordu. Zihnimi harap eden tek şeytan cennet gibi bir yerde, uzak ama görünür ve mavi bir denizde, deniz savaşını bekleyen, çiçekler ve meyveler ve sessizlik içindeki bir adada, benim için bir ev yapmıştı. Açık ve de tuhaf bir durum. Gerçek mülkiyeti reddetmeye devam ediyordum ama koridorlarıyla, odalarıyla, aynalarıyla, mobilyalarıyla içimde sergilenen mülkiyeti yıkmam gerekiyordu; her şey bu kadarla da bitiniyordu; çünkü evin çevresinde o meyve bahçesi, erik ağaçları üstünde erikler vardı; bu erikleri ağzıma götüremiyordum, çünkü uzun süredir her şey içimdeydi. Tehlikedeydim, hazımsızlıktan ölebilir ve hiçbir şey yemeden yalnızca çekirdekleri yutarak, hatta belki bu sahte açlık grevi sırasında semirebilirdim. Önümde gerçekleşecek o deniz savaşını bekliyordum; bu savaş öyle şiddetli olacaktı ki daha ilk saniyelerde hayran kalıp yok olacaktım. Peki, sufi ozanın sözünü ettiği *susuz bir çöldeki o susuz çöl* neredeydi?

Bu durum beni güldürdü, tutamadığım bu gülme de beni güldürdü. Kendimi daha iyi hissettim. İnsanın evini ve mobilyalarını içinde taşıması, bir gece kendi içsel şafağı ile ışıldayan biri için oldukça küçük düşürücü bir şeydi.

Bu çok mütevazı mucize, ışıldayan adamın, insan boyutlarında bu ateşböceğinin, ama ışıklılığı bir ateşböceğininkinden daha kısa süren bu adamın mucizesi bana havada duran portakal mucizesini düşündür-

dü –çünkü düşünme yetim vardı–; bu mucizeyi bir naylon ip, hiçbir gizi olmayacak şekilde mantıklı kılmaktaydı; bu açıklanamaz akkorluk halinin, bu ev, meyve bahçesi, gökyüzü ve deniz gebeliğinin mantıklı bir açıklamasının ortaya çıkacağı anın yaklaştığını sezer gibi oldum.

Çünkü küçük düşme beni *evim, mobilyalarım, ışığım, içim* hakkında aydınlatıyordu. *İçim* derken, bu deyim, evimin içini mi yoksa belirsiz, kuşkulu olup zaten tam bir hiçliği, yani kimi zaman aynı kesinlikle *gizli bahçem* diye de adlandırılan *içsel yaşamımı* gizlemek için oraya konmuş bu yeri mi dile getiriyordu?

İçimdeki bu ev beni neredeyse, gerçekten kendi dışında, gerçek bir kabuğun altına sığınan bir salyangoza dönüştürdü. Üremesi için gerekli, iki cinsiyete tek başına sahip olan bir salyangozdan daha değersiz olduğuma göre, benim kaç cinsiyetim var?

Olay Türkiye'de meydana geldiğine, burada içimdeki mülkümün yerini değiştirebileceğime, anne ve seksenlik Meryem'in vaktiyle küçük bir evde oturduğu, öldüğünde melekler tarafından bu kesme taştan eviyle birlikte gökyüzüne götürüldüğü Efes'ten uzakta olmadığıma göre, neden korkabilirdim ki?

– Sen böyle bir şey yaşamadın, dedim bir gün kendisine mucizemi anlattığım Ferrac'a. Bu mucize benim için, Muhammed için *mirac* ne kadar şaşırtıcı idiyse, o kadar şaşırtıcı idi.

– Haziran ayında, 26 Haziran 1970'te, Kuveyt havalimanında otomatik merdivenin birinci basamağında, ne tek bir bacağını, ne tek bir ayağımı kımıldatmağım halde, çok yükseğe çıktım.

– Gökyüzüne çıkmadın ya.

– Oraya gitmek için Kuveyt'ten yola çıkılmaz.

Yine Türkiye'de cin tuttu beni. Uzun süredir, kendime ve mal sahibi olma isteğine karşı savaşıyor, o derecede ki eşyalarımı yalnızca üstümdeki giysilere, tek şeye indirgiyordum; kurşunkalemler, kâğıtlar bu yüzden kırıldığından, yırtıldığından, atıldığından, eşyaların dünyası boşluğu keşfederek içine daldı; büyük bir tencere gürültüsü içinde kendini gösterdi, çünkü ev ile bahçe içime tüm bir mutfak olarak değil, tencere tencere, musluk musluk geldiler ve Kalmuk, Hitit ve Türk geleneğine göre de musluklar tıkanmış durumdaydı. Şeytana uyduğumda yani genç bir Arap'a bir ev kurmak istediğimde, kuşkusuz bundan hoşlanmış ve yatışmış olan eşyalar artık bana işkence etmez oldular. Antakya'dan Halep'e, Halep'ten Şam'a, sonra Dera'ya ve Amman'a geldim. Sonunda da Aclun'a.

Bu kitabın, içimdeki arsam üstünde kurulu ev bölümü belki kendisine Salt'taki o güneş içindeki evi gösterdiğim Mahcub'un önerisiyle oluştu.

– Şu kayanın üstüne bakın, ne güzel bir ev!

– İsterseniz FKÖ onu size altı aylığına kiralayabilir.

Ev, hemen gri ve kirli bir eve dönüştü.

Türk evinin güneşte belli belirsiz bir şekilde ortaya çıkışı içimde mülk edinmeyle ilgili hızlı bir süreç başlattı önce. Evi neredeyse gördüğüm anda onun sahibi oldum ve odaları düzenlemek bana düştü; onları zevkime göre döşedim; bahçeyi de düzene soktum, burada çardaklar kurduracak, asmalarla mavi ve beyaz gündüzsefaları sardıracaktım. Kısacası, özellikle de, bir odadan başka bir odaya giderken ya da bir koltuğa yerleşip denize bakarak, geciken deniz savaşını beklerken görecektim kendimi. Bu savaşın da sahibi olacaktım, çünkü dekorun bir parçası olmalıydı – kapanmaz bir manzara ve evin bir eklentisi olarak. Kumlar içinde doğmuş olan fedailer böylesine dingin bir şey görmemişlerdi. Yalnızca zenginlerin bildiği bu huzura şimdi onlar kavuşmuşlardı. Düşmanın ayrıcalığı olan bu huzurun, aynı zamanda düşmandan kaynaklandığını ve bu yüzden onunla savaşmaları gerektiğini bilerek, çabucak, anında tadını çıkarmalıydılar. Ama sonra, onu tanımak, daha iyi saldırabilmek üzere açıklarını öğrenmek için tadını çıkarmalıydılar. Zenginler gibi sedirlerde, İkinci İmparatorluk stili koltuklarda keyiflerince dinleniyorlar ve onlar gibi bu lüksün, bu huzurun sonsuz olacağını biliyorlardı; yeter ki devrimciler gelip askerlere ve polislere karşın, evleri ele geçirmesinlerdi; o evler nefis manzaralıydı, her birinden bir deniz savaşı ve yatışmış denizin üstüne serilmiş ölüler ya da tarlalarda az parayla çalışan köleler seyredilebilirdi; köleler az parayla çalışıyorlardı ama buna karşın yorgunlukları, bedenlerindeki tutulmalar o derece estetikti ki evin parmaklığına dayanıp onları seyreden konukları rahatlatıyordu; fedailer birkaç saniye koltuklarda otururak ya da halılar üstünde yürüyerek tüm bu yerlerin sahibi olmuşlar, aynı zamanda şimdiden, kendileri olan devrimciler tarafından buralardan kovulacaklarını düşünerek, bunun mutluluğunu yaşamışlardı.

Hâlâ Türkiye'deyken, Tarsus'a o kadar yakın olduğum halde, burasını görmeden bu ülkeden nasıl çekip gidebilirdim? Sauloviç ya da

Levy Bensaul adlı bir aileyi bulacağımı pek ummuyordum. Tarsus'ta eski bir Yahudi mahallesi vardıysa bile ben yalnızca Saint-Denis-sur-Seine'dekilere benzeyen paralel yüzlü bloklar görmüştüm. Bu yolculuğum sırasında bana eşlik eden Türk gencine düş kırıklığımı anlattım.

– Ama Kleopatra buraya geldi, dedi Almanca olarak.

– Ne zaman?

– İki yıl önce. Liz Taylor'un oynadığı *Antonius ile Kleopatra* filmi çekildi.

Antakya'da tüm oteller doluydu. Sonunda bulduğum otelin –ki en pahalı olanıydı– salonunda oturmuş, ısmarladığım Türk kahvesini bekliyordum. Yanımda oturan galabiye giymiş bir Arap İngilizce, İspanyolca, Yunanca, Türkçe... gibi dilleri deneyerek bana bir şeyler sordu. Çok kötü İngilizcemle, bu dillerden hiçbirini bilmediğimi açıkladım; adam otelciye seslenerek, ona Arapça benim Fransız olduğumu, yalnızca kendi dilimi konuştuğumu söyledi.

– Eğer konuşmalar çok karışık olmazsa, anlayabilir ve derdimi Arapça anlatabilirim.

Türkiye'nin bugünkü Suriye'ye çok yakın olan bu bölümünde, hem Türkçe hem de Arapça konuşulan Antakya Vilayeti'nde idik. Suudi Arabistanlı adam tahıl ve kuru üzüm taciriydi. Bana odasının iki yataklı olduğunu, yalnızca birinde yattığını, istersem öteki yatakta yatabileceğimi söyledi. Eşyam çok az olduğu için, iki günlük yatak ücretimi hemen ödemeyi önerdim. Suudi Arabistanlı bozulmuş gibi göründü. Arapça birkaç sözcük söyleyebilen bir Fransızla konuştuğu için mutluydu. Beni Riyad'a davet etti.

– Peki, Antakya'ya ne yapmaya geldiniz?

Soruma önce güldü, sonra yanıt verdi:

– Cezayir'e eski bir Fransız sömürgesini görmek için gidersiniz, öyle değil mi? Çocukluğumda, bugün Suudi Arabistan Krallığı denen yer Osmanlı İmparatorluğu'na ait iken, biraz Türkçe öğrendim. Ama burada da benim kabilemden Arap kuzenlerimin ve kuzen çocuklarının bulunduğu ortaya çıktı. Onları gördüğüm için mutluyum.

– Göçmen mi onlar?

Daha yüksek sesle güldü.

– Oo, hayır! Beşe bölünmüş bir kabileydi bizimki. Göçebeydi, hepimiz göçebeydik. Halkın birçoğu Arabistan'da, kimileri Mavera-i Ürdün'de kaldı -henüz Ürdün yoktu-, bir üçüncü bölümü de Irak'a, bir dördüncüsü Suriye'ye ve benim akrabalarımdan kimileri de Hatay

Sancağı'na yerleşmek zorunda kaldı. Bu sancak da 1937'de Türkiye'ye geri verildi. Çok büyük kiraz bahçelerinin sahibi olan akrabalarım bu bahçeleri elden çıkarmamak için Türkçe öğrendiler.

Antakya'da Aziz Petrus kilise ve manastırının mağarasından başka ilgi çekici bir şey anımsamıyorum. Zamanımın çoğunu o Suudi Arabistanlı tacir ile geçiriyordum. Bir sabah, üzülmüş gibi görünerek, bana Nixon'un Çu-En-Lai tarafından soğuk bir şekilde kabul edildiğini anlattı. Bunu kendisine Riyad'dan telefon eden bir akrabasından öğrenmişti. Telefon geldiğinde henüz giyinmiş durumda, odasındaydım; bir ceviz siparişiyle aynı kayıtsızlık içinde karşılamıştı telefonu.

– Sovyetler Birliği Çin'in yerini alsa bile, Filistinliler büyük devletlerin kendilerini kullanacaklarını çoktan anladılar; açık artırması yıllarca sürmüş ve sonunda satın alınmış çok büyük bir mala incelikle ek olarak verilen değersiz bir armağan, kültür incilerden yapılma bir kolye gibi tıpkı.

Gösterişli tavırlarına, şakakları ve alnındaki kırışıklara, namaz seccadesinden kalkmakta çektiği güçlüğe bakıp onu altmış yaşında biri gibi gördüm ve kendi kendime, adamın siyasal imtiyazların ne olduğunu bilecek kadar deneyimi var dedim.

– Kaç yaşındasınız?

– Otuz yedi, dedi.

Üstünde, kabartma ve yaldızlı adının, Arapça ve İngilizce olmak üzere iki kez yazılı olduğu kartvizitini yırtmaya cesaret edemiyorum.

Nixon ile Kissinger'ın o kabul edilişi bana Beyrut'ta Ebu Ömer tarafından daha sonra anlatıldı. Ebu Ömer, tüm o şatafattan ya da Batı şatafatının her zaman fazlasıyla belirgin kıldığı, daha da süslü bu şatafat yokluğundan, boşluğun görülmesine izin verecek derecede yıpranmış bu sessiz topraklardan söz etmiyor, olayın Filistinlileri ilgilendiren siyasal yorumunu yapmayı yeğliyordu.

– "Mao'nun Düşünceleri"nin arkasından geçtik. Ben bunları uzun süre bir şeyi gizleyen bir şenlik fişeği gibi gördüm. Ama şimdi biliyorum.

– Nedir peki?

– SSCB'nin yadsınması. Kısacası, önce bu. Peki, sonra?

Şu ayrıntılar bilinmeli: Pekin'in yüzüstü bırakılması, yerini Moskova'nın alması beni hiç kaygılandırmadı, tersine, uzun süredir içimde olan bir şey, öyle bir çözülme keşfettim ki bir gömülüşün, hem de, kapkara sulara gömülüşün gerçekliğini o andan başlatıyorum. O za-

inan her şey bana sular altında, dalgalar altında olup bitiyormuş gibi görünecek. Denize düşüp de yüzme bilmeyen bir insan kadar umudunu yitirmiş Filistin devrimi, kararsızlık içinde, belki de Ebu Ömer'in boğulurken yaptığı o etkisiz hareketleri yapacak. Moskova, Pekin ve Washington gibi, yararının nerede olacağını bilir. Kızıl İspanya yüzüstü bırakıldı, ayaklanmış olan Yunanistan da öyle. Dolayısıyla, bundan sonra tüm okuyacaklarınız bir ayaklanmadan çok bir boğulmayı betimleyecek, ışıklı bir çıkış umudu hâlâ tükenmemiş olsa da.

1970, 1971 yılları ve 1972 yılının başı civarında, hâlâ, Nasır'ın, ölümünün tümüyle yok etmediği büyüsü altında olan kimi fedailer Arap dünyasının içinde ve üstünde, yorumlanır yorumlanmaz da Kuran'ın üstünde etkili olduklarından emindiler (kimi Müslüman Kardeşler de direnişin içindeydi, herhalde başkaları da dışardan onları gözlüyordu). Filistinliler tüm dünyanın bunca çılgınlıktan tedirgin olacağını sanmıyorlardı. Başlangıçta, kendi topraklarına yeniden kavuşmak isteyen fedailerin savaşının lehinde olan dünyanın büyük bir bölümü onların aleyhine döndü, hatta Begin bu Yahudiye ve Samiriye topraklarını Eretz İsrail'in *ayrılmaz parçası* olarak adlandırdı (gazeteciler, diplomatlar ve Begin aynı şeyi söylediler).

Uçak kaçırmalar onlara her ünü hem de reddedilmeyi getirdi. Georges Habaş'ın adamları üç uçağı Zerka çölüne inmeye zorladılar. FHKC'nin (Habaş) üç sorumlusuna, çölde, güneşin altında, hareketsiz hale getirilen bu üç uçağa akıllıca el konulmasının Avrupa gençliğini hayran bıraktığını söylediğimde, daha önce bozuk olan yüzleri –ki şimdi gözümün önünde– sözlerimin ani etkisiyle ışıldamıştı; Bu gençlik çizgi filmlerle beslenen gençlik olsa da, diye düşünmüştüm.

Fedailer Amman'ın çevresinde, merkezde, tüm Ürdün'e yayılmış olan kamplarla karıştırılmaması gereken üslerde Gor'u, Ürdün Irmağı'nın dar vadisi ve yarlarını, İsrail'i, tüm Aclun bölgesini, hatta Ürdün'ü gözetliyorlardı. Tümü de Arap uluslan içindeki büyük yankıları düşünüyor ama hiçbiri Filistinlilerin Ürdün'den Suriye'ye, Suriye'den Lübnan'a, Kıbrıs ve Yunanistan'dan geçerek Tunus'a, Yemen'e, Sudan'a, Cezayir'e gideceklerini bilmiyordu. Kimse büyük bir depresyon tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını, bundan kurtulup belki kendilerine geleceklerini de bilmiyordu.

Yine Ebu Ömer konuşuyor benimle:

– Mısır'da Mehmet Ali'den bu yana sizin Paris'ten gördüğünüz Arap dünyası ne eğildi ne de donup kaldı. Mehmet Ali Osmanlı İmparatorluğu'na ve İngilizlere karşı ayaklandı. 1925'te sizin generaliniz Gouraud'nun Suriye'de bastırdığı Dürzi ayaklanması; Cezayir savaşı; Faslı ayaklanmaları, ünlü yağmur haritasını aralarında bölüşen Fransızlarla İtalyanlara el çektiren Tunus ayaklanması; 1958'de İngilizlere ve Irak Petroleum'a karşı General Kasım; Nasır, hatta Kaddafi Senusi Kr· 'lığı'na el atmadan edemediler. Bizim tüm dünyamız pirelerinden kurtulmak için silkelendi ama hiçbir savaş, hiçbir eylem Filistin devriminin çapında olmadı.

"Fazla servet öldürür, daha çok da, bunu kazanmamış olanı. Çançiçeği renklerinde, kahverengi, mavimsi gri, açık yeşil, cam yeşili, siyah, rengârenk gözler; karmakarışık aksanlar, yapmacık selamlamalar, Arap dilinin lehçeleri; tüm bunlar Batı dünyasına kumların altındaki enerjiyi benimsettiler. Boğazları kapatmak için bile çiftleşmeyi düşünen halk, varlık içinde yokluk çekmenin yıkımı; Arabizmin Araplığa kadar, Arap dünyasının üstünde, petrolün üstünde, kutsallaştırdıkları ve haklı buldukları emirlerin üstünde altın tozu gibi parlayan bir görünüş altında ortaya çıkmaları dışında Filistinlileri, özellikle de onları unutmak için silahsız ama büyük bir gürültüyle yayılmış panarabizme kadar yükselişi. Eğer Filistinlilerin ünü, yani ölümü, üstlerini kaplayan bakır tozu olsaydı emirler onlara bir kapik bile verir miydi sanıyorsun?"

Bu sözler 1984 Nisan'ında Amman'da Salahaddin Oteli'nin kapısının önünde tahta iskemlesinde oturan Raşid'e ait.

Fazla servet öldürür, özellikle de bunu kazanmamış olanı: Petrolün biricik fatihlerine *boyun eğen* emirlerle alay eden tümce.

Bu tümce aynı zamanda, mutsuzluklarının nedeni serveti düşüne düşüne beyinleri kuruyan yoksul Arapları da ilgilendiriyordu.

Moritanya'nın yoksul halkında örneğini gördüğüm için, Filistinlilerden, burada da gizli de olsa mülteci kamplarında sürüp giden fahişeliğin olup olmadığını öğrenmek istedim. Ayrı ayrı verilen yanıtlar aynıydı. Bunlara hâlâ şaşıyorum.

– Hayır. Ürdün kamplarında yok. Lübnan'da, katliamdan önce belki vardı. Beyrut'ta böyle bir şebeke olduğunu sanmıyorum. Bunlar çok çabuk ortaya çıkarılır. Kamplar dışında, özel durumlar olmuştur.

– Bu şaşırtıcı.

– Hayır. Filistinli kadınlar güzellikleriyle ünlü değildirler ama Filistinli erkekler, evet.

Bu düşünce yalnızca beni mi ilgilendiriyordu?

– Eskiden sizde beyaz sözcüğü vardı ama, terör sözcüğünün dilinizde henüz çok kötü bir anlamı yoktu. Londra'da Karın Deşen Jack ve Paris'te Bonnot oldukça kibar bir biçimde dehşet saçtılar ama terörist sözcüğü canavarın madeni dişlerini, çenesini, kanlı hayvan ağzını belirtiyordu. Bugünkü gazetelerin haberine göre, Şiilerin de böyle insanlık dışı çeneleri var ki İsrail'in bu çeneleri, zehirli kuyruğuyla, yani Lübnan'dan kaçan ordusunun kuyruğuyla vurarak kırması gerekiyor. İsrail'in ardına düşmek hasım ya da düşman olduğunuzu değil, ama terörist olduğunuzu gösterir, o zaman terörist sözcüğü terörizmin ayrım gözetmeden ölüm saçtığı ve rastlanıldığı yerde yok edilmesi gerektiği anlamına gelir. Geçici olarak Golan'dan başlamak üzere holokaust ve soykırım sözcüklerini katarak savaşı söz dağarcığının tam ortasına taşıyan hayran olunası İsrail. Lübnan'ın istilası İsrail'i ne gaspçı ne de yağmacı durumuna soktu; Beyrut'un ne yakılıp yıkılması ne de buradaki katliamlar, üç ay boyunca gece gündüz iki milyon nüfuslu bir başkente bombalar yağdıran, Amerika tarafından silahlandırılmış terörist eylemleri değil, huysuz bir komşuyu sert bir biçimde cezalandırabilecek güçte öfkeli bir ev sahibinin eylemleriydi bunlar. Bu sözler korkunç, şu anlamda ki İsrail korkunç bir göstergeler manipülatörü. Hüküm ille de infazdan önce gelmez, ama infaz, önce gerçekleşmişse, hükümle yavaş yavaş haklı gösterilecektir. İsrail, bir Şiiyi ve bir Filistinliyi öldürmekle iki terörizm dünyasını temizlemiş olduğunu ileri sürüyordu.

Güney Lübnan Şiileri, İsrail'in karşı saldırılarına yol açan Filistinlilerin kendini beğenmişlikleri diye adlandırdıkları şeye kızıp İsrail tanklarını kokulu beyaz pirinç yağmuruna tuttular, onları badem şekerleriyle, gül yapraklarıyla, yaseminlerle karşıladılar; bugün, 24 Şubat 1985, biraz yorgun ve çökmüş Filistintilerden nöbeti devralıp İsrail askerlerini sınıra kadar kovalayan da Şiiler.

Belki Suriyeli Ebu Cemal'i anımsıyorsunuz; dinine çok bağlı bu Müslüman, Aclun'da beni kucaklamak üzere çadıra gelmiş, ama şu sözü söylemeyi reddetmişti: "*Tanrıya inanmadığın için sana saygı duyuyorum*"; şimdi biliyorum ki haklıymış. Elbette savaş hileleri gibi düşünülmemiş, ama tüm nedenlerden önce gelmesi yüzünden, yani, eski inançta bir müttefik bulmak için değil, Dünya Yasası'na –o dünya ki bunca yüzyıldır Yasa'yı taşımış, onu düşünmüştür– bağlılıkta bu müttefiki bulmak için İslam'a başvurma nedeni olarak, bu taktik hileler dolayısıyla haklıydı Ebu Cemal. Savaşma gücünü keşfetmek için ta ölüme varıncaya kadar insanın kendi içinde çılgınca bir derinliğe inmesine eşdeğerde olan yüzyıllar içinde çok çok gerilere gitme; gereken budur.

Sonra... Ama neden düşünülecek bir sonra olsun ki? Şimdi savaşma zamanı.

Birçok görüntü geçiyor gözümün önünden ve ben neden şu son kez betimleyeceğim görüntüyü seçtiğimi bilmiyorum: Bir camın üstünü bir çamaşır makinesinden buharla kaplıyor ve yavaş yavaş, son derece belirgin olan bu buğu dağılıyor ve cam saydam hale geldiği için görünüm ansızın ortaya çıkıyor, oda belki sonsuzluğa uzanıyor. Başka bir görüntü: El ve silgi kara tahtaya tebeşirle yazılmış yazıyı silmek için gidip geliyor. Bu kadarı yeterli. Gitmek üzere olan fedailerin daha sonra gideceklerle vedalaşmaları aynı derecede etkili görünüyor; önce, her iki taraftakiler kucaklaşıyorlar. Kalanlar yolun üstünde kımıldamadan duruyorlar, Ürdün Irmağı kıyılarına inmek üzere seçilen fedailer gülümseyerek çekiliyorlar, her iki taraftakiler veda yani silinip gitme işareti olarak ellerini sallıyorlar yüzlerinin önünde. Kara tahtadaki yazı gibi, camdaki buğu gibi, her iki taraftakilerin yüzleri siliniyor, gözden kayboluyor ve tüm gözyaşlarından arınmış görünüm eski haline dönüyor. Gözden çıkarılmış, ölüme gönderilen fedailer daha metin davrandılar. Elleriyle o çocuksu "bye-bye" işaretini yapmaktan usanıp kararlı bir biçimde arkadaşlarına sırtlarını döndüler.

Sanıyorum Ebu Cemal'in hiçbir askeri kaygısı yoktu; ama belki de bana evet ya da hayır diye yanıt vermekte duraksamasının açığa vurduğu bir önseziydi onunki; sonunda sorunu, inancından hiç vazgeçmeyerek değil de, tersine, bu inancı kendisinin ve onu oluşturmuş yüzyılların derinliklerinde arayarak çözdü. Tanrının kendisinin, yani tek başına Tanrının, hayran olunası kıvrımı.

Gölgede bırakmak deyimi zengin anlamlı bir söz. Eğer Ay tarafından gölgede bırakılırsa daha çok görünür olan güneşin dışında, başkaları ya da başka şeyler tarafından gölgelenen her olay, her insan, her şekil yeniden canlanmış olarak geri gelir; ortadan kaybolma kısa da olsa, işini görmüştür, yani temizleme, cilalama işini. Vietnam, Avrupa'yı, Amerika'yı, her şeyi gölgede bırakmış olan Japonya'yı gölgede bıraktı. Her şey herhangi bir şeyi gölgede bırakmıyordu. Gölgede bırakmak sözünün büyüsü sayesinde Ay'ın gölgede bıraktığı güneşi yutan ejderhanın eski Çinli, Hintli, Arap, İranlı, Japon görüntüsü ortaya çıkabiliyor. Kendini gölgede bırakmak deyimi içinde de, *kaçmak* ile *başka birinin parlaklığı karşısında kendini yok etmek*'in anlamları arasındaki o sarsıntı, o gidiş-geliş ortaya çıkıyor. Durmadan kaçan bu gölgede bırakmak deyimini bir saplantı da durduramayacaktır. Batı'dan yola çıkalım, meydana gelen şeyin durmadan gölgede bıraktığı, tanınmayacak biçimde ve yepyeni olarak yeniden ortaya çıkmak üzere bir an için Tarih'in gölgelediği gençlik ayaklanmalarını, başkaldırılarını göreceğiz. 1966'da Japonya'da Zengakurenler, Çin'de Kızıl Muhafızlar, Berkeley'de öğrenci ayaklanmaları, Kara Panterler, Paris'te Mayıs 1968, Filistinliler; Yer'in çevresinde bu canlı halkalar, şu öteki dünya turlarının karşıtı idiler, başka paralel daireleri, yani çömelmeleri ve fay hatlarını izliyorlardı. Güneşleri yutan pisboğaz ejderha görüntüsü belki yıldızları, yerçekimini yöneten yasayı hesaba katmıştır. Hapishanelerin oyulmuş olduğunu, isterseniz çukurlarla, kovuklarla dolu olduğunu diyelim ve her birinde bir insanın, yıldızların zamanından ve ritminden kaçan bir zaman ve ritim icat ettiğini düşünecek vakti ancak buluyorum. Her kovuğun ortasında tek notalı bir şarkı vardır ya da hiçbir çığlık yoktur. Hapishaneler oyulmuştur. Şakacı, biraz da çekingen olan gölgede bırakmak deyimi her şeye, ötekini gölgede bırakan bir yıldız olma olanağı veriyor.

Yalan da çoğalır ve sonsuz bir biçimde yankılanır, bir yalanın gerisinde bir yalancı gizlenir ya da gizlendiğini sanır, gizlenir ve yeni bir yalanın gölgesinde kalır, kaçışın sonsuzluğu içine gömülür ve İmam eğer saklanmışsa, neyin görülmesinden korkmaktadır ve kimdir?

– Sen Alevi inancını ve Aleviliğini saklıyorsun; hangi bakımdan bir başkası olduğunu, Alevi de olmadığını, ama belki gerçek imam, belki de Yahudi olduğunu keşfetmelerinden korktuğun için bunları saklıyorsun, değil mi?

14 Eylül 1982'de Fransız, Amerikan, İtalyan gemileri sabah saat on

bire doğru Beyrut'tan ayrılıyorlardı. Suların ve gökyüzünün maviliği içinde, güvertelerdeki vatandaşlarıyla kaçışını seyrediyordum; bu gemiler on gün önce, İsraillilerin orada olmalarına karşın, Arafat'ın ve fedailerin Beyrut'tan ayrılmalarına olanak tanımış olan caydırma gücünü oluşturuyorlardı.

Fransızlar Filistinlilerin tuhaf bir törenle gemiye binişlerinde güvenliği sağlamak için Beyrut limanını denetliyorlardı. Tuhaf bir tören diyorum, çünkü bu biniş gerçek bir cenaze töreni gibiydi ya da bir adam ve bu adamlardan daha çok, onun unufak olmuş simgesi gürültülü bir havanın eşlik edeceği bir cenaze ayinini hak ediyordu; ama Fransız askerleri aynı zamanda İsrailli ve Falanjist devriyeleri de denetlediler, Merkeba tanklarının Doğu Beyrut'tan Batı Beyrut'a akmalarına olanak veren tek dar sokak olan Müze geçidini de mayınlardan temizlediler. Oysa birkaç gün sonra sabahın on biriyle öğlenin biri arasında, Fransız, İtalyan, Amerikan gemileri askerleriyle birlikte çekip gideceklerdi.

– Neden bu kadar erken gidiyorlar?

Bayan Şehid'in dairesinin terasından dürbünü sırayla birbirimize geçirerek, elbette gözlerimize de inanmayarak, hepimiz kendi kendimize bu soruyu soruyorduk. 14 Eylül salı günü gemiler caydırma gücünü Lübnan kıyılarından uzağa götürüyorlardı ve aynı gün saat dört buçukta Beşir Cemayel'in Doğu Beyrut'ta öldürülmesi gemilerin gidişini gölgeliyordu; akşam saat on birde de İsrail zırhlı birlikleri ve piyadeleri Batı Beyrut'a girip, bu sefer de Beşir'in ölümünü gölgede bırakıyorlardı; ertesi gün yani çarşamba günü Sabra, Şatila ve Burc el-Beracne'deki Filistin kampları üç gece boyunca bombalanmış, siviller işkence görmüş ve katledilmişlerdi; bu öyle şiddetli bir gölgelemeydi ki İsrail'in görüntüsünü bulandırdı. En önemli olayın, Fransa'nın sivil halklara ihanetinin daha net bir biçimde yeniden ortaya çıkmasını bekliyoruz; Fransız askerleri Doğu Beyrut'ta Müze geçidini mayınlardan temizledikten sonra çekip gitmişlerdi.

Bu bölgelerde, Sabra, Şatila ve Burc el-Beracne kamplarında öldürülmüş Filistinli ve Lübnanlıların, birkaç Suriyelinin ve Lübnanlılarla evli Yahudi kadının sayısının iki binle üç bin arasında olduğu söylenebilir.

Gözleri faltaşı gibi açık durumda ölen bu insanlar yaratılmış her şeyin, insanların, sandalyelerin, yıldızların, güneşlerin, falanjistlerin tit-

rediğini, kıvrandığını, birbirine karıştığını görme dehşetini yaşadılar, hem de, kurbanları olduğunu sandıkları kişiler onları yok olmaya ittikleri için az sonra gerçekten öleceklerini bilerek. Ölmek üzere olan bu insanlar ölümlerinin dünyanın ölümü olduğunu anlıyor, seziyor, biliyorlardı. *Benden sonra tufan* saçma bir sözdür, çünkü *benden sonra*, yaratılışın ölümünden başka bir şey değildir. Böyle anlaşıldığında ölüm dünyayı yok eden bir olaydır. Kapanmak istemeyen gözkapaklarının önünde dünya yavaş yavaş parlaklığını yitirir, bulanır, dağılır, sonunda, yok olmakta olan bir dünyaya sabit bir şekilde bakmakta inat eden gözbebeği önünde yok olur, ölür. Yani? Yuvalarından fırlamış gözler hâlâ bıçağın ve kılıcın parıltısını, yaklaşan ışığın parlaklığını görebilmektedir ve çok yavaşça bu parlaklık azalır, bulanır, kaybolur; bıçak, el, yen, üniforma, bakış, gülme, Falanjistin yüzü artık varlığını yitirmiştir.

Cenaze işleri görevlileri tabutu iplerle önce dikine, sonra yatay olarak mezara indirdiklerinde, tepemde koronun müziği çınladı; arkadaşlara veda ediyordu: "Soluğumla, kanımla..." 1973'te sesler boru sesleri gibi çınlıyorlardı. Buna benzer cenaze törenleri görmüştüm ama bugün Filistin sözcüğünü duyduğumda hafif bir ürperti beni uyarıyor ve bu sözcüğü ancak, mücahidin ayaklarının dibinde bir gölge şeklinde saygıyla bekleyen bir mezar görüntüsüyle birlikte anımsayabiliyorum. Bu zihinsel görüntüden burada yalnızca okur için söz ediyorum, çünkü ancak daha Filis... der demez baş gösteren o iç karartıcı ürpertinin nasıl bir şey olduğunu sadece bu görüntüyle dile getirebilirim. Ürdün Irmağı'na doğru yola çıkan fedai son bir parça gravyeri yiye yiye gidiyordu.

Still bir yazı masası, üç taklit mum üstüne oturtulmuş bir abajur, masanın üstünde de birkaç kâğıt; geride mermer bir şömine, küçük ayaklı, küçük bir sarkaçlı saat, Murat salonunun* tavanına kadar monte edilebilecek bir ayna: Fransızlar için bu yeterli. Bu halkın lideri de bilmem ki ne der.

Kaba sözcüklere öncelik vermek pek kibarlığa sığmaz, bunu soylular bilir. Soylu ve burjuva sözcükler nezaket kurallarına aykırı aşağı ta-

* Paris'te Élysée sarayının büyük salonlarından biri (ç.n.).

baka sözcükleri karşısında kolayca silinirler. Ama gecenin ortasında, yatağın ortasında, çarşaflar arasında neredeyse sözcüksüz ya da sözcüklere zıt anlamlarını yükleyen bir dil oluşur iki sevgili arasında. İki ya da çoğu zaman üç sevgili vardır ama o zaman da işin içine biraz da şarlatanlık girer. İki sevgili arasındaki bu gece dili nerede oluşursa orada bir gece yaratır, onlar da bin ya da yüz bin kişinin arasında olsalar bile bu gecenin içine sığınırlar ve kavuşmalarının ıslaklığı belki burunları tıkamıştır. Hayır, yeni sözcükler icat etmiyorlardır, bunu kurbanların gözlerinin önünde yapacak kadar yüzsüzdürler ama şeylere, nesnelere, görüntülere, cinsel ayrıcalıklarına –iki sevgili için hangisi cinsel ayrıcalık olmayan ne vardır ki?– başka türlü açıklandığı için bizim anlayamadığımız bir anlam verirler. Yüz ya da iki yüz fedai birlikteyken her zaman kibarlar. Yenen ya da yenilen olarak bir topluluk oluşturuyorlar. Topluluk, bir göz kırpıştan daha hızlı bir göz atışla iki fedaiyi iki sevgili yapıyor. Onların çabuk ama görünmeyen buluşması, birbirleriyle konuşma biçimleri, gözümüzde bu iki sevgiliyi tek sevgili durumuna getiriyor. Sanmayın ki artık arzudan söz etmiyorum ondan uzaklaştığım şu sırada; sevgililer burada, aynı sözcüğün iki paragraf yukarıdaki anlamının tersi bir anlam taşıyor. BI ile BII'yi (burada iki fedai söz konusu; bunlar fazla aldırış etmeden, sınırdan sınıra gidiyorlar; biri Sünni, biri Şii ama ikisi de Filistinli) birlikte görüyorsanız, bu, iki ciddi ve dürüst sevgiliyi görüyor ve dinliyorsunuz demektir. Sözcüklerinin her biri onları patlayıcılara, silolara, uzaktan kumandalara, para adlarıyla betimlenmiş, yalnızca onların, gerçekten de yalnızca onların tanıdığı Sterlin A, Florin E, Écu X, Mark P gibi önemli kişilere gönderir. Elbette dürüsttürler ama öylesine suç ortağıdırlar ki birinin gülmesi üzgün olan ötekinin boşluğunu hemen doldurur.

Onlarla Emel konusunda konuştum.

– Haklısın dedi BII. Emel ve birçok Şii dine karşı gitgide daha çok köktendinci bir tavır sergiliyor –bir Şii kadın tarafından okunan Kuran, özellikle yargılamalarla ilgili surelerinde, siz Liz Taylor'ın göğüslerini düşünüyorsanız, çekilmez bir katılıktadır– ama biz tüfek, bomba, plastik bomba, füze kullanıyor ve ister ayakta ister diz çökerek ya da yere yatarak nişan alıyoruz, tıpkı bir Hıristiyanın yaptığı gibi.

BI kulağıma, ama oldukça yüksek sesle dedi ki:

– Tüm Şiiler Mossad'a hizmet ediyorlar.

BII kahkahayı bastı:

– Doğru. Ama benim gibi bir Şiinin hizmet ettiği Mossad çok güç-

lü, çünkü benim ona verdiğim bilgiler senin gibi bir Sünniden geliyor.

– Durmadan birbirimize sövüp sayıyoruz ama kimse bundan kuşkulanmıyor. Onunla beni ancak ölüm birleştirecek.

Çocukken, sinemada, yabancı uyruklulardan devşirme Sömürge Birliği askerlerini oynayan oyuncular böyle konuşurlardı.

Beyrut Havalimanı açık olduğu için Aden'e gitmeyeceğim. Kuramsal olarak son yolculuğumun güzergâhı şöyle olmalıydı: Paris, Kahire, Şam, Beyrut, Amman, Aden, Paris; ama gerçekte şöyle oldu: Paris, Rabat, Amman, Beyrut, Atina, Ruhr, Paris.

Hamza'ya telefon ettiğimde beni önce şaşırtan onun sesinin tatlılığı ve bu sesteki gerçek bir umutsuzluk oldu.

– Bir gün ülkene dönecek misin?

– Hangi ülkeme?

– Ürdün'e.

– Orası benim ülkem değil. Jean, ben hapı yuttum. Şakaklarımdaki saçlar kırlaştı. Ve çok sık olarak da yaralarım acıyor.

– Eski yaralar bunlar...

– Hayır, Jean. Ne zaman depreşseler, Amman hapishanesinde ilk kez duyduğum acı ve şaşkınlık geri geliyor.

– Peki, ya oğlun?

– Evet, Jean.

– Ülkesine dönecek mi o?

– Evet, Jean.

Sesindeki umutsuzluk daha da arttı.

– Hangi ülkeye?

Yanıtında, ilk kez neşe kendini gösterdi.

– Filistin'e.

Bu son sözcüğü duymak beni rahatlattı. Tüm karşılıklı konuşmamız iyi kötü Arapça yapılmıştı ve Hamza bu son sözcüğü "Flestin" olarak söylemişti. Bana öyle geldi ki, birinci ünlünün düşürülmesinde, neredeyse argoya kaçan bir teklifsizlik vardı.

Aşk sizi uyandıran ve size uyuşukluk veren şeyden başka bir şey midir? Kadın kaygılı mı? Erkeğin başına ne geldi? Kadının, onların başına ne geldi? Soru sanki zamanını seçiyormuş gibi ortaya çıkıyor: İster büyük bir yorgunluk yüzünden düşünme gücünüz kalmamış, düşlere dalmış olun, ister keyifli bir anınızda olun. Peki ya onlar, ne acılar çekiyorlar? Böylece öylesine uzun bir süre ve öylesine güçlü bir biçimde kafamı kurcalayan şey şunları arayıp bulmaktı: Dar ve kuşkucu bir yüzde birkaç çil, birkaç beyazlaşmış saç, solgun bir ciltte kına lekeleri.

Yakası sırmalı kaftanı içinde İsrail, Filistin dalgalarının dövmeye ve dövülmeye geldikleri bir duvar mıydı? Acaba bu kitap, siluetimin birkaç başka siluetin arasına, bu siluetlerin istedikleri değil, benim uygun gördüğüm zamanda geri dönmesini sağlayan, yalnızca benim için oluşturulmuş bir anı-aynadan başka bir şey değil mi? Belki, anılarımın içinde sıkışıp kalmış gölgelere ayrılan yer ve zamanı anlamam ve, yazıyla geçiş sayesinde, ilerlemeler ve gerilemelerle, istek ve kaprislerle, doymak bilmezlikle, kendini feda etmekle verilen savaşımın tümünü daha iyi görmem için, geçmişle ilgili bu kitap benim için gerekliydi, çünkü mekanizmanın ender olarak ve yalnızca bir bölümünü gördüm, ama kadranı hiç görmedim. Daha iyi anlamıyorum. Başka şey görüyorum ve bu şey, doğrudan olaylardan kaynaklanan sözcüklerle aktarılmamalıydı kuşkusuz. Bu olaylar meydana geldiler, dine aykırı olmasa da biraz saygısızca bir ton kullanmaya kalkışmak ciddiyetsiz olur. Mücahitlerin mermerde görmek isteyecekleri izleri ben, şimdiden karışmış halde suyun üstünde bırakıyorum. 1983 ortasında yazmaya karar verdiğim kitap Aclun'dan kaçan fedainin yüzündeki o geçici kırmızılık kadar etkili olmasın. İnsan tayfunun gözünden bakarsa tayfundan ne anlar? İnsan suyun üstünde yalnızca bir yastıktan dökülen kuş tüyleri gördüğünde bundan ne anlar?

Mezarın kenarında hiç kimse ayakkabılarımın su aldığını ve mezarlıktan bronşite yakalanmış olarak çıkacağımı bilmiyordu.

Bunu bilmemek olanaksız, metafizik savaşım sürüyor; Yahudi ahlâk anlayışları ve değerler –parasal anlamda da kullanılıyor bu son sözcük, çünkü kimi Filistinliler gerçekten de zengin oldu– yani el Fetih'in değerleri ya da içlerinde en güvenilir olanların parasal değerleri sezdi-

ği FKÖ'nün öteki unsurları arasında; Yahudi değerleri ve var olan başkaldırılar arasında demek istiyorum.

Bu kitabı bitirmek üzereyken burada Teğmen Mübarek'in hâlâ unutmadığım en belirgin görüntülerinin birinden söz etmek istiyorum. Yine Salt'ta, bu kez bir akşam, dünyanın ikiye bölündüğünü görmenin şaşkınlığını yaşadım. Dünya bana o anda iki parçaya bölünen bir insan şeklinde göründü ve bıçak iyice bilenmiş olduğunda kısa gibi görünen bu ikiye bölünme anı bu kez uzundu, çünkü Teğmen Mübarek güneş batarken önümde yürüyordu; böylece bıçak olmuştu, daha doğrusu dünyayı ikiye bölen bıçağın sapı olmuştu; güneyden kuzeye doğru yürüdüğü için solu ışıklıydı, öbür tarafı ise sağıydı. Gökyüzünde Ürdün dağlarının arkasında batan güneşin hâlâ görünür olan izleri, kırmızı ve pembe ışıklar teğmenin yüzü ve gövdesi olmak üzere sol profilini aydınlatıyorlardı, oysa sağ profili şimdiden gölgede idi ve bana öyle geliyordu ki bu karanlık çizgi yayılarak doğunun görünümlerini –dolayısıyla çölü– karartıyordu. Önümde yürüyen, karanlığı ışıktan ayıran teğmen, yarısı Portekiz, öteki yarısı İspanya olmak üzere dünyayı ikiye bölen bıçak olduğunu sanan o papanın günümüzdeki yansıması idi. Mübarek, yüzü, belki de kaslarının, kıkırdaklarının üstündeki tüm derisi ne kadar siyah olsa da, karanlık çöktüğünde, insandan daha da çok meleksi bir kişiliğe dönüştü. Yürürken topallığı neredeyse tümüyle yok oldu.

Bir tarafın haklılığı yiğitlikle mi ölçülür sanılıyor? Daha yakından gelince, bedenin tehlikede olduğunun bilincindeki aklın sevincinden kaynaklanınca ve buna, gençliğinin baharındaki bir erkek grubunun rekabeti, aşktaki kıskançlık kadar duyarlı bir vatanseverlik, atalardan kalma çöl çapulcuğu mirası, yağmacının yağmadan önce ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı ve işkencecinin kendisini bekleyen iki şeyi, cehennemi ve mutluluğu kabul edeceği kadar korkunç ve büyük, ancak gizli olan yağma hatta katliam tutkusu gibi karmaşık nedenler de eklenince, o zaman yiğitlik, yağma ve işkencelerin İsrail'in başını döndürmesine razı olmamak haksızlık olur.

Anı sözcüğü bu kitabın başlığında yazılı olduğuna göre anı edebiyatı ile ilgili kuralları seve seve kabul etmek ve kimi olayları gün ışığına çıkarmak gerekir. On sekiz yaşında Şam'daydım, Dürzilerin ayaklanmasından kısa bir süre sonra. Kent yakılıp yıkılmış ve bu işi

Fransızlar yapmıştı ve buna şaşmamıştım, çünkü birkaç haftadır mensubu olduğum bu ordu, kenti kontrolü altına almış, kuşatmıştı ama egzotizmine dokunmuyordu, belki bunu artırıyordu, çünkü hayatımda ilk kez genç askerlerin tutsağı olmuş bir kent görüyordum. Egzotizm, özgürlük, ordu Şam'ı tanımlıyordu. Özgürlük dedim, çünkü çok kısa bir süre önce yaklaşık dört yıl yattığım, çok katı kuralları olan bir çocuk ıslahevinden çıkmıştım. Orada disiplin çok katıydı; bizi tanımlayan kolon adına karşın –oysa burada bu sözcük galip sözcüğüne karşılıktı– ve Şam'da bir kolon olmadığım halde, belki bilmeden, kolonun yeniçerisi olmuştum. Elbette duvarcılıktan hiçbir şey anlamıyordum ama betonarme küçük bir tabya yapımında görevlendirilmiştim. Geldiğimde Şam'a bakan, dolayısıyla Şam'ı tehdit eden bir tepede temeller çoktan kazılmıştı. Tunuslu askerler de bu işi benden iyi bilmiyorlardı ama uzaktaki, görünmeyen bir yüzbaşının gözünde, tabyanın yapımından ve tümü de benden yaşlı olan askerlerin başaracağı bu işten Fransa'ya karşı herhalde ben sorumluydum. Ne önemi vardı, bana boyun eğiyorlarsa bana değil, *belli bir Fransa düşüncesine* boyun eğiyorlardı. Bugün Beyrut'tan trenle gelindiğinde, Şam'a girmeden biraz önce bir yerde, Peygamber vaktiyle durup, "Şam'a girmeyeceğim, çünkü cennete iki kez girilmez" demiş. Romalılar tarafından dört kanal içine alınmış, kimi zaman beş farklı düzeyde akan Barada Irmağı bu cenneti, sağdaki kayısı ağaçlarını suluyordu; trenin sol taraftaki penceresinden baktığımda çölün başladığı yerde bir tepe, tepenin üstünde de Fransız subaylarının Andréa tabyası adını verdikleri bir binanın başlangıcını gördüm. Tam da Şam'a gelmeden önce, Barada'nın sağ'aki üç kolundan daha yüksek olan diğer iki kolu bu tepenin çevresinde iki katlı bir tür çifte çember oluşturuyordu. Göl kıyılarındaki köylerde görüldüğü gibi, kazık temeller üstünde kurulu yeşil evler vardı ve ırmağın değişik kollarının kıyısında genç Çerkezler rakı sunuyorlardı.

Şam'ın merkezinden, Emeviler Camii'nden ya da Hamidiye Çarşısı'ndan dönerken, Kürt mahallesinden geçtim. Andréa Tabyası'nda, benim gibi istihkâm sınıfında olan Tunuslu askerler aynı işi yapıyorlardı: Üstderimiz, biraz da altderimiz çimentodan aşınmıştı. Tabyanın ortasında, bir denizci topu, kalibresini unuttuğum bir top için altıgen biçiminde bir kule vardı. Andréa Tabyası yükseldikçe ben de duvarcılık eğitimi almış oluyordum. Küçük camilerde oynadığımız iskambil oyunları sırasında ya da sonrasında kentin yıkıntılarından ve *geri gelen huzur* diye adlandırılan şeyden sorumlu General Gouraud bugün

General Şaron'u betimlediğimiz gibi betimlenmişti bana. Kule ortaya çıkmaya başlıyordu ve bugün bana öyle geliyor ki bu nesne ilk beton kalıplarının dökülmesinden başlayarak bir denizci topuyla evleneceği günü bekliyordu. Bu sabırsızlığa, bu düğüne karşı kayıtsız olan ben gecelerimi iskambil oynamakla, biraz Doğu Arapçası öğrenmekle geçiriyordum. Sözünü ettiğim gece oyunlarındaki rolümü ancak bugün anlıyorum. Daha sonra, Aclun'da Mahcub tarafından yasaklandığı gibi, kâğıt oyunları Fransız ordusu tarafından yasaklandığı için, Suriyelilerin gizli gizli oynamaları gerekiyordu; benim de oyuna katılmama izin veriliyordu. Sadece asker aylığım olduğu için, masanın kenarında birikmiş parayla oynanan büyük bir partiye gücüm yetmezdi. Sabahın ikisine ya da üçüne doğru her oyuncu yerini fıstık kabuklarından temizliyordu. Tabyaya geceleyin geç vakitte ya da daha doğrusu sabah erkenden geliyordum. Şam'da, bir gazinodan gün doğarken uykusuzluktan ölecek durumda dönen, gününü gün eden bu kişi 1929 yılında on bir ay boyunca benden başkası değildi. Farz edelim ki mumların ışığım fazla merak eden bir devriye Yunanlılar kadar ünlü Suriyeli oyuncuların yanına gelmeye kalktı; orada bir Fransız askerinin bulunması belki tehlikeyi savuşturabilirdi.

İstihkâm yüzbaşısı beton kalıpları çıkarılmış kuleyi görmeye geldi ve yapıtını beğenen Tanrı gibi o da yapıtını beğendi. Palaskasına asılı çeyrek litrelik matarasındaki romun dörtte birini bana ikram etti. İçki güneşte ve subayın ter içindeki kalçasında ısınmıştı. O da içti ve açık mavi renkli üniformasının üstüne biraz rom ve salya akıttı, üç sıra sırmanın çevrelediği kasketini geriye attı, mataranın tıpasını yeniden yerine yerleştirdi, muhakkak coşkulu bir şeyler kekeledi, ben şöyle çevirmek zorunda kaldım: "Güzel iş çıkarmışsınız, Grand Cordon nişanını ya da hurma dallı savaş madalyasını hak ediyorsunuz."

Hurma dalı hâlâ bu madalyanın tüm gizini sürdüren şey. Subay bana bir hafta sonra deniz piyadelerinin o denizci topunu getireceklerini söylemek inceliğini ve becerisini gösterdi. Düğün günü ayakkabılar, silahlar, ayaklar parlatılmış durumda herkes köprüde toplanacaktı. Ve o gün geldi. Bize katırların, sırtlarında ya da böğürlerinde topun kundağı ve ruhu* olmak üzere tepeye çıkmakta olduklarını haber verdiler; ruh sözcüğü Tınuslu kazmacılar kadar benim de kafamı karıştırdı.

* Fransızca *l'âme* sözcüğü ruh anlamına geldiği gibi, ateşli silahların iç kısmı anlamına da geliyor. (ç.n.)

Herkesten önce gelen yüzbaşı şöyle demişti: "Topun ruhu yolda."

Denizci topu, katır sırtına ya da böğrüne yüklenmiş olsa da soyluluğunu koruyordu, biz de topçular için bir sorun ortaya çıktığında onların çukurunu kazan kazmacılardık yalnızca, birer işçiden başka bir şey değildik.

– Selam... dur!

Yaklaşık sekiz yüz yıllık bu mancınığa Lebel tüfeklerimizle selam durduk. Böylece top, namlusu, gövdesi sökülmüş durumda, iki katırın sırtında, barışçı ama silahlı iki sıra askerin arasından tabyaya girdi. Bu sevimli kulenin betonunun zevkten titrediğini hisseder gibi oldum. Top hedefine yöneltildi. Karadaki bir deniz subayının beyninde olup biteni ve de bunun nasıl olup bittiğini kimse bilemeyeceği için, yüzbaşının çıkarılan güzel işten dolayı beni neden kutladığını bilmiyorduk. Selam durumunda tüfeğin dipçiğini sağ elimle tutunamış olsaydım, yüzbaşı beyaz eldivenli eliyle elimi sıkardı. Öteki elindeki beyaz eldiveni çıkarmıştı ve parmaklarının arasında tutuyordu. Birinin şöyle dediğini duydum:

– Savaş alanında ölmüş Fransız subayı Albay Andréa'yı anmak ve bu güzel işten dolayı sizi kutlamak, genç kazmacı Fransızı ve bu yiğit yerlileri yaptıkları işten dolayı kutlamak için, yüzbaşım, bir pare top atışı yapacağız, ama yalnızca bir pare.

Geceleyin karanlıkta örümcek ağlarının örülmesini konu edinen kitaplar ya da tek bir kitap, tek bir sayfa var mıdır? Örümceklerin ağlarını nasıl ördüklerini daha iyi görmek için karanlıkta gizlenen gözlemciler olduğundan emin değilim. Ya da daha doğrusu eminim. Meryem'e uzanan bir ipin ucunda asılı Ariadne'yi anarak Güney İtalya ve Sicilya'yı betimleyen bir kitap var. Ama öğleyin, Suriye güneşinin altında, salyadan ipliğin nasıl kırışıklıklardan oluşan bir dantele, örümcek ağının nasıl bir anakaraya dönüştüğünü, bu kopmayan ipin nerede doğduğunu acaba kim gözlemlemek şansına erişti?

Deniz subayının düşüncesi ansızın ortaya çıkmamıştı. Önceden tasarlanmış çılgınca bir karar sonucu deniz piyadelerinin katırları bir sandık dolusu obüs getirmişlerdi.

Yalnızca bu obüs sözcüğü bizi şaşkına çevirebilirdi. Ne! Yakınımızdaydı ha? Savaş demek o kadar yakında, şan elimizin erişebileceği bir yerdeydi.

– Topçular, bir pare atış.

Biraz ayıldık, çünkü yüzbaşı biraz süslü de olsa çok basit, hatta bayağı bir biçimde ekledi:

– Kurusıkı atış, elbette.

Sonunda, *elbette* sözcüğünün ardından, abartılı tavır, atılan neşeli bir kahkahayla biraz olsun gizlendi. Bu denizciler de çocuk gibiler.

– Kurusıkı atış.

Atış hafif bir gürültüyle ama barut kokusu içinde gerçekleşti. Gözlerimi yeniden açtım. Bir örümcek ağı, beni korumak için, gözlerime inanamamam için, çok yavaşça, son derece ağır ağır ortaya çıktı. Kule yavaşça çatladı, sanıyorum titredi, sonra ezilip moloza dönüştüğünden emin oldum, o soylu deniz topu da, pek doğal olarak, torpidosunda iken fırtınalı denizde yaptığı o harekete yeniden kavuşarak sallandı; bu biraz da Tirollü kimi bilet kontrolörlerinin tren dönemeçleri alırken iki yana sallanma hareketlerine benziyor ve yalnızca bu Avusturya'nın bir zamanlar Trieste gibi bir limanı ve denizleri olduğunu, tüm denizlere sahip olduğunu anımsatıyor.

Top betonarmenin içine gömüldü. Suriyelilerin biraz değişiklik yaptıkları askeri hastaneyi o günlerde yeniden gördüm; burası dingin bir yerdi. Doktorlar duyduğum utanç yüzünden yakalandığım sarılık hastalığımı tedavi ettiler. Bir aylık hava değişimi verilerek ama askerlik mesleğim son bulmuş olarak Fransa'ya geri gönderildim. Ölümümden sonra, bronzdan bir at üstünde, kendim ya da görüntüm de bronzdan olmak üzere, karanlıkta ay ışığı altında belirecek bir heykelim hiçbir zaman dikilmeyecek. Bununla birlikte bu küçücük, gülünç ama görkemli yıkım beni Filistinlilerin dostu olmaya hazırlamıştı. Birazdan bunu açıklayacağım.

Yalnızca Filistin gerçeği bu kitabı yazmama neden oldu ama bu savaşın besbelli çılgınca mantığını neden böylesine benimsedim? Bunu ancak benim için değerli olan şu şeyleri anımsayarak açıklayacağım: Yattığım hapishanelerden biri ya da öteki, biraz yosun, birkaç sap kuru ot, belki bir beton sıvayı ya da granit bir döşemeyi hafifçe kaldıran kır çiçekleri ya da –ki bu benim tek lüksüm olacaktır– dikenli ve kuru bir çalının üstünde iki ya da üç yabangülü.

Hapishane sağlam, granit bloklar en güçlü çimento, ayrıca da dövme demir kenetlerle birbirine bağlanmış olsa da, yağmur sularının, bir tohumun, tek bir güneş ışınının ve bir tutam otun yol açtığı umulmadık çatlaklar granit blokları şimdiden parçalamış, olan olmuş, hapishane yıkılmıştı.

FİLİSTİN GALİP GELECEK sözü *İsrail yaşayacak* sözünden, kılıç darbesi ile tomurcuk sözcükleri birbirinden ne kadar uzaksa o kadar

uzaktır ve yalnızca parlak sözler etme özentisi olan böyle bir şans beni bir askeri yenilgi kadar korkutuyor.

Altı ile sekiz arasında, içinde kendimi yabancı hissettiğim Fransa, Kimsesizler Yurdu tüm dünyanın hastanelerinde kanserliler için genellikle yapılan şeyi yapmış olsa da, çevremde yaşıyordu. Fransa, orada iken ondan uzak olsam bile, beni içerdiğini sanıyordu. Çevremde dönüyordu, tıpkı dünyanın çevresinde dönen, dünya haritalarında pembe boyalı gösterilen imparatorluğu gibi; bu imparatorluk pembe boyalı idi ama denizötesi imparatorluğu diye adlandırılıyordu; ben orada pasaportsuz ama çarıklarla dünyayı dolaşabilirdim. Çılgınca gururlu ve vaktiyle yalnızca Hint İmparatorluğu'ndan kaygı duyan bu Fransa, neredeyse kan dökülmeden, güzel ve sarışın askerlerin oluşturduğu birkaç tabur tarafından istila edildi. Herhalde bu fazla güzellik, sarışınlık, gençlik karşısında yere serildi. Yüzükoyun. Ben oradaydım. Sonunda, dehşete kapılmış halde, gözlerimin önünde kurtuldu; şunları gördüm: Sırttan görülen bir halk, bunca güneş arasında, haziran güneşi, Güney güneşi, Alman yıldızı arasında kalmış koşan sırtlar. Sırtlardan ve güneşlerden oluşan bu sürünün nereye gittiği sanılabilir? Güneşe doğru. Bu yıkık tapınağın içinde yosunlar, likenler, kimi zaman iyilik ve daha da tuhaf şeyler, neredeyse mutlu, basit ve sosyal sınıflardan yoksun bir tür karışıklık ortaya çıktı. Ben bunlardan uzak kaldım. Dünyanın eski efendilerinden miras kalan gururumla bu değişime sevinçle ama aynı zamanda bundan uzak kalmanın verdiği çok gizli üzüntüyle bakıyordum. Şu sahnelere tanık olmuştum: Parmaklarında, bileklerinde, kulaklarında, boynunda mücevherler, bir hanımefendi, yoksul ve yaramaz iki çocuğu gözetiyordu; ikinci mevkinin aynı vagonunda çeşitli nişanlar takmış, başında Antony Eden stili şapka, bir beyefendi yoksul, bitkin, yaralı ve kirli bir yaşlı adamla ilgileniyordu; tırnakları yeşil ojeli genç bir kadın, mukavvadan dört valizi sürükleyen yoksul bir kadına yardım ediyordu; bu zavallı kadın, sabırsızlık ve beceri göstermeksizin bir valizden yamalı gri çoraplar çıkarmak için art arda iplerin düğümlerini çözüyordu. Ama bu kibar halk diline ne kadar da özen gösterir: Berberi barbar; Haşhaşi katil; Endülüslü vandal; Apaçi külhaneyi; İngiliz, Faslı, pis herif; Wetche soysuz Alman; papaz aşağılık Kuzey Afrikalı demektir.* Sömürgeleriyle gurur duyan gururlu Fransızlar.

* İkinci anlamlar, Fransızca söylenişlerindeki ses benzerliğine dayanarak elde edilmiştir. Örneğin: *Berbère* (Berberi) *barbare* (barbar), *Hachischin* (Haşhaşi) *assassin* (katil) olmuştur. (ç.n.)

kendilerinin göçmen işçilerine dönüştüler. Onların sıkıcılığını, hatta kısa süreler için, sevimliliğini taşıyorlardı. Kırmızı granit döşemeleri hafifçe kaldırabilen yosun, liken, ot, kimi yabangülleri az çok her yerde çatlaklardan çıkan Filistin halkının birer görüntüsü idi... Neden fedailerle yola çıktığımı kendime sormam gerektiğinde, şu son nedene ulaşıyorum: Keyif için. Rastlantı bana çok yardım etti. Sanırım daha o zamandan ölüydüm dünyada. Ve çok yavaşça, veremden erir gibi, kibarlık olsun diye kesin olarak öldüm.

Virüse bağlı bir hastalığın kuluçka dönemleri kimi zaman öyle uzun, fazla ve gerilerde olur ki hastalığın doğuşunun değil de ilk tohumunun düşme tarihini, histolojik ya da başka açıdan ortaya çıkan çok küçük değişim anını kesinlikle saptamak olanaksızdır; bir devrimin başlangıcı gibi, bir ailenin yazgısının ya da hanedana bağlı yazgısının başlangıcı pek küçük yön değiştirmeler sırasında kayboldu, onun için bu kitabın başlangıcına bir tarih veremiyorum. Şatila'dan sonra mı? Fransa'nın 1962'de küçük bir kaplıcalar kentinde teslim olacağını anlaması için 1 Kasım 1954 tarihi gerekiyordu. Filistinlilerin gazetelerinde 1920'den 1964'e (El Fetih'in kuruluşu) kadar fazla bir şey yazılmadı. Avrupa ve Amerika Filistin'in şimdiden savaşıyor olduğunu öğrenmekten korkuyordu.

Egzotizm sözcüğü beni yanlış yola sokabilir. Egzotizm, durmadan gerileyen ufuk çizgisini aştığınızda, sonunda, gördükleriniz karşısında duyduğunuz şaşkınlıktır. Bu çizginin gerisinde –ama bunun gerisi diye bir şey yoktur– yalnızca değişen bir ufuk çizgisi vardır ve burası elbette yabancı bir yerdir. Bu uzun yolculuklarla öyle içlidışlı oldum ki bunlar her zaman aştığım o ufuk çizgisini benden gizlediler, yolculuklarla uzun süreli bir içlidışlılığın, neredeyse bir ivediliğin sonucu, bu kitabı yazarken yalnızca Fransa'yı değil, Batı'yı da gördüğümü, ama sisler içinde gördüğümü sandım. Buraları bana, benim için en üstün egzotizme dönüşmüş, uzaklarda kalmış gibi göründüler, öyle ki Fransa'ya sanki Birmanya'ya giden bir Fransız gibi gidiyordum. Kitabı yazmaya 1983 Ekim'ine doğru başladım. Ve Fransa benim için yabancı bir yere dönüştü.

1982 yılının 12 Haziran'ından 8 Eylül'üne kadar Beyrut İsrail uçakları tarafından bombalandı ve kentte baskınlara karşın ayakta ka-

lan ne varsa, onları da falanjistler yıktı, yıkıntıları toz haline getirdi. Toz haline gelmiş bir kent, ender rastlanan bir görünüm: Ben Köln'ü, Hamburg'u, Berlin'i ve Beyrut'u gördüm. Sabra'dan, Şatila'dan, Burc el-Baracne'den geriye ne kalacaktı? Şatila'nın ana caddesinden yolları tıkayan ölülerin üstünden birdirbir oynar gibi atlayarak geçtim. Benim mesleğimde yaptığım engelli koşuydu bu. Cesetlerin çürümesinden yayılan koku öyle ağırdı ki sanki bir kale duvarı kadar görünür ve aşılamazdı. 1984 Eylül'ünde hiçbir şeyi tanıyamadım. Bu ana cadde eskisinden çok daha dardı. Arabalar yolda ağır ağır ve güçlükle ilerliyorlardı. Klakson gürültüsü, motor gürültüsü, çığlıklar bir morgun, bir mezarlığın sessizliğini anımsattı ve o sessizliği özlemek gibi bir günaha girdim. Meyve sebze yüklü seyyar tezgâhlar çevresinde sinirli müşteriler toplanmıştı. Filistinliydi bunlar ve o tezgâhlar kadar alacalı bulacalı idiler.

"İsrail'in havası solunamaz hale geliyor" diye yazmıştı haham Kahan, İsrailli Arapları Yahudi Devleti'nin havasını zehirlemekle, kirletmekle suçlayarak. Dünyayı yuttuktan sonra onda yok olmak için yaşamakta, büyümekte, son hızla tüketmekte gösterilen ivedilik: İşte Şatila'nın ana caddesindeki kaliamlardan iki yıl sonra hissettiğim buydu.

Amman'ı bilmeyen, havalimanından gelirken, Ürdün'de büyük bir çekicilik bulur, özellikle akşamları; dolayısıyla seyahat acentelerinin pek hoşuna giden renklerin içinden beğendiğini seçmeyi her okurun imgelemine bırakıyorum: Çoğu zaman etrafı ağaçlandırılmış kuyular, doğal olmadıkları takdirde, çakıllı boğazların delinmesi yoluyla ortaya çıkmışlar ve her yere, eski artezyen kuyularının paslı iskeletleri çevresine bile sarmaşıklar tırmanmış. İlk gelişimden on dört yıl sonra hiçbir şeyi tanıyamadım ama hemen anladım ki daha uzak ve daha karanlık tepelerin, dağların, küçük vadilerin, bahçelerin, villaların çekiciliği Filistin kamplarının yırtıcılığını gizleyen boyalı bir tülden başka bir şey değildi.

Fedailerin taktik buluşlarındaki cesareti ve güvenilirliği iyi bilenlerin, bizdeki Bayard, Crillon, Turenne, Napoleôn, Foch ve sahne adamı olduğu söylenen Lyautey gibi kendilerini tümüyle savaş taktiklerine adamış savaş uzmanlarını da incelemeleri iyi olurdu.

Ben kendi açımdan fedailerin yiğitlikte, yüreklilikte rahat davrandıklarını gördüm, ama bende düş kırıklığına olduğu kadar hayranlığa da yol açan şu oldu: Ne öldürmekten ne de öldürülmekten korkuyor-

lardı; gereğince kötülük yapmaktan ve karşılığında kötülük görmekten korkmuyorlardı. Savaş hilelerine karşı dikkatli idiler ama hemen hissettim ki zaferlerine kadar, kuşkusuz çok uzun bir süre öldürmeye devam edeceklerdi. Galip gelirlerse, gösterişe gerek duymadan ve alçalmadan İsraillilere kimi toprakları önerebilirlerdi ama bu topraklardan kesin olarak ve alçakça kovulmayı kabul etmiyorlardı. Çünkü, istilacıların yasasında yazılı bir ahlâk anlayışı adına kovulmuşlardı.

Bana en çok şaşırtıcı ve kimi zaman cesaret kırıcı gibi görünen şey onların kendi kendilerini yaralamalarıydı: Sapına kadar savaşçı iseniz, düşmana karşı öfke, ona yakıştırılan aşağılayıcı nitelikler, erkek erkeğe savaşmanın erkekçe hazzı, grubunun bayrağını yukarıda taşıma güvencesi, kısacası, göğüs göğüse çarpışmalara götürecek tüm bu karmaşık nedenler sizi savaşmaya iter; son derece yakından gerçekleşmesi gereken bu göğüs göğüse çarpışmalarda, kılıç en son başvurulacak silah olur; sonra, savaş bittiğinde, nasıl olur da hiçbir ölü, dost ya da düşman, ayağa kalkıp elini yüzünü yıkamaya gitmez?

Fedaileri gördüm ve onları hâlâ, öldürülüp de uyanmak istemeyen İsraillilere, ölümün en çok bir gece sürmesi gerektiğini, yoksa savaşçıların katillere dönüşebileceğini anlayamayan Yahudilere karşı öfkelenebilen insanlar olarak görüyorum.

– Bir insanı öldürmek, onun sonsuza dek ölü kalması için bir neden değildir. Bir gün çok güzel dans etmiş olan Bedevi askerlerin acımasızlığını hiçbir zaman tam olarak anlamıyordu fedai. Yabancıların gözüne çarpan şu şeyi, yokluk içinde kibarlığı da anlamıyordu. Yalnızca varlığıyla, hatta kımıldamadan, tek bir Bedevi askeri, Amman'da çöp tenekelerinden çıkarılma zavallı mobilyaların o güzelim düzenini altüst ediyordu.

Eğer Ebu Ömer'in gözlemi doğru idiyse, Bedevilerde ve Çerkezlerde Ürdün Krallığı'na ait olmayla ilgili bir milli duygu yaratmak için yirmi yıl yetmişti – bu krallık ancak 1959'da ve o kadar gözle görünür oyunlarla kurulmuştu ki Bedeviler için yeni olan bu duyguya şaştım.

İngiltere tarafından Hüseyin'in dedesi ve Hicaz emirinin oğlu olan Emir Abdullah'a verilmiş olan bu ülke o zaman Maverai Ürdün adını taşıyordu. Bu Ürdün Krallığı, Filistin'den göç ettiğini ileri süren Filistinlilerin çoğunlukta olduğu halkı ile, Amman, Zerka, İrbid ve Salt'taki Ürdünlüleri ile, o anlaşılamaz Bedevileri ve nihayet, önce İngiliz, sonra Amerikan yararlarına hizmet eden bir sömürge halkı gibi düşü-

nülebilecek Çerkezleri ile bana iyice hapı yutmuş gibi görünüyordu. Ürdün Irmağı kıyıları dışında yoksul bir ülkeydi, yeraltı kaynaklarından yoksundu ama yine de topraklarında sondaj yapılmıştı; yalnızca bir yanda Suriye, İsrail, güneyde de Suudi Arabistan Krallığı arasında savunma hattı oluşturmak gibi bir işlev için yaratılmıştı sanki. Ne var ki Ürdünlüler Ürdün'de kendi evlerinde olduklarını biliyorlarsa da, Filistinlilerin iktidarı ele geçirme girişimi, yalnızca Filistinlilerin haksız olmaları yüzünden değil, aynı zamanda bir hükümet darbesi olarak da kutsallığa saygısızlık gibi görünüyordu onlara. Yalnızca doğrudan doğruya Peygamber soyundan gelen biri yasal kraldı. Amman'daki Tunus büyükelçiliğinde imzalanan anlaşmalarla bir süre için fedailere verilen dörtgen toprak içinde, kamplardaki Filistinliler ve üslerdeki askerler işgalci gibi davranıyorlardı. Benim bulunduğum Aclun bölgesinde gözlerini bürümüş kini gizleyemeyen köylülerin onurlarının kırıldığını görüyordum.

Filistinliler başka bir yanlış daha yaptılar: Fedailerle biraz da olsa işbirliğine hazır, önemsiz ama genç kimi devlet memurlarını, gümrüklerde çalışanları, polisleri, postanelerde ve hastanelerde çalışanları düşmanca karşıladılar. 1971 Temmuz'undan başlayarak, Ürdün Irmağı kıyılarındaki köylü halktan kopan Filistinliler düşman bir ortamda yalnız yaşadılar.

– Sanıyorum Bedeviler tarafından tutsak edildi ve işkence gördü. Daha fazla bilgi alacağım.

Alçak sesle Arapça olarak, kuşkusuz benim anlamayacağımı düşünerek eklemişti:

– İrbidli Hamza'nın öldüğünü sanıyorum.

Bunu bana söyleyen Hani el-Hasan'dı...

Kamplar da değişmişti. Çadır bezi ve kerpicin yerini beton seli almıştı; Brasilia'dan, La Paz'dan, Osaka'dan, Hindistan'ın Yeni Delhi'sinden kamplara akan, içinden larvalar çıkan beton seli. Önce yosunlar, likenler gibi, bu yaşam başlangıcı, ayakta kalmış bir duvarın çatlaklarında, iki kireçli döşeme taşının zar zor görünen yarığında ortaya çıkıyordu; buğdaygillerde, erkeklerin yanındaki çocuklarda, ka-

dınlarda çatlaklar oluşmuştu. Tümü burada beton çatlaklarından doğmuştu. Bunlar Hüseyin'in Bedevileri, Dayan'ın pilotları tarafından ve de Dünya Bankası ya da World Bank'ın önlemleriyle sonsuza dek koparılıp alınmış olduğunu sandığım şeyi, dişlerin ve gözlerin titrek parıltısını getiriyorlardı. Buna alışmam gerekecek mi? Gerçek, benim karabasanlarımdan ve anılarımdan daha mı yaratıcı?

Bir yolculuk nasıl doğar? İnsan kendi kendine hangi bahaneleri bulur? Fransa'da Hüseyin'in sertliğini anlatmak için Amman'a gitmediğim gibi, 1984 Haziran'ındaki yolculuğumu da Cezayir'le Aden arasında dağılmış fedailerin durumunu dile getirmek için yapmadım. Sabit nokta, bana yönümü gösteren bir tür Kutup Yıldızı hep Hamza, annesi, Hamza'nın ortadan kayboluşu, gördüğü işkenceler, neredeyse kesin olan ölümü oldu; ama mezarını nasıl bulacaktım? Annesi hâlâ hayatta olabilir miydi? Öyle olsa bile çok yaşlı olmaz mıydı? Bu sabit noktanın adı belki aşktı, iyi de on dört yıl boyunca, topu topu yirmi iki saat gördüğüm bir çocuğa ve bir yaşlı kadına karşı nasıl bir aşk filizlenmiş, boy atmış, yayılmıştı içimde? Bu aşk hâlâ ışık saçtığına göre, radyoaktif gücü binlerce yılda mı oluşmuştu? On dört yıl içinde on altı ülkeden daha fazla ülkeye gitmiştim; nerede olursam olayım, bu ışığın yayılmış olduğu toprak yüzeyini hesaplıyordum.

Aclun'un yok olduğunu biliyordum. Burada, yeni hiçbir şey yapılmadığını, hiçbir ağacın kesilmediğini, ne bir baltanın ne de bir kalçanın kırıldığını varsaydığımda, hiçbir şeyin benim için bir anlamı olmayacaktı. Eskiden sarı olan buğdaylar yeşil olacak, buğday tarlaları çayırlara dönüşecek, keçi yerine inekler görülecekti. Düşüncelerim içinde zar zor bir umut beliriyordu: Dera dolaylarına kadar gitmek ve Suriye sınırını geçmeden önce Cereş'in içinden geçip İrbid'e giden yolda sola dönmek; İrbid'de gürültü patırtıdan uzak, hiç kimsenin tanımadığı biri olarak ve belleğimde sakladığım ya da sakladığımı sandığım şeyleri yeniden bulamayacağımdan emin bir halde öğle yemeği yiyecektim.

– Kampları ziyaret etmek istiyorsanız, Haber Alma Bakanı'nın izni gerekecek. Ama bu izni aldınız bile, ona telefon ettim.

Yolculuğumun üstüne çöken bir açıklama, bir kürek dolusu toprak gürültüsü çıkardı. Davut bana Ürdün'e gidip Petra'yı ziyaret etmemi öğütlemişti; böylece iki halkın, Ürdün ve Filistin halkının hâlâ düşman olduklarını görecektim.

– Aralarında yakınlaşma sağlamaya çalışıyoruz, biraz her alanda.

Yolculuğum her ne kadar ağırbaşlı bir biçimde geçiyor olsa da, Haber Alma Bakanlığı görevlileri Petra'yı ziyaretime izin verilinceye kadar pasaportumu uzun süre alıkoydular ama Beyrut'taki Ürdün büyükelçiliği bana birkaç dakika içinde vize vermişti. Bu vizeyi otelin kapısındaki Filistinli görevliye gururla göstermiştim.

– Çok kısa sürede almışsınız bu vizeyi. Yerinizde olsam, gitmezdim.

Ama gittim. Dört gün sonra, Ürdün'den ayrılmam rica edilmiş –bu söz hafif kalıyor– ve Suriye sınırına geri gönderilmiştim. On dört yıl sonra işte yeniden buradayım. Dünya Bankası müdürü ve karısı beni havalimanında bekliyorlardı. Rabat'tan kendilerine haber verilmişti; Amman'da tutuklanmamdan korkuluyordu.

– Jean'la ben İrbid'e kendi başımıza gideceğiz. Kampa giremezsek ya da tutuklanırsak bakanı haberdar edin.

Ve İrbid'e gitmek üzere yola çıktık, onun Filistinli kadın dostlarından biri olan Nidal ve ben. Unutmayın ki bu Nidal, sarışın ve çok güzel, Arapça ve Fransızca konuşan bir Lübnanlı kadının adıydı. Bu kadın adı aynı zamanda bir erkek adı da olabilir; Ebu Nidal sanıyorum bir erkek.

Hamza'dan, onun hapishane hayatından, gördüğü varsayılan işkencelerden, Zerka Çölü'nden, FKÖ sorumlusunun Arapça olarak söylediği gibi olası ölümünden söz ettim. Almanya'da olası kalışını anımsattım; olası diyorum çünkü Davut'un mektubuna karşın, Almanya'ya nasıl gidebilmiş olduğunu anlamıyordum, özellikle de hangi nedenle. Ya da kim için?

Filistin direnişi hiçbir zaman tek bir hareket olmadı, fazla sayıda hareket vardı. Bunlardan birine katılıp *aynı zamanda* her birine katılmış gibi yapmak gerekiyordu; ama önce, yeğlediğinize katılıp burada kalmanız gerekiyordu. Ben El Fetih'i yeğledim.

El Fetih bir halk örgütü olarak kaldı ama kumanda merkezine dönüşen merkezinde, belki suç ortağı olmayan bürokratik direniş başka bir direnişin, aşağılık çıkarcı takımının tutsağı idi.

Namur'dan Liège'e, Liège'den Brüksel'e ve buradan Manş kıyısına kadar yol çok güzel. Suriye sınırını Akabe Körfezi ile birleştiren otoyol da ona benziyor. Amman'dan İrbid'e iki saatte gidiliyor ve yolun sağlı sollu her iki tarafında hayran olunacak biçimde işlenmiş topraklar var. Bir vadinin dibinde vaktiyle uzun süre kaldığım Bekaa

Kampı'nı gördüm ve onu bu kez bir çukurun içinde görmek gibi bir sürprizle karşılaştım, çünkü belleğimde oldukça dik bir tepenin yamaçlarında kurulmuş bir kamp vardı. Bana bu haliyle bir mücevher gibi göründü ama uzaktan görmüştüm. Hem de klimalı bir arabayla, çok hızlı geçtiğim sırada. Bu durumda, kendiniz sıkıntısını çekmediğiniz bir yoksulluğu büyüleyici bulabilirsiniz. Bu hızla giderken, uzaktan, bu yeşil yosunların, eski saç ve diş fırçaları, saçlar, yanık fasulyeler gibi çöplerle dolu kaktüs çitleri olduğundan kuşku duymuyordum. Latin dili ve yazısı uzmanlarının iki bin yıllık yazıtlarını çözmek için Ulm'den geldiklerini bilen Cereş'teki Roma harabeleri, her zaman acımasız, kibirliydiler. Arabamızı durduran olmadı ve neredeyse yanlışlıkla kendimizi İrbid'de, Filistin kampının ortasında bulduk. Bu kampı İrbid merkezinden farklı kılan pek az şey vardı: Evlerin daha alçak, tek bir zemin kattan oluşması; neredeyse estetik bir biçimde kademeli olarak inen sokakların aynı ölçüde temiz ama daha yoksul olmaları dışında. İrbid banliyösü bana bahçelerle çevrili zengin evlerinden oluşmuş gibi göründü. Kampta ise tüm kapılar hemen sokağa açılıyorlardı.

Nidal bilgi almak üzere ilk eve girdi. Arabayı park etmek için bu evin önünden geçmiştik. Bir kadın, sorduğumuz yönü bize göstermeden önce, bizi çay içmek üzere içeriye davet etti. Gülümsedi: "Biz Nasıriyeliyiz", ikinci tümcesi oldu. Amman'da ve başka Arap ülkelerindeki güvensizliğe karşı dikkatli olmam konusunda herkes beni uyarmaya çalışıyordu; oysa bu güvensizlik burada yoktu. Filistinliler kökenlerini gizlemiyorlardı. Bana seslenen yaşlı bir adam, hep gülümseyerek, kesinlikle bir kampta olduğumuz ve çevremizdeki evlerin tümünde Filistinlilerin oturduğu konusunda güvence verdi. Hiç kimse ne sürgünden, savaştan, para sıkıntısından ne de iş bulma güçlüğünden yakındı. Girdiğimiz evde bana oldukça karmaşık görünen bir aile yaşıyordu: Henüz genç bir aile reisi, Ürdün ordusunda asker çok genç bir damat, üç kadın ve birçok çocuk. Bilinsin diye şu bilgiyi de veriyorum: Ziyaretçiler içeriye girer girmez ev sahipleri onlara şunu soruyorlardı: Siz kimsiniz? Bu aynı zamanda dolaylı bir çağrıydı. Hiçbir şeyi gizlemeden ve süslemeden soruyu yanıtladık. Halının üstüne oturup minderlere yaslanmış bir Fransızın varlığı kimseyi tedirgin etmiyordu. Tüm söylediklerini Nidal'in Fransızcaya, benimkileri de Arapçaya çevirmesi onlara doğal geliyordu. Bu durum sayesinde Filistinlilerin tüm doğal güvenini yeniden buldum. Şunu açıklayayım ki kendimi hiçbir zaman Filistinli olarak düşünmedim, ama yine de evimdeydim. Am-

man'da ise, hayır. Ortadoğu'da ve başka yerlerde bana polislerle, casuslarla dolu kamplardan söz etmişlerdi, kısa ama bezdirici tümcelerle çok uzun sorular soran, kendilerinden söz etmeyi kabul etmeyen sinsi yüzlerle karşılaşmayı bekliyordum.

"Bu insanların ağzı çok sıkıdır. Soru sorulursa hiçbir şey söylemek istemezler. Söylerlerse de senin ne zaman yalan söylediğini daha iyi anlamak için söylerler."

Oysa, kendilerinden söz etmekten, durumlarını açıkça anlatmaktan hoşlanıyorlardı. Duyabileceğim her türlü kaygı hemen yok olurdu, ama yolculuğa çıkacağım haberinin –hatta, farkındayım, FKÖ'nün halktan bu kadar uzakta yaşayan Batı'daki temsilcilerinin nezdinde bile– yol açtığı her türlü güvensizlik, ortaya çıkmasıyla kaybolması bir olan kimi görüntülere karşın. Filistinlilere karşı beslediğim güvenin yatağı gibi olan içimdeki huzuru hiçbir zaman bozmadı. Elbette Avrupalılar, ama başka Araplar da bana yalan söylemişlerdi. Burada rahattım. Bu ailenin iki erkeğinin, en genç olan ikisinin ne zamandır fedai olduklarını söylemeleri için pek az şey gerekirdi. Onlar güldükleri için ben de gülüyor, onlar sıcak çaydan sonra kadınların getireceği soğuk içecekleri beklerken ben de bekliyordum.

Ev, özellikle de halının üstünde oturduğumuz oda bana çok temiz göründü ama onların gülümsemelerinde ve içtenlikli sözlerinde, 1984'te, teslimiyet işaretlerini görür gibi oldum. Teslimiyet tam da onu gizlemek isteyen şeyin içindeydi, başka bir deyişle, kendisini daha iyi bir değişiklik gibi göstermek isteyen, sinsi bir değişikliğin içindeydi; bu değişiklik ayrıca bir felaketti. Küçük sokağın ve daha sonra gördüklerimizin zemini betondu, içinde kimi zaman temiz kimi zaman pis suların aktığı bir ark bu sokakların ortasından geçiyordu. Evler yeni değildi ama daha sağlam beton ya da saf çimentodan bir sıva ile güçlendirilmişti; tüm mahalle bir tür sonsuzluk içinde dondurulmuş gibi görünüyordu; bu sonsuzlukta her şey bu yoksulluğa gömülmüş olduğundan hiçbir şey giderek daha çok bozulmayacaktı: Durdurulmuş, pekiştirilmiş ama kusursuz bir bozulmaydı bu. Kısacası, bu, betonun içinde sıkışmış, iyice kıvama gelmiş bir bozulmaydı. Odada süpürge yerine bir elektrik süpürgesi vardı. Vantilatörün kanatları dönüyor, ama bu, çocukları eğlendirmiyordu. Coca-Cola buz gibiydi, odada görünür bir yerde olan ve gürültüsü duyulan buzdolabından çıkarılmıştı. Yaşam konfor içinde olmaktan çok konforu tanımaktan vazgeçiş içinde geçiyordu. Baktığım her şey temizdi, yoksuldu ve kimi zaman bir hırdavat-

çıdan alınma ucuz mobilyaların pek güzel, pek başarılı düzenine bağlı çileli bir zariflik içindeydi. Beyaz plastik bir kova, bulunduğu yer sayesinde, bir sanat yapıtı olabilirdi. Beylik bir söz söylememe izin verin: Bu oda bir Filistinli yüzü gibi gülümsüyordu, ama hüzünle.

Savaşa, ortasında, yalnızca bir süre ara verildiğini sanıyordum. Burada, yaklaşık on kişilik bu aile de soluklanmak için durmuştu. 1970 felaketinin dile getirdiğinden daha iyisini şu apaçık kesinlik bana doğruluyordu:

"Yaşamı dayanılır kılmak için, sonsuz gibi görünen bu geçicilik içine sığınmalıyız."

Kimse de bizim yalnızca birkaç dakika kalacağımıza şaşmış gibi görünmedi. Az sözle çok şey anlatan insanların arasındaydık; burada önemli olan şey ayakta söylenir. Doğu'da çok uzun yemeklerden önce verilen, tembel işi olduğu halde hızlı ve bir çırpıda hazırlanan çerezlere *meze* diyorlar. İrbid'de bu Filistinli aile ile birlikte geçirdiğimiz birkaç dakika da bir mezeydi. Benim tarifime uygun bir Hamza'yı kimse tanıyormuş gibi görünmedi. Sesi çıkmayan, asker olan genç damat yola çıkacağımız sırada ayağa kalkıp bizimle el sıkıştı ve bize ilk kez gülümsedi. Sanıyorum bizi hep kuşkuyla izlemiş, ancak halının üstünde yaptığım bir hareket yaşlılığa bağlı yorgunluğumu gösterdiğinde bunu ilk fark eden o olmuş, yorgun kolumun altına bir yastık yerleştirmişti. Sokakta, güneşin altında, Hamza adı ağızlarımızdan çıkmalıydı. Öğle olmak üzereydi. Nidal bir manav dükkânına girdi. Siyah gözlük takmıştı ününü gizlemek için. Bu mahallede annesi dul olan Hamza adında kim var, diye sordu.

– İşte şurada, karısı ile birlikte evinde, demişti manav. Annesi duldu ama yeniden evlendi.

Hiçbir yorum yapmadım, yalnızca bu yanıt bu Hamza'nın aradığım Hamza olmadığını bana kanıtlıyordu.

"Bu, sahte Hamza," dedim kendi kendime, "demek ki gerçek ve sahte Hamza'lar var. Ne olursa olsun, biri *gerçek*. Ötekilerin tümü sahte." Böyle düşünmemim nedeni şuydu: Yeniden evlenmiş bir dul kadın görüntüsü, ne anne ile ilk ve son karşılaşmamızın ne de onunla oğlunu evinde ziyaretle geçirdiğim birkaç saatin bana benimsettiği düşünceye uyuyordu. Dul bir kadın, böyle bir oğlu varsa, yeniden evlenmeyi düşünmezdi. İlk izlenimim buydu, sonra, sıradan ama kuşku barındıran ve yaslı şu düşünce geldi aklıma:

"O zaman elli yaşlarında ve yalnız olan bu kadın, biraz da ülkesi-

nin mutsuzluğundan ve Hamza'nın uğradığı işkencelerin ve onun ölümünün yol açtığı acıdan kurtulmak için yeniden evlenmiş olabilirdi. Bununla birlikte o gerçek aile reisiydi, Filistinli bir aile reisinin ikinci bir kocanın desteğine gereksinimi olur mu?"

– Bizi onun evine götürebilir misin?

– Elbette, hemen yanda, Hamza'nın evde olduğunu biliyorum.

Böylece Batı'nın ve Arapların kendilerinin, içinde ürkmüş, gururlu, kaygılı, sessiz Filistinlileri sakladıkları bu ideal kale önümde yıkılıyordu. Puy-de-Dôme'lu bir bakkal, evine yakın olan dişçinin evini nasıl rahatlıkla gösterirse, karnabahar satan manav de pek doğal bir şekilde, aynı rahatlıkla bizi yandaki sokağa götürdü. Demir kapının önünde durdu ama bu kapıyı tanımadım, çünkü Hamza'nın kapısı belleğimde tahta ve beyaza boyalı olarak kalmıştı. Çitten taşan birkaç ağaç dalı bu demir kapı ile ev arasında bir avlu değil de bir bahçe olduğunu kanıtlıyordu. Anılarıma, daha da çok, bu anılara yol açmış olan olayların kalıcılığına inanıyordum; şöyle denebilirdi: "Mademki anılarım her zaman bana sadık, dünya da sadıktır."

Manav kapıyı birçok kez yumrukladı.

– Kim o?

– Benim.

İki farklı sesle bu karşılıklı konuşma bana bir kod ya da bir şaka gibi geldi. Nasıl oluyor da Hamza burada bulunuyor ve bu kadar basit bir biçimde, rahat rahat, titrek bir sesle yanıt verebiliyordu? Acaba onu değiştirmişler miydi? Ama neden? Hem nasıl?

Düzene koyulmuş olan ya da okura kolaylık olsun diye düzene koyulmuş gibi görünen anlattıklarım aslında farklıydı: İçimde bir tür zaman, hatta yer titremesi yaratarak üst üste binmiş, çabucak edinilmiş izlenimler vardı; bir tür çimento basamak ve demir kapı: Nidal, manav ve ben oradaydık. Ne zavallı edebi yöntem ya! *Düşündüm* diye yazdığımda, tersine, hiçbir şey düşünmüyordum ya da birbirinin üstünden kayan ve her biri aralarındaki bağları gösterecek kadar saydam ya da yarısaydam olan düşüncelerin akını söz konusuydu. Böylece, düşüncelerden çok şu hayaller birbirini izliyor ama eşzamanlı gibi görünüyorlardı. "Bu ya bir tuzaksa? Manav bir muhbirse? Demirkapı içeriden kilitliyse ya? Sana'ya gidecek uçağımdan ne haber? Nidal beni pusuya mı düşürttü?" Beni oluşturan her şey tarafından algılanan bir şok bilgi veriyordu bana. Bir organa dönüşmüş bu *şok* sayesinde önceden haberim oluyor, o zaman düşünce ayak tabanlarımdan çıkar gibi beynime

yavaş yavaş geliyordu. Simsiyah, birbirine karışmış saçları, yüzünde iki ya da üç günlük sakalıyla, bıyıksız, yakışıklı, yarı uykulu genç adam, kapı aralığında duruyordu. Şaşırmış göründü ama bize elini uzattı. Nidal ona adını sordu.

– Hamza.

Adama baktım, Hamza'nın kendisi ya da tasviri ya da kopyası ya da onun yerine geçen biri olmak için fazlasıyla yakışıklıydı; bu genç adamın, anasının evinde barındırdığı o bir günlük dostum olmadığından *emindim*, ama kaba bir şekilde ortaya çıkmasına ve düzensiz kılığına karşın çekiciydi; eğer *öteki* Hamza mezarda ise, iki günlük pişmanlık acısı ve üzüntüden sonra, ona duyduğum sevginin boşluğunu bu Hamza doldurabilirdi. Kapıda ayakta duruyordu. Ne isteniyordu kendisinden?

İsrail topraklarında bir görev için yola çıkan bir fedainin ya da fedailerin görüntüsünden başka bir görüntü gözümün önüne gelmiyordu. Ama o andaki heyecanım şöyle dile gelebilir: *Aniden ortaya çıkan ve ölçüleri insan boyutunda olan bir mezar onlarla aynı zamanda yer değiştiriyordu ama arkada, onları içine almaya hazır bir gölge gibi.* Ve bugün de, yalnızca Filistinli sözcüğünü işitmekle neredeyse aynı üzüntüye kapılıyorum; bu sözcüğü işitmeyegöreyim, hemen mezar gözümün önüne geliyor ya da daha doğrusu heyecanım her zaman yeni bir mezarın karşısında duyduğum heyecana benziyor; Filistin davası uğruna çok acılar çekmiş biri içeriye girdiğinde ansızın büyük bir nezaketle ayağa kalkan sorumluların belki de belli belirsiz bir şekilde duydukları da bu muydu acaba?

"Bir gölge gibi" diye yazdım, ama bu, derin bir gölgeydi, taşın toprağın küreklerle, kazmalarla kaldırılmasıyla oluşmuş dikdörtgen şeklinde bir gölgeydi. Bu görüntü sayesinde Filistinlilerin özelliklerinden birini keşfedip göz önünde tuttuğumu sanıyorum. Tüm insanlar ölümlüdür gibi bir formülün apaçık saçmalığı beni hiç şaşırtmıyor, ama insanlar ölümlü iseler de pek azı bunu bilmek cesaretini gösteriyor, bu bilgiyle övünenlere de az rastlanıyor. Fedailerin Avrupa'da her zaman görülen, kafayla sağ ya da sol kulak arasına sigarayı sıkıştırıp orada taşıma gibi bir alışkanlığı yoktu ama tümü, dudaklarının kenarında eğik olarak tuttukları sigarayla, çarpık çarpık gülümsemeyi biliyorlardı; bana öyle geliyordu ki onları bir gölge gibi izleyen dikdörtgen şeklin içinde alaycı bir göz kırpmaya benzer bir işaret görüyordum. Beyaz dünya gölgesiz ilerler. Ve o genç Filistinlinin arkasında önce o dikdört-

gen şeklindeki çukuru gördüm; ama sorumluların ayağa kalkarak yas tutmayı bıraktıklarını biliyordum.

– Tanıdın mı onu? diye sordu Nidal Fransızca olarak.

İşte o zaman bu Hamza benim zevkime göre olmayan ve tozlu bir rafa konmuş bir pelüş ayı yavrusuna dönüşmesin diye hayır demekten korktum.

"Öyleyse ben ikinci sınıf bir Hamza'yım" diye düşünebilirdi.

– Ona yaşını sor.

– Otuz yaşındayım.

– Ona göre genç. Hamza otuz beş yaşında olmalı.

Kuşkusuz kaçak bir köle arayan pamuk işletmecilerinin yöntemlerini uyguluyorduk ya da hatta, en azından ben, atı çalınıp da bu atın ne donunu ne dişlerini tanıyan, adından bile emin olmayan bir at cambazına benziyordum. Hangi kaygıyla burnunu karıştırmıştı bu Hamza? Nidal ona Filistin kampında kimi aradığımızı anlattı.

– Filistin kampındasınız.

Sonra ansızın uyanarak Nidal'i tanıdı ve onu güzel buldu.

– Bu mahallede üç Hamza vardı, dedi. Ben, bir şehit (bir ölü), bir de Almanya'da çalışan –bu da ikinci şok oldu–, benden biraz daha yaşlı başka bir Hamza; annesinin evi yandaki sokakta.

– Ne düşünüyorsun? diye sordu bana Nidal. Bundan böyle Hamza II diye adlandıracağım adama da:

– Bizi oraya götür, dedi.

Benim Fransız olarak burada bulunuş nedenimi açıklamak için, Nidal ona, on dört yıl önce, bir gece bu kadının ve oğlunun evinde kaldığımı anlattı. İrbid'den geçerken, eğer hayatta ise anneyi görmek istediğimi ekledi. Yaşım ve yorgun halim, kuşkulanılması gereken bir Ürdünlü devlet memuru olmadığımı açıkça gösteriyordu.

– Bana Hamza ile annesinden söz ediyorsanız, anne sağ. Hatta, göreceksiniz birazdan, çok canlı.

Sanki hayranlıkla, "fazla canlı" der gibiydi!

İnişli yolda bizimle birlikte apaçık bir güvenle yürüdü ama bu gidiş gelişlerimiz, Nidal'in Lübnan aksanı, benim Fransızcam, genel tavrınız belki sinirliliğe yakın bir merak başlangıcı uyandırıyordu; ben de kampın resmi bir sorumlusunun bizden birtakım açıklamalar istemesinden korkuyordum. Biz geçerken başlar, hatta bedenler geriye dönüyordu. Biraz kaygılıydım, çünkü bu genç adam neden bu kadar acele karar vermişti? Belki bizi kampın siyasal sorumlusuna götürüyordu.

Bir tümceyle dile getirdiğim bu kaygı o anda İrbid'de neredeyse gösterilmeliydi, çünkü onun bir dost olduğundan *emindim*, sanki zıp zıp zıplamamak için ayakkabılarıma neşemi kaçıran hayali kurşun tabanlar takmıştım.

Sokakta hiçbir kalabalık toplanmadı. Bununla birlikte, besbelli öğle vakti yatağından kaldırılmış bu saçı başı dağınık adam tarafından götürülen, kamptakilere yabancı o iki genç kadın (biraz çökmüş olan bu ikinci genç kadından az söz ettiğimi fark ediyorum; bu kadının varlığı daha sonra karşılıklı güveni belirledi) ve bir Fransız, kısacası grubumuz, alışılmadık bir grup gibi görünüyor olmalıydı. Çok hafif bir meyille inen sokakta yürürken, o an ne olduğunu anlayamadım ama, bildik bir ortama girdiğimi hissettim. Bir dost elimden tutmuştu. Elbette hiç kimseyi tanımadım. 1970'te kimleri görmüştüm? Ne var ki hiçbir yüz bana yabancı gelmiyordu. Hiçbir evi net olarak tanımamıştım; bunlardan birinin önüne geldiğimde –ki bu oldukça yeniydi, üç basamaklı merdiveni vardı, Hamza'nın evinin önündeki gibi küçük avlusu da yoktu– on dört yıl boyunca düşleyip durduğum evin önünde olduğumdan emindim.

Bu sokakta yürürken yolun meyilli oluşu, tabanlarınla yol arasındaki açı sayesinde, ansızın değil ama yavaş yavaş, net ve sabırlı bir biçimde her şey benim için açıklığa kavuştu. Körler, yalnızca bir kez geldikleri bir yere yeniden gelirken, belki zemin üstündeki duruş dengeleri, aynı zamanda topuklarından tüm bedenlerine yayılan bazı sinyaller onları bilgilendiriyor; beden de daha önce bulunduğu yeri tanıyor. Hamza II evi gösterdi:

– İşte Hamza'nın evi. Annesi içeride, sanırım onu görebileceksiniz.

Bildik bir ortam... bu ortamın içinde olduğumu anladım diye yazdığımda, yanılmış olabilirdim ama yanılmamıştım. Duygum, daha doğrusu içimden gelen bir uyarı, *Hamza'nın evi burada bulunuyor, annesi de burada* sözü kadar açıklayıcı olup, daha önce Hamza ve annesi ile karşılaşmam konusunda yazdıklarımla devam eden bilgi, her şey kesindi. Bu o evdi, değişmiş olmasına karşın oydu. En kötü ihtimalle, bu evin yanında bulunan iki evden biri ya da öteki olabilirdi ama karşıdaki olamazdı, çünkü Hamza'nın evi sokaktan aşağı doğru inerken ancak solda olmalıydı. Çok farklı bir bilgi de başka yerden geldi. Almanya'dan. Hamza II'nin haykırışıyla zenginleşen Davut'un mektubundan. Hamza'nın Almanya'da çalıştığını ya da çalışmış olduğunu biliyordum ama İrbid kampındaki bu Filistin evinin ne bakımdan aynı

zamanda Alman evi olduğunu hâlâ bilmiyorum. Bu yazdığımı manuklı bir biçimde düşünerek değil, ansızın hissedip yazdım, tıpkı bir elmayı dalından koparmadan önce yeşilini görünce hatta görmeden ham olduğunu hissetmek gibi bir şey bu. Ev Kara Orman'dan gelen malzemelerle yapılmamıştı ama onunla, daha doğrusu görünüşüyle ve Almanya sözcüğünün yansıttığı ses arasındaki uyumu seziyordum; bu uyum söylemiş olduğumdan daha derinlere gidiyordu; şimdi Almanya ile Kudüs Müftüsü'nden söz edildiğinde kurulan bağlantıyı seziyordum burada. Giriş kapısı açıktı, önce Nidal girdi, ben de ardından o üç basamağı çıktım. Nidal yaşlı, güçsüz bir kadınla konuşmaya başlamıştı bile; kadın görülen ak saçlarını ortadan ikiye ayırmış, başının arkasında toplayıp, başörtüsünün altında, kuşkusuz çok cılız olan bir topuz yapmıştı. Şunları hissettim:

Eğer o Hamza'nın annesi ise çoktan ölüler ülkesindedir. Ona, acısına parmak basacak biraz kesin bir soru sorarsam, gözlerimin önünde eriyecek ve karşımda Hamza'nın ölü annesini bulacağım.

Ona çekinerek elimi uzattım; elime, patisini yalayan bir kedi gibi dokundu.

– Oturun, dedi.

Bir odayı, küçük bir salonu gösteriyordu; burada halı yerine örtüler ve yastıklar sıcak denebilecek, rahat bir köşe oluşturuyorlardı. Çok yaşlı olsalar bile, tüm Arap ülkeleri kadınlarının hiç yitirmedikleri bir çeviklikle, karşımızda, ahşap döşemenin üstüne çömeldi; bacakları altında kıvrıldıkça gövdesinin üst bölümü dikilmekte, dümdüz hale gelmekteydi. Nidal sordu:

– Bu Fransızı tanıyor musun?

– Gözlerim çok kötü durumda.

– 1970'te Hamza ile birlikte senin evine gelmiş.

– Yanında fotoğraf makinesi var mıymış?

– Hayatımda hiç fotoğraf makinem olmadı, dedim.

Yüzünün ifadesi hiç değişmeden öylece kaldı. Büyük bir olasılıkla beni unutmuştu. Filistinliler Bedevi askerlerinin acımasızlığını yaşamışlardı, o da Hamza Zerka'daki ceza kampında iken kaygı içinde yaşamıştı. Ben de bu kadının Hamza'nın annesi olduğundan emin değildim. Bununla birlikte, yeni evdeki eşyanın düzeni yavaş yavaş eski evin düzenini yansıtmaya başlamıştı. İçinde konuştuğumuz salon annenin yatak odasıydı; bu odada sabah beni karşılamış, bana çay yapmış, ama kendisi içmemişti. Karşımızda, kapısı kapalı, temiz bir tuva-

let vardı, burada şişedeki suyu kullanmayı öğrenmiştim. Kendisi de çömelmiş olan Hamza II sonunda ayılmış, bu tuhaf yüzleşmeyi hayran kalmış bir çocuk edasıyla izliyordu. İncelikli saptamalarımızla zavallı kadına doğruyu söyletmeye çalışıyorduk, herkes şöyle düşünüyordu: "Bu, onun iyiliği için."

Nidal'in Arapçaya çevirdiği her soru, kadının Nidal'e verdiği yanıt ve bunun Fransızcaya çevirisi sırasında zihnimi toparlayıp başka saldırı noktaları keşfetmek, eski evle ilgili yeni ayrıntılar arayıp bularak bunları değerlendirmek için zamanım oluyordu. Kadının yüzü benim yüzümle aynı hizada idi; bembeyazdı bu yüz, neredeyse saçları kadar. Saçları arasında birçok pembe alan gördüm, kafa derisi pul pul olmuştu, yer yer de kınalıydı; düğün sabahı gelinin saçlarına ve avuçlarının içine konan türden bir kınaydı bu. Çok alçak sesle dedi ki:

– Oğlumun ramazanda bir gün bir yabancıyla geldiğini anımsıyorum. Bu belki bir Fransızdı. Unuttum.

– Oğlunun adı ne?

– Hamza.

– Bu hangi yıldaydı?

– Çok zaman oldu. Çok, çok uzun zaman önceydi. Yılını bilmiyorum.

– Ayını anımsıyorsun, ramazandı, ama yılını anımsamıyorsun, öyle mi?

– Evet, ramazandı.

– Öyleyse, şunu da anımsamalısın: Oğlun Hamza seni bir Fransızla tanıştırdı ve senin omzunda bir tüfek vardı...

– Hayır, hayır, hiç tüfeğim olmadı.

Onunla, ben dahil, hepimiz kibarca olmaktan daha çok ihtiyatla konuşuyorduk, tıpkı polisler ve sorgu yargıçları gibi; bunlar, sinirlenmiş olsalar da, yavaşça, aşama aşama yol alınak, sakin davranmak, keçe üstünde sessizce ilerler gibi ilerlemek zorundadırlar. Sanıyorum bir an bu duruma gelmiş, Nidal, kadın arkadaşı ve ben, üçümüz, tam anlamıyla birer polise dönüşmüştük. Bu aldatmacanın tadını çıkarıyordum; şimdi bana öyle geliyor ki eskinin engizisyon yargıçları kuşbazlar kadar marifetli idiler, zamanımızın polisleri ve sorgu yargıçları da öyleler. Kadının gösterdiği tepkiye bakılırsa polisler onu silah bulundurmakla suçlamışlardı.

– Silahın yok, tamam. Oğlun seni Fransızla tanıştırdı. Bu Fransızın Hıristiyan olduğunu, ama Tanrıya inanmadığını söyledi.

Hamza II kahkahayı bastı.

– Hamza da Tanrıya pek inanmıyordu, dedi.

– Oğluna dedin ki: Tanrıya inanmıyorsa, ona yemek vermem gerekir.

– Oh, çok az yiyordu. Bir sardalye...

– İki. İki sardalye, iki domates ve küçük bir omlet. Pek bir şey değildi.

Ondan başka herkes güldü. Nidal Arapça olarak dedi ki:

– Yahu, bu kadın tamı tamına Jean'ı betimliyor. Adam bir haftadır Amman'da bizimle birlikte, hiçbir şey yediği yok.

– Oğlun Hamza beni yatak odasına götürdü. Bana bir delik gösterdi, yatağının başucundakini: Bedevi askerleri çok yaklaşırlarsa içinde sen, kızın ve ben saklanalım diye...

Nidal, *delik gösterdi* sözünden sonra çevirisini durdurdu. Oyunculuk mesleğinden, dramatik anı yakalamaktaki becerisinden dolayı mıydı bilmem? Durmuştu ama sessizliği sanki bir es ile devam etti, aslında, tümcesinin birinci bölümü, havada asılı kalmış gibi çınladı, bana öyle geliyor ki özellikle işte bu noktada çok ince bir telin artık kopmaması gerekiyordu. Nidal, *yatağının başucundakini* diye başlayıp *saklanalım diye* sözcükleriyle çevirisini sona erdirdi. Tümcenin sonu tümüyle çevrildiğinde anne ayağa kalkıp bana elini uzattı.

– Gel, o delik hâlâ burada, sana göstereyim onu.

Çeviriye gerek kalmadı. Elimden tutup başkalarını bizi izlemeye davet etmeden, beni bitişik odaya götürdü. Belki her zaman bunu yapmaya cesaret edemezdi, ama heyecanlı olduğu açıkça görülüyordu. Kare şeklinde bir kapak gördüm, bu kapağı kaldırdı. Ben daha Hamza'nın eski odasında, on dört yıldır tanıdığım bu aynı sığınağın kapağının üstüne eğilmiş durumda iken, sokakta haberi alan iki genç içeriye girdi. Bu kapak Filistinlilerin, özellikle Halit Ebu Halit'in, Hamza'nın, kız kardeşinin ve annesinin bana olan güvenlerinin bir simgesiydi. Etrafıma bakarak doğruldum ve Arapça olarak dedim ki:

– Burası Hamza'nın odasıydı.

– Evet, dedi annesi de, Arapça olarak.

İlk kez bana biraz gülümsedi.

O iki genç kapağı yeniden kapadı, öyle ki kapak odanın döşemesi ile karıştı. Bu çocuklar annenin torunları ve Hamza'mn yeğenleri idiler. Almanya'dan kötü haberler getirilmiş olmasından korkmuşlardı.

Hamza II'nin, "Hamza da Tanrıya pek inanmıyordu" tümcesi yeni-

den aklıma geldi. Onun, annesi ile bu inanç konusunda herhalde tartışmış olduğunu çabucak düşündüm. Müslüman kadın, bu durum karşısında sarsılmış mıydı? Oğlunun kuşkusuz komşu Filistinliler tarafından bilinen, belki de Halit Ebu Halit'le ahbaplığının yol açtığı inançsızlığını sonunda annesi kabul etmişti. Boyun eğerek mi, bilmiyorum. Benimle ilgili olarak, "Öyleyse ramazanda yemek yiyebilir" şeklinde konuşması bu kutsal ay boyunca yemek yiyen "kâfirlerin" geleneklerini bildiğini gösteriyordu. İlk bakışta son derece serbest düşünceli olduğunu gösteren bu yanıtı vermekten çekinmemişti; oysa bu yanıt, İslam geleneklerini yadsıyıp başkaldırı ile birlikte tanrıtanımazlığı da keşfeden yirmi yaşındaki oğlunun biraz aşırı özgürce tutumunun mantıksal sonucuydu. Ne olursa olsun, annenin bana söylediği ilk sözler, vaktiyle verilmiş bu eski yanıt, önceleri sandığım kadar, sandığım ve Filistinlilere özgü mertçe bir anlayış olarak kutladığım kadar parlak değildi; pratik zekâya ulaştıran bir kavgada, aniden ya da yavaşça keşfedilen hoşgörünün simgesi olmaktan çıkıyordu. Kadın zihninde küçülmemişti, onu o şaşırtıcı basitlikteki yanıtı vermeye iten durumu daha iyi anlıyordum. Hâlâ Filistinliydi ama erginlik çağına varınca inancını, belki de aklını yitirip de Kutsal Cuma günü et yemek isteyen bir çocuğun sevgi dolu, Hıristiyan annesi de olabilirdi.

– Hamza Almanya'da çalışıyor.

Kimi zaman Nidal'e ya da bizimle birlikte olan o genç Filistinli kadına dönerek yüksek sesle konuşuyordu ama o andan başlayarak tüm söyledikleri bana yönelikti.

– Almanya'da, dedi yeniden – sanki, oğluyla aramızdaki mesafeyi düşünerek onu hâlâ koruyormuş gibi, oğlum kendisine kötülük yapılamayacak kadar uzakta diyordu. Onu büyüyle koruyordu.

– Çok konuşuyorsun.

Bana öyle geldi ki bu uyarıyı yapan, torunlarının en küçüğü, en açıkgöz olanıydı.

– Bak bunu unutmuş olamazsın, gece bastırınca, Hamza savaşmaya gitmişti; top ateşi oldukça yakına geldiğinde, sen yavaşça onun odasına girdin; ben orada uyuyordum; bir tepside bana bir fincan kahve ve bir bardak su getirdin.

– Ben Fransıza bir bardak çay getirdim.

– Hayır, bir fincan Türk kahvesiydi. Bir bardak su var mıydı, yok muydu?

– Evet.

– Bir bardak su Türk kahvesiyle birlikte getirilir, çayla getirilmez.

– Çok konuşuyorsun, dedi yine o en küçük torun.

Bu iki yaşlı insanın eskiye dayalı gece anıları, belki de bunlarda itiraf edilmemiş bir suç ortaklığı bulan torunun gençliğini ve de Hamza'ya olan saygısını zedeliyordu. Annenin gözleri daha çok parladı ve son yolculuğuna hazır bu beden ve yüze bakıp kendimi her saniye kendini gösteren ve beni salta durduran bir gücün karşısında buluyordum; birbirimize cilve yapmıyorduk. Ben araştırmamda başarıya ulaşmak, o ise geçmişi unutmak istiyordu.

– Uyuması gereken bir kişiye kahve verilmez.

– Uyanık kalmamı istiyordun.

– Bedeviler yaklaşıyorlardı.

– Çok konuşuyorsun.

Kına nişanlı Arap kızlarının, gelinlerinin çok kullandığı bir üründür; deride saçlarda olduğundan daha çabuk rengi atar. Daha önce söylediğim gibi. Hamza'nın annesinin saçları beyaz ve seyrekti. Gözlerimi onlardan ayıramıyordum. Nidal'e doğru başımı çevirsem, yine o saçları görüyordum. Bu baş benim içimdeydi. Saçlarının altından hâlâ görünen, pul pul olmuş pembe cilt kınalıydı; onu süren bir gelin de olsa. ölü bir yaşlı kadın da olsa artık hiç çıkmayacak bir kınaydı bu. Tüm bunlar daha önce dikkatimi çekmişti ama bir zaferden çok bir yenilgiye sarılır gibi buna sarılıyordum. Filistinlilerin İsrail'e karşı kazandığı Karameh zaferi unutulmamıştır ama Der Yasin yenilgisi kadar çekici olmamıştır; bu yenilginin her ayrıntısı belleklerde tazelenmiş, keşfedilen her yeni ayrıntı sanki mikroskopla incelenmiştir; bu ayrıntıları inceleyecek kişi de yenilmiş olma olgusu karşısında, keşfedilemez olanı keşfetmenin, güçten düşmenin ilk belirtisini ya da ilk belirtilerini keşfetmenin karşısında duyacağı heyecandan daha az heyecan duyacaktır. Yenilgi tamı tamına yeniden yaşanır, çünkü varlığını sürdürür; zafer ise belirli bir olgudur, temcit pilavı gibi yinelenmesi olanaksızdır. Bu kafanın karşısında, birtakım saçma sapan düşünceler ortaya çıkıyor, onları hemen aklımdan uzaklaştırıyordum:

"Acaba Doktor Bogomoletz?.."

"Esas maddesi yumurta ve bal ya da arı sütü olan yeni bir şampuan?.."

"Deniz tedavisi?.."

Kadının ağzının çevresindeki ve alnındaki kırışıklara ne kadar çok bakarsam, vaktiyle tanımış olduğum güçlü ve neşeli kadını şimdi o öl-

çüde daha az tanıyordum, öyle ki bana buraya daha önce gelmiş olduğumu, görüştüğümüzü ne kadar çok kanıtlasa, o ölçüde şimdi bunun on dört yıl önce gerçekleşmiş olduğundan kuşkulanıyordum. Kuşkulanmak belki yerinde bir söz değil. Doğrusu, en içtenliklisi, belki kuşku yitip yerini şaşkınlığa bıraktığında söylenen şu sözdür: "Bu, olacak şey değil!"

Uzun süren bir banyo sırasında çok kullanılıp da hacminin, özünün yarısını yitiren bir sabun parçası, boyutlarının küçülmesi karşısında şaşırıp şöyle bir yakınmada bulunabilirdi: "Bu, olacak şey değil!"

Eskiden, bir tüfeği taşıyabilecek, onu doldurup nişan alarak ateş edebilecek kadar güçlü bu kadının görüntüsü belleğimde yer etmişti. Dudakları henüz ince ve soluk değildi, bugün bu dudaklar saçlarındaki kepeklerin üstündeki kına lekeleri kadar soluk bir renge bürünmüştü. Çökmeye tanık olmamıştım ama görüp değerlendirebiliyordum. Hamza'nın annesi o kadar incelmiş, o kadar yassılmıştı ki Ürdün'de görülen her şey gibi, iki boyutlu şekillere benziyordu. Rengi atmış entarisinin altında, Amman'da kadın giyim eşyası satan mağazaların vitrinlerinde sergilenen yassılaştırılmış mukavvadan yapılma mankeni görür gibiydim; bu mankenin, böyle askıda olmak yüzünden dili sarkmaksızın ölen bir kaftana can vermeye çalışması şaşırtıcı olmuştur hep. Hamza'nın annesi Hüseyin'in, meydanların, sokakların tepesindeki çinkodan yapılma taçları gibi yassıydı; bir tank tarafından ezilip ölen bir fedai gibi yassıydı; ölmüş bir askerin tabutunun üstündeki içi boş üniforması gibi de yassıydı; bir afiş gibi yassıydı... bir arpa peksimeti kadar yassıydı, düz bir tabak gibi yassıydı.

Bu kadar eski ayrıntıları çok iyi anımsadığına göre, bunlardan oğluyla birlikte gülerek söz etmiş olmalıydı. Ama neden? Nasıl?

– Almanya'da çalışıyor. Bir Alman kadınla evli.

– Çok konuşuyorsun.

Torunu ve belki de tüm kamp halkı, ondan, saçma sapan sözlerinden kurtulmak için onu bunak yerine koyuyordu. Kadını kendisine karşı uyarmak, onu yaşlı halinde kafese kapatmak olurdu. Ayağa kalktı, bitkindi; eski anılardan ve o hırçın, kuşkucu torunundan bıkmış olmalıydı; oğlan belki o kadar değildi, belki seksen yaşında gösteren* bu kadının yanında erkeklik taslamak istemişti. Hamza II hep Nidal'e ba-

* "Yaşında gösteren" diye yazmayı seçtim, acı içinde geçen zaman insanı gitgide daha fazla çökerttiği için seksen yaşındaydı. On dört yıl önce elli yaşlarındaydı, seksen yaşında *göstermiyor*, yaşını gösteriyordu.

kıyordu. Onu güzel olduğu için mi güzel buluyordu? Ya da ünlü olduğu için mi? Kız Lübnanlı aksanıyla Arapçayı; Arapçayı ve ansızın, bilinmeyen bir dili, belki kaba bir dili, Fransızcayı, öyle güzel konuşuyordu ki! Birçok başka kadın gibi, konuşurken, her defasında düşündüğünü sanıyordu.

Nidal'in kadın arkadaşı ilk kez Arapça birkaç şey söyledi. Hamza II şaşırmış gibi göründü. O ve kendisi vaktiyle aynı örgüte bağlı idiler, dahası, aynı grupta aynı düşmana karşı aynı eylemlere katılmışlardı. Her ikisi de yaşlanmış, yüzleri, adları, yaşama biçimleri değişmiş olarak burada buluşmuşlardı. Şaşırmış olan bizlerin önünde birbirlerine fedai adlarıyla sesleniyor ve kuşkusuz sayısız eylemleri açıkça anımsıyorlardı. Şimdi artık iki yeni dost değil, iki eski arkadaştılar. Aralarında konuşmak için değişik sözcükler kullanırlarken, odada zamanın azalması hissedilir hale geldi. "Çok konuşuyorsun" deyip duran torunu onu aramak için ayağa kalktığı sırada, anne geri geldi. Şimdi odadaydı. Sağ eli kapalıydı, yumruk gibiydi; sol elinde ise açık bir zarf vardı; zarfı bana uzattı.

– Hamza! dedim, yirmi yaşlarında iken çekilmiş olması gereken fotoğrafını göstererek. Nidal baktı. Arkadaşı ve Hamza II de baktılar.

– Hep gülerdi, dedi Hamza II.

Acaba şu sırada ne hissediyordu Hamza II? O kadar uzaktan kendisini görmek için gelinen uzaklardaki kahramanın adı olan bir adı taşıyordu; ama Hamza II o kahraman değildi, hatta bu II numara onu Hamza'dan o kadar uzaklaştırıyordu ki tam bir adsızlık bile bu kadarını yapamazdı. Hamza II uzun yıllar önce bu evde bir gece geçirmiş olduğumdan artık kuşku duymuyordu. Torunun, bu kez daha da sert çıkan sesi duyuldu:

– Peki, hangi dili konuşup anlaşıyordunuz?

O henüz yeni doğmuşken benim buraya gelmiş olduğumu kabul etmesi için gereken anın yaklaştığını sezdiğinden aşağı yukarı emin oldum. Büyükannesine yaptığı aşırı çıkışlar bir işe yaramamıştı; o son tuzak sorusu bir yana bırakılırsa, büyük bir polis olacağa benzemiyordu...

Herkes Hamza'nın fotoğrafını unuttu, bana baktı ve dikkat kesildi. Yumuşak bir tonla konuşmaya başladım. Nidal çevirdi:

– Hamza bana Cezayir'de Cezayir kentinde askeri eğitim için aşağı yukarı on ay kaldığını söylemişti. Orada birkaç Fransızca sözcük ve biraz Mağribi Arapçası öğrenmiş. İşte, bu dillerde konuştuk.

– Sekiz ay kaldı, dedi anne.

– On ay.

– Anımsayamıyorum. Çok zaman geçti.

Nidal'in yanıtını çevirmesini bekledi. Sonra ekledi:

– Sana adresini veremem, çünkü yok bende.

Sağ kolu neredeyse kendiliğinden bana doğru uzandı, yumruğu açıldı. Aldığım gazete parçası üstünde sadece bazı rakamlar vardı, tüm dünyada kullanılan Arap rakamlarıydı bunlar. Yüzünde ne gülümseme ne herhangi bir şey, ne zafer ne yenilgi ifadesi, Nidal'e açıkladı:

– Hamza'nın telefon numarası. Onu bu akşam arayabilirsiniz. Otomatikten.

Aden için uçak biletimi almıştım, ama gitmedim. Aden, Sana, iki Yemen çok uzaktı, bu yolculuk bana bitmeyecekmiş gibi geldi. Amman'a döner dönmez, akşam, bir Alman kentinin kodunu ve Hamza'nın numarasını çevirdim. Telefon açıldı.

– Hamza?

– Nam (Arapça, evet).

Sesini unutmamıştım ama yumuşaklığı beni şaşırttı ve bir kez daha şu düşünce geçti aklımdan: "Bu davanın haklılığı değil, doğruluğu beni etkiledi." İrbid'e gitmeme şaşmadı. Kimileri beni buna inandırmaya kalkışmışlardı ama Hamza ölmemişti. Arapça ve Almanca birkaç söz söyledik birbirimize. Almancayı çok iyi konuşuyor gibi geldi bana. Tam adresini yazdırdı.

En kötü olan ölümdü, en kötü olanın ne olduğu demek ki, gerçekten de, yalnızca işkence altında her zaman kesin değildi; ya da en kötü olan, *Hamza ölmemiş olduğu için* meydana gelmiş sayılır mıydı?

Düşünülebilecek birçok varsayımla karşı karşıyaydım. Korkunç varsayımlar.

Ama biz İrbid'deki eve dönelim.

Bir şey anneyi allak bullak etmiş olmalıydı, çünkü telefon numarası yazılı o tek kâğıdı almam için bana uzatmıştı. Bu kâğıdın üstünde birçok parmak izi de vardı; eğer bunu alıp götürürsem, oğluyla arasındaki ipi koparmış olacaktım. Bu noktaya dikkatini çektim, ama o şaşkınlığını daha fazla gösteremeyecek kadar çökmüş bir hal almıştı yeniden; bu armağanı vermeye kalkışmak onu adamakıllı şaşkına çevirmişti bence. Nidal'in not defterine Hamza'nın telefon numarasını kaydettim ve o kirli kâğıt parçasını anneye geri verdim.

O yokuş aşağı inen sokakta yürürken bildik bir ortama girdim gibi gelmişti bana, bu konuya dönmem gerekiyor. Bu sokağı, küçük avlu-

daki beyaz kapıyı o kadar uzun süre düşünmüştüm ki sokak belleğimde inişli değil de düz olarak kalmıştı, 1972'de yine İrbid'de, gümrüğe yakın Ebu Bekir Oteli'nin Filistinli yöneticisine onu böyle betimlemiştim. Adam bana oraya yeniden gitmememi salık vermişti.

– Hamza ile annesi hakkında bilgi almak istiyorum.

– Sınırı geçmen çok güç olacak. Polis seni istemiyordu. Şu sırada seni Amman'da ya da Amman yolunda sanıyor. Seni İrbid'de Filistin kampında bulurlarsa, Suriye'ye geri göndereceklerdir, başına gelecek olan yalnızca budur ama herhalde Ürdün ordusu tarafından gözetlenen bir eve girersen, zaten fedai oldukları kuşkusu altındaki insanları da tehlikeye sokacaksın, seni geçirme riskini göze almış fedaileri de tehlikeye sokacaksın, beni de tehlikeye sokacaksın, çünkü Amman'a gitmek üzere burdan ayrılışına kadar sana göz kulak olacağıma dair polise söz verdim.

Dolayısıyla eve yaklaşmadım ama oteldeki fedaiye onu tarif ettim, bana durumu öğrenmeye çalışacağı konusunda güvence verdi. Bir şey öğrenemedi ya da unuttu. Çok Filistinlinin canı yanmıştı.

"Uzun süre Zerka kampında kaldı. İşkence gördü yaralandı. Bacaklarından ve dizlerinden."

Davut'un mektubunun bir bölümü demek gerçekti.

Anne ansızın, tümüyle dişsiz ağzıyla güldü ve beni göstererek şöyle dedi:

– Fransız bizi güldürmüştü, Hamza ona tarağını vermek istedi, o da her sabah ıslak bir havluyla tarandığını söyledi.

– Gerçekten de bu budalaca sözü benden başka biri söyleyemez.

Bunu ne zaman düşündüm? Bilmiyorum şimdi: "Ama bu sözü böylesine tamı tamına anımsıyorsa, fotoğraf makinem olmadığını da anımsamalı. Az önce gördüğüm o fotoğrafta Hamza yirmi yaşında görünüyor, yirmi iki yaşında değil. Hamza'nın, onun evine girmeden önce fotoğrafını çekemeyeceğimi biliyor."

– Bu fotoğrafı kim çekti?

– Halit Ebu Halit.

Bu fotoğraf makinesini anma bir aldatmacaydı, o zaman bundan emin oldum. Bu yüzden tuzağa düşebilirdim, böylece de yalan söyleyen anlaşılacak ve ona hiçbir şey söylenmeyecekti. Yalanın kimi zaman avantajları, çekici yanları vardır; ben de bu kitabı yazarken, burada, belki bunlarla oynamaktan hâlâ hoşlanıyorum; o zaman İrbid'de

yalan beni mahvedebilirdi. Tek bir duraksama anneyi kuşkulandırabilirdi. İşte o zaman, sanki Javel suyu ile yıkanmış, yaşlılara özgü o kahverengi lekelerle, çillerle, kına izleriyle dolu bu küçük, solgun, rengi kaçmış yüzü daha iyi gördüm; hem dar hem de geniş bu ince yüz yalnızca kuşku, kötülük, korku ve meydan okuma duygularının bir karışımından ibaretti. Eskiden beni o kadar güvenle karşılayışını kesinlikle anımsayarak 1970'ten 1984'e kadar acılarla, yıpranmalarla geçmiş zamanı düşünüyordum: Bu zaman, o güzelim kararlı zekâyı karşıtına, temkinli bir kuşkucu zekâya dönüştürmüştü. Mutsuzluklarla adamakıllı yıpranmış ama tükenmemiş bu kadının önünde, eski haline dönecek zamanı olacak mı?

Peki, sonuç olarak, içine düştüğü şu durum bir çökme miydi? Siyatik ağrıları ona acı çektiriyor olmalıydı, sık sık kalçasını ovuyordu. Ama yine de, neden o sokaktan aşağıya doğru inerken, oranın bildik bir yer olduğu duygusuna kapılmıştım? Bir açıklama yapacağım. 1970'te bu yarım günü ve tam bir geceyi büyük bir içsel coşku içinde yaşamıştım; içsel diyorum, çünkü bana bakanlar bu coşkuyu göremiyorlardı; bulunduğum yer de içime nüfuz etmiş olmalıydı. "Kazı kazan" denilen bugünkü piyango biletinde beyaz yerin üstünü kazırsanız, kazandığınız paranın miktarı altına çıkabilir; tıpkı bunun gibi o yer, o sokak, ayrıntıları tanıyamayan gözlerimin önünde değil de, orada kaldığım sürede dikkatimi bile çekmemiş, ama İrbid kampında değişmeden kalmış görüntüler içinde ortaya çıktı. On dört yıl sonra, o sokaktan aşağıya doğru inerken, aynı sokaktan on dört yıl önce yukarıya doğru çıktığımı anladım. Ve bu konuda yazdığım her şey bana yanlış gibi geliyor. Bakın, belki şunlar daha doğrudur:

1970'te, sanıyorum aralık ayıydı, anne akşam yemeği hazırlamaktaydı; odasında çay içtikten sonra dışarıya çıktım. İyi uyumuş olduğum için mutluydum, Hamza yorgun olarak ama yaralanmadan dönmüştü, ikinci alarm da henüz verilmemişti; sokaktan yukarıya doğru yürüdüm. Bir çeşmenin başındaki yaşlı bir Filistinli kadına "Merhaba" dedim. Kadın bir kovaya su doldurmaktaydı. Bana ne yanıt verdiğini unuttum ama kadın evine girdikten sonra üstünde henüz pijamasıyla, oldukça genç bir erkek aynı evden dışarıya çıkıp bana yaklaştı. Merhaba deyip kimliğimi görmek istedi. Biraz sinirlenerek elimi cebime attım ve ona Arafat'ın benim için imzaladığı geçiş iznini uzattım. Çok önemsiz, başka yerde önem taşımayacak bu olay Hamza'nın evindeki içtenlikten sonra, beni zaten tetikte olan bu halka güvenmemeye itti.

1984'te yeniden geldiğimde, her şeyden önce sınır taşı biçimindeki o çeşmeyi tanıdım. Böyle mi oldu, bundan emin değilim, ama böyle olduysa, benim için her şey daha açık olacaktır. Bu çeşmenin görüntüsü hep karşımdaydı; on dört yıl içinde, ne zaman Hamza'yı düşünsem, her defasında, bu çeşme, sinema dilinde denildiği gibi, bindirme şeklinde hep vardı ve uğradığımız hakaretlerin bıraktığı izler ya da hakaret ya da kötülük gördüğümüz olaylar, karşılaştığımız inceliklerin bıraktığı izlerden daha çabuk aklımıza gelir. Hakaretlerin isteyerek anımsanması enderdir; aksine, onları uzaklaştırırız. Mutlu anlar anımsandığında ise, geçici, hayali olsa bile bir mutsuzluğun izleri hemen ortaya çıkar, ısrarlı ve genellikle değişmez anımsamalardır bunlar. Sınır taşı biçimindeki her çeşme bana eski acıları aktarmıyordu ama mutluluğu her anımsama çeşmeye geri götürüyordu. Öyleyse bu çeşme hâlâ oradaydı, İrbid'deydi ve ben onu gördüm. Hâlâ iki sokağın kavşağında idi; Hamza'nın sokağına giden yolun üstündeydi. Bugün bunları yazarken, Hamza'nın fotoğrafını gördüğümde, "Hamza!" dediğim gibi, "Sınır taşı! Çeşme!" demediğime şaşıyorum.

Neredeyse tam bir düşünce birliği içinde şöyle konuştuk:

Ben: Ertesi sabah Şam'a gittim.

O: Hamza Fransızı götürüp eve döndükten sonra bana onu Şam'a yolcu ettiğini söyledi.

Doğrudan doğruya bana Arapça hitap etmeye karar verdi; Nidal alçak sesle çeviriyordu:

– Ne halde olduğumuzu görüyorsun. İspanya'ya, Hollanda'ya, Fransa'ya, Londra'ya (Leyla Halit), İsveç'e, Norveç'e Tayland'a, Almanya'ya, Avusturya'ya gittik.

Spania, Landia, Francia, Guilterra, Teland, Mania sözcüklerini duyunca, sözcüklerde anne tarafından adlandırılmış her ülke halkının simgesini açıkça gördüm. Bu ülke adlarını radyoda işiterek fedailerin eylem yaptıkları, oğlunun bomba koyduğunu sandığı coğrafi alanlar hakkında bilgi mi edinmişti?

Boğa güreşleri, Amsterdam kanalları, Eiffel Kulesi, Thames Irmağı, kar (Arapça *telj; telj* diye yineleyip duruyordu hayranlıkla), Kutup'un buzları, altın Buda, Franco, Hitler, valsler... Evinden dünyayı fethetmişti, o dünyada Hamza'yı dolaştırıyordu, adasında Napoléon'un yaptığı gibi, kendine göre bir Las Cases* için, fethedilip de kay-

* Fransız tarihçi. Napoléon sürgünde iken ona eşlik etti ve anılarını yazdı (ç.n.)

bedilmiş bu dünyayı kafasında canlandırıyordu. Devam etti:

– İtalya'da, Fas'ta, Portekiz'de idik, peki şimdi neredeyiz? Düsseldorf'ta. Japonlar Tel-Aviv'de (çoğu zaman Arapların yaptığı gibi, Tel-Habib diyordu) bizim yerimize İsraillileri öldürmek için Tokyo'dan geldiler.

– Hamza sana bir renkli televizyon aldı mı?

– Evet, küçük bir şey. Gözlerim bozuk. Dinliyorum ama ender olarak bakıyorum. Dün, gözlerimin buğulanmasına karşın, sırf o kasap Hüseyin'i diz çökmüş, o ihtiyar için dua eder durumda göreyim diye baktım.

– Hangi ihtiyar?

– Dedesi Abdullah Kudüs'te bir camiden çıkarken öldürüldü. Dinliyor musun beni, Fransız? Öleli uzun süre oldu ama hâlâ onun için dua ediyorlar, Tanrı merhamete gelsin ve yine de onu kurtarsın istiyorlar.

Evden çıktığımda, 1970'li yıllardan bu yana fedailerin şiirselliğini yaşamış olduğumu biliyordum: İçinde ihtiyatın elden bırakılmadığı tam bir güven. Yüzümde dışarının sıcak havasını hissedince korktum. Bana öyle geliyordu ki bu evde her şey bir düştü. Anne için, iki torunu için, Hamza II için ve Hamza'nın kendisi için kaygılandım. Kampa girişimiz, gidip gelişlerimiz göze çarpmamış olamazdı. Nidal bana dedi ki:

– Bu unutulmuş yerde, Kuzey'den gelen bu derece yaşlı bir adam ortaya çıkıyor; yaşlı bir kadına bir masal anlatılıyor; kadın burada on dört yıl önce kaldığını söyleyen bu yabancının tuzağına düşmediği için çok mutlu; adamın sağında belli ki Kuzeyli, Lübnan aksanıyla Arapça konuşan sarışın, güzel, genç bir kadın var.

Korkmuş muydum? Gerçekten de çok hafif bir korku kaplamıştı içimi. Beyrut'ta, Rabat'ta, Amman'da bana sözü edilen her türlü güvensizlikten geriye hiçbir şey kalmamıştı. Görüntü mü kalmıştı? Peki ama bu kayıt içimde nerede bulunuyordu? Bir granit ya da beton döşeme taşının çatlağı içinde biraz yosun filizlenmişti. Birkaç spor, genç bir incir ağacının kökleri döşeme taşlarını alttan yavaşça ya da sertçe kaldırıp parçalara ayırabilirdi; bu görüntü karşındaydı ama net değildi, vaktiyle o çeşmenin zihnimde bana göründüğü kadar fluydu.

Torunlar ve bu kez bize fedai, hatta belki biraz övüngen olduğunu gülerek itiraf eden Hamza II ile birlikte nerdeyse boş olan kampın içinden bir daha geçtik, neredeyse boş diyorum, çünkü herkes öğle yemeğinde idi. Kimi genç Filistinliler Hamza'yı selamlıyor, o da, on dört yıl

önce gerçek Hamza'nın yaptığı gibi, isteksizce bir gülümsemeyle yanıt veriyordu; eğer şöyle söyleyebilirsem, Hamza I'in gülümsemesinin yerine gülümseme II vardı.

Nidal'in arabasına ulaştığımızda Hamza II, uzattığım elimi çok belirgin bir biçimde görmezlikten gelip beni omuzlarımdan tuttu ve iki kez öptü. Gülümseyen torunlar da belki biraz daha coşkuyla aynı şeyi yaptılar. Nidal'in ve arkadaşının elini sıktılar.

Anneye bunca kuruluk ve güvensizlik nereden gelmiş olabilirdi? Kuruluk deyince akla belli belirsiz bir biçimde kurumuş bir dere geldiğine göre, bu kadın hangi kuru kaynaktan çağlıyordu? Ama metafor bir şeye yaramıyordu. Öyle ki "kuru" ve "kuruluk" sözcükleri dışında hiçbir görüntü daha iyi ya da onlar kadar açıklayıcı olamazdı. Bu sözcüklerin içinde akıntıyı anımsatan hiçbir şey yoktu, ne hareket halinde bir sıvı, ne de çevreyi sulamak için bir noktadan çıkıp akan su vardı; tersine, bunların içindeki her şey annenin içindeki gibi durağandı, devinimsizdi, sonuç olarak, kuruydu. Bakışı hiçbir zaman parlamıyordu; solgun ışık, kadının içindeki bir hareketin gözlerini aydınlattığını düşündürebilirdi. Herhangi bir çocuk bir lambadan söz ederken, lamba yanmıyorsa, cereyan kesik diyebilirdi ama kuru ve kuruluk sözcükleri kuraklığı, verimsiz toprağı çağrıştırıyorlardı. Sözcüklerin değişik yönlere çekilmeleri, onları seçmem, kullanmam, yıpratmam kendi kendime itiraf etme cesaretini gösteremediğim şu tedirginliği belki anlatmış olacak: Vaktiyle o kadar güzel ve dalyan gibi olan bu kadını şimdi karşımızda yalnızca hile ve güvensizliğe dönüştüren bu on dört yıl nasıl geçmişti? Yalnızca hile ve... çünkü üstünde Hamza'nın telefon numarası yazılı o kâğıdı vermesine özellikle aşırı bezginlikler neden oldu gibi geldi bana. Bezginlik sözcüğünün çoğulu önem taşıyor. Eskiden kendini tüfekle savunduğu ve oğluyla gurur duyduğu için sevinçli olan bu kadın şimdi kurumuştu.

Yabangülü romantiklerin çiçeği ve belki simgesi olsa da benim taçyapraklarına meyvesini yeğlemem neredeyse doğaldır; yabangülü sıcak, parlak kırmızı renkli bir meyve verir, bu meyveye 'kuşburnu' denir; bunun nedeni biraz kauçuk gibi olan kabuğunun içinde tüylü tane-

* Kuşburnunun Fransızcası *gratte-cul*, "kıç kaşıtan" anlamına gelir. (ç.n.)

ler bulunmasıdır; bunlardan iki üç tane yesem kıçımın deliği kaşınır. Yabangülünün taçyaprakları düştüğünde meyvesi ortaya çıkar, önce çok küçüktür ama açıkça görülür, çünkü dişisini arayan âşık bir bodur erkek köpeğin cinsel organı gibi kırmızıdır. Beş taçyaprağı teker teker, neredeyse günbegün ağacından ayrılır ve düşer: Geriye bir çalı kalır. İşte Kilise de önümde yavaş yavaş böyle soyundu, bana vaftiz kurnalarındaki kokuşmuş suyun Ürdün Irmağı'ndan değil, musluktan geldiğini öğreterek; İsa'nın doğumu 1 yılında değildi; büyük bir mucize gerçekleşmeden mayasız ekmek pis dişlerle kıtır kıtır yenebilirdi vb. Anne için de aynı şey söz konusuydu. Oğlu ölmemişti. Tek çocuk değildi. Kendisinin de bir oğlu vardı. Bir bellek yanılgısı olarak algıladığım şey bir hileydi, bir hile kalıntısıydı. Hamza'nın iki ağabeyi varmış; bunu bilmediğim için. Hamza'ya gösterilen sevginin o iki ağabeye gösterilen sevgiye belki de eşit olduğunu da bilmiyordum. Hamza'nın inançsızlığı nereden geliyordu?

"Hamza'nın kendisi de Tanrıya pek inanmıyordu" demişti Hamza II.

Bu inançsızlığı neden kardeşlerinden kaynaklanmasın ki? Düşüncelere dala dala annede pek fazla bir şey kalmamıştı: Başında ince tabaka halinde birkaç kınalı saç derisi, bir yığın kemik, bir kadın cinsel organına işaret eden soluk bir yüz, bol ve uzun gri bir ceket, sanki yabangülünün taçyapraksız çalısı ve yaldızlı süsü gitmiş Kilise.

Altına hücum her saniye oluyordu. Bunu küçük bir Fransız köyünün kilisesinde keşfettim. Şamdanlar altından, eski altından yapılmıştı, çünkü üstlerinde kahverengi pas lekeleri görülüyordu. Metaforlara bu kadar yaran dokunan bir madenden yapılma, dinsel, dolayısıyla da kutsal eşyalar. Bu köyün bir duvarcısı benimle alay etti: Şamdanlar yaldızlıydı; o yıl sabit altın kuru, altın kaplama, altın varak, altın kaplama gümüş, som altın arasındaki farkı öğrendim; ama papaz da şamdanların ince bir kırmızı bakır tabakayla kaplı tenekeden yapılmış olduklarını itiraf ederek duvarcıyla alay etti. Bu altın cehennemine, bu Tanrı kıtlığına iniş beni önce ihtiyatlı kıldı, sonra da bıktırdı. Rönesans, XIII. Louis, XIV. Louis, Rejans, XV. Louis, XVI. Louis, İmparatorluk, Louis- Philippe, İkinci İmparatorluk: Karaşi'de yapılmış bu stillerdeki tüm mobilyalar ahşaptı, gümüştü, sedefti ama aşağıdan yukarı tümü de altın yaldızlıydı. Birleşmiş Milletler'in Beyrut'taki temsilcisinin dairesindeydi bunlar. Adam bunları ülkesinden, Pakistan sarayından getirtmişti; bu sarayın içi ve dışı sanırım yaldızlıydı ve Altın Tapınak adı verilen Sih tapınağına benziyordu. Beyrut'ta binanın on birinci katında

oturuyordu, ben de sekizinci katındaydım. Beni kahve içmeye davet etti, bu kadar çirkin mobilyaların üstündeki altın ve bu davet beni şaşırtmıştı. Altın mobilyalar; peki ama bu gece neden bunlara şaşıyordum ki! Arabalarla dolu olan Karaşi'den dönmüştüm; burada her şey sanki çelik tellerle birbirine bağlı durumda altına bakıyor gibiydi, altın kaplamalı ya da yaldızlı, gümüş kaplama alüminyumdan körükleri açılmış arabalar ve triportörler; renk olarak yeşil, kırmızı, sarı egemendi, her renk öteki renkleri bastırıyordu ve her şeyin üstünde altın vardı. Beyrut'ta bana kendilerini göstermekten çok mutlu olan bu yaldızlı mobilyalarsa denize bakıyorlardı!

Tüm Beyrut'ta oturanlar gibi bombalardan korkuyorsa da, büyük yakınlık gösterdi. Hiçbir Birleşmiş Milletler temsilcisi beni davet etmemeliydi.

Oldukça güzel ve genç bir Filistinli kadınla birlikte oturuyordu. Kadın beni Paris'te Arap kitabevinde görmüş olduğu için, yüzünü anımsamayacağımdan korkmuştu, davet ondan gelmişti. Hiç Arapça bilmeyen Pakistanlı yalnızca İngilizce ve Fransızca konuşuyordu. Kadın, gördüğüm ilk, belki de tek Filistinli fahişe idi. "Hayır, General Şaron'u görmedim. Belki ailesinin yanındaydı ama ben yaklaşmadım. Onun elini sıkmak görevime dahil değil" dedi bana.

1984 Eylül'ünde Şatila'ya yeniden gittim. Beni vaktiyle götürdükleri ev yıkılmış, yeniden yapılmış, yeniden boyanmıştı. Kadınlar bana çay ikram ettiler. Bunlardan dördünü tanıdım: Ev sahibesi, annesi, iki kızı. On yaşındaki oğlanın dışında, herkes 1982'de yaralanmıştı.

– Kurşunlar, bomba parçaları hâlâ içimizde.

Onlardan öğrendiğime göre kadınların duydukları utanç yaralanmış olmaktan çok bedenlerinde İsrail şarapnellerini barındırmaktan ileri geliyordu; bu yüzden kendilerini korkunç doğumlar yapma tehlikesiyle karşı karşıya hissediyorlardı; yaralanmış olmanın ötesinde, unutsuzca kirletilmiş olmak vardı.

– Şarapneller yollarına devam ediyorlar. Etlerimizin içinde hayatlarını yaşıyorlar; en kötüsü de etlerimizle birlikte yaşamaları.

Birkaç sıradan mobilya, nereden geldiği belirsiz iki koltuk, benzer iki kanepe, alçak bir masa, duvarlarda ölenlerin fotoğrafları ya da safça yapılıp boyanmış portreleri; ev, çıplaklığı içinde yalnızca temiz değildi, burada her şey insanı kıskandıracak bir özenle, bir incelikle yer-

leştirilmişti, çünkü bir sürü katliamın, yıkımının sonucu olarak, kalıntılarla döşenmiş olsa da, güven ve iç huzuru veriyordu bu ev; Hamza ve genellikle Filistinliler bu huzuru yanlarında taşıyorlar gibi geldi bana ve seslerin tonunda, davranışlarda, halkın çok eski, unutulmuş aristokrasisinin mirası olan giyimde incelikten arta kalanları bu huzurda buldum. Yıkımı halindeki Sabra'da, Şatila'da, Ürdün'deki mülteci kamplarında çok sayıda böyle evler, böyle aileler gördüm. Filistinlilerin sadeliği, inceliği; Norveç gölleri.

1972'de Amman'dan ve Ürdün'den kovulmamdan iki gün önce, yine de bir gösteriye tanık oldum; bunu yazmayı tam olarak becerebilmiş olsaydım alaylı bir sayfayı doldurabilirdim. Petra'ya gidip dönecek kadar zaman bulduktan sonra Jordan Oteli'ne geldiğimde, temas kurduğum Filistinlinin dönüşünü uzun süre bekledim. Otelin salonunda benden başka kimse yoktu, çünkü benden başka herkes benim hiç inmediğim bodrum katındaki salonlarda verilen iki kokteyle davetliydi. Olayın ve olayın geçtiği yerin tuhaflığı, belki de ışıklarla donatılmış, süslenmiş o uçsuz bucaksız iki mahzene inen çifte merdivenin başındaki iki levha ile burada başladı: Biri İngilizce ve Vietnam dilinde yazılmıştı: Güney Vietnam ulusal bayramı; öteki İngilizce ve Acem harflerine benzeyen hantal harflerle Arapça yazılmıştı: Abu Dabi Emirliği ulusal bayramı. Levhanın biri birkaç ay sonra yok olacak bir ülkenin onuruna güzel bir yazıyla yazılmış; öteki, hiç gitmediğim için benim gözümde, yalnızca birkaç kuyuyla delinmiş bir kum çölü olan, bir ülkenin onuruna. Etrafı dikizlediğim siyah kanepenin köşesinde, gözüm hep salonun anıtsal kapısında o Filistinliyi beklerken, neredeyse aynı zamanda kutlanan bu iki bayramın başlangıcını gördüm.

Tanışmıyor gibi görünen iki büyükelçi (ulusal giysilerini beğenmedim: Vietnamlının parlak gök mavisi, Arabın işlemeli beyaz giysileri), davetlileri bekliyordu; çift katlı kırmızı halının üstünden o çifte merdivenden inmeden önce ellerini sıkacaklardı. Şu da bir gerçekti ki nişan ve madalyalarını takmış olarak gelen ama yine de bitişik kapların içindeki sıvılara benzeyen bu davetliler bir kutlamadan ötekine, yaldızlı Arap mahzeninden altın parıltılı Vietnam mahzenine geçeceklerdi; ama salon giriş kapısı ile o çifte mağaranın çifte merdiveni arasında beklenmedik bir tören gerçekleşti ve kutlama yapan iki ülkenin büyükelçilerinin salonu geçmelerini engelledi. Çok renkli üniformaları içindeki büyükelçilik kâtipleri ipekliler içindeki eşleriyle, konsoloslar dan-

teller içindeki eşleriyle, jaketatay ya da frak giymiş bekârlar budala halleriyle sökün ediyorlardı, iki kutlama için gelmiş tüm bu diplomatlar bir seferde ancak bir çiftin girmesine izin veren polisler tarafından arandılar. Kapıda ilk olarak İtalya büyükelçisi göründü, koltukaltlarının kaşınmasını istiyormuş gibi, iki kolunu öne uzatmıştı. Bir Ürdün polisi yakasından çoraplarına kadar adamın üstünü aradı; sonra İspanya büyükelçisi geldi, polis ona ellerini sürmedi, yalnızca giysisinin tozunu alır gibi yaptı, bu da İsrail Devleti'ni tanımayı reddedden Franco hükümetine saygı belirtisiydi; daha sonra Japonya büyükelçisi geldi ve arandı; Fildişi Sahili büyükelçisi ve eşi geldi, kadın uzun tüniği içindeydi ama ikisi de arandı; Hollanda büyükelçisi de arandı; Brezilya büyükelçisi de; başkaları, parlak kravatlar, nişanlar takmış süslü püslü bir sürü başka büyükelçi de arandı; polisler bana hiçbir şey demediler; kanapemde, oturuyor, sırf iki büyükelçinin, Güney'in Vietnamlısı ile Kumların Arabının, uzun süredir burada bulunan polisler tarafından tepeden tırnağa aranan kordiplomatiğe sessizce saygılarını sunuşunu görmek için gözümü kapıdan ayırıyordum. Bununla birlikte, bu gösterinin üstüne bir yorgunluk çöktü; bu, ne diplomatların ne de eşlerinin çevik, hızlı hareketlerinden ileri geliyordu; onlar, bir büyükelçinin sırf salonun dip tarafında görünmeyen bir Fransızın keyfi için bacaklarının arasını, koltukaltlarını, neredeyse tabanlarını mıncıklatması pek olağanmış gibi, çok büyük bir doğallık sergileyerek içeriye girmişlerdi. Yorgunluk bıyıklı, atletik yapılı, ancak, ayakkabı tabanlarını, bacakları, cepleri ve omuzları elle yoklamak için durmadan eğilip kalkmaktan bitkin düşmüş polislerin hareketlerinde görülüyordu. Neredeyse gizli bir anlaşmayla bu altı üst baş yoklayıcı ikili üç grup oluşturdu: Her ikili, biri büyükelçinin önünde, öteki arkasında olmak üzere ayakta duruyordu. Kendileri olmakta özgür bırakılan polisler Stahanovculuğu* icat etmişlerdi. Yumurta akının iyi pişmesi, özellikle de göze güzel görünmesi isteniyorsa, kabuğunun daha önce içinde tereyağı eritilmiş çok sıcak sahanın üstünde kırılması gereklidir; böylece çabucak yoğunlaşan yumurta akı saydamlığını ve yıvışkanlığını yitirip kenarlarında ince siyah bir şerit oluşmuş bir tür beyaz mineye dönüşür; yumurta işte o zaman sofraya getirilmelidir. Eğer yumurta taze ise, akı çoğu zaman kırık beyaz denen beyazla fildişi arasında bir renk alır. Bu yumurta akı neredeyse peltemsi hoşluğunu kendisine değil, yeşil, kimi zaman kır-

* Sosyalist rejimde 1930-1950 yılları arasında uygulanan ve en yüksek verimin elde edilmesi esasına dayalı çalışma örgütlenmesi yöntemi. (ç.n.)

mızı, özellikle de yeşil renkli başka bir mineyle yan yana olmasına borçludur. Mine sahanda yumurtanın beyazı kadar kabarınasa da hafifçe şişkin görünür. Ve İspanya büyükelçisinin taşıdığı Carlos II nişanındaki yeşil minenin çevresindeki beyaz mine de bu kadar beyazdır. Yine ama biraz daha sonra, Amman'da 1972'nin Ağustos'unda Fransız büyükelçisinin göğsünde taşıdığı Légion d'honneur Chevalier nişanında daha çiğ bir beyaz gördüm. Askeri ataşe Direniş madalyasını göğsüne iğnelemişti. Hangi renkten olurlarsa olsunlar, minelerin zarifliğinin iki ayrıntıdan geldiğini fark ettim. Önce, minenin kenarlarına doğru alçalan hafif bir kabarıklıktan, sonra, belki de pişirmeye bağlı çok ince, neredeyse görülmeyen bir çatlaklar ağından. Bir nişanı, büyüteç altında incelediğinizde bir Chardin, bir Vermeer tablosunda çıplak gözle görülen şey kadar özentili ve gizemli bir hal aldığını görürsünüz. Kafamda elimden geldiğince hesap yapıyordum; Doğu ülkeleri Güney Vietnam'ı tanımamışlardı; oysa bu sırada koskocaman eller Fas büyükelçisinin üstünde geziniyorlardı; Federal Almanya Cumhuriyeti büyükelçisinin ve İsveç büyükelçisinin üstünde de. Papalık büyükelçisi, belki göğsündeki nişandan çok parlak kırmızı renkli hareli kumaştan giysisi ve beyaz sakalının yarattığı şaşkınlık sayesinde aranmamıştı; bu büyükelçi, İspanya büyükelçisine uygulanan o sahte tozunu alma işlemine bile hak kazanamadı. Sonra Fransız büyükelçisi göründü; sanıyorum ilksiz ve sonsuz Fransa'yı temsil ediyordu. Ekselansları, boynunda Légion d'honneur nişanı, polisin diz çökmesine, iki güçlü eliyle bacakları ve butları boyunca yukarıya çıkmasına, ikinci polisin kutsal arkasında yer almasına sesini çıkarmadı; bu sırada karısı, elinde çantası, tuvaleti içinde kocasının tepeden tırnağa kontrol edilip iki kokteyl için tehlikeli olmadığının kabul edilmesini bekliyordu. Fransa askeri ataşesi beyefendi, tören üniforması içinde, bir Napoli bazilikasından daha çok madalya takmış olarak kapıda göründü; Mareşal Turenne'in ölümsüzleştirdiği şu sözün süresi kadar kısa bir süre duraksadı: "Ey gövde, titriyorsun ama seni nereye götürdüğümü bir bilseydin..." ve mareşal gibi titremesini savaşa sürdü, gözümün önünde mıncıklanmasına izin verdi. Pakistan büyükelçisi; Tunus büyükelçisi... Tüm büyükelçi eşleri danteller, zümrütler, yakutlar içinde gelmiş olsalar da bu beni hiç şaşırtmıyordu ama koca'ları bunca gövdeyi süsleyen o büyük nişanları nasıl elde etmişlerdi; her gövde de Victor Hugo'nun alnından daha bombeliydi; sanki her büyükelçinin başlıca amacı, üstünde nişanları, madalyaları sergileyeceği bir gövde edinmekti.

Hatta ilk madalyada acaba gövde, bacakların ve başın zararına, malların cesurca sergilendiği bir tezgâha, bir tür çıkıntıya dönüşmek üzere şişmeye mi başlıyor diye kendi kendime soracak noktaya geldim. Bacaklar gitgide çöp gibi oluyor, baş ağır ama içi boş olarak kalıyor. Gövdelerin şişmesi: Acaba bu bir tür kas geliştirme sporu mu?

Yüzü olmayan bir madalyanın tersi gibi diyebileceğim, kim bilir yapılmış hangi hizmetleri anmak için düzenlendiği bilinmeyecek bu tören durdu, belki soluklanmak için. Üst baş arama sona erip de kendilerine ayrılmış salonlara inmiş olan tüm diplomatlar, böylece daha sonra çıkıp dört bir yanına dağılmak üzere dünyanın merkezinde toplandıklarında içime bir tür huzur çöktü: İki polis karşılıklı olarak birbirlerinin bellerini ovarak, birbirlerini rahatlatıyor, şehvetle birbirlerine masaj yapıyorlardı; bir yerde okumuştum, 1900 yılı kadınları da korselerinin bağcıklarını aynı şehvete çözerlermiş. Giriş salonunda polisler bir sise, bir Türk hamamı buharına büründüler. Her biri geriniyor, esnemek için ağzını açıyor ama mahzenlerden ilk değil de son diplomatlar; büyükelçiler, eşleri, askeri ataşeleri ve kültür ataşeleri ya da daha doğrusu kültür ataşeleri ve askeri ataşeleri (çünkü askeri yasa konusunda le Grévisse'e* göre burada bu öncelik gerekiyor) yukarıya çıkıyorlardı, o iki polis de yeni bir üst baş arama için toparlanmıştı bile. Belleri tutulmuştu. Elleri ve bilekleri yorgundu ama ayakkabıların içini aramak, bacaklar ve pantolonlar boyunca yukarı çıkmak için yeniden dirilmeye hazırdı. Fransa büyükelçisinin gözlerinde yılgınlığı ve hapiste iken gardiyanlar üstümü başımı aradıklarında sık sık duyduğum aynı korkuyu okudum. Büyükelçi çıplak kaldı. Daha yürekli olan karısı kocasını, ataşelerini gösterip İngilizce olarak sert bir tonla şöyle dedi:

– Bu gece için bu kadar oyun yeter. Ben daha önce arandım.

Rahatlayan polisler yeniden doğruldular.

Bu insanların tümüne, bu ulu kişilere ve polislere bakarken, Avrupa'nın ve dünyanın büyük adamlarına çoğu zaman çok sert hareketlerle eğilme, kıçını uzatma, kollarını yana kaldırma buyruğu veren Doğu polisinin güzelliğini hiçbir şeyin aşamayacağını anladım. Talleyrand'ın soğukkanlılığı ve belli belirsiz gülümsemesinden ders alıyorlardı.

Büyükelçiler ve eşleri süslenmiş, ışıklarla donatılmış iki mahzenden yukarıya çıktılar; beli bükülmüş ama yeniden doğrulmuş polisle-

* Gramer ve Fransızcanın doğru ve güzel kullanımı bölümlerini içeren ünlü kitabın adı. (ç.n.)

rin önünden gururla geçip arabalarına neredeyse dimdik girdiler. Bu kez ceketlerinden (İngiliz), gömleklerinden (Belçika, Alman, Fransız), şoförlerinin bildik sırtlarının eğrisini keyifle tanıyorlardı. Tümü, kadınlar ve erkekler, arkalarında kalıcı bir koku bırakan insanların ciddi havası içinde arabalarına bindiler. Böyle insanların yalnızca yüzlerinin ciddi ifadesine bakarak yaydıkları o kokudan kuşkulanabilirsiniz.

Gerçekten de bir törendi bu, bir kutlamaydı...

Eski bir mücahidin bana bin kez Argonne savaşından söz etmesi, Victor Hugo'nun *Doksan Üç* adlı yapıtında Brötonya ormanlarını anımsatması beni öfkelendirecek ama Salt'la İrbid arasında, Aclun ormanlarında, Ürdün Irmağı kıyılarında geçmiş günlerin ve gecelerin bir kutlama olduğunu tekrar tekrar yazmamı engellemeyecektir, bu kutlama sözcüğü, yalnızlık içinde olmamızı bekleyen yasalara karşın birlikte olduğumuz için yanaklarımızı kızartan ateş diye tanımlanabilirse tabii; ya da başka bir tanımlama: Topluluğa karşın, suç ortakları bulabileceğimiz bir yere ulaşmak için topluluktan kaçmak. Bin ya da yüz ya da elli ya da yirmi ya da iki alev, kutsama için yakılmış kibrit tükeninceye kadar geçen süre boyunca devam ettiğinde ve sönen kararmış kibritin kıvrılarak çıkardığı o teatral gürültü tek ezgi olduğunda kutlamanın coşkunluğuna belki ulaşılacaktır. Bu son görüntü kutlamanın cenaze başında beklemeyle karıştığını düşündürüyor; gerçekten de her kutlama aynı anda sevinç ve umutsuzluktur. Alman işgali sırasında bir Yahudinin Fransa'da öldüğünü varsayalım: Adamı bir köy mezarlığında gömüyorlar; yedi değişik yönden, ellerinde siyah çalgı kutuları, en kötüsünden yedi Yahudi çalgıcı geliyor. Bu gizli yedili mezarın çevresinde Offenbach'ın bir ezgisini kötü ama görkemli bir şekilde çaldıktan sonra her biri kendi yönünde, birbirine tek sözcük söylemeden, çekip gidiyor. Bir tutam otun üstünde yalnızca bir esinti olan Yeşu Peygamber'in Tanrısı için bu gece bir kutlama gecesi oldu. Annenin saçlarına ve beyaz yüzüne bakarken bu saçlarda ve yüzde yalnızca çok hafif ya da fark edilmesi çok zor bir Muhaberat kaygısı görünür gibi olmuşsa da, bu örtülü kaygı gizin kutlanması için gerekliydi, bu tuhaf karşılaşmanın bir kutlamaya dönüşmesini sağlayan aynı kaygıydı.

Elbette geceler, ormanlar, yedili müzik grubu, neşe, yalnızlık, umutsuzluk sözcükleri, Paris'te Boulogne ormanında tan ağarırken gö-

rülen düzensizlikleri anlatmak için kullanabileceğim sözcükler; bu sırada travestiler gizlerini kutladıktan sonra o ormandan çıkar ve kırışık banknotlarını çiyli havada düzelte düzelte sayarlar. Ama az çok iyi niyetli her türlü düzenleme iç karartıcı –cenaze törenini anımsatır gibi değil ama iç karartıcı– olacaktır, tıpkı fabrikalarda zincirleme çalışma temposu azaldığında, bu tempo müzikle yükselsin diye hoparlörler yerleştirilmesi gibi. Fabrika patronları müziğin horozları yumurtlatmaya yaradığını öne sürerler. Bir gizin her türlü kutlanması tehlikelidir; yasaktır ama kutlanırsa bayrama dönüşür.

Filistinli dostum görünmedi.

Gece olduğu için onun evine gitmeye karar verdim, neredeyse içgüdüyle babasının dükkânının bulunduğu sokağı buldum. Dükkân hâlâ açıktı. "Seni onun evine götüreyim" dedi adam Arapça olarak.

Varlığım bu yaşlı adamı öfkelendirmişe benzemiyordu; bana gülümsüyordu.

Oğlu yataktaydı; iki karısı kendisine bakmaktaydı. Bedeni, neden Amman'da olduğumu bilmek isteyen polislerden yediği darbeler yüzünden neredeyse mosmor kesilmişti.

– Çabuk gidin, krallıktan ayrılın.

– Yarın.

– Bu gece yola çıkın.

İki mahzendeki kutlama sona ermişti. O gece kuşu diplomatların gidişinden birkaç dakika sonra temizlik işçilerinin bir polis gözetiminde çalışırken, halıların üstünde taklit değerli taşlarla süslü birçok nişan bulduklarını anlatmayı unuttum. Bu taşların hiçbiri pek bir değer taşımıyordu ama bunları alan polis komiserleri çocuklarını sevindirme fırsatı bulmuşlardı; bunu bana beni gözetmek ve valizimi aramakla görevli asansör hizmetlisi söylemişti.

O gece Jordan Oteli'nin bahçelerinde hiçbir patlama olmadı, şoförler arabalarını hangi ulusa ait olduğunu belirten plakaları görünecek şekilde otel girişindeki merdivene yaklaştırmışlardı. Gidip odada yatakta uyuyacak yerde, kontrplak bir zırh kadar etkili bir tedbir olarak banyoda bir örtünün üstünde uyudum. Başkaca bir zarara uğramadan, ama o kordiplomatik gösterisini izlemekten oldukça hoşnut olarak, ertesi sabah bir taksi ile Ürdün'den ayrıldım. Suriye ile Ürdün arasındaki sınır kapalıydı, geçmem için açtılar.

– *Is finish for you.*

Bununla birlikte, on dört yıl sonra gürültüsüz patırtısız yeniden geldim.

– Peki zeki mi bunlar? Elbette. Filistinlilerle öteki Arap halkları arasındaki mesafe Filistinlilerin başarısızlığına neden olmuştur. İsrailliler yuvalarından, bahçelerinden, pırasalarından, güllerinden ve lahana turplarından, koyunlarından uzaklaştırdıkları bu insanları, yalnızca kendilerini kovmuş olan bu gözüpek halkı değil, bu halkla birlikte tüm halkları mahvetmek için ölerek, öldürerek savaşan şeytanlara dönüştürdüler. Fedailer tüm dünyaya savaş ilan ettiler. Kendilerine devrimci gibi soylu bir ad da verdiler...

– Bu devrimci sözcüğü hoşunuza gitmiyor mu?

– Öyle olmadığını pekâlâ biliyorsunuz. Ama Cezayir'de Cezayir devrimini gerçekleştik biz.

– Üsleriniz Fas'ta ve Tunus'ta idi.

– Arap dünyasında her yerdeydiler, aynı zamanda Çin'de, SSCB'de de. Filistinliler de aynı üslere sahip olabilirlerdi.

– Pekâlâ biliyorsunuz ki hayır. Arap dünyası hiçbir zaman sizin kurtuluşunuzdan da, düşüncelerinizden de korkmadı. Filistinliler Arap dünyasını, hem küçük hem de büyük hükümdarları korkutuyorlar.

– Size böyle demişler. Zaten bunu sizin gibi insanlara söylüyorlar. Müslümanlara başka şeyler anlatıyorlar. İsrailliler onları kadınlaştırdı. İslam yalnızca tek gözünü kapatıyorsa, yalnızca tek gözü kapalı uyuduğundandır. Uyandığında sertleşecektir. Müslüman Kardeşlerin yükselişine bakın.

Adam yalnızca Müslüman Kardeşlerin büyüklenmesinden haberdardı! 1972'de pek sık olarak beni görmeye gelen bu Cezayirli subay, Humeyni'nin gelişini önceden sezemedi oysa. Sünniler en güçlü gibi görünüyorlardı; Şiiler onların karşısında ama henüz çekingen bir biçimde konuşuyor ve davranıyorlardı.

– Eğer galip gelirlerse, bir kutsal savaş başlatacaklar ve siz artık burada olamayacaksınız. Müslüman Kardeşler size hoşgörü ile bakmayacaklardır. Ya ölecek ya din değiştireceksiniz.

– Din değiştiririm, siz benim için kaygılanmayın. Peki size ne yapacaklardır?

– Cezayir'e gittiğimde on altı yaşındaki oğluma bile Tanrıya inanmadığımı söyleyemem.

– Sizi öldürür mü?

– Beni anlamaz. Polise değil de tımarhaneye haber verir.

Bu subayın Filistinliler ve Cezayirliler nezdinde ünlü bir adı var, oysa ölmüş bulunuyor. Neden beni görmeye geliyor, benimle laflıyordu? Onu son kez Beyrut'ta gördüm, bir daha da hiç görmedim.

– Burada kalmamalısınız. Kıyıma hazırlanıyorlar. Bombolar, obüsler erkekleri, kadınları, çocukları, dişi koyunları, atları, demir parçalarını birbirine karıştırıp her şeyi ezecek, böylece Filistin püresinden çok İslam püresi yapacak *bu adamlar*.

Yukarıda yazdıklarımı 1972 Eylül'ünde not almıştım. O benden önce öldü; arabası patlayan bir bombayla havaya uçtu. İsrail bombası mıydı bu bomba?

1972 Eylül'üne doğru Güney Lübnan'da şimdiden belirli bir ağırlık hissediliyordu. Savaşma ve yakıp yıkma sevinci yok olduğunda fedailerin hareketleri *sanki* kurşunla doldurulmuş gibi ağırlaşmıştı; belki düşünceleri de. Bu yoğunluk ortadaydı, şeflerle astları *ciddi olarak düşündüklerinde*, yani bir Tanrının onların topraklarını bir serserinin soyundan gelenlere vaat etmiş olduğu gibi saçma bir gerçeğe karşı kendi gerçeklerini ortaya koyduklarında her zaman görülürdü bu. En ufak bir askeri birlik hareketini incelemek zorunluydu ama bunaltıcıydı. Sorumlular Pekin'e, Moskova'ya, Cenevre'ye gittiklerinde buralara gitmekte özgür olduklarını mı düşünüyorlardı? Buralardan dönmekte de özgür olduklarını? Eşit koşullar içinde konuşacaklarını? Büyük imparatorluklar biraz fazla şaşırtıcı olurlar, nitekim FKÖ içinde büyük bir şaşkınlık egemen oldu. Cezayirli subayın bana açıkladığı son düşüncesi aşağı yukarı şöyleydi:

– Filistinliler bu derece zeki ve kahramanlıklar ardında koşan gezgin şövalye olmaktan vazgeçip, öldürmeye ve ölmeye gidecek yerde, dünyadaki tüm aklı başında insanlar gibi, gereksinimlerini kaynaklarına göre kullanmayı tek amaç edindiklerinde, Ortadoğu barışa kavuşacaktır.

1984'te Salt'a döndüğümde, eski Roma tarzı kapı sundurması ve kapıda mermer damarlı dört küçük sütunla desteklenmiş yarım daire biçiminde kemeri olan evleri yeniden gördüm. Çok eskilere dayanan ve deniz manzaralı, uzaktan da Kıbrıs'ı gören bahçesiyle oturulabilir bir evi arzulamamla ortaya çıkan bir özlem düştü içime; aslında bu özlemin, bir deniz kabuğu görme arzusundan ya da zihnimi eski Roma mimarisi içinde denizin üstünde ki bir beden gibi yüzdürme hevesinden mi doğduğunu bilmiyorum; bu son olasılık herhalde ötekinden da-

ha soylu, ama onun kadar gerçek değil. On dört yıl önce aşağı yukarı aynı saatte, ama bir sabah Doktor Mahcub benim Salt'ta, doğan güneşle aydınlanmış o küçük evi görüp de, "Ne güzel ev!" diye bağırdığımı duyunca bana şöyle demişti: "FKÖ bu evi size altı aylığına kiralayabilir." Duyduğum tiksinti bu evi gözümde hemen oturulamaz hale getirdi; oysa Salt'ta gördüğüm tüm evler, ölünceye kadar oturmayı, yani içinde tek başıma iki üç saat –daha fazla değil– geçirmeyi arzu ettiğim küçük bir Bizans kentinin mimarisini ve şehirciliğini tam olarak yeniden oluşturuyorlardı ya da bana öyle gelmişti. Bu kez 1984'te güneş eve önden değil arkadan vuruyordu, çünkü saat akşamın beşi idi, bu yüzden o eski Roma tarzı kapı sundurması gölgede kalıyor, bu da kentin ortaçağı anımsatmasına katkıda bulunuyor, benim bu evde uyumama olanak veriyordu, çünkü gölge ve ilerlemiş yaşım gereği bir barınağım olmalıydı. İki gemici bana bir barınak önerdi ama bu barınak beni mekânın ve zamanın çukuruna gömecekti. Denize ve Kıbrıs kıyılarına bakan Türkiye'deki evi, bahçesini anımsayıp, penceremden seyretmiş olmayı arzu edebileceğim o deniz savaşı ve dinmiş suların üstündeki boğulmuş insanlar için üzüldüm.

1971 Eylül'ünde yeniden Aclun çevresinde dolaşmaya geldiğimde, önce Filistin direniş hareketinin çökmüş olması karşısında şaşakaldım: bunun nedenlerini araştırdığımda sadece şunları buldum:

Fedailer hakkında bildiğimi sandığım şeyleri yeniden gözden geçirerek, direnişin, mücahitlere dağıtılmış tüm bildirgelerde, saldırıdan çok savunmayı buyurduğunu düşündüm. Öldürme eylemi o kadar uzakta kalmış, o kadar çok sayıda kurala bağlanmıştı ki sanki ancak av izni gerektiren keklik avına çıkma, bir av tüfeği, bir karabina, av fişeği, saçma satın alma halinde geçerliydi; tüm bu sıkı kuralların amacı bana insan öldürmenin ağırlığını, insanların toplanmalarını, avla ilgili sözcük dağarcığını, avcıların dönüşünden çok önce kadınların ocakların başında hanl hanl çalışmalarını, av şarkılarını, uzaktan tetiğe basarak yapılan öldürme hareketini azaltmak gibi geliyor, öldürme eylemi artık can almak değil, toplumsal bir zorunluluğu yerine getirmek anlamını taşıyordu. Filistinliler bana, yaşam söz konusu olduğunda, kurbanın ölümü ile, belki iğrenç ama zorunlu olan doğrudan ilişkiyi yitirmiş gibi görünüyorlardı. Çetin bir savaşta bu öldürme tiksintisi bana çölde doğmuş, atalardan kalma o dansları unutmanın, belki de bunlardan tiksinmenin bir uzantısı gibi görünüyordu; bu danslar son derece iffetliydiler, erotizmleri çölde iki ya da üç bin yıl boyunca stilize edilmişti,

öyle ki Bekaa'da Nebukadnessar'ın askerlerinin dans ettiklerini sandım. Ama bunlar dansın ve avlanmanın gücünü hâlâ bilen Bedevi askerleri idiler.

Yiyecekleriniz her gün Arjantin'den teneke kutular içinde geliyordu, bunlara *corned-beef* deniyordu. En canice işimiz, La Plata'da öldürülmüş sığırın etini çıkarmak için kutu açacaklarını kullanmamızdı. Bedevilerin, ki dansları bunu kanıtlıyordu, öldürme ile hâlâ doğrudan ilişkileri vardı. Avlanacak hayvan düşmana dönüşüyordu. İnsanoğlunun avlayamadığı hayvan onu yiyordu, bu bir bıldırcın da olsa böyleydi. Filistinli düşmandı. Düşmanı öldürmek kolaydır. Filistinliler Bedevilere hiçbir zaman düşman gözüyle bakmadılar.

Bu kitapta, sekiz ay boyunca Aclun'a bizim için galeta ve konserve taşıyan kamyondan söz etmemek olmaz. Bekaa Kampı'ndan kalkıp üsten üse giderek önce Aclun'a uğruyor, yiyeceklerimizi bırakıyor, sonra başka bir üse gitmek üzere yeniden yola çıkıyordu. Nasıl betimlemeliyim onu? Hangi açıdan bakmalıyım ona? En doğru gözlem noktası kuşkusuz Ürdünlü köylü çocuklarının gözleriydi. Onlar bu kamyonu yukarıdan görüyorlardı, dolayısıyla ağzına kadar galeta dolu haliyle. Onların da karnı açtı. Aileler de öyleydi ve bizim yiyecek kamyonu burunlarının dibinden geçiyor, yollarda vızır vızır gidip geliyor, fedaileri hoşnut ediyor, ama gözleri de karınları kadar aç olan bu çocukları hiçbir zaman sevindirmiyordu. Bedevilerin bakışları ve hareketleri belki, vaktiyle ölümcül olup da bugün şaşılacak derecede aşılmış çöl sayesinde uzun süre ayrı tutulmuş bir dünyanın ilerleyişini temsil eden ve kendilerine kardeş kadar benzeyen Filistinlilerin karmaşıklığı ve kaygısı yüzünden değişmişti.

Bu açıklama başlangıcı belki kabul edilebilir ama aşırı bir öldürme çılgınlığına birçok fedai en azından geçici de olsa kapılmıştı. Bu düşünce başka yerde yeniden ele alınacaktır.

Saltlı Filistinlilerin İrbid'deki yenilgisi, ölümle, kaçışlarla, hapiste yatmalarla, işkence kamplarıyla olsun, fedailerin yaşamındaki bu hafifliğin ölümün her zaman başlarının üstünde süzülmesinden ileri geldiğini bana gösterdi. Her mücahitte şu var olma hafifliğinin bulunduğunu belirtse de –çünkü her mücahit geleceği olmadığını biliyordu–

iğrenç bir mecaz. Mahcub bana şöyle demişti: "Gerçek bir mücahit olmak için, yarından sonra ne yapacağımı hiçbir zaman düşünmem." Nasıl tam bir şehit olunacağını anlatan din kurallarından alınma bir tümce kuşkusuz. Devrimin amaçlarından o kadar uzaklaşılmıştı ki yalnızca şimdiki anları yaşanmaya değerdi.

Kendi kendime şunu ya da benzeri bir şey söylüyor, söylemekten bıkmayacağımı da biliyordum: Benim dostum olmuş fedailer–ki burada hiçbir zaman zoraki bir dostluktan söz edilemez– ölmüşler, yaralanmışlar, tutsak edilmişler, kaçmışlar, başka ülkelerde başka savaşlar için toplanmışlardı. Ağaçlar, yani gürgenler, kayınlar, kimi kavaklar hırpalanmamıştı. Sesleri çıkmıyordu. Hiçbir yönelim boyun eğmemişti. İçinde yatağın bile uykuya daldığı bir odadan uzaklaşır gibi, neredeyse ayaklarımın ucunda yürüyerek çekip gittim.

Fedailerin vahşeti sözü kimi zaman telaffuz edildi, burada özellikle eşyalara karşı sertlik söz konusuydu, yoksa bu sözle hiçbir acımasızlık, kan dökücülük kastedilmiyordu.

Refahı simgeleyen mobilyaların amaçları dışında kullanılmasıyla ortaya çıkan gülünç durumdan büyük bir zevk alıyordum: Örneğin böyle bir şey Aclun'la İrbid arasında, bir tür kurak, taşlı arazide geceleyin yalnızca ay ışığı altında meydana geldi; kendimi kadife kaplı Voltaire koltukların özel toplantısında buldum. 1971 Mart'ında fedai üssünün tamamı kralın bakanları için yaptırdığı ender villaları kapsamaktaydı. Birkaç saat içinde bu villalardaki kırmızı koltuklar dışarıya çıkarılmış ve kadife kaplı bu otuz–otuz beş koltuk doğrudan doğruya, sürülmüş toprağın üstüne daire şeklinde yerleştirilmişti. Bunların karşısında benzeri iki koltuk, biri çevirmen fedaiye, öteki bana olmak üzere bize ayrılmıştı. Sanıyorum Ürdün Irmağı bir kilometreden biraz daha az mesafedeydi. Filistinliler bir konferans bekliyorlardı ama düşüncelerin, gülümsemelerin, gülüşlerin, fıkraların serbest dolaşımı kendiliğinden gerçekleşti.

İşte değiş tokuş edilen ufacık eşyaların listesi: Bir elma çekirdeği büyüklüğündeki çakmaklar, transistorlu radyolar, kibrit kutuları, elektrikli tıraş makineleri, Gillette marka jilet paketi, ayak başparmağının tırnağı büyüklüğünde, ancak çukur, üstünde de Arapça Allah adı kazın-

mış, bakırdan, taklit Kuran'lar, dolmakalemler, kurşunkalemler, şipşak vesikalık fotoğraflar, cep aynaları, katlanabilen makaslar, kısacası bir kibrit kutusunu, az önce sıraladıklarımdan daha işe yaramaz eşyalarla dolduracak eşyalar; böylece, sanıyorum, eski Saint-Etienne'in silah ve bisiklet kataloğunun bir özeti söz konusuydu. Ne var ki herkes benim için bir kibriti elden çıkarıp kurtuluyordu.

Sanıyorum kendi kendime şu soruyu sormamın zamanıdır: Yunanistan 1950'den 1955'e kadar benim için hoş bir ülkeydi; 1967'de Japonya harikaydı; 1970 başında Kara Panterleri sevdim; 1970 sonundan 1972 sonuna kadar herkesten ve her şeyden çok fedaileri sevdim. Peki ne oldu? Yunanlılar, Japonlar, Panterler, Filistinliler o zamanlar uygun bir yıldızın altında mıydılar? Kolayca hayran mı kalmıştım? Onlar hâlâ kendilerini anımsadığım gibiler mi? Bu o kadar güzel bir şeydi ki acaba yaşamımın tüm bu dönemleri bir düş müydü diye merak ediyorum.

Bir resimde çok kusur olduğunda ressam bu resmi siler ve silgiyle üstünden iki üç kez geçerse Canson kâğıdı bembeyaz olarak kalır; bunun gibi, Fransa ile Avrupa silgiyle silindiğinde, vaktiyle Fransa ile Avrupa'yı içermiş olan önümdeki o beyazlık, yaşamış olduğum Filistin'in rötuşlarla yazılabileceği bir özgürlük alanı haline geldi ama yapılacak bu rötuşlar bana çok tehlikeli gibi göründü. Cezayir gibi, başka ülkeler gibi, Filistin, Arap dünyasındaki devrimi unutarak, yalnızca üstünde yirmi ikinci devletin doğabileceği toprakları düşünüyordu, bu devlet kendisiyle birlikte, bir yeni gelenden istenen şeyi, Düzen'i ve Yasa'yı getirecekti. Uzun süredir yasadışı olan bu başkaldırı, tanrısı Avrupa olacak bir yasallığa dönüşmeye mi can atıyordu? Neye dönüştüğünü söylemeye çalıştım; ama benim için *terra incognita*[*] olmuş Avrupa silindi.

1982 Eylül'ünde Şatila katliamları belki belirleyici değildiler; meydana geldiler, ben de acı duydum. Bunlardan söz ettim, yazma edimi daha geç gerçekleşse de, ben daha kuluçka döneminde tıpkı bir hücrenin, tek bir hücrenin, her zamanki metabolizmasından saparak, hiç kimsenin ne olacağından, hatta meydana geleceğinden bile kuşkulanmadığı bir dantelin ya da bir kanserin ilk ilmiğini attığı an ya da anlarda bu kitabı yazmaya karar vermiştim. Kimi siyasi tutuklular yolculuklarını kısaltmam, Fransa'da kalış sürelerimi azaltmam konusunda be-

[*] Bilinmeyen topraklar. (ç.n.)

ni sıkıştırdıklarında bu karar daha zorlayıcı oldu. Bu kitapla ilgili olmayan her şey görünmezlik derecesinde benden uzaklaşır; Filistin halkı, Hamza'yı, annesini arayışım, Doğu'daki, özellikle Ürdün'deki yolculuklarım ve nihayet kitabım; Fransa, Avrupa, tüm Batı yoktu artık. Afrika'nın kimi bölgelerine yaptığım ziyaretler, Aclun'da kalışım beni zaten pek önemsemediğim Avrupalılardan olduğu gibi bu Avrupa'dan da kopardı. 1983 ortalarından başlayarak, bir röportaj gibi okunabilecek anılarımı yazmaya başlayacak kadar boş vaktim oldu.

Tanığın, adını, yaşını söyledikten sonraki ilk sözcükleri aşağı yukarı şunlardır: "Tüm gerçeği söyleyeceğime yemin ederim..." Bu kitabı yazmadan önce, içinde tüm gerçeği söyleyeceğime kendi kendime yemin etmiştim, bu bir tören sırasında olmadı ama ne zaman bir Filistinli benden başlangıcını ya da kimi bölümleri okumamı, bunları herhangi bir dergide yayınlamamı istese, kendimi korumak için elimden geleni yaptım. Hukuk açısından, tanık ne yargıçları engelleyen ne de onlara yardım eden kişidir. Fransız hukukuna göre *gerçeği söyleyeceğine* yemin etmiştir, *yargıçlara gerçeği söyleyeceğine* değil. Tanık mahkeme önünde ve dinleyici önünde oturuma yemin eder. Yalnızdır. Konuşur. Yargıçlar onu dinler ve seslerini çıkarmazlar. Yalnızca *nasıl* gibi örtük bir soruya yanıt vermez, *bu nasılın nedenini* göstermek için *nasılı* açıklar, kimi zaman da artistik denilen bir açıklama yaparak. Yargıçlar hiçbir zaman yargılayacakları eylemlerin gerçekleştiği yerlerde olmadıklarından, tanık vazgeçilmez bir kişidir ve bir betimlemenin gerçekliğinin, eğer betimlemeye, gören tek kişi olarak karanlık ve aydınlık noktaları eklemezse, hiç kimseye, hatta yargıçlara bile bir şey ifade etmeyeceğini bilir. Yargıçlar onu değerli bulabilirler. O öyledir de.

Mahkeme salonunda ortaçağdan ya da neredeyse Karolenjler döneminden kalma gibi görünen bu yemin neden? Çünkü, belki, tanığı yalnızlıkla kuşatmaktadır, bu yalnızlık ona öyle bir hafiflik verir ki *böylece* gerçeği söyleyebilir, salonda da zaten bir tanığı dinlemesini bilen üç dört kişi vardır.

Kendiliğinden ve kendisi için var olan bir gerçek elbette benim dışımdadır. Filistin devrimi yaşıyor ve kendisi sayesinde yaşayacaktır. İrbid'de rastladığım insanlardan olan bir ana-oğulun oluşturduğu –esas olarak– Filistinli bir aileyi ben başka yerde keşfettim. Belki içimde. Bu ana-oğul çifti aynı zamanda Fransa'da ve herhangi bir yerde de. Onla-

n, gözlemlediğim yabancılar olmaktan çıkarıp benim yarattığım bir çifte dönüştüren bana özgü bir ışıkla mı aydınlattım? Düşlere dalma becerim sayesinde bu ışık, Ürdün'deki bir savaşta bir ölçüde rüzgâra kapılıp sürüklenen bu iki Filistinlinin, ana-oğulun üstüne mi yansıdı?

Tüm söylediklerim, yazdıklarım gelip geçti, ama Filistin devriminden bana *derinlik* anlamında tüm geriye kalan neden bu çift?

Bu devrimin öteki devrimlere ne kadar az benzediğini anlamak için elimden geleni yaptım ve bir biçimde bunu anladım ama devrimdem bana geriye kalan, bir gece uyuduğum İrbid'deki o küçük ev olacaktır; on dört yıl boyunca böyle bir gecenin yaşanıp yaşanmadığını öğrenmeye çalıştım. Kitabımın bu son sayfası saydamdır.

Jean Genet'ye yaklaşık yirmi yıl süren yazınsal sessizliğini bozduran son kitabı *Sevdalı Tutsak*'ı sunuyoruz bu kez. Yazarın 70'li yıllarda Filistinlilerin ve siyah Amerikalı devrimcilerin arasında yaşadıklarını anlattığı *Sevdalı Tutsak*, 1986 yılında yayımlandığında yolunu şaşırmış, yaşlı bir aşırı solcunun yazdığı "terörist" bir metin olarak yuhalansa da, Genet'nin edebiyatçı olarak değerinin bir kez daha teyit edilmesini sağlamıştı. Proust ve Céline'le eş tutulan yazarın ilk dönem yapıtlarının "bütün o kutsal ateşi ve şiiri"nin *Sevdalı Tutsak*'ta da var olduğuna dikkat çekilmişti.

Filistin halkının derin acısında esin bulan, İsrail'in Sabra ve Şatila'daki Filistin kamplarında giriştiği katliamlar karşısında şok geçiren Genet'nin bu yapıtında sanatını, siyasi duruşunu ve insanlığını bir arada buluyoruz. Zira yazar *Sevdalı Tutsak*'ta 1970-1984 yılları arasında Filistin kamplarında ve Amerika'da Kara Panterler'in yanında yaşadıklarını anlatmakla kalmıyor, edebiyat ve felsefe hakkındaki görüşünü, yaşam anlayışını, gerçek arayışını da büyük bir ironiyle ve bağımsız bir ruhla dile getiriyor.

"Gerçeğin içindeki güzelliği arıyorum," diyordu Jean-Paul Sartre'ın azizlik payesi verdiği Genet. Onun için gerçeğin peşinde koşmak belki de tek varoluş nedeniydi. Filistin, politik bir yansımadan çok geçmişi, kendisi ve bir halkla yüzleşme alanıydı. El Fetih'le çıktığı yolculukta gördüğü, hissettiği, yaşadığı her şeyin kendi yaşamında bir karşılığı vardı. İsyan eden halklar çekiyordu Genet'yi.

Sevdalı Tutsak, gerçeğe ulaşmak uğruna görünenin altındakini amansızca kurcalayan, Filistin hareketi ve kendisiyle hesaplaşan bir yazarın acıyı, hüznü, ama aynı zamanda umudu da barındıran "entelektüel" çığlığıdır. Genet uzmanı Albert Dichy'nin "hastalığın ve ölümün gölgesinde" yazılmış ve yüzyılın son devrimcilerine ithaf edilmiş anıtsal bir yapıt olarak nitelediği bu kitabın, yazarın en önemli yapıtlarını okurla buluşturmak üzere çıktığımız yolculukta görkemli bir durak olacağı inancındayız.

AYRINTI

